TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

I.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN

DR. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN

EENE VEREENIGING VAN STAATSLIEDEN EN GELETTERDEN.

NIEUWE SERIE.

TWEEDE JAARGANG.

EERSTE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1873.

INHOUD.

Januari-aflevering.

bladz.

De transportkabel (wire-tramway) en zijne toepassing in Indië, door den heer J. Sluiter, eerste luitenant der artillerie . 1

Over de sterfte- en geboorte-verhoudingen der Javaansche bevolking, door den heer P. Bleeker 42

De diplomatie en de oorlog in Indië, door G. H. van Soest 47

Boekaankondiging. — Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redactie van Mr. W. Stortenbeker Jr. en L. J. J. Michielsen. Deel XVIII, afl. 2—5 en deel XX, afl 3. — Notulen van de algemeene en bestuursvergaderingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. Deel IX, 1871. Door den heer G. K. Niemann 68

Varia. — De haven voor Batavia, een blijspel in verschillende bedrijven. — Een aanbeveling van de Stoomvaart-maatschappij „Nederland." — De uitnemende leiding der expeditie tegen Mandhar 77

Februari-aflevering.

Javasche volksspelen en vermaken. — Klietji, lerak (knikkeren). — Kèkèjan (tollen). — Laijangan (vliegers). — Gelatik, perkoetoet, poetir, boeroeng dara, deroek, kalèng,

bladz.

béo, tjoetja idjo, poejoe gongong (vogels). — Adoe tadji en adoe poepoeh (hanenvechterijen). — Door den heer V. DE SERIÈRE 81

Het aardrijkskundig congres te Antwerpen 102

Het Indisch ambtenaars-examen 113

Een pessimist. Indische toestanden, door G. B. 123

Boekaankondiging. — Nieuw Nederlandsch-Laag-Maleisch Woordenboekje voornamelijk ten dienste van hen, die naar Nederlandsch Indië gaan of daar vreemd aankomen. Leiden, A. W. Sijthoff 143

Een zeehaven voor Batavia. Mijne indrukken over de verzameling van officiëele bescheiden, uitgegeven door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia. Door J. Groll. Rotterdam, Nijgh en van Ditmar. 1873. . . . 144

Varia. — De discipline bij het Indische leger en de „dronkenmans order." — Een nieuw denkbeeld: het vestigen eener internationale strafkolonie in Nederlandsch Indië. — Het land van Abraham en de gedwongen koffiekultuur in de residentie Banjoemas. — Kritiek en politieke moraliteit. — De suikercontracten à la hausse. — Een streng vonnis van den maarschalk Daendels. — Het oordeel der regeering over het districts-bestuur op Java. — Officiëele proefnemingen met het Reynoso-systeem. — Tjomal en Bandjardawa 147

Maart-aflevering.

De staatkundige toestand der vorsten op Celebes, onder Makassar behoorende. 1771. Door den heer LEUPE 161

De nieuwe regeling der landrente op Java, door den heer N. G. PIERSON 171

Een aanlegplaats voor schepen ter reede van Batavia, door den heer VREEDE, luitenant ter zee 2e klasse 213

Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer, door den heer G. H. VAN SOEST 235

Boekaankondiging, — Klapper op Mahomed's Koran, naar de vertaling van Mr. L. J. A. Tollens, bewerkt door C. Kater. Delft. H. van Gijn. 1873 239

bladz.
Varia. — Officiële statistiek van de opium-pacht op Java en Madura. — De gouvernements koffiekultuur in Banjoewangi. — Dr. Pijnappel over de Maleiers 242

April-aflevering.

Het strand der Minahasa, door den heer DE C. 249
Het grondbezit op Java, door den heer Mr. DE GELDER . . 273
De agrarische verordeningen 283
Een posthume aanbidder van den rotting, door den heer VAN VLEUTEN 300
Nog iets over de landrente in Bombay, door den heer N. G. PIERSON 309
Varia. — De expeditie tegen Atchin. — Treurige toestand der inlanders in Demak en in andere streken van Java. — Een nieuwe bondgenoot voor de verdediging der rechten en belangen van Indië. — Tu l'as voulu, Georges Dandin! 321

Mei-aflevering.

22 Mei 1848 329
De Philippijnsche eilanden, door Dr. T. C. L. WIJNMALEN . 340
De arbeid bij de wijnbouwkundige-geognostische opneming van Sumatra's Westkust. Door den mijningenieur W. H. DE GREVE 367
De militaire positie van Indië in 1858—1862. Redevoering uitgesproken door den luitenant-generaal J. VAN SWIETEN bij de overgave van het bevel over het Nederlandsch-Indisch leger aan den generaal-majoor W. C. VAN SCHIERBRAND, op den 8 augustus 1862 382
De delta van Demak, door den heer H. W. VAN WALES . 396
Boekaankondiging. — Het grondbezit in het regentschap Pamekassan, residentie Madoera, door J. M. van Vleuten, assistent-resident op Java met verlof, hoogleeraar aan de Instelling voor onderwijs in de taal-,

bladz.
land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft. Rotterdam, Nijgh en van Ditmar. 1873 399
Varia. — De officieren en manschappen der expeditie tegen Atchin hebben zich verdienstelijk jegens het vaderland gemaakt. — Geen nieuwe ministers, maar een overwinning hebben wij noodig. — Een ernstige vraag met het oog op een eventueel met Atchin te sluiten contract of tractaat. — De casus belli tegenover Atchin. — Strenge toepassing van de bepalingen van het boschreglement op Java . . 405

Juni-aflevering.

Nederland en het Rijk van Atchin 417
De agrarische verordeningen. (Vervolg en slot van blz. 283.) 465
De Nederlandsche staathuishoudkundigen over Indo-Europeesche rijken en koloniën, door den heer G. H. VAN SOEST 482
Varia. — Het oorlogsrecht tegenover Atchin. — Hoe men in Indië de diensten van het leger op het oorlogsterrein waardeert. — Traagheid bij het departement van burgerlijke openbare werken en nog iets meer. — De benoeming van den luitenant-generaal van Swieten tot gouvernements-commissaris en opperbevelhebber der tweede expeditie tegen Atchin 499

De transportkabel (wire-tramway) en zijne toepassing in Indië.

Nu het spoorwegnet in Nederland met zijne talrijke en kostbare kunstwerken, die terecht de bewondering van landgenoot en vreemdeling tot zich trekken, spoedig zijne voltooiing nadert, nu reeds 130 millioen uit de Indische baten daarbij zijn verwerkt, zonder dat wij in Nederland daarvoor eenige belasting meer opbrachten, nu schijnt toch de tijd gekomen te zijn om eens aan de spoorwegen in Indië te denken, en ook vooral de belangstelling, die de Nederlandsche kapitalen tot dus verre zoo levendig aan de Amerikaansche spoorwegen wijden, eens over te brengen op het Indische transportwezen.

De oorzaken die men zou kunnen aanwijzen, waardoor de kapitalen meer naar Amerikaansche spoorwegen dan wel naar industrieele ondernemingen in Indië den weg nemen, zal ik niet opsommen; doch, zoolang dit verschijnsel ten nadeele van de welvaart en ontwikkeling van Nederland en Indië beide, zich voordoet, mag elke poging om de belangstelling ook voor het Indische transportwezen in te roepen gewettigd heeten.

Met eenig recht mag men bij de lezers van dit tijdschrift belangstelling in, en bekendheid met het Indisch transportwezen onderstellen, en, mocht er soms een enkele zijn, wien het niet aan belangstelling, maar wel aan bekendheid ontbreekt, er zijn reeds zoovele stukken over dit onderwerp verschenen, dat het weinig moeite zal kosten zich eenigzins op de hoogte te stellen. Men verwachtte dus in onderstaande regelen geen uitvoerige behandeling van het transportwezen. Neen, voor het tegenwoor-

dige is slechts hoofddoel de aandacht te vestigen op een transportmiddel, dat, naar de meening van de deskundigen, bijzonder in het Indische transportstelsel voegt.

Ook in de december-aflevering 1870 van dit tijdschrift werd met een enkel woord gewag gemaakt van den transportkabel en van mijn vertrek naar Indië om de invoering voor te bereiden. Thans, nu ik de mogelijke toepassing van den transportkabel in Westelijk en Midden-Java en in een gedeelte van Centraal Sumatra heb onderzocht, meen ik dat het nut kan hebben wanneer ik eenige beschouwingen over die toepassing ter overweging aan de lezers van dit tijdschrift geef. Daartoe is het echter noodig, dat men eerst een oogenblik bij de inrichting en de werking van den transportkabel stilsta.

In het Album der natuur, januari-aflevering 1872, komt, eene, mijns inziens, zeer duidelijke en beknopte beschrijving voor van den transportkabel, opgehelderd door eene teekening. Hen, die meer in de techniek van dit transportmiddel willen doordringen, verwijs ik naar het officieele verslag van de heeren Kool en Siedenburg, de eerste hoofd-ingenieur der staatsspoorwegen, de laatste ingenieur van den waterstaat in Indië, uitgegeven, op last van Zijne Excellentie den minister van koloniën, bij Nijgh en van Ditmar te Rotterdam in 1871.

Voor de lezers, die niet in de gelegenheid zijn een van beide geschriften in te zien, en die toch dit opstel willen volgen, kan de volgende korte opheldering dienen:

Stel dat men Amsterdam en Halfweg, welken afstand men op ongeveer 7 kilometers kan aannemen, door een transportkabel wil verbinden. Te Amsterdam wordt dan, in eene goed bevestigde stelling, op ongeveer 4 meter boven den grond, een liggend rad geplaatst van 2 meter middellijn; — te Halfweg evenzoo, met dit onderscheid, dat die stelling daar ter plaatse op een rolwagen staat, die op rails is geplaatst, en waardoor dus het liggend rad met dien wagen eene geringe voor- of achterwaartsche beweging kan maken door aanbrengen van de noodige kracht. Om die beide horizontale raderen wordt nu een ijzeren gevlochten kabel zonder einde — of in zich zelven weerkeerend — gelegd, die dan, de doorbuiging buiten rekening gelaten, de dubbele afstand of 14 kilometers lang is. Beide takken van dien kabel liggen dus in een horizontaal vlak.

De kabel wordt, tusschen de eindraderen te Amsterdam en

Halfweg, verder ondersteund door jukken of steunpunten, die weder, evenals telegraafpalen, op ± 75 meter van elkaar staan, en zoo zijn ingericht, dat de belasting van den kabel daar langs kan voorbijgaan, waarover later.

Nadat nu de railwagen te Halfweg — als drager van het eindrad aldaar — zoodanig is gesteld, dat de naar Amsterdam en terug loopende kabel voldoende gespannen is, en nadat verder het eindrad te Amsterdam met eene stilstaande beweegkracht, water, stoom of paarden, is verbonden, wordt de onbelaste kabel, door beweging van het eindrad te Amsterdam, in gang gebracht; de eene tak van den kabel beweegt zich dan van Amsterdam naar Halfweg, de andere in tegengestelde richting. Is nu de gang van den onbelasten kabel regelmatig, dan hangt men te Amsterdam een bak aan den naar Halfweg bewegenden kabel. Is die bak een eind weegs, bij voorbeeld 40 meters, dan doet men een tweede volgen, daarna een derde, en zoo vervolgens. Eene serie van geladen bakken komen dus achtereenvolgens in rust op den kabel, en zoo doende met dien bewegenden kabel successievelijk te Halfweg aan, waar zij worden geleegd, en des verkiezende, met andere materialen geladen, langs, of beter gezegd met den anderen tak van den kabel naar Amsterdam terugkeeren.

De zaak is dus bij uitstek eenvoudig, en de eenige vragen, welke de belangstellende lezer zich kan stellen, zijn deze: Hoe komen die bakken langs en niet tegen de steunpunten, en op welke wijze worden de bakken op den kabel gebracht, en daarvan weder afgenomen?

Ook deze vragen heeft de uitvinder op een zeer eenvoudige, maar daarom niet minder vernuftige wijze opgelost. Ik zal trachten, ook zonder teekening, daarvan eenig denkbeeld te geven.

De bak wordt niet op den kabel bevestigd, maar hangt er aan op de volgende wijze:

(Stel voor een oogenblik dat de belaste kabel in rust is), ter plaatse nu waar een bak hangt, ligt op den kabel een houten klos, — niet beter te vergelijken dan bij een klein stukje dakgoot — ter lengte van ± 4 decimeter, die met eene uitholling over zijne lengte daarop draagt; — dwars door die klos loopt een omgebogen Y stang in den vorm van eene C; die C komt dus met haar boveneinde door de klos en heeft aan het ondereinde — juist recht onder de uitholling in de klos — een ophangpunt

voor de ketting, waaraan ten laatste de bak hangt. De zwaarte van den bak komt dus te hangen onder de uitholling, dus juist onder den kabel, en hangt bijgevolg aan den kabel in evenwicht.

De steunpunten waarop de kabel, om de 75 meter ongeveer, rust, hebben den vorm van eene T, eene middenpaal en daarop een dwarsbalk. Op de uiteinden van den dwarsbalk, rechts en links, staan de schijven waarover de beide takken van den kabel heen loopen, die om een horizontale spil kunnen draaien, en alleen in beweging komen door de wrijving van den kabel, als deze in gang gaat. Nadert nu een aankomende bak zulk een steunpunt, dan is er, zijwaarts van den middenpaal en onder den dwarsbalk, voor den bak ruimte om te passeeren: de van Amsterdam komende bakken passeeren bijvoorbeeld links, en de daarheen gaande rechts van den middenpaal. De klos komt nu een klein, bijna onmerkbaar oogenblik à cheval te zitten op de randen dier draaiende schijf, welke randen tevens de gleuf vormen, waarin de kabel ligt; doch, juist door het draaien der schijf, wipt de klos er onmiddelijk over heen en valt, of liever schuift weer met de uitholling op den kabel; de Cvormige stang, die den bak met de klos verbindt, passeert, door zijne buiging, ook zijwaarts van de spil, om welke de schijf draait.

Om nu eene beschrijving te geven van de wijze waarop de bakken op den bewegenden kabel komen, dien ik de aandacht weder bij bovengenoemde klos te bepalen. Deze heeft aan weerszijden nog twee rollen of wieltjes met breede gleuven, welke rollen buiten functie zijn, wanneer de bak met den kabel in beweging is en ook wanneer deze — zooals daar juist omschreven — een steunpunt passeert. Komt de bak nu echter kort nabij Halfweg, en moet dus de klos vrij van den kabel komen, dan zijn daar ter plaatse, op één centimeter rechts en links van den kabel, een railtje of hoekijzer aangebracht, die samen dus een sleuf vormen, waarin de kabel loopt om kort daarop rond het eindrad te Halfweg te gaan. Tusschen die helling van den kabel en van die railtjes bestaat dusdanig verband, dat de railtjes in of onder de gleuven van de zijrollen van de klos vatten: deze, de klos, loopt door zijne traagheid met die zijrollen tegen de railtjes op, en zoodra de rollen op het spoortje dragen is gelijktijdig de klos met den last, die er aan hangt, van den kabel gelicht en dus — waar het op aan

kwam — de last van den kabel bevrijd. Door verder eene gepaste helling en ombuiging aan de railtjes te geven, kan men de bakken òf in rust òf in een pakhuis òf ook op een daarnevenstaanden kabel, die, bijvoorbeeld van Halfweg naar Haarlem, loopt, brengen.

Eene gelijkvormige of ook wel dezelfde spoorgoot brengt de ledige bakken weer op den terugkeerenden tak van den kabel; natuurlijk treft men aan het andere eindpunt, dus te Amsterdam, eene soortgelijke inrichting aan tot laden en ontladen van den kabel.

Stel nu dat men het transport per kabel verder dan Halfweg, bijvoorbeeld van Amsterdam naar Haarlem, wil uitstrekken, dan dient men eenvoudig tusschen Halfweg en Haarlem eene soortgelijke sectie op te richten, en daarbij zorg te dragen dat de beide kabels te Halfweg zeer dicht neven of tot elkander reiken en er bovendien aldaar zoodanig verband in hoogte tusschen de eindraderen bestaat, dat de klossen zonder bezwaar van het boven beschreven spoorgootje van den eenen op den anderen kabel kunnen overgaan.

Door nu slechts een voldoend aantal secties van 7 kilometers aan elkander te koppelen, kan men zeer lange transportkabels oprichten. Natuurlijk eischt elke sectie weer nieuwe drijfkracht. Alleen wanneer het vervoer in beide richtingen even groot is, kan men, mijn inziens zonder schade, twee secties uit het midden door één motor doch met dubbele kracht bedienen; in andere gevallen zou ik dat ontraden.

Ik hoop dat het mij gelukt is eenigzins een kort, maar voor het tegenwoordig doel voldoend begrip te hebben gegeven van den transportkabel. 't Is nu minder om de techniek dan wel om de toepassing te doen. In vele opzichten heb ik tegen de techniek moeten zondigen, doch een ieder, die met mij bewust is van het moeielijke om, zonder teekening in weinige regelen, eene beschrijving te geven van eene nieuwe vinding op dit gebied, zal mij die onnauwkeurigheden vergeven.

Het vermogen van den transportkabel is natuurlijk afhankelijk van het laadvermogen per bak, en van het aantal afzendingen in een bepaald tijdsverloop.

Het laadvermogen van een bak staat in verband met de doorsnede van den kabel, de afstanden en zwaarte der steunpunten, de kracht der machine, in één woord met de geheele inrichting

van het materieel. De Engelsche Wire Tramway Company (Patent) levert, volgens haar prospectus, kabelinrichtingen, die 300 kilogrammen per bak als maximum kunnen laden. In Engeland zag ik, in maart 1870, een kabel werken, die per bak 200 kilogrammen klei vervoerde. Het is mij niet bekend, of er, op dit oogenblik, kabels bestaan, die zwaardere gewichtseenheden vervoeren. Alleen werd mij onlangs medegedeeld, dat de onderkoning van Egypte zeer zware kabelinrichtingen voor zijne suikerkultuur had besteld.

De aanwending van den kabel in Engeland, waarop ik zoo even doelde, was al zeer praktisch. Deze diende daar niet alleen om de klei van boven den put naar de fabriek te transporteeren; maar tevens om, door eene raderkoppeling, de klei in den put naar boven te hijschen en verder door eene verlenging de pomp, die verder af boven het laagste punt der mijngalerijen was gesteld, in beweging te houden. De eene stoommachine in de fabriek bracht dus: 1°. de pomp op verren afstand in beweging; 2°. de klei in de schacht naar boven, en 3°. de klei van boven de schacht naar de fabriek.

Het aantal afzendingen, per uur bij voorbeeld, is afhankelijk van de snelheid van beweging van den kabel, en van den onderlingen afstand der bakken op den kabel. Ik neem daarvoor 6 kilometer kabelsnelheid per uur en 40 meter afstand tusschen de bakken. Dit geeft dan 150 afzendingen per uur en dus een vermogen, voor eene lijn, die 200 kilogrammen per bak laadt, van 30 ton per uur. Verder is eene telegrafische verbinding der eindpunten onmisbaar voor eene goede en geregelde exploitatie. De draad wordt dan eenvoudig langs de steunpunten gespannen.

De groote voordeelen in aanleg bij den transportkabel, tegenover andere vervoermiddelen, vallen aanstonds in het oog. Grondverplaatsing en handenarbeid toch wordt niet of zeer weinig vereischt; overbruggingen komen niet ter sprake, en de kosten van onteigening worden zeker tot een minimum gereduceerd. De kleine hellingen van het terrein kunnen door doelmatig verschil in hoogte van elkander opvolgende steunpunten worden geneutraliseerd, terwijl de limiet der helling, die men bestijgen kan, steeds afhankelijk is van het contact, waarmede de bovenbeschreven klos op den kabel draagt, en natuurlijk van de beweegkracht — nu gedeeltelijk overgaande in hefkracht — waarover men beschikken kan.

Zonder den transportkabel geheel en détail te beschouwen,

ligt het reeds voor de hand dat dezen, in vergelijking van andere vervoermiddelen, toch ook eenige niet weg te redeneeren gebreken aankleven. — Eene onpartijdige behandeling van het onderwerp eischt, dat niet alleen de voordeelen, maar ook de nadeelen ter sprake komen. Het blijft dan de vraag in hoeverre de voordeelen de nadeelen overtreffen, en tevens of er geene middelen zijn te vinden, om aan die nadeelen zooveel mogelijk te gemoet te komen. Het moge ondoordacht schijnen de nadeelen in een stelsel, dat men aanprijst, zelf aan te wijzen; van den anderen kant getuigt het van besef van kracht, wanneer, bij voorbeeld bij een tweegevecht, de strijder zijne tegenpartij op de zwakke punten wijst. Ik ben dan ook zoo ten volle overtuigd dat de transportkabel, bij eene goede toepassing, in Indië moet slagen, dat ik met volle gerustheid den tegenstanders op de nadeelen wijs.

De kabel nu is ongeschikt om voorwerpen van een groot volume of van een groot gewicht te transporteeren, en verder is het vervoer in het geheele tracé gestremd, of wel er ontstaat opeenhooping van bakken, wanneer één der stilstaande motors defect is.

Bij de spoorexploitatie bijvoorbeeld, kan eene defecte machine onmiddelijk door eene andere gereedstaande vervangen worden en de beweging is — bij dubbel spoor slechts in eene richting — alleen gedurende den tijd tot die verwisseling noodig, gestremd. Bij de kabelexploitatie kan eene defecte machine niet onmiddelijk vervangen worden. Noodzakelijk schijnt het mij toe om, evenals zulks bij de zeestoomschepen geschiedt, steeds een groot aantal reservestukken bij de hand te hebben, ten einde een gebrek aan de machine in korten tijd te kunnen herstellen. Neemt men nu deze voorzorg bij de exploitatie, dan wordt dit nadeel binnen engere grenzen beperkt, dan men oppervlakkig zou meenen. — Men houde in het oog dat de telegraaf onmiddelijk het gebrek kan melden. — De stilstaande motors hebben bij dit nadeel weer dit voor, dat zij minder slijten en dat men, vooral in bergachtig terrein, door aanbrengen van waterraderen, kolenverbruik kan besparen.

Verder wordt er eenige accuratesse vereischt om bij de exploitatie de bakken steeds op den gewenschten onderlingen afstand na elkander te doen volgen, wil men tegen onregelmatige beweging en daarmede gepaard gaande noodelooze slijtage ge-

vrijwaard zijn. In de eerste dagen zal die afzending zeker van tijd tot tijd haperen én het bewijs leveren, dat het personeel nog niet geheel geoefend is; maar later zal dit, naar mijne voorstelling, niet meer plaats vinden. Bovendien zal het geen bezwaar in hebben om, ter plaatse van de afzending, een signaal te stellen, dat in verband staat met den rondgaanden kabel, en dus het oogenblik van afzending telkens aangeeft. De inlander schijnt juist niet ongeschikt te zijn om routinewerk te verrichten; schept hij in zulk een werk behagen, dan doet hij het ook, dank zijn opmerkzaam instinct, met eene ongekende handigheid. Eene andere quaestie zou het zijn, wanneer aan één persoon verschillende functiën werden opgedragen.

Van verschillende zijden werd mij de opmerking gemaakt, dat nergens in Europa een transportkabel is opgesteld voor groote afstanden: de lijnen in Frankrijk hebben om en bij de lengte van 3 tot 5 kilometers; alleen in Spanje is een kabel van Piedrafita naar Trubia ter lengte van 20 kilometers, die echter in juli van dit jaar nog niet geregeld in exploitatie was.

Hoewel deze bedenking mij allezins rationeel voorkomt, meen ik haar toch te kunnen beantwoorden door de vraag te stellen: waar vindt men in de industrieele landen van Europa, bijvoorbeeld in Frankrijk, België, Duitschland, Engeland, eene belangrijke ontginning, die meer dan 5 kilometers van een spoorbaan of van een waterweg verwijderd is? Uit den aard der zaak is een transportkabel van 20 kilometers dáár eene ongerijmdheid. Alleen in Spanje en in Rusland, waar de spoorwegen nog in hunne geboorte zijn, hebben transportkabels voor groote afstanden reden van bestaan. Of er in Spanje, buiten die te Trubia, nog andere kabels bestaan, is mij onbekend. Wat Rusland betreft, deelde een ingenieur van de Engelsche Patent Company, in april jongstleden, mij mede, dat die maatschappij toen eerstdaags zou beginnen met den aanleg van belangrijk lange lijnen in dat rijk.

Het eischt dan ook geen betoog, dat de bestaanbaarheid van lange lijnen alleen afhankelijk is van de wijze, waarop men twee kabels, die in elkanders verlengde moeten werken, samenkoppelt. Kan men zonder bezwaar twee secties van 4 kilometers (de normaal lengte, die ik voorzichtigheidshalve, in tegenstelling van de Patent Company, voor ééne sectie aanneem) samen verbinden dan bestaat er geen reden om de daarstelling van lange

lijnen af te keuren of te ontraden. De deskundigen, die de zaak onderzochten, raden in hun rapport de lange lijnen als de meest voordeelige aan. Ook andere, met wien ik daarover van gedachten kon wisselen, zien in die verbinding, hoe dikwijls ook herhaald, geen enkel bezwaar.

Vooral voor Indië acht ik lange lijnen uit een finantieel oogpunt preferent. De administratiekosten van lange lijnen zullen niet hooger zijn dan voor de korte, maar verdeelen zich over een grooter aantal kilometers, en juist die administratiekosten drukken in Indië meer dan in Europa op het exploitatiekapitaal. Daarbij komt nog eene omstandigheid waardoor de korte lijnen, naar mijn oordeel, aanvankelijk minder toepassing zullen vinden in Indië, dan wel in Europa. Nevens het administratief personeel is ook het kolenverbruik een zeer bezwarende factor in het bedrijfskapitaal. Zoolang nu de steenkolen in de Binnenlanden op bijvoorbeeld 70 paal van een strandplaats ± *f* 50 de ton kosten, is het eene ongerijmdheid om, in den aanvang, aan eene voordeelige exploitatie per transportkabel — wanneer men ten minste geen andere dan stoomkracht kan aanwenden — te denken, ten zij een der terminussen van den kabel zelf òf aan een der strandplaatsen òf aan een spoorlijn geplaatst is, waar de prijs der kolen het gewone cijfer der Indische kolenmarkt weinig overtreft.

Voor zoover mij bekend, zijn er geen centrums van productie in Indië, die op 4 kilometers van een der havens of van een spoorverbinding zijn gelegen. Deze zouden dan in het eerste geval door een kanaal, in het laatste door eene ombuiging of zijverlenging van het spoortracé reeds eerder een afvoerweg hebben gevonden. Mogelijk maakt de verbinding van Djocja met Passer-Gedeh hierop eene uitzondering. Bedrieg ik mij niet, dan is de afstand tusschen die plaatsen meer dan 4 kilometers.

In verband met het bovenstaande, is het duidelijk, dat vooral in Indië de toepassing van een kabel bij eene kolenontginning zeker de meest gunstige is, die men zich denken kan. De uitgaven voor kolenverbruik worden — wanneer de kabelexploitatie de kolen nagenoeg tegen de zelfkosten aan de mijn kan krijgen — zeker tot een minimum gebracht. Voorzorgen tegen beschadigingen van het product en daardoor kostbaarder inrichting van het rollend materieel zijn overbodig, en eindelijk kan het administratief personeel, wegens absentie van tusschenstations, zoo beperkt mogelijk zijn.

Eene kabelexploitatie toch, bijvoorbeeld in het tracé van Magelang naar Samarang, die zich gedeeltelijk ten doel stelt èn de gouvernementsproducten èn de producten voor en van de inlandsche bevolking te transporteeren, zal, buiten hare terminussen, te Setjang, te Medono, te Piengit, te Djamboe, te Ambarawa, enz. enz., tusschenstations met administratie moeten oprichten, welke administratie weer zorg draagt, dat, in de eerste plaats, de gouvernementsproducten van of naar de gouvernementspakhuizen komen, die meer zijwaarts van het tracé liggen; bij die overlading is weder verlies en beschadiging te verwachten. Boven den gustigen invloed dien eene kolenontginning dus op de uitgaven voor kolenverbruik uitoefent, komt in hoofdzaak de geconcentreerdheid van het product, als voordeeligst mogelijk element, bij de kabelexploitatie op den voorgrond.

Ten slotte nog eene vraag, die mij herhaaldelijk in Nederland maar nimmer, zooverre ik mij kan herinneren, in Indië is gedaan: „Is de lading wel vrij tegen „ontvreemding?"

Op den voorgrond stel ik, dat de bakken, waarin de lading bevat is, niet alleen tegen den regen maar ook tegen inbraak gesloten k u n n e n zijn; verder, dat eene aanvankelijke exploitatie zich wel alleen bij dagdienst zal bepalen; dat de bakken in den regel met eene snelheid iets grooter dan die van een voetganger, met hunnen onderkant 3 of 4 meter boven den grond blijven, en eene ontvreemding der lading ondoenlijk is, zonder eerst den in gang zijnden bak van den kabel te lichten; en dat, ten slotte, bij eene geregelde exploitatie, de bakken een zichtbaar volgnommer krijgen en de telegraaf, bij elke 4 of 8 kilometer, gelegenheid geeft om het ontbreken van een bak te melden. Het ledige vak op den kabel toont reeds aan, dat er een bak ontbreekt, terwijl het nommer van den voorafgaanden en den volgenden constateert w e l k e bak wordt gemist.

Zonder in verdere beschouwingen te treden of er nog andere of betere maatregelen zijn te nemen om ontvreemding te bemoeilijken meen ik, dat die vraag — z o o l a n g het tegenwoordige transport nog geheel met karren, draagpaarden of koelies (niet het meest aristocratische en eerlijke deel der Indische bevolking) geschiedt — alle beteekenis mist. De veiligheid van elk transport staat in hoofdzaak in verband met de eerlijkheid en de waakzaamheid van het personeel der exploitatie zelve, en

met den geest en de houding van de bevolking, in wier midden de onderneming werkt.

Zijn de tabaksbranden in de residentie Kediri een bewijs tegen den tabaksaanplant in Indië? Zijn de aanvallen der Carlisten op de Spaansche spoorwegen en diligences een bewijs tegen de veiligheid dier vervoermiddelen? En, om in Nederland te blijven, pleit de diefstal uit eene brandkast te Utrecht of de diefstal van den konducteur Dikkens tegen de sloten van de brandkasten, tegen de veiligheid van vervoer van geldswaarde per spoorweg? Als de inlandsche bevolking dan werkelijk zoo roofzuchtig is, in het oog van sommige Nederlanders (die zelve, ouder gewoonte, te midden eener ongewapende bevolking en eener sterke politiemacht, hunne deuren en vensters met sloten en kettingen en bouten en blinden sluiten), hoe diep bewonderen zij dan den moed van die 30 duizend Europeanen die zich dáár, te midden van 18 millioen inlanders, ophouden.

Doch ter zake. Hoewel de Engelsche patenthouder beweert, dat in het tracé van den transportkabel hoeken kunnen voorkomen, zoo zou ik het traceeren van hoeken — ten minste buiten de koppeling van twee secties, waar het maken van een hoek geen bezwaar hoegenaamd oplevert — allernadeeligst voor de exploitatie achten. De proeflijn te Brighton had wel verschillende hoeken in haar tracé, die bij de proefneming geen bezwaar opleverden, doch het blijft de vraag, welke stoornis en vooral slijtage die hoeken bij eene geregelde en langdurige exploitatie zouden veroorzaken. Het kan, dunkt mij, niet anders, of de spanning van den kabel, die voor een groot deel invloed oefent op de regelmatige werking van het geheel, moet allerhevigst op die hoekpunten wringen, en daar geduchte slijting, zoowel op het hoekpunt als op den kabel, doen ontstaan.

Ik meen dan ook, dat het mij gelukt is om in het Engelsch kabelsysteem van Hodyson zulke wijzigingen aan te brengen, dat een transportkabel, naar die denkbeelden ingericht, ook in Indische terreinen steeds goed moet werken. Het advies van deskundigen over deze mijne wijziging, geeft mij grond tot dit schijnbaar gewaagd vermoeden. Eene uitvoerige behandeling van de techniek van den transportkabel, en van de wijzigingen die ik in het Engelsche systeem heb aangebracht, is meer in een Technisch Journaal dan hier op hare plaats; volgaarne verklaar ik mij echter bereid belangstellenden meer uitvoerige inlichtingen te geven.

De transportkabel heeft dit met alle nieuwe vindingen op technisch gebied gemeen, dat deze door het groote publiek in den aanvang met een wantrouwend hoofdschudden wordt ontvangen. Men tracht eenige noties machtig te worden, doch heeft niet de noodige gegevens, die voor een volledig en grondig oordeel onmisbaar zijn. Desniettegenstaande komt men toch tot de slotsom: „neen, dat nieuwe kan niet deugen." Ook de Locomotief, een blad dat, naar mijne meening, te recht veel abonnés in Indië telt, maakte zich aan die fout meester. In het nommer van 4 juli 1871, vindt men, onder het opschrift: „De transportkabel en de eerlijkheid," eene beschouwing — wat de inrichting van het vervoermiddel zelf betreft — door den schrijver zelven „een uit een wetenschappelijk oogpunt zeker weinig verdienstelijk artikel" genoemd. Dit artikel, geput uit eene Duitsche beschrijving, voert den schrijver desniettemin tot de conclusie „dat het transport van een baal koffie eene onwaarschijn-„lijkheid en dat van een krandjang suiker eene onmogelijkheid is." De initialen v. K. geven verder grond tot de onderstelling, dat dit artikel juist niet zeer ver van het bureau van den uitgever van de Locomotief is gesteld, in wiens boekhandel tevens het officiëel rapport der heeren Kool en Siedenburg was in te zien, waar men èn op bladzijde 42 èn op bladzijde 80, zonder eenig wetenschappelijk indringen in de zaak, wel degelijk tot andere en minder ontmoedigende resultaten komt. Waarom nu eenvoudig dat uitvoerig rapport der Nederlandsche ingenieurs geïgnoreerd? Waarom dit rapport zelfs niet genoemd?

Voor deskundigen en voor hen, die van het verslag der Nederlandsche ingenieurs kennis hadden genomen, heeft zulk eene kritiek geen waarde; maar voor het publiek, dat minder in de gelegenheid was, door inzage van dat verslag de zaak nauwkeurig te overwegen, was die ongunstige en, ik meen met recht te kunnen zeggen, onjuiste beoordeeling van de Locomotief reeds voldoende om den transportkabel ongeschikt voor Indië te verklaren.

In mijn ambulanten werkkring in Indië, heb ik natuurlijk niet alle dagblad- en tijdschriftartikels in handen gekregen, die op den transportkabel betrekking hadden. Uitgezonderd dit bovenbedoeld artikel, vond de transportkabel in het oordeel der pers, voor zoover het mij bekend werd, belangstelling en steun. Door meer dan een redacteur toch werd ik aangezocht den

transportkabel in zijn blad te behandelen, doch, tot mijn spijt, kon ik toen aan dat verzoek geen gevolg geven.

Bij de ingenieurs van den waterstaat, wier onmisbare voorlichting mij bij mijn onderzoek van het grootste nut was en welke mij, overal waar ik die inriep, op de meest bereidwillige wijze werd verleend, heb ik steeds ingenomenheid met den transportkabel gevonden. Dat vertrouwen in het systeem mocht ik ook constateeren bij particulieren, die op het gebied der industrie een bekenden naam hadden verworven. De wijze waarop mij door de meeste hoofden en ambtenaren van gewestelijk bestuur, met wie ik in aanraking kwam, medewerking en meermalen persoonlijke hulp bij mijn onderzoek werd verleend, was mij een bewijs, dat zij eene toepassing van den transportkabel — voor zoo verre ik dien kon expliceeren, — zeer mogelijk en wenschelijk achtten.

De benamingen „Luchtspoor" en „Kabel Tramway," welke dikwijls werden gebezigd voor transportkabel, waren juist niet de meest geschikte om bij eene eerste kennismaking vertrouwen in te boezemen. Alle beweging in de lucht, in de hoogte, wordt eenigzins voor bedenkelijk gehouden. Daar is nu eenmaal niets aan te veranderen, dan alleen door in theorie of nog beter in praktijk aan te toonen, dat het evenwicht voldoende gewaarborgd is. En de resultaten van de tramways in Indië schijnen nog niet van dien aard te zijn, dat die naam sympathie voor de zaak opwekt. Er is dan ook geen ongeschikter transportmiddel voor Indië of beter gezegd voor een eenigzins geaccidenteerd of hellend terrein uit te denken, dan juist een tramway. (Ik doel hier natuurlijk op de tramways met trekdieren als beweegkracht en waarbij geene inrichting is aangebracht om bij dubbel spoor de opgaande vrachten door de naar beneden gaande last op te trekken: tramways met stoomkracht worden toch onder de stoomspoorwegen gerangschikt.)

Wat toch ziet men op een tramwaybaan gebeuren, waarop aanhoudende, zij het ook slechts flauwe, hellingen voorkomen? Nemen wij tot voorbeeld, de tramway te Batavia, en wel de baan die langs de rivier gaat, en dus, in vergelijking van het nevenliggend spoor, telkens de oprillen over de kaliebruggen moet passeeren. Nauwelijks nadert men zulk een oprid, of de paarden worden aangezet en slaan in galop, en niet alleen de spieren, maar ook de ademhalingsorganen komen in dubbele

actie. Nadat de oprid gepasseerd is, is er wel geen spierkracht meer noodig om den wagen in gang te houden; integendeel, het paard moet in versnelden gang blijven om zijne hakken tegen den achter oploopenden wagen te vrijwaren, en dus de ademhalingsorganen blijven in overspanning. Nauwelijks is de wagen weer in normalen gang en dus de paarden wat men noemt „in tempo," of hetzelfde geval doet zich op nieuw en aanhoudend bij herhaling voor. Alleen voor nagenoeg zuiver horizontale banen kan een paarden-tramway aanbeveling verdienen. Elke helling knakt de ademhalingsorganen van het paard en maakt het reeds daardoor tot uitoefening van spierkracht ongeschikt. Men vergete verder niet, dat de inlander nog geen lid is van de Maatschappij tot bescherming van de dieren; vooral de mindere man is veelal een beul voor zijn paard en doet dus geen moeite om de goede conditie van het trekdier — de voorname factor in het bedrijfskapitaal van de tramways — te bevorderen. Hij moest, wat dit betreft, wat van den Engelschen landbouwer overnemen.

Er zijn, voor zooverre mij bekend, weinig trajecten, in welk land dan ook, te vinden, waar zulk eene aanhoudende circulatie van personen is te vinden, als tusschen de stad en de Harmonie te Batavia. Hoe gunstig dat ook op de onderneming moge werken, meen ik toch, dat èn de beide hooge bruggen bij het fort, èn de elkander opvolgende kleine in de baan, die de zijde der rivier volgt, tusschen de Harmonie en de stad, sterk op de slijtage der paarden influenceeren.

Bij het bestijgen van hellingen met gebruik van stoomkracht, verdubbelt men deze zoo noodig, terwijl men weer stoom uitspaart zoodra het hoogste punt bereikt is; doch, ik herhaal, bij gebruik van trekdieren als beweging, werkt zoowel het bestijgen als het afdalen van eene helling vernielend op het trekdier.

Ik meen, dat men, bij plannen tot aanleggen van tramways, zich te weinig rekenschap heeft gegeven van den motor, namelijk het paard. In het algemeen let men daarbij alleen op de spierkracht en niet op de ademhalingswerktuigen. Evenals de meest robuste persoon nagenoeg krachteloos is, wanneer hij zich buiten adem heeft geloopen, evenzoo is ook eene rustige en geregelde ademhaling bij het paard een eerste vereischte om het dier tot krachtsinspanning in staat te stellen, en bovendien om die inspanning over een zeker aantal jaren te kunnen be-

nutten, met andere woorden om het paard niet in den grond te jagen of te verslijten.

Die geregelde gangen, in verband met een geregelden longslag van het paard, maken een hoofdpunt uit bij de oefening van het krijgspaard.

Over de concurrentie van de Thomson's straatlocomotief, welke machine, juist tijdens mijn verblijf in Indië, druk in de Indische bladen besproken werd, heb ik mij niet in 't minst ongerust gemaakt. Aannemende, dat die locomotief op de hellende straten van Edinburgh goed voldaan heeft, geloof ik toch, dat de toestand der wegen op Java in den West-moesson en dikwijls de absentie van bruggen op die wegen; de hooge prijs der steenkolen en het gemis aan reparatie-ateliers in de Binnenlanden, voor het oogenblik reeds voldoende beletsels zijn om eene algemeene invoering dier straatlocomotief te doen slagen.

En eindelijk wel het grootste bezwaar: men vreesde, bij eene eerste beoordeeling, dat transportkabels en spoorwegen niet samen konden gaan, dat de transportkabel gedeeltelijk, al was het dan ook gering, in de algemeen erkende behoefte aan spoorwegen zou kunnen voorzien en dus eene toepassing op ruime schaal van den transportkabel, het vooruitzicht op spooraanleg, ook in tijd, KON schaden.

Wel verre van die meening te deelen, moet ik toch onbevooroordeeld erkennen, dat er eenige aanleiding tot die vrees bestond. Nergens toch is op Java of Sumatra voor het oogenblik een transport in tonnen gewicht te vinden, dat, om die reden, een spooraanleg zou wettigen. Zelfs langs den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, liepen in 1871 niet meer dan 2 treinen op en af; de exploitatiekosten worden niet gedekt door de massa producten, maar alleen door de hooge tarieven, hoog met betrekking tot het transport in Europa.

Wanneer de aangeboden producten, door vermeerdering van productie en door meerderen handelsomzet, ten gevolge van het spoorverkeer en vooral door toevoerwegen zijdelings op het spoortracé, jaarlijks toenemen in massa, moeten die tarieven dalen, en de exploitatie daardoor weer nieuwe artikelen aanbrengen, wier waarde het nu bestaande tarief niet kan dragen.

Let men dus alleen op de tegenwoordige behoeften en slaat men geen acht op de verbazende revolutie in het verkeer door den spooraanleg in Europa en Amerika tot stand gebracht, ja

dan heeft Indië nog geen behoefte aan spoorwegen en kan zich, mits men ook de eischen der defensie ter zijde stelt, met een minder volmaakt transportmiddel behelpen. Zoolang er dan ook nog enkele tegenstanders zijn van spoorwegaanleg op Java, zoolang is de vrees niet ongegrond, dat elk transportmiddel, dat het transportwezen in Indië slechts gedeeltelijk kan verbeteren, als motief kan worden aangegrepen, om den spooraanleg, de rationeele maar kosten eischende verbetering, tot later uit te stellen.

Mist Java dan ook die groote centrums van productie, om bij een Europeesch tarief de exploitatiekosten van een spoorverbinding te bekostigen, dit neemt niet weg, dat men ook in Nederland nagenoeg algemeen de behoefte in Indië aan spoorwegen erkent. De wijze waarop die spooraanleg geschieden zal, schijnt daar ook alleen een punt van overweging uit te maken. Regering en de meerderheid der volksvertegenwoordiging schijnen aanleg door particuliere industrie boven staatsaanleg te verkiezen, terwijl het mij voorkwam dat de groote meerderheid van het publiek in Indië staatsaanleg wenscht. Eindelijk schijnt de meerderheid der adviserende autoriteiten in Indië aanleg door de particuliere industrie aan te bevelen.

De tegenspoeden en misrekeningen, waarmede de particuliere industrie, vooral in sommige streken van Indië, te kampen heeft, geven het publiek, dat vooral belang heeft bij spoedigen aanleg, grond tot de verwachting dat — bij de onmiskenbare voordeelen die particulieren aanleg in sommige opzichten boven staatsaanleg heeft — de staatsaanleg spoediger gereed en in uitgestrekter tracé aangelegd zal zijn. De kans om spoedig in het net van het tracé opgenomen te worden, is, vooral voor die streken, die èn door bezwarender terreinen, èn door mindere productie, achterstaan bij andere gewesten, minder bij partieelen aanleg door particuliere industrie dan bij aanleg van staatswege. Bovendien kwam mogelijk een rechtmatige naijver jegens Nederland in 't spel; dáár, waar de particuliere industrie niet meer in hare geboorte is, staatsspoorwegen op uitgebreide schaal van Indische baten gebouwd! Wat zal de Nederlandsche Staat, nu, omgekeerd, voor de Indische spoorwegen doen?

Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat, zoo de aanleg van spoorwegen in Indië niet van staatwege geschiedt, maar door particuliere maatschappijen wordt ondernomen, de staat evenwel of door subsidie òf door rentegarantie, of door beiden,

die ondernemingen levenskracht moet geven. Bij de beoordeeling van de beide wijzen van aanleg, komt het er dan op aan hoedanig en in welke mate die staatshulp zal worden verleend.

De ervaring, bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij verkregen kan niet alleen bij den spoorbouw, maar ook vooral wanneer de kwestie van de financieele hulp van den staat ter sprake komt, belangrijke vruchten dragen.

Bij aanleg door particuliere industrie, dient evenwel de daarstelling van eene doorloopende spoorverbinding niet op den achtergrond te komen, zoowel uit het oogpunt van defensie en van krachtige ontwikkeling niet alleen van enkele streken, als in het belang der lijnen die door de grootte van het nu heerschend trafiek voor aanleg het eerst in aanmerking komen. In dat geval is het niet voldoende een type van spoorwijdte en radstand voor rollend materieel vast te stellen voor latere verbindingen. Ook die verbindingen moeten door verhooging van subsidie en zelfs — wanneer dan nog de particuliere industrie onmachtig blijft — in staatsaanleg reeds dadelijk onderhanden worden genomen.

Al zullen de producten bij een doorloopend spoortracé over Java niet per spoor van Soerabaja naar Batavia vervoerd worden, toch valt het niet te ontkennen, dat alleen eene doorloopende verbinding eene algemeene uitbreiding aan het handelsverkeer en de ontwikkeling van het eiland kan geven. Ook de defensie en de concentratie van strijdkrachten is door aanleg van enkele lijnen zonder verbinding weinig gebaat. Verder zal de ervaring der staatspoorwegen in Nederland wel aantoonen, dat de kostbare verbinding van het Zuider en Noordernet via Utrecht-Boxtel er het hare toe bijdraagt, om het trafiek langs het Noorder- en Zuidernet te vermeerderen. Zonder die verbinding geen doorloopend vervoer.

De heilzame gevolgen, die ik van eene doorloopende spoorverbinding op Java verwacht, zijn van dien aard, dat, naar mijne meening, die wijze van aanleg, die eene spoedige exploitatie doet voorzien, preferent is, boven eene andere, die mogelijk anders finantiëel de voorkeur zou verdienen.

Ik vlei mij, dat ik mij hierboven, als een onbepaald voorstander van spooraanleg in Indië heb doen kennen. In het belang van

het transportmiddel, voor welks invoering in Indië, ik nu ruim twee jaar ijver, stel ik er prijs op, in de gelegenheid te zijn mij op dit punt duidelijk te verklaren. Van het eerste oogenblik, dat de transportkabel onder mijne aandacht kwam, was ik — voorgelicht door mannen van gezag op het Indisch transportwezen — van oordeel, dat de transportkabel in Indië eene secondaire rol in het transportnet moet vervullen, of wel als pionnier van den spooraanleg moet optreden. Zoodra ik dan ook, tijdens mijn terreinonderzoek op Java, kennis kreeg van de benoeming der commissie in Nederland voor de spoorwegen op Java, door den minister van Bosse in 1871 benoemd, heb ik mijn onderzoek op Java gestaakt, om dit op Sumatra — welk eiland niet in het onderzoek der commissie was opgenomen — voort te zetten. Transportkabels moeten in hunne secondaire rol als toevoerlijnen van den spoorweg komen, 't zij zijwaarts op de tusschenstations, 't zij in het verlengde op een eindstation. De plaats waar zij nu in functie zullen komen, is bijgevolg afhankelijk van het spoortracé, en kan eerst dan bepaald worden, wanneer de spoorverbinding zelve is vastgesteld. Bij onbekendheid met de resultaten van dit onderzoek der commissie, kon toen, voor zooveel Java betreft, over eene toepassing van den transportkabel, als voedingsmiddel of pionnier van de spoorverbinding, niet beslist worden.

Het tracé van den bestaanden spoorweg Samarang-Vorstenlanden is van dien aard, dat het trafiek tusschen Djocja, Solo en Samarang al zeer weinig wint op de tusschenstations, Goendeh mogelijk uitgezonderd. Ware deze lijn gelegd in de richting van Salatiga en Bojolalie, dan, meen ik, om een voorbeeld te noemen, dat eene verbinding van Magelang en Temangoeng naar Merakmatti of Djamboe per transportkabel zeer goede vruchten zou dragen. Eene verbinding van Willem I, als terminus van den zijtak van den spoor, met Magelang, per kabel zou een zeer laag kabeltarief moeten stellen, om, in verband met het hooge tarief, dat steeds op het spoortransport van Willem I naar Samarang via Kedoeng Djatti door het aantal kilometers zal drukken, met vrucht tegen het karrenvervoer te concureeren, dat, bij eene vermoedelijke verlegging van den grooten weg van de dessa Rengas naar post Merakmatti, waar nu reeds een veel gebruikt voetpad bestaat, de hoogte bij Bawen kan afsnijden en ontwijken, en dus kan dalen, en dat bovendien altijd overlading uitspaart. Zoolang het vermoeden niet ongegrond is, dat het karrentransport, bij de tegenwoordige

spoortarieven, nog geruimen tijd meester zal blijven van het productenvervoer uit de Kedoe, durf ik een transportkabel van Magelang naar Willem I niet aanhevelen. Eerst moet het spoortarief tusschen Willem I en Samarang dalen.

Ziet men dan ook van de hoogten bij Tjandi den spoortrein in 't verschiet in de vlakte wegstuiven, en slaat men tevens de beweging van bevolking en transport gade, die ondanks het moeielijke terrein nog steeds langs den grooten weg plaats vindt, dan betreurt men het, dat, bij de verbinding van Samarang met de Vorstenlanden, dit belangrijk trafiek is uitgesloten.

Om kort te gaan, voor het tegenwoordige zou ik op Java — zoolang de spooraanleg nog in dit onzeker stadium verkeert — bezwaarlijk een tracé kunnen aanwijzen waar eene eerste of proeftoepassing van den transportkabel niet alleen recht, maar vooral tijd van bestaan zou vinden en in alle opzichten zou slagen. Het ligt toch voor de hand, dat eene eerste toepassing vooral een trafiek moet zoeken, dat reeds in de eerste jaren rente aan de onderneming geeft, en juist diezelfde verbindingen komen allereerst in aanmerking voor spoorconcessiën, welke weder van zelve de transportkabelonderneming ter zijde dringen. Alleen wanneer de spoor- en kabelconcessiën ééne en dezelfde zaak is, schijnt zulk eene gelijktijdige aanvrage, mij niet alleen mogelijk maar zelfs zeer rationeel, aangezien de transportkabel juist voor het scheppen en leiden van het trafiek in het tracé van den spoor een uitstekend element is, omdat de aanleg, met betrekking tot den spoorbouw, weinig kapitaal eischt en in zeer korten tijd en met weinig personeel kan geschieden. Daar ten slotte het materieel geheel boven den grond wordt gesteld en er geene grondverplaatsing wordt vereischt, kan de kabel, die eerst in het spoortracé gewerkt heeft, met geringe kosten later verplaatst worden, als toevoermiddel dwars op het spoortracé.

Om deze mijne bedoeling duidelijk te maken, kan mogelijk het volgend voorbeeld dienen. Stel dat de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij voornemens ware de lijn Samarang-Djocja voort te zetten naar Poerworedjo, Koeto Ardjo, Keboemen tot Tjilatjap. Indien dan in het vermoedelijk spoortracé van Djocja via Semangir naar Poerworedjo een transportkabel werd opgericht — een lichte kabel ingericht om een picol als eenheidsgewicht te vervoeren — dan zou die kabel een lengte hebben van ± 70 kilometers. Gelijktijdig dat de spooraanleg van Djocja een

aanvang nam, kon de kabel reeds aanstonds de rijstproductie van de Ambalsche zijde, bij de overvaart te Semangir, opnemen en verder het handelsverkeer tusschen de afdeeling Poerworedjo en het Djocjasche, dat nu langs meer dan een weg dwars door het gebergte plaats grijpt, niet eensklaps, maar gaande weg tot zich trekken, dus in de richting van het spoortracé leiden. Kan nu de spoorlijn over het gedeelte Djocja-Semangir in exploitatie gebracht worden, dan heeft de kabel in dat tracé uitgediend, en wordt, dank zij den spoorweg, die in hetzelfde tracé loopt, zonder kosten opgebroken; het materieel wordt te Semangir geconcentreerd en kan nù, 't zij in fragmenten 't zij in zijn geheel, weder dienen om de passers te Ambal met Semangir te verbinden. De spoorsectie Djocja-Semangir heeft dan, dank zij de tijdelijke exploitatie van den kabel, het groote voordeel dat haar, reeds den eersten dag der exploitatie, aan haren terminus Semangir de productie van Ambal en Poerworedjo wordt aangevoerd. Komt later de sectie Semangir-Poerworedjo in exploitatie, dan kan weder de kabel, die in dat tracé werkte, den eindterminus Poerworedjo met Koeto Ardjo en Keboemen verbinden. Het geheele kabelmaterieel kan eindelijk na de totale voltooiing van de lijn Djocja-Tjilatjap — tot zelfs in fragmenten van 5 kilometers verdeeld — dienstbaar blijven, om die centrums van productie met den spoorweg te verbinden, welke het spoortracé, wegens het terrein of wegens andere redenen, wel kan naderen, maar niet kan aandoen. Vooral het daarstellen van goede toevoerwegen, zoowel op den terminus als op de tusschenstations eener spoorverbinding is in Europa, maar nog meer in Indië, wegens de mindere concentratie der bevolking en dus ook der te vervoeren producten en artikelen, voor de exploitatie van het grootste belang.

Dat dit scheppen of aanmoedigen van het trafiek in Indië, ten gevolge van locale toestanden, nog meer op den voorgrond treedt dan in Nederland, meen ik weder niet beter dan door het volgende voorbeeld te kunnen aantoonen.

Stel dat er sprake is eene spoorverbinding aan te leggen van Arnhem naar Zutfen; men kan dan, nevens andere middelen, bijvoorbeeld aan den tol op den straatweg en aan de schipbrug te Westervoort, eene statistiek opmaken van de personen en handelsbeweging te land en te water tusschen beide plaatsen; maar, bovendien, kan die spoorbaan ook nagenoeg dezelfde rich-

ting volgen, van den eenen, of ook in vele gevallen van de beide communicatiewegen, welke sints eeuwen beide plaatsen verbinden, en ook kan de spoorbaan zonder eenig bezwaar dezelfde tusschenpunten aandoen en het daar bijkomend trafiek opnemen. Ten slotte vindt de spoorexploitatie reeds in den aanvang aan haren terminus aanzienlijke centrums van personen en goederen. Hoewel eene meerdere concentratie natuurlijk gunstigen invloed op de vermeerdering van vervoer zal oefenen, is zij, met het oog op het reeds bestaande vervoer, niet zoo belangrijk als in Indië, waar men die centraalpunten mist.

Verplaatsen wij ons weder in de residentie Bagelen. Volgens officieele opgaven in den Regeerings Almanak van 1871, van de 23 residentiën de achttiende in grootte, maar de derde in bevolking: eene residentie met eene prachtige rijstkultuur, met een gezond klimaat, en met eene zeer welvarende bevolking van meer dan een millioen zielen, verdeeld over eene oppervlakte van 62 vierkante geografische mijlen, dus met eene bevolking van ± 17,000 zielen per □ geographische mijl.

Om de dichtheid van bevolking dier residentie beter na te gaan, herinnere men zich dat Nederland ± 6000 (dus nagenoeg 1/3) inwoners per □ geographische mijl telt; de provincie Overijssel komt nagenoeg in grootte overeen met de Bagelen, maar telt nog geen 250,000 inwoners. Bagelen is dus meer dan viermaal zoo sterk bevolkt dan de provincie Overijssel. Eerst wanneer nagenoeg het derde gedeelte van de bevolking van geheel Nederland zich in de ééne provincie Overijssel concentreerde, zou dit gewest gelijk staan in grootte en in bevolking met de Bagelen.

Alle benoodigdheden van buiten af voor die meer dan goedbevolkte streek worden opgevoerd òf van Samarang òf van Tjilatjap: van Samarang langs een zeer moeielijken bergweg van 79 palen (de hoofdplaats als centrum aangenomen), over het Djamboe en Menoreh-gebergte; van Tjilatjap ongeveer over denzelfden afstand, wel langs een nagenoeg vlakken weg, die alleen bij Gombong een klein défilé aanbiedt, doch waarlangs men nagenoeg geen karrentransport aantreft. De particuliere goederen, die langs dien weg worden opgevoerd, zijn meestal geladen in glindings (groote soort handwagens), die door 3 of meer man worden voortgeduwd.

Stel nu dat men die residentie door een spoorweg met Djocja wil verbinden, dan is het reeds zeer bezwaarlijk om vooraf eene nauwkeurige statistiek van het bestaande trafiek te nemen:

vooreerst, omdat men er de groote stapelplaatsen en centrums van producten en bevolking mist, en de productie en consumtie, hoe groot dan ook, zich over een groot aantal plaatsen verdeelt; en, tweedens, omdat de aanzienlijkste passers of markten toch nog altijd langs verschillende binnenwegen met de nevensliggende residentie gemeenschap houden.

Zooals boven reeds werd aangestipt, is het terrein zeer dikwijls van dien aard, dat het spoortracé niet enkele, maar vele van die bevolkingscentrums zijwaarts moet laten liggen.

De spoorverbinding met Djocja kan, mijns inziens, alleen dan belangrijke resultaten opleveren wanneer het trafiek tusschen Bagelen en Samarang gaandeweg de richting neemt over Semangir Djocja en Solo. Hoewel men dan eigenlijk per spoor nagenoeg een traject zal krijgen van ± 240 kilometers, tegen ± 120 langs den bestaanden weg over Magelang, durf ik toch te stellen, dat de spoorlijn naar Djocja en verder naar Samarang, bij absentie van een spoorlijn door de Kedoe, die, helaas! wel tot de vrome wenschen zal blijven behooren, een belangrijk transport van inlanders met producten staat te wachten.

Natuurlijk is het spoortarief de voorname factor om het trafiek, dat nu over Magelang plaats heeft, op den spoorweg te brengen; doch daarbij zal het wel geen betoog meer behoeven, dat de transportkabel een uitnemend middel is om dit trafiek gedurende den spoorbouw in het spoortracé, en gedurende de spoorexploitatie naar het spoortracé te leiden.

Hoewel de transportkabel, naar mijn oordeel, ook toepassing kan vinden bij suikerfabrieken — waar men reeds stoomkracht disponibel heeft — en ook op andere landelijke ondernemingen, zou ik voor het oogenblik ontraden, om reeds nu daartoe over te gaan. Zulke kabels zouden dan voor een speciaal vervoer dienen in speciale omstandigheden, en dus eene bijzondere inrichting eischen. Men doet wijzer eerst de resultaten af te wachten van een transportkabel, die aan de eischen van een algemeen vervoer tot zekere grenzen moet voldoen. Heeft men dezen niet alleen in theorie bestudeerd, maar ook met anderen in de praktijk gadegeslagen, dan heeft het geen bezwaar om die wijzigingen in het systeem op te sporen en aan te brengen, welke den kabel het meest geschikt maken om aan meer bijzondere en locale eischen te voldoen. De hoofdvraag blijft steeds: „Is het quantum producten dat vervoerd moet worden,

„in verband met het nu gebruikelijk tarief, voldoende om de „exploitatiekosten (daaronder begrepen interest van aanlegka-„pitaal enz.) bij het kabelvervoer te dekken.” Dat die kosten bij de eerst op te richten kabels, in vergelijking van latere toepassingen, niet het minimum zullen bedragen, valt aanstonds in het oog. Men zal bij de eerste toepassing onvermijdelijk ervaring opdoen, die drukt op de eerste exploitatie, maar weer ten voordeele komt van de volgende op te richten lijnen.

Dat de verplaatsbaarheid der transportkabels, voor toepassing op suikerfabrieken een onmisbaar vereischte, praktisch uitvoerbaar is, blijkt daaruit, dat de Engelsche Maatschappij tot indijking van de Ooster-Schelde in Zeeland een verplaatsbaren transportkabel van ruim anderhalven kilometer lengte gebruikt om de landbouwproducten uit de polders in een stoombootje te laden. De lijn werd opgericht in Februari 1872 en in December deelde de locale ingenieur dier Maatschappij mij mede, dat de kabel, niettegenstaande er nog vele verbeteringen in het systeem waren aan te brengen, boven verwachting voldeed. Zonder den kabel zou hij geen middel hebben geweten, om de producten, in dit regenachtig seizoen, van het land te krijgen.

Ik houd mij zelfs overtuigd, dat later de transportkabel als tijdelijk hulpmiddel kan aangewend worden, om ter reede liggende schepen met koffie, of suiker voor de Australische markt te laden, wanneer de gewone communicatiemiddelen met de reede daarin niet kunnen voorzien. Even gewaagd als dit vermoeden in het oog van velen zal schijnen, even ondoordacht zou ik het rekenen om reeds nu daartoe over te gaan; maar dat de zaak technisch uitvoerbaar is, daaraan mag ik, na voorlichting van deskundigen, niet twijfelen. Ik durf in geen geval, te beslissen, wáár en voor hoe lang zulke eene toepassing finantieel voordeelig zoude zijn.

Is dus de eerste transportkabel in Indië ingericht om het algemeen inlandsch transport te bedienen, is verder dit trafiek zoo groot, dat de onderneming niet gedrukt wordt door de hooge exploitatiekosten — hoog met betrekking tot latere toepassingen, die nut trekken van de ervaring der eerst opgerichte lijn — en wordt die in werking zijnde kabel gadegeslagen door Indische industrieelen, — die, men vergete het niet, grootendeels zich zelven hebben gevormd in de industrie, die de kunst verstaan zich met primitive middelen te helpen, en wier praktische blik.

in één woord, door locale toestanden en door ontbering van vele hulpmiddelen die ons hier in Europa steeds ten dienste staan, zeer geoefend is, — dan, meen ik met grond te mogen stellen, dat zij den algemeenen transportkabel ook wel zulke wijzigingen zullen geven, die het systeem geschikt maken voor het doel, dat zij er mede willen bereiken: doch, ik herhaal, eene bestudeering van den algemeenen kabel in de praktijk moet daaraan voorafgaan.

Verdere beschouwingen over toekomstige toepassingen — waarbij zeker eene verbinding met de reede het gloriepunt van het systeem zou aanwijzen — acht ik voor het tegenwoordige geheel nutteloos. Bij de eerste toepassing der spoorwegen deed zich toch ook de vraag niet voor of men per spoor boven over, dan wel door den Mont-Cenis zou passeeren; men verdiepte zich niet in de kwestie of de treinen 40 dan wel 50 kilometers per uur afleggen; men was reeds meer dan tevreden, toen de trein zich mogelijk met eene 20 kilometer snelheid op eene horizontale baan in beweging stelde. Ik geloof dan ook, dat men zeer voldaan kan zijn, wanneer de eerste transportkabel in Indië langs een moeielijken bergweg het koelie en karrentransport heeft verdrongen, al moet de kabel dan ook eenige goederensoorten — wier volume of eenheidsgewicht een zekere grens te boven gaan — afwijzen.

Het tarief, voor het kabeltransport in het algemeen, is zeer moeielijk vooraf aan te geven; de inrichting toch van het transportmiddel, en dus het aanlegkapitaal, is geheel afhankelijk, niet alleen, zooals bij andere vervoermiddelen, van het tonnengewicht der producten welke ter vervoer aangeboden worden, maar in hoofdzaak van de normaalbepakking, waarin die producten worden afgevoerd. De zwaarte of doorsnede der kabels staat in nauw verband met dat eenheidsgewicht en verder met den afstand, waarop de steunpunten — al naar het terrein — gemiddeld van elkander staan.

Een kabelinrichting, die suiker voor de Europeesche markt, afgepakt in krandjangs van 5 picols of ± 300 kilogrammen, moet transporteeren, zal ongeveer *f* 10,000 aan materieel per kilometer eischen; terwijl een dergelijke inrichting, om suiker voor de Australische markt in halve picolzakken te vervoeren, nog geen *f* 3000

aan materieel per kilometer kost. Beide kabels hebben echter voldoende capaciteit om de productie van eenige suikerfabrieken te samen te vervoeren.

Zonder twijfel zullen die kabels, welke ingericht zijn om de picols als eenheidsgewicht te vervoeren, wel het meest voor Indië in aanmerking komen. Bij de Patent Company in Engeland ter markt gaande, kan men dan, volgens hare opgaven (ook gemeld in het verslag Kool en Siedenburg, bladzijde 42), aan het materieel betalen ± *f* 6,000 per kilometer. De kabel is dan van staal, het overige materieel van ijzer, en men heeft tevens den patenthouder den cijns van dankbaarheid voor zijne vinding betaald. Veilig meen ik dan ook te stellen, wanneer men de prijzen vóór de crisis in de ijzerdustrie, die ook de patentprijzen regelden, als basis neemt, dat men bij andere leveranciers voor 25 pCt. minder kan slagen.

De Patent Company geeft op, dat men met zulk een kabel 2000 picols per dag af- en op kan voeren. Ik acht die opgave overdreven en meen dat men, bij 150 afzendingen per uur, op een werkdag van 10 uur, niet meer dan hoogstens 1500 picols kan op- en afzenden. Blijven er nu in een jaar 50 dagen beschikbaar voor herstellingen of anderzins, dan toch kan men altijd, met het picolgewicht als eenheid, 450,000 picols af-, en even zooveel opvoeren.

Is het dus, zooals hierboven blijkt, reeds volstrekt onmogelijk in het algemeen de aanlegkosten van een transportkabel te begrooten vóór dat men in alle bijzonderheden bekend zij met het doel, waartoe deze in een gegeven geval moet dienen, even bezwaarlijk valt het ook in het algemeen de exploitatiekosten te taxeeren. De slijtage van het materieel, het kolenverbruik, de uitgaven aan personeel, en de renten van het aanlegkapitaal zijn daarin de meest belangrijke factoren; de slijtage der kabels, en van het grootste deel van het materieel is in hoofdzaak weder afhankelijk èn van het tracé èn van het aantal werkuren per dag en per jaar; evenzoo het kolenverbruik. Uit den aard der zaak kan men, bij eene recente vinding, die ook in Europa niet langer dan twee jaar in praktijk is gebracht, voor slijtage slechts eene approximatieve uitgave in de begrooting stellen. Dat deze slijtage bij het Engelsche systeem aanzienlijk moet zijn — aangezien men ook de baan mede transporteert — zal wel geen betoog behoeven. Ook deze overweging heeft er het hare toe bij-

gebracht om mij het systeem te doen wijzigen en wel zoodanig, dat niet alleen de slijtage aanmerkelijk minder wordt; maar bovendien voor die slijtage een coëfficient kan genomen worden, die meer op ervaring is gegrond.

En al kan men het kolenverbruik per jaar in tonnen begrooten, dan nog is de uitgave daaraan, wegens de uiteenloopende prijzen der kolen op de strandplaatsen en in de Binnenlanden, voor Indië in het algemeen niet vast te stellen.

Eerst dan, wanneer bepaald beslist is welke soort of liever welk kaliber van kabelinrichting men verlangt, en langs welk tracé en tot welk doel men dien kabel zal exploiteeren, — eerst dan kan men het aanlegkapitaal begrooten, en daarna, met den gang van exploitatie voor oogen, de exploitatiekosten. Zijn die factoren vastgesteld, dan eerst valt den prijs per picol en per paal te regelen. Dat hierbij het aantal picols, dat vervoerd zal worden, op den voorgrond treedt, is klaar. Werken toch twee kabels van geheel gelijke inrichting onder geheel gelijke omstandigheden, en heeft de eene het dubbele transport van den anderen, dan worden de exploitatiekosten op dien eenen daardoor niet 100, maar mogelijk slechts met 20 pCt. verhoogd; de kabelexploitatie, waarbij dan het dubbele trafiek plaats vindt, zou dan — wilde zij dezelfde winst uitkeeren als de andere — het tarief per picolpaal mogelijk 40 pCt. lager stellen.

Deze laatste uitwijding kan als antwoord dienen op de onbepaalde vraag, die mij natuurlijker wijze in Indië algemeen gedaan werd: „wat zal het vervoer per picol en per paal met den kabel kosten?”

Naar mededeelingen, die ik bij den verplaatsbaren kabel in Zeeland ontving, zijn de onkosten per kabeltransport van 20,000 kilogrammen beetwortels (opbrengst van een gemet) ongeveer ƒ6. Om dit zelfde quantum met paarden en wagens te transporteeren stijgen de kosten tot ƒ25 en ƒ30; met recht kan dus daar de toepassing van het kabelsysteem eene finantieel voordeelige genoemd worden.

Het bovenstaande is, naar ik mij vlei, voldoende om den belangstellende een overzicht te geven van de werking van den transportkabel en ook van zijne toepassing in Indië. Veel zal bij de eerste toepassing van een nieuw vervoermiddel afhangen van de personen, die aan het hoofd van den aanleg en ook van de exploitatie worden geplaatst. Vooral bij nieuwe communica-

tiemiddelen, waarbij veel te scheppen valt, is „the right man on the right place" een onmisbaar vereischte voor het welslagen der zaak; doch, voor men zoover is, is het stellen van „the right mean of transport on the right place" eene nog gewichtiger kwestie.

Zonder mij te vleien, dat mijne denkbeelden over de toepassing van het kabelsysteem in Indië, geen tegenspraak zullen vinden, schroom ik niet ze ten beste te geven. De ontwikkeling van Indië, het is mijns inziens te lang voorbijgezien, is eene nationale zaak, eene zaak van algemeen belang en zoolang nu eene verbetering der nu gebruikelijke wijzen van vervoer — natuurlijk nevens andere hervormingen — eene merkbare ontwikkeling van Java en Sumatra moet voorafgaan, mag ook deze, alleen uit dat oogpunt, aanspraak maken op publieke behandeling.

Een paar opmerkingen ten slotte, waartoe mijn kort verblijf in Indië mij aanleiding geven. Staan deze achter bij die, welke het resultaat zijn van een langdurig onderzoek ter plaatse, van den anderen kant heeft het weder zijn voordeel, dat ik een groot gedeelte van Java en van de gouvernementslanden ter Westkust van Sumatra — zij het dan ook vluchtig — heb doorreisd, en vooral daarbij met een groot deel der Europeesche maatschappij in de Binnenlanden mocht kennis maken.

Verder gaven mijne eenzame tochten mij de ruimste gelegenheid om het waargenomene te overdenken. Misschien is juist mijn kort verblijf in die verre Nederlandsche gewesten oorzaak, dat de toestanden, die een ieder bij aankomst in Indië door het abnormale treffen, mij ook, na mijn terugkeer, zijn bijgebleven. Een verblijf van enkele jaren in Indië is, naar ik mij voorstel, ruim voldoende, om zich aan die abnormaliteiten te gewennen, maar ook om de voorstelling te vergeten die men zich vroeger — vóór eene locale kennismaking — van Indië en Indische toestanden vormde.

Vooraf een woord van dank aan allen in Indië, die mij, in welk opzicht dan ook, bij mijn lokaal onderzoek steun en hulp hebben bewezen. Ik heb daarbij overal en ten allen tijde veel meer welwillendheid en voorlichting gevonden dan mij in Europa was voorspeld. Zoowel te Batavia als in de Binnenlanden werden

mij de gegevens, die ik vroeg, steeds zoo spoedig doenlijk verstrekt, en mij alle mogelijke hulp en faciliteit gegeven, om andere inlichtingen, die een nader onderzoek eischten, zelf op te sporen.

De inlandsche bevolking heeft bij mij den meest aangenamen indruk achter gelaten. De wijze waarop de Sultan van Djocja mij in eene audiëntie ontving, was minzaam, maar tevens echt waardig; de gulle gastvrijheid, die ik bij meer dan een Regent genoot, overtrof mijne verwachting. Ik zag, terwijl ik de reis van Samarang naar Solo per locomotief aflegde, een inlandsche machinist in functie, met eene kalmte en voortdurende oplettendheid, welke door niets was te storen. Van mijn bediende, die mij steeds op al mijne tochten vergezelde, heb ik niets dan trouw en behartiging mijner belangen ondervonden. Ik heb enkele dagen nagenoeg 24 uur doorgereisd; maar nooit heeft de man voor zich zelven gezorgd, dan nadat hij zich overtuigd had, dat mij niets ontbrak. Zonder dat wij elkaars taal machtig waren, kende hij binnen enkele dagen mijne gewoonten, mijne preferentie voor enkele gerechten of vruchten, ja zelfs wist hij na eenigen tijd gelijkvormige notitieboeken te onderscheiden, die ik voor verschillende aanteekeningen gebruikte. Waar vindt men dit besef van plicht, dat opmerkzaam instinct bij Hollandsche bedienden. Een officier, die een oudgediende tot oppasser heeft, is in dit opzicht nog bijzonder gezegend — en ik persoonlijk ben daarin steeds zeer gelukkig geweest — maar steeds stel ik mijn Javaanschen jongen, als bediende, verre boven het gros der superieure Nederlandsche bedienden.

De omgang der inlandsche volksklasse onderling, trof mij door hare kalme en beschaafde manieren. Te Batavia maakte ik een druk gebruik van de tramway, even als hier op den Hollandschen spoorweg van de 3de klasse. Beide reisgelegenheden eigenen zich uitstekend om eene paralel te trekken tusschen de vormen der Indische en die der Nederlandsche volksklasse. Nimmer heb ik in den Bataviaschen tramway eenige onordelijkheid of onbeschaafdheid waargenomen. De inlander stapt in en neemt, bij het verdere plaatszoeken, soms overdrevén vormen in acht om zijn's gelijken niet te hinderen of te stooten. En wat ziet men, integendeel, bij ons te lande gebeuren. Zie maar slechts, een Zondagavond, als de wachtkamers 3de klasse opengaan, welk een gedrang, welk een geschreeuw, en met hoeveel gratie en vormen neemt

die bende in de wagons plaats, en valt als het ware binnen de wagens. Al komt men dan in minder welkome botsing met een ander die reeds zit, men maakt geen mine om zich te verontschuldigen. Alleen volgt soms later de zeer vervelende vraag: „waar komt U van daan?" of „gaat de reis ook naar N?" Ik spreek hier niet van de zoogenaamde volkstreinen, waarbij de drank nog tot ergerlijker tooneelen aanleiding geeft. Ik doel alleen op markt- of Zondagen, wanneer het 3de klasse vervoer eenigzins aanzienlijk is.

Standjes en luidruchtige oploopen, die men in onze streken dagelijks kan waarnemen, heb ik in Indië nimmer bijgewoond. 't Kwam mij voor, dat uitjouwen, schelden, bemoeizucht en het ongelukkige „laatste woord", waardoor bij onze volksklasse dé beschaving en het gezond verstand dikwijls zoo veel geweld worden aangedaan, daar niet inheemsch zijn.

Doch waar zou ik eindigen, indien ik ook in algemeenen zin een overzicht wilde geven van hetgeen die reis van Java en centraal Sumatra mij te hooren, te zien en op te merken gaf. Ook hierbij meen ik mij dus tot het transportwezen of wat daarop betrekking heeft, te kunnen bepalen, en wel bij twee momenten, die op mij een diepen indruk maakten.

Toen ik, in Februari 1871, van Batavia over Buitenzorg naar de Preanger vertrok, was de spoorbaan Batavia-Buitenzorg wel in aanbouw, maar werd nog niet bereden. Met het leggen der rails werd, meen ik, een begin gemaakt. In de Preanger verkende ik den afvoerweg naar Tjicao, en reisde verder door over land naar Cheribon en Tegal, trok van daar langs den Slamat naar Banjoemaas, verder door naar Bagelen en Djocja, en kwam zoo van Bagelen door de Kedoe te Samarang. Verschillende trajecten had ik meer dan eens en zooveel doenlijk langs verschillende wegen gemaakt, zoodat ik op die reis van ongeveer vier maanden schoone gelegenheid had gevonden om het geïsoleerde van de Binnenlanden, en den ellendigen toestand van het transportwezen op te merken.

Wat de geïsoleerdheid der binnenlanden betreft, merk ik alleen op, dat ik wel eens vijf dagen op eene hoofdplaats in de onmogelijkheid was mijne reis per wagen voor te zetten, door dat de postpaarden door dienstreizigers werden gebruikt. Het kostbare der verplaatsing laat ik daar; ik wijs nu alleen op de onmogelijkheid voor reizigers of voor gezinnen, die zich niet te

paard kunnen verplaatsen. Ik ben dan ook wel families van verplaatste gouvernements-ambtenaren langs den grooten weg in tandoes tegen gekomen.

En het transport van goederen en producten. Ik wijs op de koelies, die uit het Tjandjoersche den Mac-madon over picollen, langs een tracé, dat op enkele punten aan den zigzagschen achtergrond in het nastukje van een circus doet denken; ik wijs op den grooten afvoerweg van Bandong over Tjipadelarang naar Tjicao, waar de pedatties met hunne schijfwielen over heen strompelen, en waar mijn reiswagen, bij eene daling van ± 1800 voet over een afstand van 27 paal (40 kilometer, zooals van Leiden naar Rotterdam) toch nog driemaal bij tegenhellingen door karbouwen moest worden opgetrokken; en dan stel ik de vraag: hoe ooit de Preanger Regentschappen eene ontwikkeling geëvenredigd aan den vruchtbaren bodem kunnen bereiken, zoolang er geene verbetering in die beide communicatiewegen met Batavia wordt gebracht.

Over het transport tusschen Poerworedjo en Tjilatjap, heb ik mij hier boven reeds uitgelaten. Volgt men nu verder den grooten weg van Poerworedjo over Magelang naar Ambarawa, en verder naar Samarang, en let men op die aanhoudende circulatie van menschen en transporten, die, deels door inlanders op soms gecicatriseerde schouders, deels door half kreupele, broodmagere en gedrukte draagpaarden, en deels door karren met sappies bespannen, geschieden; staat men dan stil bij de hoogten van Piengit of van Wawar, om daar getuige te zijn hoe die transporten, zoowel de mensch als het dier, zwoegende onder den last, in de felle zonnehitte, tegen die steilten, als het ware opkrabbelen, ja, dan vraagt men zich onwillekeurig, doch met ernst af, of dit geen toestand is, die dringende verbetering eischt? staat Indië op dit gebied niet, meer dan denkbaar zelf, ten achteren bij Nederland? Nederland! dat, bij de prachtige waterwegen en boven de spoorverbinding over Kuilenburg met het Zuiden, nog de spoorwegbruggen te Moerdijk, te Dordrecht en te Rotterdam voor eene tweede verbinding met het Zuiden laat bouwen, en mogelijk spoedig ook, voor een derde verbinding over Arnhem en Nijmegen, belangrijke subsidiën zal verleenen!

Hoe goed deed het mij dan ook, toen ik den eersten morgen, nadat ik dus gedurende eenige dagen grootendeels te voet naar Samarang was afgezakt, op mijne wandeling langs het zeestrand

weer de stoomfluit van den vuurwagen, zooals de inlanders de locomotief noemen, hoorde. Ik versnelde mijn pas om den trein te zien vertrekken; ik gevoelde mij weer thuis; ik besefte, dat ik nog in een wereld was, waar toestanden, die wij ons in Europa als hoog noodige, onmisbare conditiën aanrekenen, toch ook bestaanbaar zijn. Ik vergat haast de teleurstelling, die mijne wandeling naar het zeestrand in een ander opzicht opleverde. „Zeestrand" ik had gemeend eenige huizen van Europeanen in Indischen bouwtrant te vinden, die aan het strand een ruim uitzicht op de zee hadden; maar neen. Ik bevond mij in eene soort laan, die juist rechthoekig in de verlenging, op het strand, of liever op eene moddermassa, uitliep. Aan beide zijden trof ik woningen aan, die geen van allen aan het riante der Bataviasche huizen herinnerden; velen, zoo niet de meesten, waren verlaten, naar ik vernam, om de miasmen en koortsen, die juist deze buurt van het eigenlijke zeestrand overerfde.

Was dus de stoomfluit voor mij een bemoedigend teeken, na mijne binnenlandsche tochten in Midden-Java, vooral niet minder was mijne verrassing, toen ik, na een driedaagschen tocht door een grootendeels onbewoonde streek op Sumatra, de werkplaats Soengei Doerian, op het Ombilienkolenveld, ontdekte.

Van uit Padang, volgde ik, in gezelschap van den te vroeg ontslapen mijn-ingenieur de Greve, en van den controleur Geertsema, welke laatste ons echter te Solok verliet, den nieuwen weg naar Solok, te midden van eene trotsche, doch niettemin eenzame natuur. De stilte in den morgen werd alleen afgewisseld door het gegil van eenige apentroepen, die, hoog in de lucht, den weg naderden; doch weer evensnel retireerden. Te Goegoe, het eerste dorp aan de oostelijke afhelling van het Barisangebergte, werd overnacht, nadat wij nagenoeg onafgebroken bijna 10 uur doorgemarcheerd hadden. Langs dien weg ontmoetten wij nagenoeg geen transport, alleen mogelijk vier groepen van een tiental inlanders, die met hunne babans (vrachten op het hoofd) eenige producten naar de benedenlanden transporteerden. Evenmin zag ik, den volgenden dag, tusschen Goegoe en Solok eenig vertier. Verder op het voetpad tusschen Solok en Siloenkang, dus in de richting van het kolenterrein, kon ik zelfs niet het geringste vertier opmerken. Mogelijk was het late uur in den middag oorzaak dat wij ons in de eenzaamheid bevonden. Eerst na acht

uur des avonds, kwamen wij te Siloengkang aan. Verkerk Pistorius spreekt echter ook, in zijne Studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden, van het „eenzame dal van Siloengkang."

Te Siloengkang, de woonplaats van den Toeankoe Sjech, hielden wij nachtverblijf. Van daaruit bereikten wij, grootendeels te voet, den volgenden dag tegen den middag, de mijnbouwkundige werkplaats. In eene kleine vallei, nagenoeg geheel ingesloten door een flauw hellend gebergte, stond een bamboezen gebouwtje, het verblijf van den Europeeschen voorman. Verder op stond eene kleine loods voor de werklieden, en, op korten afstand daarvan, de smederij, waaruit de kolendamp rustig opsteeg, en die zich ook door het geluid van eenige hamerslagen verried. Die smederij was in vollen gang, een viertal Maleiers waren daar bezig uit ruwijzer eenige boorstangen te smeden, die weder dienst deden bij het boorwerktuig, waarmede een zestal hunner landgenooten onder aanvoering van een Chinees, op mogelijk twee honderd schreden afstand, aan 't werk waren. Hier en daar lagen eenige stapels koolstukken, die, door het indrijven van eene horizontale galerij van ongeveer 20 meter, ontgonnen waren.

De eigenaardige kolendamp, die ons treft, wanneer wij een groote fabriekstad in Engeland, Belgie of Duitschland naderen, trof mij ook hier, in die eenzaamheid, na dien driedaagschen tocht, grootendeels door de majestueuse wildernis van het Barisangebergte.

Des avonds liet de Greve een groot kolenvuur ontsteken, om eens na te gaan hoeveel asch die massa wel zou achterlaten. De hitte, die dat vuur afgaf, deed ons op eenigen afstand goed, en moge soms in Europa, op een winteravond, het staren in den open haard opwekken tot mijmeringen en herinneringen aan vervlogen dagen, vooral niet minder gaf die avond ons, starende in den gloed der Ombilien-kolen, in die eenzame stilte, terwijl de vlammen een fantastisch licht op dat Indische valleitje wierpen en wij ons geïsoleerd voelden van de wereld, stof tot mijmeren zoowel in het verledene als in de toekomst. Hoe grootsch, hoe reusachtig waren zijne plannen, zijne scheppende gedachten; hoe glinsterde zijn oog, wanneer hij mij de vruchten zijner ontdekking toonde, die sints jaren al zijn denken, al zijn handelen in hoofdzaak beheerschten; maar ook hoe weinig vermoedde ik toen dat die krachtige man, vol energie, in wien

ik mijn oudsten vriend, den makker mijner jeugd, na eene tienjarige scheiding, weer geheel had teruggevonden, op korten afstand van diezelfde plek, te midden van zijn rusteloos onderzoek, reeds zoo spoedig den dood zou vinden.

Doch genoeg; het gaat mijne krachten en bevoegdheid te boven, om de Greve als ambtenaar, als mijn-ingenieur te herdenken; maar het is mij niet mogelijk mij dien eenzamen avond, dien ik aan zijne zijde op het Ombilienterrein doorbracht, te herinneren, zonder met een enkel woord zijne nagedachtenis als vriend te eeren.

Welke zullen nu de resultaten zijn van die gewichtige kolenontdekking? Zal die voorraad van millioenen tonnen superieure stoomkool, het onmisbaar hoofdvoedsel van industrie en van alle middelen van gemeenschap in dezen tijd, zullen die schatten daar blijven sluimeren, nevens de werkzaamheid en energie van den zelfstandigen Maleier, die nu reeds blijkt bij het mijnbouwkundig onderzoek en waarvan wij eens met gepaste middelen partij kunnen trekken? Zal er eene Nederlandsche maatschappij met Nederlandsche kapitalen ontstaan, die zich ten doel stelt die ontdekking, door een ambtenaar van het Nederlandsche gouvernement gedaan, te exploiteeren, of zal er eene Engelsche maatschappij optreden, die spoedig en met kracht de handen aan 't werk slaat, terwijl wij, Nederlanders, de zaak overleggen, roemen en nog eens overleggen; maar onze kapitalen voor Indië terughouden, om ze in Oostenrijksche fondsen en Amerikaansche spoorwegen om te zetten?

De tijd zal het leeren, doch, welke ook de uitkomst zij, de ontdekking van de Greve is de basis van de ontwikkeling van Sumatra, een land, dat door zijn gunstig klimaat, zijn vruchtbaren bodem, zijne voor den handel voordeelige ligging van zelve aangewezen schijnt om eene groote toekomst te gemoet te gaan.

Uit den aard der zaak is er geene krachtvolle ontwikkeling van Sumatra, geene kolenontginning op groote schaal denkbaar zonder spoorwegstelsel, dat op die ontginning is gebaseerd; doch die groote toekomst brenge ons niet tot de fout om de behoeften van het oogenblik voorbij te zien, vooral zoolang wij daarbij tevens voor die toekomst kunnen voortwerken.

Zoolang de Nederlandsch-Indische regeering voor hare stoomkolen nog ƒ 35 de ton ter reede van Padang betaalt, zelfs vóór de laatste strikes in de Europeesche mijnen, en er tevens mil-

lioenen tonnen stoomkolen, van evengoede zoo niet superieure kwaliteit, op ± 100 kilometers van die reede, zelfs voor een gedeelte nagenoeg voor 't wegnemen liggen, zoo lang heeft de transportkabel voor eene aanvankelijke ontginning daar recht van bestaan. Moest er eene keuze gedaan worden uit beide, of een transportkabel of een spoorweg, de beslissing zou ongetwijfeld met het volste recht ten voordeele van den spoorweg uitvallen. Doch dit geval doet zich niet voor; integendeel, zoo ooit de kabel den naam van „pionnier van spoorwegen" mag dragen, dan is het in het onderhavige geval.

Afgescheiden van de toekomst, die een spoorweg in het tracé tusschen de kolenvelden en Padang via Solok te gemoet gaat, is het voor het tegenwoordige toch een feit, dat die bergspoor, ik herhaal, in dat tracé, in den aanvang slechts op het kolenvervoer mag rekenen, welk vervoer weer afhankelijk is, niet van het quantum dat ontgonnen, maar van het quantum dat te Padang afgezet kan worden. Die ontginning moet wachten op de voltooiing van den laatsten kilometer spoor in die terreinen, die, wel geen onoverkomelijke, maar toch zeer belangrijke moeielijkheden bij den spoorbouw aanbieden. De geregelde kolenafzet is niet anders te verkrijgen dan door vaste leverantiën aan groote consumenten bij contract, en het is nog zeer de vraag of die contracten reeds den eersten dag van de ontginning zijn te sluiten.

Dien eersten dag van de spoorwegexploitatie kan men wel, bij voldoende voorbereidende werkzaamheid op het kolenterrein, en bij voldoend rollend materieel, tien en meer zwaar geladen kolentreinen naar de kust afzenden; doch heeft die kolenmassa te Padang onmiddelijk afzet? Zijn er reeds débouchés buiten Padang gezocht?

In 't kort, bestaat er dus een transportmiddel, dat als het ware speciaal zich eigent, om eene aanvankelijke ontginning te bedienen, en daardoor de mogelijkheid openstelt, om de kolen, reeds gedurende den spoorbouw, dus vóór eene ontginning op groote schaal, op de markten buiten den Archipel bekend te maken niet alleen, maar ook de Indische industrie en de stoomers, die te Padang kolen innemen, reeds voorloopig van kolen te voorzien; dan eischt èn het belang der ontginning op groote schaal zelve èn het algemeen belang der industrie en van het gouvernement, dat de transportkabel zoo spoedig doenlijk tusschen

Padang en de Ombilienvelden als pionnier van den spoorweg in werking trede.

Het bovenstaande zal wel voldoende zijn om aan te toonen wáár en in welken zin de eerste toepassing van den transportkabel in Indië, naar mijne meening, onder de meest gewenschte omstandigheden kan geschieden. Gesteld nu, dat die meening algemeen gedeeld wordt en ook de Indische regeering hare toestemming geeft om de zaak tot uitvoering te brengen, dan weder, herhaal ik de vraag, reeds hierboven gesteld: „Zal er eene maatschappij met Nederlandsch kapitaal en Nederlandsch personeel optreden om die eerste transportkabeltoepassing in Nederlandsch-Indië te ondernemen, of zal ook hierbij de uitvoering en het voordeel aan het buitenland ten deel vallen?"

De beantwoording dezer vraag komt voor dit oogenblik nog niet ter sprake; maar eene overweging, ook met het oog op andere ondernemingen in Indië, kan echter nimmer schaden. Grondde ik mijne verwachting in deze uitsluitend op den steun en het vertrouwen mij van die Nederlandsche kapitalisten, die mij tot dit onderzoek in staat stelden, te beurt gevallen, ik zou deze overwegingen achterwege laten; doch het kan zijn nut hebben, de vraag in algemeenen zin te stellen. De indrukken, die ik tijdens mijn kort verblijf in Indië opving, zullen mij ook hierbij als gids dienen.

De algemeene vraag wordt dan ten slotte: „is de belangstelling van Nederland in Indië wel van dien aard, als ze moest wezen?"

Ik bedoel hier alleen den Nederlandschen staat, als vereeniging van individuen, en hoewel het in den regel gemakkelijker valt de bewindslieden van den staat aansprakelijk te stellen voor stilstand, achteruitgang of andere omstandigheden, die algemeen tot misnoegdheid stemmen, kan men toch beter de grondoorzaken aanwijzen wanneer men zijn oordeel tot de individuen bepaalt.

In Nederland schroomt men in het algemeen niet de inlandsche bevolking, ten getale van 18 millioen zielen, en zoowel de prinsen in de Vorstenlanden, als de zwervende koelies langs den grooten weg, te brengen onder de algemeene rubriek van „de Javaan". Getuige: de Javaan is lui, de Javaan is eerlijk, enz.

enz. Welnu, voor een oogenblik, neem ik de vrijheid den Nederlander in behandeling te nemen, toch nog altijd in drie klassen verdeeld: de volksklasse, de fatsoenlijke doch onbemiddelde stand, en de kapitalisten.

Eene active belangstelling in Indië nu uit zich in hoofdzaak òf door het inbrengen van werkkrachten, òf door het beschikbaar stellen van kapitalen.

Zoolang nu in het Indische leger nog een talrijk element vreemdelingen wordt aangetroffen, zoolang de meeste bedrijven, als: horologemaken, rijtuigmaken, kleermaken, schoenmaken, enz., door niet Nederlanders worden uitgeoefend (vergelijk bladzijde 607 Regeerings Almanak 1871, waar men, onder de daar opgegeven namen van hen welke die bedrijven uitoefenen, geen 20 pCt. Hollandsche namen vindt), zoolang men onder den groothandel te Batavia, naar de namen der handelshuizen te oordeelen, ook in dienzelfden Almanak te vinden, meer Duitsche en Engelsche dan Nederlandsche firmas aantreft, zoolang, bijvoorbeeld, de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij in handen is van Engelsche kapitalisten en zoolang er omgekeerd eene Duitsch-Hollandsche Bouwmaatschappij voor Berlijn bestaat, ook zoolang kan men niet ontkennen, dat er in Nederland èn in werkkrachten èn in kapitaal te weinig aan Indië wordt gedaan.

Men verdenke mij niet van vooringenomenheid tegenover buitenlanders; dit zou niet voor kosmopolitischen zin getuigen. Juist het tegenovergestelde is waar; ik bewonder niet slechts, maar ik benijd ook de énergie van den buitenlander, die, in een vreemde kolonie, zijn werkkring en zijn weg vindt of zijn kapitaal weet te plaatsen, en de opsomming van bovenaangehaalde voorbeelden heeft juist ten doel, ook bij den Nederlander, slechts zooveel kosmopolitisme op te wekken, dat hij — waar 't geldt, niet eene vreemde kolonie, maar de ontwikkeling van de Nederlandsche gewesten tusschen de keerkringen — niet achter sta of blijve.

Voor de meesten onzer jonge ambachtslieden, zou eene voortzettting van hun ambacht in Indië, het inbrengen hunner werkkrachten in de Indische maatschappij verre van schadelijk zijn. Integendeel; is het tehuis voor hen dan werkelijk zoo'n Eldorado? Van waar dan die klachten over armoede en geringe betaling, van waar dan die aanmoedigingen om naar Minnesota of elders in Amerika te emigreren. Gebrek aan de middelen om naar

Indië te komen, is zeker een groot beletsel voor velen om naar Indië te trekken. Mogelijk brengt de stoomverbinding ook hierin gunstige wijziging, doch, zoolang wij zoo ver nog niet zijn, waarom kan de werkman dan, om naar Indië te komen, niet teekenen als soldaat voor het Indische leger. Van zijn engagement kan hij zeker de helft als korporaal of onderofficier doorbrengen, wanneer het hem, bij een goed gedrag, niet aan wilskracht en eenige ontwikkeling ontbreekt. Hij is dan tevens in de gelegenheid uit te zien, waar en op welke wijze hij, na zijne zes jaren dienst, in het burgerlijke het best zal slagen.

De positie van den soldaat in Indië — het wordt algemeen erkend — is, voornamelijk ten gevolge van absentie van eene Europesche volksklasse, nu eenmaal niet aanlokkelijk; doch dit is niet de ware reden, waarom er betrekkelijk zoo weinig Nederlanders dienst nemen bij het Indische leger. Zoolang bij onze volksklasse het wanbegrip, tengevolge van oude tradities, nog bestaat — en het veelal liederlijk gedrag van nieuw aangeworvenen voor Harderwijk schijnt dit begrip levendig te houden — dat er onder dien grijzen kapotjas geen fatsoen, geen gevoel meer kan schuilen, zoolang ook bij de burgerklasse over een afgedwaalden zoon als laatste vonnis wordt uitgesproken: „hij „moet dan, in Godsnaam, maar naar Harderwijk als gemeen „soldaat;" en, helaas! verstaan die menschen het woord gemeen niet algemeen, zoolang in hunne verbeelding Harderwijk halfweg de hel ligt, zoolang bestaat er geen kans, dat het dienst nemen voor Indië èn voor het Rijk èn voor den werkman een middel kan zijn, om het Nederlandsch element in Indië in dit opzicht te versterken.

En voor de jongelieden, die wel de middelen bezitten om voor eens de reis naar Indië te bekostigen, hoe jaren lang wachten zij niet voor en aleer zij hier een zelfstandig bestaan vinden; hoe talrijk zijn niet de klachten over te geringe tractementen? Vanwaar die talrijke aanvragen voor eene fatsoenlijke betrekking, vanwaar die massa sollicitanten voor ééne betrekking, die mogelijk weer fatsoenlijke armoede geeft?

De zeer bemiddelde jongelui, voor zooverre zij nog geen ambt bekleeden, zijn in den regel niet aan tijd of plaats gebonden. Vergis ik mij niet, dan brengen velen van hen een groot gedeelte van het jaar buiten 's lands door. Voor hen is eene mailreis geen bezwaar. Europa wordt, wat de meeste landen betreft,

meer dan eens bereisd; maar hoe weinigen zijn er onder die reizigers die Indië bezoeken? Ik ben in de Binnenlanden — zij het dan ook enkele — wel Engelsche en Amerikaansche toeristen tegen gekomen; maar een Nederlandsch toerist in Nederlandsch-Indië is een groote zeldzaamheid.

De renommée, wat het materieele leven in Indië aangaat, is voldoende gevestigd. Steeds hoort men de oudgasten zeggen: „Indië is een goed land"; dat gezegde heeft hier het burgerrecht gekregen; maar ook in Indië zelf wordt die meening nagenoeg algemeen gedeeld, ongeacht het verlangen om, na eene scheiding van eenige jaren, weer naar Nederland terug te keeren: alleen op het oogenblik, dat de muskieten hunne tegenwoordigheid verraden, wordt die gunstige beschouwing in Indië wel eens in kernachtige taal teruggenomen.

Dit weinige wat betreft het inbrengen van Nederlandsche werkkrachten in Indië. De bezwaren, aan de opleiding der kinderen in Indië verbonden, en de meerdere kosten, welke de overplaatsing van een geheel gezin eischen, zijn van dien aard, dat alleen het ongehuwde element daarbij ter sprake kan komen. Doch ook zij, die gaarne gerekend worden tot de kern der Nederlandsche natie te behooren, kunnen in hunnen kring meer belangstelling in de ontwikkeling van Indië aan den dag leggen· Niet het partij kiezen op staatkundig gebied is een bewijs van belangstelling; maar wel het verkrijgen van industriëele kennis op maatschappelijk en industriëel gebied, wat Indië betreft.

Hoe gering is toch in den regel, bij het beschaafde deel zelf, de geographische kennis van Indië? Hoe weinigen zijn,' om iets te noemen, op de hoogte van de belangrijkste communicatiewegen op Java, terwijl zij toch zeer thuis zijn op de spoorwegkaart van Noord-Amerika? Hoe zelden wordt, op de societeit, de mail-courant in handen genomen, dan alleen om in te zien, of een bekende ook promotie heeft gemaakt of verplaatst is? Welke belangstelling wijdt men aan de leading-artikels, terwijl, van den anderen kant, hoogst ongaarne de Nieuwe Rotterdammer, bij voorbeeld, één enkele keer wordt overgeslagen, omdat men sints jaren de buitenlandsche politiek van A tot Z heeft gevolgd.

Dat eene verbinding tusschen Engeland en Nederland door Engelsche maatschappijen wordt geëxploiteerd, laat zich begrijpen; maar eene verbinding van Nederland met de Nederlandsche gewesten onder de keerkringen, behoort toch welstandshalve in

Nederlandsche handen te zijn, tenzij Nederland bewijst òf geen kapitaal òf geen moed te hebben om de zaak te exploiteeren.

En wat zien wij gebeuren. Nauwelijks is de „Nederland" met horten en stooten, ondanks aanmoediging van invloedrijke personen en lichamen, tot stand gekomen, of eene andere maatschappij heeft reeds vier stoomschepen gereed om eene tweede verbinding met Indië — nu van Rotterdam uitgaande — in 't leven te roepen. Is de Commercial Steamship Company, limited, met de Devon, de Kingston, de Harringston en de Wyberton, soms weder eene Nederlandsche maatschappij, of wel eene Engelsche maatschappij met Engelsch kapitaal en Engelsche stoomschepen? Is het eerste geval een sprekend bewijs tegen mijne beschuldiging, dat onze kapitalen, wat Indië betreft, met lamheid zijn geslagen; doch, is het tweede geval waarheid, dan bevestigt die waarheid mijne beschuldiging op de meest éclatante wijze.

Of zijn er in Nederland dan geen kapitalen meer? Heeft dan de Amsterdamsche beurs haren invloed verloren? Is dan de Hollandsche maatschappij voor woningen te Berlijn niet dezer dagen zonder weën geboren, terwijl èn de Nederland èn de Nederlandsch-Indische Dok maatschappij, bij de eerste inschrijving, niet volteekend werden.

Men versta mij wel: ik strijd hier niet tegen toelating van en medewerking met buitenlanders. Ik zou niet tegen de algemeene richting in en tegen hetgeen men dagelijks kan waarnemen, willen medewerken tot instandhouding van de slagboomen, die het algemeen verkeer en de algemeene samenwerking der verschillende volkeren in meer of mindere mate belemmerden; maar wel gedoogt mijne belangstelling èn in Nederland èn in Indië het niet, lijdelijk toe te zien, dat Nederlandsche werkkrachten en kapitalen of in Nederland werkeloos blijven of in het buitenland worden benut, zoolang de Nederlandsche gewesten onder de keerkringen daarvoor zulk eene ruime, maar ook zulk eene voordeelige gelegenheid aanbieden, dat buitenlanders daarvan profiteeren.

Ik erken, dat ik mij — wat dit slot van mijn opstel betreft — op voor mij glad ijs hebt gewaagd. Als leek, heb ik een feit geconstateerd; aan meer bevoegden nu om de wond, die ik aanwees, zoo ik daarin juist oordeel, te genezen.

Tusschen het krijgswezen en onze koloniën bestaat — wat belangstelling van het publiek betreft — wel eenige overeenkomst. Vóór een tiental jaren was het gebruikelijk zelfs openlijk te verklaren, zoodra een van beide onderwerpen ter sprake kwam: „Ik ben geen deskundige, ik kan die zaken niet beoor„deelen, de menschen van 't vak moeten dat maar weten." Men zag op tegen de bezwaren om zelf te onderzoeken, en de voorlichting werd gewantrouwd om dat deze niet altijd tot dezelfde slotsom bracht.

Doch in dien toestand kwam verandering; bij het op intellectueel gebied invloedrijke publiek heeft men toch den zin duidelijk kunnen opmerken om, zoowel aangaande den toestand van ons krijgswezen als omtrent dien van Indië nader voorgelicht te worden. De resultaten buiten aanmerking latende, heeft zich toch in de Weerbaarheidsvereenigingen een active belangstelling gemanifesteerd waarvan de beteekenis: „wij willen tot elken „prijs de handhaving van ons onafhankelijk volksbestaan," niet genoeg gewaardeerd kan worden.

Is de belangstelling in Indië reeds zoover als die in het krijgswezen? Kan men wat Indië betreft ook eene active manifestatie opmerken? Ik meen van neen. De Maatschappij tot nut van den Javaan, betreedt alleen het humanistisch terrein; zij is eene uiting van het besef van billijkheid jegens de iulandsche bevolking. De manifestatie, die ik in het belang van Indië, en niet minder in dat van Nederland, wenschte, behoort alleen thuis op œconomisch-handels-industriëel gebied. Zulk eene manifestatie in Indië op het gebied der werkzaamheid, het eeuwige verband tusschen gevolg en oorzaak, zal evenzeer in Indië leeren, dat men ook daar — al ziet men de zon er loodrecht onder de kimmen dalen en al hoort men nog laat in den avond de bruin gekleurde volgelingen van Mohamed tot het gebed oproepen — met beginselen van recht, van billijkheid, van humaniteit het verste komt.

Hoe hoog die belangstelling van het Nederlandsche volk in de verdediging van het vaderland, en in den toestand van Nederlandsch Indië ook stijge — en de mannen, die daaraan den eersten krachtigen stoot gaven, verdienen eerder onzen dank en onze bewondering, in plaats van de tegenwerking en de miskenning, die veelal hun deel is — laat die belangstelling zich wachten voor ééne fout: namelijk het ondoordacht partij kiezen.

De motieven, die ons tot die belangstelling voerden, zijn te

edel, dan dat de resultaten aanleiding mogen geven tot verdeeldheid: laat ons, zoolang onze krachten en onze jaren ons daartoe in staat stellen, individueel handelen, het is altijd dan later nog tijd genoeg, indien wij daarna partij kiezen.

Hoe voortreffelijk de voorlichting ook zij, nimmer kan zij zoodanig zijn, dat het publiek belangrijke vraagstukken op militair of Indisch gebied zal kunnen beslissen. Laat ons, bij de constitutioneele staatsinrichting die wij thans bezitten wat dit betreft, vertrouwen stellen in hen die daartoe door ons zelven zijn geroepen en voor het overige onze belangstelling toonen door, ieder naar zijn vermogen, het inbrengen van werkkrachten en voor zooveel alleen Indië betreft, ook van kapitaal te bevorderen.

De weerbaarheidsvereenigingen mogen onze onafhankelijkheid helpen handhaven. Wèlnu, hare taak is daardoor nagenoeg afgebakend. De individuën, die werkkrachten en kapitalen beschikbaar stellen tot ontwikkeling van Indië, kunnen de grens hunner werkzaamheid nog niet vaststellen. Door die ontwikkeling van Indië hebben zij voorwaar geen minder aandeel in de bevordering van de welvaart van Nederland. Die tegenwoordige welvaart toch is grootendeels te danken aan onzen handel, aan onzen Indischen Archipel en aan de énergie onzer voorouders. In die waarheid ligt dan ook het bewijs, dat „zonder handel, zonder ontwikkeling van dien Indischen Archipel, en zonder énergie van het nu levend geslacht, geene bestendiging, geene vermeerdering van die welvaart van Nederland is te denken."

Delft, december 1871.

J. SLUITER,
Eerste Luitenant der Artillerie.

Over de sterfte- en geboorte-verhoudingen der Javaansche bevolking.

„Het lijdt geen twijfel of de regeering zal, binnen een gegeven tijd, tot het inzicht komen, dat zij hier te lande in het bezit behoort te zijn van eene zoo volledig en uitvoerig mogelijke statistiek van de overzeesche deelen van den staat; en zij zal dan ook wel moeten volgen het voorbeeld van andere staten, die de statistische kennis hunner overzeesche bezittingen op ruime schaal tot openbare bekendheid brengen."

Deze voorspelling, nog geen drie jaar geleden gedaan (Nieuwe bijdragen tot de kennis der bevolkingstatistiek van Java, opgenomen in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, 3e reeks, dl. IV, bl. 449) heeft zich spoediger verwezenlijkt dan verwacht kon worden. De regeering schijnt het voornemen te hebben, de uitvoerige en met zorg bewerkte statistieken der verschillende residentiën van Java achtereenvolgens te doen het licht zien.

Ik heb thans voor mij liggen, een van regeeringswege samengesteld en uitgegeven werk, getiteld: „De residentie Kadoe naar de uitkomsten der statistieke opname en andere officieele bescheiden, bewerkt door de afdeeling statistiek ter Algemeene secretarie, Batavia, 1871." Hoezeer deze arbeid, wat het natuurkundig gedeelte betreft, nog veel te wenschen overlaat, is het te begroeten als een werk van groot nut. Bij de studie er van rijst onwillekeurig de wensch dat men spoedig in het bezit moge komen van dergelijke statistieken van de overige gewesten van Java.

Het doel van dit artikel is echter niet eene nadere beschouwing van „de Residentie Kadoe" te leveren, maar slechts te wijzen op wat er uit te leeren valt met betrekking tot de sterfte- en

geboorte-evenredigheden onder eene zuiver Javaansche bevolking, ter sterkte van meer dan een half miljoen zielen en gevestigd in een hoog boven de zeevlakte gelegen, bijkans aan alle zijden door hoog gebergte omgeven gewest.

Het cijfer der Javaansche bevolking in Kadoe in het jaar 1869 was 560 603. Het aantal sterfgevallen onder dezelfde bevolking bedroeg in hetzelfde jaar 104 86. De evenredigheid was alzoo 1 sterfgeval op ruim 53 zielen, en alzoo veel gunstiger dan de sterfte-evenredigheid in Europa in het algemeen. Voor Nederland was zij in hetzelfde jaar = 1 : 43,9.

De statistische cijfers van Kadoe over 1869 worden gezegd vertrouwen te verdienen. Zij zijn geleverd door het kadastraal-statistisch bureel en de uitkomst van nauwgezette opnemingen. De sterfte-evenredigheid in 1869 kan dus als grondslag worden aangenomen ter vergelijking met de uitkomsten door de opnemingen van volgende jaren verkregen en nog te verkrijgen. Het zal dan kunnen blijken in hoever de evenredigheid van het jaar 1869 te beschouwen is als de normale en de uitdrukking der wet van mortaliteit onder de Javanen in hooge landen van centraal Java.

Tot het berekenen dier wet zijn de aanwezige gegevens niet voldoende. Wel bevat „De Residentie Kadoe" de bevolking en de sterfte-cijfers over eene reeks van niet minder dan een veertigtal jaren (1830 t/m 1869), maar bij eene oordeelkundige beschouwing dier cijfers blijkt het alras, dat men, wat sommige jaren betreft, te denken hebbe aan minder juiste opgaven, niet zoozeer wat de sterfte-cijfers als wel wat het zielental betreft; — en nu ligt het in den aard der zaak dat de sterfte-evenredigheid ongunstiger moet uitkomen wanneer zij berekend wordt uit cijfers waarvan die der sterfte juist, doch die der bevolking te gering zijn. Intusschen beantwoorden de evenredigheden uit de cijfers van een vrij groot aantal vroegere jaren getrokken vrij wel aan die van het jaar 1869. Zoo vind ik die voor

1832 = 1 : 51,1
1835 = 1 : 54,4
1833 = 1 : 56,4
1849 = 1 : 58,5
1850 = 1 : 56,8
1854 = 1 : 57,4
1856 = 1 : 53,8

1857 = 1 : 53,8
1859 = 1 : 52,7
1860 = 1 : 53,9
1868 = 1 : 52,4

In andere jaren was de sterfte buitengewoon groot en verklaarbaar, althans gedeeltelijk, door bekende geheerscht hebbende epidemieën. Zoo bijvoorbeeld in

1836 = 1 : 26,3
1837 = 1 : 30,1
1845 = 1 : 36,6
1846 = 1 : 13,3
1847 = 1 : 38,2
1848 = 1 : 25,1

Verdeelt men de reeks van 40 jaren in 8 vijfjarige tijdvakken dan bekomt men als sterfte-evenredigheden de volgende:

1830—1834 = 1 : 51,2
1835—1839 = 1 : 38,4
1840—1844 = 1 : 39,8
1845—1849 = 1 : 34,2
1850—1854 = 1 : 62,4
1855—1859 = 1 : 51,0
1860—1864 = 1 : 49,0
1865—1869 = 1 : 44,2

en over de geheele veertigjarige reeks gemiddeld = 1 : 46,2.

Volgens de statistiek van 1869 was de sterfteverhouding voor de mannen = 1 : 59,6; voor de vrouwen = 1 : 73,2 en voor de kinderen (onder de 12 jaar) = 1 : 43,0 — en dus het ongunstigst voor de kinderen en verreweg het gunstigst voor de vrouwen. — Eene grootere mortaliteits-evenredigheid onder de mannen dan onder de vrouwen, vind ik in bijkans de geheele veertigjarige reeks terug. Slechts de jaren 1833, 1836 en 1837 maken daarop eene uitzondering. Wat dus de cijfers aantoonen beantwoordt aan wat men van de gematigde gewesten weet met betrekking tot de grootere mortaliteit onder de mannen dan onder de vrouwen.

Wat de geboorten in Kadoe betreft, kwam in het jaar 1869 één geboorte op ruim 28 (28,6) zielen. In Nederland was deze verhouding in hetzelfde jaar = 1 : 29,3. — Met de evenredigheid van 1869 min of meer overeenkomende verhoudingen vind ik

in de cijfers van Kadoe van de jaren 1836, 1843, 1846, 1854, 1855, 1856, 1857, 1859, 1861, 1862, 1865, 1866, 1867 en 1868, zoodat één geboorte op 28 en 29 zielen in Kadoe inderdaad de normale evenredigheid schijnt te zijn. Aangezien echter in de overige jaren der veertigjarige reeks de verhouding, volgens de bestaande cijfers, ongunstiger, en in sommige jaren zelfs véél ongunstiger was, en moeielijk over de meerdere of mindere juistheid dier cijfers te oordeelen valt, dient, ter afleiding van eene bepaalde wet, te worden gewacht tot de cijfers van eenige jaren na 1869 bekend zullen zijn.

De geboorten zijn vrij algemeen talrijker dan de sterfgevallen. In 1869 overtroffen de geboorten met ruim 84% de sterfgevallen. Ik vind overeenkomstige gunstige evenredigheden in de cijfers der jaren 1852, 1856, 1857, 1859 en 1868 en nog gunstiger voor de jaren 1853 en 1857, doch in verscheidene andere jaren overtrof het aantal geboorten dat der sterfgevallen met minder, soms zelfs veel minder dan 30% en in de jaren 1836, 1837, 1841, 1845, 1846 en 1847 overtroffen de sterfgevallen de geboorten, in 1846 zelfs met meer dan 50%. Zijn de cijfers van de 10 laatste jaren der veertigjarige reeks als eenigzins der juistheid naderende te beschouwen, dan zou men mogen aannemen dat de geboorten de sterfgevallen jaarlijks met gemiddeld ruim 60% overtreffen. Ook hier evenwel is eene juiste bepaling eerst te verwachten van de met nauwkeurigheid opgemaakte cijfers eener volgende reeks van jaren.

Het vraagstuk van het overwicht der geslachten van de geborenen in Kadoe zou, volgens de statistische tabellen, in tegenstelling met elders, in het voordeel van het vrouwelijk geslacht kunnen schijnen te zijn opgelost. Wèl gaf het jaar 1869 10038 geboorten van jongens en 9532 van meisjes, doch voor de overgroote meerderheid der vroegere jaren vind ik een grooter cijfer van geboren meisjes dan van geboren jongens. In slechts enkele jaren was het overwicht, maar dan nog in geringe mate, aan de zijde van het mannelijk geslacht. — In 39 van de 40 jaren, 1830 tot en met 1869 (van 1848 schijnen geene opgaven der geboorten te bestaan) werden geboren 146724 meisjes en slechts 127785 jongens, en alzoo 18939 meisjes méér. — Het feit zou hoogst merkwaardig wezen indien het aannemelijk ware, maar het mag betwijfeld worden, omdat het bekend is dat de Javaan, in de sedert lang bestaande orde van zaken, minder bezwaar

heeft tegen het aangeven bij de gezaghebbenden van vrouwelijke dan van mannelijke individus. De cijfers van 1869, het gevolg der statistieke opneming, zijn bovendien welsprekend en toonen juist eene tegenovergestelde evenredigheid aan. Het bepalen van het overwicht der geslachten van de geborenen zal alzoo evenzeer behooren te worden uitgesteld totdat een nieuwe reeks van juiste cijfers over de latere jaren grond zal hebben gegeven om met meer zekerheid daarover te oordeelen.

P. Bleeker.

De diplomatie en de oorlog in Indië.

De Bonische expeditiën. Krijgsgebeurtenissen op Celebes in 1859 en 1860. Volgens officiëele bronnen bewerkt door M. T. H. Perelaer, Ridder der Militaire Willemsorde 4de klasse, kapitein der infanterie bij het Nederlandsch-Indische leger. Met portret, platen, kaarten en terrein-schetsen. Twee deelen. Leiden, Gualth. Kolff, 1872.

De stille burger in Nederland, die in vrede leeft en van vrede droomt en reeds geneigd is een eenigzins luidruchtig debat over het een of ander onderwerp van locaal belang als een rustverstoring te beschouwen, kan zich moeielijk een denkbeeld vormen van de grootsche taak, welke zijn klein vaderland in den Indirchen Archipel heeft te torschen. Wel leende hij in de laatste jaren het oor naar de polemiek over Indische onderwerpen. Men heeft hem als met de hand doen betasten, hoe bedreven specialiteiten de kunst wisten toe te passen om jaarlijks millioenen schats uit Indië te pompen en daardoor de lasten der belastingschuldigen op eigen bodem te verminderen. Van de andere zijde, is men er in geslaagd om bij hem, zij het dan nog een flauw bewustzijn te doen ontwaken, dat alles wat schittert niet zuiver goud is; dat er aan de Indische bijdragen ongerechtigheden kleven, welke het genot daarvan vergallen; dat zij slechts worden verkregen door dwangmaatregelen, door een uitputtende fiscaliteit, door onthouding van het hoogst noodige. Vraagstukken van kultures, heerediensten, openbare werken, administratieve en rechterlijke verbeteringen op Indisch gebied, zijn den Nederlandschen burger niet geheel vreemd kunnen blijven, al zoekt hij vaak te vergeefs naar een veiligen leidraad, te midden van den doolhof der onder

elkander krakeelende meeningen. Maar, waarvan hij geen het minst besef toont te hebben is: het gewicht van de politieke en militaire rol welke Nederland steeds in den Indischen Archipel heeft te vervullen.

Op het groote staatkundige terrein, waarbij diplomatie, marine en leger te pas komen, is de nationale overtuiging aanmerkelijk verweekt. In dit opzigt verlangt men niets gretiger dan onbeduidend te wezen. Men rekent het onze diplomaten ter eere, indien zij zich bepalen tot het aanleggen van, of tot het aanzitten aan gastmalen, en, in de parlementaire vergaderingen, spits men er zich op om den minister van buitenlandsche zaken te beduiden, dat de meest gunstige verstandhouding der regeering met de vreemde mogendheden, waarvan onveranderlijk in de troonreden wordt melding gemaakt, eigenlijk behoorde nog gunstiger te zijn. Kon het zijn, men zou liefst wenschen zich ten eeuwigen dage te verzekeren tegen de mogelijkheid om in een diplomatieke verwikkeling te geraken. Omtrent marine en leger nog grooter onverschilligheid, zoo niet afkeer. De marine is in volslagen verval. De waarschijnlijkheid om zich met een maritieme mogendheid te kunnen meten wordt niet eens meer ondersteld en de tegenwoordige organisatie der strijdkrachten te land is en blijft geheel beneden de eischen van den tegenwoordigen tijd voor de verdediging van den nationalen bodem. Gebeurtenissen in Europa, zoo als de vorming van het koningrijk Italie en het Duitsche rijk, verwekken meer onbestemden angst dan mannelijke waardeering. Het is alsof men, zich zelf een soort van nijvere mieren wanende, tegen de hoofdpersonen, die in dergelijke gebeurtenissen optreden, met verbazing opziet als tegen reuzen uit oude heldendichten, in plaats van ze te beoordeelen als mannen, die handelen volgens staatkundige drijfveren en den moed bezitten om van de voor hunne plannen gunstige omstandigheden partij te trekken.

Hoe de afstammelingen van een kloek volk, dat eenmaal het staatkundig evenwicht in zijn gespierde vuisten hield en het hoofd durfde te bieden aan de grootste vorsten van Europa, er toe zijn geraakt om zich geheel te willen effaceeren uit de rij der militerende staten, is een verschijnsel, dat, waarschijnlijk voor een groot deel zijn verklaring vindt in de stichting van het Nederlandsch-Indische rijk. Voor de staatkundigen is het uitgemaakt, dat een volk niet straffeloos in verre oorden koloniseert. De geschiedenis leert, dat, naarmate de ingezetenen van eenig land

emigreeren, het moederland zijn intensieve krachten ziet verzwakken met het uitwijken zijner zonen. Met het koloniseeren van Mexico, Centraal- en Zuid-Amerika verloor Spanje zijn schier overwegende stelling in Europa. Frankrijk, daarentegen, dat nooit volhardde bij zijn pogingen tot overzeesche nederzettingen, ontwikkelde, na het verlies van bijna al zijn koloniën, een jaren lang geduchte macht. Omgekeerd, is niet ten onrechte opgemerkt, dat het bezit van Algerie, het verblijf van zijn regimenten in Afrika, een der voorname oorzaken was van de inferioriteit van het Fransche leger tegenover dat der Duitschers. Men heeft mede opgemerkt, dat, sedert Pruisen het oppergezag in Duitschland voert en zich staatkundige ondernemingen in Europa ten doel stelt, het tracht zooveel mogelijk de emigratie van Duitschers naar Noord-Amerika tegen te gaan. Bekend is het tevens, dat de vestiging van Pruisische onderdanen buiten 's lands hen niet ontsloeg van de langdurige militaire dienstplicht, waaraan zij, ingevolge de Pruisische wet, zijn onderworpen, — een band, die, na de onderwerping van de Duitsche staten aan de militaire wetten van Pruisen, thans aan alle uitlandsche Duitschers, behalve de Oostenrijksche, is opgelegd. Aan die voorzorg is het misschien te wijten, dat Pruisen zich niet inwendig verzwakte, de overwegende staat in Duitschland en de meest gevreesde mogendheid in Europa is geworden.

Nederland heeft, wel is waar, in Indië nooit gekoloniseerd in de strikte beteekenis van het woord. Batavia, Samarang, Soerabaja, Ambon, Padang, andere nederzettingen in den Archipel mogen haar oorsprong of haar mindere of meerdere belangrijkheid te danken hebben aan Nederlanders; — Nederlandsche koloniën, steden of havenplaatsen zijn ze evenwel niet. Het Aziatisch element was er bestendig het sterkst vertegenwoordigd. 't Zijn veeleer stations van het groote wereldverkeer, brandpunten van cosmopolitisme, waar zich typen van alle rassen ontmoeten. Toch heeft Nederland, sedert de eerste tochten zijner zeevarenden, dus in een tijdsbestek van weldra drie eeuwen, onophoudelijk een groot gedeelte zijner levende krachten naar Indië weggespuid. Het heeft daarvoor schatten op schatten kunnen stapelen; maar rijkdom is niet genoeg om sterk en groot te blijven. Integendeel, vaak is de weelde een snelwerkend middel van nationale debilitatie. Voor het behoud der macht zijn noodig: in de eerste plaats, intelligente en vastberaden mannen, in staat om

politieke plannen te smeden en uit te voeren; in de tweede plaats, een dichte, ondernemende bevolking, want, indien is gezegd, dat geld de zenuw van den oorlog is, werd tegelijkertijd ondersteld, dat knappe bevelhebbers en goede soldaten niet mogen ontbreken.

Het ras van staatkundige, diplomatieke en militaire talenten, het ras van overmoedige agenten steeds bereid om de meest gewaagde onderneming uit te voeren, verdween van den Nederlandschen bodem, naarmate het Nederlandsch-Indische rijk zich al hechter en hechter vestigde en het Nederlandsch gezag zich over de verschillende eilanden van den Archipel uitbreidde. Het samentreffen van beide feiten mag toevallig wezen; doch in 't algemeen valt het niet te ontkennen, dat Nederland, door onveranderlijk een groot deel zijner energie te wijden aan de instandhouding van een groot overzeesch rijk, zijn intrinsieke macht in Europa met zooveel staatkundige, diplomatieke en militaire talenten en zelfs met zooveel niet te versmaden, aan hooger beleid gehoorzamende, dommekrachten verzwakt als het die voor het beheer en het bestuur van Indië aanwendt. Indien blijkbaar, Nederland zich in dit opzicht uitput ter wille van Indië zoo zelfs dat het geen gewicht meer in de staatkundige schaal van Europa verlangt te leggen, moet men dit toch niet te veel betreuren. Aan geen volk ter wereld schijnt het beschoren meer dan één taak in het ontwikkelingsproces der menschheid te volbrengen. Slaagt Nederland er in, in het verre Oosten millioenen Indiërs tot een hooger leven op te leiden en de voordeelen der wereldbeschaving deelachtig te doen worden, het zal zich den lof en de erkentelijkheid van tijdgenoot en nakomeling waardig hebben gemaakt. Thans nu het de politiek van uitsluiting verlaat, en gebroken heeft met het stelsel van differentiële wetgevingen voor Europeesche vlaggen, waren en personen, zullen de vreemde Staten spoedig erkennen, dat wij waarlijk onze roeping in den Indischen Archipel in het belang van alle volken der aarde vervullen. Wordt daardoor bij allen het bewustzijn versterkt van Nederland's recht op zijn onafhankelijk bestaan, de verwaarloozing der middelen van verdediging zal geen te erge gevolgen hebben. In het tegenovergestelde geval, zou het diep te bejammeren wezen, dat achteloosheid en kleinmoedigheid Nederland tot ondergang brachten en tegelijkertijd zijn grootsche taak in Indië stuitten.

Het grootsche van die taak ligt niet, gelijk de gemoedelijke Nederlander misschien waant, in het drijven van het rad, dat, in zijn omwentelingen, telkens reeksen van millioenen voor de schatkist van het moederland afwerpt. Men moet het zoeken in het diplomatiek beleid en de militaire operatiën, waardoor het Indische rijk is gesticht en de verschillende eilanden, waaruit het is samengesteld, meer en meer tot één staatkundig geheel worden bijeengebracht. Het grootsche is een gevolg van onze positie, die steeds was en nog grootendeels is, de positie eener overheerschende en veroverende macht. Nog altijd worden voor Indië mannen vereischt die tegenwoordig in Nederland overbodig schijnen; mannen, die, onverschrokken te midden van gevaren van allerlei aard, ons gezag ophouden en de traditie van de Nederlandsche veerkracht, beleid en volharding voortzetten. Indië is nog altijd het tooneel van gewichtige staatkundige gebeurtenissen, van feiten, die zich aansluiten aan de gevierde daden der voorvaderen.

Wie zich hiervan wenscht te overtuigen leze het heldere, bevattelijke, waarheidlievende verhaal, hetwelk de heer Perelaer van de twee jongste Bonische expeditiën in het licht heeft gegeven. Reeds gunstig bekend op het gebied der Indische litteratuur, zelf een eervol onderscheiden officier van het dappere Indische leger, was de beschrijving van de krijgsverrichtingen op Celebes in 1859 en 1860 en van de politieke oogmerken die er mede werden bereikt, aan niemand beter toevertrouwd. Zoowel zij, die verlangen, in de twee door den zaakkundigen schrijver uitgegeven deelen, hun kennis van een der grootste eilanden van den Indischen Archipel te verrijken, als de wapenbroeders van den schrijver, die bij voorkeur het relaas der militaire operatien volgen, zullen ze voldaan ter neder leggen.

Het belangrijke werk van den heer Perelaer geeft ons een ongezochte aanleiding om de diplomatie en den oorlog in Indië in de praktijk gade te slaan. In dit opzicht vertoonen zich de handelingen der Nederlanders niet onveranderlijk in een onberispelijk licht: naast glorierijke gebeurtenissen, die het beleid en de veerkracht bekroonen, niet te verbloemen nederlagen, de straf van ligtzinnigheid en wankelmoedigheid; naast meesterstukken van politiek doorzicht, feilen die later geboet moeten worden; naast heldendaden, tooneelen van brandstichting en verwoesting een beschaafde natie onwaardig; naast, soms tegenover de Eu-

ropeesche leiders, inlanders wier naam in de geschiedrollen van Nederlandsch Indië verdient bewaard te blijven.

De tegenstelling springt al dadelijk in 't oog bij den oorsprong van het Bonische rijk. Onder de inlandsche rijken, die het gezag der voormalige O. I. Compagnie openlijk in den Indischen Archipel trotseerden, telde Makassar als het meest geduchte. De sultan Hassan Oedin, die in 1653 den troon beklom, was een oorlogzuchtig vorst, die niet alleen het grootste gedeelte van Celebes veroverde, maar zijn heerschappij en invloed tot Ternate, Sumbawa, Boeton en de Solor eilanden uitstrekte. In 1655, gesteund door de Portugeezen, verdreef hij de Nederlanders van Boeton. Hij had het blijkbaar gemunt op hunne rijke bezittingen in de Molukken en hij poogde zelfs, in overleg met Mataram, hunne vestiging op elk punt van den Indischen Archipel te bedreigen. Dit noopte de Compagnie tot handelen. Onder strikte geheimhouding werd een aanzienlijke vloot te Amboina uitgerust, en onder de bevelen van de wakkere vlootvoogden van Dam en Truytman gesteld. In mei 1660 vertrok dit smaldeel, 33 zeilen sterk, waarop 1200 Europeesche en 400 Amboineesche soldaten, met het scheepsvolk een krijgsmacht uitmakende van 2700 man, ingescheept waren, van de reede van Amboina en liet in de eerste dagen van juni het anker voor Panekoka, het kasteel van Makassar, vallen. „Na eerst nog een poging tot minnelijke schikking gedaan te hebben," verhaalt de heer Perelaer; „tastten onze vlootvoogden een ter reede van Goa liggende vloot van zes Portugeesche schepen aan, boorden daarvan vijf vaartuigen in den grond en enterden een, de Nostra Signora di Remedio, en dat alles ten aanschouwe van duizende Makassaren. Als om het wapenfeit in het gezicht der toegesnelde Makassaren nog schitterender te doen zijn en het denkbeeld, dat de Portugeezen bij lang na niet tegen ons opgewassen waren, meer en meer ingang te doen vinden, had Truytman den aanval op de Portugeesche vloot slechts met twee schepen, Mars en Breukelom, ondernomen, terwijl het overige gedeelte van het Nederlandsch eskader zich op een afstand hield en bevelen had, niet dan in den uitersten nood bij te springen."

Na de vernieling der Portugeesche schepen, viel de vloot de sterkten van den sultan aan. Het kasteel Panekoka werd stormenderhand ingenomen. In weerwil van den hardnekkigen tegenstand der Makassaren, vielen al hun sterkten in handen der

Compagnie's troepen, en, bij het ondergaan der zon verkondigden de rook en de vlammen die allerwege uit de brandende huizen en rijstschuren opstegen, dat Goa, de hoofdplaats van het trotsche inlandsche rijk, was bezweken. Een wapenstilstand werd toen toegestaan. Een gezantschap van den sultan vertrok naar Batavia om over den vrede te onderhandelen. In augustus 1660 werd werkelijk een vredes-contract gesloten, waarbij de Makassaren al hun sterkten, behalve Panekoka, terug kregen.

De Compagnie, geïnspireerd door hare handelspolitiek, had zich gehaast half werk te verrichten. Zij beging de staatkundige feil haren tegenstander, die zij onschadelijk moest maken, genoegzaam macht te laten om hem te doen besluiten zich over de ondergane vernedering te wreken. Het duurde niet lang of zij zou de gevolgen van de begane fout wedervaren. De Makassaren pleegden daden van geweld, eerst op de bondgenooten der Compagnie, vervolgens op de bemanning harer schepen, eindelijk op haar dienaren, die, zich niet veilig te Makassar achtende, de wijk naar Batavia namen. Het zwaard moest toen weder worden getrokken; maar, ditmaal zou de Compagnie het voorrecht genieten van een inlandschen bondgenoot te hebben, die door den heer Perelaer in te schoone bladzijden wordt herdacht om haar niet over te schrijven:

„Onder de regering van den Makassaarschen vorst sultan Malikie-Saïd (1638 tot 1653) ontstonden in het naburige Boni woelingen, doordien de koning van dat rijk, Lama-Darama, zijn rijksgrooten met minachting behandelde en hen in godsdienstzaken kwelde en daarin zelfs de naburige rijken Wadjo en Sopeng door wapengeweld tot zijn stelsel wilde dwingen. De Bonische rijksgrooten, alsook de vorsten van genoemde rijken zochten hulp bij den koning van Makassar, die daarop een gezantschap naar Boni zond, om Lama-Darama af te vragen: „of hij handelde op last „van den profeet, of uit oude gewoonte, of wel uit eigen genoegen."

„Maar Lama-Darama verwaardigde zich niet eens het gezantschap eenig antwoord te verleenen en ging voort met het plegen van allerlei geweldadigheden. Daarop vlogen in 1640 de Makassaren te wapen, vielen in het Bonische rijk, sloegen de Bonieren in drie beslissende veldslagen dermate, dat de koning moest vluchten en het geheele Bonische rijk zich aan de Makassaren onderwierp, onder beding evenwel van het behoud zijner gewoonten, wetten en privilegiën.

„Met dien toestand ontevreden, wierven de Bonische prinsen Aroe Pabila en Aroe Koen in 1643 eenige aanhangers in het landschap Sopeng en deden een krachtige poging om Boni van het juk der Makassaren te verlossen. Maar de aanvoering in den krijg en het bestuur van zaken schijnen bij dien opstand veel te wenschen hebben overgelaten, daar Boni te dien tijde gezegd werd, 70,000 mannen onder de wapenen te kunnen brengen; terwijl nog moet aangemerkt worden, dat over het algemeen de Boeginees, of bewoner van Boni, een veel beter strijder geacht wordt dan de Makassaar; althans de opstandelingen werden in den daarop gevolgden korten veldslag geheel verslagen. Als gevolg van die nederlaag vervielen alle waardigheden van Boni, week de korstondig teruggekeerde koning Lama-Darama naar Loewoe en werden de bewoners van het geheele rijk tot slavernij gedoemd.

„De Bonische en Sopengsche prinsen, onder welke laatsten Aroe Palakka, die later een groote rol zal spelen, werden met de gemeenste misdadigers en boosdoeners in ketenen geklonken en in het blok gesloten. Door den Makassaarschen rijksbestierder Aroe Krongong, een man in de kronijken van Celebes berucht door zijn sluwheid en wreedheid, werden zij tot den meest vernederenden slavendienst gedwongen, terwijl Aroe Palakka, als pinangdoos-drager van den rijksbestierder, aan zijn wreedste luimen blootgesteld was. Verscheidene malen kwamen die ongelukkigen tegen hun hard noodlot in verzet en vervielen tot daden van wanhoop en vertwijfeling; maar immer werden hunne plannen ontdekt en volgde dan een vreeselijke strafoefening op den beraamden toeleg. Zoo werd de grootvader van Aroe Palakka in een rijstblok tot den dood toe getombokt, terwijl zijn vader later ten gevolge van een vernieuwde samenspanning gekrist werd en zijne moeder van hartzeer bezweek.

„Als echte Boeginees, de borst vervuld met wraakzuchtige gedachten en plannen, bereidde Aroe Palakka zijn lotgenooten langzaam en listig voor, om op een gegeven sein in opstand te komen en het ondragelijke juk af te schudden. . . . .

„Verbitterd en verontwaardigd over de bezetting van Panekoka, het palladium der Makassaarsche macht, door de Nederlanders, werd op voorstel van den rijksbestierder Aroe Krongong, door de Makassaren een gracht gegraven, om het genoemde kasteel geheel en al van den vasten wal af te scheiden. Aan dat

graven werden alle de voorhanden zijnde slaven, waaronder 10,000 Bonieren, te werk gesteld, en was dit, door dat de opzichters daarbij hardvochtig en onmenschelijk te werk gingen, een onverdragelijke arbeid, vooral voor lieden, die reeds tot opstand voorbereid, met ongeduld het gehate juk torschten. Dat was de geschikte gelegenheid, waarop Aroe Palakka reeds lang geloerd had. Eens dat weder de opzichthebbenden zich bijzonder wreed jegens de Bonieren betoond hadden, overvielen deze hun beulen, brachten hen op de wreedaardigste wijze om het leven en trokken toen, onder aanvoering van Aroe Palakka en andere Bonische en Sopengsche prinsen, naar Sopeng. Dáár werd in overhaasting een legermacht én van de opstandelingen én van vele andere ontevredenen van Boni en Sopeng te zaâm getrokken onder de bevelen van Aroe Palakka, Aroe Pabila en Aroe Toballa. De Makassaren gunden hun echter niet veel tijd. Met een aanzienlijke krijgsmacht trokken zij het Bonische rijk binnen en bestreden hun tegenstanders met afwisselend geluk, totdat Aroe Palakka bij Lamoeroe, op de grenzen van Sopeng, beslissend geslagen en gevangen genomen werd en het rijk Sopeng onder het juk van Makassar moest krommen.

„Door een toeval in het leven behouden, werd Palakka gevankelijk naar Makassar gebracht, maar wist daar zijn beulen te ontsnappen. Ras spoedde hij zich andermaal naar Sopeng, verwierf zich weêr een aanzienlijken aanhang, rukte Wadjo, een vassal-rijk van Goa, binnen en vernielde en verbrandde de hoofdplaats van dat rijk. Daar vernam hij echter, dat een machtig Makassaarsch leger tegen hem in aantocht was; maar onverschrokken als altijd, trok hij den vijand te gemoet. De eerste ontmoeting had plaats te Paria in het landschap Tanette, waarbij hem het krijgsgeluk een oogenblik toelachte en de Makassaren tot Lisoe, hoofdplaats van Tanette, teruggeslagen werden. Maar dáár, na een achtdaagschen hardnekkigen strijd, werd het Bonische leger den negenden dag zoo beslissend overwonnen, dat van de scharen, die zoo heldhaftig gestreden hadden, slechts weinige hoopjes vluchtelingen overbleven, die zich onmogelijk vereenigen konden en heinde en ver een goed heenkomen moesten zoeken, om de martelingen van een wreeden vijand te ontgaan.

„Onder deze vluchtelingen bevond zich ook Aroe Palakka, die, na vele merkwaardige en romantische lotgevallen, waarbij hij verscheidene malen door zijn volgelingen en zijn zoogmoeder uit

groot levensgevaar gered werd, eindelijk naar Boeton vluchtte, met voornemen om zich van daar naar Batavia te spoeden, ten einde hulp en bijstand van de bestuurders der Compagnie af te smeeken en hen over te halen, gemeene zaak met hem tegen den Makassaarschen koning te maken.

„Toen Aroe Palakka te Batavia aankwam, lag er een expeditie gereed om naar Sumatra's Westkust te vertrekken, alwaar de Nederlanders bij Pauw een ernstige nederlaag hadden ondergaan, en werd besloten, dat onze held met zijn medegebrachte Boegis dien veldtocht zoude mede maken. Den 3 september 1666 vertrok die expeditie van Batavia en kwam den 14, te Tsjinko op Sumatra's Westkust aan. Twee dagen later, den 16, werden die van Pauw in een algemeen treffen door den kapitein Poleman zoodanig geslagen dat de geheele kust van af Tsjinko, Padang Priaman tot Baros toe, ten onder gebracht was en de veldtocht als geëindigd kon worden beschouwd. Bij deze gelegenheid had Aroe Palakka zich door betoonden moed zoodanig onderscheiden, dat de dappere Poleman ware genegenheid voor den jongeling opvatte en sedert een treffende vriendschap tusschen die beide bestaan heeft.

„Midderwijl had men te Batavia alles in gereedheid gebracht, om den trotschen sultan Hassan-Oedin met een geduchte scheeps- en troepenmacht aan te tasten. In het midden van november keerde de expeditie van Sumatra's Westkust naar Batavia terug, en weinige dagen later, op den 24 november, vertrok de vloot, bestaande uit 13 groote schepen, bemand met 500 Europeesche en 300 inlandsche militairen, ongerekend het groote getal schepelingen, onder bevel van den admiraal Cornelis Speelman, én maakten Aroe Palakka én kapitein Poleman deel van de expeditie uit."

Den 19 december kwam de vloot voor Samboepoe aan. De oorlog werd verklaard. Hij bestond in een tal van verschillende operatien zoo op Celebes als in den Molukschen Archipel en in vele hardnekkige gevechten, waarin de Makassaren, met hoeveel moed zij ook streden, steeds het onderspit delfden. Hij eindigde, op den 18 november 1667 met een vrede-verdrag, dat te Bonaja of Boengaja in Baroembongs' Compagnie's nieuw gewonnen grondgebied, in een veldtent, tusschen admiraal Speelman en sultan Hassan-Oedin geteekend en beëedigd werd."

„In opvolging van artikel 18 van het Boengaaische contract," verhaalt de heer Perelaer verder, „verloor Makassar iedere aan-

spraak op de souvereiniteit van Boni en keerde dan ook ten gevolge daarvan de oude koning Lama-Darama uit zijn ballingschap te Loewoe, werwaarts hij in 1643 gevlucht was, terug, aanvaardde de teugels van het bewind over Boni, doch liet het beheer der krijgsmacht geheel in handen van Aroe Palakka. Deze, de redder van de Bonische onafhankelijkheid, vertrok met admiraal Speelman en eenige Makassaarsche, Bonische en Sopengsche prinsen naar Batavia, werd aldaar, voor zijn moedig gedrag, door de bestuurders der Oost-Indische Compagnie met een prachtige gouden medaille met een dito keten begiftigd, terwijl hem met een donatie van 200 rijksdaalders 's maands, het leen van het rijk van Bonthain, erfelijk in het mannelijk geslacht werd opgedragen en hij in de leenrijken zijner ouders, Lamatta in Sopeng en Palakka in het Bonische werd hersteld.

„Gelukkig na dien ommekeer van zaken in zijn residentie aangekomen, vergaderde Aroe Palakka alle zijn verwanten, lotgenooten en krijgsmakkers, ten getalle van ongeveer 30,000 om zich heen, herinnerde hen, dat toen hij slaaf, arm en voortvluchtig was, hij een plechtige belofte afgelegd had, die hij, nu zijn plannen ten volle gelukt waren, wilde houden: „Kraengs, Daengs! Mannen! Broeders!" sprak hij hen toe, na een luisterrijken maaltijd waarvoor 300 buffels geslacht waren, „Mannen! Broeders! „toen ik deze kust bijna uit het oog verloor, om verlossing aan „onze redders, de Hollanders te Batavia te gaan smeeken, zwoer ik „voor God met u, die mij volgdet, en met zoo velen, die zoo op Sumatra als op Boeton en de Molukko's en hier zijn gevallen en „reeds voor dien God zijn verschenen, dat wij redding vindende „en overwinnende, op den berg Palatte, dien wij het laatst zagen en welke ons laatste toevluchtsoord was, dezen maaltijd „zouden houden. Wij zouden daar 100 buffels de hoornen met „goud beslagen slachten, Gode ten offer, ons ten maaltijd! — „Gode ten offer en de duivelen ten maaltijd zou ik een kind „van Makassar's vorst slachten, en daarna zouden wij ons hoofdhaar, Gode ten offer, afsnijden. Omstandigheden beletten mij „dien duren eed op Palatte, en in zijn geheel na te komen; „daarom liet ik, ter vergoeding daarvan 300 buffels slachten; „wij allen aten daarvan. God, smeeke ik, zal ons die afwijking „vergeven. Welaan mannen! ik zal u nu het voorbeeld geven „tot afsnijding van ons hoofdhaar."

„En onder het uitspreken van die wegslepende woorden, vielen

reeds de wilde en weelderige lokken van den held, en met een ongekende en weergalooze geestdrift werd dat voorbeeld door alle aanwezige mannen gevolgd. Toen die afsnijding geschied was, vervolgde de vorst: „Mannen, dit eereteeken moeten onze „nakomelingen allen dragen, opdat men door alle eeuwen heen „de nakomelingschap van ons kenne, den goede ten prikkel tot „eerbied en moed en den kwaden ten prikkel der vreeze voor „hen. Maar eerbiedigen wij en laten ook onze naneven door „alle eeuwen heen, onze verlossers eerbiedigen. Gij, moeders, „zegt dit aan uwe zuigelingen, opdat zij het aan de hunnen „zeggen kunnen."

„En opgetogen gingen de feestvierenden uiteen; en nog heden ten dage onderscheiden zich de Bonieren met hun kortgesneden hoofdhaar, van de overige volken van Celebes en van de andere eilanden van den Oost-Indischen Archipel, bij wien, wanneer men eenige priesters, santris en hadjis uitgezonderd, lang en weelderig hoofdhaar voor het fraaiste sieraad gehouden wordt.

„Weinige jaren later — op den 3 december 1672 — deed de oude koning van Boni, Lama-Darama, afstand van den troon en ofschoon hij kinderen naliet, werd nu door de aroe-pitoes of kiesheeren, de redder des lands, Aroe Palakka, onder den naam van radja Palakka Toeni Soembaja uitgeroepen."

„Onmiddelijk na het sluiten van het Boengaaische verdrag, nam de admiraal Speelman het fort Oedjoeng Padang, in opvolging van artikel 11 van dat verdrag, in bezit, richtte het op Europeesche wijze in en gaf het den naam van fort Rotterdam. Deze sterkte kan heden ten dage nog als het bolwerk van onze bezittingen op Celebes aangemerkt worden... Toch zou de vrede van zeer korten duur zijn. In april 1668, tastten de Makassaren twee onzer scheepsbooten aan, bemand met acht Nederlanders en zes Bonieren, namen deze vaartuigen en vermoordden de manschappen op een gruwelijke wijze. De admiraal Speelman vattede dadelijk de wapens weêr op, en werd nu een veldtocht geopend, die met het nemen van het fort Samboepoe, Hassan-Oedin's laatste versterking, door onze krijgslieden en door Aroe Palakka, op den 24 juni 1669 eindigde.

„Door al die rampen diep vernederd, smeekte de trotsche vorst van Goa om genade, die hem bij het verdrag van den 15 juli van datzelfde jaar geschonken werd op voorwaarden, dat hij alle zijn krijgsmateriëel aan de Compagnie zoude overgeven, dat

hij alle zijn sterkten moest slechten en nimmer, zonder onze toestemming, anderen mocht aanleggen, en dat hij met zijn rijksgrooten binnen het fort Rotterdam of in de nabijheid, onder toezicht der officieren en ambtenaren der Compagnie, moest wonen."

Met Makassar was het, na de gebeurtenissen van 1666—69, voor altoos gedaan. Ditmaal had de Compagnie afdoende gehandeld. Ook het vestigen van een, van Makassar onafhankelijk Bonisch rijk, ten gunste van een dapper, trouw en erkentelijk bondgenoot, was een wijze politieke greep. Buitendien, had zij zich bij het Boengaaische contract geplaatst op het standpunt van opperste leenheer over al de leenroerige en min of meer zelfstandige rijken in Celebes. Het hoofdoogmerk der Compagnie was echter, niet de staatkunde, maar de handel en wel de alleenhandel. Zij verzuimde daarom op de uitvoering der gemaakte staatkundige regelingen steeds een waakzaam oog te houden, en, overigens, werd zij op Makassar slecht gediend door haar agenten, die, gelijk de meeste gouverneurs op de buitenbezittingen, meer hart hadden voor hun eigen belang dan voor dat van hun meesteres. Het gevolg was, dat het met de vestiging van het Bonische rijk beoogde doel van lieverlede werd voorbijgestreefd, dat de opvolgers van Aroe Palakka meer en meer er naar streefden de stelling in te nemen welke voorheen Makassar op Celebes innam, zich beschouwden niet als leenmannen maar slechts als bondgenoten van Batavia, en eindelijk de houding aannamen van onafhankelijke vorsten, die het recht hadden overeenkomsten aan te gaan met vreemde staten.

Noch de kortstondige heerschappij der Engelschen, noch de expeditie onder den generaal van Geen in 1825, bracht Boni tot de erkenning van zijn ware positie tegenover het Nederlandsch gezag. Het ging voort met zich als leenheer van de verschillende rijkjes van Celebes te gedragen en het gouvernement van Nederlandsch Indië op een in 't oogloopende wijze te beleedigen. Omstreeks 1859 was de beker der grieven van het oppergezag volgemeten. Een gewapende tusschenkomst was onvermijdelijk geworden. Werkelijk werd te Batavia tot een expeditie besloten, welke door een tweede zou gevolgd worden.

Beide expeditiën geven ons een duidelijk inzicht in de diplomatie en den oorlog in den Indischen Archipel en leeren welke feilen in dit opzicht te vermijden, — welke grondstellingen vast te houden zijn om bijna met zekerheid te slagen. De eerste

expeditie, uitstekend door het militaire departement uitgerust, mislukte, gedeeltelijk uit gebrek aan militair beleid van den opperbevelhebber, gedeeltelijk door een verward streven van het gouvernement om ter elfder ure nog een vredelievende schikking tot stand te brengen. De bodems, die de troepen naar Celebes voerden, hadden niet alleen oorlogammunitie, maar prachtige geschenken aan boord, waarmede men waande nog de koningin en de rijksgrooten van Boni te kunnen paaien. Nadat de diplomatie blijkbaar reeds lang haar laatste woord had gezegd, verwachtte men nog heil van ijdele, door den tegenstander versmaadde onderhandelingen en men beging de fout met het zwaard in de schede te staan op het oogenblik dat handelen en snel handelen alleen het beoogde effect kon doen bereiken. Immers, in Indie niet minder als elders, is het waar, dat als de diplomatie vruchteloos uitgewerkt heeft en tot de ultima ratio van alle geschillen is besloten, de daad op de bedreiging behoort te volgen, wil men niet zijn tegenstanders in hun overmoed bevestigen.

Geen wonder, dat de aarzeling op politiek terrein aangevangen, den loop der militaire operatiën bleef beheerschen; dat een expeditie, sterk genoeg om het Bonische rijk geheel ten onder te brengen, de voorgenomen taak niet kon volbrengen en, na redelooze brandstichtingen en verwoestingen, op de kust van Badjoa, aan ziekten en allerlei ellende prijs gegeven, tot onmacht werd gedoemd. Dat 't anders had kunnen en moeten zijn, behoeft geen betoog. Immers de oorlog van goed georganiseerde Europeesche troepen tegen inlandsche legers is niet ten onrechte genoemd een strijd van wolven tegen lammeren. Men vergelijke slechts onze manier van oorlogvoeren met die der Boniërs, een der heldhaftigste volken van Indië, om er zich van te overtuigen. Wat kunnen zij tegenover onze uitstekend geëquipeerde, geapprovisioneerde, in verschillende wapens verdeelde troepen, stellen? Niets anders dan de zoogenaamde levée en masse, waarvan het nog bewondert moet worden, dat zij niet, als stof voor den wind, bij de eerste ontmoeting, uit elkander stuift. De heer Perelaer geeft er een gedetailleerde beschrijving van, die hier, eenigzins verkort, wordt overgenomen:

Zoodra tot den oorlog is besloten, geschiedt daarvan mededeeling aan de hoofden en wordt hun tevens bevolen, om het tot den strijd benoodigde volk te verzamelen en later te zorgen,

dat het tijdig ter bestemde plaats aanwezig is. De keus en de verplichting van het gedeelte des volks, hetwelk ten strijde wordt opgeroepen, is onbepaald en regelt zich, wanneer hierbij namelijk regels in acht genomen worden, naar de sterkte der mannelijke bevolking van de landstreek of de kampong in de oproeping begrepen; alsook naar de krachten en de hulpmiddelen van de tegenpartij, waarmede de oorlog gevoerd zal worden. Ieder opgeroepene, naar gissing tusschen de 14 en 40 jaren oud, is verplicht aan de oproeping te gehoorzamen en aan den strijd deel te nemen. Op de niet opgeroepen mannelijke bewoners rust de verplichting de achterblijvende vrouwen en kinderen, alsook de bezittingen van de vertrekkende te bewaken en te beschermen.

Eene geregelde aanvulling van de buiten gevecht geraakte manschappen heeft geen plaats. Gekwetsten en zieken worden, zooveel mogelijk, door de bij hen zijnde familiebetrekkingen verzorgd. Omtrent den tijd, dat de strijders onder de wapenen moeten blijven, is niets bepaald. Gewoonlijk blijven zij bijeen, zoolang hun voorraad levensmiddelen strekt, waaruit blijkt, dat het volk in zijn eigen onderhoud moet voorzien. Alleen rust op den vorst de verplichting om den poengawa en zijn ondergeschikte bevelhebbers te voeden. Overigens is het volk uiterst sober. Een weinig rijst, wat djagong met wat zout, eenige aard- en boomvruchten zijn in den regel de voornaamste bestanddeelen hunner voeding.

De hoofdwapenen der voetknechten zijn de lans, de klewang en de kris. Slechts weinigen zijn met buksen, donderbuksen en geweren gewapend, en zijn dat dan nog maar oude verroeste vuurwapenen met silexsloten, die bij een algemeen gebruik meer schade onder de eigen landslieden dan onder den vijand zouden aanrichten. De bewapening van den Bonischen ruiter bestaat uit een of twee lansen, waaronder de onmisbare striklans, en de kris. De ruiters dragen ook veelal een maliën-kolder of badjoerante of een kuras (lamena) van koperen of stalen op elkander geschoven schubben.

Om zijn munitie mede te voeren, heeft de Bonische strijder een soort patroontasch, die hetzij van gevlochten stroo, hetzij van linnen of ook wel van hertenvel vervaardigd, met een linnen band gewoonlijk over den rechter schouder gedragen wordt. Zijn munitie bestaat, althans voor den geweerdragende, uit eenig kruid in een bamboe-koker en uit ettelijke kogels, die zelden van

het kaliber van het vuurwapen, maar meestal van kleinere afmetingen zijn.

In het open veld gebruiken de Bonieren geen geschut. Wel echter positiegeschut op hun bentengs of ook wel bij versterkte kampongs. De artillerie-voorraad is uiterst gering en wat zij nog bezitten is volstrekt van onwaarde. Met de affuiten is het nog erger gesteld. In den regel bestaan die uit een lomp en gebrekkig namaaksel van onze rolpaarden of ook wel van onze scheepsaffuiten, en zijn daarenboven zoo oud en wrak, dat het gevaar voor de bedieningsmanschappen niet gering te schatten is. Ook de projectielen laten veel te wenschen over. Zelden hebben zij kogels van het vereischte kaliber en bezitten zij die, dan is de voorraad daarvan zoo luttel, dat hij niet noemenswaardig is. Veelal wordt dan ook van stukken oud ijzer, steenen en andere harde zelfstandigheden gebruik gemaakt en daarmede de vuurmond in den regel volgepropt en overladen.

Het is begrijpelijk dat zulke strijders, zoo gebrekkig gewapend en georganiseerd, niet veel vermogen tegenover geregelde Europeesche troepen. De gevaarlijkste vijand die deze in Indië hebben is nog altijd het klimaat. Aan verschillende ziekten bezwijken steeds meer militairen dan aan in gevechten verkregen wonden. Dit is vooral het geval, wanneer een expeditie zich aan de stranden ophoudt of de operatiën traîneeren. Snel oprukken, dat meestal de inlandsche strijders den schrik op het lijf jaagt, schijnt ook het eenige middel om de schadelijke invloeden van de vochtige en warme lucht te bezweren.

Bij de eerste expeditie werden deze hoofdvoorwaarden van een gelukkigen oorlog uit het oog verloren. Van het begin tot het einde bleek zij een failure te zijn. De tweede, aangevoerd door den legerkommandant, den luitenant-generaal van Swieten, zou, daarentegen, niets dan navolgenswaardige voorbeelden vertoonen. Na Sindjai, een kustplaats ten zuiden van Boni, te hebben genomen, snelde de opperbevelhebber met zijn troepenmacht naar Badjoa, van waar zij, onmiddelijk na de ontscheping, oprukte naar Palakka, een plaats ten westen van Boni, welke, door hare hooge en droge ligging, den generaal voorkwam een geschikt uitgangspunt te zijn voor de verdere operatien. Den 6 december 1859, vóór het rijzen der zon, werd de marsch aanvaard. Spoedig waren de troepen in gevecht gewikkeld met de Bonieren, die 't reeds om 11 ure opgaven en het geheele terrein rondom Boni

vluchtend verlieten. Omstreeks $2^1/_2$ ure werd Palakka betrokken.

Daarmede was het doel der expeditie nog niet bereikt. Wel was het de Bonieren in 't gevecht van 6 december duidelijk gebleken, dat zij niets vermochten tegen onze wapenen; maar een oude legende beweert dat zoolang Pasempa „het sterke" en Pampanoea „het rijke" niet gevallen zijn, Boni niet overwonnen is. Beide plaatsen moesten dus genomen worden. Reeds den 9, trok de opperbevelhebber uit het bivac van Palakka, met drie compagnien infanterie en een peloton cavallerie naar Pasempa, om die plaats te verkennen. Onder weg werd het stellige bericht ontvangen, dat die sterkte, na de vlucht van de koningin, door hare bezetting ontruimd was. Onmiddelijk na die tijding gaf de generaal zijn paard de sporen en gevolgd door zijn staf, ijlde hij naar de sterkte toe, die werkelijk verlaten werd gevonden. Toen de generaal binnen de sterkte was gekomen, bespeurde men overal de blijken van een overhaasten aftocht. Slechts zes of acht huizen werden daarbinnen aangetroffen, waaronder de woning van de vorstin, een gewoon bamboe-gebouw in Makassaarschen stijl, en een raadzaal, djadjarang, een groote loods, waarin een verhevene zitplaats was aangebracht in den vorm der kansels, welke men in sommige missigiets op Java opmerkt. Alles was ruw en uit wild hout vervaardigd en scheen slechts tijdelijk te moeten dienen. In de woning der koningin vond men een 100tal geweren, en een aantal goederen: lijnwaden, dekkleeden, gordijnen, inlandsch huisraad, koperwerk, enz.

„Alles „zegt de heer Perelaer, „lag in de grootste verwarring door elkander; het eene los over den vloer, het andere nog gedeeltelijk ingepakt in manden en kisten, en maakte het den indruk of de bewoners, bezig zich tot vertrek gereed te maken, daarin gestoord waren geworden en toen alles in den steek hadden gelaten. Zijn de berichten, welke men inwon, juist, dan zoude de koningin op den 6den zoo omstreeks tegen het middaguur, kennis hebben bekomen van de nederlaag harer krijgsmacht bij Boni en moet zij toen al niet erg op haar gemak geweest zijn. Maar toen kort daarop die tijdingen aangevuld werden en zij vernam, dat die strijdkrachten van hunne terugtochtslijn op Pasempa afgesneden waren en hare vijanden in allerijl op Palakka marcheerden, toen klom de angst der trotsche gebiedster ten top. Ras besteeg zij haren draagstoel en verliet in allerijl de versterking, welke zoo lang hare hoop en toevlucht geweest

was. Even buiten de omwalling gekomen, was haar het sukkeldrafje der dragers te langzaam, ieder oogenblik toch meende zij onze ruiters te zien aansnellen om haar in gevangenschap mede te voeren; zij verliet in haar ongeduld den draagstoel, die door onze troepen op het pad gevonden werd, wierp zich op een vluggen klepper en verdween in allerijl in noordelijke richting. Wegens dat ontvluchten, noemde haar het volk van nu af aan Aroem pelaiye Pasempa, of de vorstin, die van Pasempa weggeloopen is."

Den 14 december werd, met negen compagniën infanterie, een detachement sapeurs en de gezamenlijke artillerie en cavallerie, de tocht naar Pampanoea, gelegen ten noorden aan de Tjenrana-rivier, aanvaard. Om nog meer klem aan dien tocht bij te zetten, kreeg de marine bevel om met een flottille, bestaande uit drie kruisbooten en vier gewapende barkassen en sloepen, bemand met 160 mariniers en matrozen, de Tjenrana op te stevenen, en de vaart zoodanig te regelen, dat die flottille, zoo wat te gelijker tijd met de marschkolonne voor Pampanoea zoude verschijnen. Bij die gewapende vaartuigen werden nog een twintigtal prauwen gevoegd, met levensmiddelen beladen, ten einde mogelijke teleurstellingen te Pampanoea te voorkomen. Van vijandelijkheden werd niets meer vernomen; maar de marsch was uiterst moeielijk en afmattend langs onbekende en ongebaande wegen. Drie dagen werden daarvoor vereischt, ofschoon later bleek, dat de afstand tusschen Palakka en Pampanoea in twee dagen kan afgelegd worden en werkelijk de terugtocht, den 26, in dien korteren tijd plaats vond. Verschillende malen, openbaarde zich de cholera onder de troepen; maar de snelle bewegingen van den generaal stuitten evenzeer den voortgang van dien geduchten vijand. Buitendien werden steeds zooveel doenlijk de zieken naar de schepen geëvacueerd, zoodat de heer Perelaer kan constateren, dat zelden een expeditie met zoo veel succes bekroond, zoo weinig offers aan menschen heeft gekost.

Ook het volk van Boni werd gespaard, hunne bezittingen werden geëerbiedigd, en zoo dit een der schoonste lofspraken op den opperbevelhebber mag heeten, het strekt tevens als een hulde aan zijn schrander doorzicht. Na het Bonische leger te hebben geslagen, richtte hij terstond een brief aan de rijksheeren, waarin hij de koningin van de regering vervallen verklaarde en hen uitnoodigde om onder vrijgeleide tot hem te komen en een anderen

vorst te kiezen. „Nogthans," voegde de edele veldheer er bij, „of gij die voorwaarden aanneemt of niet, kunt gij aan uw volk „doen weten, dat allen naar hunne kampongs mogen terugkee- „ren, hunne velden bebouwen, bazar houden en de visscherij „openen." En niet alleen in woorden, maar werkdadig toonde de generaal, dat hij streed tegen de koningin, niet tegen het volk van Boni. Aan rooven, plunderen, branden werd niet eens gedacht onder zijn uitstekende leiding [1]). Van het verblijf der troepen te Timoeroeng, vijf palen van Pampanoea, en in deze laatste plaats, waar de soldaten tot de geringste benoodigdheden van de bevolking kochten, kon getuigd worden, dat „zij daar, „in het hart van het in opstand zijnde land, door hun loffelijk „gedrag en door de goede discipline, die onafgebroken heerschte,

---

[1]) In den aanvang van den oorlog, moest de civiele gezaghebber Burgemeestre, op een zending door Solonga, voorbij het huis trekken van den weerspannigen regent van Polong Bankeng. Ofschoon het hem ten sterkste werd ontraden, was hij niet van zijn voornemen af te brengen om dat huis in de asch te leggen. Hij stak eigenhandig het vuur in de woning; maar nauwelijks sloegen de vlammen omhoog of een troep van 300 gewapende lieden omsingelden den roekeloozen ambtenaar, en, in korte oogenblikken, was hij met zijn trouwen oppasser afgemaakt. Daarentegen, komt aan den assistent-resident Bakkers de eer toe met het meeste succes een hoogst belangrijke secondaire rol te hebben vervuld. Uitnemend met land en volk bekend, onthield hij zich zorgvuldig groot en klein aanstoot te geven en mocht hij zich overal vrij bewegen en de gevaarlijkste zendingen verrichten zonder dat hem eenig leed wedervoer. Aan zijn kloek, maar verstandig optreden, had men de zeer gewenschte uitlevering te danken van de rijkssieraden van Boni, welke de koningin ter bewaring had gegeven aan den alles behalve gunstig gestemden vorst van Wadjo.

Ziehier nog een bewijs hoe onstaatkundig het branden en verwoesten van eigendommen is. Na de nederlaag van Boni, verlangde men zeer de onderwerping van Aroeng Oedjoeng, den gansch niet onbekwamen rijksbestierder van Boni. De heer Bakkers werd hem toegezonden; maar hij kon hem niet overhalen om voor den opperbevelhebber en den gouverneur van Celebes te verschijnen. Het grijze hoofd was beleefd, zelfs erkentelijk voor de heusche woorden, die de heer Bakkers hem overbracht, maar herhaalde malen betoonde hij zijn verbittering over het verbranden van kampongs door de eerste expeditie en over de bewerkers van de daardoor veroorzaakte schade. Zoo waar is hetgeen Machiavelli beweerde, dat de menschen veeleer vergeten het slachten van hun naauwste bloedverwanten dan de roof of de vernietiging hunner bezittingen.

„een diepen indruk hebben gemaakt welke zijn heilzamen in-„vloed niet heeft gemist."

De generaal had aldus het terrein schoon geveegd en weder uitstekend voorbereid voor de diplomatie. Hierin vertoonde hij zich niet minder volkomen meester van den toestand. Door zachte fermeteit wist hij de verschillende rijksgrooten en de vorsten van de aan Boni grenzende rijkjes over te halen om tot regelingen toe te treden, waaruit een duurzame vrede op de oost- en zuidkust van Celebes kon voortvloeien. Een gedeelte van Boni, de landen van oud Boelekomda, Kadjang en Sindjai tot aan de Tangka-rivier, alsmede de eilanden Bonnerate en Kalao, welke de Compagnie in vroegeren tijd aan Boni in leen gaf, werden bij het gebied van het gouvernement ingelijfd en onder zijn rechtstreeks bestuur gebracht. De koningin werd voor altijd uit het aldus ingekrompen Boni gebannen en het rijk verder in leen afgestaan aan den door de rijksgrooten gekozen vorst Aroe Palakka, een naamgenoot van den stichter van Boni's grootheid, die steeds op de hand was geweest van het Nederlandsch gezag. Verder werd bepaald dat Boni zich volgens zijn eigen wetten mag blijven regeren, maar dat het verkiezen van een nieuwen vorst alsook het benoemen van een rijksbestierder aan de goedkeuring van het gouvernement moet worden onderworpen en dat beiden nimmer eenig gezag mogen uitoefenen, alvorens door ons bestuur bevestigd te zijn. Overigens huldigde het gesloten contract milde beginselen tot opbeuring van landbouw, nijverheid en handel, alsmede omtrent het strandrecht, den slavenhandel en het ontginnen van mijnen en gronden.

De vorsten van de naburige zelfstandige landschappen Sopeng, Wadjo en Loewoe sloten mede contracten van vrede en vriendschap en erkenden het gouvernement als opperheer over hun grondgebied. De onderwerping was algemeen en absoluut. Te recht mocht de opperbevelhebber, in zijn dagorder van 8 januari 1860, zeggen: „Nimmer nog is de macht van het gouver-„nement op het eiland Celebes zoo groot geweest als thans. Een „betere kennis van het binnenland en een goede verkenning „van de rivier Tjenrana stellen ons in staat om dezen invloed „te behouden." Reeds zijn twaalf jaren verloopen en in dat gedeelte van Celebes tot hetwelk het militaire en staatkundige beleid van den generaal van Swieten zich uitstrekte, in Boni en de landen die het voorheen als zoo vele satellieten aan zich

had verbonden, bespeurde men tot dusver niet de minste poging om zich aan de schikkingen van 1860 te onttrekken. Op het gebied van den oorlog en de diplomatie werd een voor de Nederlandsche overheersching duurzaam werk verricht, het kenmerk van ware grootheid, een werk vol van opwekkende en leerzame voorbeelden en dat, zoo het ons gezag in den Archipel te stade komt, geenszins te kort doet aan de beginselen van humaniteit, welke steeds de grondslagen behooren uit te maken van onze politiek in Indië.

G. H. VAN SOEST.

BOEKAANKONDIGING.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen onder redactie van Mr. W. Stortenbeker Jr. en L. J. J. Michielsen. Deel XVIII, afl. 2—5 en deel XX, afl. 3. — Notulen van de Algemeene en Bestuursvergaderingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. Deel IX, 1871. [1])

Wij vervolgen hier de aankondiging van de geschriften door het Bataviaasch genootschap uitgegeven, die in het Juninommer van 1872 van dit tijdschrift is geplaatst door een kort verslag omtrent later verschenen afleveringen, voor zoover die althans hier te lande zijn ontvangen. Dat wij ook nu weder met ingenomenheid kennis hebben gemaakt met hetgeen het genootschap ons aanbiedt behoeft bijna geen vermelding. Het tijdschrift blijft nog altijd eene goudmijn voor allen, die belang stellen in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Op het terrein der taalstudie ontmoeten wij vooreerst eene bijdrage van de heeren A. B. Cohen Stuart en J. J. van Limburg Brouwer over „beschreven steenen op Java." De directie des genootschaps heeft

---

[1]) Dat wij vroeger reeds eene aankondiging hebben gegeven van deel XIX van het Tijdschrift en thans eerst eenige afleveringen van deel XVIII aankondigen, heeft zijn grond daarin dat de afleveringen van laatstgenoemd deel meerendeels na die van het eerstgenoemde in het licht zijn verschenen. De uitgave van deel XVIII is vertraagd, doordien het oorspronkelijk bestemd was voor bijdragen alleen over Celebes, zooals die voorkomen in de eerste aflevering van dat deel, die mede vroeger door ons is aangekondigd. Daar vooreerst geen uitzicht bestaat het daarmede te kunnen vervolgen, zal zulks, naar de Red. meldt, met andere bijdragen geschieden.

namelijk eene proeve genomen om afdrukken te verkrijgen van de opschriften op die steenen, hetgeen voornamelijk wegens hun oneffen oppervlakte en het zwakke relief der karakters met groote moeilijkheden gepaard ging. Men heeft zich daarom aanvankelijk bepaald tot vier inscripties, waarvan wij hier tekst, transcriptie in ons letterschrift, en verklaring zooveel doenlijk van de daarin voorkomende woorden, met aanteekeningen tot opheldering ontvangen, terwijl aan het slot van het stuk een Kawi alphabet, uit genoemd viertal opgemaakt, is gevoegd. De steenen zijn uit verschillende gedeelten van Java en drie der opschriften uit de negende eeuw onzer jaartelling afkomstig; het vierde behoort tot de eerste helft der tiende eeuw. Van den inhoud der inscripties vernemen wij slechts dat die betrekking schijnt te hebben op eene gift van rijstvelden, op grensbepaling enz.; eene voldoende verklaring was onmogelijk te geven. Met welke bezwaren men hier te kampen heeft blijkt uit de woorden der schrijvers (bl. 92): „De bijgevoegde proeven van transscriptie en toelichtende aanteekeningen zullen den deskundige doen zien, hoeveel en wat nog aan de zekerheid der lezing en vooral aan de verklaring der inscripties ontbreekt en, naar men vertrouwt, opwekken om daartoe ieder het zijne bij te dragen. Voor zooveel het Sanskrit betreft, dat inzonderheid in de eerste inscriptie geheele regels vult, meent men van die voorlichting al spoedig het beste te mogen verwachten. Het veel belangrijker Polynesische gedeelte daarentegen, het Kawi, als men de taal zoo noemen mag, die den eigenlijken grond der inscripties uitmaakt, is eene taal, die grootendeels nog te ontdekken valt. Hoeveel min of meer bekende woorden en taalvormen ook daarin voorkomen, de zin blijft veelal duister of hoogst onzeker, en zal eerst langzamerhand, door voortgezette vergelijking en door uitbreiding onzer kennis van de hedendaagsche talen van den Archipel, tot voldoende klaarheid kunnen gebracht worden. Zorgvuldige verzameling en rangschikking van alle in de inscripties aangetroffen woorden en vooral ook grammaticale vormen met aanwijzing van het verband, waarin zij voorkomen kan daartoe een der zekerste en krachtigste hulpmiddelen worden; en wanneer men zich voorshands vergenoegt met die verzameling zooveel doenlijk volledig te maken, kan zelfs de minst duidelijke inscriptie daartoe nuttige bijdragen leveren." De weg hier aangegeven is ongetwijfeld de eenige rationele en er schijnt

geen reden te bestaan om te wanhopen dat men, dien bewandelend, eenmaal slagen zal met voldoende zekerheid die overblijfselen uit een grijs verleden te ontcijferen en zoo denkelijk nog menigen lichtstraal te werpen op den voor-mohammedaanschen toestand van Java en op andere, thans nog levende, talen van Nederlandsch Indië. In het twintigste deel (bl. 219—231) geeft Prof. Kern de vertaling van eenige Sanskritsche regelen, die in de eerste inscriptie voorkomen, waaraan hij opmerkingen over een paar Sanskritwoorden in de volgende inscripties en iets over het letterteeken voor de Sanskritsche d j h a in Kawischrift toevoegt. Zooals men ziet, is het stuk van Prof. Kern eene aanvulling van dat der heeren Cohen Stuart en van Limburg Brouwer, die ons weer enkele schreden verder brengt tot het verstand der genoemde inscriptie. Van den volhardenden ijver en zeker niet het minst van de samenwerking der weinige beoefenaars van het Kawi mag men zich voor de resultaten dezer studie het beste beloven.

Voor de kennis van het Soendaneesch ontvangen wij van den heer J. A. Uilkens twee bijdragen, de eene is een Soendanesche dongeng (soort van fabel), met vertaling, getiteld: „de arme oude vrouw en de visch op het drooge," de andere bestaat in eenige Soendanesche spreekwoorden, met vertaling en ophelderingen. Sommige dezer spreekwoorden zijn, gelijk de heer Uilkens zelf erkent, reeds vroeger door den heer Holle gepubliceerd. Onder het opschrift „De koperen plaatjes van Kebantenan" deelt de genoemde heer Holle, met verwijzing naar een voorloopig bericht, in het zestiende deel van het tijdschrift gegeven, tekst en vertaling mede van een dezer plaatjes en eene verbetering der lezing van een ander. Het vertaalde plaatje bevat een piagem, door den vorst van Padjadjaran uitgereikt aan de heilige plaats (het klooster) te Soenda Sembawa. De „Snippers" (deel XX blz. 231—241), die wij reeds meermalen in vorige jaargangen genoten hebben en die dezelfde schrijver ons ook nu weder aanbiedt, leveren eene lectuur op, waaromtrent ik mijn aan de vroegere gegeven lof slechts zou kunnen herhalen. Ik noem ze nu reeds, omdat zij, evenals de zoo even vermelde bijdrage, mede betrekking hebben op de Soendalanden.

De talen van Sumatra zijn in de hier aangekondigde afleveringen vertegenwoordigd door een belangrijk stuk van den heer H. N. van der Tuuk over „het Lampongsch en zijne tongvallen,"

(bl. 118—157), eigenlijk eene inleiding tot eene Lampongsche spraakkunst. Hij onderscheidt in die taal twee hoofdtongvallen, die hij het Ahoengsch en bij gebrek aan eene betere benaming, het Pabijan noemt en die zoozeer van elkander verschillen, dat er een geruime tijd verloopen moet, vóórdat iemand, die slechts een hunner kent, den anderen leert verstaan. Wij ontvangen hier na eenige inleidende opmerkingen eene lijst van woorden in vier dialecten, waarna gehandeld wordt over de klinkers, de tweeklanken, de medeklinkers k en g, de neusklanken, den klemtoon, den klinker in de voorvoorlaatste lettergreep, klankwetten, overeenstemmende verschuiving van beteekenis, posterioriteit van woorden, die het algemeene voorstellen, invloed van andere talen en vergelijking met het Javaansch en Soendaneesch. Gelijk deze inhoudsopgave reeds laat vermoeden, vinden wij hier een aantal interessante bijzonderheden, niet alleen over het Lampongsch, maar ook voor de kennis van andere talen van Nederlandsch Indië van belang, zoodat wij met verlangen verdere mededeelingen van den schrijver omtrent die taal te gemoet zien. Van geographischen en ethnologischen aard zijn „Eenige aanteekeningen, gehouden op een reisje naar en door de bovenstreken van Kota Pinang" door W. J. Larive. Alles wat kan bijdragen om ons het zoo weinig bekende oostelijk gedeelte van Sumatra nader te leeren kennen, mag men zeer op prijs stellen. Bij het lezen van dit welgeschreven stuk is het gemis van eene goede kaart wezenlijk hinderlijk; onze kaarten toch van die streken zijn zoo uiterst gebrekkig dat zij ons hier bijna geheel in den steek laten.

Over Bali geven deze afleveringen ons een en ander dat wij te danken hebben aan de ijverige studie der heeren Van Eck en De Vroom, zendelingen van het Utrechtsch zendelinggenootschap te Boeleleng. Van de hand van den eerste zijn 69 Balinesche spreekwoorden met vertaling, opheldering en verklaring van eenige woorden; verder geeft hij ons een opstel over het lot der vrouw op Bali, zeer belangrijk voor de kennis van Balinesche zeden. Hetgeen de heer De Vroom hier geleverd heeft bestaat in de mededeeling van den tekst van twee Balinesche brieven op lontarbladeren geschreven met vertaling en aanteekeningen. De tweede brief geeft aanleiding tot eenige opmerkingen omtrent de slavernij, zooals die tegenwoordig nog op Bali bestaat; men leest hier o. a. van eene oude volksinstelling, volgens welke geen Balinesche slaven noch slavinnen aan islamieten verkocht mogen

worden. De naam islamiet (hanak islam) is namelijk „te Boeleleng synoniem geworden en zal dit nog wel een poos blijven met „vreemdeling"; menschen uit de desa noemen ook vaak zelfs ons Hollanders islamieten en als zij vragen willen of dit in ons land ook zus en zoo is of anders, dan noemen zij ons land, — Banjoewangi!" Eene andere bijdrage van denzelfden schrijver is getiteld: „Masorsinggih, eenige verspreide aanteekeningen over het bestaan en gebruik van eene hooge en lage taal in het Balineesch." Zijne „Aanteekening uit eene Balische adversaria" (bl. 164—170) handelt over tweelinggeboorten, in hoever die op Bali als eene ramp dan wel als een zegen beschouwd worden.

Op Bali heeft ook betrekking de „Hollandsche vertaling van het Kawiwetboek Dewadanda" door A. H. G. Blokzeijl. Van de 35 artikelen van dit wetboek is art. 16 als „onverstaanbaar" niet vertaald en hier en daar op enkele plaatsen, waar de zin twijfelachtig was, is wel eens een vraagteeken gezet. Deze vertaling van den Heer Blokzeijl zal misschien later nog wel iets kunnen bijdragen tot opheldering van oude Javaansche wetboeken, die thans nog in handschrift in het stof der bibliotheken begraven liggen. Ongaarne mist men hier echter tekst en aanteekeningen. Onze kennis van Bali is in de laatste jaren merkelijk vooruitgegaan, al bepalen zich de ethnologische mededeelingen ook voornamelijk tot Boeleleng, terwijl de uitzichten dat wij er eerlang nog meer van zullen weten, veelbelovend genoemd mogen worden. Gezwegen van hetgeen wij mogen verwachten van den heer Van der Tuuk, die zich te Boeleleng geheel aan de studie van Kawi en Balineesch wijdt, kunnen wij van den heer Van Eck weldra onderscheidene Balinesche teksten met vertaling en aanteekeningen te gemoet zien, die in de Bijdragen van het Indisch Instituut geplaatst zullen worden. Dezelfde schrijver heeft ook reeds eene proeve van een Balineesch-Hollandsch Woordenboek en eene Beknopte Balineesche spraakkust voor de pers bewerkt; de laatste wordt reeds hier te lande gedrukt. Aan zulk eene eerste proeve van de spraakkunst dezer taal zal wel veel gebrekkigs kleven, de heer van Eck zelf is daarvan ten volle overtuigd en hij bestemt ze, gelijk hij mij schrijft, dan ook slechts om zendelingen en ambtenaren over de eerste moeilijkheden heen te helpen. Men zal echter toestemmen dat zijne werkzaamheid en hare vruchten alle aanspraak hebben op onze erkentelijkheid.

Wat Celebes betreft vernemen wij hier slechts een en ander

omtrent het Noordelijk gedeelte, waarvan wij in de eerste plaats vermelden het stuk van den heer J. G. F. Riedel „het landschap Boeool, korte aanteekeningen" (die echter zeer zaakrijk zijn). Boeool is ruim zoo groot als de Minahassa, heeft een vruchtbaren grond, is rijk aan kostbare houtsoorten, de bodem bevat goud en ijzererts en „onder een geregeld bestuur, zegt de schrijver, kan het eene schoone toekomst hebben." Maar het tegenwoordig inlandsch bestuur staat geheel onder den invloed van Arabieren en Boeginezen. Het volk is ten prooi aan de willekeur der hoofden en der achter hen staande vreemdelingen. Hoofden en adel berooven jaarlijks velen van hun eigendom; slavernij en pandelingschap vertoonen zich gedurig onder allerlei vormen; diefstal en moord blijven ongestraft. Het landschap is thans „het toevluchtsoord van vagebonden en allerlei kwaad gespuis van Noord-Celebes." Onder de ethnologische bijzonderheden trok o. a. de mededeeling onze opmerkzaamheid dat het volksgeloof wil dat de ziel na den dood naar Ilioena of de onderwereld gaat, vanwaar zij in een onzichtbaar lichaam op aarde zou terugkeeren. Men zal hier natuurlijk aan Mohammedaanschen invloed moeten denken, maar dan is het, hoewel eenigszins verklaarbaar, toch nog al vreemd dat deze naam (eigenlijk Illijoena, vgl. Koran Soera 83 vs. 19), waaromtrent de uitleggers het zoo oneens zijn wat die moet beteekenen, hier op dezen uithoek van Noord-Celebes juist de onderwereld zou aanduiden. — Twee andere bijdragen van den heer Riedel zijn eigenlijk van historischen aard; daar echter beide betrekking hebben op de Minahassa, wil ik ze hier even vermelden, het eene, een stukje van omstreeks zeven bladzijden, is getiteld: „De vroegere rechten en verplichtingen der vrije Alifoeroes van Noord-Selebes"; het andere, „De Minahasa in 1825" getiteld, bestaat in eenige aanteekeningen van den heer Wenzel, toenmaals waarnemend resident van Menado; het slot daarvan komt eerst in de volgende (zesde) aflevering, die wel reeds verschenen maar hier te lande nog niet ontvangen is; ik vergenoeg mij daarom met te zeggen dat het mij, voor zoover ik thans reeds kan oordeelen, toeschijnt dat de heer R. wel gedaan heeft deze aanteekeningen publiek te maken, daar het hier niet ontbreekt aan wetenswaardige bijzonderheden. De bladvulling ven den heer T. J. A. De Clercq over de huizen in het aan de Minahassa grenzend Bolaang Mongondou kan tevens tot aanvulling strekken van hetgeen daarover te lezen is

in de reis van de zendelingen Wilken en Schwarz (Meded. v. h. Nederl. Zendelinggen. Deel XI) en in het berigt van den heer J. G. F. Riedel, in het dertiende deel van het tijdschrift des genootschaps.

De bijdragen, die wij tot dusverre vermeldden, hebben alle betrekking op bijzondere eilanden of streken; van een meer algemeen karakter zijn eenige andere stukken, die wij thans ter sprake willen brengen; hiertoe behooren de „Berigten omtrent den zeeroof in den Indischen Archipel" (bl. 435 — 458), ten ververvolge van hetgeen daarover medegedeeld is in het zevende deel van het tijdschrift. Hoewel deze berigten reeds van ouderen datum zijn, (zij loopen over 1857) verdienen zij ongetwijfeld nog heden alleszins de aandacht, vooral ook de wenken, die aan het slot gegeven worden nopens maatregelen, waardoor men meent dat een einde zou kunnen komen aan eene plaag, waardoor inzonderbeid twee zoo belangrijke takken van volksbestaan als vischvangst en handel te lijden hebben, of waardoor het kwaad althans merkbaar zou worden getemperd.

Hetzelfde achttiende deel bevat ook een opstel van Mr. L. W. C. van den Berg „Over het ambt van den Qâdhi, bijdrage tot de kennis der regtspraak volgens den islam"; terecht heeft de schrijver, waar het te pas kwam, ook hier en daar den toestand van den islam in verschillende streken van den Indischen Archipel ter sprake gebracht. De tijdrekening der Mohammedanen wordt behandeld in een opstel van den heer A. B. Cohen Stuart in het twintigste deel, getiteld: „Nieuwe bijdragen tot de kennis van de mohammedaansche tijdrekening in den Indischen Archipel". Hetgeen hier als hoofdzaak op den voorgrond treedt is de oorsprong der achtjarige cirkels, die tot nog toe alleen in den Indischen Archipel in gebruik schenen te zijn. Een te Cairo gedrukte arabische almanak, dien de schrijver onlangs leerde kennen, heeft over dien oorsprong, waarover men geheel in het duister was, een verrassend, hoewel zeker niet in allen deele bevredigend licht verspreid. Onder den titel „steenen beitels in het Museum van het Bataviaasch Genootschap, gerangschikt door J. J. van Limburg Brouwer" worden ons eenige mededeelingen omtrent die voorwerpen gegeven, gevolgd door eene geclassificeerde lijst van hetgeen daarvan in het museum aanwezig is. Het blijkt daaruit dat zij uit zeer verschillende streken van den Indischen Archipel, van Java, Palembang, de Minahassa, Timor,

Flores enz. afkomstig zijn; enkele der in die collectie voorhanden geschenken zijn uit Gelderland en Overijssel. Schoon op dit terrein, wat Nederlandsch Indië betreft, nu en dan reeds enkele belangrijke studiën zijn verschenen, waartoe ook deze bijdrage van den heer van Limburg Brouwer behoort, kan men echter niet anders zeggen dan dat het onderzoek hier nog slechts even begonnen is of althans nog een onmetelijk veld vóór zich heeft. Wordt Java's bodem eenmaal geregeld in geologisch opzicht onderzocht, hetgeen in het voornemen der regering ligt, dan mag men verwachten dat nog veel aan den dag zal komen dat tot nu toe verborgen bleef en ook de nevel, die de geschiedenis dezer steenen omhult, meer en meer zal verdwijnen.

Bouwstoffen voor de geschiedenis van Nederlandsch Indië leveren de bijdragen van de heeren J. A. van der Chijs, N. P. van den Berg en W. Palmer van den Broek. De eerstgenoemde schetst den toestand van Koepang, zooals de commissaris der indische regering Paravicini dien in 1756 vond. Het opperhoofd daar was geheel ongeschikt voor zijn ambt en had volstrekt geen gezag. „De eerste stadsgeneesheer wist van zijn vak niets af, zijnde hij (nota bene) als kuiper uit Nederland gekomen." Omtrent de dienaren der Compagnie te Koepang in 't algemeen oordeelde Paravicini: „Wanneer men ze al te zamen in een mand kon doen en telkens 't onderste boven keeren, altijd of een laatsie (sic) of luijaard of onbekwame of een dronkaart of stoorder van de gemeene rust boven zou komen". En „terwijl de gequalificeerde dienaren der Compagnie zich aldaar op zoo grove wijze misdroegen, maakten de burgers 't niet beter. Kwam een inlander met producten uit het binnenland te Koepang, dan werden hem die menigmaal door een burger eenvoudig afgenomen en verzette de inlander zich hiertegen, dan werd zijn protest „met een partij stokslagen op zijn rug en vuistslagen in zijn aangezicht aangeteekend." Dit gebeurde zoo dikwijls dat men te Koepang gebrek had aan de eerste levensmiddelen, hoezeer die in den omtrek overvloedig te verkrijgen waren en dat men aldaar meermalen te vergeefs had beproefd een passer te openen." .... Als deze burgers eene reis na Batavia stonden te ondernemen, gingen deselven 't zij in 't bosch of op t' een op ander eijland op de menschen, zelfs met groote honden, op de parforsjagt en bragten al t' gunt zij op deze wijze opdeden, als slaven naar Batavia." Klagten hierover bij het opperhoofd

hielpen niets. Als „een treffend staaltje van de wijze, waarop de Compagnie met de haar onderworpen volken omsprong," verhaalt de heer van der Chijs verder wat er toenmaals op Rotti is voorgevallen, waar Paravicini tegen alle recht de groote negeri Lando geheel liet verwoesten. Vele menschen kwamen hierbij om en een groot deel der bevolking, 1145 personen, werd in slavernij naar Batavia gevoerd. — „Vijf jaren op Banda" (1633—1638) is het opschrift der bijdrage van den heer Van den Berg. Zij is een uittreksel uit hetgeen een Neurenberger, Johann Sigmund Wurffbain, in dienst der Oostindische Compagnie, omtrent zijn verblijf op Banda mededeelt in zijn dagboek, een zeer zeldzaam geworden geschrift, door zijn neef in 1686 te Sulzbach uitgegeven. Mededeelingen omtrent de terechtstellingen tijdens zijn verblijf op Banda nemen de voornaamste plaats in dit dagboek in. In dezelfde (vierde) aflevering is nog een stukje, mede van den Heer N. P. van den Berg geplaatst, over den naamsoorsprong van de buurt Rijswijk te Batavia. Aan degenen, die er belang in stellen te weten wat men voor de kennis der geschiedenis van Nederlandsch Indie uit inlandsche bronnen kan opdoen, zal de „Geschiedenis van het vorstenhuis van Madoera" zeer welkom zijn. Dr. W. Palmer van den Broek geeft ons hier (Deel XX bl. 241—301) de vertaling van eene javaansche babad, die de schrijver ten dienste van zijn vorst in proza te boek heeft gesteld. Zij zal in latere afleveringen vervolgd worden.

Het negende deel der Notulen is, evenals zijne voorgangers, weder zeer geschikt om ons op de hoogte te houden van hetgeen door het genootschap verricht wordt ter bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Onder het velerlei dat hierin voorkomt, trekt de voortdurende ontdekking van nieuwe, belangrijke overblijfselen uit het Hindoetijdperk op Java in het bijzonder de aandacht. In nadere beschouwing van dit deel der Notulen behoeven wij hier niet te treden, maar eindigen met den reeds vroeger geuiten wensch dat het Genootschap den sedert lang ingeslagen weg tot bevordering der wetenschap bij voortduring blijve bewandelen.

G. K. Niemann.

VARIA.

De havenzaak maakt thans ons publiek vrolijk. Trouwens, de wijze hoe zij tot dus verre én door de regeering, én door de honoris causa gepromoveerde deskundigen werd behandeld, doet veeleer denken aan een thema geschikt voor een blijspel in verschillende bedrijven, dan aan een ernstige zaak, die ernstig moet besproken worden. Met een jantje van Leiden, maakten zich de kamer van koophandel en de heeren deskundigen af van de verschillende plannen: waaronder de zeebreker van Z. K. H. prins Hendrik, het door het opperbestuur aanbevolen plan-Onrust en dat van den directeur der openbare werken te Tandjong Priok. Alleen het plankier van den heer Fraser genoot de eer eener eenigzins steekhoudende discussie. Intusschen, werd er niet weinig tijd en inkt vermorst met personeele beschouwingen, die net zoo veel met de haven voor Batavia te maken hebben als de rusie van eenige beschonken soldaten te Meester Cornelis met de verdedigingswerken te Tjilatjap. Vastgesteld werd tevens met eenparige stemmen: het plan van den eenigen, den onovertreffelijken, den superlatieven deskundige Maarschalk, om een haven vlak vóór Batavia te bouwen. Eerste bedrijf.

De regering neemt een besluit om, in weerwil van de ernstige bedenkingen van den directeur der openbare werken, het plan van den genialen deskundige Maarschalk, aangeprezen door de overige deskundigen, te doen bouwen en stelt den minister van kolonien en demeure om er geld voor te bezorgen. Tweede bedrijf.

Het derde bedrijf is thans in vollen gang. Nadat alles zoo ver was gekomen dat men slechts de handen aan de uitvoering zou

hebben te slaan, eindigt men waarmede men had behooren te beginnen: namelijk met de peilingen van het terrein waarop de haven zou aangelegd worden. Ingenieurs van den waterstaat, gezamenlijk met een officier der marine, zijn bezig in den modder voor Batavia te hengelen. Ook de heer Kloppenburg hengelt en wel met een molensteen, die daar wonderen doet. Immers, terwijl de eerstgenoemde ingenieurs zeer diepe modderlagen vinden, constateert de molensteen van den heer Kloppenburg den meest welwillenden bodem, geneigd om alles te dragen wat men hem gelieft op te leggen. Volgens de ingenieurs, zouden voor de haven van den ongeëvenaarden deskundige Maarschalk, een aantal Egyptische pyramiden noodig zijn om als dammen onder water dienst te doen. Volgens den molensteen van den heer Kloppenburg, behoeft men zich volstrekt niet ongerust te maken en zou zijn deskundige meester zich niet vergist hebben toen hij voorstelde de haven vlak vóór Batavia te bouwen, evenmin als de groote deskundige Maarschalk zich vergalopeerde toen hij daarvan een plan netjes op het papier teekende.

Tot zoo ver zijn thans de deskundigen genaderd. Wie weet welke verrassingen ons nog wachten voor de laatste bedrijven, vooral indien de heer van Delden mocht kunnen goedvinden de kamer van koophandel en de heeren deskundigen bijeen te roepen om met hem een beslissing te nemen over de hoogst merkwaardige uitkomsten door den wondersteen van den deskundige Kloppenburg verkregen.

Batavia, 28 november 1872. J. C.

(De redactie heeft deze satyrische beschouwing van haren correspondent niet willen ter zijde leggen; maar zij blijft meer dan ooit aandringen op een degelijke behandeling door wezenlijke zaakkundigen, die, na volledige voorbereidende studiën van de terreinsgesteldheid, een onpartijdig oordeel over de verschillende plannen uitbrengen en het opperbestuur werkelijk inlichten omtrent het plan dat behoort uitgevoerd te worden.)

Van een geachte zijde, deelt men ons het volgende uittreksel mede, uit een brief, dd. Port Saïd, 24 december 1872, geschre-

ven door een eerste klasse-passagier op den Koning der Nederlanden:

„De reis is tot nog toe voorspoedig. Alleen hadden wij een vliegenden storm in de golf van Biscaije, die zes en twintig uren duurde. De kapitein was op het punt om naar het kanaal terug te stoomen. Het schip is een waardig zeeschip; de tafel is uitmuntend, de behandeling en bediening dito; de vrijheden voor de passagiers zijn veel meer dan op de Fransche en Engelsche mailbooten; in een woord, ik ben volkomen tevreden (en de meeste passagiers zijn het met mij) en zal, indien al het goede zoo voortduurt, een ieder aanraden met de Stoomvaart-maatschappij „Nederland" mede te gaan."

De expeditie tegen Mandhar, op Celebes, heeft reeds het beoogde doel bereikt, dank zij de uitnemende leiding van den kommandant, den majoor Meijer. Belangrijk is hetgeen, uit particuliere brieven, de Indische bladen daarvan vermelden:

De tocht der kolonne, die, 20 october, onder zijn bevel naar de kampong Tandoeng marcheerde, onderscheidde zich door de strenge tucht, welke de kommandant handhaafde en waardoor alle ruw geweld, roof en mishandeling werd voorkomen. Alles wat de troepen gebruikten, werd betaald en de humaniteit van den majoor had ten gevolge dat hij de bevolking gerust stelde, vertrouwen inboezemde en de afwezigen naar de kampongs deed terugkeeren. Een gedeelte der kampong Balangnipa werd door de troepen bezet; het overige bleef bewoond door de bevolking, van welke dagelijks honderde vluchtelingen terugkeerden om het bivac te zien, natuurlijk in den aanvang van verre, maar steeds nader komende, zoodat zij spoedig vol vertrouwen hunne koopwaren aanboden. „Zoo heeft men," zegt de briefschrijver, „het „merkwaardig schouwspel, dat de troepen in 's vijands land, zijn „omgeven door vijanden, die hen van alles voorzien [1])".

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat onder dergelijke omstandigheden, de voeding en verpleging der manschappen, naar waarheid uitmuntend mag genoemd worden, hetgeen, natuurlijk het geval niet kan wezen wanneer men aanvangt met alles te vuur en te zwaard te verwoesten.

„Vijanden" is een oneigenaardigen term. Toen het voldoende bleek, dat de kommandant Meijer en zijn troepen het, niet tegen de bevolking, maar alleen tegen den vorst van Mandhar, Maradia Kepé, had gemunt, kwam spoedig hare ware gezindheid voor den dag. Zij had van hem meer dan genoeg, omdat hij haar plaagde en uitzoog; wel verre van oorlog te willen voeren tegen de Companie, zou zij zelfs gaarne zien, dat het gouvernement het beheer der zaken in Mandhar maar geheel op zich nam.

Maradia Kepé zag dan ook spoedig zijn volgelingen gedund tot een vijftigtal, voorzien van 40 geweren zonder kruit. Van schuilplaats tot schuilplaats in het gebergte van Balangnipa verdreven, is hij eindelijk naar het gebied der Alfoeren gevlucht.

Een aantal leden van de zoogenaamde adat zijn bij den gouverneur van Celebes, die de expeditie vergezelde, hunne onderwerping komen aanbieden. Deze adat is een soort van raad, die de vorsten van het land kiest en ontslaat. Het schijnt, dat de politieke aangelegenheden reeds zijn geregeld. Immers, werd te Batavia het bericht ontvangen, dat, den 20 november, de gouverneur van Celebes en de kommandant der expeditie met twee compagniën naar Makassar zouden terugkeeren, de twee andere compagniën te Balangnipa achterlatende, ten einde een wakend oog op den kraëng te Bonto Bonto te houden.

Javasche volksspelen en vermaken.

KLIETJI, LERAK (knikkeren). — KÈKÈJAN (tollen). — LAIJANGAN (vliegers). — GELATIK, PERKOETOET, POETIR, BOEROENG DARA, DEROEK, KALÈNG, BÉO, TJOETJA IDJO, POEJOE GONGONG (vogels). — ADOE TADJI en ADOE POEPOEH (hanenvechterijen).

De Javasche kinder- en volksspelen zijn, evenals bij alle groote volken, rijk in karakteristieke verscheidenheid. Dierbaar aan oud en jong, zijn zij, zonder eenigen steun of aanmoediging, zonder commissiën, genootschappen, of wat men van dien aard tot in het overdrevene in de Europeesche maatschappij aantreft, blijven voortduren, te midden van de vele lotswisselingen en onder den vaak zwaren druk eener omtrent drie eeuwen volgehouden vreemde overheersching.

De nadenkende opmerker kan in die spelen menig bewijs vinden voor de hooge mate van ontwikkeling, die het volk van oudsher, dus lang vóór de nederzetting der Nederlanders te Jakatra, reeds had bereikt.

Wie zal echter daarvan den Hollandschen lezer een juist denkbeeld geven? Wie zal ze zóó beschrijven als noodig is om te beseffen welken invloed ze op de jongelingschap, als kiem der bevolking, uitoefenen? De Europeaan, die op Java jong genoeg is gekomen om aan die spelen deel te nemen, wordt zelden of nooit publicist — ten minste tot dusverre niet. Is hij in Europa opgevoed en eerst als jongeling op Java gekomen, dan neemt hij er geen deel meer aan en heeft, althans voor de meeste, geen smaak of lust: hij zou zich schamen zóó inlandsch te zijn. Hij is Europeaan, en ziet uit de hoogte neêr op al dat gedoente van die „domme zwarten," van die „onbeschaafde Javanen," die allen, groen en rijp, onverschillig hun ervaring, opvoeding

of maatschappelijke positie, naar zijn opvatting, in een staat van kindsheid verkeeren.

Te groote ingenomenheid met ons zelven, met Europeesche begrippen en vooroordeelen, met onze eigenaardige vormen van beschaving, die op Java tot zoovele droevige en onherstelbare fouten heeft geleid, staat ons bijna overal in den weg en maakt ons in hooge mate blind voor het vele voortreffelijke dat er bestaat. Vermenging, vertrouwelijke omgang met den Javaan, is een schande. Dat wordt de kinderen van jongs af ingeprent, niet altijd met volkomen gewenscht gevolg. De jeugd, steeds geneigd om veeleer de natuur dan de leer te volgen, begrijpt het vaak geheel anders en juister; maar de minachting van den Europeaan voor inlandsche gewoonten, gebruiken, spelen en vermaken bevordert toch de verwijdering.

Als de voornaamste dier spelen en liefhebberijen eens goed werden beschreven en op onderhoudende wijze een schets werd gegeven van al hetgeen daarbij valt op te merken, zou menig twijfelaar wellicht tot de zekerheid komen, dat wij de Javanen toch inderdaad ook nu nog niet kennen en hoogst gebrekkig, zoo niet geheel verkeerd, beoordeelen.

Maar wie zal die, schijnbaar zoo onbeduidende, taak op zich nemen? Om het goed te kunnen doen, moet hij hebben medegespeeld en van harte, zooals de gelukkige Javasche jongelingen en dikwerf zelfs de mannen dat doen; hij moet al de termen en de verschillende onbeschreven, doch desniettemin geëerbiedigde regels van de spelen kennen en daarbij de kunst verstaan om ze voor Hollandsche lezers te schetsen?

Verre van mij de hoop om dit onderwerp naar eisch te behandelen. Ik wensch alleen, door enkele herinneringen uit mijn eerste jeugd de aandacht daarop te vestigen en meer bevoegden aan te sporen om door de verwaarloosde studie van de volksspelen en vermaken dieper in het karakter der Javanen te dringen. Of zullen wij daarop moeten wachten totdat de Javasche litterator, vrijmoedig, zonder vrees voor gevangenis of bannissement, zijn zienswijze, mag verkondigen ook dan wanneer die niet strookt met den wil van den oppermachtigen overheerscher? Voor Nederland is het hoogst wenschelijk dat het zijn taak om de Javanen weder te verheffen tot een krachtig, zelfstandig volk, nog bijtijds ernstiger dan tot dusverre opvatte. Moge het eindelijk toch beseffen, dat niet in het Hollandiseeren noch het Europea-

niseeren van de Indische volken ons heil moet worden gewacht.

De verscheidenheid der spelen op Java is zeer groot, minstens zoo groot als in Europa, en ook daar regelen zij zich naar het saizoen.

In plaats van met steenen, gebakken aarden of glazen balletjes te knikkeren, speelt de Javasche jongeling met klietji, een pit van een vrucht, lerak, en doet dat op zeer bevallige wijze — niet door op een knie te gaan liggen, met de gesloten vuist op den grond te zetten en met duim en vinger den knikker uit te knippen; — hij hurkt neder met de hem eigen buigzaamheid, zet de pink van de linkerhand op den grond en brengt de klietji tusschen de twee voorste vingers van beide handen, mikt goed en knipt of wipt door de spierkracht der gespannen vingers den mikker naar het doel.

Hoepelen doen de Javasche jongens niet. Met den tol spelen zij echter gaarne. Zij gebruiken geen drijftollen, wel bromtollen, gemaakt van een stuk bamboe met een daaraan bevestigde punt, waarop de tol draait en dan een sterk loeiend geluid geeft. Maar dat noemt de Javasche jongeling kinderspel. De meer in gebruik zijnde tollen zijn uit hout gedraaid, en in verschillende grootte, op de passers en in de warongs te koop. De vorm is die eener regelmatig spitsafloopende peer; ze zijn meer of minder afgewerkt, naar gelang van den prijs, en aan het onderste gedeelte voorzien van een ijzeren punt, die vrij scherp wordt afgeslepen. De kooper moet zich zelf de ijzeren punt verschaffen. Het spel bepaalt zich niet, zooals bij ons, tot het opzetten of laten draaien; maar de jongelui vereenigen zich met zoovelen als wenschen mede te spelen. Ze maken partij. De spelers leggen hun tollen bij elkaar, passang, in een op de aarde getrokken cirkel. Ieder moet op zijn beurt eens slaan. De groote kunst van den speler is met zijn tol de in den cirkel geplaatsten zóó te treffen dat ze er uit rollen. Sommigen brengen het zoo ver dat ze nooit het voorwerp, waarop ze mikken, missen. De speler windt het koord stevig om den tol, van de punt naar boven, en weet die dan zoo neder te slingeren dat soms de ijzeren punt dringt in den tol waarop de slag is gemunt en deze eenige keeren mede ronddraait. Wanneer het den speler is gelukt een der

ingezette tollen uit den cirkel te slaan, mag hij den verdrevene een bepaald getal prikken, tjotjo, geven met de punt van zijn tol, en dat de verslagene daaronder soms deerlijk wordt verminkt, spreekt van zelf, vooral als hij niet behoort aan een vriend.

Alleen zijnde, oefent de jongeling zich niet alleen in het juist treffen van het een of ander voorwerp of een bepaald doel; maar wisselt dat genoegen af met het opvangen van den draaienden tol op de platte hand om er hem dan weder zóó af te laten vallen, dat de punt op nieuw het bedoelde voorwerp treft. Dit herhaalde keeren te doen vóór dat de kèkèjan is uitgedraaid behoort tot de kunst. Een andere afwisseling is het vangen van den draaienden tol in een lis van het koord en hem daarin, opgeheven, nog lang te laten doorloopen of ronddraaien.

Het spel met de vliegers is op Java veel hooger opgevoerd als hier. De samenstelling der vliegers is beter en de vorm, bij grooter verscheidenheid en soorten, veel bevalliger. Laijangan is de naam voor een vlieger over geheel Java: in de Soendasche, Javasche, Madureesche of Sumanapsche taal blijft de vlieger laijangan. Er zijn drie hoofdsoorten: swangan, koentjier en palembang.

De swangans zijn vliegers die allerlei vormen hebben en verschillende vogels of andere dieren, of schepen en prauwen voorstellen. Door een aan den vlieger gehechten bamboeboog, waarop een band van dun bamboe plat gespannen is, geven zij, eens in de lucht opgelaten zijnde, gestadig geluid. Soms wordt er ook een bamboefluitje aan verbonden, zoodat de vlieger, in de lucht staande, zingt en fluit. Het vermaak ligt in het bekijken en hooren naar het geluid. Somtijds blijven de swangans dag en nacht in de lucht.

De meer hartstochtelijke vliegerspelers geven de voorkeur aan de twee laatstgenoemde soorten, waarmede als 't ware slag wordt geleverd. Hoog in de lucht wordt de tegenpartij uitgedaagd, aangevallen en ontweken. De kampioenen sturen hun vlieger rechts of links, laten hem pijlsnel duiken en even vlug weer naar boven gaan. Zij manoeuvreren er mede naar goedvinden.

Het spel vind gewoonlijk plaats in de drooge moeson, als de Zuid-oosten wind bijna bestendig maanden achter elkander door blijft waaien. De boboto haalt dan zijn nauwlettend in een grooten cirkel opgerolde glastouw voor den dag, ziet het zorgvuldig na en maakt daaraan de noodige herstellingen, of wel hij

verzamelt de vereischte materialen en vervaardigt een geheel nieuw, ter lengte van vijftig tot honderd en meer ellen. Hij doet dat met al het geduld en de zorg hem van nature eigen. De bestanddeelen zijn: tot zeer fijne poeder gestampt glas, vuursteen of scherven van fijn aardewerk, zorgvuldig dooreen vermengd met een uittreksel of stijfsel van ketan. De vermenging moet zóó zijn dat de verschillende bestanddeelen geheel zich oplossen in een pap. Het koord wordt strak gespannen en met het preparaat bestreken, waarbij nauwkeurig wordt opgelet dat er volstrekt geen ongelijkheden in komen. Een goed geslaagd glastouw is op het gevoel en in de behandeling omtrent als ijzerdraad.

Als de liefhebber de vlieger van het vorige jaar niet heeft bewaard op de een of andere para para, dan gaat hij naar de passer bij een der gunstigst bekende toekang laijangan, en zoekt er zich een uit, die aan alle eischen het best schijnt te zullen voldoen — vooral stevig strak gespannen, glad en gaaf van Chineesch vlieger papier. Het kruis of geraamte van bamboe moet zorgvuldig zijn gesneden, niet te zwaar en niet te buigzaam; maar ook niet te kakoe (stijf). Het ramèkoord is gewoonlijk reeds vele jaren oud en behoeft geen vernieuwing. Sommigen hebben koord van zijde, dat dan, als tot de zeldzame weelde behoorende, groote bekendheid verwerft onder de liefhebbers in alle omliggende gemeenten.

Als alles gereed is, gaat de boboto — gewoonlijk gevolgd door eenige aankomende liefhebbers, die zich gelukkig achten als ze vertrouwen genoeg hebben verworven om iets voor hem te mogen dragen — naar de voor het spel van ouds meest verkozene vlakte; op groote plaatsen de alon alon, als die ruim genoeg is, anders de buiten de dessa gelegen sawas, waarvan dan in den regel de oogst binnen is.

Het is daar als bij ons; de matadores weten hun tijd af te wachten. Ze laten het voorspel over aan de ongeduldige jonge lieden of kinderen, die, evenzeer als bij ons, reeds met laijangans rondloopen en spelen voordat de ware „tempo" of mangsa daar is. „Soeria is met zijn laijangan gekomen!" klinkt het; „nu zal het spoedig ramé worden." Iedereen weet dat Soeria verleden jaar en meermalen overwinnaar bleef. Hij heeft een goede reputatie.

De komst van zoo een matador op het terrein maakt levendigen indruk, maar zeer verschillend. De tegenstanders, moesoes,

die revange verlangen, doch nog niet zeker zijn of ze in deze campagne gelukkiger zullen zijn, en de partners, temans, die voordeel trokken uit den triomf van Soeria en hopen dat ook nu weer te doen, ontvangen hem met beleefdheid, maar natuurlijk met geheel tegenovergestelde gewaarwordingen en stille wenschen. Geen luidruchtigheid, echter; geen hoerah's! en hoezee's! De aandoeningen verraden zich nauwelijks door eenige gebaren.

De groepen vormen zich spoedig. De laijangans worden bezigtigd met teekenen van goed- of afkeuring. Het op 't papier geschilderde beeld, gewoonlijk een waijang, dus een persoon uit de geliefkoosde geschiedenis, bijvoorbeeld Ardjoeno, Bima, Semar, Dasa moeka, of de een of andere déwi, — maken eenige oogenblikken 't onderwerp van het gesprek uit. „Ardjoeno, de geduldige, maar onoverwinnelijke, verliest nooit." — „Semar moet winnen; hij is de oudste van allen."

De hoofdpersonen mengen zich niet in het gesprek. Zij kiezen een vrij punt, binden het koord met een halve strik aan de lis van de aan den vlieger bevestigden driehoek, beproeven nog even of hij juist zoo gespannen is als vereischt wordt om het vlak of front vierkant tegen den luchtstroom te doen staan en geven dan aan een der gedienstige helpers den vlieger over om op eenige schreden afstand hem te gaan vasthouden, recht op en neêr. De boboto wacht nog een oogenblik op een krachtiger windruk en roept het met verlangen verbreidde sein „tjoel," „laat los!" Hij haalt in, viert en haalt weer in. In een oogenblik heeft Ardjoeno de verlangde hoogte in de lucht bereikt en trekt, door zijn houding en allures, de bewondering der toeschouwers. Hij gehoorzaamt met het meeste gemak aan de wenken van Soeria, die hem laat loeven, duiken en stijgen naar willekeur, terwijl de glaskoord in de brandende zon tintelt alsof er vonken uitvliegen. Ardjoeno trilt onder den invloed van den krachtigen koembang (wind). De lange en dikke staart, gemaakt uit strooken van het dunne vliegerpapier is, niet als bij de Hollandsche vlieger, aan de onderste punt; maar op ongeveer twee derden der hoogte waar het geraamte zich kruist, bevestigd, en spreidt zich uit, achter het schild des vliegers, vlak als de staart van een paradeerende pauw.

Niemand waagt het zijn laijangan daar naast te brengen. Alle minder vermaarde verwijderen zich. Wee hem, die bij ongeluk zijn talie, vliegerkoord, in aanraking brengt met het glastouw

van Soeria! Hij is verloren, zijn koord is afgesneden en zijn vlieger, als door een doodelijke wond getroffen, verliest zich al tuimelende in 't verschiet. Bespot en beschimpt door den eenen, beklaagd door de anderen, snelt de arme katjong hem na, in de hoop van hem nog terug te zullen krijgen, want een nieuwen te koopen, daaraan valt niet te denken.

Eindelijk vertoont zich één, die moedig op Ardjoeno toesnelt, hem zelfs zoo nabij komt, alsof, zonder verdere preliminairen, in strijd met de adat, — die ook bij de Javasche spelen een geëerbiedigde macht heeft, — de bataille zou beginnen en de koorden gekruisd zouden worden. Plotseling echter slaat hij de tegenovergestelde richting in en verwijdert zich weêr. Het was maar een uitdaging. Ardjoeno was statig blijven afwachten wat zijn tegenstander in 't zin had. Nu is het duidelijk. Het was een défi. Er moet dus worden gestreden. Hij wendt het met de gewone kontjier (pluim) versierde hoofd naar de richting van zijn tegenstander en vervolgt hem zoo snel dat hij hem spoedig is gepasseerd; maar, in stede van al dadelijk slag te leveren, richt hij zich weer overeind en stijgt hooger op om vervolgens zich naar de tegenovergestelde zijde te wenden en zijn vorige standplaats in te nemen.

De toeschouwers weten nu, dat de strijd is aangenomen; de weddingschappen worden aangegaan en achter ieder boboto vormt zich van nu af een groep, die elke beweging met gespannen aandacht gade slaat. Een verkeerde greep en verloren is de partij. De meeste oplettendheid is noodig. Van verraderlijke attaque mag geen sprake zijn: dat mogen kwade jongens doen, spelers, bobotos, als Soeria en Kassan maken zich daaraan niet schuldig. Zij zorgen dus dat de talies niet anders in aanraking komen dan glas tegen glas.

Ardjoeno mag niet aanvallen; dat is strijdig met zijn karakter; hij wacht den aanval af. Menak Djienga, zijn tegenpartij, strijkt in de hoogte hem rakelings voorbij, maakt een dalende wending en duikt met de grootst mogelijke snelheid, zoodat de gespannen talies elkander kruiselings snijden; maar Soeria heeft de beweging voorzien en onmiddelijk zoo veel gevierd dat zijn talie niets had te lijden van de aanraking. Menak Djienga wendt zich, bij gevolg, weer om, stijgt opnieuw in de hoogte en keert terug naar zijn vorig standpunt. Nu is de beurt aan Ardjoeno. Na eenige bewegingen links en rechts te hebben ge-

maakt, als om de toeschouwers te toonen dat hij gaaf en ongedeerd den aanval heeft doorgestaan, beweegt hij zich in de richting van Menak Djienga. Hij strijkt deze voorbij, duikt snel neder, djoengkir, dwars over het glastouw en houdt zoo lang die duikende richting vol tot het glas van de tegenpartij is doorgesneden en Menak Djienga in de verte wegzinkt, tot groote teleurstelling van zijn eigenaar en allen die 't op hem hielden.

De winnenden verheugen, de verliezenden beklagen zich, om, bij gelegenheid, op nieuw te beginnen; en dat duurt, onder afwisselende belangstelling, omtrent twee maanden. Dan is de tijd van de laijangans voorbij en maken zij plaats voor een anderen „tempo."

Al wat men in Holland doet met de vinken, doet de Javaan met de veel mooier gelatik. Hij dresseert haar op de kruk, leert haar waterputten, gaba kruien, enz. Hij vangt ze, evenals hier de vinken, met netten in massas, ook enkele met zijn toeloep (blaaspijp), of gaat de nestjes uithalen, waarin hij vlugger is dan de beste Hollandsche klimmer. Hij kweekt de jongen op en begint de africhting zoodra ze daartoe genoegzaam zijn opgegroeid.

Het kweeken en dresseeren van vogels bepaalt zich niet tot de gelatik; vele andere soorten worden hoog gewaardeerd om hun verschillende eigenschappen en worden met veel kennis en zorg opgevoed en vaak zeer hoog in prijs gehouden. Onder de vogels die om hun geluid of zang, soearah, het meest worden gezocht, is de perkoetoet zeker de voornaamste. Het is een zeer klein soort van wilde duif, bedekt met een licht grijzen, sierlijk geschulpten veerendos, genuanceerd licht tot donker grijs; wit onder het lijf en de vleugels, met fijne kringen van donker grijs of zwart om den hals. Het diertje heeft ter nauwernood de grootte van een vuist. Men vangt het op verschillende wijzen, doch, wegens een soort van eerbied voor het ras, zelden door het uithalen der nestjes.

Meermalen vindt men op de passers vrij groote hoeveelheden in manden te koop. De liefhebbers doen daar een keus; zij bezichtigen ze zoo nauwkeurig als ze kunnen, een voor een, tot dat de keus zich bepaalt op het duifje dat het meest de verlangde

teekens vereenigt van een mooi, krachtig geluid te kunnen geven en om geluk of voorspoed aan te brengen. Bijna alle dilettanti gelooven in meerdere of mindere mate aan den invloed die het bezit van een perkoetoet met goede teekens kan uitoefenen. De voornaamste vereischten zijn een zeker oneven getal schubben, siesiek, om den middensten teen van ieder pootje en een bepaald getal gaaf rondgaande kringen om den hals en de oogen. Op de oogen zelf wordt ook zeer gelet. Ze mogen niet valsch of scheef zien: goedig of lief, baik, manies, helderziende, awas, zijn geruststellende eigenschappen; kring, bengies, streng of wreed, geven moed in tegenspoeden, en zoo zijn er nog vele andere eigenschappen, die de kenner, bij zijn onderzoek, als met een oogopslag waarneemt. De neusopeningen moeten ruim, de bek krachtig, evenals hals en borst, zijn, anders is in den regel op geen soearah bagoes, mooie stem, te hopen.

De goed aan de vereischten beantwoordende perkoetoet wordt door de liefhebbers met een soort eerbiedige zorg behandeld en nu en dan gebaad in gewoon of met kellor-bladen gemengd water. Steeds ruim van het noodige voedsel voorzien, krijgt hij van tijd tot tijd djidjamoe, medicijn, en worden de pootjes bestreken met de een of andere beborè, uitwendig genees- of opwekkend middel, bestaande in verwarmende kruiden tot deeg vermalen. Elke vogel heeft een afzonderlijke kooi van hout en bamboe, vaak kunstig uitgesneden en rijk geschilderd, soms geheel verguld. Die kooien hebben den vorm van een koepel, van gebogen bamboe-traliën tusschen de houten- en rottingverbindingen voorzien, en zijn ongeveer 1½ tot 2 voet hoog.

De vorm van de koerangan perkoetoet is bijna overal hetzelfde niet alleen op Java, maar ook elders in den Archipel; maar er is zeer groote verscheidenheid in de versieringen en beschilderingen. In het midden der kooi is een krukje, staande op het getraliede gedeelte van den vloer, die, aan beide kanten van het traliewerk, bestaat uit plankjes, waarop, aan de eene zijde, het etensbakje gevuld met gaba; aan de andere zijde, het drinkbakje is geplaatst. In de kooi hangen gewoonlijk een paar kwastjes, gemaakt van reepjes chits of rood laken, soms van gouden of zilveren draad. Dit is een soort van ornament dat allen noodig achten om den vogel op zijn gemak te stellen. Het duifje heeft dus de keus om rond te loopen op de tralies of op de

plankjes van den vloer, of op de kruk te gaan zitten, terwijl de kooi hoog genoeg is om een korte vlucht te nemen.

De kooien hangen gewoonlijk in het voorhuis, of de emper van den burgerman, bij of boven de plaats, waar de eigenaar pleegt te zitten; — bij de rijken in de pendopo of voorzaal. Velen hebben vóór hun woning een of meer lange bamboe-bitoeng stevig in den grond bevestigd, waaraan, hoog bij den top, een dakje, saoeng, is bevestigd met een soort van katrol, waarover een lang touw loopt. Bij schoon weer, dat bijna dagelijks voorkomt, worden de kooien 's morgens vroeg opgeheschen en blijven tot het ondergaan van de zon daar hangen. Terwijl de perkoetoets haar vollen, molligen slag krachtig doen hooren, gebruikt de eigenaar zijn ochtendmaal en verlustigt zijn oog zich in de beschouwing van hetgeen hem 't dierbaarst is: zijn kroost, zijn erf, een geliefkoosd paard in de gedogan of zijn buffels in de kandang, kraal. Alle perkoetoets hebben namen, evenals alles wat bij den Javaan bijzondere genegenheid verwekt, zooals zijn wapens, paarden, buffels, enz.

De woning van den slechts eenigermate welgestelden, rustig gezeten Javaan is niet goed gemeubeleerd zonder minstens een of twee perkoetoets. Het behoort zoo zeer tot den goeden smaak, dat zelfs op Java gevestigde Maleiers, Chinezen, Arabieren, tot Europeanen er perkoetoets op na houden. De perkoetoet is de vogel, boeroeng, bij uitnemendheid. De kenners, onder elkaar sprekende, weten, als men zegt: er is een mooie vogel, „boeroeng bagoes" te koop, dat er van geen andere dan een perkoetoet sprake is. Er worden dan ook, als voor alle voorwerpen van smaak en liefhebberij, hooge prijzen voor gegeven, vooral als het is een „sa oeng koeng" (schatverzamelen) of „sor ge dong" (groote woningbezorger). Dit zijn benamingen, die ontleend worden aan het geluid, dat in een drieslag in het gehoor der kenners die woorden doet hooren. Zeer zelden geeft dezelfde vogel de beide geluiden. Het duifje, dat door een gelukkige is gevangen of uit de massa op een passer voor eenige centen is gekocht en aanleg heeft om de gewenschte toonen voort te brengen, stijgt al spoedig in waarde tot *f* 5 en *f* 10, en het is geen zeldzaamheid, daarvoor later, als het geluid is versterkt, niet alleen het tienvoudige, maar soms meer dan *f* 1000 te zien besteden. Ik heb er een gezien, waarvoor te vergeefs *f* 3000 was geboden. Zij krijgen dan een zekere vermaardheid niet alleen in de

dessa, maar door geheel het gewest en verder. Zulke perkoetoets worden zeer benijdenswaardige bezittingen. Hoezeer zij onder het bereik zijn van iedereen, is er toch bijna geen voorbeeld aan te halen, dat zulk een vogel werd ontvreemd of verruild, hetgeen, wegens de schijnbare overeenkomst van alle perkoetoets, anders niet moeilijk zou toeschijnen, maar toch zoo gemakkelijk niet is. Immers, een kenner herkend onmiddelijk zijn perkoetoet onder honderde anderen en weet de kenteekenen, die hem onderscheiden, op te noemen en aan te wijzen.

De perkoetoets worden aan vertrouwde vrienden ter leen gegeven om haar geluid te genieten, ook om ze tegen elkaar te hooren of in de hoop, dat de superieure de mindere zal verbeteren, zooals men dat in Europa ook wel doet met kanaris of andere zingende vogels.

Het is een slecht voorteeken als de perkoetoet onrustig wordt en gejaagd in de kooi rondvladdert. Nog erger is 't als hij niet in de gewone houding de nacht heeft doorgebracht, dat is op het krukje, midden in de kooi, met den kop bijna altijd naar dezelfde zijde gekeerd. Onder iedere kooi hangt een soort van zak, waarin het uitwerpsel wordt opgevangen en geruimen tijd verzameld. De kenners zien uit de wijze van ophooping of de vogel rustig en gezond is. Sommigen vertellen, dat er wel eens moestika, een versteening waaraan verborgen eigenschappen worden toegekend, in worden gevonden.

Verscheidene duivensoorten worden behalve de perkoetoet, als liefhebberij gekweekt, zooals de tortelduif, poetir, de gewone duif, boeroeng dara, en de gecroiseerde duif, deroek. Velen krijgen, door de wijze van opvoeding en het veel in de handen houden onder eigenaardig zachte streelingen, de gewoonte om, als men hare kooi nadert, geluid te geven en te paradeeren. Bij dag, vermaken ze de huisgenooten met haar gekir en 's nachts worden het wachters, die, bij de minste ongewone beweging, zich laten hooren.

De kalèng en béo worden gehouden, omdat ze de gaaf bezitten de spraak na te bootsen. Eerstgenoemde gewent zich aan zijn meester als een hond, volgt hem op de wandelingen en loopt, huppelt of vliegt in huis rond.

Als voor hun gezang zeer gezochte vogels, komen nog in aanmerking de tjoetja idjo, in Midden-Java zeer talrijk en die vaak bij geheele kooien ter markt worden gebracht. Het is een

lichtgroen vogeltje, met een satijnachtige zwarte vlak onder de snavel, ter grootte van onze kanari-vogel; het heeft een helder, vrolijk geluid, maar bovendien de gaaf dat van anderen geleerde na te bootsen. Een in de kooi geplaatst spiegeltje wekt bij de reeds eenigzins getamde in hooge mate de vrolijkheid en den zanglust op. De tjoetja rawa is zeer gezocht om zijn krachtigen, welluidenden slag. De poejoe gongong is een groote soort van patrijs, wegens zijn buitengewoon krachtigen en lang voortdurenden slag, over geheel Java bekend; maar, aangezien hij zich slechts voedt met insecten, is het de liefhebbers van dien vogel niet gemakkelijk hem in 't leven te houden en bij gevolg de liefhebberij uit den aard der zaak beperkt.

Aan weinige liefhebberijen wordt echter zoo hartstochtelijk toegegeven als aan de hanenvechterijen. De fiere, sierlijk gevormde en met schitterende veeren getooide Javahaan is bekend als een der dapperste van het geheele hanenras en trekt, door zijn edele eigenschappen, aller aandacht. Zijn kracht en moed zijn terecht bewonderenswaardig. Hij is het symbool van de edelste heldhaftigheid — geen roofvogel of verslindend dier, zoo als arenden, leeuwen of andere zinnebeelden van geweld en van het recht van den sterksten — klein, maar rein, steeds gereed om zijn leven ten offer te brengen voor de verdediging van zijn beschermelingen. Hij is het beeld van echt ridderlijke galanterie.

Het volk dat de Javasche haan op zijn vaandel symboliseerde gaf daardoor alleen een doorslaand blijk van fijn en verheven gevoel en van juistheid van opvatting. De haan is dan ook de lieveling van den Javaan. Alles wat hem betreft wekt belangstelling, en met recht. Wat zou er van worden als hij er eens niet was? Java zonder kippen en hanen, stel u dat eens voor! Dat daarom de gevechten, waarin hij zich zoo weet te onderscheiden, de belangstelling wekken, spreekt van zelf. Oud en jong heeft daarin vermaak. De aankomende jongens spelen reeds met jonge hanen en laten ze tegen die hunner makkers vechten, tot groot genoegen der omstanders. Dit zijn echter meestal batailles voor de glorie; weddingschappen gaan zij niet aan, want gewoonlijk hebben zij niets te verwedden. Geheel anders is het gesteld met de mannen, die zich aan dat verleidelijk spel over-

geven. Het wordt voor hen meermalen een overheerschende hartstocht. Zij leven dan bijna alleen voor en met hun hanen en zoeken in de hanengevechten hun geluk, hun eer en hun voordeel.

Er zijn twee soorten van hanengevechten: adoe-tadji, gevecht met de spoor, en adoe-poepoeh, gevecht zonder spoor. Het eerste is niet van Javaschen oorsprong en schijnt door Maleiers te zijn overgebracht naar Java en is dan ook het meest in zwang daar waar men een gemengde bevolking van Maleiers, Boegis, Makassaren, Balinezen enz. aantreft; het tweede is meer in gebruik op de plaatsen waar weinig of geen vreemde oosterlingen wonen.

Het fokken van vechthanen is een speciaal vak, waarop niet ieder liefhebber zich kan toeleggen, omdat er veel aanleg, vrije tijd en genoegzame middelen toe worden vereischt. De meesten moeten zich dus vergenoegen met de hanen, die zij kunnen koopen of hebben gewonnen uit eigen kweekerij, want meest alle welgestelde ingezetenen houden eenige hoenders en een haan. De ware hanenfokkers, bobotos, zijn lang niet zoo gemakkelijk in hun keus. Sommigen leggen er zich op toe niet dan afstammelingen van vermaarde djagos-hanen op te voeden, die uitsluitend voor den kamp worden bestemd, als ze de vereischte teekens en de verdere gewenschte eigenschappen hebben. Er zijn plaatsen, die zekere vermaardheid hebben verkregen, wegens dáár voortgebrachte djagos. Djalak van Bekassi, serawah van Kedoeng, badak en vele andere zijn zeer gezochte rassen. Iedere kleur heeft zijn vaste en algemeen aangenomen benaming: boeriek mas, gespikkeld goud; boeriek perak, gespikkeld zilver; djalak, zwart met goud geel; serawa, wit; serawa batoe, wit met zwarte vlekken; broemboen, bruin met witte vlekken en nog meer verscheidenheden.

De poepoeh, die het meest in de echt Javasche hanengevechten figureert, is een grootere soort. Hij is veel hooger op de poten en sterker, maar minder vlug als de andere en hij behoudt doorgaans de kleur van djalak. De hanen van West-Java zijn het meest gezocht en worden ver oostwaarts vervoerd. In vroegere jaren, toen de Cheribonners nog veel als boedjangs naar de Bataviasche ommelanden trokken om daar, voor onbepaalden tijd, meestal in de suikerriettuinen van Europeanen en Chinezen te arbeiden, maakte een paar half volwassen poepoehs

veelzins een gedeelte uit van het kapitaal en de bagage van den boedjang op de terugreis naar zijn in de verre binnenlanden gelegen dessa.

Aan tien, vijftien en meer stuks besteed de boboto dagelijks, ja dag en nacht zijn zorgen, die zich uitstrekken tot alles wat op de voeding en vorming betrekking heeft. Ieder haan heeft een afzonderlijke kooi van bamboe en rotting, voorzien van een losse vloer, mede van bamboe-latten gevlochten. Het dagelijks voedsel bestaat doorgaans uit gekookte rijst, vermengd met drooge rijstzemelen, dedak, en wordt, minstens eens per dag verwisselt en, naar de behoefte van het dier, gewijzigd. Gedurende de oost-moeson, wordt, gewoonlijk des vrijdags, ieder haan afzonderlijk zeer zorgvuldig gebaad, en daarna met de kooi in de zon gezet tot ze goed droog zijn, en dan weder in de schaduw of onder dak geplaatst. Van tijd tot tijd wordt de koeroengan zonder de vloer op de drooge aarde gezet, waarin zich dan het dier met krabben en koesteren vermaakt. De bobotos hebben, het grootste gedeelte van hun tijd, een hunner kweekelingen onderhanden om hem, door piedjiet, masseren, en oeroet, strijken, mak, leenig en sterk te maken. De noodige geneesmiddelen worden niet gespaard, zooals zalf voor de pooten, gehakt vleesch met verwarmende kruiden tot pillen gekneed, enz. Als de boboto gebruik maakt van amfioen, dan krijgen zijn kweekelingen inblazingen van den bedwelmenden rook. De kroon of kam wordt, vooral als die van natuur hoog is, kort boven het hoofd afgesneden met een scherp bamboe, omdat de genezing gemakkelijker is dan wanneer de operatie met een ijzeren mes geschiedt. Dit is volstrekt noodig om bij het gevecht zoo min mogelijk vat te geven op den kop. De natuurlijke sporen, tegiel, worden kort afgesneden om vrije beweging te laten aan de pooten en om de plaatsing en werking van de tadjie, ijzeren mesje of dolk, niet te belemmeren. In een woord, een ijverig en bekwaam sportman heeft aan zijn racehorse niet zoo vele en verschillende zorgen als een Javasche boboto aijam djago voor zijn geliefkoosde hanen.

Als de tijd voor een kamp aangebroken is, begeven zich de liefhebbers naar de kalangan, kring, of panjaboengan, kampplaats. De djagos worden dan geplaatst in een soort van foudraal van klapperbladen gevlochten. Zij zitten daarin op hun gemak, met den kop vrij door de voorste opening en den rijken,

gaven staart door de achterste. Aan een boven ieder foudraal bevestigde lis worden zij in de hand, of, als er meer dan een wordt medegenomen, aan een pikolan of stok gedragen, genoegzaam op onderlingen afstand verwijderd om met hun bek elkander niet te kunnen bereiken. Anderen, die slechts één haan in het strijdperk brengen, dragen hem in de hand, in de voor het dier gemakkelijkste houding.

Erkende of getolereerde kalangan of panjaboengan, zooals op Sumatra, waar het Nederlandsche gezag zich nog niet zoo heeft uitgebreid als op Java, bestaan hier niet. Wel wordt, op verzoek, bij buitengewone gelegenheden, door de policie vergunning gegeven om hier of daar te „adoe;" maar dat heeft niet zooveel aantrekkelijks als de geheime kalangans. Wanneer daarvoor bij onderling goedvinden de tijd is bepaald, verzamelen zich dus de bobotos en andere liefhebbers van de omstreken en nemen spoedig plaats in de panjaboengan, een rustig, afgelegen plekje, door eenige statige tamarinde of andere vruchtboomen beschaduwd. De gevederde helden worden voor den dag gebracht en met aandacht bezichtigd. Ze gaan van hand tot hand, altijd zonder dat de eigenaar zijn lieveling uit het oog verliest. Ieder zorgt dan ook, dat hij geen verkeerde greep doet of het dier aan ongewone beweging, schrik of iets dergelijks blootstelt. Ieder houdt zich stipt aan de adat: een geringe afwijking zou hem ernstige onaangenaamheden kunnen berokkenen; het „koerang adjar" zou zich spoedig laten hooren, en als dat in zulke kringen wordt uitgesproken, blijft 't er niet bij. Dat weten de mannen van het vak.

Hoe grooter de vereeniging, hoe meer verschil van zienswijze. De kansen worden ampel en breed besproken; ze moeten gelijk staan, anders wordt de kamp niet aangevangen, en het laat zich begrijpen, dat er, vooral wanneer nog onbekende helden in het strijdperk treden, zeer veel te doen is voor dat men het eens is.

De liefhebbers of voornaamsten zitten gewoonlijk in een cirkel en hebben een haan voor zich op den grond staan of in de handen. Pa Letong is een zeer gerenommeerde boboto. Hij is er grijs onder geworden, maar nog krachtig. Een „stangan batiek Batawie," op een der gewone wijzen, stevig om het hoofd geknoopt, — dat is op de aan mannen van zijn stand en leeftijd meest passende manier, — bedekt het grijzend, maar noch dichte haar. De k o n d é, op het achterhoofd bevestigd, levert daarvan het bewijs.

Hij heeft de kleine, donker bruine, met een verguld randje geschilderde toedoeng afgezet en aan zijn volgeling gegeven; de lange toro, van zwart katoen, die hem als een soort van toga van den hals tot de gespierde kuiten dekt, heeft hij van onderen opgenomen en in een losse strik om de lenden geslagen, zoodat zijn, tot beneden de knie met een broek van het oudsher in den smaak gebleven gingang goenoeng [1]), gekleede beenen zich vrij kunnen bewegen. De witte koetang, met een rij gouden knoopjes tot aan den hals toegeknoopt, is zichtbaar door de opening van de toro op de borst, want hij heeft, overeenkomstig de heerschende mode, de kleine, slechts een paar vingers breede, net gestikte kraag van zijn toro niet dichtgeknoopt, zoodat de kantjieng lèhèr, gouden halsknoopen, los nederhangen. Om de lenden over broek en koetang is de „saboek batiek der maijoe [2])" drie en een half maal gewikkeld, waarin een keurig bewerkte badi badi zich vertoont met handvatsel van, door ouderdom reeds bruin geworden, rijk gevlamd kemoninghout, en sandelhouten schede met een zilveren beslag aan de onderste en bovenste zijde. De vrienden weten dat het lemet oud en pengaroe is en, wegens de bekende pamors, hooge waarde heeft. Pa Letong draagt dat wapen steeds bij gewichtige gelegenheden. Naast dit pronkstuk zit nog in de saboek gestoken, een bamboekokertje ter lengte van nagenoeg twee handsbreedten, de boengboen tadjie-koker voor de sporen of kleine dolken.

Zoo zit Pa Letong neêrgehurkt met „si Djalak" voor zich, die, gelijk uit geheel zijn houding is op te maken, zeer op zijn gemak is en, door zijn gekraai en gekakel, reeds meermalen het verlangen liet blijken om te beginnen. Zijn heer behoeft hem echter nauwelijks aan te raken. Djalak, hoezeer brandende van moed, blijft op zijn plaats en wacht zijn beurt af. Het is niet de eerste keer, dat hij zich hier vertoont, en nog nimmer werd hij verslagen, — wel eenige keeren zwaar gekwetst; maar hij bleef overwinnaar, en meermalen zonder eenig letsel te bekomen had hij zijn tegenstander doodelijk getroffen.

Tegenover en naast Pa Letong zitten nog een paar andere bobotos van naam, zooals Pa Layem, een klein, mager mannetje

[1]) Gestreept bergs-binnenlandsch of eigen weefsel, dat veel in het Bogor- en Tjandjoersche wordt vervaardigd.

[2]) Gordel van Indramajoe's batiek.

gekleed met de gewone stangan Batavie om het hoofd, een lange kabaai van tjita Madras over het bovenlijf, een korte broek van blauw geruit morri, een saroeng Tjiandjoer om het lijf met een slendang bevestigd, waarin een sekien met kunstig uitgesneden zwart hoorn handvatsel en houten schede, van onder en boven met hoorn gemonteerd, en daar nevens de voor deze gelegenheid onmisbare boemboeng tadjie.

Tal van andere liefhebbers, met of zonder hanen bij zich, hebben reeds de kansen besproken van den strijd tusschen deze én gene der aanwezige djagos te voeren. Zij zijn meerendeels van gevoelen, dat het nog vroeg genoeg is om meer dan een gevecht te houden. Men besluit dus om te beginnen met wat minder geachte hanen, die spoedig gevonden zijn. Na nauwkeurige vergelijking van uiterlijke teekenen en daarop gegronde vermoedens, worden zij overgegeven aan de deskundigen om ze, overeenkomstig de bedongen voorwaarden, het wapen aan den rechter of linker poot te bevestigen. De boemboengs worden geopend en uit de daarin gerangschikte sporen, — allen den vorm hebbende van kleine krissen of meer of min gebogen klewangs, allen scherp aan beide kanten — onder inwinning van den raad der partners, de beste uitgezocht. De kluw wit katoenen draad, die alle kenmerken heeft van reeds lang djenst te hebben gedaan, is uit de broekzak gehaald, en de wapening, bestaande in het bevestigen van de spoor tusschen de teenen op de stevigst mogelijke en toch voor den djago gemakkelijkste wijze, is spoedig afgeloopen [1]).

Een soort van plechtig stilzwijgen heerscht over de geheele bijeenkomst. De weddingschappen zijn zonder veel spreken aangegaan en de kring heeft zich wat vergroot. Onder de vooraf vastgestelde bepalingen behoort ook het al of niet samboet, staken of opnemen der djagos gedurende het gevecht, wanneer

[1]) De wijze van bevestigen is verschillend en van grooten invloed op de werking van het wapen. Als de krachten gelijk geschat worden, is de boelangan ook gelijk. Is een der kampioenen sterker, dan krijgt hij het wapen op een der minder gevaarlijke wijzen aangebonden: aan den linker klauw of boven den klauw. Hoe hooger aan den poot de spoor wordt bevestigd, hoe minder gevaarlijk zij is. Bollang ber tegiel is een der minste wapeningen; het wapen wordt dan aangebonden op de hoogte, waar de natuurlijke spoor zit.

ze, door afmatting of andere beletselen, worden verhinderd den strijd voort te zetten.

De twee tegenstanders treden met hun respectieve helden in het strijdperk en houden die zóó dat zij met de pooten niet kunnen spartelen en toch op hun gemak in de hand rusten. Zij zien nog eens rond of er mogelijk nog iets nader valt te verhandelen en, dit niet het geval zijnde, houden zij de hanen dicht over elkaar en geven ze gelegenheid over en weer een bekslag toe te brengen. Daarna gaan ze weder een stap achterwaarts, hurken langzaam neder, zetten de kampstrijders op den grond tegenover elkaar en wachten op het, door een ander te geven sein, om ze voorzichtig los te laten en zich dan onmiddelijk te verwijderen.

Het gevecht volgt nu dadelijk. De verbitterde strijders vallen, in den regel, vlug en moedig elkaar aan. De eerste slagen worden gewoonlijk ontweken of ontdoken, zoodat de een over den andere heen springt of vliegt met nauwelijks geopende vleugels — om instinctmatig zoo min mogelijk vat te geven — en zich, pijlsnel omkeerende, den aanval van den andere afwacht, alsof ze, gelijk echte schermmeesters, eerst elkaars kracht en bekwaamheid willen meten. Meer als drie of vier keeren doen zij dat niet. Dan begint de ware strijd. Ze springen tegelijk tegen elkaar op en brengen de slagen zoo snel en hevig mogelijk toe, die dan ook zelden missen, en zoo al niet den onmiddelijken dood, dan toch verwondingen ten gevolge hebben.

De stilte der omstanders maakt plaats voor toenemende belangstelling en min of meer luide aanmoedigende en goedkeurende woorden. Reeds zijn de beide strijders gewond en stroomt het bloed, zonder dat het gevecht wordt gestaakt. Lang duurt het echter niet meer. Nog een of twee aanvallen, en de overwonneling ligt stervende ter aarde, terwijl de overwinnaar, zelf bloedende, vaak waggelende, den laatsten snik van den verslagene blijft afwachten.

De strijd is beslist. Onmiddelijk neemt ieder zijn haan weder op en ontwapend hem, veegt de sporen af en bergt hem. Het lijk van den verslagene is voor de mindere volgelingen of wordt terstond begraven. Nooit zouden de bobotos er van willen proeven. Als herstel mogelijk is, wordt het overwonnen dier, na volkomen genezing, naar een wat ver afgelegen passer ten verkoop gebracht: in de omstreken heeft de djago pa tjoendan slechts voor onkundigen of voor de slachterij eenige waarde. De

overwinnaar wordt dadelijk met koud water besproeid en gewassen; zijn wonden, zooveel noodig, vooorloopig voorzien met bladen die het bloeden tegengaan. De verliezers betalen de weddingschap, en een tweede en derde kamp heeft plaats.

Er zijn voorbeelden, dat een vechthaan meermalen de overwinning behaalde zonder een schram te bekomen en, bij den eersten aanval, onmiddelijk de tegenpartij den doodelijken slag in de lamboeng, de zijde onder de vleugels, toebracht, met zooveel kracht dat hij de spoor niet uit de wond kon trekken en dan met zijn poot den verslagene ter nederdrukte, die zich desniettegenstaande tot het laatst bleef verdedigen. Het is een groote zeldzaamheid een djago tadjie de vlucht te zien nemen, en als het al eens gebeurt, maakt de verontwaardiging zich van alle toeschouwers meester.

Poepoeh of adoe poepoeh is de ongewapende strijd. Hiervoor wordt een speciaal soort van hanen gekweekt, veel grooter en zwaarder gebouwd dan de djago tadjie. De opvoeding is zeer verschillend van die der laatsgenoemden en meer bepaald gewijd aan ontwikkeling van de grootste kracht. Vlugheid en behendigheid, om het zoo eens te noemen, komen hier minder te pas. Een poepoeh slaat, vaak met een slag, een gewonen of kleineren haan ter neer, zoodat die bewusteloos blijft staan of valt, en wanneer dan geen hulp wordt verleend, zou een tweede slag doodelijk zijn. Poepoehs van gelijk gehalte vechten uren achtereen, dikwijls tot zij van afmatting zich niet meer kunnen bewegen. Zij worden dan gescheiden, opgefrischt met een paar semboers, besproeiingen van koud water, en de strijd wordt op nieuw begonnen totdat een het onderspit heeft gedolven.

Schouwspellen voor teerhartigen zijn de hanenvechterijen voorzeker niet. De liefhebbers zien er echter niets wreeds in: het is een eervolle en eerlijke strijd, die zij met een warm gevoel volgen, meer voor het genoegen van den triomf dan om het geldelijk voordeel. Was het hen daarom te doen, dan leveren Chineesche kaart- en andere dobbelspelen ruimschoots gelegenheid om dien hartstocht bot te vieren; en de groote zorg aan de strijders besteed, toont aan, dat de nobele gewaarwordingen der liefhebbers er volstrekt niet door verminderen. Als de strijd is afgeloopen, keert ieder naar zijn woning terug en hervat de gewone bezigheden, de overwinnaar natuurlijk in vrij wat aangenamer stemming dan de verliezer; maar radelooze of wanhoo-

pige daden vinden geen plaats, en van den troost der kroegen of iets dergelijks, is nooit sprake.

Gelijk reeds is opgemerkt, geschieden de toebereidselen tot, zoowel als de hanenvechterijen min of meer in het geheim. De politie mag er niets van vernemen. Het is een door de Nederlandsche regeering, naar de volksopvatting, door den resident verboden liefhebberij. Het verbod strekt zich echter niet uit tot het opvoeden of houden van hanen. Het betreft alleen het doel, het vechten, 't geen moeielijk anders kan, want er zijn velen, die meer uitsluitend voor het genoegen van ze te bewonderen en te hooren, hanen in de koeroengan hebben. „Koeroeng djago" wordt dan ook zelden en alleen gedurende exces van gestrengheid verboden. De hanen worden in dergelijke oogenblikken, verstopt, van de hand gezet of overgebracht naar plaatsen, waar men wat toegevender is, om, na het bedaren van den ijver der politiemannen, weêr terug te keeren, tenzij zij onverwachts geconfisqueerd en door de aanhalers als een zeer welkomen buit gebruikt worden. Wat er bij zulke gelegenheden omgaat in het gemoed van de teleurgestelde en verbitterde liefhebbers, die men soms jaren ongestoord laat begaan, behoeft geen beschrijving.

Tot besluit der hanenliefhebberij, zij hier, de volgende anecdote vermeld:

Een der bekwaamste regenten van Java, die, reeds als jongeling, door zijn vader werd toevertrouwd aan den resident en, als een soort van page, daar spoedig intiemen omgang had met de Europeanen; maar toch bleef een echt vaderlander en ijverig Mohamedaan, had natuurlijk geleerd de eischen der beide nationaliteiten te bevredigen zonder de eene of andere aanstoot te geven, zooals, trouwens, de meeste Javanen dat met hun natuurlijke bevattelijkheid wat meer of minder gelukkig leeren.

Sedert geruimen tijd had hij veel last van de zich weer wat al te sterk vertoonende liefhebberij voor hanenvechterijen en de uitgevaardigde verbodsbepalingen bleven zonder het gewenschte effect. Het houden van hanen kon niet worden verboden, en zoo lang die er waren, was het onmogelijk te beletten, dat de liefhebbers zich op afgezonderde plekjes vereenigden om aan hun verlangen te voldoen. Er moest dus wat op gevonden worden om de „rustige rust" te herstellen en niet langer te worden bemoeielijkt met de vaak lastige gevolgen van die verboden liefhebberij. Hij had er reeds een paar keeren over geraadpleegd

met zijn gewone en vertrouwde raadslieden. Allen waren van gevoelen, dat puntjiet, slachten, het eenvoudigste en meest afdoende middel was, en konden niet begrijpen dat de toean-assistin er volstrekt niet van wilde hooren en zijn eerbied voor het recht van eigendom zoo bespottelijk ver dreef. Men kon immers, als men daar zoo bang voor was, eenvoudig de geslachte hanen ter beschikking laten van de eigenaren, die ze dan wel zouden opeten. De toean-assistin zelf was het die zoo streng gelastte dat er een einde aan de hanenvechterijen moest komen, en men wist wat het te beduiden had, hoe gewoonlijk de inlandsche hoofden er voor moesten boeten als zij de politie niet behoorlijk wisten te handhaven.

Onder dergelijke beschouwingen, komt de regent op een lumineuse gedachte. Hij strijkt met zijn rechterhand eens over zijn zwarten knevel en breekt de, als gewoonlijk zacht en bescheiden gevoerde, gesprekken zijner vertrouwde omgevers af, door te zeggen: — „Dapat kebieri! ik heb het gevonden: castreeren."

Allen zijn het met hem volkomen eens en bewonderen zijn verstand en doorzicht. Men is nu zelf verwonderd dat men niet eerder op dit zoo eenvoudige als afdoende middel heeft gedacht. De pateh en panghoeloe worden ontboden en bekend gemaakt met het genomen besluit. Beiden waren er zeer mede ingenomen en keerden vergenoegd terug naar de passeban en de kaoem, waar de zaak nog eens werd besproken en erkend werd, dat de maatregel afdoende was en aan al dat gemaal over perkarà adoe aijam een einde zou maken. De liefhebbers konden nu zich vergenoegen met koeroeng kebieri.

De noodige bevelen werden uitgevaardigd aan de districtshoofden en districts-panghoeloes, en binnen weinige dagen waren alle vechthanen verandert in zeer vreedzame kapoenen. Reclames werden niet door het Europeesche bestuur vernomen. Eerst na verloop van eenigen tijd deelde de regent, in een vertrouwelijk gesprek, den assistent-resident mede, hoe hij had gehandeld. Het middeltje had goed gewerkt en bijval gevonden ook in de aangrenzende regentschappen. Dat het niet viel in den smaak der liefhebbers, behoeft geen betoog en of de operatie wel geheel zonder aanzien van persoon werd uitgevoerd, mag worden betwijfeld.

V. de Serière.

Het aardrijkskundig congres te Antwerpen.

Compte-rendu du congrès des sciences géographiques, cosmographiques et commerciales, tenu à Anvers du 14 au 22 août 1871. Tome premier.

De congressen zijn, in den laatsten tijd, eenigzins uit de gunst van het publiek geraakt. Vergeleken met de officiëele parlementaire vergaderingen, werden zij steeds met een zekere geringschatting bejegend door hen, die zich ongaarne debatten voorstellen, welke tot geen bepaalde conclusien leiden, en conclusien, welke weder de praktijk, de uitvoering door een bevoegde macht missen. Het is onnoodig te onderzoeken of zelfs de parlementaire vergaderingen bestendig aan het ideaal beantwoorden dat haar gesteld is en of zij steeds geven hetgeen met recht van haar gevergd kan worden, terwijl men van congressen vergt hetgeen zij niet geven kunnen, namelijk besluiten, die kracht van gewijsde hebben. De maatschappij leeft echter niet alleen van daden; zij leeft vooral van denkbeelden, die weder een beslissenden invloed op de handelingen uitoefenen, haar voorbereiden en uitlokken. Het is daarom niet onverschillig dat verlichte mannen uit verschillende landen zich van tijd tot tijd ontmoeten om van gedachten te wisselen en elkander hun idées en de uitkomsten mededeelen, waartoe zij in den door hen beoefenden tak van kennis zijn gekomen. Immers, de wetenschap steunt niet uitsluitend op den eenzamen arbeid van den denker; veelzins worden de collectieve pogingen van velen vereischt en, wat betreft de kennis van de planeet, waarop wij leven, is er bepaald cosmopolitisme noodig om achter de werking van de wetten der natuur te geraken.

Dit is vooral het geval met de wetenschappen, waarmede het congres te Antwerpen zich bezig heeft gehouden, dat door een aantal mannen van naam werd bezocht en waaraan een nog grooter aantal hun adhaesie hadden geschonken. Onder de bezoekers en zelfs de sprekers komt een gekroond hoofd voor: de keizer van Brazilië, die er een eer in stelde lid te zijn van de twee geographische genootschappen van Londen en Parijs en het genoegen te kennen gaf vele leden van die genootschappen op het congres te ontmoeten. Overigens beantwoordde het congres zeer wel aan zijn programma. De methoden in verschillende landen in gebruik voor het onderwijs in de aardrijkskunde, zijn het onderwerp geweest van ernstige en vruchtbare debatten. Door een Belgisch spreker, de heer Delgeur, werd hulde aan Nederland gebracht, dat het eerst speciale kaarten van iedere gemeente heeft laten vervaardigen, welke zeer goedkoop verkrijgbaar zijn gesteld. Toch valt er ook voor Nederland nog het een en ander te leeren uit de vele praktische en ingenieuse wenken, die in het verslag zijn te vinden omtrent het onderricht in de aardrijkskunde.

Niet minder belangrijk zijn de cosmographische mededeelingen in verband met de scheepvaart en den handel. Algemeen werd de wensch geuit voor het aannemen eener algemeene eenvormige tonnemaat der zeeschepen, en van een en denzelfden meridiaan. Een schrijven van den heer Maury gaf aanleiding tot het benoemen van een voorbereidend comité, dat het denkbeeld van den beroemden Amerikaan zal trachten te bevorderen tot het aannemen van een systematisch en eenvormig plan van meteorologische waarnemingen zoowel te land als op zee, waardoor men waarschijnlijk de wetten zal leeren kennen die den dampkring beheerschen.

De vaart door het kanaal van Suez gaf mede aanleiding tot interessante beschouwingen. Algemeen is de verwachting dat de nieuwe waterweg een volslagen omwenteling zal teweeg brengen in het handelsverkeer met het verre Oosten. Tevens meent men dat de handelsplaatsen, gelegen aan de Middellandsche Zee, door het kanaal zullen bevoordeeld worden ten nadeele van de noordelijke havens. Volgens den commandeur Negri is dit, althans tot dusverre, niet het geval. De aan de Middellandsche Zee gelegen volken, Frankrijk niet uitgezonderd, kunnen nog geen schepen met volle lading naar Azië verzenden, en daar de rech-

ten voor de doorvaart worden geheven naar den tonneninhoud, en niet naar de lading, zoo varen bij voorbeeld de volgeladen Engelsche schepen onder veel gunstiger voorwaarden dan die uit Genua en Marseille vertrekken. De handel beheerscht aldus nog de scheepvaart; maar zal dit verschijnsel zich blijven voordoen? De admiraal Ommaney is van een eenigzins andere meening. Hij is van oordeel dat alles afhangt van de wijziging der handelsvloot. De natie die het eerst hare zeilschepen door stoomschepen zal hebben vervangen, zal, naar zijn overtuiging, ook het grootste voordeel trekken van den nieuwen waterweg. Intusschen heeft het congres den wensch uitgesproken, dat de mogendheden de absolute onzijdigheid van het kanaal op de meest formele wijze erkennen en waarborgen.

Nederlandsch-Indië werd niet vergeten. De belangrijkheid van den Indischen Archipel, en voornamelijk van het eiland Java, was door een uitgewerkte memorie van den heer Bachiene aanschouwelijk voorgesteld. Dat die groote eilanden-groep uit een geographisch oogpunt door het congres als zeer merkwaardig werd beschouwd, spreekt van zelf. Tevens werd erkend dat reeds veel door de regeering en door bijzondere personen was gedaan voor de beschrijvende en cartographische aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië en de wenschelijkheid uitgesproken dat de werkzaamheid op dat gebied worde voortgezet. De discussie, waaraan slechts een Nederlander, de heer Huberts, uit Zwolle, deel nam, dreigde een oogenblik te ontaarden in een politiek twistgeding over „vrijen en gedwongen arbeid"; maar op aandrang van verschillende leden, die overigens hun sympathie betuigden voor liberale-economische maatregelen, werd het glibberige pad der staatkunde spoedig verlaten en de quaestie teruggevoerd op het zuiver geographisch terrein.

Aan Nederlandsch Indië sluit zich de gestelde vraag: „Welke voordeelen heeft de kolonisatie van Nieuw-Guinea voor den handel van Europa?" Nieuw-Guinea, zeide een spreker, is een der grootste en tevens een der meest onbekende landen der aarde. Het is zeer gemakkelijk te genaken. Het is merkwaardig hoe weinig Europeanen dat groote eiland bezocht hebben. De Hollanders zouden ons er het meest van kunnen verhalen; maar hunne mededeelingen zijn zeer onvolledig. Dumont-Durville en d'Entrecasteaux hebben deze streken bezocht; doch zij bepaalden zich er sloepen, bemand met een officier en eenige matrozen,

heen te zenden. Zij die Nieuw-Guinea bezocht hebben, stellen het land als buitengemeen prachtig voor, maar bepalen zich tot algemeenheden over de taal, de natuurlijke geschiedenis en de geologie van dit verre land. 't Is dus van belang, zoowel uit een handelsoogpunt als uit dat der kolonisatie, het grondiger te bestuderen. Sedert het Suezkanaal is geopend, hebben de schepen een meer rechtstreeksche vaart op Victoria, Melbourne en Sydney, door den Indischen Archipel, de straat van Torres en langs de oostkust van Australië. Men zal dus verplicht wezen Nieuw-Guinea beter te bestuderen om er kustlichten ten behoeve der scheepvaart te plaatsen en kolendepôts, misschien landbouw- en handelsstations op te richten. Ongetwijfeld zal men er groote rijkdommen vinden en verdient dit land in de wereldbeweging opgenomen te worden.

Twee Nederlanders, de heeren Versteeg en Pollen, beijverden zich de eer van Nederland op te houden. In een zekeren zin moest erkend worden dat de Hollanders niet veel Nieuw-Guinea bezocht hadden; desniettemin hadden zij er verschillende expedities gemaakt, waarvan het verhaal door den druk is verspreid geworden. Het gouvernement had er zelfs een nederzetting gevestigd, welke men weder heeft moeten opgeven, omdat het klimaat voor Europeanen doodend is. Het garnizoen van het daar opgerichte fort moest zestienmaal in tien jaren tijds vernieuwd worden. Een belangrijk werk over Nieuw-Guinea was uitgegeven door een Duitscher, Dr. Finck, die eenigen tijd bij het Museum van natuurlijke geschiedenis te Leiden is geweest en thans bij het Museum te Bremen is aangesteld. Dat boek heet „Neu-Guinea und seine Bewohner." Het bevat een beknopt overzicht van alle reisbeschrijvingen in deze streken. Het Leidsch Museum belast geregeld bevoegde reizigers met onderzoekingen op dat groote eiland. Laatstelijk had zij daarmede Dr. Bernstein belast, wiens verlies wij thans hebben te betreuren. Na hem, heeft von Rosenberg belangwekkende reizen op Nieuw-Guinea volbracht, en zeer onlangs bevond zich een ander reiziger, Ritzema, op den stoomer Willem III, die op den tocht naar Indië is verbrand.

De beraadslagingen van het congres werden afgewisseld door wetenschappelijke voorlezingen. De generaal Heine sprak, onder anderen, over de doorgraving van de landengte van Panama en deelde daaromtrent nieuwe cijfers, de uitkomst van latere deskundige opnemingen, mede. De boeiendste voordracht was die

van een Fransch reiziger, den heer Francis Garnier, over de expeditie die den loop der Mekong-rivier in Cochinchina heeft opgenomen. Tot die expeditie werd, in 1866, door den Franschen minister van marine de Chasseloup-Laubat besloten in de onderstelling dat men langs de Mekong-rivier een handelsweg zou kunnen vinden tot de zuidelijke binnenlanden van China, een onderstelling die spoedig gebleken is een loutere hypothesis te zijn. De expeditie stond onder de bevelen van den kapitein ter zee de Lagrée; de heer Garnier was onder-kommandant. Verder waren daaraan toegevoegd een officier der marine, de heer Delaporte, een botanist, de heer Thorel, een geoloog, de heer Toubert en een gedelegeerde van het ministerie van buitenlandsche zaken, de heer Louis de Carné. De eerstgenoemde bezweek nog gedurende de expeditie, de laatste ten gevolge van een ziekte daarbij opgedaan.

Een luitenant der Britsche marine was, in 1836, er in geslaagd, uitgaande van Birmanië, een punt der Mekong-rivier te bereiken op de hoogte van 22 graden noorderbreedte, en Mouhot, die voor rekening van het Aardrijkskundig genootschap te Londen reisde, had, van uit Bangkok, de Mekong kunnen bereiken een weinig beneden Luang-Prabang, waar hij aan de vermoeienis van zijn tocht en aan de ziekten dezer gevaarlijke streken was bezweken. Deze twee geïsoleerde punten waren niet voldoende om een juist denkbeeld te geven van de Mekong, want deze rivier mondt in zee uit op 10 graden noorderbreedte en het hoogste noordelijke punt, dat de Fransche expeditie heeft bereikt, is gelegen op 28°. Bij gevolg had de expeditie voor zich een uitgestrektheid van 18 graden noorderbreedte en van 120 mijlen in lengte, welke, vóór haar, bijna geheel onbekend was.

Een Hollandsche reiziger, Gerard van Wusthof, verkende, in 1641, een klein gedeelte der Mekong-rivier. Van zijn reis bestaat een, uit een geographisch oogpunt, weinig belangrijke brochure van een veertigtal bladzijden, waarin wordt melding gemaakt van de overblijfselen eener aanzienlijke stad, Angcor, die men voor een verdichtsel hield, maar door de Fransche expeditie zijn teruggevonden en door den heer Garnier worden gehouden voor de prachtigste ruinen welke de oude wereld heeft nagelaten. Op een zekeren afstand ten noord-westen van Saigon, is een groot meer, waarin de Mekong uitloopt en dat, naar gelang der moessons, het overvloedige water der rivier opneemt of den vermin-

derden stroom aanvult. Het verval tusschen de drooge en de natte moeson is, bij het meer nog 10 tot 11 meters, elders 16 meters. Aan den noord-westelijken oever, omsingeld door een dichten plantengroei, bevinden zich de ruinen van prachtige, kolossale gebouwen, te midden eener vierkante omwalling van niet minder dan 14 kilometers uitgestrektheid. De omwalling bestaat uit een breeden hardsteenen muur, ongeveer 20 voet hoog en is omringd door een gracht van 120 meters breedte, die nog met water is gevuld. Vóór ieder der vier kanten van den wal, ligt een brug van gebeeldhouwden steen, waarvan de leuningen een enorme slang voorstellen, die haar negen hoofden aan den ingang der brug opheft. De leuning wordt ondersteund door vier-en-twintig zittende reuzen, wier deftig of dreigend gelaat naar de buitenzijde is gericht. Wanneer men, uit het belendende woud komende, plotselings voor deze rijzige gestalten staat en de hooge muren met de daarboven uitstekende torenspitsen aanschouwt, zou men zich gemakkelijk wanen te midden van een der fantastische tooneelen, welke in de Oostersche verhalen of in de „Duizend en eene nacht" worden beschreven.

Binnen de wallen, rijst de bewondering met elken stap: overal ontzaggelijke ruinen van buitengewone lengte, diepte en hoogte, waarvan de bouwtrant even zonderling als oorspronkelijk is. Een der gebouwen heeft niet minder dan twee-en-vijftig pyramiden, die, op elk harer zijden, een menschelijk profiel vertoonen. De palm- en andere tropische boomen hebben wortel geschoten in deze bouwvallen. Al wandelende tusschen de zuilenrijen, die beladen zijn met prachtige bas-reliefs, bespeurt men telkens de vernielende werking van den plantengroei op deze steenmassas. De klimplanten scheuren ze van lieverlede; soms, nadat zij een gebouw half omwoeld hebben, ondersteunen zij de waggelende steenen op hare dicht in elkander gegroeide takken. Uit de stad loopen groote wegen, als 't ware Romeinsche banen, die volgens een grootsch plan zijn aangelegd. Een dezer wegen voert naar een thans nog onderhouden tempel, de pagode van Angcor, die steeds in geheel Indo-China een groote vermaardheid geniet. Zij beslaat een uitgestrektheid van een uur gaans en bestaat voornamelijk uit vierhoekige galerijen. Op de hoeken dezer galerijen verheffen zich torens, waarvan de voornaamste, ofschoon door den tijd ontkroond, nog 56 meters verheven is.

De ruinen van Angcor vermeerderen de raadsels, die de ge-

schiedvorschers der oudheid ter oplossing zijn voorgelegd. Hoe heeft, in een land, waarvan de tegenwoordige bewoners niet ver van den natuurstaat zijn verwijderd, een machtige beschaving, bevestigd door zulke aanzienlijke overblijfselen, kunnen ontstaan, voortduren en verdwijnen, zonder eenige herinnering na te laten? Vanwaar is zij gekomen; in welk tijdstip heeft zij gebloeid? Dit historisch problema is verre van opgelost te zijn. De monumenten van Angcor zijn bedekt met inscripties in letters die van de Indische schijnen afgeleid te zijn. Men heeft ze echter nog niet kunnen ontcijferen. De inlanders begrijpen er niets van en antwoorden wanneer men hen over Angcor ondervraagt: „het zijn engelen of geesten die alles gemaakt hebben."

Na de ruinen van Angcor opgenomen te hebben, betrok de expeditie de sloepen, waarmede zij de rivier opvoer. Hare lotgevallen bepaalden zich tot ontmoetingen met wilde dieren in de bosschen en tot woordenwisselingen met kleine inlandsche hoofden, die zich voorstelden dat het bezoek ten doel had de belastingen te verhoogen, welke zij aan het gouvernement van Siam moeten opbrengen. De bevolking van Laos is echter zachtzinnig, vreesachtig en herbergzaam. Toen zij bemerkte dat de reizigers geen kwade bedoelingen hadden en alles betaalden wat zij van haar vroegen, onthaalden zij hen met een zekere hartelijkheid. Eindelijk moesten zij, ten gevolge van het groote verhang der rivier, de reis per sloep opgeven en te voet voortzetten. Het regenseizoen was aangebroken. Zij moesten barrevoets dichte bosschen doortrekken, waar zij veel hadden te lijden van bloedzuigers en van de koortsen die hunne krachten ondermijnden.

In de streken van Laos-Birman, die de reizigers met veel moeite bereikten, waren hun de hoofden niet genegen. Alleen aan de welwillendheid van een inlandsch vorst, dien de kommandant der expeditie door zijn aangename manieren en door eenige geschenken gunstiger wist te stemmen, hadden zij het te danken dat zij de grenzen van China konden bereiken. Zij trokken door een door den oorlog verwoest land, de provincie Yun-nan, de zuidelijkste van China, binnen. Dit gewest verkeerde, sedert 1856, in openbaren opstand tegen de regeering van Peking. De Musulmannen, die eertijds door het Chineesche gouvernement uit Oost-Turkestan waren geroepen om de wilde horden, die Yunnan bewoonden, ten onder te brengen, hadden partij getrokken van hun verwijdering om het juk van het centraal gezag af te

werpen. Van een krachtiger ras dan het Chineesche, voornamelijk veel oorlogzuchtiger, waren zij spoedig meester van de voornaamste steden der provincie en de onderkoning, benoemd door Peking, werd door hen in de hoofdplaats belegerd. De wegen waren bezaaid mèt lijken en stroopers.

De expeditie, aanvankelijk 22 man sterk, was toen reeds gedund tot 15. Toch hielden de reizigers, met hun uitmuntende wapens, de boosdoeners op een behoorlijken afstand, tot dat zij het oostelijk gedeelte der provincie bereikten, dat betrekkelijk rustig was en waar de Chineesche autoriteiten genoegzaam invloed hadden behouden om hen te beschermen. Yun-nan is een zeer geaccidenteerde streek, als 't ware een zee van bergen. De tocht ging in die streek zeer langzaam vooruit en de koude, die de reizigers overviel, voegde zich bij al hun overige ontberingen. Dit waren echter niet de eenige moeielijkheden, welke zij hadden te overwinnen: de nieuwsgierigheid der bevolking, die niet meer vreesachtig was, zoo als die van Laos, werd een nieuw struikelblok, dat zij niet voorzien hadden. Die nieuwsgierigheid grenst schier aan het ongeloofelijke. De heer Garnier verhaalt er een inderdaad curieus voorbeeld van:

„Dikwerf," zegt hij, „scheidde ik mij van de expeditie, omdat, belast met den geographischen arbeid, ik den gemeenschappelijken weg moest verlaten ten einde beter den aard van het land te kunnen opnemen. Met het doel het noordelijk gedeelte der valleï van de rivier Ton-king te onderzoeken, moest ik mij naar een groote stad van Yun-nan, Lin-ngan-fou, begeven. Ik was slechts vergezeld door een Anamiet, een inlander van de Fransche kolonie Saigon, die, door zijn kennis der wouden en der landtaal, mij tot dus ver van veel nut was geweest. Nog geen uur was ik geïnstalleerd in de pagode, die men mij voor logement had aangewezen, of ik werd bestormd door een groote menschenmassa, begeerig om een Europeaan te aanschouwen. Voor den Chinees van het binnenland is de Europeaan een fabelachtig wezen, van wien de zonderlingste legenden worden verhaald. Alleen de Chinezen op de kustplaatsen, beginnen ons een weinig te kennen; maar zij vertegenwoordigen slechts een onbeduidende fractie der totale bevolking van het Hemelsche rijk. Al de overigen ignoreeren, zoo volkomen mogelijk, het bestaan van eenig ander beschaafd volk. Van alle kanten omringd door barbaren en wilden, zijn de Chinezen misschien verschoonbaar, wanneer

zij zich beschouwen als de eenige beschaafde natie, als het ras bij uitnemenheid.

„Ik was rustig gezeten in het gebouw aan den kant van het hof der pagode en bezig mijn aanteekeningen in orde te brengen, toen ik eensklaps bespeurde dat mijn klein vertrek door een massa nieuwsgierigen werd bestormd. Zij betastten mij het hoofd, den baard, de voeten. Het gedrang was weldra zoo groot, dat eenige welgezinde Chinezen en die begaan schenen met mijn lot, mij zeiden, dat het beter ware aan de algemeene nieuwsgierigheid toe te geven en, door mij een kwartieruur buiten te vertoonen, den opgewekten lust geheel te bevredigen. Ik had eenige weinige woorden onthouden van de talen der landen, welke wij achtervolgens doorgetrokken waren en mijn langdurig verblijf in de Chineesche zee had mij veroorloofd eenige Chineesche karakters te leeren, waarmede ik mij, zoo goed of zoo kwaad als 't kon, kon doen verstaan en men mij begrijpelijk maakte wat men van mij wilde. Door al deze middelen te zamen, slaagde men er in mij te overtuigen dat een kleine kamer niet meer dan 20 of 30 personen kon bevatten om mij op hun gemak te aanschouwen en dat ik mij behoorde te laten bekijken in het hof der pagode.

„Ik berustte hierin en ging naar beneden: rondom mij, overal, tot op de daken, golfde een zee van menschenhoofden. Ruim 4 tot 5000 menschen waren daar tegen elkander gedrongen. Men liet mij een nauwe passage open in het hof en ik maakte eenige passen tusschen een haag van gezichten, die allen op mij staarden. Mijn toestand kwam mij voor absoluut in strijd te zijn met mijne waardigheid als Europeaan, en ik wilde naar mijn verblijf terugkeeren toen eensklaps, van alle kanten en in alle mogelijke talen, mij toegeroepen werd om te eten. De kreten waren vergezeld van zulke beteekenende gebaren, dat het niet mogelijk was het air aan te nemen als of zij niet werden begrepen; maar ditmaal was mijn geduld ten einde; ik verklaarde dat ik niet eten zou. Ik retireerde naar mijn klein appartement, waarvan de onderste verdieping gesloten was door een deur van latwerk, tegen welke ik mij leunde om te beletten dat de plebs er door zou inbarsten.

„Aanvankelijk was zij verbaasd over mijn vastberadenheid. Mijn Anamiet, die binnen in mijn logement was, bracht mij mijn revolver. Ik plaatste het wapen zichtbaar tusschen twee riggels van de deur en ik zeide tot de nieuwsgierigen zoo duidelijk mogelijk,

dat het nu genoeg was, dat men mij gerust moest laten, zoo niet dat ik boos zou worden.

„Dit dreigement deed de omstanders zich een oogenblik bedenken. Ongelukkig raapte een kwajongen een steen op die hij mij toewierp. Dit werkte als een signaal. Van alle kanten begon men mij te steenigen. De steenen vlogen door het latwerk heen, raakten mij en weldra had ik het hoofd en de handen bebloed; maar ik behield genoeg kalmte om een revolverschot in de lucht te doen, overtuigd als ik was dat, zoo ik op mijn beurt iemand kwetste, allen op mij zouden stormen en ik verloren zou wezen. De knal maakte een breeden kring voor de deur en deed den steenenregen ophouden. Hij begon echter opnieuw, naar aanleiding van de opmerking van iemand, dat ik thans ontwapend was. Ik loste een tweede schot, dat een grooten indruk maakte, omdat men mij mijn revolver niet had zien herladen. Ik hoorde echter een Mohamedaan, slimmer dan de anderen, aan de omstanders zeggen dat er pistolen waren met twee schoten, ofschoon dit zeldzaam was, en dat men nu niets meer te vreezen had.

„Ik begreep terstond de partij die ik daarvan moest trekken. Ik loste terstond een derde schot, daarna een vierde. Ditmaal werd het terrein absoluut schoon geveegd voor dit pistool, dat altoos losbrandde en nooit werd geladen. In een oogwenk was de pagode verlaten. Op dit oogenblik vertoonde zich de politie, die, in China gelijk elders, altoos te laat komt, en een mandarijn in groot kostuum bracht mij de verontschuldigingen van den gouverneur der stad, die mij zelfs geneesheeren toezond."

Een maand later, trok de expeditie de hoofdstad van Yun-nan, Tong-tchouen, binnen. Daar verklaarde zich de kiem der ziekte waaraan de kommandant de Lagrée zou bezwijken. De reizigers trokken noordwaarts ten einde de Blauwe rivier te bereiken. Op twee of drie dagen afstand van dezen stroom, werd de heer de Lagrée bedleegerig en, daar zijn ziekte een ernstige wending nam, gaf hij den heer Garnier verlof om met eenige medgezellen de Mekong, die door de expeditie uit het gezicht was verloren sedert hare komst in China, weder te gaan verkennen op het punt waar zij uit Thibet vloeit. Deze tocht duurde twee maanden. Toen de heer Garnier daarvan terugkeerde, was de kommandant bezweken. Zijn zerk werd opgegraven en gedragen tot aan de plaats waar de Blauwe rivier bevaarbaar wordt. Vooraf hadden de reizigers nog een uiterst moeielijk bergterrein te doorworstelen.

In dat gedeelte van Yun-nun zijn de rivieren tusschen zulke hooge bergen ingesloten dat men aan de oevers den plantengroei der tropen aantreft, terwijl de toppen bedekt zijn met die der gematigde luchtstreken. Men ziet op een mijl afstand, in een rechte lijn, het punt dat men wil bereiken, maar men heeft twee dagen noodig om het te genaken. Dit gestadig klimmen en dalen is uitermate afmattend. Marco Polo, de eerste Europeaan, die van deze korte, doch vermoeiende dagmarschen melding maakte, werd niet geloofd. De kolonel Yule, die onlangs een nieuwe editie van de werken van den beroemde Venitiaanschen reiziger heeft uitgegeven, had reeds in dit opzicht hulde aan de juistheid zijner beschrijving van Yun-nun gebracht en de Fransche expeditie heeft haar allezins bevestigd.

Te Sou-Tcheou-fou, een stad van 100,000 zielen gelegen aan de Blauwe rivier, kocht de heer Garnier een groote schuit, waarmede hij en de overgebleven leden der expeditie den stroom afzakten en zij eindelijk, den 16 juni 1868, te Shanghaï, twee jaar en vijf dagen na hun vertrek van Saigon, aankwamen. Zij hadden eenige duizende kilometers, meestal te voet, dikwerf langs ongebaande wegen afgelegd, een der grootste stroomen van zijn monding tot bijna aan zijn oorsprong opgenomen en menige streek doorwaad, waar, vóór hen, nooit een Europeaan was gezien. Aan den heer Garnier werd in Frankrijk de taak opgedragen om de beschrijving te bezorgen van deze hoogst merkwaardige reis. De gebeurtenissen van 1870 en 1871 hebben den geregelden gang van dit werk gestoord; doch de heer Garnier heeft de vaste hoop dat hij het thans tot een goed einde zal kunnen brengen. Voorzeker, is dit ook de vurige wensch van alle aardrijkskundigen en belangstellenden in wetenschappelijke ondernemingen, die met moed worden aanvaard en met volharding worden voltooid.

Het Indisch ambtenaars-examen.

Het is een merkwaardig feit, dat sedert de werking der verordening van 10 september 1864, omtrent het zoogenaamde groot ambtenaars-examen, dat den toegang opent voor bijna alle belangrijke lands-betrekkingen in Nederlandsch Indië, de zoo luidruchtig besproken quaestie van het ambtenaars-radicaal tot een absoluut apaisement is gekomen. De verordening schijnt die netelige en irriterende quaestie in een bevredigenden zin te hebben opgelost. Zij brak geheel met het bestaande stelsel om een groot aantal bedieningen afhankelijk te stellen van de opleiding in de voormalige Rijksinstelling te Delft en van het bij gunst uitgereikte radicaal aan personen, die niet langs die inrichting de Indische dienst waren ingetreden. Zij ging van de volgende beginselen uit: Scheiding van onderwijs en examen voor toekomstige ambtenaren, met andere woorden, opheffing van de verplichting om de voor het examen vereischte kundigheden in een bepaalde inrichting te hebben verkregen; jaarlijksche examens, af te nemen zoowel in Indië als in Nederland, volgens een bekend programma en waarbij de candidaten, die blijken geven van de meeste ontwikkeling, het eerst in aanmerking komen voor een benoeming; en, als maatregel van overgang, toekenning aan alle in dienst zijnde ambtenaren, die een bezoldiging van meer dan *f* 150 's maands genoten, van het recht aan het gunstig afgelegde examen ontleend, of, wil men liever, van het radicaal om benoemd te worden tot de betrekkingen van: algemeen secretaris, gouvernements-secretaris, referendaris, hoofdcommies bij de verschillende takken van bestuur, inspecteurs van finantiën en kultures, resident of gouverneur, assistent-resident,

secretaris bij de gewestelijke besturen en controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura en op de buitenbezittingen.

De verordening van 1864 bedoelde verder de Indische dienst aan te vullen met jongelieden, die, hoewel toegerust met een zekere som van algemeene kennis, door verschillenden aanleg voor een verschillende loopbaan in aanmerking konden komen. Zoo vergde zij, dat de speciale kennis van Indië, vereischt in hem die zich voor de burgerlijke dienst bestemmen, moest rusten op een bodem van Europeesche ontwikkeling en dat daarvan genoegzaam zouden doen blijken diegenen, welke in het bezit zijn van een Akademischen graad of van een getuigschrift van voldoend afgelegd eindexamen aan een openbare hoogere burgerschool, landbouw- of polytechnische school. Sedert heeft men echter begrepen dat er nog andere waarborgen van voldoende ontwikkeling te vinden waren voor de toelating tot het examen in de eigenlijke Indische vakken. Vandaar de wijziging bij koninklijk besluit van 23 juni 1871, hetwelk bepaalt, dat mede tot dat examen worden toegelaten zij die in het bezit zijn van het bewijs, dat het examen als adelborst der eerste klasse of het examen als officier der landmacht, na volbrachte opleiding aan het Koninklijk Instituut voor de marine of aan de Koninklijke militaire Academie, of wel het examen van officier van gezondheid of bij de pharmaceutische dienst met voldoenden uitslag is afgelegd.

Tegen deze uitbreiding der categoriën van wetenschappelijk opgeleide candidaten voor het Indisch ambtenaars-examen bestaat natuurlijk geen bezwaar. Integendeel komt het voor dat de kring nog te nauw is getrokken en dat nog te veel geschikte personen van het Indisch examen uitgesloten blijven. Alle categoriën van intellectueel ontwikkelde en beschaafde personen, onverschillig langs welke wegen zij hunne opleiding hebben verkregen, in eene verordening op te sommen, is waarschijnlijk een onmogelijke taak; maar voorzeker kon men weten, dat er nog meer dan de in het besluit van 23 juni 1871 genoemde zijn, die verdienen, na afgelegd examen, in de Indische administratie opgenomen en bevorderd te worden. Onder anderen is dit het geval met de ambtenaren die, bij de departementen van algemeen bestuur in Nederland en in Indië, met het kleine examen zijn begonnen en gedurende, bij voorbeeld, vijf jaren in den rang van adjunct-

commies of die van commies, praktische bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven. Een ambtenaar van koloniën, binnenlandsche zaken of financiën, die een voldoend examen aflegt in de geschiedenis, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, in de Javaansche en Maleische talen enz. is stellig een bruikbaarder Indisch ambtenaar dan de jongelieden zonder eenige ervaring, die op de banken der hoogere burgerscholen klaar gemaakt worden. En de commiezen bij de departementen van algemeen bestuur in Indië, die zich daar in de leerschool der administratie ontwikkelen, komen voorzeker niet minder in aanmerking voor de betrekking van referendaris en gouvernements-secretaris dan personen die hier te lande indertijd hebben gestudeerd om apotheker te worden? Niet alleen worden die ambtenaren in de toekomst door het besluit van 23 juni 1871 uit deze en andere betrekkingen gedoemd; zij mogen het groot examen niet eens afleggen. Al bezitten zij, bij hunne ervaring en geoefendheid, nog zoo veel kennis van Indische toestanden en talen, het zal hun niets baten. Hun lot is den rang van commies als hun maarschalkstaf te beschouwen, tenzij de gouverneur-generaal, gebruik makende van de bevoegdheid die hij daartoe bezit, tot directeur van financiën of van een ander departement, dezelfde personen benoemd, die hij, volgens de verordening van 1864 en het besluit van 23 juni 1871, niet tot referendaris of gouvernements-secretaris mag bevorderen.

Het schijnt, dat men, bij het stellen van het besluit van 23 juni 1871, heeft gevoeld dat de in te voeren regeling tot harde onbillijkheden moet leiden. Van daar, waarschijnlijk, de bepaling, dat de, bij het in werking treden van het besluit, in dienst zijnde ambtenaren, die een bezoldiging van *f* 150 's maands en meer genieten, geacht worden de vereischten te bezitten om toegelaten te worden tot het Indisch ambtenaars-examen. Voorwaar, een allerzonderlinge bepaling. Immers, het besluit van 23 juni 1871 wil, evenals de verordening van 1864, waarborgen dat zij, die zich voor het Indisch examen aanmelden, intellectueel ontwikkeld zijn. Is nu een bezoldiging van *f* 150 's maands een waarborg van intellectueele ontwikkeling, dan begrijpt men niet waarom zij dit zou wezen voor ééns, voor de in dienst zijnde ongediplomeerde ambtenaren en niet voor die jonge lieden, welke na de afkondiging van het besluit in een nederige landsbetrekking hunne loopbaan beginnen en zich van lieverlede in

de hoogte werken. Doch een bezoldiging van *f* 150 's maands in Indie bewijst volstrekt niet dat de ambtenaar die haar geniet een beschaafd individu is. Er zijn pakhuismeesters en andere beambten, met *f* 200 en meer tractement, die als soldaat in Indië zijn gekomen en misschien niet hooger staan in beschaving en intellectueele ontwikkeling dan Hollandsche polderjongens en turfdragers. Dat slag van lieden kan, volgens het besluit, zich alsnog voor het groot ambtenaars-examen aanmelden. Daarentegen, worden nu en in de toekomst geweerd ambtenaren, zooals griffiers bij de landraden, die geen *f* 150 's maands tractement hebben; maar wel waarborgen kunnen geven dat zij de, bij de verordening in beginsel gewilde, vereischten bezitten!

Het besluit van 23 juni 1871 bracht, in de tweede plaats, een nog belangrijker wijziging in het Indisch examen. De verordening van 1864 bepaalde, dat in zekere vakken alle candidaten verplicht waren examen te doen; maar dat het hen vrij stond uit anderen een keuze te doen. Allen zonder onderscheid moesten bewijzen dat zij met vrucht geschiedenis, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie hadden beoefend, en de kennis der staatsinstellingen van Indië bezaten. Verder konden zij examen afleggen of in de beginselen der Javaansche of in die der Maleische taal en in een of meer der volgende vakken: *a.* de beginselen van, andere dan de Maleische of Javasche, in Indie inheemsche talen; *b.* de godsdienstige wetten, de volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indie; *c.* het landmeten en waterpassen; en *d.* het boekhouden. Het programma van 1864, was, met andere woorden, de juiste uitdrukking van de niet minder juiste gedachte, dat bij de toekomstige ambtenaren niet alleen voldoende; maar ook verscheidenheid van kennis moest gezocht worden. De regeering bracht reeds bij het examen in toepassing de in Indie onvermijdelijke praktijk, volgens welke ieder ambtenaar, naar zijn meer speciale geschiktheid, hetzij bij het algemeen bestuur, hetzij bij het binnenlandsch bestuur op Java, hetzij weder in deze of gene buitenbezitting behoort geplaatst te worden.

Het besluit van 23 juni 1871 reageerde tegen deze voortreffelijke inrichting van het programma der Indische examens. Voortaan zouden alle candidaten over één kam worden geschoren. Voor allen werd een verplicht examen voorgeschreven in: *a.* de geschiedenis van Nederlandsch Indie; *b.* de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie; *c.* de godsdienstige wetten, volksinstel-

lingen en gebruiken van Nederlandsch Indie; *d.* de kennis der staatsinstellingen van Nederlandsch Indie, speciaal ook de wetten en verordeningen betreffende de comptabiliteit, het financiewezen en het belasting-stelsel, *e.* de Maleische taal; en verder in de Javaansche taal of in hare plaats een andere in Nederlandsch Indie inheemsche taal, wanneer daarin van gouvernementswege onderwijs wordt gegeven, daar waar het examen wordt afgenomen.

Het Indisch examen werd hierdoor, in strijd met de belangen van de dienst, noodeloos opgevoerd tot eene voor menig jeugdig brein duizelende hoogte. Behalve de vakken die steeds verplicht behooren te zijn, zouden de candidaten hebben examen afteleggen, niet alleen in de beginselen, maar in twee Indische talen en zou zich het verschijnsel hebben kunnen voordoen, dat iemand die de Javaansche taal volkomen machtig was, die op Java een uitstekend ambtenaar zou kunnen zijn, afgewezen werd om het Maleisch, dat hij, althans in zijn verkeer met de bevolking in de binnenlanden van Java, niet eens kan gebruiken. Omgekeerd, konden, ter wille van het Javaansch, dat zij niet noodig hebben, candidaten geweerd worden, die uitstekend Maleisch kennen en overigens alle vereischten bezitten om het goevernement op Sumatra en in andere buitenbezittingen goede diensten te bewijzen. Evenzoo zou de veelvuldige Indische taalkennis die van de candidaten werd vereischt menigeen doen struikelen, die overigens uitnemend geschikt bleek te zijn om bij de departementen van algemeen bestuur een Indische loopbaan te maken en daar veeleer de Nederlandsche dan de Javaansche of Maleische taal noodig heeft.

In tegenstelling van het programma van 1864, dat het examen dienstbaar maakte aan de belangen van de Indische dienst, stelde het programma van 23 juni 1871 de Indische dienst op den achtergrond en maakte het de examens dienstbaar aan het onderwijs in de Indische talen. Het besluit ging zelf in dit opzicht nog verder. Het herstelde een betreurenswaardig privilegie voor de gouvernements-inrichtingen van Indisch onderwijs. Alleen in de Indische, voor het Javaansch equivaleerende talen, welke op die inrichtingen werden onderwezen, zou examen worden afgenomen. Ware nu het nieuwe programma terstond toegepast, dan zou jegens de vrije inrichting van Delft dadelijk een groot onrecht zijn gepleegd. Het Indisch Instituut daar bezit een leeraar voor het Sundasch, de taal die in geheel westelijk Java wordt gespro-

ken. Een leerling van Delft had in die taal een voldoend examen afgelegd en bezat dus bij een eventueele aanstelling in de Preanger-Regentschappen een nuttige en bruikbare kennis, welke de leerlingen van Leiden missen, waar tot dusver alleen het Javaansch gedoceerd wordt dat in Midden- en Oost-Java wordt gesproken. Intusschen, omdat te Leiden nog geen Sundasch wordt gedoceerd, zou die taal bij het examen niet in aanmerking zijn gekomen. De kennis daarvan zou den candidaat niet gebaat hebben, en in Delft zou vruchteloos de taal gedoceerd worden, die het Indisch gouvernement in ambtenaren voor het binnenlandsch bestuur in West-Java juist als een eerste en onvermijdelijk vereischte moet beschouwen.

Het in 1871 gewijzigde progamma zou, bij gevolg, niet weinig bijgedragen hebben om tusschen de twee inrichtingen van Indisch onderwijs in Nederland den thans bestaanden loffelijken geest van emulatie uit te doven en te vervangen door een voor vreedzame studien steeds gevaarlijk antagonisme. Hoe dit zij, het nieuwe programma was een terugtred tot de jammerlijke traditien van de voormalige Delftsche Akademie, tot de met de wezenlijke belangen van de Indische dienst strijdende dwingelandij, die van alle candidaten eenvormige kennis vergde, die hen verplichte om zich vaak een wetenschap in te pompen welke in hunne loopbaan onbruikbaar bleek te zijn en, bovendien, onvermijdelijke kennis versmaadde omdat zij niet in een lands-inrichting te verkrijgen was.

In de derde en laatste plaats, opende het besluit van 23 juni 1871 weder de deur voor het leelijke gunstbetoon, dat de verordening van 1864 voor goed scheen afgesneden te hebben. Volgens art. 4, konden personen, die tot organisatie van een of anderen diensttak *of ter gelegenheid daarvan*, in bijzondere commissie naar Indië zijn gezonden, na afloop van de commissie, bij de gewone burgerlijke dienst daar te lande worden geplaatst, zonder onderworpen te zijn aan eenig examen hoegenaamd.

Het spreekt van zelf, dat het bespottelijk zou wezen examens te vergen van organisateurs van diensttakken, van mannen van erkende kunde en ervaring, van leden van den Raad van State, van de Rekenkamer, van de Staten Generaal, van de rechterlijke macht, enz. Indien al een uit die lichamen gekozen persoon in de Indische dienst trad zou het altijd wezen in een der hooge

betrekkingen, welke ter benoeming staan van den Koning of in die van directeur van een departement van algemeen bestuur, welke de gouverneur-generaal geheel naar eigen goedvinden kan doen vervullen. Voor commissarissen belast met een buitengewone zending naar Indië, was dus de bepaling van art. 4 volkomen overbodig. Zij doelde eigenlijk ook niet op die commissarissen, maar op de personen welke hen gewoonlijk als secretarissen, of onder een andere benaming, vergezellen. Deze personen nu konden, ter gelegenheid van de eene of andere commissie, zonder slag of stoot, de Indische dienst binnengesmokkeld worden. Geen enkele reden, aan het belang van de dienst ontleend, bestond er voor deze gunst, tenzij men als zoodanig wil doen gelden, de mogelijkheid om de door den heer Motké aangewezen personen, aan de Indische administratie te verbinden. En voorzeker was het geen bewijs van consequentie dat men met de eene hand de deur opende voor zekere personen en hen aanspraak gaf op alle Indische betrekkingen zonder van hen eenig examen, eenig bewijs van ontwikkeling te vergen, tegelijkertijd dat men met de andere hand, de toekomstige ongediplomeerde ambtenaren zelfs van het Indische examen uitsloot en hen tot de hoop ontnam op een lotsverbetering door ijver, kunde, ervaring en wetenschappelijke oefening.

Nog vóór het besluit van 23 juni 1871 volledig in werking kon komen, zijn de daarvan te duchten ernstige gevolgen gelukkig gestuit door een nader koninklijk besluit van 30 october 1872. Bij dit laatste besluit wordt de bepaling van art. 4 van het voorgaande weder ingetrokken en slechts van toepassing gelaten op de personen, die, bij gelegenheid van de zending van den heer Motké, aan de Indische dienst zijn toegevoegd. Verder wordt omtrent het examen, weder teruggekeerd tot het juiste beginsel van 1864, voor zoo veel noodig, met aanneming van de verbeteringen welke door de ervaring zijn aangegeven. Van de candidaten zal voortaan gevergd worden voldoende bekwaamheid in:

a. de geschiedenis van Nederlandsch Indië;
b. de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië;
c. de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch Indië;
d. de kennis der staatsinstellingen van Nederlandsch Indië;
e. 1°. de Maleische taal, of
2°. de Javaansche taal

ter keuze van den belanghebbende, aan wien de bevoegdheid wordt gelaten om in beide talen examen af te leggen en in ieder andere in Nederlandsch Indië inheemsche taal, wanneer daarin aan eenige Rijks-, gemeente- of bijzondere instelling in het land waar het examen wordt afgenomen, onderwijs wordt gegeven, of waarin, ter beoordeeling van den minister van kolonien dan wel van den gouverneur-generaal, onder voldoende waarborgen, examen kan worden afgenomen. Kennis van het landmeten en waterpassen, gebleken uit het bezit van een in Nederland of Nederlandsch Indië verkregen diploma van geëxamineerd en beëedigd landmeter, strekt den candidaat tot aanbeveling voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur. Voldoend afgelegd examen in de Javaansche taal strekt den candidaat tot aanbeveling voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur op Java.

In het tevens gewijzigde reglement op het examen, worden de eischen van het programma nader en, naar het voorkomt, voldoende gepreciseerd. Zij omvatten:

1°. *De geschiedenis van Nederlandsch Indië.*

Kennis, in groote trekken, van de lotgevallen der volksstammen die den Indischen Archipel bewonen; van de voornaamste feiten die betrekking hebben op de vestiging en uitbreiding van het Nederlandsch gezag in dien Archipel, en meer bijzonder van de lotgevallen van Nederlandsch-Indië sedert het bestuur van den maarschalk Daendels.

2°. *De land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.*

Kennis van de ligging en de natuurlijke gesteldheid der voornaamste eilanden en eilanden-groepen, van de ligging der voornaamste wateren en gebergten, van de voortbrengselen voornamelijk der stapelproducten, van de hoofdtrekken der administratieve indeeling, van het voorkomen, de zeden en den maatschappelijken toestand der bevolking.

3°. *De godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch Indië.*

Kennis der voornaamste voorschriften van den Islam, zoowel met betrekking tot de godsdienstige verrichtingen, als tot het publiek en burgerlijk recht, speciaal ook tot huwelijks- en erfrecht.

Kennis van de voornaamste afwijkingen van het recht van den Islam in de instellingen en gebruiken zijner belijders in den Indischen Archipel.

4⁰. *De staatsinstellingen van Nederlandsch Indië.*

Bekendheid met de voornaamste bepalingen van het regeeringsreglement en van de overige organieke wetten en algemeene verordeningen uit de grondwet en het regeeringsreglement voortvloeiende, kennis van de voornaamste bepalingen betreffende het bestuur en het rechtwezen en de verschillende andere takken van administratie, speciaal ook van de wetten en verordeningen betreffende de comptabiliteit, het financiewezen en het belastingstelsel, alles in zijn ontstaan en ontwikkeling.

5⁰. *De Maleische taal.*

Vaardigheid in het schriftelijk vertalen van een opstel uit het Nederlandsch in het Maleisch, en in het mondeling vertalen van een stuk in proza uit het Maleisch in het Nederlandsch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan een goede uitspraak; geoefendheid om zich ook in de gewone spreektaal uit te drukken, en om geschreven Maleische stukken of brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen.

6⁰. *De Javaansche taal.*

Vaardigheid in het vertalen van een niet moeielijk stuk in proza van het Javaansch in het Nederlandsch; eénige geoefendheid om zich in de Javaansche taal uit te drukken, blijkbaar door het schriftelijk vertalen van eenige gemakkelijke volzinnen uit het Nederlandsch in het Javaansch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan een goede uitspraak; vaardigheid om geschreven Javaansche stukken en brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen.

7⁰. *Andere inheemsche talen.*

Dezelfde eischen als voor het Javaansch onder n⁰. 6 zijn gesteld.

Het koninklijk besluit van 30 october 1872 en het uitgewerkte programma van het nieuwe reglement hebben aldus de meest ernstige grieven, welke tegen het besluit van 23 juni 1871 bestonden, volledig opgeruimd. De kennis van twee Indische talen te gelijk is niet verplichtend, maar weder facultatief gesteld en de eenige rationeele preferentie die aan de kennis van het Javaansch wordt toegekend is, dat zij strekt tot aanbeveling voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur op Java. Terecht wordt mede zoo ruim mogelijk examen toegelaten in andere inheemsche talen dan het Maleisch en Javaansch. Niet alleen is de bepaling ingetrokken die het beperkte tot de talen die aan een Rijksin-

richting worden onderwezen; maar men wil de candidaten zooveel mogelijk examen laten doen in talen, die in geen enkele inrichting worden gedoceerd en waarvan de kennis, onder bijzondere omstandigheden verkregen, den candidaat-ambtenaar in 't oog van het gouvernement, tot een bijzondere aanbeveling strekt. Bijvoorbeeld, candidaten, die overigens aan de vereischten van het programma voldoen, geven bewijzen, dat zij met vrucht het Battasch of Makassaarsch hebben bestudeerd, zullen bij het gouvernement wel in de eerste en voornaamste plaats in aanmerking komen om, bij voorkeur, geplaatst te worden in de Batta-landen of op Celebes, en het is daarom, dat, welke wijzigingen in de eischen van het progamma worden gebracht, men nooit van het grondbeginsel behoort af te gaan: bij algemeene ontwikkeling, verscheidenheid van aanleg en richting bij de candidaat-ambtenaren. Niet allen gelijkelijk volgens een zekeren patroon gefaçonneerde aspiranten, maar degelijk beschaafde en verschillend begaafde ambtenaren heeft de regeering van Nederlandsch Indië, meer dan eenige andere, noodig om het uitgestrekte beheer en bestuur over de verschillende eilanden van den Archipel te voeren en het verdient toegejuicht te worden, dat op die behoefte reeds bij het examen gelet wordt.

Het besluit van 23 juni 1871 is slechts op een punt onveranderd gebleven. De niet-toelating tot het Indisch examen van ongediplomeerde ambtenaren bij de departementen van algemeen bestuur wordt bij het nader besluit van 30 october 1872 gehandhaafd. Zeer ten onrechte. Immers de administratie zelve is een leerschool die niet versmaad moet worden. De ambtenaar vormt zich in die school praktisch en hoe hoog men theoretisch onderricht gelieft te stellen, het wordt alleen door de praktijk gelouterd. Het is waar, het gouvernement heeft er geen belang bij, dat, onder de leus van ervaring en praktijk, routine- en slentergeest aangemoedigd worden; maar het is niet te verwachten, dat ambtenaren, die zich alsnog aan het Indisch examen wenschen te onderwerpen, tot het ras der routinisten en slentergasten zullen behooren. Zij zullen in den regel tot de élite mogen gerekend worden en het zal wel steeds in het belang van de dienst wezen, dat uitstekende ambtenaren tot die betrekkingen kunnen geroepen worden, in welke de meeste partij valt te trekken van hun ervaring en bekwaamheid.

EEN PESSIMIST.

INDISCHE TOESTANDEN,

DOOR

G. B.

Indien het waar is, dat pessimisten onbehagelijke gasten zijn, de diensten die zij bewijzen mag men evenwel niet versmaden. Menig land zag zich aan den rand des ondergangs geplaatst, omdat men het te goed had weten te beduiden que tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles. Zoo werd dood en verderf over Java uitgestort, omdat de regeering de overtuiging algemeen had ingang doen vinden, dat het kultuurstelsel den gelukstaat voor de inlanders verwezenlijkte. Zoo stelt men zich thans misschien te veel voor van de vele halve hervormingen en halve verbeteringen, welke sedert de liberale besturen zijn ingevoerd. Stellig zou het, nu de agrarische regelingen op het papier zijn tot stand gekomen en heerediensten en kultuurdiensten worden behouden, een dwaling wezen, te verkondigen, dat het noodige voor Indië is gedaan en er niets meer valt te verrichten, dan Gods water over Gods akker te laten loopen.

Om niet al te gelaten te worden, is het daarom goed eens het woord te geven aan een bepaald pessimist, die, na een langdurig verblijf op Java, tot herstel van gezondheid in Nederland tijdelijk teruggekeerd, een brochure liet drukken, waarvan de exemplaren reeds nu zeer zeldzaam zijn. De schrijver begint met de mede-

deeling zijner reisindrukken op het eiland Ceilon, waarin hij scherp het contrast doet uitkomen, dat dit inderdaad uitstekend bestuurde en beheerde eiland met Java maakt.

„Op mijn reis herwaarts," zegt hij, „stapte ik af in het kleine hôtel van Loret te Point de Galle en kwam daar in gesprek met een donker gekleurd man, die ik voor een afstammeling van Portugeezen hield. Ons gesprek viel op den toestand der inlandsche bevolking op Ceilon, en toen bleek het mij, dat hij een echte Singalees was, die tot het christendom was overgegaan en advokaat was geworden te Colombo. Hij vertelde mij, dat op Ceilon voor de wet geen onderscheid wordt gemaakt tusschen Europeanen en daarmede gelijkgestelden en inlanders en daarmede gelijkgestelden, zooals op Java het geval is; dat ieder inwoner van Ceilon, van welken landaard hij ook moge zijn, tot de hoogste betrekkingen kan opklimmen, de hoogste alléén uitgezonderd, dat een van de hoogste rechters op het eiland een echte Singalees is.

„Op mijn wandelingen door Point de Galle zag ik een school, waar Engelsche en Singaleesche kinderen door elkander op de banken zaten. Van de onderwijzers waren sommige Singaleezen en anderen Engelschen. In het kleine plaatsje heerschte een groote bedrijvigheid; handelaars van allerlei natiën wonen er door elkander. Ik ontmoette er een Maleier, die belangrijke zaken doet in koffie en eenige andere producten van het eiland. Op de reede was druk vertier. De inlanders waren verre van onderdanig en beleefd, en staken daarin (ik weet niet of ik zeggen moet gunstig of ongunstig) af bij de inlanders op Java. Er heerschte echter overal de beste orde. De strenge politie, die de Engelschen in hun land weten te handhaven en waarop zij met recht zoo trotsch zijn, vond men evenzeer op Ceilon.

„Den volgenden dag stapte er in het logement een man af met een zeer deftig uiterlijk, maar met een blauwachtig zwarte gelaatskleur; hij was vergezeld van een blanke Engelsche vrouw, haar kind en een Fransche gouvernante. Ik vroeg aan den logementhouder wie die persoon was. „Dit is Mutu Kisna, een „afstammeling van een der aanzienlijke bouddhistische familiën „van Ceilon," zeide hij; „hij heeft in Engeland in de rech„ten gestudeerd en is tot het christendom overgegaan (hij „is unitarist geworden); die Engelsche dame is zijn vrouw, „de zuster van een der hoogst geplaatste ambtenaren. Hij is een

„man van uitstekende bekwaamheid en wordt algemeen geacht."

„Aan de table d'hôte kreeg ik een plaats naast een „half cast". Wij, Indische menschen, zijn communicatief en kwamen dus spoedig in gesprek. Ik vertelde hem dat ik van Java kwam, waar ik 19 jaar geweest was en nu tot herstel van mijn gezondheid naar Europa ging. Van zijn kant verhaalde hij mij, dat hij zijn studie in de rechtsgeleerdheid aan de hoogeschool te Madras voltooid had en nu een reis ging doen over Java. Hij vroeg mijn oordeel over het werk van Money. Ik kwam er voor uit, dat ik dat werk niet had kunnen doorlezen, omdat ik gestooten was op de menigte onwaarheden en scheeve voorstellingen, die het bevatte en die bij mij een walging hadden veroorzaakt, waardoor de verdere lezing mij onmogelijk was geworden. Ik zeide hem, dat ik, na een langdurig verblijf op Java, eerst als ambtenaar en daarna als particulier, tot een geheel ander besluit was gekomen; dat ons bestuur van Java, namelijk, alleen tot afschrikwekkend voorbeeld voor anderen kon dienen.

„Mutu Kisna, die tegenover mij zat, mengde zich weldra in het gesprek. Hij zeide: „Ik ben in het bezit van de staatsbladen „van Neêrlandsch-Indië. Als Singalees voel ik natuurlijk sympa„thie voor de Javanen; daarom heb ik de Staatsbladen bestudeerd „en ben tot het besluit gekomen, dat het Hollandsche gouver„nement op Java de inmoreelste, laaghartigste, schraapzuchtigste „en despotiekste regeering van de wereld is. Het grootste geluk, „dat Ceilon ooit te beurt is gevallen, is, dat het in handen van „de Engelschen is geraakt. Niet dat wij in alle opzichten tevre„den zijn, maar zonder ontevredenheid is geen vooruitgang mo„gelijk. De tevredenheid die, naar men zegt, op Java heerscht, „is slechts schijn: het is de lethargie der moedeloosheid."

„Het is niet aangenaam voor een Hollander," laat G. B. op dezen uitval volgen, „dergelijke dingen te moeten hooren, vooral „als men er niets tegen weet in te brengen." Van het pessimistisch standpunt van den schrijver, natuurlijk; doch, hoe verrassend het moge voorkomen, dat een Singalees, uit de studie der Staatsbladen van Nederlandsch-Indië, een buitensporig beschamend vonnis over onze overheersching op Java heeft kunnen spinnen, moet erkend worden, dat hier G. B. het doel voorbij streeft en de oordeelvelling, door hare algemeenheid en tastbare overdrijving, weinig kans heeft ingang te vinden, zelfs bij degenen die alles behalve ingenomen zijn met den staat van zaken in

Nederlandsch-Indië. De zwartgallige opinie van Mutu Kisna is, even als omgekeerd de rozenkleurige van Money, verdacht van verregaande partijdigheid, al tracht G. B. zijn crediet ook op te houden door deze bijvoeging:

„Mutu Kisna sprak nog veel over Java en bleek met den toestand der inlandsche bevolking zeer wel bekend te zijn. „Mijn „oordeel," zeide hij eindelijk, „kan niet gewraakt worden, als „dat van een geïnteresseerde. Mijn familie was in veel beter toe„stand onder het Hollandsche gouvernement dan thans. Wij „werden door de Hollanders gevleid en met schatten overladen, „omdat zij ons noodig hadden om de mindere klassen te onder„drukken."

Aan boord van de mailboot maakte G. B. kennis met een Engelsch administrateur van een koffieplantage, die hem zeide, dat de koffieproductie op Ceilon met reuzenschreden vooruitging en reeds nagenoeg gelijk stond met die van Java, niettegenstaande de gronden op Ceilon over het algemeen zeer slecht zijn, en die van Java bekend zijn om hunne uitstekende vruchtbaarheid. Ook hij schreef den vooruitgang van het eiland toe aan de volkomen gelijkstelling van inlanders met Europeanen. Een planter van Mauritius vertelde G. B. hetzelfde. Ook daar staat dikwijls één blanke te recht voor een zwarten rechter. Het eiland telt een menigte scholen, waar de kinderen van Negers, Franschen en Engelschen door elkander op de banken zitten. Ook daar staan alle staatsbetrekkingen open voor alle ingezetenen zonder onderscheid van kleur of landaard. „Ziedaar," roept G. B. uit, „het„geen ik te weten ben gekomen omtrent het systeem, waarnaar „Engeland zijn koloniën bestuurt. Ik wil niet in dezelfde fout „van Money vervallen en mij een oordeel aanmatigen over dat „bestuur; ik kan echter de innige overtuiging niet van mij af„werpen, dat een onpartijdig onderzoek van beide stelsels op bit„tere beschaming van het onze zou uitloopen."

Aan de vergelijking tusschen Nederlandsch-Indië, of een deel van ons Indisch rijk met Engelsche koloniën, ontbreekt hetzelfde als aan een samentrekking van ongelijke grootheden in de rekenkunde. Immers, Engeland volgt een ander stelsel voor het beheer zijner koloniën, waartoe ook Ceilon en Mauritius gerekend worden, dan voor Britsch-Indië. Het houdt er zelfs twee opperbesturende ministers op na: een voor de koloniën, een ander voor Britsch-Indië. De ondervinding bracht onze buren er toe, koloniën,

waar het Europeesch element het zedelijke, veelal het numerieke overwicht heeft, een hooge mate van zelfstandig bestuur toe te kennen, terwijl zij een ander stelsel blijven toepassen in hun Aziatisch rijk, dat bevolkt is door talrijke inwoners, die reeds vóór vele eeuwen een eigenaardigen vorm van beschaving toegedaan waren. Waarschijnlijk zouden de Engelschen, indien zij den Indischen Archipel hadden behouden, hem tegenwoordig niet als een Engelsche kolonie; maar op dezelfde wijze als Britsch-Indië regeeren. Men moet dus, billijkheidshalve, wat het stelsel van bestuur betreft, Java niet met Ceilon en Mauritius, maar met Britsch-Indië vergelijken en, zoo wij althans mogen afgaan op de treffende mededeelingen van het parlementslid Torrens, dan is het geoorloofd aan te nemen, dat de Nederlandsche overheersching over de Indische eilanden niet in de schaduw staat van die der Engelschen over het vasteland; dat de toestand der inheemsche bevolking onder het Nederlandsch bestuur nog betrekkelijk gunstiger is dan onder het Britsch-Indische [1]).

Dit wil volstrekt nog niet zeggen dat ons bestuur waarlijk de inboorlingen tot zegen heeft gestrekt. Daar waar wij het krachtigst hebben gewerkt, hebben wij het veelzins gedaan in ons voordeel, niet in dat der inlanders. De welvaart, door bestuursmaatregelen onder de bevolking verspreid, bestaat veelzins slechts in de verbeelding der officieele rapporten-stellers, geenszins in de woningen der dessalieden, waarvan G. B. er schetst, die geen behaaglijk licht werpen over de gevolgen van ons beheer. „De woning van een Javaschen landbouwer," zegt hij, „zou men hier te lande een hut noemen. Nagenoeg ieder Javaan kan een weinig timmeren en maakt — bouwen kan men het niet noemen — zijn huis zelf. Vier stukken hout, ruw bekapt en ongeverfd, dienen tot stijlen; daarop wordt een dak geplaatst dat uit bamboe en alang-alang is vervaardigd. De wanden zijn van gevlochten bamboe. Een hut, die een ruimte van 30 □ ellen beslaat, behoort niet tot de kleinste. Tot het huis heeft men toegang door een schuifdeur, die mede van bamboe gevlochten is. Van voren is de woning van een afdak voorzien, meestal met bamboezen stijlen. Bij zeer arme Javanen wordt daaronder het

---

[1]) Een uitvoerige beoordeeling van het merkwaardige werk van den heer Torrens „Empire in Azia, how we came by it, a book of confessions," werd door den heer van Soest gegeven in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, juni-aflevering 1872.

eten bereid. Meer welgestelden hebben een afzonderlijke keuken, die kleiner is dan het woonhuis. De kookplaats wordt gemaakt van baksteenen met modder, zoodanig dat men van boven twee ronde gaten behoudt om de potten of pannen op te zetten, en van voren twee gaten om te stoken. Bij gebrek aan baksteenen behelpt men zich met aarde alléén, die door het stoken eenigszins verhardt. De rook ontsnapt door het dak en de van bamboe gevlochten wanden. Op eenigen afstand vóór het huis is dikwijls nog een overdekte ruimte, waar een bamboe-bank geplaatst wordt; deze is aan alle kanten open en dient tot werkplaats; ook de gasten worden daar ontvangen. Voor het vee wordt een afdakje gemaakt zoo dicht mogelijk bij het huis. Sommigen maken hun woning zóó groot, dat zij hun vee binnenshuis kunnen brengen, om het des te beter te kunnen bewaken.

„Dat alles te zamen vertegenwoordigt een waarde van 10 tot 20 gulden. Het huis is niet bevloerd, alleen een weinig opgehoogd om het binnenstroomen van het water te beletten. Het heeft meestal slechts een enkel vertrek; het ameublement bestaat uit twee of drie ruwe, van hout en bamboe gemaakte rustbanken, waarop een rotting-mat wordt uitgespreid, en welke dan voor tafels, zit- en slaapplaatsen dienen. Voor het hoofd van het gezin is dikwijls boven de rustbank een stellage gemaakt, waaraan een gordijn kan worden bevestigd. In dat geval bezit hij ook een bultzak van ƒ 6 en eenige kussens. Het eerste artikel van weelde, dat de man zich aanschaft, is een houten, bruin geverfde en met koper beslagen kist, die op rollen is geplaatst, om, in geval van brand, haar spoedig naar buiten te kunnen brengen. Daarin worden kleêren, kostbaarheden, enz. geborgen. Die kisten bevatten echter niet veel bijzonders en zijn meer bestemd voor de schatten, die nog komen zullen, dan voor reeds aanwezige. Het huisraad bestaat verder uit eenige borden van de goedkoopste soort, een dozijn kopjes, een paar Chineesche lepels van aardewerk, een paar gemeene rood aarden potten, een ijzeren braadpan en bij meergegoeden een koperen dandang van ƒ 6 om de rijst op te koken. In zulk een huis heb ik menigkeer, als ik op mijn bloote voeten de tabaksvelden rondliep, een poos met den huisbaas zitten praten onder het genot van een kopje koffie. De tafel, waarop ik dan zat, had zeker 's nachts tot slaapplaats van een van de leden der familie gediend, want allen slapen in hetzelfde vertrek.

„Rondom de woning is het zoogenaamde erf met vruchtboomen beplant, die het huis wel een weinig koeler maken, maar tevens ongezonder, daar zij een behoorlijke doorstrooming van lucht beletten. De wegen door de dessas zijn meestal zeer modderig; over riviertjes of waterleidingen zijn geen bruggen gemaakt; in één woord, menschen met schoenen aan hun voeten behooren daar niet te huis.

„De verdere rijkdom der inlanders bestaat voor de vrouwen in een paar sarongs, een paar kleedjes, een slendang (alles van gedrukt katoen), en voor de mannen nagenoeg hetzelfde. Zij hebben echter hoofddoeken in plaats van slendangs.

„Gegoede Javanen bezitten een span trekossen van ƒ50 tot ƒ100 en somtijds een paard van ƒ20 tot ƒ120, met een zadel van ƒ5 tot ƒ25. De landbouwgereedschappen zijn: een ploegijzer van ƒ1, een hakmes van ƒ2, een patjol van ƒ1.50 en een grasmes van ƒ1. Gouden en zilveren sieraden vindt men bij de meesten, misschien tot een waarde van ƒ25, ofschoon zij meestal duurder betaald zijn."

Volgens G. B., laat de voeding van de Javanen ook zeer veel te wenschen over. Vleesch en eieren worden zeer weinig gegeten en alleen beschouwd als een middel om de rijst wat smakelijk te maken. Het gebruik van melk is onbekend. Rijst, met wat gekookte groenten en een klein stukje gedroogden visch, is het gewone voedsel. Alleen aan de kusten wordt wat meer visch gegeten, tengevolge waarvan de kustbewoners meestal krachtiger zijn dan die der binnenlanden en hunne huwelijken met een grooter aantal kinderen zijn gezegend. In het district, waar de schrijver vóór zijn vertrek naar Europa woonde, heerschte veel berri-berri. Hij vergezelde dikwijls de geneesheer, als hij de hem aangewezen patiënten bezocht. Het bleek hem toen duidelijk, wat trouwens reeds lang bekend is, dat die ziekte aan geen andere oorzaken dan aan slechte, ongezonde woningen en onvoldoend voedsel moet worden toegeschreven. Gemis aan kapitaal en ongenoegzaam voedsel zijn dan ook oorzaak, dat schaarste van levensmiddelen terstond een nijpend karakter aanneemt. G. B. zegt daarvan:

„Op Java strekt het gebrek zich over nagenoeg de geheele maatschappij uit. Daar kan het niet gelenigd worden; want kapitaal is er onder de inlanders niet. De rijksten onder de dessabewoners hebben slechts juist het noodige. Indien daar gebrek

ontstaat, zijn de gevolgen afgrijselijk. De groote hongersnood van 1848 heb ik niet bijgewoond; ik kan daarover dus niet spreken. Tweemalen was ik echter getuige, dat er nijpend gebrek bestond in de afdeeling waar ik woon: eerst in 1858 en de tweede maal in 1862. Maanden lang heb ik toen een geheele bevolking zich met gadoeng zien voeden; slechts zeer enkelen konden zich van tijd tot tijd de weelde van een weinig rijst veroorloven; zelfs bij het districtshoofd werd van tijd tot tijd gadoeng gegeten om den kleinen rijstvoorraad te sparen. Elken dag, als de mannen vrij waren van dienst voor het gouvernement, zag men hen het bosch ingaan om dien eetbaren, doch in onbereiden toestand vergiftigen, wortel te zoeken. Overal zag men bij riviertjes en waterleidingen de vrouwen bezig ze te bereiden. Daar deze bereiding echter drie dagen duurt, zoo hoorde men telkens van geheele huisgezinnen die in bedwelming lagen, omdat zij door den honger genoodzaakt waren de gadoeng te eten, voordat zij hare vergiftige eigenschappen verloren had. Bij menigte zag men vermagerde, door den honger dol geworden, honden langs den weg loopen; want de gadoeng, die den mensch dienen moet om het leven te rekken, totdat hij meer gezond, al is het dan ook karig, voedsel verkrijgen kan, wordt door de honden versmaad."

Aan verklaringen van de oorzaken, die de Javanen beletten vooruit te komen, ontbreekt het niet: de te hoog opgevoerde belastingen, de heere- en kultuurdiensten, het gebrek aan veiligheid, het gemis van onderwijs, omstandigheden schier uitsluitend afhankelijk van den wil van het bestuur, worden opgesomd. In het algemeen, blijft het jaarlijksch inkomen van den inlandschen landbouwer beneden 500 gulden; aan landrenten, de bedrijfsbelasting, de indirecte belastingen (inkomende rechten, zout en opium), betaalt hij, alleen in geld reeds, een bedrag, dat niet geëvenredigd is aan zijn bekrompen middelen van bestaan en dat reeds op zich zelf kapitaalvorming van eenig belang zou beletten. Die kapitaalvorming wordt echter ten eenenmale belet door de gedeeltelijke slavernij, zooals G. B. niet ten onrechte de heere- en kultuurdiensten noemt, waaronder de bevolking nog zucht. De schrijver herinnert daarbij aan het voorschrift van den Bijbel, waarmede men zoo veel op heeft, maar dat zoo slecht toegepast wordt:

„De christelijke kerk leert: „Zes dagen zult gij werken....
„maar den zevenden dag zult gij geen werk doen, noch uw zoon,

„noch uw dochter, noch uw dienstknecht, noch uw dienst-„maagd, noch de vreemdeling die in uwe poorten is."

„Het Nederlandsche gouvernement zegt: „Zes dagen zult gij „voor u zelven of voor mij werken; en van het werk dat gij „voor u zelven verricht, zal ik een vierde nemen, en van het „werk, dat gij voor mij verricht, zal ik twee vijfden nemen, „maar den zevenden dag zult gij uw meester dienen; die dag „zal mij geheel toebehooren."

„Van de producten, die de inlandsche bevolking voor zich zelve telt, betaalt zij landrenten; voor de producten, die zij op last van het gouvernement teelt, wordt zij onvoldoende betaald; de heerediensten blijven geheel onbetaald.

„Volgens de staten, die door de gouvernements-ambtenaren worden opgemaakt, mag de inlandsche bevolking slechts één dag van de zeven voor het verrichten van heerediensten worden opgeroepen. In werkelijkheid wordt minstens een vierde van zijn tijd daarvoor gevorderd. Op de staten komen niet voor de diensten, die verricht worden ten behoeve van het onbezoldigde dessabestuur. Het dessahoofd wordt gedeeltelijk betaald met de perceptie-gelden van de landrente en de zoogenaamde kultuur-procenten; doch in de meeste dessas is die belooning ten eenenmale onvoldoende. Daarom wordt een gedeelte van de bevolking afgezonderd om zijn velden te bewerken en verderen arbeid voor hem te verrichten, daar hij nagenoeg geen tijd heeft iets voor zich zelven te doen. Anderen worden aangewezen om de velden van den schrijver, kampong-kabaijan, enz. te bearbeiden en eenig huiswerk voor hen te doen. Wat er overschiet moet beurtelings uitkomen om huisdiensten te verrichten bij de bezoldigde gouvernements-ambtenaren, voor het bezetten van wachthuisjes, de binnenlandsche posterijen, het leveren van gras voor de postpaarden, enz., enz.

„Een man, die voor dergelijke diensten bestemd is, kan men gemakkelijk herkennen aan zijn gang en aan een, van een pinangblad gemaakt, pakje, waarin zich zijn rijst met wat zout en Spaansche peper bevindt. Warm eten krijgt hij dien dag niet. Knoopt men een gesprek met hem aan en vraagt men hem: „om de hoeveel dagen wordt gij voor de heerediensten opge-„roepen?" Dan is in de streken waar ik woon, het antwoord: „om de vier dagen." Van de zeven dagen één, is de officieele, van de vier dagen één, de werkelijke waarheid.

„Behalve bovengenoemde diensten, waarvoor dagelijks een bepaald aantal menschen in iedere dessa wordt opgeroepen, zijn er nog andere heerediensten, die minder goed geregeld kunnen worden, en waarvoor dus de gouvernements-ambtenaren de bevolking naar willekeur kunnen pressen. Alléén langs den grooten postweg worden de bruggen door den waterstaat gebouwd en hersteld (als daarvoor fondsen aanwezig zijn) en geniet het werkvolk, dat voor zulke werken vrijwillig of half-vrijwillig opkomt, betaling.

„Het bouwen en herstellen van alle andere bruggen wordt door de inlandsche bevolking door middel van onbetaalde heerediensten verricht; ook het onderhoud van alle wegen, met inbegrip van den grooten postweg, heeft op dezelfde wijze plaats: alléén de weg van Batavia naar Buitenzorg maakt daarop een uitzondering, alsmede de wegen binnen het rayon der hoofdsteden, die door tot dwangarbeid gecondemneerden worden onderhouden. Zelfs de materialen, die voor de bruggen enz. benoodigd zijn, worden door de bevolking kosteloos geleverd, niettegenstaande er een gouvernementsbesluit bestaat, waarbij zulks verboden wordt. Het leveren van materialen toch kan gemakkelijk tot het presteeren van arbeid worden teruggebracht. De bevolking levert geen houtwerken, maar wordt naar het bosch gezonden om hout te kappen, en het daarna naar de plaats der bestemming te vervoeren. Zij levert geen kalk, maar moet kalksteen op een afstand van 8 uren gaans halen, daarna brandhout kappen en eindelijk de kalk branden. Zij levert geen steenen, maar alleen het werk benoodigd voor de steenbakkerij."

Van den tijd, dien de bevolking over heeft, na aftrek der heerediensten, wordt nog een gedeelte gevorderd voor de op hooger last ingevoerde kultures. G. B. gewaagt niet van de suikerkultuur, waarmede hij verklaart weinig bekend te zijn. Hij bepaalt zich tot de koffiekultuur, zooals die in de streek, waar hij woont, wordt gedreven. Daarvan zegt hij:

„Het is algemeen bekend, dat de koffiekultuur in streken, lager gelegen dan 1500 voet boven de oppervlakte der zee, een ellendige kultuur is. De koffieboom is in de lagere streken minder krachtig, meer onderhevig aan ziekten, vindt er meer vijanden onder de insecten, en heeft meer te lijden van onkruid. Nieuw ontgonnen boschgronden geven daar nog eenig resultaat, maar zoodra deze niet meer beschikbaar zijn, bereikt er de kof-

fieboom slechts een 6jarigen leeftijd, terwijl hij in hooger gelegen streken meer dan 40 jaren oud wordt. Vele der lager gelegen gronden zijn mede te vochtig, hetgeen vooral in het district mijner inwoning het geval is. Niettegenstaande het nu voor ieder onbevôoroordeelde duidelijk is, dat de koffiekultuur daar niet te huis behoort, wordt de bevolking telken jare op nieuw gedwongen koffietuinen aan te leggen, die meestal uitgestorven zijn, vóórdat zij een noemenswaardig product hebben afgeworpen.

„Gedurende de laatste tien jaren, heeft de bevolking dáár voor al het werk, dat zij voor de koffiekultuur heeft moeten verrichten — voor het ontginnen en bewerken van den grond, het aanleggen van pepinières, het planten, het schoonhouden der tuinen, het maken der omheiningen, het plukken, drogen, stampen, sorteeren en vervoeren naar het pakhuis — slechts een betaling ontvangen van gemiddeld *f* 3 per huisgezin in het jaar, of 5 centen voor elken dagarbeid. De daghuur bij particulieren wisselt tusschen 30 en 40 centen daags. — De bevolking heeft dus een verlies geleden van 15 tot 20 gulden per huisgezin, terwijl het gouvernement, na aftrek der onkosten, misschien *f* 2 per huisgezin heeft gewonnen.

„In Kediri vindt men vele streken die in denzelfden toestand verkeeren.

„In Malang is de toestand zoo mogelijk nog nadeeliger voor het gouvernement. Een bekwaam controleur zeide mij eens: „Het beste middel, dat het gouvernement ten dienste staat om „een grooter koffieproduct van Malang te verkrijgen, is het ver„laten van die kultuur in de vlakte. Want gedurende den pluk„tijd is er gebrek aan handen in 't gebergte en gaat dáár meer „vrucht verloren, dan de geheele vlakte kan opbrengen." Dergelijke redeneeringen gaan echter boven de bevatting van de ambtenaren te Batavia, die alles moeten regelen, en meestal met de binnenlandsche toestanden volkomen onbekend zijn. Een voorstel tot het verlaten eener kultuur in een daarvoor ongeschikte streek vindt dan ook geen ingang, zoolang er slechts eenige kans bestaat dat er voor het gouvernement nog iets bij te verdienen valt, en er ten gevolge van ongeschiktheid van het klimaat geen andere dwangkultuur voor in de plaats kan worden gesteld. Geeft een tak van kultuur echter volstrekt geen voordeelen meer voor het gouvernement, zooals de tabakskultuur in Rembang, dan wordt zij afgeschaft, en de inlander ontlast van een werk,

dat hem, volgens gemaakte berekeningen, drie cents per dag opleverde."

Treurig zijn de schetsen, welke G. B. van de dessa-besturen, de politie en de algemeene veiligheid in de binnenlanden geeft. Zij zijn uitnemend karakteristiek. „Het is een treurige waarheid," zegt hij, „dat het moreele gehalte der dessa-hoofden gaandeweg is achteruit gegaan. Oorspronkelijk bestond er in de dessas een soort van patriarchaal bestuur. De eerste ontginner, de stichter van de dessa, werd niet alleen door de leden zijner eigen familie, maar ook door hen die zich later bij hem kwamen aansluiten, als hoofd erkend. In dessas, die in lateren tijd zijn ontstaan, is die toestand nog gemakkelijk na te gaan. Natuurlijk ging de waardigheid van dessahoofd zooveel mogelijk van vader op zoon over. Zoodra de vader oud begon te worden, werd een zijner zonen, meestal de oudste, zijn plaatsvervaneer en, bij zijn dood, zijn opvolger. Toen echter, ten gevolge van de uitbreiding welke aan heere- en kultuurdiensten werd gegeven, de belangen der bevolking hoe langer hoe meer in strijd geraakten met die van het Nederlandsche gouvernement, werd dat patriarchale bestuur onhoudbaar. Het dessahoofd trachtte natuurlijk de leden zijner familie zooveel mogelijk te onttrekken aan de vernederende heerediensten, die daardoor nagenoeg geheel ten laste kwamen van hen, die zich later bij de familie der eerste ontginners hadden aangesloten. Zoolang de gevorderde diensten niet te zwaar waren, stelden dezen zich daarmede tevreden. Doch de eischen van het Nederlandsche gouvernement werden zwaarder.

„Toen kwam zoowel westersche philanthropie als westersche schraapzucht op tegen een toestand, waarin de lasten alleen door de armere ingezetenen werden gedragen, en de rijkeren daarvan bleven vrijgesteld. De afstammelingen der oorspronkelijke hoofden werden, de een na den ander, uit hoofde van knevelarij, uit hunne betrekkingen ontslagen en vervangen door creaturen van de regenten of mindere hoofden. De lasten, waardoor de armeren gedrukt waren, werden daardoor wel niet verlicht, maar zij konden zich troosten, dat thans de welgestelden dezelfde lasten te dragen hadden. Die troost had echter zijn keerzijde: vroeger konden de welgestelden, in tijd van nood, de armeren ondersteunen en werden zij, zoowel door eigenbelang als door een gevoel van menschelijkheid daartoe aangespoord; toen allen even arm waren hield dat op."

Thans worden, zooals bekend is, de dessahoofden algemeen door de ingezetenen der dessas uit hun midden gekozen. Volgens G. B. is dit ook geen panacée. Naar hij beweert, heeft de bevolking door de ondervinding geleerd, dat een knap, ijverig en doortastend dessa-hoofd haar het leven veel lastiger maakt dan een sukkel. Het gevolg daarvan is dat in zeer vele dessas de minst invloedrijken en domsten tot hoofden worden verkozen. De overige leden van het bestuur der dessa worden door het hoofd aangesteld. Men vindt er, zegt G. B., dikwijls de beruchtste dieven onder. Hij vroeg eens aan een dessa-hoofd, waarom hij een man, die algemeen als dief bekend stond, tot kampong-hoofd had aangesteld. „Och," was zijn antwoord, „wat wil ik anders „met dien kerel aanvangen? Als ik hem naar den koffietuin of „naar den weg zend, dan gaat hij toch niet; voor persoonlijke „diensten bij het districtshoofd kan ik hem ook niet gebruiken, „dat begrijp ik best; het eenige profijt, dat ik nu nog van hem „kan trekken, is, hem anderen te laten kommandeeren."

„In de binnenlanden zijn de Europeesche en inlandsche administratieve ambtenaren tevens met het houden der politie belast, met uitdrukkelijke uitzondering echter van de controleurs bij de landelijke inkomsten en kultures, die, in het belang van hun betrekking, daarvan zijn uitgezonderd. De hoofden der politie (de residenten en assistent-residenten) zijn tevens belast met alle andere takken van bestuur, en kunnen dus de politie slechts als een bijzaak beschouwen. De regenten en districts-hoofden verkeeren in hetzelfde geval: kultures, heerediensten, belastingen, statistiek, politie en rechterlijke macht zijn ook daar in dezelfde handen vereenigd. Ook bij de onbezoldigde dessa-hoofden, op wier hoofd het werk eindelijk te recht komt, vindt men dezelfde accumulatie van werkzaamheden. Verdere hulpmiddelen voor de politie zijn de wachthuizen, die door onbezoldigde inlanders worden betrokken en de patrouilles in de dessas. De laatsten gaan de dessas rond om de bewoners wakker te houden, schreeuwende „Melek! melek!" (Waakt! waakt!)

„In de binnenlanden slaapt niemand veilig. Over rooverbenden kan ik niet meêspreken; die behooren meer in Midden-Java te huis; slechts een enkele maal, toen ik nog in de residentie Kediri woonde, werd, op eenigen afstand van mijn woning, het huis van een Chineeschen opium-pachter afgeloopen, de man vermoord en het huis verbrand. Gewone diefstallen komen echter

elken nacht in mijn onmiddellijke nabijheid voor. Rondom mijn huis wonen acht dieven, van wie het algemeen bekend is, dat zij geen ander middel van bestaan hebben. Toen ik nog ambtenaar was in de residentie Kediri, werden dáár jaarlijks 3000, zegge drie duizend, veediefstallen bij de politie aangegeven. Ter plaatste, waar ik de laatste 12 jaren gewoond heb, wordt zóó gestolen, dat ik niemand ken, die in dat tijdsverloop niet bestolen is geworden. Onder de Europeesche particulieren is er niemand, die niet herhaaldelijk aan diefstal bloot stond. In Holland ontmoet men slechts zelden personen, die het voorrecht hebben gehad, met zakkenrollers in aanraking te komen. Niet zoo in de binnenlanden van Java. Inbraak, brandstichting, veediefstal behooren meestal tot de persoonlijke ondervindingen van de daar woonachtige Europeanen.

„Het is natuurlijk, dat, onder de tegenwoordige omstandigheden, Java een gezegend land voor de dieven moet zijn. De zachtmoedigen en welwillenden onder de Javanen onderwerpen zich aan hun lot en zijn tevreden, zoolang de druk niet zóó groot wordt, dat de honger hen naar andere streken, of wel naar betere gewesten doet verhuizen. De brutalen en weêrspannigen daarentegen onttrekken zich aan heerediensten, worden ten gevolge van de vrees, die zij aan hunne hoofden inboezemen, zeer licht aangeslagen in de landrente en leven bovendien op kosten van anderen. Een mijner vrienden stond eens voor zijn huis met een metselaar te praten, toen er een inlander voorbij ging, die bijzonder netjes gekleed was. „Kent gij dien man?" vroeg hij aan den metselaar. — „Neen, mijnheer, maar het is „zeker een dief; anders zou hij zulke mooie kleeren niet kunnen „koopen." De vrees voor die brutale heeren is dan ook zoo groot, dat een aantal diefstallen niet worden aangegeven, en iedereen doodsbang is om als getuige ter zake van diefstal te worden opgeroepen.

„De positie der dieven wordt verder veraangenaamd door de ellendige rechtsbedeeling in de binnenlanden. In een afdeeling, waarvan de twee uiterste punten 25 uren gaans van elkander zijn gelegen, bestaat slechts één landraad, die, ook al weêr door den assistent-resident wordt gepresideerd, en waarvan inlandsche ambtenaren leden zijn. Bij iederen landraad is een inlandsch officier van justitie (de djaksa) en de bezoldiging van dien ambtenaar is dan ook de eenige uitgaaf, die het gouvernement zich

uitsluitend voor de bescherming van de personen en goederen in zulk een uitgestrekte afdeeling getroosten wil. Als griffier fungeert de eerste klerk op het bureau van den assistent-resident.

„Stel u voor wat er gebeurt, als aan een inlander, wiens woning 12 uren gaans van die van den assistent-resident en 3 uur van die van het districtshoofd verwijderd is, een buffel wordt ontstolen.

„Zoodra de man bemerkt, dat hij bestolen is, roept hij een paar zijner kennissen of leden zijner familie en gaat zijn buffel nasporen. Hij kan het spoor duidelijk van andere onderscheiden, en is daardoor in staat het tot op aanmerkelijken afstand te volgen. Daar raakt hij het spoor kwijt; de dieven hebben den weg verlaten, omdat zij een wachthuisje moesten passeeren, waar de wachters misschien wakker konden zijn. Men volgt den weg en vindt werkelijk het spoor op eenigen afstand van het wachthuisje terug. De dieven echter weten, dat zij achtervolgd zullen worden en nemen allerlei kunstgrepen te baat, om hun slachtoffer het spoor bijster te doen worden. Herhaaldelijk vindt hij het terug en verliest het weêr, totdat hij het eindelijk geheel uit het oog verliest en mismoedig naar huis terugkeert.

„Te huis komende, ontmoet hij het dessahoofd, die ondertusschen kennis heeft gekregen van den diefstal. Deze begint met hem te berispen; de patrouille is bij hem geweest en heeft hem behoorlijk wakker gemaakt, en toch heeft hij niet op zijn vee gepast. „Het is onaangenaam," zegt het dessahoofd; „pas heb „ik arrest gehad, omdat ik een diefstal niet had aangegeven, en „nu gebeurt het alweêr; dezen keer moet ik het aangeven; al „die moeite heb ik aan jou te danken." Het dessahoofd begeeft zich daarop met den bestolene naar het districtshoofd, waar zij om 10 ure aankomen. Deze is niet thuis; hij is bij den controleur om over dienstzaken te spreken. Om 12 ure komt hij thuis en gaat eten; na het eten neemt hij een middagslaapje; wordt om 5 ure wakker, maar voelt zich niet gestemd om de menschen te woord te staan. Om 6 ure laat hij hun zeggen, dat zij morgen terug kunnen komen. Den volgenden dag komen zij terug; maar het districtshoofd is weêr verhinderd hen te hooren; de assistent-resident is gekomen om de koffietuinen te inspecteeren; den volgenden dag is er weder verhindering. Eindelijk den vierden dag is het districtshoofd genegen hen te ontvangen. Hij laat zich een omstandig verhaal doen van het gebeurde en zegt: „Nu, je moet

„maar zorgen, dat die buffel te recht komt; pas heb ik een „terechtwijzing gehad, omdat er zooveel diefstallen in het district „plaats hebben, waarvan er niet één aan het licht is gekomen. „Je zorgt maar, dat je den buffel vindt.” Met dien troost gaan zij heen, na vier maal een afstand van 3 uur gaans heen en terug te hebben afgelegd.

„Te huis komende, gaat het dessa-hoofd op zijn rustbank liggen en overweegt dat hij in groote moeielijkheid zal komen, als hij den buffel niet terug vindt. „Ik zal naar Pa Rina gaan,” denkt hij, „en hem vragen of hij mij wil helpen.” Hij gaat er heen. „Pa Rina,” zegt hij, „ik heb het u nooit lastig gemaakt. „Gij zijt altijd vrijgesteld geweest van heerediensten en naar de „koffietuinen heb ik u nooit gezonden; als gij een stuk vee thuis „bracht, dat mij verdacht toescheen, dan heb ik u nooit gevraagd, „hoe gij er aan gekomen waart; ik heb u altijd uw gang laten „gaan, vertrouwende op uwe belofte, dat gij niet binnen de „dessa zoudt stelen. Nu ben ik in grooote moeielijkheid; ik moet „den buffel van Pa Kamedjo terug vinden, anders krijg ik soe-„sah van het districtshoofd, die pas een berisping van den as-„sistent-resident heeft gehad. Help mij!”

„Dat's goed,” zegt Pa Rina, „als Pa Kamedjo mij reisgeld „geeft.” Deze leent *ƒ* 2 bij zijn buurman, onder voorwaarde hem daarvoor later een amet padi van *ƒ* 5 waarde terug te geven.

„Nu willen wij onderstellen dat Pa Rina den buffel terug vindt. Dat gebeurt echter niet vóór dat hij nog een of twee keeren bij den bestolene heeft aangeklopt om geld. Dan komt de zaak bij den djaksa op de hoofdplaats der afdeeling; de getuigen worden voor hem opgeroepen en ondervraagd. Vervolgens komt zij voor den regent, daarna voor den assistent-resident en eindelijk voor den landraad. Zoo kan het gebeuren dat iemand tot zeven maal toe den afstand van 12 uren gaans naar de hoofdplaats moet afleggen, vóór dat de zaak is afgedaan. Telkens moet de bestolene reisgeld verstrekken aan het dessahoofd en de betrokken getuigen, en met elke reis naar de hoofdplaats hebben allen drie dagen arbeids verloren. Slechts dan, wanneer zij voor den landraad verschijnen, wordt aan de getuigen reis- en verblijfkosten betaald.

„Alles te zamen genomen, zou iemand verstandig doen, zich stil te houden, daar hij meestal meer verliest dan de waarde van het gestolene bedraagt, en bovendien nog bloot staat aan wraak-

oefening, in geval de beklaagde, uit gebrek aan bewijs, op vrije voeten mocht worden gesteld. Brandstichting is het gewone middel dat in dergelijke gevallen wordt toegepast."

Van het onderwijs, zegt G. B. niet veel, omdat er niet veel van valt te zeggen: „Thans is de inlandsche bevolking nagenoeg geheel van dat voorrecht verstoken. In de geheele residentie Bezoeki, beslaande een oppervlakte van 20 uren gaans van Oost naar West en 20 uren gaans van het Noorden tot het Zuiden, bestaat slechts één school voor Hollandsche kinderen en één school voor inlanders. Als een inlander thans wat wil leeren, moet hij les nemen bij een priester of een inlandschen schrijver. Dat is de toestand, waarin het land verkeert, dat thans reeds drie eeuwen onder ons bestuur is. Zeg niet, dat de inlanders te lui en te dom zijn om te leeren! De meesten zijn even vatbaar voor ontwikkeling als de Singaleezen. Drie eeuwen heeft het volk, dat er trotsch op is de bakermat te zijn van vrijheid en ontwikkeling in Europa en in Amerika, een land bestuurd, vruchtbaar als Java, met een zachtmoedige bevolking, die vatbaar is voor ontwikkeling en beschaving en nog heerscht daar slavernij en armoede. De Negers in Amerika hebben Engelsch, de Mexikanen en Peruanen Spaansch geleerd, maar de Javaan moet van onderwijs verstoken blijven; de Javaan mag de zegeningen van wetenschappelijke ontwikkeling niet deelachtig worden, want hij moet slaaf blijven en werken voor het rijke Holland. Is dat een toestand die mag blijven bestaan?"

G. B. doet treffend uitkomen hoe de bevolking door de sociale toestanden, waarin zij is gebracht, tot verregaande moedeloosheid is gekomen. „Een inlander zal bij voorbeeld trachten in zijn vrijen tijd een stukje grond te beplanten met tabak. Ware hij nu verzekerd van een klein gedeelte van zijn tijd, dan zou hij een berekening kunnen maken van de uitgestrektheid, die hij zou kunnen beplanten. Dikwijls gebeurt het echter, dat hij met veel overleg den tijd heeft uitgezuinigd om een stuk tabak netjes te planten en te onderhouden, en is hij op het punt de vruchten van zijn arbeid te oogsten, maar ziet! daar krijgt een Europeesch of inlandsch ambtenaar het in zijn hoofd, dat er veel haast is bij het herstellen van een brug, die reeds eenige maanden ineengestort had gelegen. Had men nog veertien dagen langer met het herstellen van de brug gewacht, dan zou hij misschien *f* 50 voor zijn tabak hebben ontvangen, nu ontvangt hij slechts *f* 5.

Zoo heb ik uitgestrekte, prachtige tabaksvelden gezien, die niet geoogst konden worden, omdat de ambtenaar, die drie maanden lang een werk had laten liggen, plotseling ontwaakte en haast kreeg. Het gevolg hiervan is, dat een inlander huiverig is, om meer te planten dan hij zeker weet te kunnen oogsten, en wordt een man, die vroeger ijverig was, lui en vadsig." Nog treuriger komt de moedeloosheid uit door het volgende feit. Toen tegen het einde van het bestuur van den gouverneur-generaal Sloet de bevolking werd ontheven van den drukkenden last van persoonlijke diensten bij de hoofden, kon men geen enkel teeken van vreugde of ingenomenheid met dien maatregel bespeuren; de maatregel werd, op last van den minister Mijer, weer ingetrokken, en geen enkel teeken van teleurstelling was merkbaar. G. B. vroeg aan een zijner inlandsche mandoers naar de oorzaak van deze onverschilligheid. „Och," antwoordde de man, „wij „hebben al zoo dikwijls gezien, dat al die mooie praatjes op niets „uitdraaiden, dat wij er niet meer aan gelooven; het is maar „goed dat alles bij het oude gebleven is, want elke verandering „is nog geen verbetering."

De schetsen van G. B., onmiskenbaar uit het leven der Javanen gegrepen, mogen te sterk gekleurd voorkomen; het is mogelijk voorbeelden te noemen, evenzeer aan de werkelijke toestanden ontleend, die bij de zijne gunstig afsteken. Er zijn onvermijdelijk, in alle maatschappelijke omstandigheden, schakeeringen, die beletten uit gegeven feiten, ofschoon zij volkomen met de waarheid overeenstemmen, te scherpe algemeene gevolgtrekkingen te maken. Te loochenen valt het evenwel niet, dat verreweg de overgroote meerderheid der Javanen nog niet meester zijn van hun tijd en van de vruchten van hun arbeid en dat daaruit noodwendig onoverkomelijke hinderpalen tegen hun welvaart en vooruitgang moeten voortvloeien. Java is nog altijd te zeer hetgeen terecht werd genoemd een administratieve kazerne en het is volstrekt niet te verwonderen, dat zij, bij wien de ware vrijheidsgeest niet is uitgedoofd, volstrekt niet het gareel bewonderen, waarin het Europeesch bestuur het volk ingespannen houdt, en zelfs er toe komen aan de autonomische inzettingen der inlanders den palm toe te kennen.

Er is beweerd dat het slechtste Europeesche bestuur altijd nog beter is dan het beste inlandsche. G. B. ontkent ten sterkste de juistheid van deze machtspreuk. Als bewijs voor zijn tegen-

spraak, vermeld hij die streken, welke nog eerst kortelings aan ons gezag zijn onderworpen, zooals de Padangsche bovenlanden en de Lampongsche districten, waar men goede woningen, een krachtig volk en een welvaart vindt, die men te vergeefs in de binnenlanden van Java zal zoeken. Vooral wijst hij op het hem bekende Bali. „Als men over Bali reist," zegt hij, „wordt men getroffen door het verschijnsel van een welgeordende, welvarende maatschappij te vinden, bestuurd door vorsten, die zich met niets anders bemoeien, dan het heffen van belastingen, bestemd voor hunne hofhouding, het aankoopen van wapenen enz., en verder hun tijd doorbrengen met hanen-gevechten en andere vermakelijkheden. Overal op Bali vindt men goed onderhouden wegen, geheel beantwoordende aan het doel, waarvoor zij zijn aangelegd. Van nagenoeg elk stukje grond, dat geirrigeerd kan worden, is sawa gemaakt. Alle inlandsche kultures, zoowel de rijstkultuur als die van tabak en andere tweede gewassen, zijn er op veel hooger trap dan op Java; de netheid in het bewerken der velden en de behandeling van den oogst, welke men nog hier en daar op Java bij ouderwetsche menschen aantreft, vindt men op Bali overal. Vruchtboomen van allerlei soort aanschouwt men allerwege. De veeteelt staat er op zulk een hoogen trap, dat jaarlijks duizende stuks runderen naar Java worden uitgevoerd. Varkens en allerlei soort van pluimgedierte zijn er in overvloed voorhanden. Kleine industriën als het bakken van potten, het smeden van wapens, worden door zeer velen beoefend. Tot diep in de binnenlanden vindt men Chineezen, die zich, evenals op Java, in kampongs vereenigd hebben, en daar voldoende bescherming voor hun personen en goederen schijnen te genieten. Het volk is beter gevoed en daardoor krachtiger dan de Javanen; daarvan kunnen onze militairen getuigen, die de verschillende expeditiën hebben medegemaakt, en dat het volk zijn onafhankelijkheid lief heeft, hebben die expeditiën voldoende bewezen."

G. B. beweert dat de kracht van Bali zit in zijn democratische instellingen. „Alles wordt er tot stand gebracht door onderlinge associatie. Alle werken van algemeen nut worden op die wijze aangelegd. Van de duizelingwekkende hooge dammen en prachtige waterleidingen af, tot de eenvoudige visschersschuit, is alles het werk van onderlinge associatie. Alles geschiedt buiten bemoeiing van het bestuur." Hij voegt daarbij den raad om de oplossing van het sociale vraagstuk op Java te zoeken in de

volksinstellingen van het naburige Bali en, om, in plaats van dáár de heerediensten in te voeren en expeditiën noodzakelijk te maken, de aloude oostersche instellingen die dáár zijn blijven voortleven, zooveel mogelijk veredeld door westersche begrippen aan recht en billijkheid, weder op Java over te planten. Een raad, die, voorzeker onze administratieve betweterij hinderlijk moet zijn; maar die, indien het ons ernst wordt met het beginsel: „Indië in de allereerste plaats in het belang der inlandsche bevolking te regeeren," verdient niet in den wind te worden geslagen.

* * *

BOEKAANKONDIGING.

Nieuw Nederlandsch-Laag-Maleisch Woordenboekje, voornamelijk ten dienste van hen die naar Nederlandsch-Indië gaan of daar vreemd aankomen. Leiden, A. W. Sijthoff.

Er is ongemerkt een totale omkeering gekomen in de wijze waarop men zich in het moederland voorbereidt voor eene reis naar en een meer of min lang verblijf in Indië. Voorheen, bij de tochten van 100 en meer dagen met zeilschepen, had men te denken aan een uitrusting, alsof het gold een ontdekkingsreis. Men was overladen met allerlei materieele beslommeringen, en, hoe zorgzaam men, op raad van dezen of genen oudgast, zich alles had aangeschaft wat men meende noodig te hebben, tóch bleek het, bij aankomst in Indië, dat men veel vergeten en nog veel te leeren had om er zich, zooals het heet, „lekker" te voelen.

Ofschoon de natuurlijke aanleiding voor de uitrustingen van expatrieerenden niet ontkend kan worden, is het toch lang een fout der Nederlanders geweest, bij hun plannen op Indië meer te denken aan materieele dan aan intellectueele voorbereiding. Vóór zij het ondernamen Duitschland, Engeland en Frankrijk te bezoeken, leerden zij althans een weinig vreemde talen aan om zich te doen verstaan in die landen. Naar Indië trekkende, meende men klaar te zijn, wanneer men een aantal kisten met kleedingstukken, schoenen, levensmiddelen en dranken had volgestopt, en men was zich niet bewust van de veel noodzakelijker uitrusting van den geest, het verzamelen van de kennis, benoodigd om zich spoedig in Indië thuis te gevoelen. Vandaar dat zoo menig Hollander nooit volkomen acclimateerde, nooit leerde de inlandsche

maatschappij te begrijpen, en, na jaren, in het moederland teruggekeerd, daarvan schetsen leverde, die den echten Indieman de haren te berge doen rijzen.

De stoomvaart heeft veelzins medegewerkt om de preliminairen eener Oost-Indische reis te wijzigen. Aan noodelooze bagage valt op de mailbooten niet te denken. Goed- of kwaadschiks moet men vrede hebben met den „kost" die opgedischt wordt en zou 't ijdel wezen te recrimineeren over het voor Hollandsche gestellen zoo dierbare artikel der mondbehoeften. Ook begint men vrij algemeen in Nederland te gelooven, dat Indië een land is, waar men alle geriefelijkheden, voor geld en zelfs op crediet kan bekomen, zoodat men zich hier gerust den omslag van een volumineuse uitrusting kan sparen. Vooral uit een intellectueel oogpunt, zijn de thans naar Indië reizenden, als 't ware een ander ras van menschen. In den regel hebben zij getracht althans eenige kennis van land en volk, zelfs van de Maleische taal te verwerven, en zij vertrekken met het stellig voornemen om die kennis te vermeerderen. De beoefening der Maleische taal is geen zeldzaamheid meer en met den dag groeien de hulpmiddelen aan om er zich in te bekwamen. Het is thans mogelijk, met behulp van de bestaande handboeken, in eenige maanden tamelijk gemeenzaam te worden met de langue franque van het verre Oosten.

Onder die hulpmiddelen, bevelen wij gaarne aan het werkje, waarvan wij hierboven den titel afschreven. Het geeft de vertaling van ± 2000 Hollandsche woorden in 't Maleisch, benevens een korte, bevattelijke verklaring der uitspraak en eenige spraakkunstige aanwijzingen voor de samenstelling der volzinnen. Het is gegoten in een net, handelbaar formaat en kan zoowel den gevorderden beoefenaar der Maleische taal tot aide-mémoire dienen, als den eerstbeginnende op den weg helpen om zich die taal eigen te maken.

Eene zeehaven voor Batavia. Mijne indrukken over de verzameling van officiëele bescheiden, uitgegeven door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia. Door J. Groll. Rotterdam, Nijgh en van Ditmar. 1873.

Het was te verwachten, dat de geruchtmakende bundel stuk-

ken van de kamer van koophandel te Batavia, over de te bouwen haven voor die handelsplaats, tot tegenschriften zou aanleiding geven. De heer Groll, wiens naam en ontwerpen op zeer onheusche wijze herhaaldelijk in die stukken worden gelaakt, heeft althans gemeend niet te moeten berusten in de oordeelvelling die over hem werd voltrokken. Niet dat hij zich tracht te verdedigen tegenover beschuldigingen, die voor ieder ernstig man te lichtzinnig zijn om een verdediging noodig te maken; — zooals de titel zijner brochure aanduidt, deelt hij slechts het publiek de indrukken mede die de vermaarde bescheiden op hem hebben gemaakt, en, op zijn beurt, hoezeer in gematigde taal, geesselt hij onbarmhartig de handelingen van de Bataviasche combinatie, die gemeend heeft een havenplan voor te bereiden met persoonlijke aanvallen en gekijf over aan de zaak geheel vreemde incidenten.

Het zijn voornamelijk de heeren van Delden en Maarschalk, die door den heer Groll op de weegschaal worden gelegd en te ligt bevonden. Hij behandelt een voor een de middelen door den president der kamer van koophandel in het werk gesteld om het plan. — Onrust door de commissie te doen verwerpen en aan het onder zijn leiding vastgestelde plan de voorkeur der regeering te bezorgen, en komt eindelijk tot de conclusie, dat, naar hij vermeent, „de heer van Delden, niet alleen het algemeen maar ook het particulier belang van Batavia grootendeels „benadeeld heeft, want, aannemende, zooals men in Indië doet, „dat het plan van de kamer van koophandel het beste is, zal „het toch met wantrouwen worden ontvangen door elkeen die „ziet welke middelen er gebezigd zijn om het den schijn van „de voorkeur te verdienen, te geven, vooral door de vrienden „van den heer van Delden, die niet zullen erkennen, dat hij „zulke middelen zou gebruiken, indien hij andere, wetenschap„pelijke had."

Van den heer Maarschalk wordt, onder anderen, gezegd: „Veel „geprezen en veelal te recht, is hij door de dus opgewekte ijdel„heid en door zijne groote eerzucht op eene helling geraakt, „die hem noodlottig kan zijn. Niemand heeft grooter bewijs „gegeven, hoezeer hij de verdiensten van den heer Maarschalk „waardeert dan ik, door hem uit de vele aspiranten te kiezen „tot voorzitter van het comité der Nederlandsch-Indische Spoor„weg-Maatschappij, en ik meen daaruit het recht te ontleenen,

„om zonder schijn van kwade bedoeling, hem die waarheid te „doen hooren." Verder herinnert de heer Groll, hoe de heer Maarschalk tegelijkertijd optrad als adviseur van de kamer van koophandel en van den gouverneur-generaal in de havenzaak, die hij tevens, namens de maatschappij, als haar gemachtigde, had te behartigen, en laat daarop volgen: „De weelde van de „universeele man, de eenige raadgever, de uitvoerder van een „grootsch ontwerp te zijn, kon hij (de heer Maarschalk) niet „dragen. Aan wien de schuld? Zeker in de eerste plaats aan „hem. Hij had niet moeten aannemen betrekkingen, niet over-„een te brengen met zijn lastbrief. Maar ook in niet geringe „mate aan de kamer van koophandel die hem tot zoodanige „betrekking riep, — aan den landvoogd, die hem rechter maakte „in eene zaak waar hij partijdig moest zijn, en als gemachtigde „van de maatschappij en als medewerker van de plannen voor „de kamer van koophandel. Sterker beenen dan de zijne, zouden „zooveel weelde niet hebben kunnen dragen."

Hetzij men al dan niet met dit oordeel van den heer Groll over de hoofdpersonen der Bataviasche haven-combinatie instemme, moet men de juistheid erkennen zijner gevolgtrekking dat zij de havenzaak meer kwaad dan goed hebben gedaan. Immers, de stukken door de kamer van koophandel gepubliceerd hebben het wantrouwen der Staten-Generaal in hooge mate opgewekt over de wijze hoe ontwerpen voor groote publieke werken in Indië worden voorbereid en, voorzeker, zal het thans den minister van koloniën zeer moeielijk vallen de credieten te bekomen voor welke haven ook, die men ten behoeve van Batavia wenscht te bouwen. Voor 's hands valt daaraan in 't geheel niet te denken. Men zal eerst de resultaten moeten overleggen van een grondig onderzoek door Nederlandsche waterbouwkundigen en, vóór de kamers zullen besluiten de gelden toe te staan, zullen zij zelve alle argumenten voor en tegen willen wikken en wegen. In één woord, de havenzaak zal een veel langeren staart krijgen dan die, welke men meende er van te kunnen afsnijden.

VARIA.

Men meldt ons van Weltevreden, 23 november 1872:

„Tot nog toe blijkt niet, dat de wijze waarop tegenwoordig getracht wordt de discipline in het Indische leger te verbeteren een bijzondere uitwerking heeft. Voor het Hoog Militair Gerechtshof werden behandeld:

in 1868	. . . .	529 zaken;
„ 1869	. . . .	564 „
„ 1870	. . . .	762 „
„ 1871	. . . .	886 „
„ 1872	tot en met 10 november	827 „

„Er is dus veel kans, dat, bij het einde van dit jaar, zal blijken dat de zaken sedert 1868 bijna verdubbeld zijn. De cijfers zijn veel beteekenend. Behalve insubordinaties, nemen onrustbarend toe diefstallen in de chambrée, met het kennelijk doel, zich aan de aangegane verbindtenis te onttrekken.

„Vooral de „algemeene order tot beteugeling van het misbruik van sterken drank" schijnt tot dien toestand mede te werken. Er is, bij het uitvaardigen van dat stuk, geen rekening gehouden met volksaard en gehalte onzer militairen. Mijns inziens, zijn er maar twee middelen om de dronkenschap tegen te gaan: werken op de overtuiging, en het afzonderen van hen, die der verleiding geen weerstand weten te bieden.

„Een rechtsgeleerde, die, uit den aard zijner betrekking, een juist oordeel kan vellen, bestempelde onlangs de bedoelde algemeene order als: „de waanzinnige dronkenmans order."

Herhaaldelijk is in de bladen melding gemaakt van het voornemen der Italiaansche regeering om, in overleg met de Nederlandsche, een bepaalde streek van Borneo in te richten tot een strafkolonie voor Italiaansche misdadigers. Officiëel is hiervan nog niets uitgelekt; doch zooveel meent men men met zekerheid te weten dat het stelsel van deportatie in Italië zeer veel aanhangers vindt en er dus wel eenigen grond bestaat voor het vermoeden dat de Italiaansche regeering is zoekende naar een deportatie-oord. Sedert eeuwen, werd dat stelsel, op beperkte schaal, toegepast op het in de Middellandsche zee gelegen eiland Sardinië en nu blijkbaar het plan bestaat om dat eiland te besturen als een gewone provincie van het schiereiland, mag men gerust onderstellen, dat het Italiaansche gouvernement zijne misdadigers naar een ver afgelegen kolonie wenscht te transporteeren.

Wanneer de keus van Italië mocht vallen op een punt van den Archipel, waar Nederland rechtstreeks of zijdelings gezag voert,, kan, natuurlijk geen sprake zijn van instemming met het plan van kolonisatie door veroordeelde Italianen. Dergelijke nederzetting mag niet geduld worden noch op de Westkust, noch op de Zuid-Oostkust van Borneo. Iets anders is het, indien Italië goedvond de buiten het eigenlijk gebied van Nederlandsch-Indië gelegen Noordkust van Borneo of een of meer eilanden van den Soeloe-archipel in bezit te nemen. Wij oefenen daar geen gezag uit; en van de bevolking dier streken hebben wij slechts overlast. Immers, het is bekend, dat de Soeloe-archipel de laatste veilige schuilplaatsen aanbiedt voor de zeeroovers die, van daar gewapend afdalen en nog vaak de scheepvaart langs de westkust van Celebes bedreigen. Het vestigen van een Europeesche nederzetting, zij het ook een strafkolonie, zou misschien leiden tot vernietiging van die, onder de tegenwoordige omstandigheden, moeielijk uit te roeien rooversnesten. Met Serawak, Laboean, die ons gezag geen afbreuk doen, zou de nieuwe nederzetting strekken om den kring der veiligheid en der vredelievende bedrijven buiten den eigenlijken Indischen Archipel te verbreeden.

Nederland zou bij de zucht van vreemde Staten om hun misdadigers naar verre oorden te loozen, nog iets anders kunnen doen dan eenvoudig de plaats aanwijzen, waar zij ze kunnen afzetten, namelijk de superintendentie op zich nemen van een internationale strafkolonie, die, voor gemeenschappelijke rekening

opgericht en onderhouden, onder het meer onmiddelijk toezicht zou worden geplaatst van de Nederlandsch-Indische regeering. Het spreekt van zelf, dat ook Nederland, in dit geval, behoort het deportatie-stelsel te omhelzen en zijn misdadigers te transporteeren.

Echter, ontveinst men zich geenszins, dat in Nederland het denkbeeld van een internationale strafkolonie niet gereedelijk zal worden toegejuicht. Het denkbeeld is nieuw, een eerste fout in 't oog van menschen, die gewoon zijn nieuwigheden te wantrouwen; in de tweede plaats, is het oorspronkelijk, en oorspronkelijkheid geldt hier steeds als onpraktisch: eerst, wanneer anderen zijn voorgegaan, verstout men zich om de handen uit den mouw te steken. Eindelijk, schijnt het een diep bij de Nederlandsche rechtsgeleerden ingeworteld vooroordeel te kwetsen. Deze toch zijn meestal gestemd tegen de rechtspraak door gezworenen en tegen het deporteren van misdadigers, een instelling en een palliatief tegen recidieven, die den toets der ondervinding in naburige groote landen met succes hebben doorgestaan. Het is alsof men aan de onbestemde vrees toegeeft dat, indien door het deporteren van misdadigers, de meeste onzer strafgevangenissen overbodig worden, tevens de grondstof verdwijnt voor de toepassing der rechtsbeginselen in corpore vili.

Toch neem ik de vrijheid u te verzoeken het denkbeeld op te werpen in uw geacht tijdschrift. Ook in Nederland valt niet elke kiem van het goede op onvruchtbare steenrotsen en zoo eerst het nieuwe moet slijten, hoe eerder u deze regelen plaatst, hoe spoediger dit onmisbaar vereischte van een in Nederland bruikbaar idée zal bereikt worden.

Delft, januari 1873. O.

In Pegadingan, residentie Banjoemas, was, tot voor eenige jaren, de bevolking hoofdzakelijk gevestigd in de hooge, dorre landen. Zij had geen sawas en moest zich voornamelijk met het beplanten van gagas onderhouden. De lage landen, uitnemend vruchtbaar, maar moerassig en met zwaar bosch bedekt, waren onbevolkt en zoo goed als onbekend. Alleen stonden enkele huisjes verstrooid aan den oever der rivieren.

Toen werd de hoofdplaats Sindeh verlegd naar een plek, midden in het woud, doch aan een breede, het geheele jaar door bevaarbare rivier, de Tjiberem, gelegen. Sidaredja, dit is de naam der nieuwe hoofdplaats, heeft daardoor te water gemeenschap met Tjilatjap Dajaloehoer en de Preanger regentschappen, terwijl in verschillende richtingen paden zijn gebaand en de omliggende streek toegankelijk is gemaakt.

De grond in den omtrek, die alleen door gebrek aan uitwatering zoo moerassig was, werd gedraineerd en in kultuur gebracht, en vele gezinnen vestigden zich te midden van de nieuwe weelderige rijstvelden. Vele anderen verlangen mede zich in dit voor Javanen heerlijke oord neder te zetten. Maar de dwang der koffiekultuur plaatst hen in den toestand van Moses. Zij kunnen dit land van belofte aanschouwen, maar mogen het niet binnen treden. Zij zijn verplicht koffietuinen in het gebergte te verzorgen en het zoude hun krachten te boven gaan om, bij al den arbeid, die de ontginning van een woeste streek kost, nog op een afstand van 30 en meer kilometers hun aanplantingen te onderhouden.

De gedwongen koffiekultuur heeft daarom in Pegadingan zulk een nadeeligen invloed omdat zij de bevolking noodzaakt op de dorre hoogten te blijven en een der vruchtbaarste streken van de geheele residentie Banjoemas woest en onbewoond te laten.

In de onlangs verschenen januari-aflevering van 't tijdschrift „de Economist" wordt eene beoordeeling gevonden van de „Geschiedenis van het kultuurstelsel door G. H. van Soest," en wel van de hand van den oud-referendaris bij 't departement van koloniën, Jhr. J. K. W. Quarles van Ufford. Naar aanleiding daarvan mijnerzijds een paar opmerkingen, gedrongen door de welwillendheid van den geëerden recensent, die de goedheid heeft gehad daarbij tevens op mijne beoordeeling van genoemd werk te wijzen.

De qualificatie, als zou mijne aankondiging „overdreven," de schrijver „had bijna gezegd, buitensporig gunstig" zijn, laat ik liever ter zij, ter beoordeeling van den lezer zelven. Evenmin wil ik, vooralsnog, met den geachten recensent twisten, of het werk van den heer van Soest al dan niet eene „populaire be-

schrijving van het kultuurstelsel" is, door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen verlangd. Waar de motieven voor het verschil van gevoelen niet worden opgegeven, waar men dus in het onzekere verkeert, wat de schrijver onder eene „populaire beschrijving" verstaat, kan gedachtenwisseling tot geen uitkomsten leiden.

Ik bepaal mij tot een tweeledig protest. Eerstens tegen het verkeerd teruggeven mijner meening. De geëerde recensent zegt 't mij niet toe te stemmen, „dat de koloniale kwestie opgelost mag heeten." Ongetwijfeld verdiende ik weerspraak, indien ik zulk eene grove onjuistheid, ik zou bijna zeggen zulk eene dwaasheid had ter neêr gesteld. De schrijver citeert de bladzijde (het is blz. 161 van 't septr. n⁰. van dit tijdschrift), waar men mijn gevoelen vermeld vindt. Slaat de lezer nu die blz. op, dan wordt er uitdrukkelijk 't tegendeel beweerd. „Wij geven gaarne toe," schreef ik, „dat de koloniale kwestie, gelijk zij sedert jaren hier en elders onze aandacht heeft getrokken, opgelost is," doch ik voegde er uitdrukkkelijk bij: „Althans voor een deel," verder wijzend op de vele gewichtige onderwerpen, die ter behandeling overbleven: men leze slechts blz. 162. Getuigt het toeschrijven, aan steller dezer regelen, van eene door hem niet gekoesterde meening, van onpartijdigheid en nauwgezetheid, eene deugd, die men zoo gaarne door een ander betracht had gezien?

Ten anderen een protest, niet tegen den toon en inhoud der geleverde beoordeeling, alleen tegen de „daarin doorstralende toegeeflijkheid, vergoelijking waar het de beoordeeling geldt van trouw of ontrouw aan beginselen. Met het oog vooral op de richting, welke ik voorsta en ook uit mijne aankondiging bleek richtsnoer te zijn geweest voor mijn oordeel: eene richting „waaraan om haar titulatuur, veeleer een exempel van schroomvallige nauwgezetheid behoort te worden ontleend".

Wat ik bedoel, is eenvoudig dit. In Elout vindt de geëerde recensent het „eervol en loffelijk, dat hij, nadat de koning ten gunste van de denkbeelden van van den Bosch had beslist, liever als minister aftrad dan mede te werken tot verwezenlijking van een stelsel, dat lijnrecht stond tegenover dat hetwelk door hem sedert vele jaren met ijver en talent was voorgestaan. Wij gaan zelfs verder en zeggen: Elout zou niet de rechtschapen, eerlijke staatsman zijn geweest, waarvoor hij immer is ge-

houden, zoo hij uit portefeuille-liefde en onder voorgeven dat nu de koning had beslist het hem voegde zich te onderwerpen, tot de uitvoering der plannen van van den Bosch de hand had geleend." Inderdaad gulden woorden! Met 't oog daarop klonk 't mij vreemd, treffend toegeeflijk en vergoêlijkend, verder te hooren verklaren, dat men er „niets afkeuringswaardig" in zien kan, „dat Baud in 1830 in dienst bleef en later tot de invoering en handhaving van het kultuurstelsel medewerkte, niettegenstaande hij onder Elout met warmte voor het stelsel van vrije kultuur en handel was werkzaam geweest en daarvoor zelfs voorliefde bleef koesteren". „De Minister Baud mocht evenzeer als eerlijk man medewerken tot handhaving van het niet door hem in het leven geroepen kultuurstelsel, al bleef hij in zijn binnenste de voorkeur geven aan een stelsel van vrije kultuur en handel, als de grondwetsherziener en minister Thorbecke eerlijk tot de invoering der rechtstreeksche verkiezingen mocht medewerken, al was hij wellicht in zijn binnenste nog niet tot een groot voorstander van die verkiezingen bekeerd". „Is het niet onbillijk er aan Baud als 't ware een verwijt van te maken dat hij na 1830 tot de invoering en handhaving van het kultuurstelsel medewerkte, omdat hij, na van het staatstooneel afgetreden te zijn, erkende eigenlijk altijd voorliefde voor het stelsel van vrije kultuur en handel gehouden te hebben, maar aan het kultuurstelsel te hebben medegewerkt uit overtuiging dat dit spoediger rechtstreeksche baten zou opleveren, ter voorziening in den grooten nood der schatkist zoo dringend geëischt?". „Er is eene goede en eene verkeerde standpuntenpolitiek. Beide gaan met de omstandigheden te rade. Bij de eene is men slechts bedacht op zijne eigene positie; bij de andere, de goede, wordt op het publiek belang, op de eischen des oogenbliks, gelet. Geen verstandig staatsman mag die omstandigheden, de eischen der openbare meening, onopgemerkt laten."

Het recht tot samenkoppeling der beide staatslieden Baud en Thorbecke thans te bespreken, zou te ver leiden. Evenmin willen wij de vraag stellen, in hoever het oordeel over Elout geveld nog van kracht kan blijven, waar men een politiek aanbeveelt, waarbij op de eischen des oogenbliks gelet wordt. Wij veroorloven ons thans alléén in overweging te geven of niet in het onvoorwaardelijke der trouw aan eigen beginsel onberekenbare kracht ligt. Een weinig meer beginselvastheid te verlangen — de

heer Groen schreef 't ergens met recht — zal geen miskenning zijn van ondermaansche toestanden, door idealistisch streven naar een al te verheven politiek. Oogluiking, verontschuldiging van beginselloosheid, plooibaarheid der overtuiging naar den eisch der omstandigheden bereidt den weg tot een voor alle partijen schadelijke terzijstelling van de politieke moraliteit.

Haag, 5 Febr. 1873. Dr. T. C. L. WIJNMALEN.

Meermalen is de opmerking gemaakt, dat de suikerkultuur op Java, uit den aard van het contracten-stelsel, veeleer is een voorwerp van speculatie dan van industrie. De feiten schijnen deze appreciatie te bevestigen. Onmiddelijk na de voorlaatste suikerregeling, rees de waarde der suiker-contracten aanzienlijk en werd daarin à la hausse gespeculeerd. Contracten werden tegen belangrijke sommen overgedragen; anderen tegen hooge jaarlijksche huursommen verhuurd. Dit duurde slechts een korten tijd. Nog was de tienjarige verlenging niet verstreken, of er rezen klachten en werden hemel en aarde bewogen om het gouvernement over te halen de „hulpbehoevende contractanten" te helpen.

Het gouvernement heeft geholpen en, blijkbaar zoo krachtig geholpen, dat de suikercontracten, die, vóór de jonste regeling, à la baisse waren, weder ontzaggelijk zijn gerezen. Men gewaagt van: fabrikanten, die, thans reeds uit die regeling de enorme winst hebben gehaald van *f* 200,000 (zegge twee ton); van in verhouding tot die winst aangeboden huurprijzen, van koopprijzen van bijna een millioen gulden, die voor contracten in den Oosthoek zouden gemaakt zijn.

Voor de bijzonderheden kan men niet instaan, want, in den regel, wordt meer gezegd dan deugdelijk valt te verantwoorden, doch dit is zeker, dat de suikercontracten weder à la hausse zijn, dat daarin meer dan ooit wordt gespeculeerd en daarmede grof geld wordt geslagen. De voorspiegelingen welke de belanghebbenden zich thans van de suikercontracten maken, zijn zoo rozenkleurig dat niemand aan den tijd denkt, dat de suikerzaak op nieuw een ongunstigen keer zal nemen en de suikerondernemingen de enorme kapitalen, die tegenwoordig er aan besteed

worden, met de hooge interesten, niet meer zullen kunnen goed maken. Wel is waar, als al zoo iets een oogenblik voor den geest komt, paait men zich dadelijk met de verwachting, dat het gouvernement, hetwelk reeds zoo dikwijls hulp heeft verleend, alsnog zal bijspringen en de „hulpbehoevende contractanten" uit den nood zal redden.

De regeering heeft bestendig getoond dat zij ten aanzien der suikercontractanten zeer teeder is gestemd. Geen wonder, dat hare beschermelingen geloven, dat de bron harer weldaden onuitputtelijk is.

K.

Vele Indische oudgasten zullen gehoord hebben van een degradatie, die de maarschalk Daendels, bij eenvoudigen maatregel van bestuur, aan een Europeeschen kapitein van het Nederlandsch Oost-Indisch leger heeft opgelegd. Hij werd, ter zake van eenige klachten door zijn inlandsche soldaten tegen hem ingebracht, veroordeeld, om, gedurende den tijd van zes jaren, in zijn eigene kompagnie inlanders als soldaat dienst te doen. Het besluit is echter zoo abnormaal, zoo in strijd met de wet en de rechten die aan de officieren verzekerd zijn, dat men geneigd is aan de waarheid daarvan te twijfelen en het verhaal voor een sprookje te houden, gelijk er zoo vele over den maarschalk Daendels verteld worden, en gewoonlijk van alle buitengewone mannen in omloop worden gebracht.

In geen beschaafd land ter wereld immers kan een officier tot een lageren rang dan hij bekleedt worden teruggesteld, en noch minder verplicht worden als soldaat te blijven dienen. Slechts in Rusland, meenen wij, bestaan daarvan voorbeelden, maar dan is de degradatie een begenadiging om de knoetstraf en levenslangen dwangarbeid in de mijnen van Siberië te ontgaan, als namelijk de veroordeelde onder de knoet niet bezweken is. De Nederlandsche militaire wet, en dat geldt ook voor die, welke onder koning Lodewijk in werking was, kent de straf van degradatie, enkel voor onderofficieren, Voor officieren heeft zij de cassatie in drie verschillende vormen, als: 1. de eenvoudige cassatie, welke den veroordeelde van zijn militaire charge vervallen

verklaart; 2. de cassatie met toevoeging dat de veroordeelde onbekwaam is, om in het vervolg eenige militaire charge te bekleeden; 3. cassatie met verklaring dat de veroordeelde onbekwaam is, om in het vervolg eenige burgerlijke of militaire charge te bekleeden.

Niets natuurlijker dus dat het verhaal bij velen geen geloof vond, te meer daar men daarvan in geen enkel openbaar stuk vermelding heeft gezien. En toch is het feit waar, hetgeen wij niet zonder een gevoel van leed voor de nagedachtenis van den grooten man boekstaven, doch uit eerbied voor de geschiedenis meenen te moeten doen. De kapitein wien dat harde lot trof was een geboren Europeaan, Ekenboom geheeten. Vergeefs verzocht hij voor een krijgsraad te worden gesteld, om zich te kunnen verantwoorden. Daendels bleef onverbiddelijk. Wat de kapitein misdaan heeft, is ons niet bekend. Doch het schijnt dat zijn vergrijp niet onder het bereik der strafwet viel, anders ware er geen reden geweest hem aan zijn wettigen rechter te onttrekken of hem te weigeren zich ter purge te stellen. Waarschijnlijk zal de klacht zijner soldaten betrekking hebben gehad op te kortdoening van hetgeen hen rechtens toekwam in soldij of vivres of iets van dien aard, waaromtrent geen zekerheid was dat de krijgsraad vonnis kon vellen, terwijl Daendels vermoedelijk noodig achtte tot waarschuwing van anderen een streng voorbeeld te stellen. Zeker weten wij het niet, doch iets van dien aard moet het geweest zijn, om de onbegrijpelijke onwettigheid te kunnen verklaren. De ongelukkige Ekenboom, zich aan het besluit van den maarschalk niet willende onderwerpen, noch de opgelegde vernedering ondergaan, en ook geen recht kunnende bekomen, heeft zich uit wanhoop door het hart geschoten.

Wie zal 't verwonderen? Men stelle zich dezen officier voor, die, ja wel schuldig zal zijn geweest aan een vergrijp dat straf verdiende, maar toch zoo ernstig of zoo bewezen niet schijnt te zijn geweest dat de krijgsraad hem zou kunnen veroordeelen tot zoodanige ernstige straf als de maarschalk in zijne, al of niet rechtmatige, verontwaardiging schijnt te hebben noodig geacht; wien nu, bij arbitrairen en onwettigen maatregel van bestuur, een straf wordt opgelegd zoo vernederend, dat de geschiedenis er geen weerga van kent, die hij machteloos was te ontgaan en even machteloos om zijn goed recht te doen gelden; — gedwongen om zes jaren met zijn inlandsche onderhoorigen als soldaat

dienst te doen; hij, officier en Europeaan, in rang, soldij, voeding, kleeding en huisvesting met inlandsche soldaten te worden gelijk gesteld, met hen gelijke diensten, de lastigste corveeën, de vuilste reinigingen van kazernen en kampementen te doen, waarvan de Europeesche compagnien, als behoorende tot een hooger ras of een hoogere caste, verschoond werden!! Het gezond verstand zou zich verzetten, om deze willekeurige daad van een bekwaam regent voor mogelijk te houden, zoo men niet wist dat Daendels voor geen willekeur terugdeinsde, hoe onwettig die ook wezen mocht, als hij die, naar zijn opvatting, noodig achtte.

Om zich den toestand van Ekenboom in zijnen geheelen omvang te kunnen voorstellen, moet men nog in aanmerking nemen wat hem in het materieële leven te wachten stond. De soldij, de voeding, de kleeding, ja zelfs de huisvesting der inlandsche soldaten voldeed op verre na niet aan de behoeften van een Europeaan zelfs van den laagsten stand. De soldij was toen geringer dan thans; de vivres bestonden uit rijst en zout zonder meer; van dierlijk voedsel was geen sprake, menage werd niet gemaakt en de soldij kon slechts karig in het ontbrekende voorzien. De ondervinding van latere jaren heeft geleerd, dat de voeding onvoldoende was om krachtige inlanders te vormen, hoezeer de minder krachtige lichaamsbouw en de aangeboren soberheid der tropenbewoners geen zoo krachtig voedsel vordert als de zwaardere en sterkere bouw van den Europeaan. In kleeding werd niet meer gegeven dan een linnen buis en broek tweemaal 's jaars; geen hemden, geen onderbroeken noch sokken, vooral geen schoenen waarvan het dragen alleen aan Europeanen en Ambonsche christenen was toegestaan. Het beddegoed bestond uit een ligmatje op een brits of slaaptafel met een lederen hoofdkussen gevuld met stroo, doch geen deken of sprei, geen dekking tegen de pijnlijke beten der muskieten, die op het bloed der blanken zoo verzot zijn. De veroordeeling was niet slechts een zedelijke, maar ook een materieele marteling, waarmede alleen de afgeschafte pijnbanken te vergelijken zouden zijn.

De bevestiging van dit verhaal is te vinden in een brief welke door R. Prediger den 9den van grasmaand van het jaar 1810 aan den minister van koloniën is geschreven. Hij zal in het rijks archief mogelijk niet ligt te vinden zijn, maar toch kan het zijn, dat, door de ijverige nasporingen van den heer P. A. Leupe, dat

document nog eens voor den dag komt en van het voorval een nauwkeuriger bericht wordt verkregen.

De toelichting van het koninklijk besluit van 16 april 1872, tot uitvoering der agrarische wet — te vinden in de onlangs verschenen bijlagen van het koloniaal verslag van 1872 in den vorm eener missieve van den minister van Bosse aan den gouverneur-generaal — somt onder anderen, de bezwàren op, welke in Indië zijn gerezen tegen het afgeven van titels van „individueel erfelijk gebruiksrecht", buiten en behalve de „eigendomsbewijzen," waarvan uitsluitend in de wet sprake is.

De directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie meenden, dat die titels in geen geval bij de districtshoofden mochten verkrijgbaar worden gesteld. Het zou schier onmogelijk zijn geweest de afgifte van voldoende waarborgen te omgeven, welke toch onontbeerlijk zijn, omdat op die titels de verkrijging van het eigendomsrecht zal zijn gebaseerd. Buitendien, art. 81 van het regeerings reglement gedoogde geen inmenging van het bestuur in zaken van mijn en dijn, waarom dan ook reeds voor eenige jaren bij regeeringsbeschikking uitdrukkelijk is uitgemaakt, dat alle quaestien over grondbezit door het administratief gezag geheel losgelaten en aan de rechterlijke macht ter beslissing overgelaten zouden worden.

In deze aanvankelijke meening, door den vorigen gouverneur-generaal gedeeld, zijn de directeuren, gedurende hun verderen arbeid, slechts versterkt. „Het komt", zeggen zij, „vooral op de bewijskracht der titels aan. Waar het erfelijk individueel bezit het meest is doorgedrongen, komen omtrent dat recht nu reeds de meeste geschillen voor, die, volgens de bepalingen, door den rechter moesten worden uitgewezen." Voorts hebben zij gevoeld dat, wanneer men de titels van gebruiksrecht wilde doen strekken als grondslag van een later verzoek om eigendom, toch in de eerste plaats alle waarborgen moesten aanwezig zijn dat die titels niet afgegeven werden dan aan de rechtmatige bezitters van den grond, en dat slechts de rechtmatige bezitter daaraan een aanspraak op eigendoms-verkrijging ontleenen kon.

Voortreffelijk.... tot hiertoe. Ongelukkig, volgt nu een trap op het districts-bestuur, vragenderwijze overgenomen in de mi-

nisteriëele missive: „of de regeering de gewichtigste belangen „der bevolking afhankelijk mag maken van de beslissing van „inlandsche ambtenaren, wier machtige invloed op dessahoofden „en minderen het plegen van willekeurige handelingen zeer „vergemakkelijkt?

Gesteld dit regeerings oordeel over hare inlandsche ambtenaren is volkomen juist, aan wie dan, in de eerste en voornaamste plaats, de schuld? Aan de regeering die niet te vertrouwen personen handhaaft of aan hen, die zich slechts als werktuigen van het gezag beschouwen en de bevelen van het gezag ten uitvoer leggen? En zouden, waarlijk, de hoofden wel willekeurige handelingen plegen, indien de eischen der regeering jegens de bevolking daartoe geen aanleiding gaven; indien zij van de grondstelling uitging: „bescherming van de personen en goederen der mindere inlanders," en dienovereenkomstig al hare handelingen regelde?

In de september-aflevering, blz. 227—229, van den vorigen jaargang van dit tijdschrift, komt een beschrijving voor van de uitkomsten der eerste proefnemingen met het Reynoso-systeem bij den suikerriet-aanplant genomen. Wij achten het niet ondienstig, uit het koloniaal verslag van 1872 over te nemen hetgeen daaromtrent nader van regeeringswege wordt medegedeeld.

„Het onderzoek, dat, behalve in de residentie Samarang, ook in de residentien Cheribon en Japara, waar de bedoelde kultuurwijze hier en daar voorkwam, werd ingesteld, deed zien, dat de aldus bewerkstelligde aanplantingen een grootere productie afwierpen, dan die volgens de gewone wijze bewerkt.

„Voorts bleek dat deze nieuwe plantwijze zich in hoofdzaak van de gewone onderscheidt, dat bij haar de grond niet wordt beploegd, maar plantgroeven worden gemaakt, waarin de suikerrietstekken horizontaal worden nedergelegd, die daarna laagsgewijze met losse aarde worden gedekt, zoodat een gedeelte van den arbeid, en wel dat, wat anders door het ploegvee wordt verricht, thans op den planter komt te rusten. Dientengevolge is het ligt mogelijk dat daar, waar de bevolking in het bezit van een ruimen veestapel is, zij aan de oude plantwijze de voorkeur geeft.

„De betrokken hoofdinspecteur der kultures, intusschen, die gedurende zijn jongste dienstreis zelf een plaatselijk onderzoek omtrent deze plantwijze instelde, kwam, bij vergelijking met de oude kultuurwijze en van de aan elk harer verbonden voordeelen, tot de overtuiging, dat een proefneming op ruimer schaal, ook in andere gewesten, allezins geraden was.

„Op zijn voorstel schreef de directeur van binnenlandsch bestuur, onder toezending eener nota, houdende eenige wenken, welke bij die proeven te stade konden komen, de residenten van Tagal, Pekalongan, Rembang, Soerabaja, Pasoeroean, Probolingo, Bezoeki, Banjoemas, Madioen en Kediri aan, om zich, voor zooveel noodig, met de bevolking en de suikerfabriekanten te verstaan, om bij elke onderneming, op contract met het gouvernement werkende, zooveel mogelijk op twee of drie verschillende plaatsen, elk van niet minder dan tien bouws, den aanstaanden suikerrietaanplant volgens de bedoelde wijze te bewerkstelligen, en om van de uitkomsten, onder vermelding van alle wetenswaardige bijzonderheden, nader te berichten."

De uitslag van deze nieuwe proef moet nu geduldig worden afgewacht. Intusschen vermeldt het verslag nog, dat bij de onderneming Pangka in Tagal, in den laatsten tijd, een andere nieuwe plantwijze, werd beproefd, hierin bestaande, dat, in stede van geulen en plantgaten, tjoeklak, slechts geulen, tjongkok, worden gegraven op onderlinge afstanden van 5 voet, waarin dan, in plaats van één, twee rijen bibiet worden geplant. Het verslag voegt er bij, dat deze plantwijze voor de bevolking minder bezwarend is, wegens de besparing van den omslachtigen en tijdroovenden arbeid aan het maken van plantgaten verbonden. Ook met deze werkwijze zullen bij andere fabrieken proeven worden genomen.

Ter aanvulling van hetgeen hierboven wordt medegedeeld omtrent de speculatie in suikercontracten, nemen wij nog uit het koloniaal verslag over hetgeen daarin voorkomt omtrent de ondernemingen Tjomal en Bandjardawa in Tagal:

Die ondernemingen werden gedurende 1871 rechtstreeks van gouvernementswege geëxploiteerd onder het beheer van twee daartoe aangestelde administrateurs en wierpen voor het gouver-

nement in dat jaar veel aanzienlijke winsten dan ooit te voren af.

In 1870, onder het beheer van een handelslichaam te Batavia, bedroeg de productie 31,600 picols, die een zuivere winst van niet meer dan ƒ 29,740.93 — na aftrek van het voor gouvernements-rekening gedurende 1870 aan beide fabrieken voor reparatien en brandassurantie ten koste gelegde, tot een gezamenlijk bedrag van ƒ 20,945.99 — opbrachten.

In 1871 was de hoeveelheid gefabriceerde suiker 32,551.58 picols, waarvan de zuivere winst — na aftrek van alle uitgaven — op ƒ 211,209.96 wordt geraamd.

Beide fabrieken werden in het begin des jaars 1872, bij inschrijving in het openbaar verkocht. Groot was de mededinging. Niet minder dan 30 inschrijvers deden zich voor Tjomal en 32 voor Bandjardawa op. De aanbiedingen varieerden tusschen ƒ 461,500 en ƒ 180,000 voor de eerste en ƒ 850,507, en ƒ 200,000 voor laatstgenoemde fabriek. Aangezien de hoogste inschrijvers de door de regeering gevorderde zekerheid omtrent de beschikking over het noodige werkkapitaal konden verschaffen, werden de fabrieken hun afgestaan en met hun de toegezegde overeenkomsten gesloten.

De staatkundige toestand der vorsten op Celebes onder Makassar behoorende. 1771.

Het was de gewoonte, onder het bestuur der Oost-Indische Compagnie, dat, zoodra een gouverneur, directeur of ander hooggeplaatst persoon, uit de betrekking waarin hij werkzaam was geweest, werd ontslagen, hij aan zijn opvolger een memorie achterliet, waarin de toestand van het gewest, waarover hij het bewind had gevoerd, uiteen werd gezet, ten einde tot leidraad te verstrekken.

Uit een dergelijke memorie, door den gouverneur David Boelen, in 1771, aan zijn opvolger, Paulus Godofridus van der Voort, betreffende Makassar en onderhoorigheden, overgegeven, blijkt hoe hij den toestand en den aard der vorsten beschouwde, die tot dat gebied behoorden.

In de eerste en voornaamste plaats, wordt de koning van Boni vermeld, die zijn schoonzoon Mappa, koning van Soping, ongeneigd was en alles in het werk stelde om dat rijk te verontrusten, de onderdanen tegen hunnen vorst op te hitsen en van hem te vervreemden. Hij deed het voorkomen als of Mappa zijn volk onderdrukte en eenige zijner onderdanen Boni om bescherming hadden aangezocht, „met inzicht om de gemoederen dezer kleine hoop, hierdoor tot oproer en afval gaande „gemaakt en door zijne bescherming aangemoedigd, de anderen „op dat voorbeeld mede tot zich te lokken", waar door Soping, zooveel hem mogelijk was, van zijne landzaten te ontvolken en de daardoor te verwekken onlusten, vereenigd met den hoon en minachting die Mappa bij zoo vele gelegenheden reeds van den Bonischen vorst had moeten ondervinden, hem, ware het mogelijk,

te noodzaken tot vijandelijkheden tegen hem over te gaan, ten einde een gelegenheid te hebben om, op zijn beurt, hem aan te vallen, of wel om Mappa door al deze handelingen zoo moedeloos te maken, dat hij uit zich zelve van zijn land afstand deed of het aan den ouden vorst overdroeg, in welk geval deze daarover wel ten behoeve van een der zijnen zoude hebben beschikt. Doch Mappa, die van het hem dreigende gevaar zijn volk kennis had gegeven, werd van hun liefde en trouw aan hem zoo overtuigd, daar ze allen hem verzekerden dat ze zijn lot met standvastigheid zouden deelen, dat alle ontwerpen van Boni ten zijnen nadeele in het werk gesteld verijdeld werden. Had dit geen plaats gevonden, dan zou de rust op Celebes deerlijk hebben kunnen worden verstoord, want in dat geval, zou ongetwijfeld Wadjo, Pamana en Lamoeroe partij voor Soping hebben gekozen, waardoor de kans van Boni om te slagen zeer verminderd ware geworden en zelfs zeer nabij zijn ondergang kunnen worden gebracht, en de Compagnie genoodzaakt geworden zich hierin te mengen, de beurs zou hebben moeten openen en de kosten dragen.

In 1769 had de vorst van Boni een reis door zijn staten gemaakt om de troonsopvolging vóór zijn overlijden te regelen, waarvan hij den gouverneur kennis had gegeven, doch zonder den troonopvolger te noemen of aan te duiden. Het was evenwel den gouverneur gelukt deze belangrijke zaak met zooveel omzichtigheid en goed gevolg te behandelen, dat de rijksopvolging bij die gelegenheid openbaar en onherroepelijk werd vastgesteld op Aroe Mampoe genaamd Lapaga. De acte hiervoor werd bestempeld met het rijkszegel, van de twee eerste ministers, de rijksbestierder en tomerilalang en door de gezamenlijke kiesheeren en den verderen adel eigenhandig onderteekend. Doch weinigen tijd na dit bezoek van den koning van Boni in de binnenlanden, werd deze prins door een ziekte aangetast, waaraan hij nog leed en kwijnende bleef en wel zoodanig, dat genoegzaam alle hoop op herstel vruchteloos was en men weldra zijn dood zou kunnen hebben te verwachten, waardoor alle voorzorgen stonden verijdeld te worden. Want, wie dan tot zijn opvolger bestemd? De gouverneur was verlegen hierop te antwoorden. Wel had Boni's vorst tien zonen, waarvan zeven uit een wettig huwelijk gesproten, namelijk: Lakasi of Aroe Tha, bij een vrouw van geringe afkomst; Labbaloso Aroe Ponre en Lapatto Datoea

Barengan, beiden gewonnen bij een vrouw van middelbare geboorte, een priester's dochter. Na haar overlijden, had de koning haar zuster gehuwd en uit dat huwelijk waren gesproten:

Latanri, Aroe Amali; Lasarassa, Aroe Paleengoran; Lapalagoena, Aroe Nanka; Lamakasouw, zonder gebied;

Lamoehamat, }
Lapabara, } deze drie buiten echt verwekt.
Ali, }

Van dezen, zoude de tweede en derde, naar geboorterecht, wel de naaste zijn; „maar ziet — zegt de gouverneur — het „zijn beide uileborden, ijver- en geestelooze menschen, geheel „ongeoefend en onbekwaam tot het staatsbestuur, en die dus „onmogelijk haar zelven in dat karakter en het vereischte ontzag „tegen de kwade praktijken van 's koning's kleinkinderen (meest „alles wat van het mannelijke is, tot de snoodste schelmstukken „en guiterijen overgegeven) zouden weten te mainteneren." Men had ook geen de minste blijken dat ze der Compagnie genegen waren; ze waren, integendeel, haters van de Hollanders en hadden nooit omgang met hen gezocht of daarom getracht.

De vierde was het „schuim van alle booswichten, een zwerver, „een roover en menschenmoorder." Hij was dan ook reeds sedert lang bij den koning in ongunst.

De vijfde, zesde en zevende hielden zich meest in de binnenlanden op, en waren daardoor bij den gouverneur genoegzaam onbekend, doch „men zegt dat het lage geesten zijn, die weinig of geheel niet in eenige consideratie komen."

De drie laatsten, als in onecht geboren, kwamen in het geheel niet in aanmerking.

Lakasi of Aroe Tha, de eerstgenoemde, was „een affabel „mensch, niet onheusch in zijn voorkomen, vrij wel met vernuft „en oordeel begaafd, tamelijk geoefend in 's lands zaken en „oude gebeurtenissen, ook niet afkeerig van de Hollandsche ge„bruiken en omgang; maar, daarentegen, door zijn huwelijk „verbonden aan de Goasche Makassaren, oploopend van aard, „en, wat het kwaadste was, schraapzuchtig in den hoogsten „graad, waarom het te duchten stond dat, zoo hij den troon „beklom, zijn onbegrensde woekerzucht hem tot allerlei afper„singen en mishandelingen zoude kunnen doen overslaan, waar„uit dan weder verwarringen en revolutien konden worden „geboren." Doch het was ook mogelijk dat hij zich beterde;

want de gouverneur was onderricht geworden dat hij het niet alleen voor eigen rekening deed, maar dat de oude vorst vrij wat meer dan den vierden penning daarvan trok.

Maar nog een andere zwarigheid deed zich voor. „Door het „gedrag van zijn brooddronken en tot het plegen van allerlei „geweld en boosheden geschapen zoons, waarvan den eersten „rang toekwam den kapitein aller guiten en gauwdieven, dien „befaamden Latila, na hem Latanro en Laompoe, die reeds zoo „lang allerlei soorten van ongebondenheden straffeloos hebben „durven plegen, alzoo niemand der rijksgrooten hen bij den „ouden vorst, hunnen pleegvader, van hunne euveldaden zou „durven beschuldigen." Het zou dus, — daar hun vader, die niet onkundig van hun gedrag kon zijn, de oogen hiervoor gesloten hield en zij zoo weinig vrees of ontzag voor hun grootvader betoonden, — te vreezen zijn wanneer Aroe Tha den troon beklom, ze tot de „allerbuitensporigste boosheden zouden „kunnen overgaan."

Aroe Palakka mocht mede niet in aanmerking komen, van wege zijne „kwaadaardige en tegenover de Compagnie kwalijk „gezinde en onrustige vrouw, die uit een Makassaarsche prinses „geboren en daardoor aan de hoven van Goa en Tello ver„maagschapt was," onaangezien hij, volgens het recht van geboorte, als een wettige afstammeling van den ouden koning Palakka in de mannelijke linie, de allernaaste daartoe zoude wezen.

Aroe Tanette, mede eene afstammelinge van den grooten Aroe Palakka, kwam evenzeer in aanmerking; aan hare getrouwheid aan de Compagnie viel even zoo min te twijfelen, als men aan de andere zijde had ondervonden dat ze een grilzieke en wispelturige geaardheid bezat.

Deze vorstin was de moeder van Mappa,. koning van Soping, zoodat hij uit dien hoofde mede in aanmerking zoude kunnen komen. Op zijn tegenwoordige daden en handelingen viel niets aan te merken. Hij scheen veel ontzag en gehechtheid voor de Compagnie te hebben. Of dit nu uit genegenheid of uit noodzakelijkheid voortsproot, was niet te bepalen. Kon men het eerste vaststellen, dan was het te wenschen, dat hem dat lot trof; maar, zooals de zaken stonden, was hiertoe bij den ouden vorst geen voorslag te doen.

Behalve deze, had Aroe Tanette nog twee zoons, Latawie Lasoen of Aroe Pantjana en Magoesila, die, haar zouden opvolgen.

Doch beide waren tot alle ongebondenheden overgegeven en daardoor onwaardig om er iets verder van te vermelden.

Er diende echter niet gedraald te worden met een andere in successie te stellen, daar, indien er geen benoemd was, in geval de tegenwoordige kroonprins kwam te overlijden en men dit zou willen uitstellen tot na den dood van den ouden vorst, daaruit moeilijkheden zouden kunnen voortkomen. Wie dan uit de opgenoemden daartoe genomen?

Met Mappa, hoewel de aangewezen persoon, kon men niet voor den dag komen. Getrouwd met de dochter van Boni's koning, had hij een twaalfjarige zoon, genaamd Laonro en datoe van Patiro. Ook deze was wel eens in aanmerking gekomen; doch, bij het leven van den ouden koning, die den onverzoenlijksten haat en afkeer tegen het geslacht van Mappa voedde, „zooals zijn moeder, de vorstin van Tanette, reeds de gevolgen „hiervan moest ondervinden," was er geen waarschijnlijkheid dat deze, evenmin als zijn vader en grootmoeder, hem zoude opvolgen.

's Konings kleinzoon, Latanri Boeboe, koning van Timoeroeng, oud acht jaren, wiens vader, Aroe Bakka, overleden was, en wiens moeder, 's konings dochter en volle zuster van Aroe Ponre, nu hertrouwd was met een der Sopingsche rijksballingen Aroe Tonra, was een jongeling die zeer door zijn grootvader werd bemind en derhalve bij hem niet buiten aanmerking stond. Maar gesteld dat deze in de successie werd opgenomen, dan toch zoude er een van 's konings zonen tot regent van het rijk dienen te worden verklaard totdat hij de jaren zoude hebben bereikt en geschikt wezen om zelven de regeering te aanvaarden, om reden de twee eerste ministers, de rijksbestierder en de tomarilalang beide lieden waren van hooge jaren en vooral de eerstgenoemde een bijzonder beminnaar van den opium was. Bovendien waren het „suffers, trage, lustelooze en rustique menschen."

Mappa uitgezonderd, kwam het den gouverneur voor, dat er uit al de overigen nog geen geschikter, ten minste bekwamer voor troonsopvolger kon worden aangewezen dan de pongoewa Aroe Tha hetzij als kroonprins, dan wel dat hem het regentschap werd opgedragen.

Kon men zich verzekeren dat, bij het overlijden van den koning, genoegzame rechtzinnige Boniërs, die den voorspoed van het rijk in bestendige rust boven hunne bijzondere belangen

achtten en waardeerden, onder den stemmenden adel waren te vinden, en die door een vaderlandslievenden geest gedreven onbeschroomd voor Mappa zouden durven uitkomen en in het strijdperk treden, dan zou de gouverneur van advies wezen deze zaak ongemerkt te laten berusten, zonder daar van vroeger of tot op het overlijden van den vorst eenige beweging te maken; maar daar dit van geen hunner te vertrouwen of te verwachten was, achte hij een tijdige voorzorg en beschikking van de hoogste noodzakelijkheid.

's Compagnie's veiligheid hing af van de vereeniging en de trouwhartige verstandhouding met Boni; hierom was het te wenschen dat het dit rijk nimmer mocht ontbreken aan zoodanige vorsten die de vereischte trouw en oprechtheid daartoe bezitten, daar het in het tegenovergestelde geval er zeer gevaarlijk zoude uitzien; want, gelijk de Compagnie met Boni vereenigd daar heerschappij en eigendom verkregen had, moest men evenzoo, door een bestendige vereeniging met Boni, dat ontzag en eigendom in stand houden en niet te veel rekenen op zoo vele heimelijk kwalijkgezinden, die zich als 's Compagnies bondgenoten voordeden. Boni was zoo min buiten de Compagnie als de laatste buiten de eerste bestaanbaar. Trouwens men moest zich geen verkeerde verbeelding maken. Niet zoo zeer de genegenheid als wel de noodzakelijkheid doet zelfs bij de beste van allen de Compagnie achten en waarderen. De aanschrijving der Hooge Indische regeering diende hier nog altijd tot een stelregel te worden gehouden: „Dat we met geene van alle deze inlandsche „natien mogen vaststellen eene verzekerde vrede te hebben; „maar dat wij altijd omtrent dezen met eene wantrouwende „voorzigtigheid moeten blijven waken." Men verbeelde zich ook niet, dat Boni's vorst niet zou beseffen van welk nut en aangelegenheid hij voor de Compagnie is, gelijk dit wel eens in politieke aanmerking geweest is; het tegendeel was den gouverneur altewel gebleken en men moest maar niet twijfelen aan de bewustheid die hij daarvan droeg, „zoo min als dat hij daarop „en op de preferentie die hij naast de Compagnie in het bond„genootschap had, vermetel, zich bij verscheiden gelegenheden „een geusurpeerde of eigenlijk gezegd gewaande macht over deze „en geene der mindere bondgenoten had getracht aan te ma„tigen." Dit moest men in allen geval tegengaan en daarbij in acht nemen wat de Indische regeering hier ook aanbeval dd.

18 maart 1704: „zoo hebben wij echter niet kunnen goedvinden „dit punct in 't geheel te laten slippen, maar noodig oordeelen „UE. te bevelen 't zelve volgens de contracten, doch met voor„zigtigheid en discretie, op de minst aanstootelijke wijze te mainc„teneren, dewijl dat ook zoude kunnen te stade komen bij ver„deren aangroei van de confidentie en al te nauwe vereeniging „tusschen de hoven van Boni en Goa."

Want, gelijk het de Compagnie, alleen volgens de verbonden toekwam, een ieder der bondgenoten binnen de palen van hunnen plicht te houden; zoo was ook de Compagnie verplicht ieder der bondgenoten bij zijn rechten en voorrechten te bewaren en voor te staan en door dit wel te betrachten lag daarin, het zoo hoog noodige evenwicht die er tusschen de hoven diende te worden gehouden.

De gouverneur was ook van begrip dat het de contracten waren die in alle voorvallende zaken daar op betrekking hebbende, alleen moesten spreken en gelden, zonder, zooals reeds al te veel toegegeven was, „zich hunne landsgewoonlijkheden te „laten aanwennen, hetgeen nu al zoo ingeworteld was, dat: „het is na 's lands gebruik! een gewone uitroep is, waar„mede zij het onderwerp van debat als bekrachtigen en be„sluiten."

De Bonische vorsten waren achtereenvolgens zoo veel „bot „gevierd dat men bijna het eindje zelve zich zou hebben laten „ontslippen, daar zij, integendeel, van tijd tot tijd het wel hebben „weten na zich te palmen en daarvan gebruik maken. Men had „Boni van het begin af aan, dat ontzag voor de Compagnie be„hooren te gewennen waarin men ons van tijd tot tijd als door „een zachte hand meer en meer door Boni heen laten leiden. „Wel kan men begrijpen dat de staatkunde somtijds wel eenige „inschikkelijkheid en veinzerij vereischte; maar men had ook „daarvan, bij de hoogste noodzakelijkheid alleen, slechts maar „een spaarzaam gebruik behooren te maken, dat dezelve geen „indrukken van vrees tot verkleining van den eerbied en ontzag „voor de Compagnie zoude hebben kunnen doen ontstaan of „verwekken. Men heeft hier nooit een taal tegen Boni durven „voeren geëvenredigd aan het geene zij de onze bij zoo menig„vuldige gelegenheden hebben durven onder den neus duwen."

Na te hebben aangehaald welke landen aan Boni in leen, en welke zaaivelden in de Noorder-provincien zoowel als de Zuider-

wingewesten het volstrekt eigendom van de Compagnie, door de wapenen verkregen, aan haar waren afgestaan, kon de gouverneur in het voorbijgaan niet nalaten te verhalen hoe van de toegevendheid van deze en gene zijner voorgangers, in het afstaan aan verscheiden Bonische grooten, van een zeker gedeelte van 's Compagnies gerechtigheid op het gewas van zoodanige velden, als aan hen, om ten hunnen behoeve te mogen laten bewerken, waren afgegeven, door hen op de ondankbaarste wijze een schromelijk misbruik werd gemaakt, terwijl ze in plaats van deze onverplichte edelmoedigheid aan hunne zijde met erkentenis te beantwoorden, sommigen zelfs geheel en al boven het geen hun reeds was ingewilligd geworden, ook nog durfden weigeren, de tienden van het overige gedeelte van hun gewas, aan de Compagnie te voldoen; hetgeen jaarlijks bij het inzamelen van die contributie veel moeilijkheden verwekte. Ze hadden dus reeds lang verdiend, dat men hen dit voorrecht weder geheel en al had ontzegd en ontnomen; doch hij had om der gevolgen wille, daar het veel krakeel en gemelijkheid zou hebben veroorzaakt, tot dat uiterste niet willen overgaan. Maar hij had daarentegen het voetspoor zijner voorgangers in deze niet bewandeld; die hij vertrouwde, dat wel uithoofde van deze of gene staatkundige inzichten tot die toegevendheid zouden zijn gedrongen geworden. Van hem hadden de grooten niets van dien aard verworven, terwijl hij zijn opvolger aanraadde zijn voorbeeld te volgen, want door hen diensten te bewijzen, waren toch de volkeren van Celebes, in geen opzichten aan de Compagnie te verbinden of te verplichten.

Wat er toe noodig was tot de goede verstandhouding met de vorsten en het behoud van den vrede, kwam het den gouverneur, voor, dat hiertoe werd vereischt:

ten eerste, een oprechte en getrouwe verstandhouding tusschen de Compagnie en Boni;

ten tweede, het bevorderen aan de zijde der Compagnie tot een vriendelijken omgang en verkeer tusschen Boni en de hoven van Goa, Tello, Soping en Wadjo. Slechts vriendelijk, omdat onze staatkunde dit vorderde en vereischte. Een al te groot vertrouwen onder hen kwam hem schadelijk voor; hoe meer ze in dat opzicht werden gescheiden hoe meer het vertrouwen tusschen de Compagnie en Boni werd bevestigd en versterkt. Hoe meer ze onder een zoodanig vriendelijk verkeer tevens in een

gestadig wantrouwen op politiek terrein tegen elkander konden worden gebracht en gehouden, hoe meer ze de bescherming en vriendschap der Compagnie op prijs zouden stellen en waardeeren. Zooals de zaken nu stonden, had men dan ook voor geen verstoring van den vrede te duchten.

De Goasche Makassaren, scherpzinnig en doorslepen van aard en die, naar hunne gewone wijze van handelen, valsche aanspraak op deze en gene doessons (landerijen) maken en, bij elke verwisseling van bestuurder, daarmede voor den dag komen, waren vreedzaam, en onvermogend.

Die van Tello leefden stil en gerust.

Soping werd met beleid en op een goede wijze door Mappa geregeerd. Hij gaf blijken van genegenheid voor de Compagnie, waarin hij diende te worden gehouden, daar men niet kon weten waarin dit heden of morgen van nut zoude kunnen wezen.

Wadjo, in groei en bloei van voorspoed en rijkdom toenemende, hield zich stil. Het was een volk dat zich in geen enkel opzicht aan het Boengaaisch contract stoorde en zich ook daaraan niet meer gebonden achtte. Ze breidden hunne vaart en handel wijd en zijd uit, en voeren geheel zonder of onder hunne eigen passen. Ze geleken op de sprinkhanen die in Egypte het koorn verslonden. „Zoo hadden zij 's Compagnies lijwaathandel op „Celebes, benevens dien van hunne naburen, de stoutmoedige „Mandharezen, geheel den bodem ingeslagen." Onder malkanderen waren ze reeds lang zeer verdeeld, dat, na den dood van Pamana's vorst, — die onder de zeven hoofdkoningen van dat rijk een der voornaamste en machtigste was geweest, — in 1769 al dadelijk begonnen was. Hun hoofdvorst, de Aroe Matoea, hadden ze verscheiden reizen afgezet en een ander in zijn plaats verheven, doch deze op zijn beurt afgezet en de vorige weder hersteld. Door al dit woelen in eigen boezem werden ze als het ware afgeleid van het smeden van onrustige ontwerpen naar buiten.

Dit gevoegd bij het overlijden van den vorst van Pamana in 1769, die, behalve het vermogen dat hij had gehad, zeer kwalijk gezind en van een listigen en onrustigen aard was, scheen de gouverneur toe, verijdeld te hebben de nadeelige voornemens die weleer bij dat hof waren gesmeed, namelijk om den koning van Boni, bij gelegenheid zijner reis in de binnenlanden in 1769, voor te stellen, het vernieuwen van zeker verbond tusschen Boni,

Soping en Wadjo, in aloude tijden en lang vóór dat het Boengaaisch contract in de wereld was gekomen, gesloten, en door hen lieden in 1708 reeds vernieuwd en bij hen genaamd Lamoen patoea Ri Timoeroeng, en, zoo het niet mocht tot stand komen, alsdan Boni over te halen Tjinrana-Boni, voor een gedeelte erfleen, te vermeesteren, waarvan echter tot nu toe niets was gekomen en men ook niets te duchten had. Alleen zoude men trachten, indien de vorst van Boni genegen mocht zijn zijne binnenlandsche staten weder te bezoeken, hem daarvan door alle mogelijke redenen, af te leiden. Zijn heerschzuchtige en woelachtige aard vereischte een gestadige oplettendheid van nabij. Behalve dat zijn einde, naar men kon berekenen, niet zoo ver af kon wezen, zou het veel geruster zijn als hij niet in de binnenlanden kwam te overlijden.

De Loewoenezen waren een volk dat even weinig om de contracten gaf als de Mandharezen; ze waren echter minder schadelijk, dewijl ze zich met geen koophandel of scheepvaart dan alleen binnen 's lands met kleine vaartuigen onledig hielden en dus ook niet op roof voeren, zooals de laatstgenoemden, die in alle opzichten zeeschuimers en stoutmoedige overtreders der contracten waren.

Van Tanette, een erfelijk prinsdom van de vorsten van dien naam, grenzende aan het noordelijkste gedeelte van 's Compagnie's Noorderprovincien, wist de gouverneur niets bijzonders mede te deelen. De kwade bejegeningen die 's Compagnie's onderdanen op Sagery, van tijd tot tijd, van hare ondeugende zoons ondervonden, moesten met kracht worden tegengegaan, even zoo de gestadige kwellingen, die de onderhoorigen der Compagnie zoo in de Noorder- als Zuider-districten van de Boniërs moesten verduren.

Ten einde de zoo gewenschte rust op Celebes te verzekeren, diende men, eerstens, alle misverstand, twist en tweedracht, die onder de hoven moesten komen te ontstaan, ofschoon ook uit geringe oorzaken of beginselen ontsproten, toch van gevaarlijke gevolgen zouden kunnen wezen, naar de rechtvaardigheid en 's Lands costumen (die hierin zoo ver ze geen betrekking op de contracten hadden) weder diende te gelden, spoedig gestuit en hersteld worden; en, ten tweede, Boni's overheerschzuchtigen aard over de andere bondgenoten, bij den minsten schijn van gevolg, met beleid en behoedzaamheid tegen te gaan.

LEUPE.

De Nieuwe Regeling der Landrente op Java.

(Ordonnancie van 3 April 1872, Staatsblad van N. I. N°. 66).

De geschiedenis der landrente op Java — een ware Spieghel Historiael onzer koloniale politiek — is dikwerf beschreven. Men weet dat de Engelschen, toen zij hun gezag in Britsch Indië hadden gevestigd, spoedig gebruik moesten maken van het recht, in 1765 door hen verkregen, tot heffing eener belasting op de inkomsten van den grond, dat deze belasting daar reeds lang bestond, ja op het eind der 16e eeuw vrij behoorlijk geregeld was, maar dat de Engelschen, haar in al de gewesten hunner uitgebreide kolonie achtereenvolgens aan een nieuwe regeling hebben onderworpen. Het is verder bekend dat die regeling niet overal op dezelfde wijze is geschied, maar verschillend is uitgevallen, naar het antwoord dat in elk gewest gevonden werd op de vraag, wie er de wettige grondbezitters waren; ook wel, naarmate deze of gene theorie omtrent de landrente bij het Bestuur boven dreef. In Bengalen zijn de erfelijke ambtenaren, die van ouds met de invordering der landrente waren belast — de zoogenaamde Zemindars — als grondeigenaren beschouwd; elders is de eigendom toegekend aan de dorpsgemeente als collectieve eenheid en is het dorpshoofd, als vertegenwoordiger der gemeente, in de landrente aangeslagen; elders weder heeft men het grondbezit gevonden in handen van familiën, aan wie de velden van een geheel dorp toebehoorden, zoogenaamde Village-Zemindars, die den grond òf zelve bebouwden òf aan anderen verhuurden, en ook daar heeft men natuurlijk den gemeentelijken aanslag ingevoerd. Maar nog een ander stelsel is in Britsch Indië (aanvankelijk in Madras en later ook in Bombay) toegepast namelijk het

Ryotwar-stelsel, waarbij de landbouwers onmiddellijk, zonder tusschenkomst van dessa-hoofden of Zemindars, door het Europeesch bestuur worden aangeslagen. Deze regeling boezemt ons hier inzonderheid belang in, want zij heeft aan Raffles tot voorbeeld gediend, toen hij, als vertegenwoordiger der Britsche regeering met het bestuur over Java belast, daar de landrente invoerde. Eerst koos hij den gemeentelijken aanslag, maar reeds vier maanden later kwam hij hierop terug en gaf hij bevel om tot hoofdelijken aanslag over te gaan. Toen echter onze Commissarissen-Generaal in 1816 de kolonie uit handen der Engelschen hadden overgenomen, bleek hun alras de onmogelijkheid om, bij het volkomen gemis aan gegevens voor een billijke heffing, den individueelen aanslag te handhaven. „In aanmerking nemende", zoo spreken zij in hun besluit van 4 Januari 1819, „dat nog „niet is verkregen die algemeene kennis van de uitgestrektheid, „gesteldheid en vruchtbaarheid der velden, als vereischt wordt „tot het daarstellen van vaste en onherroepelijke regelen; dat „echter eenige bepalingen moesten worden gemaakt, welke tot „zoolang werken kunnen, als die meer volmaakte kennis ver„kregen is, zoo is goedgevonden en verstaan: De aanslag der „landrente over den jaren 1819 en de volgende jaren zal, immers „zoolang de landen niet behoorlijk gemeten, geclassificeerd en „gewaardeerd zullen zijn, dessa'sgewijze worden gedaan," enz. In overeenstemming met dit besluit werden metingen bevolen, te beginnen in de residentie Kadoe. Omtrent de waarde der uitkomsten, die deze metingen opleverden, rees na korten tijd bij sommigen wel eenige twijfel, maar desniettemin besloot de Indische regeering nog in Juni 1825 tot voortzetting van den arbeid. Nauwelijks echter was dit besluit genomen, of men ontving bevel van het opperbestuur tot invoering van allerlei bezuinigingen en tot staking van „de kostbare metingen in sommige gedeelten „van Java en laatstelijk in de bosschen aangevangen." De directie der kadastrale meting werd „ingetrokken"; het „daaraan verbonden personeel" kreeg „eervol ontslag."

Bijna veertig jaar zou het duren, eer het werk zou worden hervat. En de voorloopige regeling van Commissarissen-Generaal? Zij is in werking gebleven tot en met het jaar 1872. Eerst de nieuwe regeling, die aan het hoofd van dit opstel vermeld en den 1en januari 1873 in werking getreden is, heeft aan haar langdurig bestaan een einde gemaakt.

Waarvan is dit het gevolg geweest? Van oudhollandsche traagheid, gemis van goed personeel voor statistisch onderzoek, opzien tegen de groote kosten aan zoodanig onderzoek verbonden? Hoewel deze drie oorzaken ongetwijfeld hebben gewerkt, zoo is toch het bewijs meermalen geleverd, dat zij niet de eenige zijn geweest. Een Spieghel Historiael onzer koloniale politiek heb ik de geschiedenis der landrente op Java genoemd, en dezen naam heeft zij verdiend van den beginne af tot op den huidigen dag. Reeds de invoering der landrente door Raffles was een feit van groote beteekenis, daar het de richting bepaalde, waarin Raffles de kolonie zou besturen. Het beteekende dat het stelsel der voormalige Oost-Indische Compagnie verlaten en de inkomsten van den Staat niet meer gezocht zouden worden in leveringen van producten door de regenten — welke regenten dan maar zelve moesten toezien, hoe ze aan die producten kwamen en voor hun moeite wierden beloond — maar in belastingen, naar vaste regels aan de bevolking opgelegd. Zoo stond de landrente van haar geboorte af tegenover de „ancien régime," en die plaats heeft zij altijd behouden. In het eerst volgt men de politiek van Raffles en de landrente blijft in eere: men bestendigt haar, men werkt voort aan hare verbetering, zelfs dan nog als geldnood tot staking der metingen dwingt. Daarop herleeft het oude stelsel der Compagnie en nu komt de landrente in discrediet; men maakt eerst een caricatuur van haar en verwijst daarna hare voorstanders „naar het dolhuis" [1]). Als middel van inkomsten staat zij niet langer op den voorgrond; de wenschelijkheid om haar te verbeteren wordt niet meer getoetst aan de beginselen van een goed belastingwezen; neen, want men heeft andere inkomsten gevonden, die veel meer opbrengen; en als nu vrees ontstaat dat door die andere heffingen de bevolking te zwaar wordt gedrukt, vergt men iets minder van de landrente en bezigt haar als „veiligheidsklep". Wel weet de regeering, hoe gebrekkig de landrente is ingericht; maar met nadruk wijst zij niettemin alle voorstellen tot hervorming af, omdat hervorming in de eerste plaats onmogelijk is indien geen vaste regels worden gesteld voor de heffing, en zij wil geen vaste regels stellen, maar vrijheid behouden om met de landrente te kunnen handelen naar goedvinden. In de tweede plaats zou hervorming allicht tot verhooging kunnen lei-

1) Zie Van Deventer, II, 239.

den, en hiervoor is men nog meer beducht. In December 1840 vraagt de directeur der kultures van den Gouverneur-Generaal Merkus een som van *ƒ* 5400 voor het hermeten der belastbare velden in Pasoeroean: zij wordt hem geweigerd. Men erkent dat het opmeten der velden zijn „nuttige zijde" kan hebben, om een vaste basis te vinden „voor het doen van den aanslag", waardoor de landrente „meer gelijkmatig onder de belastingschuldigen „zou kunnen verdeeld worden;" maar het heeft ook zijn „bedenkelijke zijde", en waarom? Omdat, zoo heet het, „die belas-„ting daardoor zou kunnen worden opgevoerd tot een hoogte, „welke voor hen, die daaraan onderworpen zijn te drukkend „zou worden;" en voorts: „omdat daardoor te veel zou worden „afgeweken van het tot dusver over het algemeen in acht geno-„men en meermalen aangeprezen beginsel om de heffing dezer belas-„ting steeds te doen plaats hebben bij wijze van overeenkomst met „de daarbij betrokken inlandsche hoofden en dessa-besturen" [1]).

Twee jaar later komt de directeur op de zaak terug. Hij is van oordeel dat de bevolking door het kultuurstelsel genoegzaam is verrijkt om veel meer dan vroeger aan landrente te kunnen betalen. In levendige kleuren schetste hij de ellendige inrichting dezer belasting. Hier treft men alleen de opbrengst der rijstvelden, daar ook die der tuinen; ginds neemt men alleen de padi, elders ook de andere gewassen in aanmerking; op de eene plaats let men noch op de vruchtbaarheid, noch op de uitgestrektheid der velden en maakt maar een overeenkomst met de dessabesturen over een ronde som, op de andere wordt een bepaald bedrag per bouw geheven. Na waardeering van het gewas wordt hier een vijfde voor snijloon afgetrokken, daar trekt men weder niets af. „En over het algemeen is men in het geheel niet of „althans zeer gebrekkig met de uitgestrektheid en vruchtbaarheid „of productie der gronden bekend." Kan het erger? is men geneigd te vragen. Ten slotte van de wenschelijkheid eener landrenteherziening overtuigd, besluit Merkus den 20 Juni 1844 om een meting over geheel Java te gelasten; en als hij kort daarop sterft, wordt de goedkeuring van den Minister van Koloniën, J. C. Baud, op het besluit van den overleden landvoogd gevraagd. Lang laat de Minister op een antwoord wachten; de nieuwe Gouverneur-Generaal, de Heer Rochussen, moet nog in 1846 op een beslissing aandringen, die

[1]) Van Deventer, III, 168.

eindelijk volgt. En wat schrijft de Minister? Hij maakt allerlei bezwaren. Wat zal men later beginnen met dat gansche corps van landmeters, gecommitteerden en schrijvers, dat voor de opmeting noodig is? Zijn de inlanders, die men voor het werk wil gebruiken, er wel voor geschikt? Hoeveel geld zal de onderneming niet kosten? Zal het niet blijken dat menige dessa te laag is belast en zal er dan geen ontevredenheid ontstaan, indien men ze hooger aanslaat? Ja, zal niet de slotsom van het onderzoek kunnen zijn, dat nergens verlaging, maar op vele plaatsen verhooging „binnen de grenzen der billijkheid ligt?" De Minister „is er ver af" te beweren, „dat de landrenten gelijkmatig geheven worden;" maar „het opheffen van bezwaren en ongelijkmatigheden" zal „van zelf en zonder eenig algemeen en bepaald onderzoek volgen, naarmate de kennis van taal en volk meer algemeen zal zijn geworden onder onze ambtenaren." Het is duidelijk dat Baud de zaak niet wil; aan den eenen kant vreest hij dat herziening tot verhooging van landrente zal leiden; aan den anderen is hij blijkbaar huiverig om het stelsel van loven en bieden, van geven en nemen, te verlaten, dat zoo uitstekend werkt tot tempering der nadeelen, die op vele plaatsen het gevolg zijn van de gedwongen kultures.

En Baud heeft gelijk. Het is het tijdperk van de opdrijving der indigokultuur; van die zelfde verplichte kultuur, waarvan hij in het volgende jaar in een rapport aan den koning de bekende woorden zal schrijven, dat „de kennis van de bezwaren, „die zij na zich sleept en van haren invloed op de ontzettende „duurte van de rijst, tot het besluit zou moeten leiden om de „50.000 bouws, thans daarvoor niet slechts gebezigd, maar ook „uitgemergeld, voor goed terug te geven aan de rijstteelt", indien de voordeelen van het moederland „niet bij elke gelegenheid" op den voorgrond moesten staan. Het is het tijdperk, waarin de Gouverneur-Generaal Rochussen het noodig zal achten een kabinets-circulaire uittevaardigen, die de volgende merkwaardige zinsnede zal behelzen: „Verschillende voorbeelden hebben doen zien, dat niet zelden over de tot den rijstbouw bestemde gronden ten behoeve van 's Gouvernements kultures in „ruimere mate is beschikt, dan overeenstemde met de instellingen der bevolking of met het stelsel van belasting, heeredienst „en kultuur; terwijl velden, voor bijzondere kultures afgezonderd, „te vroeg aan den rijstbouw ontnomen of wel te laat daaraan

„zijn teruggegeven, zoodat alleen snelrijpend, maar daarom minder „vruchtdragend graan kan worden aangeplant; waaraan hoofd- „zakelijk toegeschreven wordt, dat de ingeoogste hoeveelheid over „een gegeven oppervlakte gronds aanmerkelijk minder is gewor- „den". Het is de tijd, waarin rampen als die van Demak en Grobogan mogelijk zijn. In zulk een tijd is het beter de landrente niet aan te roeren. Wordt ze willekeurig geheven, eenige willekeur, eenige vrijheid van handelen ten minste, is te haren opzichte noodig. Juist nu haar aan vaste regels te onderwerpen, is bedenkelijk; laat staan, hare opbrengst te verhoogen.

In 1851 wordt het eerste ontwerp van het Indisch regeeringsreglement aan de Tweede Kamer gezonden; in de memorie van toelichting blijft de Minister van Kolonien Pahud, wat de landrente betreft, aan de denkbeelden van zijn voorganger grootendeels getrouw. Deze belasting, zegt hij, „moet zeer matig blijven in verband met het sedert 1832 ingevoerde kultuurstelsel." Tegen het „beramen van billijke grondslagen" heeft hij geen bezwaar, maar van verhooging mag geen sprake zijn [1]). In de Memorie van Beantwoording van het tweede Voorloopig Verslag der Kamer komt de regeering op de zaak terug, en doet zij nog eens met nadruk uitkomen, dat verhooging der landrente „geheel in strijd" is met „den wensch van het opperbestuur". Zij wil dat „het tegenwoordig kultuurstelsel", zoolang het wordt behouden, „gepaard ga met een zeer matige heffing op het rijstgewas". Opmerkelijke bekentenis, voorwaar, die meer zegt dan lijvige boekdeelen en lange rapporten, omdat er duidelijk uit blijkt, hoe de regeering destijds werkelijk over het kultuurstelsel heeft gedacht. Nog altijd willen sommigen ons doen gelooven dat dit stelsel, ook vóór 1850, aan Java's bevolking louter voordeel geschonken en haar vermogen om belasting te betalen algemeen verhoogd heeft. In volkomen strijd hiermede is het oordeel der Regeering: „Zoolang het tegenwoordig kultuurstelsel wordt behouden", moet het gepaard gaan „met een zeer matige heffing op het rijstgewas."

De toestand is nu aanmerkelijk veranderd. Slechts twee verplichte kultures zijn overgebleven en daarvan zal de eene, de

---

[1]) Zie de „Handelingen der regeering en der Staten Generaal betreffende het reglement op het beleid der regeering van N. I." (Uitgave Keuchenius) II, 12, 253.

suikercultuur, na 1878 van lieverlede worden ingetrokken; over de andere, de koffiekultuur, is tot dusver geen doodvonnis uitgesproken, hoewel reeds menige acte van beschuldiging tegen haar is ingediend. De aanneming der twee bekende wetsontwerpen tot wijziging van het Indisch regeeringsreglement heeft onmiskenbaar over eenige voorname bestanddeelen der koloniale quaestie beslist, en wie thans van deze quaestie gewaagt, denkt nog meer aan de vraagstukken, die de regeling van grondbezit en belastingwezen op Java betreffen, dan aan het kultuurstelsel. Na een langen omweg zijn wij teruggekeerd tot de denkbeelden van Raffles, Elout en du Bus de Ghisignies. Nadat het „stelsel van handel," om met Muntinghe te spreken, andermaal is beproefd en de gevolgen, die hij reeds in 1817 van zulk een proef voorspelde, in ruime mate ondervonden zijn, is het „stelsel van belasting," dat hij aanprees, weder in eere gekomen en daarmede ook de voornaamste tak van belasting op Java, de landrente. Het feit alleen, dat thans een nieuwe regeling der landrente is ingevoerd, heeft dus een eigenaardige beteekenis: het beteekent dat er een principieele verandering heeft plaats gegrepen in den geest en de richting onzer koloniale politiek. En indien het gerucht waarheid spreekt, dat het initiatief dezer regeling aan de Indische regeering toeschrijft, dan beteekent het daarenboven, dat daar ginds mannen werkzaam zijn, die de nu weder aangenomen beginselen niet met weêrzin of schoorvoetend, maar met liefde en geestdrift willen toepassen. Daarmede is nog niet gezegd dat het Besluit van 3 April aan alle eischen voldoet of zelfs in de gegeven omstandigheden volkomen doeltreffend zal blijken; maar alleen, wat niemand zonder onbillijk te zijn kan ontkennen, dat het van uitnemende bedoelingen getuigt.

Het eerste wat in dit besluit — welks belangrijkheid nu genoegzaam is toegelicht — onze opmerkzaamheid verdient, is de aanhef. Men leest daar dat de Gouverneur-Generaal, „willende overgaan tot een betere regeling van den aanslag en de inning der landrente, als voorbereiding der algemeene verordening, voorgeschreven bij art. 59 van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië," bepaald heeft wat er volgt. Hier wordt dus verwezen naar artikel 59 van het regeeringsreglement, een artikel dat zijn eigen geschiedenis heeft. Het is zijn

tegenwoordigen inhoud verschuldigd aan een soort van compromis tusschen den conservatieven Minister van Koloniën Pahud en de liberale partij in de Tweede Kamer. De eerste redactie luidde aldus: „De grondbelasting, bekend onder den naam van „landrente, wordt op Java voortdurend geheven in overleg „met de hoofden en oudsten der gemeenten." In de Memorie van Toelichting, die het ontwerp vergezelde, zegt de regeering, dat van de drie verschillende stelsels, in Britsch-Indië gevolgd, slechts de gemeentelijke aanslag blijkens de ondervinding „bestaanbaar is met de welvaart der belastingschuldige bevolking"; deze wijze van den aanslag te bestendigen is dus haar oogmerk. Als daarop in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer de aanmerking wordt gemaakt, dat de regeering in de wetsvoordracht haar bedoeling niet duidelijk genoeg heeft uitgesproken, wordt n het volgende ontwerp het artikel aldus gewijzigd: „De Gouverneur-Generaal zorgt, dat de invordering der landrente bij „voortduring plaats hebbe volgens den gemeentelijken- of dorps„aanslag en dat binnen een door den Koning te bepalen tijd „billijke grondslagen voor dien aanslag worden vastgesteld." Tegen deze redactie echter verheft zich een levendige tegenstand, zoodra het artikel in de openbare zitting der Kamer aan de orde wordt gesteld. Van Hoëvell opent den strijd. Omtrent geen enkele belasting, zegt hij, bepaalt het ontwerp hoe zij geheven zal worden; waarom dan een uitzondering gemaakt voor de landrente? Juist over haar bestaat groot verschil van meening onder deskundigen: „Sommige ondervindingrijke mannen zijn van oordeel „dat de heffing der landrente beter zou werken, wanneer zij niet „gemeentelijk maar individueel plaats had...... Anderen, aan „wier hoofd de afgevaardigde uit Rotterdam (J. C. Baud), beweren, dat de voorkeur moet gegeven worden aan de gemeente„lijke heffingen." Spreker verlangt nog niet een enquête om te onderzoeken wie van beiden gelijk heeft, maar wil, „dat men „deze Kamer niet verleide om in zulk eene gewichtige aangele„genheid een beslissing te nemen, vóór en alleer de gegevens, „die wij noodig hebben om te kunnen bepalen of een gemeen„telijke aanslag beter is dan een individueele, aan ons oordeel „onderworpen zullen zijn." Deze verstandige taal vindt bijval; vooral bij Thorbecke, die „groot bezwaar maakt de hand eenigs„zins te leenen tot bevestiging van het stelsel van dorpsaanslag. „Ik deel geheel (zegt hij) in het gevoelen van den geachten

„spreker uit Utrecht (van Goltstein) dat, over het algemeen ge-„nomen, slechts hoofdelijke aanslag rationeel is. Daaruit ontleen „ik thans niet een reden om te beweren dat die in Indië moet „worden aangenomen; ik laat dat in het midden; maar het „meer redelijke van den hoofdelijken aanslag belet mij voorals-„nog den dorpsaanslag te bekrachtigen. Ik durf dat te minder „doen, daar de geachte afgevaardigde uit Rotterdam (J. C. Baud) „meer dan eens, ondanks de voorkeur die hij geeft aan dorps-„aanslag, het als hoogst onzeker heeft doen voorkomen of die „met de eischen der inlandsche maatschappij, met het verlangen „der bevolking, wel strookt. Eindelijk, Mijnheer de Voorzitter,... „ik kan mij zeer goed voorstellen dat de hoofden, „de voornaamste bezitters in de gemeente, belang „hebben bij het instandhouden van den dorpsaan-„slag, maar die, juist uit dien hoofde, niet in het „belang is van de bevolking in het algemeen."

Het einde der zaak is, dat de heer van Nispen van Sevenaer voorstelt om het artikel aldus te lezen: „De Gouverneur-Generaal „zorgt, dat overal, waar de landrente geheven wordt volgens den „gemeentelijken of dorpsaanslag, daarmede voorloopig worde „voortgegaan. De grondslagen voor den aanslag in de landrente „worden bij algemeene verordening vastgesteld. In het verslag, „bedoeld bij artikel 60 der Grondwet (het Koloniaal Verslag) „wordt jaarlijks opgave gedaan van de maatregelen, naar aan-„leiding van dit artikel genomen." — Deze wijziging wordt met algemeene stemmen aangenomen, en aldus luidt nu het 59ste artikel van het Indische regeerings-reglement, waarvan de ordonnantie van 3 April in den aanhef melding maakt. De zin van het artikel schijnt mij volkomen duidelijk. Voorloopig is de gemeentelijke aanslag bestendigd, maar de algemeene verordening, door het artikel voorgeschreven, kan ook een andere wijze van heffing invoeren. De koloniale wetgever heeft volkomen vrijheid van handelen verkregen [1]).

De tijdsomstandigheden in aanmerking genomen was deze uitkomst reeds vrij belangrijk. Hoe gebrekkig de vraagstukken, in verband staande met de regeling der landrente, ook zijn toegelicht, zij zijn het

---

[1]) Een „algemeene verordening" is een Wet of een Koninklijk Besluit, of wel een Ordonnantie van den Gouverneur-Generaal vastgesteld in overeenstemming met den Raad van Indië.

nu veel beter dan in 1854, want een ondervinding van groote beteekenis, die welke in Bombay is opgedaan, heeft sedert dien tijd onze kennis vermeerderd. Toen de ontwerper van het regeerings-reglement verklaarde, dat slechts de gemeentelijke aanslag in Britsch-Indië gebleken was te strooken met de belangen der bevolking, was er voor die verklaring wel eenige grond, hoewel wij nu geheel anders moeten oordeelen. Men raadplege het boek van Campbell, onder den titel Modern India in 1852 verschenen, en vergelijke daarmede wat diezelfde schrijver — een autoriteit van den eersten rang — zeventien jaar later heeft gezegd; niets is meer geschikt om de houding onzer regeering van 1854 te leeren billijken, maar ook om ons te doen zien, dat over de quaestie nu een nieuw licht is opgegaan. In 1852 bestrijdt Campbell het stelsel van hoofdelijken omslag met hevigheid. Hij noemt het „perfectly monstrous." Door het in te voeren werpt men zich in een zee van moeilijkheden. De misbruiken, waartoe het aanleiding geeft zijn talloos en onvermijdelijk. Gemeentelijke aanslag, ziedaar het eenig gezonde stelsel; het is het beste voor de schatkist, die daarbij ontvangt wat haar toekomt, en het beste voor de bevolking, die bij dit stelsel minder dan bij eenig ander bloot staat aan knevelarij. Door in Madras den hoofdelijken aanslag in te voeren, heeft Munro aan dit gewest een groote ondienst gedaan. Kort geleden heeft men in Bombay de dwaasheid gehad van zijn voorbeeld te volgen. De ondervinding zal leeren wat het geven zal!

Welnu, de ondervinding heeft het geleerd en Campbell zelf komt er ons in 1869 het een en ander van verhalen. In den bundel stukken, getiteld „Systems of land tenure," uitgegeven door den Cobden club, vindt men een opstel van zijne hand, een van de schoonste der geheele verzameling. Wat leest men daar? „The ryotwar-system has really been worked out to „a very successfull issue in Bombay." — „The revenue has „been benefited as well as the people." — „The Bombay system is „extremely popular." — En over Madras sprekende, besluit hij met de opmerkelijke verklaring, dat de slechte uitkomsten, daar verkregen, niet aan het stelsel zelf, maar aan zijne verkeerde toepassing zijn te wijten; men heeft hier te doen met een „administrative failure." En Campbell staat in de gunstige meening, die hij nu over het stelsel van hoofdelijken aanslag koestert, niet alleen. Men leze b. v. wat de beroemde Engelsche schrijver

Sir Henry Summer Maine, in zijn laatste werk, „Village Communities in the East and West" van dit stelsel zegt (p. 105 en 106). „Nu het in sommige zijner onderdeelen is gewijzigd en eenige fouten, in den beginne gepleegd, verbeterd zijn, is er (in Britsch Indië) geen welvarender bevolking, dan die er onder leeft." Zoo spreekt men nu, maar zoo sprak men niet vóór twintig jaren; en ondanks mijne ingenomenheid met het stelsel van hoofdelijken aanslag, reken ik het zelfs gelukkig dat het toen zoo weinig voorstanders had, want ik geloof niet dat het destijds voor Java geschikt was. Het gemeentelijke stelsel toch heeft, bij al zijne gebreken, twee eigenschappen die onder sommige omstandigheden deugden kunnen zijn. Het is in de eerste plaats, administratief gesproken, een gemakkelijk en plooibaar stelsel. Het vordert noch een groot personeel, noch geoefende werkkrachten, noch langdurige voorbereiding. Hoe gebrekkig waren niet de hulpmiddelen, waarover Elout en zijn ambtgenooten te beschikken hadden, en toch heeft de landrente van 1819—1829 gemiddeld ruim *f* 4,000,000 's jaars opgebracht. Een binnenlandsche oorlog heeft op Java gewoed, het kultuurstelsel is er ingevoerd, drukkende heerediensten zijn aan de bevolking opgelegd, hongersnood heeft haar geteisterd; maar de landrente is onder de „voorloopige regeling" van Commissarissen-Generaal schier altijd zonder belangrijken achterstand ingekomen en hare opbrengst is in ruim een halve eeuw tijds vervijfvoudigd. In de tweede plaats heeft de gemeentelijke aanslag dit voordeel, dat hij niet naar vaste regels behoeft te geschieden, indien er redenen zijn die het stellen van zulke regels onraadzaam maken. In zijn Bijdragen tot de kennis van het Landelijk stelsel schijnt de Heer van Deventer het aftekeuren, dat de Commissarissen-Generaal in 1819 geen maatstaf voor de heffing der landrente gegeven en zich bepaald hebben tot het voorschrift: omtrent „het bedrag van den aanslag zal met de hoofden en oudsten van elke dessa een overeenkomst worden getroffen;" hij prijst Raffles omdat deze anders heeft gehandeld. Het kan zijn dat ik dwaal, maar mij komt het voor dat Commissarissen-Generaal hun taak beter hebben begrepen dan de Britsche landvoogd en dat hun voorloopige regeling in dit opzicht van schranderheid getuigt. In de volslagen onmogelijkheid verkeerende om den hoofdelijken aanslag te bestendigen, hebben zij een der grootste voordeelen, die de gemeentelijke aanslag hun aanbood, niet willen prijsgeven. Hoof-

delijke aanslag moet altijd geschieden naar vaste regels, waarvan slechts in zeldzame gevallen wordt afgeweken. De regeering kan niet onderhandelen, geen „overeenkomsten treffen," met één of twee millioen personen; zij moet dus aan hare ambtenaren stellige voorschriften geven en alleen onder zeer buitengewone omstandigheden ontheffing van landrente verleenen. Zoolang zij nu daartoe niet bij machte was, zoolang zij geen bepalingen kon afkondigen, van welker deugdelijkheid zij genoegzaam was overtuigd om ze met nadruk en gestrengheid te durven handhaven, was zij wel gedwongen hare toevlucht te nemen tot het stelsel van gemeentelijken aanslag, waarbij zulk een onderhandelen en overeenkomsten treffen zeer goed mogelijk is. Maar indien zij nu tóch een vasten maatstaf van belasting had gekozen, welke logische gedachte zou dan ten grondslag hebben gelegen aan hare wetgeving? Om op oordeelkundige wijze een vast quotum voor de landrente te bepalen, moet men althans eenigermate met het cijfer van de landbouwende bevolking, met de belastbare uitgestrektheid en met de vruchtbaarheid der velden bekend zijn; want anders weet men niet hoeveel de belastingschuldigen van hun grond trekken en hoeveel hun dus gevoegelijk kan worden afgenomen. Juist die kennis ontbrak echter aan de regeering en daarom kwam zij terug op het Besluit van Raffles, waarbij de hoofdelijke aanslag was ingevoerd. Welk een inconsequentie zou zij echter gepleegd hebben, indien zij in een verordening, die alleen dáárom den gemeentelijken aanslag invoerde, omdat voor de andere wijze van aanslag de noodige kennis werd gemist, een bepaling had opgenomen, waarvoor een vrij grondige kennis werd vereischt! Dat de voorloopige regeling van 1819 tot heden van kracht is gebleven, is waarlijk niet te wijten aan Commissarissen-Generaal; evenmin, dat wij op dit oogenblik nog voor bijna dezelfde moeilijkheden staan, die het hun destijds onmogelijk hebben gemaakt den hoofdelijken aanslag van Raffles te behouden. Veeleer zijn wij hun dank schuldig voor hun beleid; want indien zij, in plaats van het stelsel van „admodiatie" intevoeren, een vast quotum voor de landrente bepaald en dus de plooibaarheid van een gemeentelijken aanslag prijsgegeven hadden, zou de landrente in den bloeitijd van het kultuurstelsel een zware druk zijn geweest voor de bevolking, terwijl zij nu, zooals wij gezien hebben, als veiligheidsklep goede diensten heeft bewezen, zij het ook dat zij in sommige gevallen te hoog is opgevoerd.

Het is derhalve niet alleen verklaarbaar, maar zelfs prijzenswaardig, dat de gemeentelijke aanslag vóór twintig jaren door de regeering verkozen werd. Toch zou het te betreuren zijn geweest, indien het regeeringsreglement het andere stelsel had uitgesloten, dat, om redenen die later nog meer zullen blijken, het stelsel der toekomst moet geacht worden. Wij zijn dus aan de liberale partij in de Tweede Kamer grooten dank schuldig voor de houding die zij in 1854 heeft aangenomen; de vrijheid van handelen, die aan den kolonialen wetgever ten aanzien van de regeling der landrente is verzekerd, is het gevolg van haar verstandige oppositie.

Van die vrijheid van handelen kon echter voor de Ordonnantie van 3 April nog geen ruim gebruik worden gemaakt, want die ordonnantie is niet de algemeene verordening, bedoeld bij artikel 59, maar slechts een maatregel om haar voortebereiden. De gemeentelijke aanslag is dus behouden; men heeft alleen getracht hem te zuiveren en aan vaste regels te onderwerpen. In ieder district zal een commissie worden gevormd, samengesteld uit den controleur, het districtshoofd of het onderdistrictshoofd, benevens het hoofd en twee oudsten der dessa die in de landrente moet worden aangeslagen, om al de velden, die tot een dessa behooren, voor zoover ze landrenteplichtig zijn, gezamentlijk te rangschikken in een der tien klassen, bij art. 2 der ordonnantie bedoeld. Tot maatstaf dezer classificatie zal dienen: „de gemiddelde „bruto opbrengst aan padi, of aan andere gewassen op gronden „waar geen padi als hoofdgewas wordt geplant, per bouw van „500 □ Rijnlandsche roeden, berekend tegen den gemiddelden „laagsten prijs der padi in dezelfde jaren." In de eerste klasse vallen de gronden die, naar deze berekening, meer hebben opgebracht dan ƒ100 per bouw; zij betalen ƒ20. In de tweede die van ƒ90—100; ze betalen ƒ18. En zoo gaat het voort; naar gelang de productie ƒ10 vermindert, daalt de landrente ƒ2. In de laagste klasse vallen de gronden die van ƒ10 tot ƒ20 hebben opgebracht en voor ƒ2 worden aangeslagen. Zoodra de classificatie der dessa-gronden is afgeloopen, wordt aan de dorpshoofden gelegenheid gegeven om hunne bezwaren daartegen intebrengen. Over de bezwaren welke onopgelost blijven, beslist de resident, die ten slotte „den legger der classificatie voor het geheele gewest vaststelt" en ieder dessahoofd laat onderrichten over hetgeen zijn dessa schuldig is te voldoen.

Hiermede is de aanslag, voor zoover het door het Europeesch bestuur geschiedt, afgeloopen, want iedere gemeente weet nu wat zij te betalen heeft. Een paar gewichtige bepalingen moeten echter nog vermeld worden. Het geval kan zich voordoen dat een dessa naar de voorschriften der nieuwe regeling veel meer blijkt schuldig te zijn dan gemiddeld in de laatste drie jaren van haar geëischt werd. Bedraagt nu dat meerdere een grootere som dan 20 pCt., dan wordt de verhooging, die deze 20 pCt te boven gaat, over vijf jaren verdeeld. De classificatie der gronden en het quotum der landrente gelden voor hetzelfde tijdsverloop van vijf jaren, behoudens de wijzigingen, waarvan nadere opmetingen de noodzakelijkheid zullen aantoonen. Er is namelijk bepaald dat jaarlijks een vijfde der gronden van elk gewest, waarvan nog geen „statistieke opname" heeft plaats gehad, zal worden opgemeten en dat dessa's gewijze aanteekening zal worden gehouden van de gemiddelde opbrengst der velden en den gemiddelden laagsten prijs der padi. Voorts zijn eenige vrijstellingen gegeven, als ten behoeve der nieuw ontgonnen sawah's (die vrij blijven gedurende de drie eerste oogstjaren), der velden, waarover beschikt is voor de suikercultuur of die naar den grondslag der classificatie minder opbrengen dan *f* 10 per bouw, enz. Daar bovendien de landrente slechts van de beplante gronden wordt geheven, zijn de onbeplante vrij. Eindelijk is de Gouverneur-Generaal bevoegd „in „buitengewone gevallen van groot misgewas of bij het bestaan „van andere buitengewone en gewichtige redenen, geheele of „gedeeltelijke vrijstelling van landrente te verleenen."

Op den gemeentelijken aanslag volgt de repartitie onder de leden der dessa. Zij is aan de dorpsbesturen overgelaten. Ook dienaangaande is echter het een en ander bepaald, waarvan wij het voornaamste willen opnoemen.

De repartitie moet geschieden overeenkomstig den grondslag der classificatie; waar gemeentelijk grondbezit bestaat, naar gelang van het aandeel dat ieder in gebruik heeft; waar het grondbezit individueel is, naar gelang van de uitgestrektheid in ieders bezit. Zij moet plaats vinden in een openbare volksvergadering. Het dessahoofd, bijgestaan door zijn schrijver, moet van de repartitie een kohier maken, waarvan elk belastingschuldige inzage zal kunnen nemen en waarvan hij bovendien een uittreksel zal ontvangen, voor gezien geteekend door het districtshoofd. Dit uittreksel zal vermelden wat hij schuldig is, en hetgeen hij betaalt zal daarop

worden afgeschreven. De controleurs en districtshoofden moeten „waken" voor een behoorlijke repartitie der landrente in de dessa, en de dorpshoofden blijven met de invordering der gelden belast, tegen genot van 8 pCt. van hetgeen ze ontvangen.

Ziedaar de hoofdtrekken der nieuwe regeling. Thans wacht ons de veel moeilijker taak van hare deugdelijkheid te onderzoeken. Wij moeten trachten het standpunt te vinden van waar de regeling moet beschouwd worden, hare voorschriften te toetsen aan eenige bekende economische beginselen, en daardoor licht te verspreiden over de vraag, of zij beantwoordt aan haar doel. Indien het mij vergund is sommige punten, waarover ik niet in staat ben te oordeelen, in het midden te laten, wil ik mijn beste krachten aan dit belangrijk, maar netelig en ingewikkeld onderwerp beproeven.

Er is hier één vraag die voor alles een antwoord vordert: waarom is de gemeentelijke aanslag zelfs nu nog behouden? Door ons aan de omstandigheid te herinneren, dat het besluit van 3 April de verordening, bedoeld bij artikel 59 van het regeerings-reglement, slechts voorbereidt, wordt op deze vraag nog geen bevredigend antwoord gegeven: wij wenschen juist de reden te kennen, waarom een voorbereidende, geen definitieve maatregel is genomen. Met evenveel moeite en in geen langer tijd dan nu is besteed, had men een algemeene verordening kunnen invoeren op de basis van den hoofdelijken omslag. Waarom is dit niet gebeurd?

Mij dunkt, de reden ligt hierin: de invoering van den hoofdelijken aanslag is een zeer gewenschte maatregel, doch een maatregel die, om te slagen, een zorgvuldige voorbereiding noodig heeft. Een overgangsmaatregel was dus juist datgene, wat op dit oogenblik werd vereischt. Ik begin met deze dubbele stelling toe te lichten.

De wenschelijkheid van den hoofdelijken aanslag kan op verschillende wijze betoogd worden; gewoonlijk wordt zij bepleit — zooals wij reeds uit de woorden van Thorbecke hebben gezien — door te wijzen op de buitensporige macht die het gemeentelijke stelsel aan de dessa-hoofden verschaft en die reeds in 1814 door Raffles onbestaanbaar is genoemd met de beginselen van een goed bestuur. Wat toch — zoo spreekt men — is de groote kwaal, waaraan schier elke Oostersche maatschappij lijdt, zoo het

niet juist de slaafsche gehoorzaamheid is die de hoofden van hun onderzaten weten af te dwingen! Nu heeft men aan het regeerings-reglement voor Nederlandsch-Indië het denkbeeld ten grondslag gelegd om de bevolking door middel van haar eigen hoofden te besturen en dat denkbeeld kan om meer dan eene reden niet worden prijsgegeven; wij kunnen dus het gezag der hoofden niet vernietigen. Maar daarom juist staan wij onder de dure verplichting om tegen misbruik van dat gezag te waken en daar waar misbruiken het meest te vreezen, het moeilijkst na te sporen en te beletten zijn, aan het gezag der hoofden een grens te stellen. Vooral in onzen tijd, nu een andere richting is gegeven aan de koloniale politiek, is het dubbel noodig die plicht getrouw te vervullen. In de dagen van het kultuurstelsel had onze regeering de inlandsche hoofden van iederen rang in bijzondere mate noodig, en slaafsche gehoorzaamheid aan hun gezag kon haar destijds niet ongevallig zijn; geen wonder dus dat toen niets is gedaan om misbruik van gezag te voorkomen, ja dat men zelfs (b. v. door het ambtelijk landbezit te herstellen) de gelegenheid tot zoodanig misbruik nog vermeerderd heeft. Thans echter wil men den Javaan slechts in vrijen arbeid voor den Europeeschen ondernemer laten werken en het stelsel van verplichte kultuur van lieverlede geheel prijsgeven. Maar vrije arbeid zal steeds gevaar loopen van te ontaarden in vermomden dwang, zoolang de inlanders aan de willekeur hunner hoofden zijn overgeleverd, en die willekeur moet dus zóóveel beperkt worden, als bestaanbaar is met de handhaving van het beginsel waarop ons regeerings-reglement is gegrond.

De gemeentelijke aanslag nu, zoo gaat men voort, is voor de dessa-hoofden een heerlijke gelegenheid tot verkeerde praktijken. De meeste hunner verantwoorden niet alles wat zij aan landrente ontvangen, zoodat de bevolking voor meer wordt belast dan aan de schatkist der kolonie ten goede komt. Daarbij heeft dit stelsel van aanslag het groote nadeel van de macht der dessa-hoofden al weder onbehoorlijk uit te breiden, hun invloed te vermeerderen, want de repartitie der landrente is metterdaad aan hun willekeur overgelaten en zij kunnen daarbij den een begunstigen ten koste van den ander. En dan, wie zijn de dessa-hoofden in den regel? Sedert de invoering der verplichte kultures zijn zij meestal gekozen uit lieden van geringen stand

en, wat erger is, van laag zedelijk gehalte. Oppassers, staljongens van inlandsche en Europeesche ambtenaren, ja zelfs „de slecht-„ste sujetten", lieden „die de sporen droegen van de gestreng-„heid der wetten en de straf naast den dood hadden ondergaan" [1]), zijn toen van lieverlede in het dorpsbestuur gekomen, en is het waarschijnlijk dat het geheele geslacht van dessa-hoofden, in den bloeitijd van het kultuurstelsel verrezen, nu reeds uitgestorven zou zijn? In den regel vergaat onkruid niet zoo spoedig, en daarom is het, trots alle verbetering, die ook in dit opzicht ongetwijfeld heeft plaats gegrepen, niet te gelooven, dat de misbruiken met betrekking tot den omslag der landrente thans geheel hebben opgehouden. Men beweert dat de inlander zelden over te hoogen aanslag klaagt; maar welke gegevens bezit hij om na te gaan hoeveel hij schuldig is? Hij zal klagen als er meer van hem gevraagd wordt dan voorheen; maar zoolang men hem afneemt, wat hij gewoon was te betalen, zal hij geen argwaan koesteren. En al koestert hij argwaan, zal hij altijd zijn vermoeden durven uitspreken? Het dessa-hoofd is de man die hem regeert, die hem aanslaat in de kultuur- en heerediensten, die voorzit bij de verdeeling der gemeentevelden, en die, zoo hij wil, hem het leven genoeg kan verbitteren. De inlander zal er tweemaal over denken, eer hij zich zulk een tot vijand maakt.

Ziedaar de redeneering, waarmede gewoonlijk de zaak van den hoofdelijken aanslag wordt bepleit; ik mag echter niet verzwijgen, dat de waarheid der feiten, waarop zij rust, door velen wordt geloochend. Men beweert namelijk dat de vrijmoedigheid der bevolking om hare klachten voor te dragen in den laatsten tijd aanmerkelijk is toegenomen en dat de inlander van 1873 volstrekt niet meer de lijdzame, deemoedige en vreesachtige persoon is van voorheen, die geduldig de grofste onbillijkheden verdroeg. Men zegt verder, dat in de laatste jaren bij de benoeming van dessa-hoofden veel meer dan vroeger is gelet op het karakter en den stand der candidaten, zoodat ook hierin een groote vooruitgang is waar te nemen. Op die gronden wordt door velen, wiens oordeel voorwaar geen geringschatting verdient, als hun overtuiging uitgesproken, dat de verantwoording der landrente thans met meer nauwgezetheid geschiedt dan vroeger, ja, dat zelden

---

[1]) Blijkens een nota van den Heer Schiff van 1852, zie Van Deventer, III, 327—8.

iets achterwege wordt gehouden van hetgeen aan den Staat toekomt.

Men begrijpt dat ik in deze quaestie geen partij kies. Hebben zij, die het eerste gevoelen zijn toegedaan, gelijk, onze ingenomenheid met den hoofdelijken aanslag zal er des te grooter om zijn; maar in het tegenovergestelde geval zal zij niet verminderen, daar zij nog op andere motieven rust dan op de vrees voor misbruik van gezag door de dessa-hoofden. Ik kan namelijk niet begrijpen, hoe men ooit tot een goede regeling der landrente komen zal, zoo lang het stelsel van gemeentelijken aanslag behouden blijft.

Er is veel gesproken en getwist over het onderscheid tusschen landrente en grondbelasting, en menigmaal is met nadruk aanbevolen, dat onderscheid toch wèl in het oog te houden. Het bestaat dan ook in werkelijkheid; doch naar mijne wijze van zien is het eenvoudig hierin gelegen, dat de landrente een gebrekkige vorm van grondbelasting is; want elke verbetering, die men de landrente zal doen ondergaan, zal de verschilpunten tusschen haar en een goede grondbelasting meer uitwisschen, totdat er ten slotte geen enkel overblijft. De grondbelasting is in de eerste plaats een reëele belasting, geen personeele; zij kleeft op het voorwerp, dat zij treft en wordt daarom betaald door een ieder die het bezit, om het even of hij een burger is van het land of een vreemdeling. Haar maatstaf is, in de tweede plaats, de zuivere opbrengst van den grond, nooit de onzuivere, en daarom vindt zij in de huur- of pachtwaarde haar besten grondslag. Zonder voor eeuwig te zijn vastgesteld, wordt zij, in de derde plaats, evenmin van jaar tot jaar verhoogd of verlaagd, want het bedrag, waarvoor ieder grondstuk is aangeslagen, verandert in den regel slechts bij een algemeene herziening der huurwaarden of bij een wettelijke verandering van het quotum der heffing. Natuurlijk zou het onmogelijk zijn de landrente op eens te hervormen naar dit model; maar wie heeft ooit over de verbetering dezer belasting nagedacht, zonder tot de slotsom te komen dat het eenige middel tot verbetering gelegen is in het nemen van maatregelen, die de strekking hebben om de landrente reëel, meer in verhouding tot de zuivere opbrengst van den grond en minder afwisselend te maken. Maar is dat doel te bereiken, zoolang men den gemeentelijken aanslag behoudt? Zal men b. v. den moed hebben om voorteschrijven, dat de repartitie der

landrente door de dessa-besturen voor een reeks van jaren geldig zal zijn, zoolang men niet genoegzame zekerheid heeft verkregen, dat zij naar een billijken maatstaf is geschied, en is de zekerheid van een goede repartitie ooit te verkrijgen, indien men het werk niet zelf, met de meest mogelijke kennis van zaken, heeft verricht? Laten de dessahoofden eerlijke lieden zijn: om een repartitie der landrente te maken, waaraan het gouvernement zijn zegel kan hechten en verder om de voorschriften nateleven die zij met betrekking tot den aanslag der nieuw ontgonnen velden, de eventueele afschrijvingen, de splitsing der landrente bij verdeeling der goederen, en wat er nog meer te verrichten is, zullen ontvangen, hebben zij meer noodig dan eerlijkheid, moeten zij toegerust zijn met bekwaamheden, die drie-vierden van hen stellig niet bezitten. Hoevele dessahoofden kunnen lezen of schrijven? — Al ware het dus dat geen andere reden voor den hoofdelijken aanslag pleitte, al kon men ons de zekerheid geven, dat onder het gemeentelijke stelsel geen misbruiken hoegenaamd plaats vinden (er is moed toe noodig om dat van de 30,000 dessa's van Java te durven zeggen!), dan nog zouden de eischen van een goede regeling der landrente, een regeling die haar zoo na mogelijk doet gelijken op een grondbelasting, tot het aannemen van het hoofdelijke stelsel dringen.

Doch niet op eens, zoo luidde het tweede gedeelte onzer stelling, mag tot die wijze van aanslag worden overgegaan, want zoodoende zou men meer kwaad stichten dan goed. De ondervinding van Madras — een afschrikkend voorbeeld! — toont ons, welke de gevolgen zijn van een overhaaste invoering van den hoofdelijken aanslag; immers, de verkeerde uitkomsten, die in Madras verkregen zijn, moeten vooral aan gebrekkige voorbereiding worden toegeschreven. De statistieke opneming is er op zeer onvoldoende wijze en veel te haastig verricht; men heeft er lieden voor gebruikt, die het werk niet goed verstonden en op wier arbeid geen behoorlijk toezicht werd uitgeoefend. Aan gebrekkig onderzoek zal het ook wel te wijten zijn, dat de landrente er op een veel te hoog cijfer is bepaald, een fout die op vele plaatsen verarming der bevolking heeft teweeggebracht. Om de gevolgen dier fout te verminderen, is men zeer mild geworden met het verleenen van vrijstellingen; daardoor evenwel is men ongetwijfeld in nieuwe onbillijkheden vervallen; want hoe is het

mogelijk in ieder geval met juistheid te bepalen of voor vrijstelling genoegzame grond bestaat? Dezelfde willekeur, dezelfde onvastheid van heffing, die men terecht of ten onrechte aan het gemeentelijke stelsel verwijt, is hier dus bij den hoofdelijken aanslag toegepast: de deugden van het gemeentelijke stelsel zijn opgeofferd, maar de gebreken zijn in een anderen vorm grootendeels behouden.

Voorbereiding is dus wenschelijk, ja onmisbaar. Ik beweer niet dat zij slechts bestaan kan in metingen en statistieke opnemingen; misschien zelfs is een ander middel, dat straks zal worden aangeduid, voor Java in de gegeven omstandigheden verkieselijk. Het eenig wat ik thans wilde betoogen is, dat niet op eens de gemeentelijke door den hoofdelijken aanslag kan worden vervangen, ten minste wanneer de gemeentelijke aanslag nog op zulk een primitieve wijze geschiedt als tot dusver op Java het geval was.

Het verdient dus onbepaalde goedkeuring dat het Indisch Bestuur thans niet verder is gegaan dan het scheppen van een toestand van overgang. Maar nu hebben wij ook het oogpunt gevonden, waaruit de regeling van 3 April moet beschouwd worden. Immers een maatregel van overgang behoort de ergste gebreken uit het bestaande te verwijderen en tevens den weg te banen tot een goede eindregeling; het slechte, dat men voorloopig nog behouden moet, van zijn grofste verkeerdheden te ontdoen en het betere voor te bereiden. Wij willen nu onderzoeken of de ordonnantie aan die twee vereischten voldoet.

Waarin lag volgens het Indisch bestuur — het gemis van alle regels in zake de landrente natuurlijk daargelaten — het hoofdgebrek van den tegenwoordigen toestand? Er zou in de ordonnancie hoegenaamd geen gedachte moeten schuilen, indien ze ons hierop geen antwoord gaf: zij heeft vooral ten doel de landrente te maken tot een uniforme belasting, in geheel Java (de Preanger-Regentschappen uitgezonderd) op gelijke grondslagen gevestigd en naar één maatstaf geheven. Het is niet twijfelachtig of dit denkbeeld op den voorgrond heeft gestaan, want de regeling offert alles op om het te verwezenlijken. In de eerste plaats gedurende een zekeren tijd de vastheid van aanslag. Wel zegt Artikel 12 dat de classificatie der gronden en het quotum der landrente voor vijf jaren worden vastgesteld, maar de bepalingen,

waarvan dit voorschrift is omringd, hebben ten gevolge dat de landrente in de eerste vijf jaren op zeer vele plaatsen vermoedelijk onvaster zal zijn dan zij ooit te voren geweest is. Ja, straks zullen wij zien, dat zelfs de regeling der repartitie en daarmede, naar het mij toeschijnt, de geheele voorbereiding van den hoofdelijken aanslag, is bloot gesteld aan het gevaar van mislukking; enkel en alleen door hetgeen in de ordonnancie tot verzekering van gelijkheid van aanslag is bepaald. Het blijkt dus duidelijk, dat — na het gemis van elke regeling — de tegenwoordige ongelijkheid van heffing door de Indische regeering als het hoofdgebrek van den ouden toestand is aangemerkt.

Het is te betreuren, dat bij de ordonnancie geen Memorie van Toelichting is gevoegd, waarin deze zienswijze, die hier alles beheerscht, breedvoerig is verdedigd tegen de bedenkingen, die men tegen haar zou kunnen aanvoeren, bedenkingen, die immers voor de hand liggen. Wat mij betreft, ik ben van hare juistheid tot dusver in geenendeele overtuigd. Ik vraag mij af: I of gelijkheid van aanslag billijk is bij den ongelijken druk der koffiecultuur en der heerediensten, en II of de ongelijkheden, die tot dusver bij de landrente bestonden, niet door haar langen duur hebben opgehouden onbillijk te zijn.

Met een vast quotum voor de heffing der landrente in te voeren, heeft men ten doel, de eene dessa niet zwaarder te belasten dan de andere. Maar wanneer nu de eene veel meer dan de andere onder verplichte diensten gebukt gaat; wanneer de eene op verre afstand van hare woonplaats koffietuinen aanleggen en onderhouden moet en de andere daarvan vrij is; of wanneer de opbrengst der koffietuinen op de eene plaats veel geringer is dan op de andere; wordt dan billijkheid betracht door beiden op denzelfden voet aan te slaan? Men behoeft de officieele verslagen omtrent de koffiekultuur slechts in te zien om dit laatste argument te waardeeren. Er zijn streken van Java, waar de verplichte koffieteelt een bron van welvaart, en andere, waar zij een zware belasting is voor de bevolking. Er zijn plaatsen waar de dessabewoners uren ver moeten loopen eer zij hun inen bereiken en waar de arbeid, dien de regeering hun opgt, hen van meer winstgevenden arbeid terughoudt, en andere aar de tuinen schier in de onmiddellijke nabijheid liggen van en kom der gemeente, zoodat met heen en weder loopen nauelijks eenige tijd verloren gaat. Treft men nu allen naar éénen

maatstaf, en waren de gemeenten, die het meest gedrukt werden, eertijds minder zwaar belast, dan begaat men jegens laatstgenoemden een onbillijkheid. Zoolang dus de koffiekultuur en de heerediensten nog bestaan, begrijp ik niet recht hoe eene uniforme landrente met de beginselen van een rechtvaardig bestuur is overeentebrengen.

Maar al bestond er noch koffiekultuur, noch heeredienst, zelfs dan zou aan een peraequatie der landrente een groote onbillijkheid kleven, naar ik vermoed. Men spreekt menigmaal van de landrente als van een belasting, die tot dus ver door elken resident willekeurig verhoogd of verlaagd kon worden, en tot op zekere hoogte heeft men daartoe het recht; maar de traditie is een veel te groote macht in de wereld, vooral in de ambtenaarswereld, dan dat niet voor elk gewest, ja voor iedere dessa, van lieverlede een zekere vastheid en regelmaat zou zijn ontstaan met betrekking tot hetgeen geheven werd. Ik beweer niet dat overal elk jaar volkomen hetzelfde werd geheven; maar wanneer men den gemiddelden aanslag van een gewest over een vier- of vijftal jaren vergelijkt met dien van een ander gedurende een even lang tijdperk, dan geloof ik dat men in den regel ongeveer hetzelfde verschil zal vinden als wanneer men de vergelijking tusschen die beide gewesten maakt voor een andere reeks van jaren. Er zijn in den laatsten tijd stoorende invloeden geweest, die hier en daar den traditioneelen gang hebben verbroken; inzonderheid heeft de statistieke opneming, die in enkele residentiën heeft plaats gevonden, soms aanzienlijke verhooging veroorzaakt. Des ondanks is een zekere bestendigheid niet te loochenen; men behoeft de opgaven in de jongste koloniale verslagen slechts in te zien om zich hiervan te overtuigen. Zie hier b. v. een vergelijking van den gemiddelden aanslag per bouw in een (niet opzettelijk daarvoor gekozen) zevental residentiën in de jaren 1864—67 met dien in de jaren 1868/71.

	1864/7	1869/71
Krawang	*f* 4.—	*f* 3.70
Samarang	„ 4.21	„ 4.29
Pekalongan	„ 4.41	„ 4.61
Cheribon	„ 4.89	„ 4.98
Soerabaja	„ 5.16	„ 5.79
Bezoeki	„ 9.79	„ 9.24
Pasoeroean	„ 9.89	„ 10.45

De overeenkomst tusschen de verhoudingen, waarin de getallen van elk der beide rubrieken tot elkander staan is, hoewel onvolmaakt, toch opmerkelijk; de volgorde althans verandert niet. Welnu, met deze betrekkelijke bestendigheid of continuiteit moeten wij rekening houden; want hoe langer een belasting op denzelfden voet geheven is, hoe meer de maatschappij zich aan haar gewend en naar haar geschikt heeft, hoe minder onbillijk zij dus werkt, indien zij bij hare invoering onbillijk is geweest. Denk u twee dessa's met gelijke bevolking en gelijke uitgestrektheid velden van gemiddeld gelijke vruchtbaarheid, en stel u voor dat de eene dessa door een zware belasting wordt getroffen, waarvan de andere verschoond blijft. Nu wordt ongetwijfeld aanvankelijk de eene dessa in hare welvaart benadeeld; maar juist daarom zal bij haar de bevolking minder snel toenemen dan in de andere dessa; misschien zal er wel volksverhuizing plaats vinden van de belaste dessa naar de onbelaste, en na verloop van eenige jaren zal de gemiddelde welvaart van elk individu in beide weder even groot zijn, juist zooals vroeger. De wet der adaptatie, die zich op het gebied der dieren- en plantenwereld zoo krachtig openbaart, werkt niet minder sterk in het maatschappelijk leven. Waarom breidt de eene stad zich uit, terwijl in de andere het gras op de straten groeit? Waarom is in het eene bedrijf groote concurrentie, in het ander niet? Niet het minst daarom, omdat welvaart bevolking aantrekt, armoede haar vermindert. Het is ondenkbaar dat op Java de bevolking (dus ook de versnippering van den grond) niet daar het meest zou zijn toegenomen, waar — alle overige omstandigheden dezelfde zijnde — de landrente het minst drukkend was, en is deze stelling juist, dan volgt er uit dat de ongelijkheden in de heffing der landrente thans weinig ongelijkheid van druk meer veroorzaken; met andere woorden, dat het kwaad zich zelf genezen heeft. Het komt mij waarschijnlijk voor dat peraequatie der landrente thans, nu deze belasting zestig jaar bestaan heeft, weinig onbillijkheden meer wegnemen, maar integendeel een reeks van onbillijkheden scheppen zou [1]).

---

[1]) Een voorbeeld. Zoowel in dessa A als in dessa B, gelijkelijk belast, wonen 100 landbouwers, die elk twee bouws bezitten. De bevolking neemt er echter zoodanig toe, dat na een zeker getal jaren elk slechts $1^3/_4$ bouw zal bezitten, op welk punt de vermeerdering zal stand houden of wel ont-

Er is derhalve grond om te vreezen, dat de Ordonnancie aan het eerste vereischte, opheffing van de grootste gebreken der bestaande regeling, niet voldoet. Het gebrek, dat zij wegneemt, is wel beschouwd geen gebrek; aan uniformiteit van aanslag bestond geen behoefte meer. Maar waaraan bestond dan wèl behoefte? Mij dunkt, aan een zoodanige regeling, waarbij een eind werd gemaakt aan de jaarlijksche verhooging der landrente, die tegenwoordig plaats vindt. Ik wil dit denkbeeld echter thans niet uitwerken, daar ik er later op terug kom. Eerst moeten wij een poging doen tot beantwoording van de tweede vraag: Is de Ordonnancie een goede voorbereiding van den hoofdelijken aanslag?

Vooral daarom is het wenschelijk dat dit onderzoek voorafga, omdat, naar het mij toeschijnt, dezelfde fout, die wij straks meenden op te merken, ook hier verkeerde gevolgen heeft te weeggebracht. Ik heb daarop reeds gedoeld, toen ik zeide dat de geheele voorbereiding van den hoofdelijken aanslag is blootgesteld aan het gevaar van mislukking, enkel en alleen door het angstvallig trachten naar gelijkheid van heffing. Het komt mij namelijk voor, dat de Ordonnancie een uitmuntend denkbeeld bevat om tot hoofdelijken aanslag den weg te banen, een denkbeeld, zoo geheel in overeenstemming met de beginselen eener gezonde en bedachtzame politiek, dat men het niet genoeg prijzen kan. Maar tevens kan ik de vrees niet verheelen, dat de uitvoering van dit denkbeeld onmogelijk is gemaakt door de oorzaak die zoo even is aangeduid.

De grootste moeielijkheid, die de invoering van den hoofde-

---

ginning van woesten grond zal worden ondernomen. Nu wordt in dessa A de belasting verhoogd met een som gelijk aan de opbrengst van $^1/_4$ bouw per man en de inkomsten van de lieden dezer dessa worden dus terstond verminderd tot $1^3/_4$ bouw. Dientengevolge neemt echter in dessa A de bevolking op de oude gronden niet meer toe; wèl daarentegen in dessa B. waar de belasting niet is ingevoerd; en na verloop van een zeker aantal jaren is derhalve in beiden elke landbouwer in het genot van $1^3/_4$ bouws; m. a. w. de onderlinge gelijkheid is hersteld. Maar wierd op dit tijdstip, uit een begrip van billijkheid, de belasting in dessa B óók verhoogd, dan zou terstond de ongelijkheid herleven. Het summum jus zou dan summa injuria zijn. Nu komen er gevallen voor, waarin men zich het plegen van zulk een onrecht getroosten moet, want peraequatie kan soms een onvermijdelijkheid wezen. Uit hetgeen volgt zal echter blijken, naar ik meen, dat zoodanige noodzakelijkheid thans voor Java, met betrekking tot de landrente, niet bestaat.

lijken aanslag tot dusver in den weg stond, lag hierin, dat het Europeesch bestuur, zoodra het daartoe overging, van zijn oude ondervinding zoo weinig partij zou kunnen trekken en als van nieuws, of er voorheen nooit landrente geheven ware, zou moeten beginnen. Men zou geen schriftelijke aanteekeningen vinden van de repartities door de dessahoofden, maar terstond naar eigen inzicht elk individu moeten aanslaan en dus, om geen gevaar te loopen van in den beginne groote onbillijkheden te plegen, van stonde aan een mate van kennis moeten bezitten, die wel is waar door metingen en andere waarnemingen grootendeels te verkrijgen is, maar slechts na langen tijd, en zelfs dan nog niet zoo volkomen als door ervaring en praktische oefening. De ontwerper der regeling van 3 April heeft dit blijkbaar ingezien. De Ordonnancie bevat ten minste een kostbare bepaling, die de strekking heeft om de aangewezen moeilijkheid geheel op te lossen: ik bedoel het voorschrift dat betrekking heeft op het aanleggen van kohieren van repartitie door de dessa-hoofden en op het afgeven van uittreksels daarvan aan de belasting-schuldigen. Deze bepaling levert juist datgene, wat men zoo dringend noodig had: een brug om van den gemeentelijken aanslag tot den hoofdelijken over te gaan. Wordt zij goed nageleefd, dan zullen nu onze ambtenaren, bij de invoering van het nieuwe stelsel, een verzameling van gegevens vinden, die hun uitstekende diensten kunnen bewijzen. Zij kunnen dan eenvoudig beginnen, met de inlanders geheel overeenkomstig de kohieren van repartitie te belasten en later, naarmate hun kennis van ieder veld en zijne opbrengst toeneemt, zelfstandiger te werk gaan en hun eigen maatstaf gebruiken. Zoodra de kohieren gereed en in goeden staat zijn, is er een basis, een uitganspunt, voor den hoofdelijken aanslag verkregen. Niet van nieuws af behoeft dan alles te worden begonnen, maar de historische lijn kan worden voortgezet, de oude traditie en ondervinding gaan voor den nieuwen toestand niet verloren, en zonder schokken of sprongen, zonder omverwerping van het bestaande, wordt een hervorming van zeer groote beteekenis ingevoerd.

Aan een getrouwe naleving der voorschriften omtrent de kohieren van repartitie moet dus veel worden gehecht. Maar is zij thans te verwachten? Is zij niet zoo goed als onmogelijk gemaakt door de andere bepalingen van het besluit, met name door die waarbij de aanslag is geregeld? Is niet juist de nauwkeurigheid,

waarmede de uitkomsten van nieuw onderzoek terstond tot verbetering van den aanslag moeten worden gebruikt, is vooral niet de trapsgewijze verhooging in vele gemeenten gedurende een vijftal jaren, is niet dit alles, gevoegd bij het voorschrift dat de repartitie moet geschieden naar den grondslag der classificatie, een onoverkomelijke hinderpaal voor het tot stand komen van goede kohieren? Ik stel mij een dessa voor, waar gemeentelijk grondbezit heerscht, die nog niet statistisch is opgenomen, bestuurd door een hoofd van de gemiddelde soort en waar de schrijver niet beter en niet slechter is dan de meeste schrijvers op Java. Ik verbeeld mij dat de Ordonnancie daar in werking treedt en neem aan dat dorpshoofd en schrijver eerlijke lieden zijn, die hun nieuwe plichten getrouw willen vervullen. Laten wij nu eens nagaan, welke de taak is, die hun wacht.

De dessa is voor een zekere som aangeslagen en die som moet nu in de eerste plaats worden ontleed: het dorpshoofd begint dus met een gedrukt formulier in te vullen, verdeeld in een aantal kolommen, en plaatst in de eerste de namen zijner belastingschuldigen, in de volgende de belastbare uitgestrektheden in ieders bezit, met aanwijzing van de klasse waarin zij vallen. Daarna vult hij in hoeveel bouws met suikerriet zijn beplant — want dat gedeelte is vrij van landrente — en vermeldt in een andere kolom het bruto bedrag, dat ieder naar den grondslag der classificatie blijkt schuldig te zijn. Eer hij nu verder gaat, vergelijkt hij de som der hoofdelijke aanslagen met het bruto-cijfer, waarvoor zijn dessa is belast, want die twee getallen moeten met elkander overeenstemmen. Maar hier vertoont zich de eerste moeilijkheid; het kan zeer goed gebeuren dat overeenstemming aanvankelijk ontbreekt en slechts na veel hoofdbrekens te verkrijgen is.

Immers, de geheele dessa is in ééne klasse gebracht, naar gelang van de gemiddelde padi-productie der drie laatste jaren; het dorpshoofd daarentegen moet de gronden zijner gemeente naar den zelfden maatstaf, maar voor ieder veld afzonderlijk, in verschillende klassen brengen; en daar nu de klassen elk een speelruimte laten van *f* 10, zoo is het bloot toevallig wanneer de beide berekeningen met elkander sluiten. Er zijn b.v. in een dessa 70 bouws, die in de drie laatste jaren gemiddeld *f* 5090 hebben opgebracht, zijnde dooreengenomen ruim *f* 72 per bouw; deze dessa valt dus in klasse IV en betaald *f* 980. Nu maakt het dorpshoofd de repartitie. Hij vindt

20 bouws	met eene opbr.	van ƒ 85,	vall. in kl. III,	belastb. à ƒ 16,	met ƒ 320
20 „	„ „	„ „ 78,	„ „ „ IV,	„ „ „ 14,	„ „ 280
30 „	„ „	„ „ 61,	„ „ „ V,	„ „ „ 12,	„ „ 360
				hetgeen te zamen uitmaakt	ƒ 960

zijnde ƒ 20 minder dan de som waarvoor de dessa is aangeslagen! Het dessahoofd heeft zijn plicht gedaan en de voorschriften der ordonnancie eerlijk uitgevoerd; daarbij sluit het totaal der opbrengsten, bouw voor bouw gerekend, volkomen met het totaalcijfer dat ten grondslag heeft gediend voor de classificatie; en toch is er verschil. Wat moet hij nu doen om van zijn belastingschuldigen te krijgen, wat hij te vorderen heeft? Het eenige middel is hierin gelegen, dat hij willekeurig een aantal bouws in een hoogere klasse brengt; na eenig passen en meten zal hij dan ten slotte wel gereed komen. Maar ik vermoed dat aanvankelijk zijn verlegenheid nog al groot zal zijn.

Wij nemen nu aan dat deze moeilijkheid overwonnen is, zoodat de repartitie kan worden voortgezet. Het brutocijfer van hetgeen ieder schuldig is, is nu gevonden; maar de Ordonnancie bepaalt in artikel 14, dat de verhooging der landrente, welke het gevolg zal zijn van hare voorschriften, „zoo zij meer bedraagt dan één „vijfde van de gemiddelde opbrengst der landrente in de drie „voorgaande jaren, voor dat meerdere over vijf jaren wordt ver„deeld." Is b. v. het oude bedrag ƒ 1333, het nieuwe ƒ 2000, dan wordt het eerste jaar geheven ƒ 1333 plus 1/5, dus ƒ 1600, vermeerderd met 1/5 van het verschil tusschen ƒ 2000 en 1600, zijnde ƒ 80, of ƒ 320 minder dan ƒ 2000. Daar nu ƒ 320 van ƒ 2000 juist 16 pCt. bedraagt, moet op het repartitiekohier 16 pCt. van ieders aandeel worden afgetrokken. In het tweede jaar moet voldaan worden ƒ 2000 min ƒ 240; de reductie zal daardoor verminderen tot 12 pCt.; het derde wordt zij 8, het vierde jaar 4 percent; eerst in het vijfde jaar worden de volle ƒ 2000 geheven. De percenten die afgetrokken werden, veranderen bijgevolg ieder jaar van de eerste vier. De dessahoofden zullen dat wel in het oog moeten houden, want anders komt hunne rekening niet uit.

Doch er is nog meer, waarop zij acht moeten geven. Artikel 12 van het Besluit, zegt wel dat de classificatie der gronden en de bepaling van het quotum der landrente voor den tijd van vijf jaren geschieden, maar voegt er onmiddelijk bij: „behoudens „die wijzigingen, welke, blijkens de nadere opmeting, bedoeld

„bij de tweede alinea van artikel 13 zullen noodig zijn.” En later heet het: „de verhooging der landrente, welke het gevolg „zal zijn van de meer juiste gegevens, die de nadere opmeting „en aanteekeningen, bedoeld bij alinea 2 van artikel 13 zullen „aanwijzen, wordt verdeeld over de nog loopende jaren van den „duur der classificatie.” Gesteld b. v. dat een dessa, die vroeger ƒ1333 betaalde, nu voor ƒ2000 is belast, welke eerst in het vijfde jaar ten volle geheven zullen worden, maar dat na verloop van twee jaren de aanslag te laag blijkt te zijn, zoodat hij met ƒ210 moet worden verhoogd, dan moet in de eerstvolgende drie jaren elk jaar een som van ƒ70 meer worden betaald. Zonder die verhooging had de dessa in het derde jaar ƒ1840, in het vierde ƒ1920, in het vijfde ƒ2000 opgebracht; thans moet men elk dier sommen met ƒ70 vermeerderen. Maar dientengevolge moet bij de repartitie de aanslag van ieder individu een verhooging ondergaan van 3,80 pCt. in het derde, 3,64 pCt. in het vierde en 3,50 percent in het vijfde jaar.

Is hiermede nu eindelijk alles gezegd? Neen, want het Besluit schrijft voor, dat de landrente slechts zal geheven worden van de beplante gronden en stelt de nieuw ontgonnen sawah's slechts drie jaren vrij, zoodat jaarlijks voor de bepaling van den gemeentelijken aanslag onderzocht moet worden, welke gronden onbeplant zijn gebleven en voor welke de termijn van vrijstelling is verstreken. Ten aanzien der onbeplant gebleven gronden bepaalt artikel 7, dat daarvoor afschrijving van landrente wordt bevolen tot het bedrag, waarvoor die gronden bij de repartitie der dessa in het kohier zijn aangeslagen. Maar dat bedrag kan in sommige gevallen slechts gevonden worden na een berekening, die wel is waar geschieden moet door de ambtenaren van het Nederlandsch bestuur, maar die het dessahoofd toch zal moeten begrijpen, zal zijn eigen kohier geen raadselboek voor hem worden. Een bewoner van de als voorbeeld gekozen dessa heeft b. v. twee bouws, waarvan de eene in klasse V, de andere in een der overige klassen is geplaatst. Blijft nu de eerstgenoemde in het derde jaar onbeplant, dan zal de vrijstelling van dat stuk gronds bedragen ƒ12 (zijnde de landrente per bouw van klasse V) minus 8 pCt., plus 3,80 pCt. van het na deze reductie verkregen cijfer. — Omtrent de gronden, welker termijn van vrijstelling verstreken is, bevat het Besluit geen nadere bepaling. Zullen zij behandeld worden op denzelfden voet als de overige belastbare gronden en

dus niet op eens voor het volle bedrag worden aangeslagen? Ik zou het vermoeden maar ben er niet zeker van; want niet elke verhooging der landrente wordt over vijf jaren verdeeld, maar alleen de verhooging die het gevolg is van de toepassing der artikelen, waarbij de classificatie en het quotum der landrente zijn geregeld. Valt nu een verhooging van landrente uit de straks genoemde oorzaak onder deze bepaling? Ziedaar een punt, waarover verschillend kan gedacht worden.

Men heeft thans eenigermate een denkbeeld van den aard en den omvang der taak, die aan de dorpshoofden is opgedragen. En nu herinnere men zich wat ons over de bekwaamheden van vele dier hoofden wordt bericht. Men neme vooral in aanmerking dat de dorpsschrijvers in de meeste residenties van Java, naar het getuigenis van bevoegde beoordeelaars, van een treurig gehalte zijn, ja dat in die streken, waar gemeentelijk grondbezit heerscht, dikwijls in het geheel geen schrijvers gevonden worden. Na dit alles overwogen te hebben, vrage men zich af, wat met zulk een personeel van de uitvoering der gegeven voorschriften is te wachten! — Goede kohieren van repartitie te maken is reeds dan geen lichte taak voor een dessahoofd, wanneer de som, die hij verdeelen moet, een bekende grootheid voor hem is, een bedrag dat zeer nabij komt aan hetgeen hij reeds vele malen over zijn gemeenteleden heeft omgeslagen, en wanneer hem vrijheid wordt gelaten om te handelen gelijk hij gewoon was. Maar geeft men hem een tabel in handen, waarnaar hij de repartitie moet verrichten, noodzaakt hem de regeering tot een lastige rekening met percenten, waarbij allerlei kleinigheden in acht zijn te nemen zal het totaalcijfer van het kohier met dat van den aanslag overeenkomen, verzwaart men dus zijn werk door er moeilijkheden aan toetevoegen die hem slag op slag in verlegenheid brengen, dan wordt het misschien geheel onuitvoerbaar. En wat zal daarvan het gevolg zijn? De kohieren zullen in discrediet geraken en ten slotte zal misschien de beste bepaling der geheele Ordonnancie, een bepaling waaraan een uitmuntend denkbeeld ten grondslag ligt, worden ingetrokken. Niemand zal dan jaren achtereen meer van schriftelijke repartitie der landrente kunnen spreken, zonder allen, die hem aanhooren, te doen glimlachen, uitgenomen die weinigen die een goede gedachte niet miskennen, al is zij gekleed met een gebrekkigen vorm. Het zal daarmede gaan, zooals het aanvankelijk in Britsch-

Indië gegaan is met het ryotwar-stelsel, dat in beginsel veroordeeld is, omdat het verkeerd was toegepast.

Na deze uitvoerige beschouwing verwacht ik natuurlijk de vraag, welke regeling dan tot stand had moeten komen. In belastingzaken vooral is een bloot afbrekende kritiek zelden geoorloofd en dit zeldzame geval kan thans niet geacht worden aanwezig te zijn. Een nieuwe regeling der landrente was volstrekt noodzakelijk, en wie zich gedrongen voelt, zijn bezwaren tegen de nu gemaakte regeling bloot te leggen, kan zich niet ontrekken aan de taak van zijn eigen inzichten medetedeelen, al hecht hij zelf aan die inzichten weinig waarde. Ik waag dus een poging om de gestelde vraag te beantwoorden.

Het punt, waarvan wij moeten uitgaan, is reeds vroeger aangewezen. Er was behoefte aan een overgangsmaatregel die de ergste gebreken van het bestaande wegnam en een beteren toestand voorbereidde; en hetgeen ik aan den kolonialen wetgever gemeend heb te moeten verwijten, is, dat hij in de waardeering van de gebreken der oude landrente gedwaald en daarom noch in het eene, noch in het andere opzicht zijn doel bereikt heeft. Ja, er was behoefte aan een verordening die regel stelde in de plaats van willekeur; dáárover kan natuurlijk geen verschil van gevoelen bestaan; maar die regel behoefde niet te zijn een gelijkmatige heffing over al de gewesten van Java. Want niet dit was het groote gebrek van den ouden toestand, dat hier een hoog, ginds een laag quotum werd geheven: voor een deel werd dit gerechtvaardigd door den ongelijken druk der kultuur- en heerediensten, en voor zoover het anders was, kon het onbillijke der ongelijkheid geacht worden, reeds lang door ongelijken aanwas van bevolking meerendeels te zijn weggenomen. Neen, het groote gebrek der voormalige regeling lag daarin, dat zij te veel een landrente in engeren zin, te weinig een grondbelasting was. Dit was haar fout, dat zij aan de bevolking te veel den prikkel ontnam tot verbetering van den grond en uitbreiding der productie; dat aan den aanslag alle vastheid ontbrak en de inlander van het eene jaar op het ander nooit zeker was tegen verhooging; in één woord, dat zij al de slechte eigenschappen bezat, waardoor een tiendheffing vande ergste soort zich kenmerkt. Er was dus behoefte aan een regeling, die aan dien gebrekkigen

toestand een einde zocht te maken en die, daar zonder hoofdelijken aanslag dit doel niet volkomen te bereiken is, den hoofdelijken aanslag door krachtige middelen voorbereidde. De landrente te veranderen in een gewone grondbelasting, ziedaar het ideaal dat ons voor oogen moet staan, en dat de liberale partij, neen iedere partij die een hart heeft voor de belangen van Java's bevolking, moet trachten tot werkelijkheid te maken. Geen peraequatie, maar fixatie der landrente, en wel fixatie voor ieder veld, zij ons doel.

Wat is nu het middel om daartoe te komen? Zou het niet in de eerste plaats daarin bestaan: zoolang men den gemeentelijken aanslag nog behoudt, de landrente voor iedere dessa vast te stellen op het cijfer dat zij gemiddeld in de laatste drie jaren heeft betaald? Het komt mij voor, dat daardoor tegelijk aan de twee eischen, die wij aan den overgangsmaatregel hebben gesteld, kan worden voldaan. Het allerergste bezwaar, het gemis van orde en regel in den aanslag, wordt weggenomen; van willekeurige verhooging of verlaging door de hoofden van gewestelijk bestuur zal geen sprake meer kunnen zijn; en daarbij krijgt de belasting, die elk individu te dragen heeft, reeds een zekere mate van vastheid, want een der hoofdoorzaken der vroegere onvastheid zal verdwenen zijn. Maar tevens, en dit schijnt mij niet het geringste voordeel, kan aldus het uitmuntende voorschrift der nieuwe regeling, waarbij aan de dessahoofden een schriftelijke repartitie der landrente is bevolen, een voorschrift dat men natuurlijk met nadruk zou moeten handhaven, geleidelijk worden uitgevoerd. Het werk wordt nu veel eenvoudiger. Van iedere verhooging is afgezien; men verlangt van de dessahoofden niets anders dan voortaan hetzelfde schriftelijk te doen, wat zij tot dusver mondeling hebben gedaan. Zij worden niet voor een geheel nieuwe orde van zaken gebracht, waarin zij zich niet te huis gevoelen; geen lastige rekening met percenten wordt hun opgedragen, waarvan zij niets begrijpen; geen maatstaf wordt hun voorgelegd, waarnaar zij de repartitie moeten uitvoeren; men laat hun de meest mogelijke vrijheid van handelen en geeft hun slechts raad en voorlichting. Ook moet men niet verlangen dat de schriftelijke repartitie terstond over geheel Java tot stand komt; want aan een „schrijver", die nauwelijks schrijven kan, de samenstelling van een kohier te gelasten, is volkomen ijdel. Doch er zijn reeds vele dorpen op Java, waar men goede schrijvers vindt en

daar, waar zij niet zijn, kunnen ze worden aangesteld, zoodat met de uitvoering van den maatregel wel onmiddellijk een begin gemaakt zal kunnen worden, vooral indien de regeering er krachtig op aandringt. En dit is alles, wat men eischen mag: geen onnoodige vertraging, want zoo spoedig mogelijk moet de nieuwe toestand worden voorbereid; maar ook geen overhaasting, want beter geen kohieren, dan kohieren die niet deugen. Daarbij moeten de kohieren op zoodanigen aard worden ingericht, dat later duidelijk blijkt, hoeveel door ieder individu en voor ieder veld telken jare aan landrente is betaald. Ook, ja hoofdzakelijk, voor ieder veld. Want dit schijnt mij een groot gebrek in de Ordonnancie, dat zij dienaangaande niets voorschrijft. Een kohier, dat alleen personen vermeldt, kan — zoo althans van de verwisseling van bezitters geen nauwkeurige aanteekening wordt gehouden — weinig licht geven, indien men later wil weten voor welk bedrag ieder veld telkens is aangeslagen, en juist dit te kunnen nagaan zal van groot belang zijn. Men zou b. v. de gronden van een doorloopend nummer kunnen voorzien, even als bepaald is voor de Preanger-Regentschappen, waar kort geleden de landrente is ingevoerd.

Zoodra nu de repartitiekohieren in een of andere gemeente in goeden toestand zijn gebracht, zal het oogenblik daar zijn om tot hoofdelijken aanslag over te gaan. Dan hebben onze ambtenaren een basis, waarop zij kunnen voortbouwen. Aanvankelijk dienen de bestaande kohieren hun geheel tot richtsnoer, want voor zelfstandigen aanslag ontbreken hun nog de gegevens. Maar inmiddels onderzoeken zij nauwlettend of de repartitie billijk is en naarmate dit onderzoek vordert, gaan zij met meer zelfstandigheid te werk, altijd de oude som verdeelende. Zoodra nu de overtuiging bij hen is gevestigd dat zij tot een, zoo rechtvaardig mogelijke, repartitie in staat zijn, wordt de landrente van elk stuk gronds (behoudens ontheffing wegens buitengewone omstandigheden) voor den tijd van 20 of 30 jaren bepaald. Tegelijkertijd wordt eene commissie benoemd, bestaande (b. v.) uit den controleur, het districts- of onder-districtshoofd, het hoofd en twee oudsten der dessa, waaraan wordt opgedragen de nieuw te ontginnen gemeentevelden, naar zekere vast te stellen regels, onder goedkeuring van den resident, in de landrente aan te slaan. Ook deze aanslag geldt voor vijfentwintig of dertig jaren. Daarenboven worde het beginsel aangenomen, dat de landrente een

belasting is die kleeft op den grond en die verschuldigd is door een ieder, inlander of niet-inlander, die den grond als eigenaar of lid eener dorpsgemeente bezit. Ziedaar in hoofdtrekken een regeling der landrente die mij wenschelijk schijnt. Gaan wij thans na, welke bezwaren daartegen aangevoerd kunnen worden.

Het eerste bezwaar dat men zou kunnen opperen, heb ik, naar het mij voorkomt, reeds wederlegd. De ongelijkheden tusschen de quota der landrente in de verschillende residenties zouden wel is waar blijven, doch zij zijn oud genoeg van dagteekening om de maatschappelijke toestanden gelegenheid te hebben gegeven zich naar hen te voegen. Een belasting werkt als een natuurlijke hinderpaal der productie, en evenals de vruchtbaarste gronden de meeste bevolking aantrekken, zoo trekken ook (ceteris paribus) die streken de meeste bevolking, waar de belastingen het lichtst zijn. Doch er is meer: de omstandigheid dat eene regeling der landrente, zooals ik haar wensch, de ongelijkheden van den aanslag niet wegneemt, schijnt mij in één geval een voordeel aan te bieden. Want òf die ongelijkheden zijn zeer gering, en dan is het toch de moeite niet waard om ze weg te nemen, indien zulk een heilzame maatregel als de voorbereiding van den hoofdelijken aanslag daardoor gevaar loopt; òf — en dit is het straks bedoelde geval — zij zijn belangrijk, maar dan zal men de landrente op sommige plaatsen aanmerkelijk moeten verhoogen; en ik wensch gevraagd te hebben of men niet beducht is voor de ontevredenheid, die daarvan het gevolg kan zijn, al is het ook dat men de verhooging, zoodra zij een zeker maximum te boven gaat, over vijf jaren verdeelt. Wat mij betreft, ik reken mij gelukkig, geen verplichting te gevoelen tot aanbeveling van een maatregel, die misschien niet vrij is van eenig politiek gevaar.

Een tweede bedenking is vermoedelijk van technischen aard. Hoe kunnen onze ambtenaren de overtuiging erlangen van tot een billijke repartitie in staat te zijn, zoolang de gronden eener dessa niet behoorlijk zijn opgemeten en geclassificeerd? En zal men nu wachten met de vaststelling der landrente voor 30 jaren, totdat over geheel Java zulk een meting en classificatie is volbracht? Maar hoe lang zal zij dan nog moeten duren!

Ik erken dat hierin een moeilijkheid is gelegen, doch zij schijnt mij niet onoverkomelijk. Een volledige meting en classificatie der velden is zeker wel de beste grondslag van een duurzame

repartitie der landrente, en in die streken van Java, waar statistieke opnemingen hebben plaats gevonden zullen deze ongetwijfeld aan onze ambtenaren eenige diensten kunnen bewijzen, even als de aanteekeningen en huishoudelijke metingen, die de ordonnancie van 3 April voorschrijft en waaraan het wenschelijk zal zijn, streng de hand te houden. Doch ook zonder die gegevens schijnt het niet onmogelijk dat een controleur een onderzoek instelt naar de billijkheid der repartitie, zooals die blijkens de dessakohieren, welke hij heeft overgenomen, geschiedde. Hij kan b.v. ettelijke malen eenige aanslagen met elkander vergelijken, aan de dessabesturen inlichting vragen over de redenen, waarom zij het eene veld zwaarder hebben belast dan het andere, enkele dessabewoners raadplegen, en eindelijk, alvorens het ontwerp van een duurzame repartitie aan den resident ter vaststelling aan te bieden, dat stuk ter kennis brengen van de bevolking om iedereen gelegenheid te geven zijn bezwaren daartegen in te brengen. Ook behoeft de dertigjarige repartitie niet overal tegelijk plaats te vinden; zij kan het eene jaar in dezen, het ander jaar in genen groep van dessa's tot stand komen, naar gelang, op de straks aangeduide wijze, voldoende gegevens zijn verzameld voor een billijke regeling. Wordt aldus te werk gegaan, dan geloof ik niet dat men behoeft te wachten op meting en classificatie der velden, waarbij, — getuige ons eigen kadaster! — misgrepen en dwalingen toch ook niet zijn uitgesloten.

Een derde bedenking vermeld ik slechts volledigheidshalve. Loopen de huishoudelijke instellingen der bevolking in die streken van Java, waar gemeentelijk grondbezit heerscht, geen gevaar door een regeling der landrente gelijk hier is aangeprezen? Zal periodieke verdeeling der gemeentegronden nog mogelijk zijn na de invoering van den hoofdelijken aanslag en vooral na de vaststelling der landrente van ieder veld voor 25 of 30 jaren? Ik weet geen reden aan te wijzen, waarom zij het niet zou zijn. Wanneer de landrente veranderd is in een zuiver reëele belasting, zal zij de periodieke verdeeling der velden nergens in den weg staan, want ieder stuk grond zal van de eene hand in de andere kunnen overgaan met al de lasten, die er op kleven. Het eenige wat moeilijkheid zou kunnen ondervinden is een nieuwe verkaveling. Maar in de eerste plaats bestaat er reden om te gelooven, dat nieuwe verkavelingen tot de zeldzaamheden behooren; en in de tweede plaats zijn zij, hoezeer bemoei-

lijkt, toch niet door de voorgestelde regeling verhinderd; evenmin als samenvoeging en splitsing van onroerend goed hier te lande door de grondbelasting onmogelijk is gemaakt. Over het gemeentelijk grondbezit op Java is in den laatsten tijd veellicht verspreid en duidelijk is het gebleken, dat de landverdeeling daar, waar het kultuurstelsel ze niet noodzakelijk maakt, zelden meer plaats vindt. Indien nu reeds de landverdeeling een betrekkelijke zeldzaamheid is geworden — want de verplichte kultuur op de rijstvelden is thans tot den aanbouw van suikerriet op 28.000 bunders beperkt — hoeveel meer moet verkaveling het dan zijn, en hoe weinig zal dan een maatregel, die deze eenigszins bemoeilijkt, de vrijheid der bevolking in het naleven van haar aloude gebruiken aan banden leggen?

Maar het grootste bezwaar tegen mijn voorstel zal wel van financieelen aard zijn. Hoe? men zal beginnen met van elke verhooging van landrente af te zien en zich daarna te vreden stellen met helgeen de nieuw ontgonnen velden opbrengen? Waarin is dan het middel te vinden om de toenemende uitgaven van Indië te bestrijden? Men wil de heerediensten aan de hoofden geheel afschaffen, onderwijs en rechtswezen verbeteren, de betaling voor de koffie verhoogen, het spoorwegnet uitbreiden, de havens in goeden staat brengen; al deze eischen staan op het programma der liberale partij, maar om ze te bevredigen is geld noodig en voorwaar niet weinig. En nu sluit gij een der voornaamste bronnen tot vermeerdering van inkomsten, in plaats van ze nog wijder te openen, opdat ze ruimer zou kunnen vloeien? Is dit niet in strijd met de belangen van Java zelf?

Ik geloof dat het wenschelijk is de waarde van dit argument goed te onderzoeken; maar daartoe moeten wij ons eerst rekenschap geven van de oorzaken, die in den laatsten tijd zulk een aanzienlijke vermeerdering van uitgaven van Indië noodig maken. Die oorzaken liggen niet alleen in Indie's klimmende behoeften, maar ook, ja vooral in de verregaande karigheid, waarmede wij de kolonie tot vóór korten tijd hebben bestuurd. „Onze batige sloten" — ik heb het reeds bij eèn vorige gelegenheid opgemerkt — „zijn voor een groot deel slechts daardoor verkregen, dat de regeering hare eenvoudigste plichten heeft verzuimd; dat zij nog voor onderwijs, noch voor rechtswezen en politie, noch voor publieke werken, datgene heeft gedaan, wat zij had moeten doen." De millioenen, die Indië afwierp, wij hebben ze eenvoudig in onze

schatkist gebracht en daarmede ons jaarlijksch deficit gedekt, onze schuld verminderd, spoorwegen aangelegd. Eindelijk begint nu het bewustzijn levendig te worden, dat voor Indië iets, ja zeer veel, geschieden moet; bij de oude behoeften, die onbevredigd zijn gebleven, voegen zich de nieuwe van het oogenblik en vandaar dat er zooveel noodig is. Ware slechts één derde van het batig slot der laatste veertig jaren in het credit van Indië geboekt en op rente uitgezet, het geld zou in ruimen overvloed voorhanden zijn; maar dit is niet gebeurd, wij hebben schier alles voor eigen doeleinden verbruikt. Intusschen geeft de kolonie nog genoeg om ons in staat te stellen tot groote uitgaven te haren behoeve, zoo wij van nu af voor Nederland met een kleiner bijdrage tevreden zijn. Op dit laatste komt het echter aan. Willen wij, gelijk vroeger, al onze buitengewone uitgaven uit Indisch geld bestrijden en nog daarenboven schuld amortiseeren, dan is slechts één van beiden mogelijk: òf de Indische behoeften onbevredigd te laten, òf de Indische belastingen te verhoogen; maar dan prale men ook niet meer met liberale beginselen en erkenne volmondig dat de geest onzer politiek niet veranderd is. Noch het een, noch het ander kan echter de bedoeling zijn, want het plichtgevoel, het bewustzijn, dat wij een oude schuld aan Indië hebben af te doen, is wel degelijk ontwaakt. Daarbij hebben de toenemende opbrengst der belastingen, de naderende voltooiing van het spoorwegnet, de verminderde rentelast, onze financien minder afhankelijk gemaakt van de Indische baten dan voorheen. Maar waarom dan ook gesproken van verhooging der landrente? Ik ontken niet, dat de landrente in vervolg van tijd meer zal moeten opbrengen; maar zoolang de intrekking der suikercultuur niet is begonnen noch aan die der koffiekultuur wordt gedacht, begrijp ik niet, waarvoor verhooging noodig zou zijn, indien het moederland werkelijk bereid is om een deel van het batig slot prijs te geven.

En dat een regeling der landrente, zooals ik die heb voorgesteld, *in de toekomst* geen nadeel aan de schatkist zou berokkenen, dat mogen wij, naar ik meen, wel verwachten. Of is het een droombeeld, dat de productie op de nu reeds bebouwde gronden aanzienlijk zal toenemen, zoodra de bevolking weet, dat zij zelve al de vruchten van haar arbeid zal plukken? Een droombeeld, dat de vermeerdering van welvaart, die daarvan het gevolg zal zijn, de overige bronnen van inkomsten der kolonie milder zal doen vloeien? Een droombeeld, dat de ontginning

van woeste dessagronden een groote uitbreiding zal erlangen, indien de landrente over de nieuwe velden op een matig cijfer en voor 25 of 30 jaren wordt vastgesteld? Fiscaliteit is voorwaar niet altijd in het voordeel der financiën, in Indië zoo min als elders, getuige de financieele geschiedenis van Bombay vergeleken met die van Madras. In Madras is men zeer fiscaal te werk gegaan. De landrente is er niet alleen zeer hoog opgevoerd, maar daarenboven telkens slechts voor een enkel jaar aangeslagen. Welnu: van 1848/9 tot 1864/5 (het laatste jaar, waarover ik voor dat gewest een opgaaf heb gevonden) is de opbrengst slechts 18 pCt toegenomen, te weten van £ 3.530.000 tot £ 4.180.000. $1^1/_8$ percent 's jaars! Met deze uitkomsten vergelijke men die van Bombay. Hier is de landrente van ieder veld voor dertig jaren vastgesteld, zoodat geen vermeerdering van opbrengst kon verkregen worden dan door ontginning van woeste gronden. Toch vinden wij de volgende opbrengsten:

1849—50	£ 2.290.000
1859—60	„ 3.080.000
1860—70	„ 3.560.000 [1])

zijnde een vermeerdering in 20 jaren tijds van 55 percent, of $2^3/_4$ percent 's jaars, ruim het dubbel van de vermeerdering in Madras. Daarbij is het opmerkelijk, dat de overige takken van inkomsten in 1864/5 hebben opgebracht (de opium niet medegerekend): in Madras £ 2.820.000 en in Bombay £ 3.730.000; dus in Bombay nog meer dan in Madras, niettegenstaande destijds de bevolking onder het Britsche bestuur in Madras 24,926,509 in Bombay slechts 12,889,106 zielen telde!

Met een dergelijke ondervinding voor oogen komt mij een vaststelling der landrente van dertig jaren niet roekeloos voor, want er is grond om te verwachten dat de schatkist er niet minder wel bij zou varen dan de bevolking. Ontbreekt daartoe nogtans aan de regeering de moed, welnu, dan make zij ten minste één regeling voor 10 of 15 jaren; maar er kome in elk geval aan jaarlijksche verhooging een einde: den inlander worde

---

[1]) Dit laatste cijfer ontleen ik aan een opgave, afkomstig van het India Office te Londen. Al de overige zijn te vinden, deels in Campbell's Modern India p. 362 en 368, deels in de Statistical Tables of the Colonial and other possessions XI, p. 2 en 3. (Het 12de deel is nog niet verschenen).

zekerheid gegeven, dat vermeerdering van de opbrengst zijner velden niet onmiddelijk door verhooging van landrente zal worden gevolgd. Men zal misschien opmerken dat de regeling van 3 April reeds aan dien eisch voldoet, daar zij het quotum en de classificatie voor een zekeren tijd, zij het ook slechts voor vijf jaren, laat bepalen. Maar vooreerst, hoe kort is die termijn en dan, hoever zijn wij nog van het tijdstip verwijderd, waarop dat gedeelte der ordonnancie overal in werking zal treden! Eerst in 1878 zal metterdaad een vaststelling der landrente voor vijf jaren plaats vinden. Doch waarom zoo lang gewacht? Naar alle waarschijnlijkheid is nu het tijdstip gunstiger, dan het in 1878 zijn zal. Nu is er een belangrijk batig saldo in de schatkist, dat dan misschien verbruikt zal zijn. Nu bestaat nog de gedwongen suikerkultuur, met welker opheffing dan juist een begin wordt gemaakt. Nu zijn onze eigen financiën in een bloeienden toestand, maar wie kan weten hoe het over vijf jaren daarmede gesteld zal zijn en of geldnood onze staatslieden dan niet weerhouden zal van een maatregel, die aanvankelijk een opoffering kan kosten?

Indien ik ten slotte mijne meening over de Ordonnancie in weinige woorden moest samenvatten, dan zou ik dit zeggen. Zij gaat uit van een gezond denkbeeld en haar hoofddoel is goed; maar bij haar samenstelling is een belangrijke economische waarheid voorbijgezien en daardoor bevat zij voorschriften, die haar beste bepalingen tot een doode letter maken. Zij gaat uit van een gezond denkbeeld; immers van de gedachte dat een overgangstoestand noodig was, en deze gedachte is volkomen juist, want de hoofdelijke aanslag vereischt voorbereiding. Haar doel is goed; want zij wil regel stellen in de plaats van willekeur, de misbruiken der dessahoofden tegengaan en tegelijk aan de landrente een zekere vastheid verzekeren. Maar zij ziet eene belangrijke economische waarheid voorbij, namelijk deze, dat de bevolking de strekking heeft om zich te regelen naar de middelen van bestaan; en daaraan is het te wijten dat zij alles heeft beproefd om de ongelijkheden in den aanslag der landrente (die thans weinig ongelijkheid van druk meer veroorzaken) op te heffen. Dit nu heeft ten gevolge, dat hare beste bepalingen een doode letter worden: want van vastheid van aanslag zal in de eerste vijf jaren in vele, zoo niet de meeste, gedeelten van Java niets komen, en, naar wij vreezen,

van de schriftelijke repartitie evenmin. Ook dit laatste is bedenkelijk, want juist in die schriftelijke repartitie lag het middel om den hoofdelijken aanslag voor te bereiden.

Met vrijmoedigheid heb ik deze kritiek voorgedragen en mijn eigen denkbeelden uiteengezet, schoon ik zeer wel wist, dat ik gevaar liep op menig punt in dwaling te vervallen, want het onderwerp is moeilijk en ingewikkeld. Ik ontleende die vrijmoedigheid aan de overtuiging, dat zij in geen geval eenig nadeel kon stichten — daar toch de Indische regeering hare verordening niet zal wijzigen, indien zij ten slotte bij hare inzichten volhardt — en dat er altijd eenig goed is te verwachten van hetgeen een Engelsch schrijver genoemd heeft „digging near the roots of truth." Ook kan het aan de Indische regeering niet onwelkom zijn te bespeuren, dat haar arbeid hier te lande de belangstelling heeft opgewekt, die hij ongetwijfeld verdient.

De geschiedenis der landrente is niet geëindigd: zij zal, naar ik vermoed, nog menig hoofdstuk bevatten. Vaak was zij een spiegel onzer verkeerde koloniale politiek, ja van ons wanbestuur. Zij worde het nu van onze nauwlettende zorg voor Java's welvaart.

Amsterdam, februari 1873. N. G. Pierson.

AANTEEKENING.

Het Ryotwar-system van Bombay wordt in Nederlandsche geschriften over landrente altijd een stelsel van hoofdelijken aanslag genoemd, een benaming die de waarheid zoo nabij komt, dat ik niet geaarzeld heb haar ook hier te gebruiken. Zij is nogtans niet volkomen juist. Er worden in Bombay niet evenveel aanslagbiljetten uitgereikt als er landrenteplichtigen zijn, maar een kunstmatige groep van velden, dikwijls een uitgestrektheid van 10 of 12 acres (bijna 6 à 7 bouws), wordt voor een zekere som aangeslagen en elk der personen die een akker van dien groep bezit, is voor de betaling dezer som verantwoordelijk. Ik heb lang gezocht naar het motief dezer regeling, en vermoedde aanvankelijk dat zij vermindering der invorderingskosten en verzekering van een geregelde betaling der landrente ten doel had, doch het is mij niet gebleken dat dit vermoeden juist was [1]). Een aanvraag bij een der ambtenaren van het India Office te Londen gedaan, heeft eenig licht gegeven, maar niet genoeg om de zaak volkomen op te helderen. Na het antwoord gelezen te hebben, zal men vermoedelijk met mij van oordeel zijn dat sommige redeneeringen van den schrijver nadere toelichting behoeven en dat hij meer mededeelt dan verklaart. Intusschen maakt hij toch volkomen duidelijk, hoe de kunstmatige groepeering ontstaan is met betrekking tot die velden, die bij de invoering van het stelsel nog woest waren.

---

[1]) Daarentegen is mij wèl gebleken, dat de invordering der landrente in Bombay, evenals op Java, nog door de dorpshoofden geschiedt. Daar ieder nauwkeurig weet hoeveel hij schuldig is, geeft dit, naar men verzekert, geen aanleiding tót misbruiken.

„De aanslag (dus vertalen wij) geschiedt over kunstmatige velden, omdat de opmeting [1]) volledig is geweest. Al de gronden, die tot een dessa behooren, zijn opgemeten, of zij woest waren of niet. Had men slechts de velden opgemeten in het bezit van personen die landrente betaalden, dan zou men telkenreize, dat woeste gronden in kultuur wierden gebracht, verplicht zijn geweest die op te meten en aan te slaan. Daarom zijn al de dorpsgronden zonder onderscheid opgemeten. Maar in ieder dorp is — of, zooals ik nu misschien wel zeggen mag, was — zeer veel woest land. Men heeft dit in geschikte stukken afgebakend en aangeslagen, zoodat iedereen, die meer land noodig had, een of meer dier stukken of kunstmatige velden aanvragen en dadelijk verkrijgen kon. Daar echter de bebouwers gedurig veranderen, aangezien een boer soms dit veld wil houden en dat weder niet, zoo heeft men het goed geoordeeld al de gronden van het dorp in geschikte stukken te verdeelen, en ze aan te slaan met inachtneming van den aard des bodems, de aanwezigheid of nabijheid van putten en de ligging met betrekking tot het dorp zelf of tot de wegen. Volgens dit stelsel kan iemand wel een of meer kunstmatige velden tot zich nemen, maar niet een gedeelte van een veld; als hij het neemt, moet hij het geheel en al nemen [2]). Het stelsel heeft uitmuntend gewerkt, daar het inzonderheid de bebouwing van woeste gronden heeft aangemoedigd."

Vooral dit laatste, nog uit een andere mededeeling is het mij gebleken, schijnt de reden te zijn waarom zij, die het stelsel van Bombay kennen, er zoo mede ingenomen zijn. Het valt niet moeilijk die ingenomenheid te begrijpen, want hoe kan men de belangen der bevolking beter met die der schatkist vereenigen, dan door vermeerdering van opbrengst der landrente alleen te zoeken in uitbreiding van het gebied dat door de landrente getroffen wordt; maar dan ook al het mogelijke te doen ómde ontginning van woeste gronden te bevorderen? Wat ik echter niet begrijp is, dat de regeering niet reeds sedert lang een ambtenaar naar

---

[1]) Survey, ook door „opneming" vertaalbaar.

[2]) Uit Campbell's Essay in den bundel van de Cobden Club (Systems of land tenure) vernemen wij echter, dat wel verschillende personen te zamen een kunstmatigen akker kunnen bezitten, te weten elk een gedeelte daarvan. Maar de regeering beschouwt den groep als een eenheid, hoedanig hij ook is samengesteld.

Bombay heeft gezonden om een regeling, die naar alle getuigenissen zoo uitmuntend werkt, van nabij te leeren kennen. Wat is in het stelsel van Bombay hoofdzaak, wat bijzaak? Is het b.v. volstrekt noodig dat vooraf worde aangewezen, welk bedrag aan landrente van de omliggende woeste dorpsgronden, zoodra zij in kultuur zijn gebracht zal geheven worden, en moeten dan die gronden reeds bij voorbaat worden afgebakend en opgemeten, of kan men volstaan met de benoeming eener commissie die een stuk gronds eerst aanslaat, zoodra een inlander den wensch te kennen heeft gegeven van het te ontginnen? Heeft misschien de ondervinding geleerd, dat de ontginning door voorafgaande afbakening en aanslag wordt bevorderd? Deze en dergelijke vragen kunnen slechts door plaatselijk onderzoek volkomen worden opgelost. Ik neem de vrijheid op zoodanig onderzoek aan te dringen, daar ik geloof dat het zeer nuttig zou zijn voor een goede regeling der landrente op Java.

Dit opstel was reeds genoegzaam voltooid, toen de ordonnancie van 11 December 1872 tot invoering der landrente in de Preanger-Regentschappen (Indisch Staatsblad n⁰. 219*b*) in Nederland bekend werd. Het is hier niet de plaats om uit te weiden over de belangrijke hervorming, die in de Preanger-Regentschappen vóór eenigen tijd is tot stand gekomen en waarvan de invoering der landrente in dat gewest het gevolg is; ook wensch ik mij van een beschouwing over de ordonnancie zelve te onthouden. Ik stip slechts aan dat volgens art. 2 de aanslag individueel zal geschieden (locale redenen maakten dit wenschelijk, ja schier onvermijdelijk); dat de gronden op denzelfden voet worden geclassificeerd en de aanslag naar denzelfden maatstaf geschiedt, als in de Ordonnancie van 3 April is bepaald [1]; dat alle landrente-plichtige perceelen dessa'sgewijze op het terrein van een doorloopend nummer moeten voorzien en aanteekening gehouden moet worden van alle overgangen van bezitsrechten, ontginningen of veranderingen in den „kultuurtoestand" der gronden; voorts dat de dessahoofden belast zijn met de invordering der gelden en eindelijk dat de landrente van ieder veld voor den tijd van 5 jaren wordt vastgesteld — doch onder hetzelfde voorbehoud, dat wij reeds leerden kennen.

[1]) Voorloopig evenwel wordt slechts $^3/_4$ geheven.

Een aanlegplaats voor schepen ter reede Batavia.

In het november-nommer van verleden jaar van dit tijdschrift verschenen van mij eenige beschouwingen over eene ter reede van Batavia te maken haven. Mocht ik destijds van de ontworpen plannen weinig zekers hebben vernomen, de kort daarop verschenen verzameling van de officieële bescheiden, uitgegeven door de kamer van koophandel van Batavia, verspreidde daarover meer licht en stelde mij in staat een beter inzicht in deze zoo belangrijke kwestie te verkrijgen.

In mijn bovengenoemd artikel heb ik enkele bezwaren opgenoemd, die ik vermeende dat verbonden waren aan een haven of bassin ter reede van Batavia en daarbij enkele redenen blootgelegd, waarom ik die aanlegplaats op het eiland Kuiper en het daarom liggende rif wenschelijker achtte. Gelijk ik daarbij zeide, was mij reeds bij mijn eerste komst in Indië de gunstige gelegenheid in 't oog gevallen, die onze oorlogschepen aan het, aan de zuidpunt van het eiland Kuiper aangelegd houten palenhoofd, hadden om ten allen tijde hunnen kolenvoorraad op te doen. De vergelijking van die stille aanlegplaats onzer schepen met het woelige water, 't welk de schepen ter reede Batavia het laden en lossen onmogelijk maakte, deed bij mij den wensch ontstaan onze koopvaardijvloot te doen deelen in dat voorrecht der oorlogschepen, en het was die wensch, die mij besluiten deed de aandacht op deze gunstige gelegenheid te vestigen.

Ten einde te kunnen nagaan de voordeelen aan dusdanige aanlegplaats verbonden, zal het noodig wezen een overzicht te krijgen der terreinen waar dit werk, evenals het in de officieële

bescheiden aangeprezene, zal moeten worden uitgevoerd. Uit de vergelijking dier terreinen toch zal moeten volgen aan welk plan de voorkeur dient gegeven te worden.

Niet twijfelende of de wetenschap, die reeds zoo vele wonderen verrichtte en moeilijkheden overwon, ook hier wel alle bezwaren zal kunnen overwinnen, indien men althans de financieële zijde buiten rekening laat, zoo is het mijn voornemen in de volgende regelen minder de mogelijkheid van daarstelling van die werken te bespreken, dan wel na te gaan of zij blijvend van duur zullen zijn.

Derhalve eerst een schets van den toestand van de baai.

Het spreekt van zelve dat de wind daarop een bijna alles overheerschenden invloed uitoefent; maar daar zijn kracht te Batavia of Kuiper hetzelfde zal zijn, zal het voornamelijk zijne richting wezen, die op de meerdere of mindere veiligheid van invloed is. Hoe groot is nu die invloed op Onrust of Kuiper? De bestrijders van het plan Onrust zullen natuurlijk de sterkst sprekende bewijzen van die werking opgeven, en met de officieële bescheiden in de hand, wil ik die bewijzen stuk voor stuk nagaan.

De heer Maarschalk voert aan „ik ben vroeger belast geweest „met het maken van een defensietoren op de klip, waarop de „zuidelijke dam van het ontwerp, behandeld in het eerste ge„deelte van mijne nota is geprojecteerd en heb tot tweemaal toe „zien gebeuren, dat een hoofd bestemd voor de lossing der ma„terialen bij die landtong (de landtong tegenover den mond der „Tji Tangerang) door de onstuimige zee gedeeltelijk wegsloeg."

Was er nu bijgevoegd hoe zwaar dat hoofd was gemaakt, dan zou men over de kracht der branding op die landtong kunnen oordeelen; maar dat hoofd, als bestemd voor de lossing van materialen, zal wel niet zoo stevig zijn gebouwd en hoofdzakelijk door inlanders van bamboe zijn zamengesteld; en, mij dunkt, dat men uit het wegslaan van dergelijk hoofd, nog niet kan besluiten tot eene zoo groote onstuimige zee.

De heer Kloppenburg, die onstuimigheid willende aantoonen, voert aan: „'t Is waar dat men zuidwestelijk van het eiland „Onrust en Kuiper gedekt door het groote rif van Kuiper slecht „water (let wel!) verkrijgt, 't welk evenwel soms nog zoo on„stuimig is, dat de stoomboot de Tjiliwong bij voorbeeld on„langs meer dan een uur noodig had om de passagiers over te

„nemen van een stoomschip der Nederlandsch-Indische stoom-„vaartmaatschappij." Nu klinkt het aangehaalde bij den eersten oogopslag vrij belangrijk; maar, wanneer men daarbij bedenkt dat de Tjiliwong een zeer onzeewaardig schip is en men onder de passagiers veelal aantreft moeders met zuigelingen en baboes, die natuurlijk een afkeer hebben om over slechts eenigsints slingerende schepen te gaan, dan gaat veel van dat gewichtige verloren en van de onstuimigheid der zee blijft nog niets bewezen.

„Ja," zegt de heer van de Velde „ik heb zelf in den oost-„moesson met harde wind op de plaats in kwestie hooge zeeën „zien staan. Eens is de kotter van Onrust, een flink bezeild „vaartuig, midden in den oostmoesson, op het rif van Kuiper „gestrand." Maar heeft men om te stranden, dat is op droog te loopen, hooge zeeën noodig; neen, een met het vaarwater onbekend man aan het roer is daartoe voldoende.

De heer Kloppenburg, nog meerdere bewijzen willende aanvoeren, zegt eindelijk „de oostmoesson van 1871, die inder-„daad hevig was, deed alle gemeenschap tusschen het eiland „Onrust zelf en het drooge dok aldaar door de hooge zeeën „afbreken." Om echter de hevigheid dier zeeën te kunnen beoordeelen, moet men weten, dat die gemeenschap onderhouden wordt door vlotjes, die ± 7 meter lang en 2 meter breed zijn. Nu behoeft het geen betoog dat de zee niet hevig behoeft te zijn om die vlotten onbegaanbaar te maken, en vergeet niet dit gebeurde in een jaar, waarin de oostmoesson inderdaad hevig was. Waren er in die inderdaad hevige moesson of op andere tijden eclatanter feiten voorgevallen om de onstuimigheid der zee bij Onrust of Kuiper te bewijzen, voorzeker zou men die niet hebben verzwegen, en het gemis daarvan wettigt, dunkt mij, het gevoelen, dat die onstuimigheid voor groote schepen niet te vreezen is en bewaarheidt de opinie van den heer van Hulsteyn, wanneer hij beweert dat de zee op die plaatsen altijd zoo kalm zal wezen, dat groote schepen aan een plankier zullen kunnen liggen. Dat gevoelen, zegt hij, berust op de ondervinding die hij door lang varen persoonlijk verkreeg.

Te vergeefs zocht ik in de officieële bescheiden daar ter plaatse naar bewijzen van de onveiligheid der reede Batavia zelve. Die veiligheid schijnt, op bl. 262, als axioma te zijn aangenomen, waar door de kamer van koophandel gezegd wordt „ons is geen

„ veiliger reede bekend dan hier, waar elke vloot van schepen „ ten allen tijde een goede en veilige ankerplaats vindt." Nu wil ik niet beweren dat die onveiligheid zoo groot is dat, niettegenstaande de aanwending van alle beschikbare middelen, de schepen toch van hunne ankers zullen slaan en vergaan. Dat bewijs is niet te leveren en behoeft ook niet geleverd te worden, daar er hier alleen sprake is van een onveiligheid met het oog op laden en lossen. En dat dit moeielijkheden in kan hebben zal men begrijpen, wanneer men bedenkt, dat het meermalen gebeurt dat de schepen achter twee ankers liggen; dat het meermalen gebeurt dat het wachtschip, omdat het door de zware deining zoo hevig slingerde, zijn poorten moest sluiten, en dat de coupure in het thans bestaande Oosterhoofd, zoo ik mij niet bedrieg, door de kracht der golven is veroorzaakt, welke coupure men later eenigszins heeft bijgewerkt.

Mij dunkt dat die feiten nog al erg in tegenspraak zijn met de, op bl. 262, gegeven veilige beschrijving dier ankerplaats. Maar die beschrijving is ook nog in tegenspraak met hetgeen de kamer, op bl. 32, beweert. Daar gold het de bestrijding van het plan van prins Hendrik, 'twelk nevens dat der kamer werd gesteld, en ook daar werd de onstuimigheid der zee (en mijns inziens terecht) als aanvalswapen gebezigd om dat plan, evenals dat van Onrust, te bestrijden. Terecht deed de kamer dat, maar het neemt niet weg dat de tegenstrijdigheid, waaraan zij zich schuldig maakte, al zeer groot is. Op bl. 262 schrijft zij, „ ons is „ geen veiliger reede bekend", en op bl. 32, „ gedurende de „ maanden dat de oostmoesson krachtig doorstaat, waait de wind „ voorheerschend tusschen het N.-O. en O. en wordt de reede „ van buiten den hoek van Krawang en over het breedste ge„ deelte der baai, alhoewel niet gepaard aan de hooge deining „ van de westmoesson, belangrijk opgezweept, zoodat „ het Oosterhoofd over de volle lengte met branding wordt over„ dekt. Het is dan ook dikwerf zeer moeielijk naar de reede te „ komen en moeten de werkzaamheden van het laden en lossen „ somtijds op de reede worden gestaakt omdat de prauwen het „ niet langs de zijde der schepen kunnen uithouden."

Ik geloof dan ook dat een vergelijking der onveiligheid voor laden en lossen en laat men ook niet vergeten voor de daarstelling der havenwerken zeer ten nadeele van Batavia is uitgevallen.

Thans een woord over den gezondheidstoestand der beide plaatsen.

„Onrust en ongezondheid," zegt de kamer op bl. 217, „zijn „voor ons één klank, ééne gedachte." Dit tegen te spreken is niet wel mogelijk; maar, vraag ik, aan diezelfde kamer: hebt ge nimmer van de Bataviasche koortsen gehoord? Waarlijk, de ongezondheid van beide plaatsen zal niet veel verschillen, maar deze toestand zal op Kuiper niet veranderen door de daar te verrichten werkzaamheden en de ophooging van het daaromheen liggend rif met goeden vasten (geen klipachtigen) grond, en die in het bassin zal tengevolge der uitbaggering en de terreinophooging met dien uitgebaggerden grond, met den nasleep van hunne uitwasemingen, zonder twijfel aanmerkelijk verergeren. Wel verzekert de kamer van koophandel dat de ongezondheid voor de schepen, die aan den mond van het bassin komen te liggen, niet erger zal wezen dan voor het wachtschip, dat even ver van het strand ligt, maar 1°. zullen die uitbaggeringen, gelijk gezegd, dien toestand verergeren; en 2°. is die gezondheidstoestand van het wachtschip waarlijk ook niet te roemen, en vooral voor de terreinveranderingen om het bassin is opmerkelijk de raad van sommige officieren van gezondheid om het wachtschip naar Neptunus te verleggen. Eenige kabellengten afstand meer van den wal zoude, naar hun oordeel, gunstig op dien toestand influenceeren. Hier, integendeel, zal men den wal dichter bij de schepen brengen en daardoor juist een tegenovergestelde uitwerking verkrijgen.

Omtrent de ongezondheid op Onrust, moet ik nog opmerken, dat die minder toe te schrijven is aan de uitdampingen van den Javawal, die door de winden worden aangevoerd, dan wel aan de uitwasemingen des nachts van den klipachtigen grond en wier nadeelige uitwerking op geringe hoogte boven den grond van weinig beteekenis is. Sedert men toch begonnen is den vloer van de officierswoningen en dien der kazerne een paar voet boven den beganen grond op te hoogen, is de gezondheidstoestand onder de aldaar gedebarkeerde manschappen merkbaar beter geworden. Een tweede bewijs dat we de ongezondheid van Onrust niet aan den vasten wal te wijten hebben, vindt men in het meermalen geconstateerde feit, dat de bemanningen der schepen aan Onrust gemeerd of op korten afstand daarvan ten anker liggende veel minder dan de op Onrust verblijvenden van ziekten overlast hadden. Dit groote voorrecht zal dan ook het deel zijn

der schepen die van de later te maken aanlegplaats zouden profiteeren. Hetzelfde geldt ook voor Kuiper.

Thans zou ik moeten overgaan tot een beschouwing van den bodem der reede, ten einde te onderzoeken of de aan te leggen havenwerken daar geen al te groote hinderpalen zullen te overwinnen hebben. Dit is echter een vraagstuk, waarover ik het stilzwijgen zal moeten bewaren, hebbende zelfs de officieële bescheiden den sluier, die daarover hangt, niet kunnen oplichten. Wel geloof ik aan een groote veranderlijkheid van dien bodem, omdat het meer dan eens gebeurde dat het wachtschip het anker, waarvoor het eenigen tijd had gelegen, niet meer kon inwinden, daar het te diep in den modder was gewoeld geraakt; wel geloof ik aan een zeer geringe vastheid dier stoffen, omdat zij uit de emmers der moddermolen de voorbijvarenden om de ooren vliegen; doch men mag uit zulke verschijnselen geen gevolgtrekkingen maken om daarop alleen later voort te bouwen. Grondboringen, en hierop werd dikwijls terecht aangedrongen, grondboringen alleen kunnen beslissen, wat men van dien grond denken moet. En grondboringen zijn er dan ook sedert geschied, maar, helaas! de uitkomsten, die zij gaven, zijn, volgens de Indische dagbladen althans, allerbedroevendst. Lagen modder van 15 tot 20 ellen dikte vindt men op den grond, vóór hij de noodige hardheid begint te verkrijgen om daarop te kunnen bouwen. Mag men die Indische berichten gelooven, dan zoude daardoor en door de onvermijdelijke opvoering der kosten van aanleg tevens de afkeuring van het plan Batavia zijn uitgesproken.

Van den toestand van den zeebodem te Onrust is ons ook nog weinig bekend. De strandlijn aldaar is echter aan weinig of geen verandering onderhevig en deze omstandigheid geeft recht op het vermoeden, dat de grond daar vaster dan op Batavia zal zijn. Dat de strandlijn aldaar weinig veranderd is, doet ons Valentijn zien, die, in zijn Nieuw en Oud Oost-Indië, melding maakt van een klein ongenoemd eiland, dat vlak voor den mond der Tji Tangerang gelegen is, en welk eiland, dunkt mij, niet anders kan zijn dan de nu aangegroeide landtong, waarvan, moest ik hare plaatsing nu nog omschrijven, evenals Valentijn, zeggen zoude, dat zij vlak voor dezelfde monding gelegen is.

Voor het oogenblik wil ik aannemen dat de berichten omtrent

de grondboringen ter reede overdreven zijn en dat de daarstelling van het bassin nog mogelijk blijft, om liever na te gaan of men, eenmaal het bassin gegraven zijnde, lang profijt zoude hebben van de daaraan besteedde sommen gelds.

Het spreekt van zelve, dat op wiskunstige gronden hieromtrent niets zekers kan gezegd worden. Ik zal mij dus op het gebied der gissingen moeten wagen; maar die gissingen kunnen dan toch veel kans van waarschijnlijkheid verkrijgen, wanneer men nagaat wat er geworden is van havens die verkeeren of verkeerd hebben in soortgelijke omstandigheden als zich nu te Batavia voordoen; kortom het spreekwoord indachtig: „wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht," wil ik trachten, uit de geschiedenis dier havens, de waarschijnlijke toekomst van een bassin te Batavia te leeren kennen.

Die havens moeten natuurlijk in omstandigheden verkeeren, die weinig verschillen van die, welke men te Batavia aantreft. Geaardheid van den grond, stroom, aanwezigheid van zwaardere bestanddeelen in het water, al die omstandigheden, zullen in de aan te halen voorbeelden dezelfde moeten zijn, wil men uit de geschiedenis van de eene haven de waarschijnlijke toekomst van de andere leeren. En in welk land zou ik die voorbeelden beter kunnen kiezen dan in ons eigen vaderland? Aangeslibt als het is door de groote rivieren, die op zijn grond een langzamer loop beginnen te krijgen, scheen het wel alsof de Hollanders Batavia juist tot hunne eerste vestiging kozen, omdat zij daar wederom, evenals in het moederland, konden gaan baggeren en bedijken, en het is dan ook om die overeenkomst dat ik het voorbeeld van Hollandsche havens goed gekozen acht en, voornamelijk gebruik makende van het tweede deel van de W a t e r b o u w k u n d e van Storm Buysing, van hunne geschiedenis iets wensch mede te deelen.

Bij alle havens, die men immer heeft moeten aanleggen, heeft men getracht niet op eigen middelen alleen te steunen, maar ook de natuur aan zich dienstbaar te maken, daar toch deze, mits goed geleid, een kracht oplevert die onuitputtelijk, maar vooral goedkoop is. Werd die natuurlijke kracht niet ingeroepen door omstandigheden, die zulks onmogelijk maakten, dan heeft men steeds verkregen een resultaat, dat nimmer aan het doel beantwoorden kon of liever 't w e l k e e n m a a l a a n h e t d o e l b e a n t w o o r d h e b b e n d e, s p o e d i g g e h e e l v e r l o r e n g i n g.

De navolgende voorbeelden zijn daar om het bovenstaande te bewijzen:

De haven van het Nieuwe Diep was vroeger van weinig beteekenis en bestond hoofdzakelijk uit een door de natuur gevormde geul, aan welker Z. O. zijde het Nieuwe Diep en aan welker N. W. zijde een bank gelegen was. Door die geul en over die bank kwam met de vloed het water de Zuiderzee binnen en liep er met de eb weder uit. De meerdere belangrijkheid, die de haven na 1780 begon te krijgen, maakte een grootere diepte noodzakelijk en daarom besloot men op die bank een dam te leggen, die, geen verandering brengende in de toestrooming van het water met den vloed, het ebwater echter zoude opvangen, waardoor een grootere schuring in de geul veroorzaakt werd. De uitkomsten, die men daarvan verwachtte, bleven niet achterwege en zoo kon ook diezelfde geul, die in 1780 slechts kleine schepen bevatte, in 1788 reeds 151 schepen, waaronder 14 oorlogschepen, bergen.

Een andere merkwaardige haven is die van Terschelling. Die haven bestaat hoofdzakelijk uit een gegraven kanaal van niet zeer groote lengte, aan welks achterkant zich een stuk laag land bevindt, het Ras genaamd, van 103 bunders oppervlakte en 1.10 meter onder hoog water gelegen. De vloed, de haven binnenkomende (het verval van water is 1.6 meter) overstroomt eindelijk dat lage land geheel en blijft daar tot op een hoogte van 1.10 meter staan. Bij de daar opvolgende eb moet nu al het water, dat op dat land staat, eene massa van 1.133.000 kub. el, alweder door de haven naar zee stroomen. Daar nu de breedte van de haven zeer veel kleiner is dan die van het lage land, spreekt het van zelf dat het water bij de doorstrooming door de haven een groote schuring teweeg brengt en daardoor de bezinking van modderdeelen tegengaat en de reeds bezonken deelen in zijn vaart mede naar zee sleept.

„Ook de haven van Zierikzee" zegt Storm Buysing, „doet ons „zien dat door de geschikte gelegenheid, die daar tot spuijen „bestaat, de diepte, die daar ongeveer 1.6 el is, gemakkelijk on„derhouden wordt; gelegenheid wordt daar aangeboden door het „Dijkwater, dat tot spuikom dient en dat zoo groot is dat de „spuijing, niettegenstaande de vrij aanzienlijke opening der sluis„kokers, bijna 4 uur aanhoudt, waaruit dus gemakkelijk is na „te gaan, dat zulk eene spuijing, die gewoonlijk 6 of 7 maal

„per maand plaats heeft, eene krachtige werking moet doen, „zelfs zoodanig dat men desgevorderd, de diepte nog belangrijk „zoude kunnen vermeerderen, zooals de ondervinding reeds be- „vestigd heeft."

Uit deze voorbeelden blijkt dat er was een reservoir (bij Texel een gedeelte der Zuiderzee, bij Terschelling het lage land van Ras, bij Zierikzee het Dijkwater), dat door een nauw vaarwater, in alle drie gevallen de haven, gemeenschap heeft met de zee, dat het zeewater met den vloed het reservoir vullende, met den eb door die veel smaller geul (de haven) weder moet wegloopen, waardoor over hare geheele lengte een sterke strooming ontstaat, die het op diep houden van die havens ten gevolge heeft.

Wanneer ik nu tot het plan der kamer van koophandel terugkeer en ik ga na of men daar de hulpmiddelen, die de natuur in de boven aangehaalde voorbeelden verschaft, eveneens aantreft, dan blijkt dadelijk het tegendeel. Het bassin, dat hier gegraven moet worden, is een water dat doodloopt, dat, ja, deelen zal in de daling en rijzing van eb en vloed, maar dat niet is een doorstroomingskanaal van twee waterplassen, die hun evenwicht en waterhoogte door strooming in dat kanaal zullen moeten herstellen.

Van zulke doodloopende wateren bestaan in ons vaderland ook enkele voorbeelden. Zonder nog te willen spreken van het land van Ras, achter de haven van Terschelling gelegen, 'twelk door het inkomende vloedwater wordt overdekt en, gelijk uit de vergelijking met oude kaarten blijkt, reeds aanmerkelijk is opgehoogd, wil ik als voorbeeld aanhalen de haven van Middelburg. Dit is een kanaal, gegraven op een diepte van 5.64 meter onder hoog, of 2.39 meter onder laag water. Het verschil in eb en vloed bedraagt dus 3.25 meter; (te Batavia ongeveer 0.7 meter of 7 palm). Heeft nu de vloed dit kanaal bij hoogwater gevuld, dan zal gedurende de daaropvolgende ebbe meer dan de helft van het water naar zee stroomen en hoewel de stroom, daardoor verkregen, oogenschijnlijk in staat is een aanslibbing van dit kanaal te voorkomen, zoo leest men toch in Storm Buysing, dat over een groot gedeelte van zijn lengte droogten worden aangetroffen op een gemiddelde hoogte van 1.6 meter boven laag water en dat de moddermolen, die bestendig in dienst is, niet in staat is de aanslibbing te verminderen.

Ook het voorbeeld van de natte dokken in Vlissingen, behalve

die, waarin spuideuren zijn aangebracht, kan niet anders dan de slechte resultaten, die men met doodloopende vaarwaters verkrijgt, bevestigen.

Een ander middel om diep water te houden is de spuiing. Het bassin of de haven, die men voor aanslibbing wil behoeden, wordt, nadat het water daarin met den vloed de grootste hoogte heeft bereikt, door sluisdeuren afgesloten en is de eb op het laagst dan worden die sluisdeuren geopend en het water, dat daardoor naar buiten stroomt, brengt een schuring in de haven of het bassin te weeg, die de aanslibbing zal tegen gaan. Hoe grooter dus het verschil in waterhoogte binnen en buiten de sluisdeuren, met andere woorden, hoe grooter het verval van water is, des te krachtiger is die spuiing, en het is door dat groote verval van water dat men op onze kusten aantreft, dat het laatste middel zoo dikwijls en met zoo goede resultaten is in toepassing gebracht.

Doch al werden nu aan het bassin te Batavia ook sluisdeuren aangebracht, dan nog zoude die spuiing te onbeduidend zijn wegens het geringe verval van water. Een verschil in hoogte van waterstand van 7 palm, dat bovendien slechts ééns in de 24 uren plaats grijpt, is niet in staat eenige noemenswaardige spuiing of strooming te weeg te brengen en maakt dus van het bassin niets anders dan een doodloopend vaarwater; de zware bestanddeelen, die het water aldaar bevat, en wier hoeveelheid door zijn chocolade-kleur voldoende aangetoond wordt, zullen, eenmaal dat bassin binnengetreden, door niets worden belet aan hunne zwaartekracht te gehoorzamen, en zullen evenmin, eenmaal neergeslagen zijnde, in hun staat van rust, door eenige merkbare strooming worden gestoord.

Het lage land van Ras, niettegenstaande daar steeds 1.10 meter water op komt staan en weer wegvalt, is merkbaar reeds opgehoogd, de haven van Middelburg, niettegenstaande een verval van water van 2.4 meter, verzandt; de dokken van Vlissingen, waar meestal meer dan 3 meter verval van water is en die niet doorgespuid worden, loopen met de eb geheel droog, en wat dan het resultaat van het bassin van Batavia zal wezen, geef ik mijn lezers zelf in overweging. Mijn gevoelen is, dat men zijne aanslibbing onmogelijk zal kunnen tegengaan en dus de schatten gelds, daaraan te besteden, spoedig weggeworpen zullen blijken te zijn.

Naast dit mijn gevoelen wensch ik dat der kamer van koophandel te leggen en te bespreken. Op bl. 234 vernemen wij onder anderen de meening van den heer Maarschalk als volgt: „Door den om de hoofden loopenden stroom zal voor den havenmond eer verdieping dan aanslibbing van den bodem ontstaan „en bovendien ligt de zeebodem aldaar geheel buiten de grens „der grondgolven, die dus in geen geval de op den zeebodem „bezonken stoffen door den ingang binnen de haven brengen. „En dewijl nu behalve die ingang de ontworpen haven als ge„heel gesloten kan worden beschouwd (dat de opening in den „dam tusschen de nieuwe haven en het bestaande kanaal geene „opslibbing kan veroorzaken, zal hieronder worden aangetoond) „kan dus alleen opslibbing binnen de haven ontstaan door „de vaste stoffen, die er met het vloedwater worden in ge„bracht."

Tot zoover toegestemd. „Het grootste gedeelte van die stoffen „zal echter met de eb weder naar buiten gaan en degene, die „binnen de haven blijven, tengevolge van de groote verwijding „achter den ingang en daardoor ontstane stroomvermindering, in „de nabijheid van den ingang bezinken."

Maar, eilieve! waarom zoude het grootste gedeelte met de eb naar buiten gaan? Is er dan in Middelburg en Vlissingen niet vrij wat meer stroom; houdt dat water niet vrij wat minder slib in, daar Holland reeds lang bestaat en het strand van Batavia steeds aangroeit, en slibt die haven van Middelburg niettegenstaande al die betere omstandigheden niet aan?

„Alleen die bezonken stoffen," aldus gaat de heer Maarschalk voort, „zullen derhalve door baggering moeten worden verwij„derd en dat dit geen bezwarend werk zal wezen, bewijst af„doende het bestaande havenkanaal, want hoewel dat, behalve „de door het vloedwater achtergelaten vaste stoffen, ook nog „wordt opgeslibt door de vaste stoffen, welke door de grond„zeeën naar binnen worden geworpen, en dus, al is de ingang „kleiner, in zooverre in nadeeliger doch overigens in dezelfde „omstandigheden verkeert als de ontworpen nieuwe haven, is, „sedert dit kanaal op de vereischte diepte is gebracht, één bag„germolen voldoende om al de stoffen daaruit te verwijderen, „en behoeft die molen nog geen twee maanden per jaar te „werken, om dit kanaal geheel op de normale diepte te „houden."

Heb ik steeds, bij de beschrijving der havens, getracht het verschil in 't oog te houden tusschen de twee groote rubrieken: stroomende en dood loopende wateren, hier beweert de heer Maarschalk: omdat de diepte in de bestaande haven (een stroomend vaarwater) gemakkelijk kan onderhouden worden, zal dat in het bassin (een doodloopend water) ook het geval zijn. „Het bestaande „havenkanaal toch heeft middels schutsluizen gemeenschap met „de waterwegen in de stad," (bl. 236) en, omdat die sluizen meest altijd open zijn, ontstaat daardoor in de haven een stroom naar zee, die, blijkens de boven aangehaalde voorbeelden, juist dat op diep houden gemakkelijk maakt, en nu is het juist die stroom, die in het bassin ontbreekt. Ja, was die daar slechts! was er een wateraanvoer, die, in verhouding tot den inhoud van het bassin, even groot was als hetgeen de sluizen in de bestaande haven brengen, dan zou de opruiming door middel van baggermolens even gemakkelijk gaan als nu in het bestaande havenkanaal; maar zoo lang die stroom daar ontbreekt, zoo lang geloof ik aan de gemakkelijkheid van de opruiming der aanslibbing niet en kan ik mij niet vereenigen met den heer Maarschalk wanneer hij zegt: „Men kan dus gerust aannemen dat die ééne „baggermolen (vermoedelijk zelfs wel eene kleinere) meer dan „voldoende zal wezen om ook alle aanslibbing van de ontworpen „nieuwe haven tegen te gaan en deze dus in dit opzicht maar „zeer weinig meer (hoofdzakelijk de kosten van steenkolen om „den molen langer te doen werken) aan onderhond zal kosten, „dan het bestaande kanaal, dat, wanneer de nieuwe haven „elders wordt gebouwd, toch behouden moet blijven;" (en voeg ik er tusschen twee haakjes bij, behouden kan blijven, wat ik bij het bassin in twijfel trek).

Met ten laatste op Soerabaia te wijzen, wil ik van de kwestie der aanslibbing in de haven afstappen. Daar zijn de toestanden ongeveer dezelfde als te Batavia, behalve dat er veel meer verval van water is en toch is in het bassin aldaar op slechts één plaats water genoeg om een ouderwetsch klein droog dok van den grond te houden, terwijl op alle andere plaatsen, eenigszins groote schepen aan den grond geraken en op het hooge water moeten wachten om er in of er uit te kunnen gaan, nadat de geul bevorens is uitgediept. Ook hier is die toestand, mijns inziens, ontstaan, omdat het eveneens een doodloopend vaarwater is, omdat ook hier (zie Storm Buysing, bl. 613) krachtige mid-

delen tot spuiing ontbreken en daarvan aanslibbing het natuurlijk gevolg is.

Mocht ik al, om bovengenoemde redenen, het plan der kamer van koophandel afkeuren, het plan Onrust zal, geloof ik, waarschijnlijk ook weinig kans van slagen hebben. Ik zeg „waarschijnlijk" en maak dus onderscheid en wel omdat, al mogen zij beide gesloten havenkommen zijn, er toch nog dit verschil bestaat dat het water tusschen Onrust en Java op lange na zoo veel slibstoffen niet bevat als dat te Batavia. Ik heb in de officieele bescheiden gelezen (de bladzijde kan ik niet terugvinden) dat voor zooverre bekend is, de strandlijn bij Ontong Djawa niet veranderd is, terwijl, in hetzelfde werk op bl. 186, staat aangehaald dat de heer Groll vroeger 7 voet water had zien staan op een plaats te Batavia, die nu reeds land geworden is. Die mindere aanslibbing is een gevolg van de mindere aanwezigheid van zware bestanddeelen in het water hier dan te Batavia, gelijk men uit verscheidene plaatsen in dat werk kan opmaken, onder anderen bl. 33, „door den noodoostelijken stroomomzet van gronden," enz., waaruit blijkt dat slechts een klein gedeelte van het uit de rivieren komende water zich tot Onrust uitstrekt. Ook persoonlijk heb ik mij vaak kunnen overtuigen van de prachtige kleurschakeeringen in het water om Kuiper, terwijl zulks te Batavia door het dikke water niet mogelijk was.

Waar nu het water slechts weinig deelen bevat, die bezinken kunnen, zal ook weinig aanslibbing zijn en voornamelijk daarom verkies ik het plan-Onrust boven dat van Batavia, vooral indien de monding, in plaats van om de Zuid, om de Oost tusschen de eilanden Onrust en Kuiper kwam te liggen, daar men toch in ieder geval op 2000 el afstands van de kust minder modder zal aantreffen dan in hare onmiddelijke nabijheid.

Na de door de couranten medegedeelde ongunstige berichten over de grondboringen ter reede Batavia schijnt men de daarstelling van een bassin sterk in twijfel te trekken. Het zoude daarom bijna noodeloos schijnen hier nog meerdere bezwaren daartegen in te brengen; maar omdat men, na de slechte resultaten der grondboringen te Batavia, aldaar meer voorliefde schijnt te schenken aan het bassin van Tandjong Priok, dat in dergelijke omstandigheden als Batavia verkeeren zal, achtte ik

het niet ondienstig op de gebreken aan dergelijke bassins verbonden, te wijzen.

Tot dusver heb ik behandeld de aanslibbing in het bassin; thans wil ik behandelen die buiten het bassin. Het is daarom noodzakelijk den toestand dáár na te gaan. Op bl. 33 lezen wij: „De kaart volgende, ziet men, dat er maar ééne uitwatering „bestaat, de Moeara Baroe genaamd, waar zich alle rivieren en „kanalen van Batavia ontlasten. De oostelijke uitwatering bestaat „niet meer. Daarbij komt nog de rivier Angke, die op korten „afstand bewesten de Tjiliwong rivier in zee valt en al het „water ontvangt van de Tji Dani rivier door de Mokervaart, die, „aanvankelijk gegraven om een binnengemeenschap te hebben „tusschen Batavia en Tangerang, na het omverstorten der schut„sluizen, de hoofdtak is geworden, zoodat de eigenlijke rivier „geheel is verzand [1]) en het water door de Angke en dus dich„ter bij Batavia naar zee wordt gevoerd.

„Modder, fijn zand en tal van andere stoffen worden door „beide rivieren in groote hoeveelheden bewesten de haven aan„gevoerd en vormen daar banken, terwijl dat gedeelte, dat geen „tijd tot bezinken heeft gekregen, bewesten de haven langs naar „buiten drijft. Door den noord-oostelijken stroomomzet van gron„den, die, evenals langs de geheele noordkust van Java en de „baai van Batavia, de heerschende is, worden de stoffen naar „zee gevoerd, maar zouden tegen de zuidzijde van het breek„water (het plan van prins Hendrik) een tegenstand ontmoeten „en daar neêrslaan, tengevolge waarvan de voorgestelde kom „spoedig belangrijk zoude aanslibben."

Maar wat zal er nu gebeuren indien het bassin wordt gebouwd en er op 100 meter afstand beoosten de bestaande haven een hoofd zal zijn dat daar buiten nog een duizend el uitsteekt?

Zullen de stoffen, die door den noord-oostelijken stroom tegen de zuidzijde van het breekwater zouden geworpen worden, nu niet tegen het westerhoofd van het bassin drijven? Ik zie niet in dat iets anders mogelijk is. Met dien noordoostelijken stroom moet men toch niet verstaan een, die precies die richting heeft,

---

[1]) Ook een reden, waarom het water te Kuiper-Onrust minder modderig zal zijn.

maar één die, tusschen het N. en het O., zeewaarts gaat. Die stroom zal die stoffen tegen het westerhoofd voeren en ze daar doen bezinken.

Maar ook de heer Maarschalk moet er zoo over denken. Door den directeur van burgerlijke openbare werken was voorgesteld aan het westerhoofd van het nieuwe bassin een slibvanger aan te brengen, „klaarblijkelijk met het doel om ten zuiden er van „de stoffen op te vangen, die met het rivierwater uit de Moeara „Baroe worden aangevoerd en daardoor te voorkomen, of althans „het tijdstip te vertragen dat de aanslibbingen den kop van de „nieuwe haven eenmaal bereiken" (bl. 167). De heer Maarschalk zegt echter, en mijns inziens terecht, dat juist het tegenovergestelde daarvan het gevolg zal wezen, omdat die slibvanger een gedeelte der slibstoffen, die anders naar zee zouden drijven, nu aan zijne zuidzijde zal tegenhouden en binnen de grens der grondzeeën doen bezinken, terwijl men integendeel alles moet aanwenden om die stoffen zoo ver mogelijk te verwijderen. Maar, vraag ik nu, zal dan het westerhoofd, dat 1000 el buiten de haven uitsteekt, niet hetzelfde gevolg hebben, daar de stroom toch is een tusschen het Noorden en Oosten in en dat hoofd een noordelijke richting krijgen zal? Bovendien moeten we niet vergeten dat de mond der bestaande haven binnen de grens der grondzeeën gelegen is en zulks dus ook het geval zal zijn met dat deel van het westerhoofd, dat nabij dien mond zal komen te liggen, zoodat dit hoofd ook nog deelen zal in het gevaar, 'twelk de heer Maarschalk zich van den slibvanger voorstelde, dat de door de grondzeeën van den zeebodem opgehevene stoffen bovendien nog door het hoofd zullen worden opgevangen.

De zeebreker zoude, volgens den heer Maarschalk, een groote verzanding ten gevolge hebben; maar ik ducht hetzelfde van het gedeelte van het westerhoofd, dat bij de monding der nu bestaande haven ligt.

De heer Groll is mede van dit gevoelen, wanneer hij zegt (bl. 185): „het openhouden van het havenkanaal zal niet mogelijk zijn dan door het verlengen van het westerhoofd (van het „havenkanaal), want anders zal het vóór de monding tegen den „westerdam van de haven spoedig tot land zijn aangeslibt" [1]).

[1]) De mogelijkheid van de voorkoming van dat gevaar ziet de heer Groll (bl. 186) in een verlenging van den westerdam van het tegenwoordig bestaande havenkanaal; de kosten daarvan hadden dan echter ook op de begrooting moeten gebracht zijn.

Wederom zal de haven van Soerabaja mijn gevoelen bevestigen. Voor eenige jaren werd daar, in het verlengde van de monding van het bassin, op ongeveer 100 meter afstand beoosten de kali Maas, een houten palenrij (den naam van hoofd verdient het niet), ± 40 meter lang naar de reede uitgebouwd. De palen stonden op kleinen afstand van elkander en, hoewel het water dus gelegenheid had daartusschen door te loopen, vormden zij toch een beletsel voor den ter reede loopenden stroom. Het gevolg daarvan was dat zich nu bewesten die palenrij een bank heeft gevormd, die, bij mijn vertrek (april 1871), reeds zoo hoog was, dat er zich plantengroei op vertoonde en zij de monding der kali Maas zoodanig deed verzanden, dat er bij laag water een geul van slechts enkele meters breedte en vier voeten diepte over bleef.

Om bovengenoemde redenen vrees ik: 1°. dat de westerdam van het nieuwe bassin den thans bestaanden havenmond zal doen verzanden, zoodat die haven weldra onbruikbaar zal worden; en 2°. hetzelfde gevaar, 'twelk de heer Maarschalk ducht voor de toekomst van het te graven bassin, hierin bestaande dat het steed aangroeiende strand het noorderhoofd zal bereiken, zullende die aangroeiing echter, naar mijn gevoelen, niet van af het strand, maar van af de monding van het bestaande kanaal beginnen en dus de mond van het bassin zooveel te eerder bereikt hebben?

Intusschen zullen de nadeelen van een verstopping der nu bestaande haven gemakkelijk te gissen, moeielijk te berekenen zijn. De schepen, die lossen en laden willen, zullen het niet anders dan in het bassin kunnen doen, daar de laadprauwen de haven niet meer zullen kunnen binnenvaren en zij zullen dus overgeleverd worden aan het monopolie van hen, die de havenwerken exploiteeren, en welk monopolie terecht juist door de kamer van koophandel werd gevreesd. Er blijft voor die laadprauwen dan slechts over de nauwe coupure in de haven, maar ook dit zal weldra zoo goed als onmogelijk zijn, omdat die coupure dan de eenigste gemeenschap met de reede uitmaakt niet alleen voor hen, maar ook voor de talrijke inlandsche vaartuigen, die nu hunne plaats in de bestaande haven vinden.

En hiermede wil ik van de aanslibbingen afstappen. Zij moeten, naar mijn meening, de eerste plaats bekleeden bij de beoor-

deeling van nieuw aan te leggen havenwerken. Het is toch niet voldoende dat die werken gebouwd kunnen worden, maar ook dat zij voor tal van jaren bruikbaar blijven.

Het waren dan ook die gevaren, aan de aanslibbing verbonden, die mij meer op het bassin Onrust deden vertrouwen; maar, naar mijn inzichten, nog meer deden uitkomen de voordeelen van de los- en laadplaats onzer oorlogschepen op Kuiper, en waardoor ik op het denkbeeld kwam het geheele eiland Kuiper met het daarom gelegene rif tot een los- en laadplaats voor de koopvaardij in te richten.

Ik zal mij niet wagen aan een beschrijving in onderdeelen en van de uitvoering van dit plan; maar alleen herhalen, wat ik gezegd heb, dat het daartoe noodig zal wezen het rif om het eiland tot boven het waterniveau op te hoogen en langs den omtrek (± 2000 meter) een palenhoofd aan te leggen om daar langs de schepen te doen meeren, en door een spoorweg te verbinden met den vasten wal en Batavia. Het aantal schepen, dat hier liggen kan, zal, hunne gemiddelde lengte op 70 meter stellende ('t welk nog groot is met het oog op de Indische schepen), 30 kunnen bedragen, een cijfer dat voor vele jaren, zelfs bij zeer toenemend handelsverkeer, ruim is. Het aantal schepen toch, dat nu gelijktijdig ter reede van Batavia aanwezig is, is hoogstens 40. Men moet daarbij echter niet vergeten dat die schepen, juist om de gebrekkige communicatiemiddelen, daar soms maanden blijven liggen, voor zij geladen zijn; terwijl zulks, volgens de officieële bescheiden, in 4 of 5 dagen mogelijk is; daardoor zal dus het aantal schepen, dat gelijktijdig ter reede ligt, merkbaar minder worden. De schepen zullen hier zulk een kalm water aantreffen, dat het laden en lossen steeds mogelijk is en door de veranderde vorm van het eiland Kuiper een beschutting erlangen, beter nog dan nu reeds het geval is.

De verbinding met den vasten wal van Java, wenschte ik daar te stellen door een brug. De redactie van dit tijdschrift meende een dam te moeten verkiezen boven een zoo kolossale brug, evenals of die dam of de dam naar Onrust, volgens het plan Groll, niet even kolossaal zou moeten zijn. De reden, dat ik aan een brug boven een dam de voorkeur geef is alweder de vrees voor aanslibbingen. Daarvoor zal bij een brug minder gevaar bestaan dan wanneer men door het aanleggen van een dam een totalen hinderpaal stelt aan den nu loopenden stroom. Die stroom

toch is, mijns inziens, alleen de oorzaak dat de diepte aldaar, zoo ver nagegaan kan worden, niet verminderd is. Vernietigt men dien stroom door er een dam door te leggen, dan vrees ik daarvan de nadeeligste gevolgen; behoudt men dien stroom zoo veel mogelijk, dan weet ik geen reden, waarom verandering zoude te duchten zijn. Bovendien, zal hier op Kuiper wel het minst van al de tot nu voorgestelde plannen aanslibbing hinderlijk zijn, daar alle schepen hier hun aanlegplaats eerst op 2500 meters en meer afstand van den wal vinden, welke afstand in de andere plannen geringer is en bovendien nog door uitbaggering moet verkregen worden. Mochten echter de voordeelen van een dam boven een brug zeer groot zijn, dan zoude ik er geen bezwaar in vinden, een gedeelte van de brug, te rekenen van af den wal, door een dam te vervangen, mits slechts het laatste gedeelte bij Kuiper, over ongeveer 4 à 500 el, een brug zij om den stroom daar te behouden en zoo elke aanslibbing te beletten [1]). Hoe die brug verder zal moeten worden ingericht en op welken afstand de pijlers het beste geplaatst zijn, laat ik aan beterweten over. Om haar zoo min kostbaar mogelijk te maken, had ik het enkele spoor — met kettingen zonder eind, die dan in deze, dan in gene richting worden bewogen, en waaraan de waggons worden gekoppeld — voorgesteld; zal echter dubbel spoor, gelijk waarschijnlijk is, geen overgroote kosten veroorzaken, dan zal dit nog beter zijn.

Dat hier voorts nog een goede gelegenheid zal worden aangetroffen tot plaatsing van een drijvend droog dok is, volgens de officieële bescheiden, zeker. Waartoe echter altijd van een drijvend droog dok wordt gesproken, een lichaam, dat zelf zoo dikwijls reparatie behoeft, is mij niet duidelijk. Het is toch alsof vaste dokken of sleephellingen nog uitgevonden moeten worden.

---

[1]) Als tegenhanger van mijn gevoelen, citeer ik een brief van den luitenant ter zee 1e klasse de Hart, waarvan op bl. 335 melding wordt gemaakt: „in elk geval zou ik nooit aanraden Kuiper met den vasten wal „te vereenigen, hetzij met een dijk, hetzij open op schroefpalen; in het „eerste geval zoude het vaarwater, dat nu reeds gedurende zoo vele ette-„lijke jaren niets is veranderd, door een dam een anderen loop nemen en „kunnen verzanden, enz."

Het is wel jammer dat de inhoud van dien brief niet verder wordt medegedeeld; gaarne toch zoude ik gelezen hebben de met redenen omkleedde verwachting van den heer de Hart van een verbinding van Kuiper met den vasten wal „open op schroefpalen." Welke reden men gehad heeft daar juist dien brief af te breken, is mij onbekend.

Te meer daar de grond van de ter reede liggende eilanden daarvoor zeer geschikt is en op Purmerend, in de onmiddellijke nabijheid van Kuiper, daarvoor gemakkelijk de noodige plaats zoude te vinden zijn, wenschte ik de aandacht juist op die vaste, dokken of sleephellingen te vestigen. De stoomschepen der Messageries Maritimes worden wel op hellingen nagezien; zouden dan die der Maatschappij Nederland of der Nederlandsche Indische Stoomvaartmaatschappij en andere schepen ook niet daar op nagezien kunnen worden? En zijn de exploitatiekosten van die hellingen ook niet oneindig kleiner dan die der drijvende drooge dokken?

De kamer van koophandel heeft tegen het plan van Onrust evenwel nog één groot bezwaar (waarin dit voorstel ook deelen zal) namelijk: men zal daarvan slechts gebruik maken bij wijze van vluchthaven (bl. 107); men zal daar slechts gaan laden of lossen, wanneer het ter reede van Batavia door het weder onmogelijk wordt geacht; in de oostmoesson zal men voortgaan met op de reede te blijven, om wellicht slechts in de westmoesson van Kuiper te profiten. Klinkt deze bewering der kamer niet vreemd, wanneer men hare bestrijding leest van de gedachte, die zij den heer Groll toedicht; dat snelheid van vervoer niet zoo zeer gewenscht wordt als zekerheid voor de lading? „Waarom" zoo vraagt zij, op bl. 223, den heer Groll, „heeft men dan „spoorwegen aangelegd en met zoo ontzaggelijke kosten het Suez„kanaal gegraven, als het niet zoo zeer op snelheid dan op zeker„heid aankomt?" Maar, waarom, is mijn vraag aan de kamer, zouden de schepen de reede van Batavia verkiezen boven een zoo snellere lossing op Kuiper direct op een spoor? Waarom zult gij vreezen dat Kuiper enkel een vluchthaven worden zal? Op de reede heeft men zelfs bij gunstige weersgesteldheid weken noodig om te laden en te lossen, en op Kuiper zal zulks in evenveel dagen kunnen geschieden. Neen, dat Kuiper een vluchthaven worden zoude, daarvoor ben ik niet bevreesd; maar verheug er mij integendeel over, dat naast de gelegenheid op Kuiper, ook die ter reede Batavia mogelijk blijft en zoo een concurrentie blijft bestaan, die voor den handel niet dan heilzaam werken kan, en die concurrentie zal wel hier, maar, gelijk ik heb getracht aan te toonen, niet met het bassin te Batavia mogelijk zijn.

Er blijft nu nog over den tijd benoodigd voor den aanleg te berekenen.

Voor de opgemaakte plannen werd die op 5 jaar gesteld. Niet gaarne wil ik treden in een beoordeeling van dat cijfer; maar behelzen de ongunstige berichten omtrent de grondboringen ter reede waarheid, dan zal die termijn voor het bassin wel verlengd moeten worden. Hoeveel tijd zal er nu voor het plan Kuiper benoodigd zijn? Dienaangaande wenschte ik op te merken dat het werk gesplitst kan worden in drie deelen, waaraan men tegelijkertijd zal kunnen werken en waardoor dus het gansche werk in korteren tijd klaar kan wezen; dat zijn 1°. de spoorbaan naar de landtong; 2°. de brug; en 3°. de ophooging van het rif om Kuiper met aanbrenging van het houten palenhoofd. Naar mijn bescheiden meening, is 5 jaar hiervoor veel te ruim gerekend.

Vergelijkt men den tijd, benoodigd voor den aanleg van dit plan met die van een der anderen, dan geloof ik dat die zeer in het voordeel van eerstgenoemden uit zal vallen. Bij de overigen toch zal men steeds het leggen der dammen vooraf moeten doen gaan, die slechts van uit één punt kunnen begonnen worden en van daaruit verder moeten worden uitgebouwd. Heeft men door de aangelegde dammen een eenigszins kalmer water gekregen, dan eerst zal men aan het baggeren kunnen gaan, iets dat in slechts weinig bewogen water onmogelijk is. Is eindelijk door dat baggeren de noodige grond tot terreinsverhooging verkregen, dan kan men daarmede beginnen, doch ook die grond zal eerst na langen tijd gelegen te hebben de noodige vastheid hebben verkregen om de daarop vereischte gebouwen op te kunnen stellen (zie plan-bassin). Neemt men nu het kalmer water te Kuiper in aanmerking, dan lijdt het geen twijfel of men zal hier spoediger gereed zijn dan te Batavia of te Tandjong Priok, waar nagenoeg dezelfde werkwijze als te Batavia gevolgd zal moeten worden.

Eindelijk moet ik nog bespreken den grooten afstand (22 kilometer) waarop Kuiper van Batavia gelegen is. Van deze omstandigheid heeft men het hoofdwapen gemaakt voor den aanval op Onrust en zal men het voorzeker ook tegen Kuiper doen. Op bl. 223 leest men dienaangaande het volgende: „De heer Groll „tracht het bezwaar tegen dien grooteren afstand weg te rede- „neeren; maar met hem stellende, dat die grootere afstand op „90 minuten tijds komt te staan, voor hen, die met schepen en „ladingen te doen zullen hebben, is dat toch eene kolossale

„ heffing, op een werkdag van 10 uren, 15 pCt., iets dat elken „ dag terugkeert en een hoogst belangrijk cijfer voor betrokken „ personen." 't Zij verre van mij dat ik aan dien meerderen afstand en daarmede samenhangende hooger transportkosten niet zeer groot gewicht zoude hechten; dat bezwaar moet ook wel en deugdelijk bij de beoordeeling der haven-plannen worden overwogen; maar, boven alles, moet daarbij op den voorgrond staan de vraag of de aan te brengen veranderingen ook met ter tijd zullen blijken verbeteringen te zijn en te blijven, en, zijn zij dat niet, mocht het later blijken dat het aangelegde werk een failure is en de verkregen voordeelen van spoediger te laden en te lossen verloren zijn gegaan, dan zoude dat voor een zeer groot gedeelte zeer nadeelig op dienzelfden handel terugwerken, die vooral zoo overtuigd is van de waarheid der stelling dat stilstand achteruitgang is.

Ook de voordeelen die de regeering met de voorgestelde werken zoude verkrijgen, worden in de officieële bescheiden ter sprake gebracht. Die voordeelen zullen eerstens voortvloeien uit de eigenaardige positie van het gouvernement dat het niet alleen een regeerend- maar ook een handels-lichaam is. De voordeelen voor haar zullen bij de drie plannen dus dezelfden zijn als voor den koopman. Bij het plan Onrust noemt de heer Groll het een voordeel dat het gouvernement hier een verdedigbare haven op de Noordkust van Java verkrijgen zal. Het is zeker waar dat men hier eerder dan te Batavia de plaats vindt tot het aanleggen van duurzame vestingwerken, en daardoor de koopvaardijvloot een bescherming verleenen zal tegen een coup de main, beter dan tot nu nog mogelijk was. Dit voordeel zal echter ook het plan-Kuiper aankleven. Of de regeering echter gaarne bewilligen zal in een gedeeltelijken afstand van het eiland Onrust, valt te betwijfelen, en zulks is voor het plan-Onrust toch noodzakelijk. In de laatste jaren toch werden aldaar zooveel mogelijk alle overtollige gebouwen als woningen van de arbeiders naar Purmerend overgebracht, om terrein tot uitbreiding van het etablissement enz. te verkrijgen en het zal dus nu twijfelachtig zijn of diezelfde regeering de nu verkregen resultaten zoo voetstoots aan het plan-Onrust ten offer zal brengen. Het plan-Kuiper zal echter ook de algeheele inbezitneming van dat eiland vorderen en daardoor de verwijdering der marine kolenloodsen noodzakelijk maken; deze zullen dan het best naar Batavia kunnen worden

overgebracht en deze overbrenging zal de regeering niet anders dan welkom zijn, daar haar kolendepôt daardoor een plaats verkrijgt, die, met het oog op oorlogstoestand, vrij wat veiliger is dan te Kuiper. Men zou de regeering voor den kosteloozen afstand het privilegie moeten geven, dat het koleninnemen door hare schepen steeds gewaarborgd was.

VREEDE,
Luitenant-ter-zee 2de klasse.

Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer.

Met weemoed vermelden wij het overlijden van een man, die, wegens zijn verdiensten op Indisch gebied, allezins in dit tijdschrift een necrologische vermelding verdient. Den 15den februari laatstleden vernamen de talrijke en warme Haagsche vrienden van Limburg Brouwer dat hij, den vorigen dag, op het Smitsplein, te midden zijner zeldzame boekenverzameling, in zijn eenvoudig, ouderwetsch, doch keurig studeervertrek, aan de gevolgen der teringziekte, welke hem sedert maanden martelde, was bezweken.

Hoezeer zij, die Limburg Brouwer van nabij kenden, wisten dat hij over een zwak gestel beschikte, verrastte hen toch de treurmare. Niemand meer dan hij maakte zich zelf en zijn vrienden bedriegelijker illusiën over de lengte van zijn levensdraad. Nooit uitte hij een klaagtoon, nooit ontviel hem een blijk van moedeloosheid; steeds was zijn geest opgeruimd, zijn stem welluidend, zijn taal die van een krachtig, levenslustig man. Altijd verdiept in studiën, waarvan hij telkens de uitkomsten aan het publiek mededeelde, altijd bedacht op nieuwe inspanning, op nieuwe plannen, waaraan hij zich bestendig met hart en ziel toewijdde, zou men den onvermoeibaren philoloog, den wakkeren publicist allicht in de kracht zijns levens hebben gewaand, nog weinigen tijd vóór zijn verscheiden.

Hij had slechts den leeftijd van 43 jaar bereikt. In 1829 te Luik geboren, volgde hij, na de scheiding van Belgie en Nederland, zijn vader, den bekenden hoogleeraar van Limburg Brouwer, naar Groningen, waar hij het voorrecht genoot eener uitstekende opleiding, en reeds, bij zijn studiën in de rechtsgeleerdheid, een niet gewonen aanleg betoonde voor de wijsgeerige-, staat- en letterkundige wetenschappen. Na zijn promotie te Amsterdam als advokaat gevestigd, bleek het hem spoedig dat de pleitzaal niet zijn strijdperk was. Liever dan te gaan twisten over quaesties van makelaardij, wisselrecht en bodemerij, sloot hij zich aan bij, en werd hij, wederkeerig, met open armen opgenomen in den kring van die fijn beschaafde Amsterdammers, welke steeds de oude traditie: „liefde voor kunsten en wetenschappen gepaard aan de bedrijvigheid van den handel" ophouden, en hun vereenigingspunt hebben in het gevierde tijdschrift de Gids.

Tot dien uitgelezen kring bleef Limburg Brouwer behooren ook na 1856, toen hij een aanstelling bij het Rijks-Archief verkreeg en hij zich te 's Gravenhage voor goed kwam vestigen. Immers, in de Gids verschenen opvolgend bijdragen van zijn hand over verschillende sociale en koloniale onderwerpen, waarbij hij de staatkundige strekking zijner overtuiging, onbewimpeld en onverholen, liet spreken. Zijn karakter niet minder dan zijn talent deed hem dan ook waardig keuren om in 1864 als volksvertegenwoordiger, het hoofd der voormalige koloniale oppositie op te volgen, wiens roemrijke parlementaire loopbaan het kiesdistrict Almelo een populariteit had geschonken zooals er zelden en aan weinigen te beurt valt.

Aan niemand was het gegeven in de tweede kamer der Staten Generaal de taak van van Hoëvell voort te zetten, gelijk hij die, gedurende jaren, te midden van allerlei politieke wederwaardigheden, had getorscht. Buitendien, waren de omstandigheden met het tweede ministerie-Thorbecke gewijzigd. De oppositie, thans regeeringspartij, mocht de „koloniale hervorming" niet uit 't oog verliezen; maar zij moest er in toestemmen, dat verbeteringen van zoo verschillenden en uiteenloopenden, vaak van zoo diep ingrijpenden aard, door het vroegere bestuur zoo lang met hand en tand tegen gehouden, niet plotselings, als 't ware in een slag werden gedecreteerd; maar van lieverlede en, na behoorlijke voorbereiding, zouden ingevoerd worden. Limburg Brouwer behoorde tot die groep van afgevaardigden, die begrepen dat, op

koloniaal gebied, geduld een nooddeugd was; doch, en in hierin toonde hij zich zijn zetel waardig, hij bleef een zelfstandig en vastberaden voorstander van vooruitgang op Indisch gebied. Nooit wankelde hij in de overtuiging, dat de Indische volken vatbaar zijn voor de hoogste som van ontwikkeling, die de natiën op elke breedte der aarde kunnen bereiken, en dat, zoo zij materieel en intellectueel ten achteren zijn, dit aan oorzaken te wijten is, door menschelijke feilbaarheid te weeg gebracht en die ook weder door menschelijk overleg weg te ruimen zijn. Integendeel, hoe dieper hij doordrong in het wezen en zijn der Indische volken, hoe meer de beoefening van het sanskrit en andere Oostersche talen hem veroorloofde zich de oude beschaving der Indiërs levendig voor den geest te roepen, hoe bepaalder hij zich beijverde te doen uitkomen, dat zij in kunsten en wetenschappen, zelfs op philosophisch en zedekundig gebied onze voorloopers, onze leermeesters zijn geweest en dat wij, op grond van onze staatkundige en economische vorderingen, alles behalve gerechtigd zijn op hunne nazaten te smalen, laat staan hen te onderdrukken en te mishandelen.

De Indologische bijdragen van Limburg Brouwer bleken te hoog en te diep te zijn voor velen zijner kiezers. Zij werden althans met succes tegen hem geëxploiteerd in 1866, toen hij, bij de ontbinding der tweede kamer, niet herkozen werd. Belangstellend in de lands aangelegenheden, doch verre van eerzuchtig, trof hem deze verwijdering van een deel zijner vrienden uit Twente oneindig minder dan het bewijs van beproefde sympathie, dat hij van zijn trouwe medestanders bij die gelegenheid mocht ontvangen. Gelukkige eigenschap van een echt studieusen geest, die naar waarheid zoekende, uit alles het goede, het vruchtbare, het opwekkende neemt en in dat bedrijf ongemerkt hardt tegen de teleurstellingen des levens! Toch vervreemde hem zijn verwijdering uit de landsvertegenwoordiging geenszins aan ons openbaar leven. Waar zijn kundige medewerking werd ingeroepen voor de bespreking van onderwerpen van actueel belang, werd zij gereedelijk verleend. Menig belangrijk artikel in de Nederlandsche pers der laatste jaren verschenen, was uit zijn wakkere pen gevloeid en zelfs leverde hij aan uitheemsche tijdschriften bijdragen met het loffelijke doel om den buitenlander ten minste eenig denkbeeld te geven van de intellectueele beweging in ons vaderland.

Indië bleef echter het land, waar zijn verbeelding het liefst vermeidde. Nog vóór zijn laatste krachten hem ontvielen, had hij het geluk, in het kader van den populairen roman, voor de meest oningewijden, een aangrijpend beeld te schetsen van hetgeen de Oostersche maatschappij in vervlogen eeuwen te aanschouwen gaf: een beschaving, die wel andere vormen dan de onze aanneemt, doch daarom niet ophoudt een heusche beschaving te zijn; — vorsten, die even als de gevierde Europeesche prinsen, den naam van groote regenten waardig zijn; — hoven, die in uitspanningen van den geest hun meest geliefkoosd tijdverdrijf zoeken; — typen van letterkundigen en wijsgeeren, en, hoe vreemd het moge klinken in de ooren van Westersch vooroordeel, een bij schier allen, klein en groot, ongeletterden en geletterden, in merg en been doordrongen godsdienstige verdraagzaamheid, welke, nog heden ten dage tot die hoogte, geen Westersche natie heeft bereikt.

Velen zullen in Akbar waarschijnlijk nog lang het verdienstelijkste werk van Limburg Brouwer willen zien. Men versmade echter zijn vorige pennevruchten niet. Mochten zij, door een zijner vertrouwde letterkundige vrienden verzameld en op nieuw uitgegeven worden, voorzeker zij zouden niet weinig de meening versterken, dat hij in Nederland niet te vergeefs voor Indië heeft geleefd.

G. H. van Soest.

BOEKAANKONDIGING.

Klapper op Mahomed's Koran, naar de vertaling van Mr. L. J. A. Tollens, bewerkt door C. Kater. Delft, H. van Gijn, 1873.

In de vorige eeuw had een Hollandsch predikant het geduld om woord voor woord den Bijbel na te pluizen en op te teekenen hoeveel maal, in ieder hoofdstuk en vers, elke uitdrukking, tot het koppelwooordje ende, was te vinden. De man besteedde aan dat monikkenwerk al zijn beschikbaren tijd. 's Morgens vóór het ontbijt, 's avonds vóór het slapen gaan, in den zomer bij de warme zonnestralen, des winters bij een vetkaars, zat hij trouw te tellen en te schrijven. Van lieverlede vervreemde hij zich aan allen socialen omgang en zelfs scheen hij een al minder en minder innemend echtgenoot voor zijne wedergâ te worden. Deze, een ware Xantippe, had hem al meermalen onder handen genomen. De man hoorde met de meeste gelatenheid hare sermoenen aan, doch bleef onverbeterlijk verstokt in zijn liefhebberij. Toen eindelijk zijn arbeid nagenoeg was voltooid, en hij op een kouden winteravond, bij een turfvuurtje, dood stil op het papier zat te krassen, barstte zijn levensgezellin, ouder gewoonte, weer los in nijdige verwijten, en, over de eentoonige kalmte van haar egâ verbolgen, greep zij, in een vlaag van woede, het dikke manuscript en smeet het in den haard, waar het, volgens haar, ten minste nog 't eenig nut kon stichten het smeulend turfvuur te doen opvlammen. Hoe daarbij de arme tobber te moede moest wezen, valt gemakkelijker te begrijpen dan te beschrijven. Zijn geduld was echter verre van uitgeput. Des anderen daags begon hij op nieuw zijn werk en rustte niet vóór dat hij het ten einde had gebracht.

De heer Kater vergeve ons de herinnering aan deze anecdote, die zich onwillekeurig bij ons opdrong bij het inzien van zijn Klapper op den Koran. Veel van het geduld van den Hollandschen predikant moet hem bezield hebben om een dergelijk werk voort te zetten en te voltooien. Haasten wij ons er bij te voegen, dat hier terstond de vergelijking eindigt. Wel verre van een onvruchtbaar knutselwerk, heeft de bewerker een hoogst nuttigen, hoezeer ondankbaren arbeid verricht. Mohamed zelf heeft toch gezegd: „De Koran is tot leering en niet om genoegen te doen," en zij die, om welke redenen ook, het geheiligde boek der islamieten raadplegen, zullen den propheet het recht laten wedervaren, dat deze waarschuwing volkomen met de waarheid overeenstemt.

De Koran is echter nog iets anders, iets meer dan een boek zonder eenige methode of stelselmatige verdeeling samengesteld en waarin allerlei onderwerpen door elkander worden behandeld. Zooals men weet, is hij een verzameling van godsdienstige, zedelijke, burgerlijke en staatkundige voorschriften, vermengd met vermaningen, beloften, bedreigingen, benevens verhalen van zaken en personen uit de geschiedenis der Semieten. Hij is een niet te versmaden document, zoowel voor de kennis van het leven en de handelingen van Mohamed als voor die van den toestand der Arabieren in het tijdperk toen zij van hun grof polytheïsme tot het monotheïsme overgingen. Hij verklaart èn uit de biographie van den propheet èn uit een aantal zijner voorschriften het militerend karakter die het Mohamedanisme in de eerste eeuwen zijner verspreiding heeft aangenomen; doch ook den beschavenden invloed welke het uitoefende op een aantal volken, welke waarschijnlijk, zonder den islam, nog lang zouden verslaafd zijn gebleven aan bijgeloof en onzedelijke praktijken. Hij blijft veelzins de sleutel voor de kennis der instellingen en wetten, zelfs van die verwijderde bevolkingen, welke, gelijk de bewoners van den Indischen Archipel, tot het Mohamedanisme zijn overgegaan, zonder zich geheel van den islamietischen geest te doordringen en zonder absoluut afstand te doen van uit andere tijdperken overgeërfde overleveringen.

Velen hebben dus in Nederlandsch-Indië behoefte aan raadpleging van den Koran. Voornamelijk de rechters, die recht moeten spreken, zoo het heet, naar de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der bevolking, kunnen evenmin den Koran als de Nederlandsch-Indische wetboeken en Staatsbladen missen.

Zij, inzonderheid, zullen den heer Kater dankbaar zijn voor zijn Klapper op Tollens' vertaling, die de nasporing van elk onderwerp zoo gemakkelijk mogelijk maakt. Hij begint met een lijst der hoofdstukken, vermeldende het nommer, den naam, het getal verzen en bladzijden, vervolgens geeft hij een woordenlijst, verder een keurige hoofdstuksgewijze inhoudsopgave en eindelijk een systematischen Index. Wij gelooven dat hij daarmede aan de eischen voldoet, welke aan een arbeid van dien aard mogen gesteld worden en dat zijn hulpmiddel, zij het dan ook niet onverbeterlijk, menig beoefenaar van het Mohamedaansche recht goede diensten zal bewijzen.

VARIA.

Aan de onlangs door den minister van kolonien bij de tweede kamer overgelegde bescheiden ontleenen wij de volgende officieële bijzonderheden omtrent de opiumpacht:

De vraag of het waar is, dat de pachtschat en de inkomsten van den Staat uit het middel der opiumpacht sedert 1869 aanmerkelijk zijn verminderd, moet toestemmend beantwoord worden, vooral wat het jaar 1872 betreft.

De inkomsten van den lande (pachtschat en winst op de tiban) bedroegen, op Java en Madura, bij een verstrekking van de volgende hoeveelheden in katis:

in	1860	*f* 8,428,728	105,537$^{1}/_{2}$	
„	1861	„ 10,303,620	102,185$^{1}/_{2}$	
„	1862	„ 9,029,772	77,110	
„	1863	„ 10,672,440	74,174	
„	1864	„ 9,265,920	68,748	
„	1865	„ 10,407,600	67,762	
„	1866	„ 9,863,280	71,400	
„	1867	„ 9,287,520	70,955	
„	1868	„ 9,705,330	71,098	
„	1869	„ 9,620,760	70,478	
„	1870	„ 9,440,640	129,639	(teruggeleverd 3313$^{3}/_{4}$)
„	1871	„ 8,987,700	222,045	(„ 18,682$^{114}/_{1600}$)
„	1872	„ 7,042,980	onbekend.	

Is het waar, dat het verbruik van opium sedert, en ten gevolge van den maatregel, in 1870 ingevoerd, aanzienlijk is toegenomen?

Ook deze vraag moet in toestemmenden zin worden beantwoord. Volkomen zekerheid omtrent dit punt bestaat echter niet.

Dat de verstrekking van opium door het gouvernement zeer is toegenomen sedert 1870, is een bekende zaak en blijkt uit de

bovenstaande cijfers. Maar de vraag, of het totaal verbruik sedert 1870 sterk is vermeerderd, is moeielijker te beantwoorden.

Door de siramverstrekkingen in de laatste jaren is men meer bekend geworden met de hoegrootheid van het debiet, waarmede men vroeger, onder het stelsel van zeer beperkt dure tiban zonder siram, ten eenenmale onbekend was.

Men wist toen hoeveel tiban verstrekt werd, en dat was, in verband met de behoefte, te weinig, maar de hoeveelheid die ter sluiks werd ingevoerd, om het verschil tusschen verstrekte tiban en de behoefte aan te vullen, was geheel onbekend.

Er zijn echter cijfers, die misschien eenige aanwijzing kunnen geven omtrent den omvang van den clandestinen invoer van opium op Java, gedurende de jaren 1862 tot en met 1869. De uitvoer van opium uit de entrepôts op Java bedroeg, in katis uitgedrukt:

in	1858	12,600	in	1865	79,900
„	1859	18,200	„	1866	49,300
„	1860	11,800	„	1867	130,100
„	1861	36,000	„	1868	165,100
„	1862	73,600	„	1869	137,300
„	1863	53,300	„	1870	79,750
„	1864	76,400	„	1871	57,500

Deze ontzaglijke toeneming van den uitvoer van opium uit de entrepôts van 1862 tot 1870 wordt door velen hieruit verklaard, dat de sluikhandel op Java en Madura zich, onder het stelsel van zeer beperkte verstrekking, onder anderen voedde uit de entrepôts op Java, en dat de voorgewende uitvoeren van daar naar de Buitenbezittingen en de inlandsche Staten grootendeels slechts voor dien sluikhandel dienden. Daarbij kwam dan nog de sluikhandel van China, Manilla, Singapore, de Buitenbezittingen en de inlandsche Staten. Kwam de directeur der middelen en domeinen in 1866 tot de conclusie dat niet minder dan 800 kisten of 80,000 katis opium in één jaar op Java en Madura binnengesloken en onwettig verbruikt werden, de cijfers over de jaren 1867 tot en met 1869 zouden hem waarschijnlijk tot het aannemen van een veel hooger cijfer van onwettig verbruik hebben geleid.

Wat de debietprijzen van de wettige opium betreft, is gebleken dat die debietprijzen in onderscheiden gewesten sedert 1870 aanmerkelijk zijn gedaald.

Door het gouvernement is thans de wenschelijkheid aangenomen van een beperkte verstrekking en van het sluiten der entrepôts voor den opslag van opium. In afwachting eener definitieve regeling, die nog in overweging is, heeft de Indische regeering reeds nu gebroken met het stelsel van onbeperkte verstrekking. Men heeft de werkelijke behoefte aan opium voor Java en Madura op 117,360 katis en voor Sumatra's Westkust op 5160 katis 's jaars geraamd, en deze hoeveelheden vastgesteld als het maxium der verstrekking. De opium zal aan de pachters worden afgestaan voor den prijs van ƒ30 de kati. Het onderscheid tusschen tiban en siram is dus vervallen.

Tevens is de opslag van opium door particulieren in de entrepôts op Java en Madura en ter Sumatra's Westkust, behoudens bewezen zeeramp of andere gevallen van noodzakelijkheid, verboden, voor zooveel betreft schepen en vaartuigen in Nederlandsch Indie tehuis behoorende, alsmede schepen en vaartuigen van inlandsche Staten buiten den Indischen Archipel. Alleen is die opslag geoorloofd aan andere schepen, mits op Europeesche wijze getuigd, die in de havens van Batavia, Samarang, Soerabaja en Padang ten handel komen.

Voorts is het bestraffen van den sluikhandel gemakkelijker gemaakt door de bepaling, dat voor onwettige opium, behoudens tegenbewijs, wordt gehouden alle opium, achterhaald in verpakkingen als blazen, darmen of andere dergelijke voor den sluikhandel gebezigd, die bij de aflevering van opium door de pachters niet gebruikelijk zijn.

Volgens de officieële enquête was, in 1864, de gouvernements-koffiekultuur in de assistent-residentie Banjoewangi zeer achteruitgaande of liever in volslagen verval. In het jaar 1855 werden daar nog afgeleverd 17,561 en in 1858 nog 19,891 picols, terwijl in 1859 slechts 5447, in 1862 slechts 1175 en in 1864 niet meer dan 567 picols koffie werden ingenomen.

De verklaring van dit feit zal de behoudende oudgast u dadelijk geven. „Dat komt, zal hij u zeggen, van al die liberale hervor-„mingen, van al dat geschreeuw tegen de instellingen van den „„genialen" stichter van het kultuurstelsel, van al die afwij-„kingen welke men zich veroorlooft op het zoo uitnemend voor „Indië geëigende stelsel van beheer."

De eenvoudige waarheid is echter dat, hetzij toevallig, hetzij uit routine, de instellingen van den „genialen" stichter van het kultuurstelsel in 1864 nog gansch en gaaf waren behouden in Banjoewangi, en dat juist daaraan, en aan geen andere oorzaak, de achteruitgang der koffiekultuur in die afdeeling door den resident Steinmetz werd geweten. De sawabezitters waren daar verplicht elk 500 koffieboomen aan te planten, vruchtdragend en voltallig te houden en de vruchten, destijds tegen ongeveer *f* 7.11, aan 's lands pakhuizen af te leveren; doch zij waren, overeenkomstig de voorschriften van van den Bosch, vrijgesteld van de betaling der landrente, of, wil men liever, van de belasting op het product hunner bebouwde velden. De hoofden ontslagen van de verplichting tot aanplant, genoten daarentegen, mede overeenkomstig die voorschriften, zelfs betrekkelijk hooge percenten van de koffie, namelijk:

de regent	*f* 0.50	van de picol,
„ pateh	„ 0.12½	„ „ „
„ wedono	„ 0.25	„ „ „
„ petienggis	„ 0.35½	„ „ „

Eindelijk, alweder overeenkomstig de voorschriften van den „genialen stichter" van het kultuurstelsel, werden zij bezoldigd in land en volk, met andere woorden, zij hadden het genot der opbrengst van een onbepaalde uitgestrektheid rentvrije sawas en volle beschikking over een zeker getal huisgezinnen om daaruit een zeker aantal volgelingen, ponokawans, te trekken.

Wel verre, dat men er op uit was hier het stelsel van van den Bosch af te breken, werd het nog, bij besluit der Indische regeering van 22 december 1860, volledig bevestigd.

Volgens den heer Steinmetz, had de bevolking echter meer voordeel bij de rijstkultuur en verwaarloosde zij daarom de gouvernementskultuur die hare moeite minder loonde, een natuurlijk verschijnsel, waartegen het „stelsel" optornde; maar, ook de hoofden waren, naar hetgeen hij verklaart, er meer op uit, in spijt der hooge kultuurpercenten, hun voordeel te zoeken in het sawabezit en de diensten hunner onderhoorigen. „Die hoofden," zegt hij, „zijn in het genot van een onbeperkte uitgestrektheid rent„vrije sawas en hebben bovendien beschikking over vaste vol„gelingen: de regent over 40 man daags of 200 huisgezinnen; „de pateh over 10 man daags of 50 huisgezinnen; de wedonos „elk over 8 man daags of 40 huisgezinnen, en de overige hoof-

„den naar verhouding van hun werkkring en van hun macht, „ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur, na „overleg met den regent.

„Nu weet een ieder, dat al de opgezetenen van een land die „een door de gebruiken gewettigd gedeelte der vruchten van dat „door hen bebouwde land aan een in de maatschappelijke orde „boven hen gestelde moeten opbrengen, dezen en niemand anders „beschouwen als hun heer, en dat hunne persoonlijke diensten „te zijner beschikking staan; dat zij hem en de zijnen, zijn „paarden en ander vee moeten bedienen en oppassen, uit eigen „beweging bij godsdienstige, oogst-, huwelijks- en geboortefeesten „geschenken brengen uit de vruchten van hun land en van hun „kudden, dit alles boven en behalve het door de gebruiken „(hadat) gewettigd aandeel, en men weet al verder dat, wan- „neer aan landshoofden huisgezinnen worden toegewezen, om „daaruit vaste volgelingen te trekken, het van hoogerhand be- „palen van het aantal vaste volgelingen illusoir is, al de voor de „dienst afgezonderde huisgezinnen dienstbaar zijn.

„Naast de zeer ruime inkomsten en diensten waarvan de hoofden „door dusdanige regeling het genot hebben, verdwijnen de koffie- „kultuur-percenten, hoezeer betrekkelijk hoog, in het niet, hun „persoonlijk belang in die kultures komt op den achtergrond, de „koffiekultuur wordt door hen niet behartigd."

Het blijkt uit een en ander dat zoowel de hoofden als de bevolking uit het baatzuchtig voorbeeld der regeering volkomen geleerd hadden hun belang te bevorderen daar waar zij het 't gemakkelijkste konden vinden. Wie zal het hun durven euvel duiden, wanneer men bedenkt dat zij van hooger hand op den verkeerden weg werden geholpen! Sedert 1867 is echter het ambtelijk landbezit der hoofden afgeschaft en dus die schakel aan het stelsel ontvallen; maar de persoonlijke diensten (wie weet! misschien ook het koffieplanten tegen rentvrije sawas aan den eenen kant, en minder dan de normale betaling aan den anderen) zijn in stand gebleven, zoodat het niet onbelangrijk zou wezen te vernemen, hoe er tegenwoordig in Banjoewangi wordt huisgehouden en welken invloed de ingevoerde veranderingen op de koffieproductie hebben uitgeoefend?

Tusschen 5 graden noorder- en zuiderbreedte, in den Indischen Archipel, leeft sedert eeuwen een éénig volk, waarvan nergens de wedergâ wordt aangetroffen, — een volk, dat landbouw, nijverheid, handel, zeevaart beoefende, bloeiende rijken stichtte, maatschappelijke en godsdienstige instellingen wrochtte, tot een zekere hoogte kunsten en wetenschappen beoefende, — een volk, dat zich onderscheidde door geestkracht, zelfstandigheid en mannelijken ondernemingsgeest, — dat zijne oorspronkelijke taal en litteratuur niet alleen onder naburige volksstammen verspreidde, maar als een onderwerp van aanhoudende studie aan zijn overheerschers opdrong, — en dat desniettemin de aanleg, de kiem van zelfstandige geestbeschaving ten eenenmale mist.

Zóó, althans, getuigt Dr. J. Pijnappel (in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, derde volgreeks, zevende deel, 2de stuk) van de Maleiers en het Maleische ras. Volgens hem, is de Maleier „een kind „gelijk, maar met de bestemming om steeds kind te blijven. „Er zal nooit een man van hem groeien, daartoe mist hij de „kiem.... Het volk is niets uit zich zelf geworden, maar al wat „het geworden is heeft het anderen te danken." Verder schijnt de heer Pijnappel dat „worden" der Maleiers toe te schrijven aan den invloed der Hindoes en Europeanen. Wij zeggen schijnt, want, tegelijkertijd, betoogt hij weder, dat de Maleiers uitermate weerbarstig zijn aan allen invloed van buiten. „Onderwijs een „inlander van aanleg, gij kunt er een vernis over heen brengen, „maar zend hem naar de zijnen en onder de zijnen terug en „weldra zal dat vernis er weer schoon af zijn. Laten de Euro„peanen Indië verlaten en binnen korten tijd, eerder misschien „dan wij zouden durven denken, is Indië weer het Indië van „voor eeuwen."

De Maleiers kunnen dus, volgens den heer Pijnappel, evenmin iets van anderen als uit zich zelf leeren. „Trouwens," zegt hij, „waar de aanleg tot zelfstandige ontwikkeling ontbreekt, kan hij „niet van buiten aangebracht worden."

De heer Pijnappel verklare de tegenstrijdigheid zelve, hoe het Maleische ras althans aan de mate van ontwikkeling, welke het feitelijk bezit, is gekomen: door eigen, zelfstandigen vooruitgang, waarvan het naar zijn opvatting, de kiem ten eenenmale mist of door uitheemschen invloed, waarvoor het evenzeer, blijkens zijn

betoog, onvatbaar is. Doch hoe die verklaring moge uitvallen, steeds zou men moeten aannemen dat de Maleiers al een zeer zonderling slacht van menschen moeten zijn, — een ras dat zich tot de hoogte van een geletterd volk ontwikkelde, zonder de kiem van die ontwikkeling te bezitten, — een „kind gelijk, met de bestemming om kind te blijven," en dat toch in zijn eeuwigdurende kindschheid veel vertoonde dat overeenkomt met de handelingen van den mannelijken leeftijd.

Er is echter nog een andere, eenvoudige verklaring van de raadsels, die de heer Pijnappel over de Maleiers ten beste geeft, namelijk dat vooroordeel zelfs een hoogleeraar in de taal- en letterkunde van een Indisch volk, kan voeren om aan dat volk niet het recht te laten wedervaren, waarop het van zijnentwege meer dan van iemand anders aanspraak moet maken.

Het strand der Minahasa.

Het noordelijkste der vier groote schiereilanden van Celebes eindigt naar het oosten in een zeer klein gewest, dat door de invoering der christelijke propaganda onder zijne bevolking eenige bekendheid erlangde en, zooals Wallace zegt, onder den liefelijken naam van „Minahasa" als een der schoonste en vruchtbaarste oorden van de Indische eilandengroep door alle reizigers wordt geroemd [1]).

Trotsche berggevaarten verheffen zich in tallooze richtingen langs bebouwde en onbebouwde streken; grootere en kleinere rivieren verspreiden alom eene verfrisschende koelte; maagdelijke bosschen prijken in al hunne grootheid naast de velden, die de

[1]) Het getuigenis van natuuronderzoekers kan hierbij niet onvoorwaardelijk worden aangenomen. Gewoonlijk bezoeken deze Java en Sumatra niet, omdat daar een langdurig verblijf wordt vereischt om tot de opsporing van nieuwe wetenschappelijke bijdragen en gevolgtrekkingen te leiden. Bovendien brengt de onbekrompene wijze, waarop de inlandsche hoofden (mede ten laste der bevolking) aan rondreizende ambtenaren en particulieren gastvrijheid verleenen, er veel toe bij om die reis zelve te veraangenamen. Hiertegen werden reeds door den gouverneur-generaal van der Capellen verbodsbepalingen uitgevaardigd (zie het Journaal op zijne reis door de Molukken in het T. v. N. I. 17de jaargang 2de deel blz. 363). Ik geloof dat Ds. Buddingh nader aan de waarheid is, als hij in zijne Reizen II, blz. 73 verklaart: „de Menahassa is een schoon bergland, zonder twijfel; „maar wie b.v. de Preanger Regentschappen en de binnenlanden van Che- „ribon of Bezoeki of Bagelen op Java, of de Padangsche binnenlanden „op Sumatra kent, zal van zijne bewondering voor de Menahassa gaarne „iets terugnemen."

hand des nijveren landmans ten zijnen nutte aanwendt; goede wegen doorsnijden zoowel volkrijke als meer afgelegene gedeelten; de kunst kwam ook hier reeds de natuur te hulp om enkele negorijen te verfraaien; en het harde geklots van menigen waterval dreunt den voorbijganger dikwerf in de ooren, om voor een wijle afwisseling te brengen in de onafgebroken zangen van een onzichtbaar vogelenheir.

En toch als men eenigen tijd verkeerd heeft in die bevoorrechte streken, gaat de eerste indruk door zijne onveranderlijkheid te loor, en beschuldigt men den verrukten vreemdeling van overdrijving en kunstig opgewekt gevoel!

De bergen, die zoo onwankelbaar verrijzen, laten een somberen indruk van machteloosheid achter; de rivieren, zoo herhaaldelijk gezwollen door stortvloeden die van af haren oorsprong neerdalen, worden slechts beschouwd als zoo vele bronnen van verdriet door eene dun gezaaide bevolking; de wegen, na gedurige regenbuien doorweekt, zijn veelal ware modderpoelen; de gelijkvormigheid der negorijen geeft haar een eentoonig aanzien; en de donderende watervallen laten het gemoed koud, in weerwil van hun woest geweld.

Het schijnt of er een doodsch kleed over die weelderige natuur ligt uitgespreid, en zooveel te meer komt dit uit, als men voor het eerst voet aan wal zet, en eene gespannen verwachting teleur gesteld wordt door de overeenkomst met andere oorden, waarover nimmer zulke algemeene loftuitingen werden vernomen.

Toch biedt het strand der Minahasa vele bijzonderheden aan, en moge de volgende schets, hoezeer niet door strenge wetenschap uitmuntende, den belangstellenden lezer in staat stellen zich daarvan een juister denkbeeld te vormen.

Uitgebreide strandvlakten worden hier nergens aangetroffen [1]); zelfs daar, waar schijnbaar over eene grootere lengte het terrein zich zonder merkbare glooiing binnenwaarts verbreidt, is de strook zoo smal, dat men geneigd is die voor eene daling der aan

---

[1]) In het Gorontalosche, o. a. nabij Pagoewat en in de bocht van Tomini, komen daarentegen aan het strand groote vlakten voor, die bij hoog water door de zee worden bespoeld, en na de verdamping met eene 2 tot 3 duim dikke zoutlaag zijn bedekt.

weerszijden voorkomende verheffingen aan te nemen, vooral daar de gesteldheid van den grond niet op eene alluviale vorming heenwijst. Heuvelachtig tot in de nabijheid der zee, rijst de bodem met eene zachte helling opwaarts, om op geringen afstand zich in een hoogen bergrug voort te zetten, welks toppen reeds van verre te onderscheiden zijn. Het bijna onmerkbaar verschil in de plantenverspreiding maakt het nog moeilijker de juiste grens te bepalen, waar het strand ophoudt. Op de eene plaats zullen reeds aan de kust alle teekenen der bergflora aanwezig zijn, terwijl elders tot 20 palen ver in het binnenland de vruchten der kokospalmen eene zelfde hoeveelheid olie bevatten als in de lagere streken, en waarop het toch bekend is dat de toegang van het zoute water zoo grooten invloed heeft.

Hier hebben vulkanische erupties den bodem met eene grijskleurige, 2 tot 3 voet diepe zoutlaag bedekt, waardoor na zware stortregens het water in korten tijd heendringt, zooals nu nog zichtbaar is in de negorijen Amoerang en Belang ten gevolge der uitbarstingen van den Sopoetan in de jaren 1831 en 1838 [1]); elders b.v. te Kema en Manado is de bovenste aardlaag klei- of leemachtig, zoodat het water zich geen uitweg kan banen en een min of meer diepe modder achterlaat [2]), en op weer andere plaatsen liggen tot dicht aan den zeeoever ontzachlijke trachietmassas verspreid, waar langs somwijlen met groote moeite een pad werd uitgehouwen, dat tot heden getuigt van den zwaren arbeid der in heeredienst opgeroepene bevolking. De weg van Tanawangko naar Manado vertoont dit het duidelijkst, en het is ook langs dat gedeelte der kust, dat bij hevige westen- en noordenwinden door den hoogen golfslag voor kleine prauwen eene nadering geheel onmogelijk is, willen zij niet op de uitstekende rotsen verbrijzeld worden; daar toch overigens door het z. g. menjoesoel [3]) den inlanders bij plotseling opkomende

[1]) In Dr. Junghuhn's Java III blz. 1261 vindt men van deze laatste gewag gemaakt, en daarbij vermeld dat de kracht der uitbarsting voornamelijk naar de westzijde is, dat is naar de zeezijde. Het gering verschil in afstand van den bedoelden berg tusschen de Celebes' en Moluksche zeeën maakt de laatste omschrijving eenigszins duister.

[2]) In de hoofdplaats Manado ontwaart men dit minder, omdat daar de meeste straten gemacadamiseerd zijn.

[3]) In het Woordenboek van Dr. Pijnappel is onder soesoel aangeteekend: menjoesel angin, tegen den wind opzeilen; hier wordt dit woord alleen gebezigd in de beteekenis van dicht langs het strand varen, waar bij elken inham de kust geregeld wordt gevolgd.

stormen in het op strand zetten hunner vaartuigen op de zandige kust terstond een goede schuilplaats wordt aangeboden.

Het is duidelijk dat de opheffing der Minahasa nog van te jonge dagteekening is, om reeds nu eene meer uitgebreide alluviaalvorming te hebben doen ontstaan; ofschoon de kenteekenen daarvan aanwezig zijn in zoovele kleine eilanden, die hier en daar langs de kust verspreid en door zeer ondiepe koraalriffen van dezen gescheiden, in haren eigenaardigen plantengroei van eene merkbare verandering in de samenstellende deelen van den grond getuigen. Thans dienen zij bij hoog getij om aan de zeevarenden een korteren binnenweg (djalan proposokan) te verschaffen, waar zij bij onstuimige zeeën zich gerust kunnen voortbewegen, omdat door de ver uitgestrekte riffen de kracht der golven gebroken wordt en slechts lichte kabbelingen zijn waar te nemen; en bij ebbe, om den visschers eene groote hoeveelheid tripang, schelpen, oesters, enz. op te leveren, terwijl slechts zelden eene kleine haaisoort, de gorango njari, hen verontrust [1]).

---

[1]) Het geheel aantal hier bekende soorten van haaien bedraagt twintig. Behalve de genoemde worden nog als de Maleische namen opgegeven:

1. de gorango bintang, met stervormige figuren op den rug.
2. de g. pasir, grijsachtig op den rug met witte borst.
3. de g. papakela, met groote oogen als hoornen op den kop vastgehecht.
4. de g. tjatjak, met zwart en wit gestippelden rug.
5. de g. kodok, klein met bolvormigen buik.
6. de g. girgadji, met eene zaagvormige verhevenheid dwars over den bek.
7. de g. tjakalang, bruin van kleur met langen bek.
8. de g. anseh, zwart van kleur en zijn vleesch bevat veel traan.
9. de g. saramija, bruin van kleur met ronden bek (op 150 vad. diepte).
10. de g. taroesi, bruin en zwart gestreept.
11. de g. kalompinang, de grootste van allen, slechts op groote diepte.
12. de g. majang, grijs van kleur, het lichaam rond.
13. de g. taledang, geelbruin van kleur.
14. de g. minjak, zwart en grijs met veel traan in de lever.
15. de g. kikik, wit en bruin gevlekt; zijn ruggegraat dient tot vijl.
16. de g. kapongkei, klein, grijs van kleur, slechts op groote diepten.
17. de g. sedei, zwart met stekels over zijn geheele lichaam.
18. de g. meneheh, donkerbruin, volgt gewoonlijk de visscherspranwen.
19. de g. mataboeta, heeft wel oogen maar kan niet zien, en vreet alleen datgene waar hij toevallig tegen aan stuit.

Tot de meer karakteristieke doortochten worden in dit opzicht gerekend, die tusschen de eilanden Tatapaän en het strand der afdeeling Tanawangko (welke zich tot nabij Tandjong Kalapa uitstrekt), die welke de Bentenan-eilanden van den vasten wal scheidt, en eenige minder bezochte passages tusschen enkele eilanden der Bangkagroep [1]).

Wanneer men over zee de reis van Amoerang naar Manado maakt, en zich daartoe gewoonlijk des avonds in eene kleine vlerkprauw nedervleit, dan stuurt men recht op het eiland Tatapaän aan. Wordt de voortgang aanvankelijk meermalen bemoeilijkt door soms opkomende buien, en duizelt alles nog in het ronde door de slingeringen van het lichte vaartuig, dan is het een waar genot in het stille binnenwater onmerkbaar voort te glijden, als de steeds sterker aangroeiende landwind in het nachtelijk uur de zeilen spant, of onder het gezang der roeiers de riemen langzaam in het water neerdalen om zich tusschen de talrijke zeewieren een weg te banen; tot dat de nabijheid van Tandjong Kalapa op nieuw eenige meerdere omzichtigheid vereischt, tenzij de invallende eb het ranke bootje vastzet en eenige uren van kalmen slaap aan allen nieuwe kracht schenkt voor den verderen tocht [2]).

Ten noorden en oosten omspoeld door de zee van Celebes, ten oosten en gedeeltelijk ook ten zuiden door de Moluksche zee,

---

Uitgenomen de g. tjatjak, worden al deze soorten gegeten.

Volgens van verschillende personen ingewonnen berichten keeren de haaien zich niet geheel om bij het grijpen hunner prooi, maar wentelen zij het lichaam slechts zoodanig, dat de voorste helft naar boven gekeerd is (vgl. Album der Natuur, 1855, blz. 184). De vinnen en staart worden door de Chineezen met 40 cts. het katie betaald, en door hen in andere spijzen gegeten.

[1]) Men is daar beveiligd voor de deining, die zoo licht de vlerken der kleine prauw verbrijzelt, en die de inlander tahi aros noemt; in onderscheiding van de tahi aros terdampar, door de ontmoeting van twee tegengestelde stroomen aan ver uitstekende landtongen veroorzaakt.

[2]) Dit kanaalrif, dat op de kaart van Melvill van Carnbée zeer duidelijk is aangegeven, heeft op verschillende breedten, bij eene vrij gelijkmatige diepte van 1 tot 2 vademen, een zeer ongelijkaardigen bodem, die in geenen deele overal door koraal gevormd is; bovendien blijkt het uit de dubbele breking der golven bij opkomenden vloed, ter hoogte van Arakan, dat meer binnenwaarts nog een tweede rif uitsteekt. Langs zijn buitenste grens neemt de diepte der zee sterk toe.

valt de meerdere onregelmatigheid der kust aan de eerstgenoemde zijden terstond in het oog, en worden aldaar de dieper in het land binnendringende golven van Amoerang, Manado en Likoepang aangetroffen, tegenover de geheel opene baaien van Kema en Belang aan de zuidwestzijde, om van de talrijke kleine inhammen niet te gewagen.

Kan alleen in den oostmoeson de reede van Manado, wegens hare geheel opene ligging naar het westen, als veilige ankerplaats worden aangemerkt, de reede van Kema wordt ten allen tijde zonder gevaar door grootere en kleinere schepen bezocht, al is het bij sterke zuidoostenwinden en daardoor veroorzaakte hooge golven meermalen lastig het bruggenhoofd te naderen, zoodat men moet trachten nabij de steenkolenloodsen aan wal te komen. Deze laatste wordt veel aangedaan door Amerikaansche walvischvangers en kustvaarders uit de Molukken en Gorontalo, terwijl zich te Manado alleen de Manillareesche schoeners gedurende den goeden moeson wagen, en de stoom- en oorlogschepen naar gelang van het jaargetijde tusschen beide reeden afwisselen. Vóór Amoerang is ongetwijfeld de beste ankerplaats, maar deze plaats wordt even als Belang slechts door enkele Boegineesche prauwen bezocht, behalve dat éénmaal 's jaars de in de strandpakhuizen opgestapelde koffie rechtstreeks van daar uit naar Nederland wordt afgescheept.

De echte inboorlingen der Minahasa zijn geen zeevaarders; zelfs zij, wier voorouders sedert onheuglijke tijden langs het strand gevestigd zijn, leveren door hunne onhandigheid in het besturen der kleinste prauwen het duidelijkste bewijs van hunne ongeschiktheid [1]). De Mohamedanen, van Ternataansche, Boegineesche of Gorontaalsche afkomst en in de hoofdplaatsen der afdeelingen woonachtig, hebben die kennis het eerst aangebracht, welke later is overgegaan op de christen-burgers, die, gelijk bekend is,

---

1) Vandaar dat alle strandplaatsen eene zoo ongunstige reputatie bezitten: meestal door de personen zelven veroorzaakt, die van de bovenlanden komende tegen de ondragelijke hitte midden op den dag gaan baden en zich daardoor juist allerlei ziekten op den hals halen. De volksgeneeskunde heeft hier tegen zelfs eene bezwering uitgevonden, bestaande in het drie achtereenvolgende malen drinken van zeewater en het maken van een kruis op het voorhoofd met zeezand, door de personen, die zich voor de eerste maal naar het strand begeven. De nadeelige invloed van het warme klimaat zou alzoo voorkomen worden.

van alle diensten vrijgesteld, het vernederend vinden als gewone inlanders den landbouw te beoefenen en zich derhalve door de vischvangst geneeren [1]).

Als des morgens de landwind nog fiks doorstaat, ziet men gewoonlijk een groot aantal prauwtjes zich zeewaarts begeven, naar gelang van de min of meer goede vangst door anderen gevolgd, om met den zeewind soms vol geladen terug te keeren, indien zij niet tot het uitwerpen van sleepnetten gedurende meerdere dagen op de meest vischrijke plaatsen verblijven. Overigens wordt òf met de lijn òf met den hengel gevischt: dit laatste o. a. op de tjakalang, die in groote hoopen zich plotseling vertoonende, de prauwen met groote snelheid zich derwaarts doet bewegen. Het zijn vooral de Badjo's die op grooter schaal de visscherij uitoefenende, de verkregene visch droogen en inzouten, om ze daarna op de markt te brengen, van waar ze naar alle pasars in de bovenlanden vervoerd steeds grooten aftrek vindt.

Wordt aldus de zee nabij het strand in alle richtingen doorkruist, de rivieren daarentegen zijn wegens hare ondiepte geheel onbevaarbaar, zoodat de twee grootste rivieren, die van Manado en de Ranojapo, niet verder dan over eene lengte van $^1/_4$ uur met kleine prauwen en dan nog slechts bij hoog water kunnen worden binnengeloopen [2]). Behalve de Likoepangrivier, de ri-

---

[1]) De burgers, oorspronkelijk inlanders en nog heden aan deze vermaagschapt, hebben hunne vrijheden te danken aan het presteeren van nachtdiensten in de vroegere kotta's, op de strandplaatsen tot wering der zeeroovers opgericht. Na het sloopen dier versterkingen, bij de invoering der stoomschepen, werden zij daarvan ontslagen, maar bleven hunne eenmaal verkregene voorrechten behouden. Sommige werden bij de Europeanen en afstammelingen van deze ingelijfd, waarmede over het geheel vroeger zeer zonderling is omgesprongen, zoodat o. m. eene vrij talrijke familie, wier leden allen op de registers van den burgerlijken stand zijn ingeschreven, moet afstammen van den slaaf van een Europeesch sergeant, die, wegens de bijzondere zorg aan hem in eene zware ziekte bewezen, op zijn sterfbed aan zijn dienaar de vergunning gaf voortaan zijn naam te dragen.

[2]) De rivier van Manado stroomt uit het meer van Tondano, eerst noordwaarts en vervolgens voorbij de negorij Sawangan met eene sterke kromming naar het westen, om zich in de baai van Manado te ontlasten. Tot de bronnen der Ranojapo drong nog geen Europeaan door; zij moeten gelegen zijn in het Mahatoesgebergte (dat op de kaart van Melvill niet voorkomt), op de grenzen der Minahasa en Bolaäng-Mongondow, waar in de onmetelijke bosschen veel damar verzameld wordt, die de Chineezen te Amoerang gaarne opkoopen.

vieren Nimanga [1]), en de beide Ranowangko's is het stroomgebied der anderen zoo beperkt, dat zij geene afzonderlijke vermelding behoeven; en bestaat hare bedding meerendeels uit kleine steenen en kiezelzand, in tegenstelling van den slijkerigen bodem der grootere rivieren, de geliefde verblijfplaats van krokodillen. De snelheid van den stroom is evenzoo gering, en op een afstand van 20—30 vademen in zee is het water reeds zout.

De loop der rivieren is grootendeels van het oosten naar het westen of noorden, daar langs de oostkust behalve de rivieren van Kema en Molompar geene noemenswaardige stroomen zich verspreiden; haar stroomgebied kan alleen voor de Ranojapo eenigzins uitgebreider genoemd worden. Hare breedte wisselt af tusschen 10 en 30 ellen en bereikt voor den laatsten stroom nabij zijne uitmonding tot meer dan 60 ellen, veroorzaakt door de uitdieping van de bedding na hevige stortvloeden uit het gebergte. Als deze rivier sterk gezwollen is, wordt het water tot meer dan een mijl ver in zee door het afstroomende slijk troebel gemaakt.

Nog dient hier aangeteekend te worden, dat overal op eene diepte van 3 tot 4 vademen nabij de kust bij uitgraving zoet water wordt aangetroffen.

Hier en daar treft men vlak aan het strand min of meer uitgebreide moerassen, die grootendeels met nipahpalmen bezaaid, de nabijliggende negorijen met hunnen damp verpesten; het meest bekend zijn als zoodanig die in de nabijheid der negorijen Kema en Belang: het eerste is 1 paal lang en $^1/_4$ paal breed [2]). Aan de zuidwestkust is het nabij de negorij Teëp het grootste. De droogmaking, hoe gewenscht ook uit een hygienisch oogpunt, zou geene materieele voordeelen opleveren. Moest die arbeid in heeredienst geschieden, dan zou de bevolking de lasten dragen

---

[1]) Volgens den heer Graafland, de Minahasa I, blz. 8, valt de Nimanga bij Lelema in zee; de waarheid is dat hare monding bijna 3 palen van die negorij is verwijderd.

[2]) De inwoners van Kema zeggen, dat men eerst zijn haar moet verloren hebben en het nieuwe weder grijs geworden zijn, voor dat men daar goed geacclimateerd kan heeten. In den westmoeson komen hier natuurlijk de minste ziektegevallen voor, daar de afvloeiing van het water door de herhaalde regens bevorderd wordt; in tegenstelling van elders, waar juist in het natte jaargetijde bijna alom intermitteerende en catarrhale koortsen heerschen, die evenwel meestal een gunstig verloop hebben.

ten gerieve der burgers, die in de nabijheid dier moerassen wonen; en van gouvernementswege tot stand gekomen zouden de cultiveering of verkoop der gronden evenmin de kosten kunnen vergoeden. Eerst in latere jaren, als eene dichtere bevolking het moeielijk zal maken landerijen te bekomen, kan daaraan gedacht worden. Waar ze elders voorkomen is het wel zoo eenvoudig de negorij te verplaatsen, dat wegens overvloed van gronden gemakkelijk kan geschieden, en dan ook gewoonlijk in praktijk wordt gebracht.

Dr. de Hollander geeft in zijn land- en volkenkunde op, dat het klimaat der Minahasa over het algemeen met dat van Java overeenkomt.

In zooverre langdurige droogten en hevige regens met overstroomingen gelijktijdig èn hier èn op Java voorkomen, is dat zeker volkomen waar [1]).

De oostmoeson duurt van April tot October en de westmoeson van November tot Maart; de overgangstijdperken, zich kenmerkende door stormen en onweêrsbuiën, en in het Alfoersch raki geheeten, zijn echter veel minder ontstuimig dan wel op Java het geval is [2]). De voorheerschende winden richten zich naar het saisoen, zoodat, bijzondere gevallen uitgezonderd, in den westmoeson dagelijks noorden en noordwestenwinden waaien, en in den oostmoeson de zuidoostenwinden voorheerschen. In de kentering worden de stormen dikwerf door windstilten afgewisseld. Het aantal regendagen is het grootst in de maand Februari, behalve in regenachtige jaren (1865, 1871.) De wolkvorm is gewoonlijk cirrhus in den vroegen morgen, om tegen 10 tot 11 uur in cirrho-cumulus of cumulo-stratus over te gaan, en alleen in den oostmoeson zich des avonds tot zuiveren cumulus saâm

---

[1]) Dr. Junghuhn (Java I, Algem. overz. der 1ste afd.) spreekt van een wind, nl. den westelijken of noordwestelijken, die op gezette tijden wederkeert. Deze is juist hier zeer ongeregeld en waait op zijn langst 4 tot 5 dagen achtereen; daarentegen waaien de zuidoostenwinden soms maanden achtereen, om in zeer drooge jaren ook des nachts niet op te houden.

[2]) In het Maleisch alhier noemt men die kenteringen, wegens gebrek aan een ander woord, pantjaroba, dat echter in het algemeen voor veranderlijk weder gebruikt wordt. Bij de bevolking bestaat algemeen het denkbeeld, dat niet het vuur van den bliksem maar wel de slag van den donder eene vernielende uitwerking heeft, welke dwaling zelfs meer beschaafden nog altijd aankleven.

te trekken. De barometerstand gereduceerd tot 0° varieert tusschen 755.7 en 758 millim. De temperatuur stijgt in beide moesons van 19.5° R. tot 23° R. [1]). De zeewind komt gemeenlijk tegen half 10 tot 10 uur door en blijft dan tot zonsondergang waaien, om eerst langsaam en dan nog na heete dagen door den landwind te worden vervangen, die in den morgen tusschen 5 en 6 uur het krachtigst is. Viel er gedurende den dag regen, dan is die natuurlijk veel geringer.

De strandbewoners, waarvan reeds met een enkel woord werd gesproken, kunnen in geenen deele als type van den echten Minahaser worden aangemerkt. Die, welke zich het minst vermengd hebben met de bewoners der bovenlanden, en van wie de geschiedenis niet vermeld dat zij aldaar ooit nederzettingen hadden, zijn de Bantikkers en de bevolking van het district Ponosakan. De eerste zijn van Bolaäng afkomstig, de laatste kunnen als uitgewekenen uit Mongondow beschouwd worden.

Van de andere stammen, die behalve de bewoners van het district Tonsawang [2]), allen aan het strand vertegenwoordigd worden, blijkt het uit de overigens zeer verwarde volksverhalen, dat zij zich oorspronkelijk op de hooger gelegene plaatsen vestigden, om eerst langsamerhand naar de kust af te zakken; waartoe de angst om door hunne tegenpartij overvallen te worden tijdens de langdurige oorlogen met het aangrenzende Bolaäng-Mongondow zeker nog veel heeft toegebracht.

De lichaamsbouw is doorgaans tenger, en het spierstelsel veel minder krachtig ontwikkeld dan dat der bergbewoners; de kleur der huid is veel donkerder, en de gelaatstrekken zijn bij lange niet zoo schoon en regelmatig; de vorm van het aangezicht komt

---

[1]) De meeste waarnemingen zijn natuurlijk te Amoerang gedaan en daaruit de in den tekst vermelde conclusiën getrokken. Door mijne ambulante betrekking ben ik niet altijd in staat geregelde observaties in het werk te stellen. Gedurende de maand Juni door ziekte gedwongen te huis te blijven, noteerde ik nauwkeurig elk uur de temperatuur in de schaduw. Meer belangrijke metereologische waarnemingen zijn te verwachten van Dr. A. B. Meyer, die door overvloed van instrumentale hulpmiddelen daartoe de beste gelegenheid heeft.

[2]) Wel bezitten behalve dit district ook de districten Tomohon, Sarongsong, Remboken en Klabat di atas geen strand, maar de overige districten van denzelfden stam strekken zich allen tot het strand uit.

meer overeen met dien van het Maleische ras. Hunne geringere behoeften en de gemakkelijkheid om daarin te voorzien vermindert de prikkel tot arbeidzaamheid, en van daar dat zij in kleeding, voeding en huisvesting verre ten achteren staan bij hunne stamgenooten, die met de zoelere berglucht eene grootere levenswerkzaamheid inademen. De gedurige aanraking met vreemdelingen werkt dit bovendien in de hand.

In de kennis van het Maleisch zijn zij gewoonlijk zeer bedreven, en ofschoon daarover meermalen wordt geklaagd, staat hunne zedelijkheid op denzelfden trap der overige bevolking van de Minahasa.

De bewoners der strandplaatsen, die zich van elders hier vestigden, worden onderscheiden als volgt:

1. Gorontaleezen, in grooter aantal te Kema en Amoerang.
2. Boegineezen.
3. Ternatanen, vooral te Manado.
4. Sangiers, op de eilanden benoorden Manado.
5. Mongondouwers.
6. Javanen, meest ontslagen kettinggangers, en
7. Chineezen.

De laatsten en de Mohamedanen wonen in afzonderlijke wijken en staan onder hunne eigene hoofden, voor zooverre zij niet in kleiner aantal hier en daar bij de negorijsbevolking werden ingelijfd. Zij zijn allen schutterplichtig, of wel betalen eene contributie van *f* 5 's jaars aan de schutterskas, die echter na de afschaffing van het passenstelsel slechts zelden wordt voldaan. Bij eenigen ijver valt het hun niet moeilijk door den handel van lijnwaden of vischvangst eenige voordeelen te genieten, daar zij met de oorspronkelijke bevolking in goede overeenstemming leven; enkelen hebben hunne vaste woonplaatsen in kleine hutten aan het strand opgericht, en houden zich onledig met het branden van kalk, die te Manado goede prijzen behaalt.

De grootste afwisseling, door talrijke verscheidenheden voortgebracht en juist daarom eene nadere beschouwing overwaardig, heerscht voorzeker in het plantenrijk, dat ook hier door de schoonste vormen der tropische flora rijkelijk vertegenwoordigd is.

Aan de binnenzijde der koraalriffen, op den veelal met modder bedekten bodem, vertoonen zich al dadelijk de Rhizophoren, wier wortels bij laag water hoog boven den grond uitsteken, en meestal

nevens deze de Sonneratia acida en mueronata (Alf. tioes), die in de nabijheid van moerassige plaatsen uit de familie der Palmen door de Nipa fruticans (Alf. sêsa) vervangen worden, en welker bladeren tot reepen aaneengeregen als dakbedekking onmisbaar zijn.

Aan de zandige kust wordt het oog reeds terstond getroffen door de sierlijke Pandaneën (Alf. lolon), waarvan de bloemen zoo gezocht zijn wegens hare welriekende geuren en de vruchten aan de vleêrmuizen ten voedsel strekken, en die omstrengeld worden door de Guilandina Bonduc (Alf. raroendoe T. S., roeroendoe T. B., tompinis T. P.), waarvan men de gestampte zaden in koud aftreksel bij duizeligheid tijdens de zwangerschap gebruikt.

Elders laat zich de Caesalpinia nuga (Mal. kate-kate oetan) ontwaren, afgewisseld door Pavetta en Zizyphussoorten (Alf. samoente T. P.), welker vruchten gaarne gegeten worden, en de Vitex trifoliata (Mal. lagoendi); waartusschen zich reeds hier en daar een Kleinhovia hospita (Alf. wintangar) verheft, die in zijne bladeren eene smakelijke groente oplevert. Zelfs de Casuarineae worden er vertegenwoordigd in de C. litorea (Alf. kajoe roja T. S., kai roja T. B., teremboeöek T. P.), welks hout voor stijlen of schoven aan de huizen wordt gebezigd.

Hier tusschen slingeren zich in tallooze kronkelingen de Wollastonia strigulosa (Alf. tontondoeweh T. S., lahoenoei T. B., salintjawoeng T. P.), waarvan de bloemen en vruchten aan de jeugd tot speelgoed strekken, en de Cassyta filiformis, die in het Maleisch met den schoonen naam van tali poetri wordt aangeduid. Van deze laatste worden de stengels fijn gestampt en met kalk gemengd bij het metselen gebezigd om het afbrokkelen te voorkomen.

Langs den bodem kruipen enkele Convolvulaceën, waaronder de Ipomoea pes caprae en I. littoralis (Alf. watata T. P.), wier knollen in afkooksel bij blaasaandoeningen den geprikkelden toestand wegens hare slijmerigheid zouden matigen [1]).

---

[1]) Ik heb, voor zooveel mij dat bekend is, telkens het geneeskundig gebruik opgegeven, dat, met de Alfoersche benamingen, wel het meest belangrijk zal geacht worden, omdat het in vele opzichten van de aanwending op andere eilanden verschilt.

Naast de z. g. volksgeneeskunde is de Minahasa nog bevoorrecht met de zendelings geneeskunde, waarvan men niet weet wat meer te bewonderen is, de zuivere (!) philantropie die er aan ter grondslag heeft

Het spreekt van zelf dat bij een algemeen overzicht slechts de voornaamste vormen in aanmerking kunnen komen, en daaronder weder de kultuurgewassen bovenaan staan, waarvan de meest voorkomende hieronder zullen beschreven worden, terwijl voor bijzonderheden der hoofdkultures verwezen wordt naar het 10e deel van het tijdsch. Bat. Gen., dat een uitgebreid verslag inhoudt van den landbouw in de Minahasa, die ook thans nog in denzelfden toestand verkeert; met uitzondering van de kakao- en koffiekultures, de eerste door de bekende ziekte, de laatste wegens gebrek aan goede werktuigen sedert verloopen of geheel verwaarloosd.

De rijst is het hoofdvoedsel der bevolking. In meer afgelegene streken (als de afdeeling Belang en de overzijden van Ranojapo in de afdeeling Amoerang) moge aan het gebruik van maïs de voorkeur worden gegeven, de lage trap van intellectueele ontwikkeling, waarop de bewoners dezer oorden in vergelijking met hunne stamgenooten staan, pleit genoeg voor de waarheid der stelling, dat de wijze van voeding een grooten invloed heeft op de mate van beschaving; en wordt nog sterker uitgedrukt

---

gelegen, of de meest kwistige uitdeeling van de geleerdste werken en hevigste vergiften, werkelooze sieraden in de hand van onkundigen! Of zij nu daardoor aangemoedigd worden durf ik niet beslissen, maar op een paar na (die eerlijk hunne onkunde bekennen) verleenen de zendelingen gaarne medischen bijstand. Zoo genas de tante van een dier heeren door een waterkuur, en sedert vinden we in hem den hydrotherapeut par excellence, welke leer hij in alle ziekten met afwisseling van rhabarber toepast! Een ander zien wij met een tinctuur van arnica montana de ongeloofelijkste verwondingen in korten tijd genezen! Maar dat zijn nog de onschuldigsten, zij richten niet altijd door hunne geneesmethode rechtstreeksch nadeel aan. Eene vrouw in het laatste stadium van graviditeit kon niet urineeren: twee zendelingen consulteerden den rijken schat hunner bibliotheek, lazen en herlazen de diepzinnigste vertoogen, zonder eene diagnose te kunnen maken, en na acht dagen kwam een geneesheer, die aan de bedorven lucht in de kamer terstond den aard der ziekte herkende. En mocht men soms vermoeden dat ik overdrijf, zoo leze men het werk over de Minahasa van den heer Graafland, waar in dl. I, blz. 176 voorkomt: „h o e v e e l g e s p l e t e n h o o f d e n e n a n d e r e v e r m i n k i n g e n h e b i k o n d e r g e n e e s k u n d i g e b e h a n d e l i n g g e h a d!" en daarop in één adem volgt: „E n b l e e f h e t d a a r b ij n o g!" Heeft men ooit met grooter lichtzinnigheid van de doodelijkste wonden hooren spreken? Of zou hier aan eene naïeve vergissing moeten gedacht worden?

in het ziekelijk voorkomen der bewoners van het district Tonsawang, die hoewel zij rijst in overvloed teelen, zich toch slechts met sago voeden [1]).

Langs het strand wordt de rijst overal op drooge velden (kebon kering) geteeld, dat door het geaccidenteerde terrein moeilijk anders kan plaats hebben, zoolang het vervormen in terrassen door de bevolking als te zwaren arbeid wordt nagelaten. Voor zaadpadie wordt alleen die van den laatsten oogst gebruikt: van dien van vroeger jaren is het gebleken dat het gewas wel opkomt, maar slechts tot eene hoogte van 1 voet opgroeit, om dan door uitputting weg te kwijnen. Is de padie nog jong, dan zijn wormen en insecten (vooral de soeroewoek T. B., sosoroewoek T. S., sosomboeroek T. P.), die de bladeren en het hart van den stengel opvreten, slangen die de stengels omverhalen, of wel de kongkorian die ze beschadigt; eenmaal in vrucht gezet, zijn de muizen het meest te vreezen, hoewel ook op de rijstdiefjes moet gelet worden, die echter door gespleten bamboes, waarin de wind een klagend geluid voortbrengt, gemakkelijk verjaagd worden.

In de maanden November en December uitgeplant, begint de oogst gewoonlijk reeds in de maand Mei om tot Juli voort te duren, en hoort men gedurende dien tijd alom het vroolijke gezang der dorpelingen, die tot mapaloes vereenigd elkander bijstaan in den pluk [2]). De geoogste padie wordt dan in de tuinhutten opgestapeld, om naar gelang van de behoefte uitgetrapt en naar de negorijen gebracht te worden: in enkele districten

---

[1]) Volgens eene opgave, voorkomende in de Sturlers's Landbouw tusschen de keerkringen (blz 612), bevat de maïs 12.26 tot 13 pCt. stikstofhoudende bestanddeelen en de rijst slechts 7.45 pCt. (blz. 571); toch wordt het boven medegedeelde door de waarneming bevestigd, en heerscht datzelfde denkbeeld bij de bevolking waarvan mij o. a. een voorbeeld bekend is van een persoon, aan wien in eene vreemde negorij een gerecht van half rijst en half maïs werd voorgezet, en die in strijd met de wellevendheid zijn gastheer toevoegde: „nanti kita kirim beras kapada tsohbat, sebab kita lihat tsohbat terlaloe kasian!"

[2]) Waar in vele werken over de Minahasa van de gebrekkige landbouwwerktuigen sprake is, wordt steeds verzuimd melding te maken van een soort schoffel, in het Maleisch koedah-koedah (Alf. sososok T. P., oöat T. B.) geheeten.

b. v. Likoepang heeft dat uittreden terstond plaats, en kan voor een man van 10—15 gantang per dag bedragen [1]).

Hier een paar maanden vóór het zaaien der padie uitgepoot, daar als deze twee blaadjes heeft er tusschen geplant, wordt overal op min of meer grootere tusschenruimten van gemiddeld één vadem de maïs aangekweekt. Het aantal soorten is vier in getal, namelijk witte, geele, roode en paarsche maïs; de eerste is het meest gezocht. De groeitijd verschilt van 100 tot 130 dagen.

Om als voedsel te dienen worden de korrels afgepeld, fijn gemalen of gestampt, vervolgens gezuiverd van onreinheden en de grovere deelen van de fijnere afgescheiden. Het grofste gedeelte wordt in water tot gaar wordens toe gekookt of wel in kleinere hoeveelheden verdeeld, die met wokabladeren omwikkeld in jonge bamboezen kokers op het vuur worden gezet. Het fijnste gedeelte, dat als meel is geworden, wordt met groenten tot brij gekookt. Tot de meest bekende wijzen van toebereiding behooren kokole, boeboer, kaboro, nasi miloe, songara, apan miloe en zelfs pannekoeken [2]).

---

[1]) In de 1ste afl. jaarg. 1871 van dit Tijdschrift zijn door mij de voornaamste padiesoorten beschreven, hier op drooge velden gecultiveerd. Het zal wel overbodig zijn te herhalen, dat vooral de korte beschrijving der kultures slechts als eene aanvulling kan beschouwd worden van wat reeds uit andere werken als bekend verondersteld wordt.

[2]) Tot toelichting hiervan diene het volgende:

Wil men van jonge maïs kokole maken, dan moet deze eerst fijn gestampt en vervolgens onder bijvoeging van suiker met santan gekneed worden; daarna wordt het deeg in een ijzeren pan op pisangbladeren gelegd en aldus gekookt. Eenmaal vast geworden kan men het eten.

Om boeboer te bereiden moet men de helft fijn stampen en de andere helft heel laten, groenten en specerijen bijvoegen, en de jonge miloe vooraf met een mes fijn verdeeld zijn, om eerst daarna in een ijzeren pan gekookt te worden.

Tot bereiding van kaboro neme men half rijpe maïs, stampe die fijn en wikkele ze in wokabladeren, om die aldus in de pan tot gaar wordens toe te koken.

Voor nasi miloe moet de maïs goed fijn gestampt zijn (door een steen in het rijstblok te leggen en een stamper van hard hout te gebruiken), daarna goed uitgewand en de fijnere deelen uitgezocht worden. Tot driemalen toe wordt dit herhaald, en als de maïs nat is vóór het stampen nog in de lucht gedroogd; gekookt levert dit de nasi miloe.

Wat de koffiekultuur aangaat, zoo is in het reeds genoemde verslag aangeteekend, dat in het Amoerangsche de koffieboom op lage gronden zeer wel voorkomt, en in strijd met het door Prof. Miquel beweerde, alsof dit op Java beneden 200 voet niet mogelijk is, worden werkelijke uitgebreide koffietuinen langs het zuidwesterstrand aangetroffen.

Persoonlijk in staat gesteld gedurende bijna drie jaren die plantsoenen in oogenschouw te nemen, kan ik mij niet geheel vereenigen met de meening door den kundigen verslaggever geuit; daar wel is waar op enkele plaatsen door talrijke schaduwboomen voor de al te sterke hitte beschut, de koffieboomen zich voor het oog niet ongunstig voordoen en met vele schoone bladeren prijken, maar de hoeveelheid geoogste vruchten in geene vergelijking kan komen met die, welke in de bovenlanden van eenzelfde aantal boomen verkregen wordt; terwijl de minste verandering in de weersgesteldheid, b.v. eenigszins aanhoudende droogte of wat langduriger regens, terstond of verschroeiing of verrotting der vruchten veroorzaakt. Het nevensgaand staatje, (bl 265), aantoonende de oogst van het zoo voordeelige koffiejaar 1869 voor enkele strand- en bergnegorijen op verschillende hoogten, moge dit verduidelijken.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de weerzin in deze kultuur aan het strand veel grooter is dan in de bovenlanden, en hier, bij overlating aan de bevolking, ongetwijfeld geheel zal verloopen. Door andere middelen voorziet zij veel gemakkelijker in hare behoeften.

Van de overige kultures, als die van kalapa, notemuskaat, tabak, kakao en koffo, is het niet noodig hier eene nadere beschrijving te geven; alleen kan vermeld worden dat de noteboomen thans vruchten beginnen te dragen, en deze kultuur alle kans heeft eene zeer voordeelige zaak te worden, om lang-

---

Voor het songara worden de geheele losgepelde korrels in een ijzeren of aarden pan op het vuur gezet en met een lepel goed omgeroerd onder bijvoeging van suiker.

Voor apan miloe moet ze goed tot meel gestampt worden, en daarna gekneed alsof men brood wil maken, maar wat meer water; dit wordt op het vuur gezet en daarbij boter of klapperolie gevoegd. Na 15 minuten is het gaar en van datzelfde deeg bakt men dan ook naar goedvinden pannekoeken.

samenhand de kakao geheel te verdringen, zooals reeds nu slechts enkele verspreid voorkomende koffoboomen op de vroegere aankweeking duiden.

Van meer belang is het de voornaamste gewassen op te geven, die, hetzij op de erven of in de tuinen geteeld, door hun veelzijdig nut of als dagelijksch voedsel onmisbaar zijn. Zij zijn de volgende:

Katoen (Gossypium en micranthum) wordt vooral gebezigd tot vervaaardigen van lampepitten; ook is het gewoonte om erfstukken van waarde, als gouden en zilveren knoopen enz., in kapas te bewaren.

De Vigna Sinensis (Alf. wongkis loloën of wontis), als groente bij de rijst dienende.

De Psophocarpus tetragonolobus (Alf. tongaw of toöengaw), waarvan de peulen en bladeren als groente dienen. Ook in gebruik als voorbehoedmiddel tegen de gevreesde kinderziekte bobento, waartoe de zaden met andere geneesmiddelen gekookt en door vrouwen gedronken worden, wier kinderen nog de borst krijgen.

De Colocasia antiquorum (Alf. kolai T. S., wóngkai T. B. en T. P.), de knollen worden gegeten na behoorlijk gekookt te zijn, tot verwijdering van het scherpe beginsel. Van hare variëteit

STRANDNEGORIJEN.				BERGNEGORIJEN.			
Namen.	Aantal boomen.	Product in picols.		Namen.	Aantal boomen.	Product in picols.	
Toempaan	37854	32	of gemiddeld 1 picol op 656 boomen.	Kihawa	185786	481	of gemiddeld 1 picol op 276 boomen.
Tengah S.	34773	75		Tintjep	38668	106	
Pakoe weroe . .	23737	48		Tondegesan . . .	57788	369	
Boejoengon . . .	21486	78		Sendangan K. . .	44237	209	
Kaw. bawah . . .	25590	24		Koemelemboeai.	50033	249	
Pinalen	37927	70		Kamanga	95169	511	
Pondang	56324	64		Tombassian atas.	150517	347	
Bitoeng	29052	33		Romoön atas . .	52766	140	
Ranomea.	33312	31		Eloesan	40908	85	
Lopana.	20714	58		Leilem	87167	207	
Radei	24869	29		Kaoeneran S. . .	86725	274	
Talikoeran R. . .	63537	81		Tolok	59476	445	
Totaal . .	409175	623		Totaal . .	949240	3423	

nymphaeifolia (Alf. dajoe T. S., rahajoe T. B., tale of tale in dano T. P.), worden de knollen geschild en fijn gestampt met houtskool op schurftwonden gelegd: na goed gekookt te zijn, dienen zij, met zemelen gemengd, tot varkensvoeder.

De Alocasia macrorrhiga (Alf. kolongan), waarvan de onderaardsche stengels, na goed gekookt te zijn, eveneens gegeten worden.

Van de Cucurbitaceae zijn het vooral de Citrullus edulis (Alf. semaka T. S., samaka T. B., katimoe T. P.), en de Cucumis sativus (Alf. welaän T. S., walahan T. B., walaän T. P.), welker vruchten gegeten worden; benevens twee Momordica-soorten, de M. charantia (Alf. parija dambo T. S., parija lambot, T. B. en T. P.,) en M. muricata (Alf. parija woelelen T. S. en T. B., parija timomor T. P.), waarvan de vruchten en bladeren strekken tot groente bij de rijst. De vruchten worden ook in reepen gesneden en gebraden, eene lekkernij vooral door de Chineezen zeer op prijs gesteld. Bij onzuiveren adem van kinderen perst men de bladeren in den mond uit, en bij geringen eetlust tijdens of na hevige ziekten, verbetert deze spoedig onder het gebruik van sajor popari in rijstepap gekookt.

Behalve het Saccharum officinarum (Alf. pola) en verschillende Dioscoreën, elders door mij opgegeven, worden nog aangeplant, de Bataha edulis (Alf. kapoe T. S. en T. B., oewi T. P.), welker knollen gegeten worden en waarvan de bladeren gekookt zijnde, even als de aardvruchten van de Lagenaria vulgaris (Alf. kapitoe) bij gebrek aan maïs als varkensvoeder bekend staan.

De Andropogon schoenanthus (Alf. sarimbata), als specerij in verschillende spijzen gebezigd.

Vele Allium-soorten, als dansoena roendang, d. poeti, d. paloe, d. kajoe, enz.

De Capsicum pyramidale (Alf. warisa en marisa), de vruchten worden gegeten; het sap uit de jonge loten wordt op wonden gedroppeld,] bij den arbeid in de tuinen met de pantjol verkregen.

De Lycopersicum esculentem (Alf. komantes), de vruchten worden op verschillende wijze toebereid, veelal met de vorige gemengd, om de scherpte te verminderen.

De Anethum graveolens (Alf. paämpaäs), waarvan de zaden fijn gestampt in allerlei gebakken worden gedaan.

De Foeniculum vulgare (Alf. pinkel), de bladeren worden gekookt en het afkooksel gedronken tegen buikpijn.

De Zingiber officinale (Alf. sedep T. S., lia T. B., keriït T. P.), bij de spijsbereiding van groot nut; als geneesmiddel bij buik- en borstziekten en tegen hoofdpijn; de zaden worden fijn gestampt, in water geweekt, op nagelzweren gelegd.

Van de Piperaceae is het meest gezocht de Chavica siriboa (Alf. daoena of wewadi T. S., rarina of wawali T. B., lalai T. P.), waarvan de vruchten algemeen bij het pinangkauwen worden gebruikt, in tegenstelling van de Chavica Betle (Alf. daoena koeramber T. S., rarina koeramber T. B., lalai koeraäber T. P.) en de Piper arborescens (Alf. karokas T. S. en T. B., lalai in taloen T. P.), welker bladeren bij gebrek aan de eerste worden gekouwd. Nog wordt, ofschoon in geringer hoeveelheid, aangeplant de Piper nigrum (Alf. marisa).

Talrijk vooral zijn de pisangsoorten (Alf. poenti), die ook hier haar geslachtsnaam Musa eere aandoen.

Verder heeft men de Alpinia gigantea (Alf. lingkoewas), waarvan de zaden als specerij de spijzen kruiden, en met roode en witte uien, gemberwortel e. a. op azijn getrokken bij buikaandoeningen gedronken of uitwendig worden ingewreven.

De Curcuma longa (Alf. koeni), wier wortel ook rauw wordt gegeten bij borstziekten.

De Carica papaya (Alf. kapaja), de vruchten zijn een algemeen varkensvoedsel; de wortel wordt doorgesneden, het vleezige deel daarvan afgeschrapt en op wonden gelegd, in de tuinen met de patjol verkregen.

Vier soorten van Amaranthus zijn het meest bekend: de A. oleraceus (Alf. kedawa T. S., karawa T. B., karowa koelo T. P.), de geheele plant wordt als groente gegeten; de A. spinosus (Alf. kedawa ne asoe T. S., karawa ne asoe T. B., karowa ne asoe T. P.), in tuinen gekweekt, maar niet gegeten; de A. paniculatus (Alf. kedawa ne keroet T. S., karawa ne keroet T. B., karowa raindang rondoro T. P.), wordt als groente gegeten; en de A. melancholicus (Alf. kedawa api-api T. S., karawa api-api T. B., karowa ne asoe raindang T. P.), de bladeren worden geroosterd met andere geneesmiddelen tegen koorts aangewend.

De Rhapanus caudatus (Alf. radis), de Brassica rapa of mostord, en de Moringa pterygosperma (Alf. kelo) groeien ook hier welig voort.

Hoogst merkwaardig zijn de bamboessoorten, waarvan vermelding verdienen: de Bambusa vulgaris (Alf. taki T. S., tahaki T. B., winaloejan Taranate T. P.), die voor omheiningen, wanden en vloer van huizen en saboewahs dient, en van welker spruitstengels atjar wordt gemaakt; de Bambusa Teba (Alf. totoöden oe watoe. T. S. totoören oe watoe T. B., pakajoe soesoenean T. P.), die vooral gebezigd worden om water in te bewaren; de Bambusa longinodis (Alf. woedoe T. S., woeloe T. B., woeloed T. P.), die strekt tot vervaardiging van wannen, fuiken, fluiten en blaasroeren; de Bambusa fera (Alf. totoöden T. S., totoören T. B., winaloejan im bene T. P.), voor dezelfde doeleinden dienstig als B. vulgaris; de B. aspera (Alf. tambelan riïri warotan T. S. tambelan riïri T. P.), waarin visch of nasi djahat bewaard, en waarvan stoelen gemaakt worden; terwijl als nog niet bepaalde soorten in aanmerking komen: de boeloeh minjak (Alf. totoöden dana T. S., totoören lana T. B., pakajoe T. P.), vooral als trap bij het tijferen van den areng-palm in gebruik; de boeloeh ajer (Alf. nagaäsoe T. P.) en de boeloeh nifis (Alf. tambelan), die tot vervaardiging van matten, wannen, enz. dient en waarin gewoonlijk allerlei spijzen bewaard worden.

De palmen zijn het sierlijkst vertegenwoordigd door de vele Arecasoorten (Alf: tengah en woeak), de niboeng, wanga woka en sagoeboomen, en vooral door den Arenga saccharifera (Alf. akel). Van dezen laatsten worden de fijnere pennen (Alf. idoep T. S.) gebezigd tot het maken van vischlijnen en van strikken om vogels te vangen; van de grovere pennen (Alf. dede T. S.) maakt men bezems, en van de bladstelen (Alf. dede taäs T. S.) ook fakkels. Behalve de goemoetoe en sagoeweer van dezen boom verkregen, dienen de bladeren afgeschraapt en gedroogd tot inwikkeling van tabak (roko).

Van de hier tusschen verspreide boomen mogen niet onvermeld worden gelaten: de Gnetum gnemon (Alf. wagoe T. S., soeka T. B. en T. P.), waarvan de bladeren gegeten worden en van de schors touw wordt gemaakt; de Pangium edule (Alf. pangi), waarvan vooral de bladeren gegeten worden; ook wel de zaden, maar deze moeten met kennis worden bereid, om geene nadeelige gevolgen na zich te slepen; de Pisonia alba (kajoe loloen T. S., kai lolohoen T. B., kajoe koelo T. P.),

waarvan de bladeren als groente dienen; en de Eriodendron anfractuosum (Alf. kapes), waarvan de onrijpe zaadjes gegeten en de boomwol tot allerlei doeleinden worden gebezigd.

Vele zijn ook de vruchtboomen, waarvan al terstond in het oog vallen het groot aantal Mangiferasoorten (Alf. kawidei T. S., kawilei T. B. en T. P), en de Aurantiaceae (Alf. moente), hier en daar door een Anona afgewisseld. Voorts de Averrhoa carambola (Alf. doempias T. S., loempias T. B., woelidan T. P.), de Terminalia catappa (Alf. toembak), de Durio zibethinus (Alf. doerian of loerian), de Syzygium jambolana (Alf. wawa oe lingen T. S., djamboelan T. B., djambolan T. P.), en de talrijke Jambosa's, die in het algemeen naar hare meerdere of mindere stevigheid als koepa en kembes onderscheiden worden. Verder de Punica granatum, waarvan de jonge bladeren en takjes worden fijn gestampt en op wonden gelegd; de Psidium guajava (Alf. kojawas), welks jonge loten met die van Jatropha cuveas en Jambosasoorten tegen buikpijn worden gebezigd; de Lansium domesticum (Alf. dansot T. S., lasot T. B., lansot T. P.); de Artocarpus incisu (Alf. koka) met zijne var. laevis (Alf. koeroer), en de A. integrifolia (Alf. mangka boeboer of nangka), waarvan het melksap op stukjes hout wordt gesmeerd, die op in vrucht staande boomen bevestigd, moeten dienen om kleine vogels te vangen; de Garcinia mangostana (hier manggoestan geheeten); de Aleurites triloba (Alf. wijauw); de Canarium commune (Alf. dedi T. S., reri T. B., kanari T. P.); de Nephelium lappaceum; de Anacardium occidentale (Alf. wojakis); de Bonea Gandaria (Alf. wetes); de Cynometra cauliflora; terwijl ook de Tamarindus indica niet ontbreekt, welker vruchten bij de bereiding van zoovele spijzen gebruikt worden.

Onder dezulke, waaraan eene meer strikt geneeskundige toepassing is, mogen hier genoemd worden:

De Hibiscus tiliaceus (Alf. kewaoean T. S., wahoe T. B., kelembaoean T. P.): de jonge bladeren worden fijn gestampt en in koud aftreksel gedronken door zwangere vrouwen om de verlossing te bespoedigen [1]).

---

[1]) Sterft de moeder, dan is het volstrekt geen gewoonte het kind met koe- of geitenmelk groot te brengen. Het krijgt dan water uit enkele

De Pterocarpus indicus (Alf. nagha T. S. en T. B., agha T. P.): de jonge bladeren worden gestampt in azijn geweekt en bij hevige hoofdpijn, vooral tijdens de zwangerschap, op het voorhoofd gelegd [1]).

De Abrus precatorius (Alf. tampoenei en totombeh): de bladeren worden met andere geneesmiddelen aangewend tegen bloedspuwing en bloeddiarrhaea.

De Urena lobata (Alf. pepoejoet T. S., poepoejoet T. B., poeloet T. P.): de bloemen worden fijn gestampt op den rand van bloedzweren gelegd, om deze spoedig te doen doorbreken. Zij mogen daartoe slechts in oneven aantal van 3, 5, 7, enz. gebruikt worden. Denzelfden naam als deze draagt de Chrysopogon aciculatus, omdat de zaadjes zich eveneens aan de kleederen vasthechten.

De Cassia alata (Alf. matetekel T. S., [2]) reringeh wangko T. P.): bij schurftziekten worden de bladeren fijn geperst op de wonden gelegd; bij koortsziekten worden in het tijdperk van koude de patiënten berookt met den damp der gedroogde bladeren, tot dat doel onder de slaapplaats nedergezet.

De Homalonema tagittifolia (Alf. kaloetai T. S. kokombaän T. B., kaloentai T. P.): de bladeren worden op het vuur gedroogd, en met water bevochtigd op wonden gelegd.

De Euphorbia Tirucalli (Mal. daoen patah toelang): bejaarde lieden stampen de stengels fijn, en leggen die bij wijze van pap op pijnlijke plaatsen der ledematen.

De Imperata arundinacea (Alf. koen T. S., koehoen T. B., koeöen T. P.): als de inlanders na pas gegeten te hebben moeten loopen, en daarbij een pijnlijk gevoel ontwaren in de buikstreek, nemen zij drie jonge uitspruitsels van den wortel dezer plant en leggen die op de pijnlijke plaats.

De Gandarussa vulgaris (Alf. gandaroesa en pahoeli): de bladeren worden zacht verwarmd bij kneuzingen of inwendige beleedigingen op het zieke deel gewreven.

---

bamboessoorten te drinken (dat men zegt de urine te zijn van zekeren vogel, genaamd koewow), met honig gemengd, om langsamerhand door boeboer te worden vervangen.

[1]) Te Amoerang komt ook de z. g. linggoea poetih voor, dat wellicht de 2de soort van Rumphius is, die Prof. Miquel in deel I, blz. 135 aanhaalt.

[2]) Dit is de ware naam en niet Mata tekel, zooals de heer Tilet opgeeft in dl. XIX van het Nat. Tijds. v. N. I.

De Graptophyllum hortense (Alf. reramdam T. S. loloweng T. P.): de onderschorslaag wordt afgeschrapt op wonden en zweren gelegd. Bij tuinfosso's b. v. na een mislukten padieoogst worden alle drie soorten (album, viride et rubrum) rondom de offerplaats geplant.

Vele Dendropthoesoorten (Alf. sesepanga T. S. en T. B., soemeseled T. P.): de bladeren worden met uien vermengd in afkooksel bij kraamvrouwenkoorts te drinken gegeven.

De Ticus septica (Alf. wewoejoen T. S., lolojan T. B., rijo T. P.): bij insnijdingen veroorzaakt het eerst uitvloeiende melksap jeukte op de huid, en op wonden vallende worden deze grooter; het later uitvloeiende water wordt in bamboes opgevangen en gedronken.

De Kaempferia Galanga (Alf. soekoer), is met andere geneesmiddelen tegen tering en slepende koortsen in gebruik [1]).

De Coleus scutellarioïdes (Alf. serewoeng): de bladeren der drie soorten, geele, roode en zwarte, worden in den mond van kinderen bij onzuiveren adem uitgeperst.

De Conyza indica (Alf. walontas): de bladeren worden gebruikt op bloedzweren en bij schurftziekten.

De Kalanchoe spatulator (Alf. rarate T. S.): de bladeren worden fijn gestampt in afkooksel bij koorts gedronken.

Eindelijk zijn nog van belang de bekende Ricinus-soorten, nl. de R. ruber (Alf. karangejan roendang T. S., k. rangdang T. B., k. raindang T. P.): bij oorvloeiing wordt gember in den mond gekauwd, en de daardoor vrij komende vluchtige olie door den hollen bladsteel in het zieke oor geblazen [2]); en de eveneens tot de Euphorbiaceae behoorende Jatropha cuveas (Alf. saketa), waarvan het merg op wonden wordt gelegd tot bloedstelping en ter voorkoming van oedemateuse zwelling.

De bloemen leveren geene bijzondere groote verscheidenheid op en dragen bijna alle Maleische namen, wel een bewijs dat zij

---

[1]) De door den heer Tilet t. a. p. opgegeven benaming van bataka is Maleisch.

[2]) Uit de vruchten der Ricinus communis (Alf. karangejan poeti T. S., k. koelo T. B. en T. P.), wordt olie bereid, door ze te ontbolsteren, fijn te stampen, met water uit te persen en te koken, tot dat al het water verdampt is. Deze plant heet ook wel solo walanda, omdat zij op last van het bestuur van Java naar herwaarts is overgebracht, toen de klapperkultuur nog niet hare tegenwoordige uitbreiding had verkregen.

van uitheemschen oorsprong zijn. Als de meest voorkomende sierplanten zijn bekend: de Hibiscus rosa sinensis (Alf. koeranga), de Agati grandiflora (Mal. toeri), de Crotolaria retusa (Alf. reringeën), de Pergularia odoratissima (Mal. boenga tongkeng), de Plumeria acutifolia (Mal. kolongtjoetjoe), de Jasminum sambae (Mal. manoeroe), de Jasminum grandiflorum (Mal. boenga gambir), de Tabernaemontania coronaria (Mal. boenga mantega), de Codiaeum moluccanum (Alf. doedi sela T. S., kelet T. P.), de Vernonia cinerea (Mal. lidah andjing), eenige aloë-soorten (Mal. lidah bowaja), de Cananga odorata (Alf. wangoerer T. S. en T. B., wale im poeket T. P.), van de schors worden ook bergplaatsen voor padie (sangkor) vervaardigd; de Michelia champaea (Mal. tjampaka), de Aglaja odorata (Mal. boenga tjoelan), de Crinum moluccanum (Alf. madansoena T. S., baoewang T. P.), de Crinum amabile (Alf. kokole), de Mimusops Elengi (Mal. boenga tandjong) en vele anderen.

DE C.

Het grondbezit op Java.

Zooals bekend is, werd op den 20 maart 1620, in de vergadering der Heeren Zeventien besloten, om „de plaatze van Jacatra te vervatten tot eene generale verblijfplaats der dienaren van de Oost-Indische Compagnie," en, op den 4 maart van het volgende jaar, stelden de heeren bewindhebbers vast, dat aan het fort de naam zoude gegeven worden van Batavia. Sinds dit oogenblik was de stichting van Batavia voltooid en breidde de Compagnie langsamerhand hare macht over Java uit. Het eenig doel der Nederlandsche kooplieden was evenwel de handel. Met de binnenlanden van dit eiland bemoeide men zich weinig, hoofdzakelijk omdat zulks in het systeem der Compagnie onnoodig was, doch ook, omdat die binnenlanden, vooral de Preangerregentschappen, door woeste bergstreken van de kustlanden waren gescheiden en het eene vermoeiende, dikwijls gevaarlijke, reis was langs de ruwe onbegaanbare bergpaden, in de schoone en vruchtbare binnenresidentien in te dringen.

Hoogstzelden ondernam dan ook een der dienaren van de Compagnie zulk een tocht en zelfs in het laatst der achttiende eeuw had de Commissaris voor den inlander Lawick van Pabst groote moeite om Bandong te bereiken, waar hij bij de installatie van een der regenten moest tegenwoordig zijn. Een natuurlijk gevolg van dien toestand was, dat de Europeesche gemeente op Java geheel onbekend bleef met de zeden en gewoonten der inlandsche bevolking. Op Batavia bestond weinig gelegenheid die te leeren kennen. De bewoners dier stad waren samengevloeid uit alle deelen van den Archipel en waren hoofdzakelijk

slaven of zeevarenden, met wie men in geen andere aanraking kwam, dan de dagelijksche handelsbetrekkingen vorderden.

In het begin dezer eeuw, nadat Daendels den grooten weg over Java had aangelegd, leerde men wel is waar de inlandsche bevolking beter kennen, doch nog nooit had men er zich ernstig op toegelegd hare begrippen en gebruiken te onderzoeken, zoodat zelfs thans nog weinigen daarvan eenige kennis hebben en vooral eene groote onbekendheid bestaat met de rechtsbegrippen der inwoners van Java. Toch is de kennis dier rechtsbegrippen hoogst noodzakelijk. Niet alleen zijn de rechtbanken verplicht recht te spreken volgens de zeden en gebruiken der inlandsche bevolking, maar ook de regeering, zoowel in Nederland als in Indië, kan op wetgevend gebied geen stap doen zonder die kennis te behoeven. Tijdens de beraadslagingen in de tweede kamer der Staten-Generaal, bij gelegenheid der behandeling van de agrarische wet en de regeling der rechten van de inlandsche bevolking op den grond, toonde men zich bereid die rechten te eerbiedigen, doch een juist begrip van die rechten had men toen nog niet en meermalen verkeerde men in het onzekere, of de bevolking zich wel eigendomsrechten op den door haar bewoonden grond toekende en niet veeleer den Souverein, in casu den Nederlandschen Staat, als rechtmatig eigenaar der bebouwde en onbebouwde gronden aanmerkte.

Menigeen was van het laatste gevoelen. De inlander, dus beweerde men, kent geen eigendomsrecht op den grond. Een dergelijk begrip van eigendom is alleen aan Westersche volken eigen. De Oosterling kent alleen zijn vorst als eigenaar. De Nederlandsche Staat, welke in de plaats van dien vorst is getreden, heeft de bevoegdheid over de gronden op Java te beschikken, zooals men goedvindt, kan ze afstaan in eigendom, erfpacht of huur, aan wien hij wil en behoeft niet te vreezen, dat het rechtsgevoel der bevolking door dergelijke beschikking zich zal gekwetst gevoelen.

Evenwel is deze meening geheel onjuist. Voor ongeveer een drietal jaren besloot de regeering een einde te maken aan de onzekerheid, welke alom aangaande het grondbezit der bevolking bestond. In elke residentie op Java werd eene commissie benoemd, ten einde in de dessas of dorpen zelven bij de landbouwers berichten in te winnen omtrent hunne gebruiken, rechtsbegrippen en rechtsinstellingen. Het doel was den gerin-

gen man en niet de hoofden deswege te ondervragen en zooveel mogelijk feiten te verzamelen, waaruit men konde opmaken, in hoeverre de Staat, als souverein, al dan niet door de bevolking als eigenaar der gronden werd aangemerkt. Dit onderzoek, hetwelk eenige jaren heeft geduurd en met de grootste nauwkeurigheid is ingesteld, is thans afgeloopen. De processenverbaal, waarbij de vragen aan de dorpelingen gedaan en hunne antwoorden, zijn geconstateerd, werden bij de regeering ingediend en ter verdere uitwerking overhandigd aan eene commissie, waartoe ook steller dezes behoorde.

Om het groote belang, hetwelk, zoowel de Nederlandsche Staat, als de regeering in Indië, bij de beantwoording der vraag hebben, wie eigenaar is der gronden op Java, achten wij het niet onbelangrijk eenige feiten mede te deelen, welke het gehouden onderzoek aan het licht heeft gebracht en tevens de eigenaardige rechtstoestanden te doen kennen, die op het eiland Java worden aangetroffen.

Ter verduidelijking van hetgeen volgen zal, behoort in herinnering gebracht te worden, dat de geheele bevolking op Java, met uitzondering aan die der hoofdplaatsen, uit landbouwers bestaat, wier hoofdzakelijke, zoo niet eenigste bezitting, de grond is. Behalve het vee, bezit de dorpeling geen roerende goederen van eenige waarde. Hij leeft van de opbrengst van zijn veld, waarvan hij den oogst meestal tot eigen gebruik aanwendt en het is dus natuurlijk, dat zijne rechtsbegrippen zich voornamelijk hebben ontwikkeld en gevormd op het gebied der grondrechten.

Buiten de dorpen treft men meestal uitgestrekte woeste, onbebouwde gronden aan, die wel bij de gemeenten zijn ingedeeld, doch door niemand in bezit zijn genomen.

Deze onbebouwde bosch- en bergstreken waren vroeger veel uitgestrekter dan thans. Onophoudelijk worden evenwel gedeelten daarvan door de dorpelingen in kultuur gebracht en hetzij in rijstvelden, hetzij in andere bouwgronden herschapen. De ontginning van een met geboomte en onkruid zwaar begroeid terrein, het gelijkmaken van den grond en het graven van waterleidingen kost veel arbeid en sinds onheugelijke tijden heeft men dan ook aan den ontginner rechten toegekend, die veel overeenkomst hebben met ons eigendom.

In alle residentiën, waarin dienaangaande onderzoek werd

gedaan, verklaarde de bevolking eenstemmig, dat de ontginner van woeste gronden het recht had over het ontgonnen veld naar willekeur te beschikken, dit te verkoopen, te verhuren, en aan anderen ten geschenke te geven, terwijl men tevens als ontginner den ontgonnen grond aan zijne erfgenamen konde nalaten. Voor dit samenstel van rechten had men zelfs een bepaald woord, dat niets anders dan eigendom beteekent, en hieruit kan men zien, dat de landbouwende bevolking op Java de ontginning als een modus acquerendi dominii beschouwt en geenszins aan den Nederlandschen Staat het eigendomsrecht der door haar ontgonnen velden toekent.

De wetten van 9 april 1870 en 20 juli 1870, waarbij het grondbezit op Java wordt geregeld, erkennen het beginsel niet, dat door ontginning van woesten grond eigendom wordt verkregen. Zij gaan integendeel van de veronderstelling uit, dat de bevolking wel een erfelijk individueel gebruiksrecht op de door haar in kultuur gebrachte gronden heeft; maar geen eigendomsrecht, en vandaar is bij art. 4 der eerstgenoemde wet bepaald, dat „grond, door inlanders in erfelijk individueel gebruik beze- „ten, op aanvraag van den bezitter, aan dezen in eigendom „kan worden afgestaan."

Natuurlijk strijdt dit voorschrift met de rechtsbegrippen der bevolking en het onder hen heerschende gewoonterecht. Het zoude te wijdloopig zijn alle de dorpen op te noemen, waarin de bevolking over den aard der ontginning ondervraagd is en verklaarde, dat door ontginning van woesten grond het vrij genot van het in kultuur gebrachte veld wordt verkregen. Daar evenwel het landbezit alle burgerlijke handelingen overheerscht en de rechtspraak onmogelijk is, zoo er onzekerheid bestaat omtrent het eigendom van alle gronden op Java, is het niet ondienstig hier te vermelden, dat in Bantam de bevolking van 20 dessas of dorpen, in Pasoeroean een gelijk aantal en in Soerabaja 18 gemeenten verklaarden, dat sinds onheugelijke tijden zij, die woesten grond hadden ontgonnen, geacht werden daarover naar goedvinden te kunnen beschikken, met één woord, daarvan eigenaar te zijn. Uit een rechtskundig oogpunt laat zich dit gewoonterecht der bevolking zeer goed verdedigen. Met de vraag, of volgens het Mohamedaansche recht de Souverein eigenaar van den grond is, lieten de eenvoudige landbouwers zich niet in. Zij erkenden als eigenaar, hem, die met eigen vlijt

en arbeid uit ledig terrein, uit niets, een vruchtbaar veld had te voorschijn gebracht.

De woeste grond is, naar hunne meening, eene res nullius, waarvan het eigendom door occupatie en bewerking wordt verkregen. Deze beschouwing is zeker overeenkomstig het volkenrecht en zelfs bij de Romeinen, die het eigendom van onbeheerde gronden hoofdzakelijk aan den Staat toekenden, was het evenwel niet ongewoon in enkele gevallen van dien regel af te wijken en den ontginner van woest liggenden grond als eigenaar te erkennen. De groote uitgestrektheden woeste grond, welke zich, tijdens de keizers, in den Romeinschen staat bevonden, riepen zelfs een aantal wetten in het leven, waarbij een ieder wordt vergund woeste gronden te occuperen en het recht van den inbezitnemer rechtstreeks wordt erkend. Eene verwijzing naar Cod. XI, 58, de omni agro deserto, is voldoende om dit te staven.

Het is waar, dat ons Burgerlijk Wetboek in art. 576 bepaalt, dat gronderven en andere onroerende zaken, die geenen eigenaar hebben, aan den lande toebehooren [1]), doch dit voorschrift is van staatsrechtelijken aard en heeft zonder twijfel zijn oorsprong te danken aan het Romeinsche recht en den invloed van het feodaal recht.

Merlin, in zijn Répertoire de jurisprudence, voce „occupation", erkent, dat, volgens het droit des gens, de woeste gronden aan hem toebehooren, die ze in bezit heeft genomen, doch deelt tevens mede, dat het feodaalrecht dit beginsel heeft miskend en dat slechts één coutume in Frankrijk, namelijk de coutume van Dax, in het belang van den landbouw, het ontginnen van woeste terreinen aan ieder toestond. Evenals het feodaalstelsel noodlottig was voor het ontginningsrecht, evenzoo storend zullen de wetten van 9 april 1870 en 20 juli 1870 op den landbouw op Indië werken.

De verwarde toestand, waarin het grondbezit aldaar verkeert, zal door die wetten nog slechts verwarder worden, en dat die toestand reeds verward was, zal weldra blijken.

---

[1]) Art. 576 van het Burgerlijk Wetboek is letterlijk van den volgenden houd: „Gronderven en andere onroerende zaken die onbeheerd zijn en geenen eigenaar hebben, gelijk mede de zaken van dengenen die zonder erfgenaam overleden is, of wiens erfenis is verlaten, behooren aan den Staat." REDACTIE.

Indien men de gebruiken der inlandsche bevolking geëerbiedigd en haar vrijheid had gelaten, om door ontginning het aantal bebouwde gronden te vermeerderen, zouden, op eenige uitzonderingen na, overal op Java burgerlijk eigendom zijn ontstaan. In plaats van individueel bezit, treft men thans evenwel in de meeste residentiën een grondbezit aan van zulk een zonderlingen aard, als wellicht nergens elders wordt aangetroffen. Uitgezonderd in Bantam, de Preanger-regentschappen, Probolingo, Bezoeki, en Banjoewangi, worden de bouwgronden in de overige gewesten jaarlijks of om de twee, drie of vier jaren verdeeld onder de landbouwers, die als gehuwde mannen in de dessa gevestigd en in staat zijn, om de verplichte heere- en kultuurdiensten te verrichten. Zij die geen diensten willen of kunnen praesteren, ontvangen niets, en vrouwen, kinderen, zwakken en bejaarden zijn dus van zelf uitgesloten. Gewoonlijk wordt dit bezit met den naam van communaal bestempeld. Het valt evenwel terstond in het oog, dat hier van geen gemeente-bezit sprake kan zijn, daar niet alle leden der gemeente, doch alleen een zekere klasse daarvan een aandeel ontvangt. Op welke wijze die zoogenaamde communale rechten ontstaan zijn, is vrij wel gebleken. Toen de heere- en kultuur-dienstplichtigheid in 1830—1840 zwaar begon te drukken, toen de bebouwde gronden der bevolking werden gebezigd tot den aanplant van indigo en suikerriet en ieder weerbaar man genoodzaakt werd op ver verwijderde bergterreinen koffie te planten, vond men het onbillijk, dat zij, die de zwaarste lasten droegen, ook tevens niet de meeste voordeelen genoten, met andere woorden men achtte het noodzakelijk, dat de dienstplichtigen ook de gronden bezaten en dat zij, die geen aandeel in de kultuur- en heerediensten verrichtten, ook geen aandeel ontvingen in de bebouwde velden. Diensten gelijk, baten gelijk. Dit was de regel.

Hierbij kwam, dat het onmogelijk was den landbouwer tot het verrichten der impopulaire kultuurdiensten te dwingen, zoo men niet als beginsel aannam, dat grondbezit alleen aan dengene werd veroorloofd, die genegen was diensten te praesteren, en hierdoor is langsamerhand het individueel grondbezit op Java grootendeels verdwenen, zijn de bebouwde velden meer en meer toegewezen aan de dienstplichtigen en werd eindelijk het eigendomsrecht op den grond afhankelijk gesteld van de voorwaarde der dienstplichtigheid.

Het is noodig dit bovenstaande met eenige bewijzen te staven. Zoo verklaarde men in tien dorpen, gelegen in de residentie Tagal, dat door het invoeren der gouvernements-kultures het privaat eigendom was opgelost in communaal bezit.

In een andere gemeente binnen die residentie, gaf men zelfs het inlandsch hoofd op, die aan de eigenaren hunne velden had ontnomen, om ze onder de dienstplichtigen te verdeelen. Dit hoofd, Sastra Wegoena genaamd, onteigende, bij die gelegenheid, alle eigenaren van rijstvelden.

In de dessa Sawoe, gelegen in Soerabaja, werden in 1849 alle individuëele grondeigendommen tot communale verklaard.

In een groot aantal residentiën verplichtte men personen, die woesten grond hadden ontgonnen, na langeren of korteren tijd, de dus in kultuur gebrachte gronden aan de dienstplichtigen af te staan. Zulks was, onder anderen, het geval in 11 dessas in Cheribon; in 14 dessas in Samarang; in 4 dessas in Pasoeroean; in 25 dessas in Kediri.

Alsof dit nog niet genoeg ware, bepaalde men in de meeste dorpen dat vrouwen en kinderen geen grond in eigendom mogen hebben, omdat ze geen dienstplichten kunnen verrichten. Koop en verkoop van grond werd verboden. Het erven van gronden werd onmogelijk. Met een woord, het privaat eigendom werd grootendeels opgeheven.

Ook daar, waar het privaat eigendomsrecht nog was blijven bestaan, werd de uitoefening daarvan zeer beperkt door de dorpshoofden, die, zooveel mogelijk, den overgang van bouwgronden in handen van vrouwen, kinderen en grijsaards trachtten te voorkomen, om zoo doende de bebouwde velden in handen te spelen van werkbare mannen die de aan de gemeente opgelegde kultuurdiensten konden helpen verligten. Daar de dorpshoofden hierbij eigenmachtig te werk gingen en de regeering zich in het geheel niet met die gemeenteregelingen bemoeide, zijn de gebruiken en bepalingen aangaande het eigendomsrecht op individueel bezeten gronden voor zooverre, die nog aanwezig zijn, in de meeste dessas verschillend.

Ten einde de eigenaardige rechtstoestanden op Java beter te leeren kennen, volgen hieronder de regelen, welke aldaar ten aanzien van koop en verkoop van de bebouwde gronden, die nog in privaat eigendom zijn, door de bevolking worden gevolgd. De gronden, die reeds verdeeld zijn onder de dienstplichtigen, de

zoogenaamde communale, zijn geheel extra commercium en kunnen noch verkocht, noch geërfd worden.

Daarvan behoeft dus niet meer gesproken te worden.

Verkoop van gronden, in privaat eigendom, was verboden door de dorps- of districtshoofden in 41 gemeenten binnen Cheribon; in 3 gemeenten mocht men alleen verkoopen aan dorpsgenooten. Evenzoo in Banjoemas en Bagelen, waar in 15 dorpen de verkoop alleen mocht geschieden aan lieden uit dezelfde gemeente.

In Samarang en Rembang was het recht tot verkoop op de zelfde wijze beperkt. Daar trof men twee dessas aan, waarin gronden alleen mochten verkocht worden aan werkbare mannen, die in staat waren heerediensten te verrichten.

In Pasoeroean was verkoop aan lieden uit andere dessas verboden, omdat deze geen diensten konden verrichten, indien zij tevens niet zich binnen de gemeente vestigden, waar de gronden gelegen waren.

Verkoop aan lieden van anderen landaard was ongeoorloofd, omdat deze geen heerediensten verrichten.

Dit was het gebruik in vijftien gemeenten, waarin dienaangaande onderzoek werd gedaan.

Evenzoo kan niemand in Probolingo rijstvelden koopen, tenzij hij heeredienstplichtig worde en zich in de gemeente vestige, waar de gronden gelegen zijn. Hetzelfde gebruik bestond in 52 gemeenten binnen Soerabaja, en in 12 binnen de residentie Bezoeki.

Omtrent het erfrecht van gronden in privaat eigendom bestaat het navolgende gewoonterecht.

Testamentaire beschikking was zeldzaam en komt nooit voor in een aantal residentiën, namelijk in Pekalongan, Tagal, Samarang, Rembang, Japara, Soerabaja, Banjoewangi en Madura.

In de overige gewesten had beschikking bij testament somwijlen plaats, doch de bevolking was blijkbaar meer genegen de verdeeling der nalatenschap aan de erfgenamen over te laten, dan tot een uiterste wilsbeschikking over te gaan. Meestal was de landbouwer evenwel gewoon, ingeval hij oud werd en zijn einde voelde naderen, zijne bezittingen onder zijn kinderen te verdeelen.

Het zoude buiten ons bestek liggen de formaliteiten mede te deelen, welke bij het testeren, of bij de verdeeling der erfenissen plaats grijpen. Het is thans voornamelijk ons doel in algemeene trekken het grondbezit op Java te schetsen en aan te

toonen, hoezeer dit aan de heere- en kultuurdienstplichtigheid onderworpen is. Dat zulks bij verkoop van gronden het geval is, hebben wij reeds aangetoond.

Doch ook het erfrecht wordt in sommige residentiën geheel beheerscht door de dienstplichtigheid. Zoo mag in Banjoemas niemand rijstvelden, die in privaat eigendom zijn, bij erfenis verkrijgen, tenzij hij in staat zij de verplichte diensten te verrichten. In eenige dorpen, gelegen in Bandjarnegara, wordt het erfrecht tot in de minste bijzonderheden door het stelsel der verplichte diensten beheerscht. Vrouwen, kinderen of grijsaards kunnen daar geen gronden erven. In Samarang en Japara gaan de gronden alleen over op werkbare mannen. Vrouwen erven niet, tenzij haar mannen de diensten willen en kunnen verrichten. Evenzoo in Madioen en Kediri en niet het minst in Soerabaja, in welk gewest aanwezigheid in de dessa, werkzaamheid en geschiktheid, om heerediensten te verrichten, de noodzakelijke voorwaarden zijn, om te kunnen erven.

Het zoude overbodig zijn de tallooze bepalingen op te geven, welke, in het belang der dienstplichtigheid, in de verschillende gemeenten gemaakt zijn. Alle rechten moesten zich buigen naar het stelsel der verplichte diensten, en met recht kan gezegd worden, dat op Java het grondbezit afhankelijk is van de heeredienstplichtigheid. Het eenige middel, hetwelk dan ook bestaat, om de bevolking te dwingen de heere- en kultuurdiensten te verrichten, is haar de gronden te ontnemen, indien zij weigerachtig is de gegevene bevelen na te komen.

In Banjoemas deed zich het geval voor, dat eenige dessas of dorpen weigerden bij den suikerrietaanplant zich te laten indeelen. De geheele bevolking dier gemeenten op te pakken en in rechten tot den arbeid te dwingen, was onmogelijk, omdat geen enkele rechtbank een veroordeeling zoude kunnen uitspreken. Den landbouwer civiliter aan te spreken, ging evenmin, omdat de man, buiten zijn rijstgronden, bijna niets bezit. Men nam daarom de toevlucht tot een anderen maatregel en ontnam aan de weerspannige dorpen hare gronden, totdat zij zich onderwierpen. Terstond was alle verzet geëindigd.

Hoe storend de heere- en kultuurdienstplichtigheid ook op de burgerlijke rechtsbetrekkingen werken mogen, zoo hebben wij geenszins willen te kennen geven, dat die dienstplichten te zwaar zouden zijn.

Het tegendeel is waar, doch hoe weinig drukkend ze ook mogen zijn, thans beheerschen zij nog de geheele maatschappij en is het duidelijk, dat geen regeling van grondeigendom op Java denkbaar is, zoolang dit met een ijzeren keten aan de dienstplichtigheid is vastgekneld.

Vooral ook voor de rechtspraak is de kennis der bovenontwikkelde zonderlinge rechtstoestanden noodzakelijk, omdat op die toestanden de rechtspraak is gegrond en de Indische jurisprudentie in vele gevallen onbegrijpelijk is, indien daarop geen acht wordt geslagen.

Mr. de Gelder.

DE AGRARISCHE VERORDENINGEN.

Er zijn ongeveer drie jaren verloopen sedert de afkondiging der wet van 9 april 1870 en misschien is het niet onnoodig aan haren inhoud te herinneren. Voorgesteld en aangenomen onder den indruk, dat de wetgever in Nederland zich niet te veel moet inlaten met Indische aangelegenheden, bepaalt zij zich tot het vaststellen van enkele beginselen of regels, welke de regering tot richtsnoer moeten dienen om het gewichtige vraagstuk van het grondbezit praktisch op te lossen en de ontginning van den rijken Indischen bodem mogelijk te maken. Mager en schraal, een ware muis gebaard door een berg van debatten, schenkt zij echter der uitvoerende macht een benijdenswaardige vrijheid van handelen. Vóór alles heeft zij de strekking de agrarische rechten der inlandsche grondbezitters te verzekeren. Het openbaar gezag moet eigendomsbrieven uitreiken voor perceelen, waarvan zij het erfelijk individueel gebruik hebben en zelfs mag de gouverneur-generaal voortaan niet meer beschikken over gemeen bezeten gronden dan tegen behoorlijke schadeloosstelling. In de tweede plaats, veroorlooft zij den afstand van gronden, waarop niemand rechten doet gelden, bij gevolg domein-gronden, in erfpacht niet langer dan 75 jaren, waarbij blijkbaar gedacht is aan Europeanen, althans niet-inlanders, die geneigd zijn ontginningen op eenigzins uitgebreide schaal te ondernemen. Eindelijk verwijst zij naar nader te maken verordeningen, die zoowel de toepassing als de beperking der vooropgezette beginselen moeten aangeven. Algemeene verordeningen zullen regels stellen voor de onteigening der akkers niet alleen ten algemeenen nutte, maar tevens ten behoeve van de op hoog gezag ingevoerde kultures; — conversie van erfelijk individueel gebruik in eigendom

is slechts geoorloofd „onder de noodige beperkingen, bij alge„meene verordening te stellen en in den eigendomsbrief uit te „drukken, ten aanzien van de verplichtingen jegens den lande „en de gemeente en van de bevoegdheid tot verkoop aan niet„inlanders;" — verhuur of ingebruikgeving van grond door inlanders aan niet-inlanders geschiedt almede volgens regels bij algemeene verordening te bepalen en het spreekt van zelf dat de afstand van gronden in erfpacht van de bepalingen eener algemeene verordening is afhankelijk gesteld.

I.

Een eerste proef van de, voor de werking der agrarische wet noodzakelijke voorschriften, werd geleverd door den minister de Waal, bij het koninklijk besluit van 20 juli 1870, dat, zoowel in Nederland als in Indië is beschouwd als een onfeilbaar struikelblok van de voorgespiegelde vooruitzichten, en, wat betreft de verzekering der grondrechten van de inlanders, als een deloyale afwijking van de stellige bepaling der wet. Zelfs, indien men dat besluit overweegt in verband met de later bekend geworden instructie, namens den Koning, den gouverneur-generaal toegezonden, zal men niet ligt tot een minder ongunstige oordeelvelling overhellen. Zoowel de instructie als het besluit verraadt de toeleg om het inlandsch grondbezit, dat de wetgever boven allen twijfel had gesteld, weder op losse schroeven te brengen en aan de administratieve willekeur over te leveren.

Niet zonder moeite, was de wetgever tot dit vaste steunpunt gekomen. Over den aard van het inlandsch grondbezit waren, zoo als bekend is, de meeningen verdeeld. Van den eenen kant werd beweerd, dat de begrippen der Indiërs omtrent grondbezit, even als omtrent godsdienst, zeden en gebruiken, met die der Europeanen verschillen; dat zij zich geen denkbeeld kunnen vormen van hetgeen wij onder grondeigendom verstaan; dat zij een ander rechtsbewustzijn hebben zelfs ten aanzien van akkers, die zij individueel gedurende hun geheel leven onafgebroken bezitten en, bij schenking onder levenden of bij erfenis, na hun overlijden, aan hun kinderen overgaan; dat het grondbezit bij hen zich oplost in erfelijk individueel gebruik en dit gebruikrecht

iets anders is dan hetgeen wij het recht van grondeigendom noemen. Van de andere zijde kon men niet toegeven, dat de Indiërs andere begrippen over grondrechten koesterden dan de landbouwers der koude luchtstreken. Sedert onheugelijke tijden, hadden zij vastgehouden aan den regel, dat hij, die een akker had ontgonnen en hem voortdurend bewerkte, daarvan de uitsluitende bezitter was, daarover naar goedvinden kon beschikken, en zijn rechten ongestoord behield zoolang hij den souverein de verschuldigde belasting opbracht. Dit, diep in het volksbewustzijn gewortelde rechtsbegrip, was vroeger en later door het gouvernement schroomelijk miskend. Het beschikte over de velden der inlanders zonder zich in 't minst te bekreunen om de rechten die zij daarop konden doen gelden. Zij onderwierpen zich aan het geweld; maar nauwelijks werden zij daarvan verlost of de oude rechtstoestanden traden weêr in werking. De grondbezitter, die zijn akker had moeten afstaan voor de eene of andere gouvernements-kultuur, kreeg hem terug en zag zijn rechten herleven, zoodra de gedwongen kultuur werd ingetrokken. Het in vele districten van Java bestaande gemeen bezit getuigde niet eens van verschil van begrippen omtrent de wijze van grondbezit. Dat gemeen bezit, niet vreemd aan oude rechtstoestanden in Europa, had op Java uitbreiding verkregen, niet uit vrije neiging der landbouwers, maar ten gevolge van de handelingen van het openbaar gezag. Even ongezind om de persoonlijke vrijheid als om de agrarische inzettingen der inlanders te eerbiedigen, vergde het steeds zwaardere heere- en kultuurdiensten, waardoor de dessagenooten werden gedwongen het individueel bezit door het gemeen bezit te vervangen, ten einde den opgelegden last over meerdere personen te verdeelen of, zoo het heette, allen te doen deelen zoowel in de lusten als in de lasten der gemeenschap. Doch, ook in dit opzicht, herleefde spoedig, onder gunstiger omstandigheden, het oude rechtsbewustzijn. Zoodra slechts de heere- en kultuurdiensten verminderden, bespeurde men, dat de periodieke verdeelingen van den gemeenen akker ophielden, dat het grondbezit zich individualiseerde en aan erfelijk invidueel gebruik, zoo als men gelieft het privaat bezit op Java te noemen, de voorkeur werd gegeven. Ongetwijfeld, hadden dus de Javanen over grondbezit gezonde, praktische, met die der Europeesche landbouwers overeenkomende begrippen. Trouwens, indien men van Europeesch grondeigendom een an-

dere definitie dan de bloot juridische van art. 625 van het Burgerlijk Wetboek verlangt te geven, zou het niet mogelijk zijn hem juister te omschrijven dan door de voor het Javasch grondbezit gebezigde bewoordingen. Voor den landman die den van zijn vader geërfden akker bebouwt en hem aan zijn zoon nalaat, is in Europa evenzeer als op Java, grondeigendom erfelijk individueel gebruik, en erfelijk individueel gebruik op Java staat zoo zeer gelijk met Europeeschen grondeigendom, dat, volgens de begrippen der Javanen, zij volkomen gerechtigd zijn van de erfelijk individueel bezeten akkers en erven het vrije genot te hebben en daarover op de volstrekste wijze te beschikken.

De minister de Waal helde evenwel, in zijn eerste ontwerp van agrarische wet, tot het gevoelen over van hen die verschil maken tusschen grondbezit volgens Javasche en Europeesche opvatting, en hij stelde voor om dit verschil in de wetgeving te bekrachtigen door de bepaling dat zoowel titels van erfelijk individueel gebruik als titels van eigendom zouden uitgereikt worden aan de inlandsche grondbezitters die deze titels verlangen. Ware deze onderscheiding werkelijk aangenomen, de agrarische wet zou den inlandschen grondbezitter genoopt hebben om tweemaal de reeks der formaliteiten te doorloopen, welke voor het verkrijgen der eigendomsbrieven worden vereischt, eer hij zijn bezit deugdelijk verzekerd had gezien. Men zou hem ongetwijfeld verbijsterd hebben, indien men hem mededeelde, dat voor één en hetzelfde eenvoudige doel, erkenning van zijn rechten op den door hem ontgonnen of geërfden akker, het gouvernement twee verschillende soorten van eigendomstitels zou uitreiken. In de praktijk zou men dat verschil waarschijnlijk niet verklaard hebben als een fantasie van den Westerschen wetgever, die de zaken in Indië niet zag zoo als zij zich werkelijk voordoen en handelde in de overtuiging dat zij er bestendig anders moeten zijn dan in Europa. Uit het bestaan van twee soorten van titels, zou men ongetwijfeld twee soorten van grondrechten afgeleid, en aan eigendom een hooger of meerder bezitrecht dan aan erfelijk individueel gebruik toegekend hebben, hetgeen tot begripsverwarring, zoo niet tot erger aanleiding zou hebben gegeven.

Om deze en andere motieven, was het de voorstanders van de eenvoudige erkenning van de grondrechten der inlanders onmogelijk de agrarische wet, zoo als zij door den heer de Waal was ontworpen, aan te nemen. Hun tegenstand leidde tot een

transactie. Uit het gewijzigd ontwerp bleek, dat de minister had toegegeven, en in de redactie toestemde, welke wet is geworden en waarbij eenvoudig is bepaald, dat „grond, door inlanders in „erfelijk individueel gebruik bezeten, op aanvraag van den recht- „matigen bezitter, aan dezen in eigendom wordt afgestaan." Van het uitgeven van titels van erfelijk individueel bezit mocht dus geen sprake meer zijn. Toch werden zij bij koninklijk besluit van 20 juli 1870 weder vooruitgeschoven, terwijl het uitreiken van eigendomsbrieven afhankelijk werd gesteld van een nader door het opperbestuur vast te stellen algemeene verordening.

Reeds dit reageren tegen de agrarische wet, zoo als zij in gemeen overleg met de vertegenwoordiging was vastgesteld, doemde het door den minister de Waal geprovoceerde besluit tot een doodgeboren verordening. Welke vrijheid van handelen de regeering had verkregen, ten aanzien van het inlandsch grondbezit was zij aan een stellige, voor geen tweeleedige uitlegging vatbare, bepaling gebonden en mocht zij niet terug komen op de dubbelzinnige interpretatie, welke men vruchteloos had getracht van dat bezit te geven. Niets natuurlijker dan dat de opvolger van den heer de Waal, de minister van Bosse, bij de nadere koninklijke besluiten van 16 april 1872, tot uitvoering der agrarische wet, het uitreiken van titels van erfelijk individueel gebruikrecht heeft doen vervallen en daarbij eenvoudig de voorwaarden regelt, volgens welke de inlandsche grondbezitters titels van eigendom kunnen bekomen.

Behalve ter wille van een trouwe opvolging van den geest en de letter der wet, moest de heer van Bosse afzien van de titels van gebruiksrecht om de bezwaren, die, daartegen, uit een praktisch oogpunt in Indië waren geopperd. De bedoeling was de titels te doen afgeven door de districts-hoofden. Al dadelijk achtten de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie zich bezwaard de zaak in dien zin te regelen. Het scheen hun schier onmogelijk zoodanige regeling van voldoende voorzorgen te omgeven, welke toch onontbeerlijk waren, omdat op de titels de verkrijging van het eigendomsrecht zou zijn gebaseerd. Daarbij kwam de overtuiging, dat art. 81 van het regeeringsreglement een dergelijke inmenging in zaken van mijn en dijn niet gedoogde, waarom dan ook reeds voor eenige jaren bij regeeringsbeschikking uitdrukkelijk was uitgemaakt, dat alle quaestien over

grondbezit door het administratief gezag geheel losgelaten en aan de rechterlijke macht ter beslissing overgelaten zouden worden. In deze aanvankelijke meening, die door den gouverneur-generaal Mijer werd gedeeld, waren de directeuren meer en meer versterkt gedurende hun verderen arbeid. Het kwam, volgens hun verklaring, vooral op de bewijskracht der titels aan. Waar het erfelijk individueel bezit het meest is doorgedrongen, kwamen omtrent dat recht nu reeds de meeste geschillen voor, die, overeenkomstig de bepalingen, door den rechter moesten worden uitgewezen. Voorts waren zij te recht van meening dat, wanneer men de titels van gebruiksrecht wilde doen strekken als grondslag van een later verzoek om eigendom, toch in de eerste plaats alle waarborgen moesten aanwezig zijn, dat die titels niet afgegeven werden dan aan de rechtmatige bezitters van den grond, en dat slechts de rechtmatige bezitter daaraan een aanspraak op eigendomsverkrijging ontleenen kon. Alles te samen genomen, waren de directeuren van oordeel, dat de quaestie zich slechts bevredigend oplossen liet, door de landraden, volgens een zeer eenvoudige procesorde, te doen uitwijzen, dat de grond, waarop de aanvraag betrekking heeft, behoort tot die, welke in erfelijk individueel gebruik is, en dat de aanvrager is de rechtmatige bezitter.

Geheel overeenkomstig dit advies, is, bij het besluit van 16 april 1872, het verkrijgen van eigendomstitels, thans geregeld. Aan den landraad wordt het onderzoek voorbehouden van het individueel gebruikrecht, waarop de inlandsche bezitter zijn aanvraag grondt tot het erlangen van een dusdanigen titel. Tot den voorzitter van dit rechtscollegie moet hij zich wenden, met een verzoekschrift, benevens een meetbrief, en, voor zoover het gronden betreft waarvan geen landrente of gelijksoortige belasting verschuldigd is, van een taxatie-brief. Het verzoekschrift moet door den verzoeker of door zijn gemachtigde worden onderteekend en inhouden: 1°. zijn naam, en dien, welken hij als kind heeft gedragen, zijn woonplaats en beroep; 2°. de verklaring dat hij rechtmatig bezitter is van grond, krachtens erfelijk individueel gebruiksrecht; 3°. de aanduiding van den aard, de ligging en de uitgestrektheid van dien grond, en van zijn benaming, zoo de grond plaatselijk onder een naam bekend is; 4°. een opgaaf van de wijze en van het tijdstip, waarop de grond in zijn bezit is gekomen; 5°. de verklaring dat hij den grond in

eigendom wenscht te verkrijgen; 6°. het verzoek tot uitwijzing van zijn gebruiksrecht op den grond. Tevens is voorzien in het geval dat de verzoeker of zijn gemachtigde niet kan schrijven noch zijn naam teekenen. In dit geval doet hij zijn verzoek en geeft bij de vereischte opgaven mondeling aan den president van den landraad, die een en ander doet inschrijven in een voor de eigendomsbewijzen aan te leggen register.

De president van den landraad stelt vervolgens op het ingediende verzoekschrift, of op de van het mondeling verzoek gehouden aanteekening, onmiddelijk een bevelschrift, waarbij wordt gelast dat het verzoek in de dessa, binnen wier gebied de grond gelegen is, zal worden aangekondigd, door middel van aanplakking en mondelinge bekendmaking in de landstaal, tweemaal, met tijdsverloop van zes maanden tusschen beiden aankondigingen. Dit bevel wordt uitgevoerd door de zorg van het plaatselijk bestuur, binnen de zes weken na het gestelde bevelschrift, en aan den president van den landraad wordt een schriftelijk relaas van de aankondiging toegezonden.

Op het verzoekschrift kan geen uitspraak worden gedaan, dan na verloop van drie maanden nadat de tweede aankondiging is geschied. Tot aan het einde van dien termijn is iedereen bevoegd om zich tegen de toewijzing van het verzoek te verzetten. Het verzet wordt, onder opgaaf der redenen waarop het steunt, gedaan door middel eener schriftelijke of mondelinge verklaring, hetzij bij den met de aankondiging belasten ambtenaar, tijdens diens aanwezen in de dessa, hetzij bij den griffier van den landraad. In het eerste geval, wordt van het verzet proces-verbaal opgemaakt, dat door den griffier van den landraad in het register wordt aangeteekend, even als dat hetwelk ter griffie wordt gedaan.

Indien er verzet is aangeteekend bepaalt de president den dag, waarop de zaak voor den landraad zal dienen, en doet dien aan partijen aanzeggen, met last om zich te doen vergezellen van de getuigen, die zij wenschen te doen hooren en de schriftelijke bewijsstukken mede te brengen, waarvan zij zich willen bedienen. Alsdan wordt verder geprocedeerd op de wijze, voorgeschreven bij het reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering onder de inlanders en daarmede gelijkgestelde personen op Java en Madura. De landraad is bevoegd om wanneer er meer dan een verzet is gedaan, de verschillende oppositiën bij elkander te voegen en als één zaak te

behandelen. Indien het verzet is gegrond verklaard, en het vonnis, waarbij dit is geschied kracht van gewijsde zaak heeft bekomen, wordt het verzoek tot uitwijzing van het gebruiksrecht afgewezen, al is ook alsdan de bepaalde termijn nog niet verstreken.

Wanneer de termijn van drie maanden, na de tweede aankondiging is verstreken, en geen verzet is gedaan, of dit ongegrond verklaard is en het vonnis, waarbij dit geschiedde, kracht van gewijsde zaak heeft bekomen, brengt de president het verzoek in de eerstvolgende vergadering voor den landraad, die wanneer alle stukken in orde bevonden worden, het dadelijk bij een in het openbaar uit te spreken vonnis toewijst. Het vonnis, waarbij het verzoek om uitwijzing voor het erfelijk individueel gebruiksrecht is af- of toegewezen, is aan geenerhande herziening onderhevig.

Met dit eindvonnis is de taak van den landraad afgesponnen en blijft er slechts overig de eigendomsakte op te maken en in te schrijven, hetgeen geschiedt door de zorg van de chefs der plaatselijke besturen. Op daartoe bepaalden dag en uur, verklaart het hoofd van plaatselijk bestuur, ter plaatse door hem aangewezen en ten overstaan van den met de inschrijving belasten ambtenaar, hetzij in, hetzij buiten de tegenwoordigheid van den verzoeker of diens gemachtigde, dat aan den aanvrager, namens den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, wordt afgestaan de eigendom van den grond, in het vonnis vermeld. De hiervan opgemaakte akte wordt ingeschreven in een afzonderlijk register, en de grosse, vergezeld van een vertaling in de landstaal, aan den verzoeker of zijn gemachtigde uitgereikt, dan wel, in geval geen van beiden tegenwoordig is, aan den verzoeker, ten zijnen koste, toegezonden.

Alle schrifturen en akten voor de eigendoms-toewijzing zijn vrijgesteld van zegel en evenzoo geschiedt de procedure bij den landraad kosteloos. In dit opzicht is gelet op den toestand der meeste bezitters, die, wanneer zij hun recht van eigendom hadden te koopen, er nog lang van verstoken zouden blijven. Toegestemd moet tevens worden, dat de procedure voor den landraad, de inschrijving en de uitreiking der eigendomstitels zoo eenvoudig mogelijk, in verband met de vereischte waarborgen voor de rechten der werkelijke bezitters, zijn geregeld. Alleen heeft men blijkbaar de termijnen te ruim gesteld. Tusschen de aanvraag en den volledigen afloop van alle procedures en for-

maliteiten, zal in den regel een vol jaar verloopen, hetgeen in 't oogvallend overdreven is voor die aanvragen, welke geen verzet uitlokken en, des noods, gesteund kunnen worden door de eenparige getuigenis der dessagenooten, dat de aanvrager wel degelijk de rechtmatige bezitter is van het stuk grond, waarvan hij een eigendoms-akte, verlangd. In dergelijke gevallen, die wel den regel zullen wezen, zou men de tweede afkondiging veel spoediger, bij voorbeeld, één maand na de eerste, kunnen laten volgen, zoodat de zaak haar volle beslag binnen den tijd van drie of vier maanden zou verkrijgen.

In de eigendomsakte moeten nadrukkelijk de voorwaarden vermeld worden onder welke het recht van eigendom is verleend. Die voorwaarden zijn de navolgende: Behalve aan de algemeene lasten en belastingen, uit speciale verordeningen voortvloeiende, als de onteigening ten algemeenen nutte, de betaling van landrente of de verponding wegens gronden waar geen landrente of gelijksoortige belasting wordt geheven, blijft de inlandsche grondeigenaar onderworpen aan de heere- en kultuurdienstplicht, voor zoo ver die rusten op den grond, en aan de verplichtingen jegens de gemeente, voor zoo ver die, volgens gemeentelijke regelingen, aan het grondbezit verbonden zijn. Buitendien behoudt de regeering zich het recht voor om, ten behoeve der op hoog gezag ingevoerde kultures volgens de daarop betrekkelijke verordeningen, tegen behoorlijke schadeloosstelling, over den grond te beschikken, of wel om zich de vruchten der koffieplantsoenen, tegen een door haar te bepalen prijs, te doen leveren.

Ook mag de in eigendom verkregen grond, op straffe van nietigheid der handeling voor 's hands niet worden vervreemd aan niet-inlanders en mag daarop geen ander zakelijk recht worden verleend dan dat van hypotheek. Alleen is de gouverneur-generaal bevoegd hierop uitzonderingen toe te staan voor stukken grond, bestemd en gevorderd voor inrichtingen van nijverheid of landbouw van geen grootere uitgestrektheid dan tien bouws, voor uitbreiding van bestaande samenwoningen van Europeanen of vreemde Oosterlingen, of voor andere gewichtige(?) doeleinden.

Tot een zekere hoogte moet toegegeven worden, dat de agrarische verordeningen zoowel het grondbezit als de personen der inlanders niet konden losmaken van de heere- en kultuurdienstplicht en dat eerst door nadere wettelijke voorschriften daarin

kan worden voorzien. Tot een zekere hoogte, want indien de heerediensten geacht kunnen worden een onderwerp te zijn van speciale regelingen, erkent iedereen dat het onnoodig was voor de gouvernements-suikerkultuur den verplichten afstand van sawavelden nog met twintig jaren te verlengen en, nu de laatste suikerregeling een onherroepelijk feit is geworden, was 't weder onnoodig deze beperking van het eigendomsrecht der inlanders, in de agrarische verordeningen, algemeen te stellen. Thans blijft het gouvernement de bevoegdheid behouden om, tegen eenvoudige schadeloosstelling, te beschikken over eigendommen van inlanders, niet alleen ten behoeve van den met particulieren gecontracteerden suikerrietaanplant, maar ook voor de koffiekultuur, en bij de overdreven zucht om die kultuur te handhaven, zelfs, in strijd met de wet, uit te breiden, kan er niemand voor instaan, dat dit werkelijk nooit of nimmer het geval zal wezen.

Een andere, even noodelooze als schadelijke beperking van het eigendomsrecht van den inlander, is het verbod van verkoop van grond aan niet-inlanders, alsmede van het verleenen van eenig ander zakelijk recht dan dat van hypotheek, zoo als bij voorbeeld dat van erfpacht. Van verschillende zijden, onder anderen, onlangs door den heer Wijnmalen in het Indisch Genootschap, werd reeds gewezen op de ongerijmdheid van die beperking. De heer Wijnmalen herinnerde, dat hetzelfde verbod, voor den tijd van vijf jaren, voorkwam in art. 12 van het ontwerp-kultuurwet van 1866, dat het ontsproten was uit overdreven vrees voor Europeanen en vreemde Oosterlingen, en dat destijds, in een merkwaardig debat van hetzelfde genootschap, de heer van Soest zoowel die vrees als de beperking had bestreden. Men veroorlove ons de toen aangevoerde, thans nog geldende argumenten over te schrijven:

De heer van Soest beriep zich op een verklaring door de regeering zelve in de memorie van toelichting afgelegd, volgens welke het verbod niet te wijten was aan de vrees voor Europeesch landbezit. „Integendeel," zeide zij, „ook voor uitbreiding „en verbetering van den landbouw waren het voorbeeld, de „ondervinding en de wetenschap der Westersche volken alle„zins nuttig, want hoeveel bewondering de noeste vlijt der in„landers wekke, toch mag niet worden voorbijgezien dat zoo „groote inspanning veel rijker vrucht zou dragen, wanneer aan „het vele goede, der herkomstige wijze van werken eigen, zich

„de landhuishoudkundige ervaring paarde, elders op ondank- „baarder boden verkregen; en ijdel is de verwachting gebleken, „dat ambtelijke voorschriften als door een tooverwoord zouden „scheppen, wat bij den landbouwer, gewoon het nieuwe te mis- „trouwen, niet dan door langdurige waarneming van hetgeen „zijn buurman waagde te ondernemen, ingang vindt."

Hierop liet de heer van Soest volgen: „Betere kritiek over art. 12 zou ik niet kunnen geven. Hièr worden op de meest treffende wijze de redenen medegedeeld, waarom die bepaling eigenlijk niet in het ontwerp moest zijn opgenomen. Zij moet er ook niet inblijven, want de vrees, waaraan toegegeven wordt, is een ijdele vrees. Is het denkbaar, dat, in verhouding tot de millioenen inlanders, het betrekkelijk zeer gering getal Europeanen en vreemde Oosterlingen den geheelen ontgonnen bodem van Java zal willen koopen? Is het denkbaar, gesteld dat de Javaan zijn recht van eigendom op de sawas even gering telde als vroeger Ezau zijn recht van eerstgeboorte deed, dat Europeanen en vreemde Oosterlingen nog bij machte zouden zijn den grond te kunnen koopen? Is de vrees, die men koestert, ook niet in strijd met hetgeen overal bij verdeeling van het grondbezit is waargenomen, dat juist de stand der landbouwers, de stand die als het ware met het fanatisme voor den grond is behebt, er nu zoo weinig aan zou hechten, dat hij hem om niets zou weggeven?

„Ik voorzie wat men mij zal toevoegen: bedenk dat de Javaan een zeer bijzonder wezen is, dat hij slechts een flauw begrip van het recht van eigendom heeft en dat dit begrip nog verdoofd is onder de werking van het kultuurstelsel. Ik zou hierop moeten antwoorden: dat ik niet kan zien, dat de Javaan een zoo geheel ander wezen is dan de overige menschen over de oppervlakte der aarde verspreid. Bovendien, de geschiedenis van het kultuurstelsel levert een treffend bewijs voor onze stelling. Dit toch is zeker dat, ware de Javaan niet aan zijn sawa gehecht gebleven, er van vele kultures, in weerwil van de verschrikkelijkste dwangmiddelen, niets zou zijn gekomen.

„Wanneer nu de Javaan in tijdperken van zeer onzeker bezitrecht, reeds op het bezit zijner sawas prijs stelde, hoe veel meer zal dit het geval zijn wanneer men hem een bezit verzekert, zooals nu het wetsontwerp beoogt. Zal hij, wanneer hij bemerkt dat zijn heerschappij is uitgebreid over den akker, door

zijn vlijt ontgonnen, zich daaraan niet veel meer nog dan thans hechten? Ik voor mij geloof, dat men zich in dit geval gerust kan verlaten op den prikkel van het eigen belang, die bij hem zal werken en dat de quasivoogdij, die men in dit opzicht nog over hem wil uitoefenen, hem slechts zal benadeelen.

„Men lette vooral hierop. Door het verbod zal men een ander doel bereiken dan dat hetwelk men beoogt. Wanneer Europeanen en vreemde Oosterlingen geen bod op sawas mogen doen, dan wordt de concurrentie beperkt tot de minder bemiddelde inlanders en de mededinging van het ruimere kapitaal uitgesloten. De waarde van den grond, in zeker opzicht de gekapitaliseerde arbeid, wordt willekeurig bepaald; men benadeelt daardoor den eigenaar die verkoopen wil. En nu vraag ik aan hen, die voornamelijk het verbod verdedigen, om te beletten, dat de Javaan een proletarier worde, of hij dit eerder zal worden, wanneer hij zijn sawa voor een goede som verkoopt aan een Europeaan, dan voor veel minder aan een landgenoot? Want het is toch ondenkbaar den verkoop absoluut te verbieden. Het ontwerp doet dit niet, en al had het dit gedaan, het zou toch niet baten; de inlanders kunnen immers onderling hunne gronden verkoopen, en in dit geval staan zij toch bloot aan hetgeen men zoo zeer vreest, namelijk dat zij tot een minderen stand zullen vervallen.

„Ik wees op de onmogelijkheid om in dit opzicht een absoluut verbod te handhaven. Zie slechts art. 13 in; daar vindt men al dadelijk een uitzondering op art. 12, en te recht in de daar aangewezen gevallen: „De gouverneur-generaal is bevoegd in „ieder bijzonder geval dispensatie te verleenen van het ver„bod in art. 12 geschreven, wanneer het geldt de verkrijging „van de rechten op den grond ten gevolge van huwelijk of „versterf."

„Gij begrijpt, Mijne heeren, dat de sawabezitter tot erfgenaam kan hebben een Europeaan of vreemden Oosterling, en dat wanneer dan geen dispensatie kon verleend worden, dit een verkorting zou wezen van het erfrecht van den inlandschen grondbezitter. Maar deze bepaling geeft toch aanleiding tot zonderlinge gevolgtrekkingen. De Europeaan of vreemde Oosterling, die nu onder de werking van deze wet grondeigenaar wil worden, zal beginnen zich het wettig bezit eener Javaansche schoone te verzekeren, zoodat bij slot van rekening het verbod zal werken als

een premie voor de koloniale politiek: „beschaving door rasvermenging [1]).”

Het thans uitgesproken verbod is absoluter en heeft een veel verdere strekking dan dat, tegen hetwelk de heer van Soest in 1865 te velde trok. In plaats dat, na vijf jaren, de wetgever daaromtrent op nieuw uitspraak zal doen, geldt het voor 's hands voor een onbepaalden tijd en is het niet eens geattenueerd door een bepaling, gelijk die van art. 13 der kultuurwet, waarbij althans dispensatie werd toegelaten voor het geval een Europeaan of vreemde Oosterling, ten gevolge van huwelijk of versterf, feitelijk grondeigenaar wordt. Hoe zal de Indische regeering, in dergelijke gevallen, nu handelen?

In een ander opzicht nog heeft het verbod tot verkoop aan niet-inlanders een nadeelige strekking voor den grondbezitter. Het is een bekend feit, dat Javasche landbouwers dikwerf genoodzaakt zijn geld op te nemen. Veelzins leenen zij, bij Chineesche en inlandsche kleinhandelaren de noodige som om feesten te vieren, ook wel om hun onvoldoenden voorraad levensmiddelen aan te vullen of om zich buffels en gereedschappen aan te schaffen voor het bewerken hunner sawas. Voor die sommetjes betalen zij 40, 60 tot 100 pCt., en, wanneer zij kapitaal en interesten hebben afgedragen, verkeeren zij vaak weder in denzelfden geldnood, zoodat er zijn die nooit uit de handen geraken van de woekerende geldschieters. Bestond er geen verbod tot verkoop van gronden aan niet-inlanders, dan ware 't mogelijk voor Europeanen om met de inlandsche geldschieters mede te dingen, hun kapitaal op een soliede wijze te beleggen tegen 10 pCt. en meer, en den inlandschen grondeigenaar tevens belangrijk te baten. Immers, voor dit geval, is het niet genoeg, dat zij recht van hypotheek op den grond kunnen bekomen; zij moeten tevens de bevoegdheid hebben om — bij wanbetaling der interesten en bij weigering van den hypotheeknemer tot het terugbetalen van het voorgeschoten kapitaal op den vervaldag — niet alleen het verhypothekeerde pand te verkoopen aan inlanders, even onvermogend misschien als den geexecuteerde, maar om zelven in het bezit te treden van den

---

[1]) Verg. Verslagen van de algemeene vergaderingen van het Indisch Genootschap van 3 november 1865, blz. 326—328, en van 5 november 1872, blz. 138—139.

grond waarop de hypotheek verleend en verloopen is. Zonder die voorwaarde, zal geen deugdelijke hypotheek-inrichting den geldbehoevenden landbouwer voorschotten geven en zal hij dus overgeleverd blijven aan den ouden woeker, die de reeds zeer karige winsten van den inheemschen landbouw geheel verslindt.

In het Indisch Genootschap werd mede een niet onbelangrijk debat gevoerd over de vraag of het verbod van verkoop aan niet-inlanders niet geacht moeten worden in strijd met de agrarische wet te zijn. Volgens alle sprekers in het Genootschap, waarbij nog gevoegd kan worden de heer O. van Rees, die onlangs de agrarische regelingen in 't openbaar te Rotterdam besprak, moest erkend worden, dat de bepaling niet te rijmen was met de stellige letter der wet, die alleen gewaagt van beperking van het recht van verkoop en bij gevolg blijkbaar geen verbod heeft gewild. Alleen bestond er verschil van meening over de bedoelingen met welke het wettelijk voorschrift is vastgesteld. Het is waar, de verklaringen door den minister de Waal gegeven duiden het voornemen aan om de beperking zoo ruim mogelijk bij de uitvoering uit te strekken: verbod zou, volgens hem, regel behooren te zijn; alleen moest de gouverneur-generaal de bevoegdheid behouden om te bepalen waar en in hoeverre daarvan kon worden afgeweken. Of nu dergelijke eenzijdige verklaringen de bedoeling van den wetgever juist uitdrukken, wordt te recht betwijfeld en zeker is men gerechtigd zich te houden aan de duidelijke letter der wet, die geacht moet worden de ware bedoeling weêr te geven.

Tot de individueele grondrechten der inlanders behoort ongetwijfeld het recht tot ontginning van woeste gronden. Art. 7 van het koninklijk besluit van 20 juli 1870, gehandhaafd in het latere van 16 april 1872, geeft daaromtrent slechts het uitzicht op regelen, bij ordonnantie te stellen, die het stichten van nieuwe gemeenten behooren te bevorderen. Misschien was het voor de Indische regeering niet doenlijk spoedig een verordening op deze aangelegenheid uit te vaardigen en is zij thans nog verplicht daarop te laten wachten. Wij kennen de redenen van dit uitstel niet en willen ons niet bloot stellen aan gewaagde kritiek; maar dan zou het toch geraden zijn geweest reeds terstond een paar bepalingen in de agrarische verordeningen op te nemen, die het ontginningsrecht van stonde aan waarborgen tegen de volslagen willekeur waaraan het thans is overgeleverd. Bekend

is het toch, dat de Javaan nergens volkomen veilig den door hem ontgonnen akker blijft bezitten, dat op vele plaatsen gronden, bij het overlijden van den ontginner, elders zelfs na een kortstondig individueel bezit, tot den gemeenen akker worden getrokken, gezwegen nog van de feiten — die, naar wij hopen, tegenwoordig zich niet meer voordoen — dat ontginningen den dessabewoners geheel verboden werd, ten einde geen arbeiders voor de heere- en kultuurdiensten te missen. Waarom niet eenvoudig de bepalingen van art. 18 der vroegere kultuurwet overgenomen? Daarbij werd aangenomen, dat de inlander die een stuk domeingrond uit kracht eener door het bestuur verleende vergunning, ontgint, gedurende de eerste drie jaren nadat de ontginning is aangevangen, en mits hij het gebruik daarvan behoudt, de rechten heeft van een bezitter te goeder trouw en dat, na ommekomst van die drie jaren, hij vorderen kan bij vonnis van den landraad als eigenaar van hetgeen werkelijk ontgonnen is, te worden erkend. Blijkbaar bestaat tegen dergelijke uitwijzing nog minder bezwaar dan tegen het uitreiken van eigendomstitels aan bezitters van gronden in erfelijk individueel gebruik.

Het wordt evenzeer als een leemte in de agrarische verordeningen beschouwd, dat zij geen bepaling hoegenaamd bevatten omtrent de oplossing van gemeen in individueel bezit. Het onderzoek naar de rechten der bevolking op den grond heeft reeds genoegzaam licht verspreid over de oorzaken van dat gemeen bezit om te kunnen beweren, dat het veelzins een gevolg is geweest van den druk der heere- en kultuurdiensten. Met het vermeerderen van die diensten, kwamen de bezitters er toe periodiek de akkers gelijkelijk te verdeelen, ten einde voor de gesamentlijke taak, die hun werd opgelegd, over des te meer handen te beschikken. Tevens is opgemerkt, dat, wanneer heere- en kultuurdiensten verminderen, de natuurlijke neiging voor individueel bezit zich weder openbaart, de dessa-bewoners de periodieke grondverdeelingen staken en zelfs, hier en daar, overgaan tot onderlinge definitieve toewijzing der perceelen die den gemeenschappelijken bouwgrond vormen. In de kultuurwet van 1866 werd het recht van conversie van gemeen in individueel bezit formeel erkend. De definitieve verdeeling kon plaats hebben zoodra de meerderheid der rechthebbenden het verlangde, terwijl een koloniale ordonnantie, de regels zoude aanwijzen, die bij de verdeeling in acht moesten genomen worden. Het is waar,

de agrarische verordeningen beletten thans niet, dat dessagenooten hun gemeen bezit vervangen, des noods kunnen zij de in Indië bestaande Europeesche rechtsmiddelen aanwenden en bij den raad van justitie, zoo niet bij den landraad, een vonnis uitlokken, dat, overeenkomstig de artt. 573—1065 van het Burgerlijk Wetboek, de verdeeling van den gemeenen eigendom beveelt; maar, iedereen zal beseffen, dat men 't hierop niet moet laten aankomen, en, met den heer van Rees erkennen, dat de zaak te gewichtig is om haar aan het beleid der gemeenten, aan het subjectief oordeel van Europeesche of inlandsche ambtenaren over te laten. Een wettelijke verklaring is noodig, dat de verdeeling geoorloofd is, met voorschriften die een regelmatigen en rechtvaardigen afloop verzekeren.

De agrarische verordeningen beoogen, eindelijk, de invoering van een codificatie der grondrechten der bevolking, volgens hare godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, een arbeid, die, wanneer het der Indische regeering gegeven is, met de haar ten dienste staande middelen, hem te voltooien, voorzeker zijn nut zou hebben; — en een delimitatie van het grondgebied van elke der ongeveer 30,000 gemeenten van Java en Madura. Dat grondgebied zal omvatten de rijstvelden; de overige gronden die bij de gemeenteleden, met uitsluiting van de leden van andere inlandsche gemeenten, in gedurig gebruik zijn; de gronden die de gouverneur-generaal haar toevoegt met het oog op hare behoefte aan uitbreiding. Ook die arbeid schijnt veelomvattend, doch niet onuitvoerlijk. Immers, de topographisch-statistieke opnemingen moeten reeds nu de données kunnen geven voor de grensregeling van eenige duizende gemeenten en, wanneer men wil, kan in betrekkelijk korten tijd, veel in dit opzicht gedaan worden.

Wanneer men nu zou meenen, dat door de agrarische verordeningen de toestand van den inlandschen grondbezitter volledig en voor goed geregeld is, zou men zich zeer vergissen. Zijn bezit- en eigendomsrechten zijn nog altijd omringd door klippen, waarop zij schipbreuk kunnen lijden. De bedoeling van den wetgever was, zoo als de minister van Bosse het juist uitdrukte, het recht van den inlander volledig te beschermen tegen willekeurige beschikking „welk recht hij ook op den grond moge uitoefenen, „— of de grond individueel, dan wel gemeenschappelijk bezeten „worde, — of zijn recht beheerscht worde door zijn eigen onbe-

„schreven godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, dan „wel door de verordeningen uit de agrarische wet voortgevloeid, „— of hij zich een titel hebbe verschaft, of niet; —" en des inlanders recht op den grond niet meer of minder te verzekeren naar mate van den aard van zijn recht. „Integendeel," herhaalt de minister, „is het de duidelijke bedoeling der wet, dat, hetzij „de inlanders hun grond in communaal bezit, waar dit bestaat, „behouden, dan wel hiervoor individueel bezit in plaats stellen, „hetzij zij den tegenwoordigen feitelijken rechtstoestand ten op- „zichte van hun grondbezit behouden, dan wel het gebruiksrecht „door eigendom doen vervangen, alle door inlanders bezeten „gronden gelijkelijk beschermd worden tegen willekeurige be- „schikking."

Men mag 't betwijfelen of die bedoeling onder de werking der agrarische verordeningen geheel zal verwezenlijkt worden. De invloed van heere- en kultuurdiensten, — de beperkingen, die niet alleen den bezitter, maar zelfs den eigenaar worden opgelegd voor de beschikking over zijn akker, — het gemis van bepalingen, voorloopig, omtrent het ontginningsrecht der inlanlanders, en onbepaald, omtrent de conversie van gemeen in individueel bezit, eindelijk de bepaling van art. 1 van het besluit van 20 juli 1870, gehandhaafd in dat van 16 april 1872, dat alle grond waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, domein van den Staat is, dit alles te samen plaatst het inlandsch grondbezit nog steeds in een soort van nevelachtige onzekerheid, en, voorzeker, zal niemand zich verstouten te bebeweren, dat het thans den inlandschen grondeigenaar gegeven is het standpunt in te nemen, hetwelk overal elders voor grondbezitters is weggelegd.

Een posthume aanbidder van den rotting.

Ik diende in 1863 en 64 onder de bevelen van iemand die, als sergeant in Indië gekomen, in tempo doeloe langzamerhand klerk, Kontroleur en Assistent-Resident was geworden en in zijn eigen oogen zich misschien bestemd achtte om de hoogste sporten van de ladder der ambtelijke hiërarchie te bereiken, als het Gouvernement zijn eigen belang beter had begrepen en onzen vriend niet, zonder dat hij er om had verzocht, zijn eervol ontslag uit 's lands dienst had tehuis gezonden.

In de groote en bloeijende afdeeling, waarin hij geplaatst was, had in de laatste jaren de particuliere tabaksindustrie zich belangrijk uitgebreid, en een groote welvaart onder de bevolking verspreid. Doch helaas! niettegenstaande het bestuur van onzen kundigen? ijverigen? énergieken? Assistent-Resident, liet de politie er zeer veel te wenschen over. Diefstallen hadden meer dan vroeger, en nu niet alleen meer bij Inlanders, maar ook bij Europeanen plaats, ja zelfs: men was reeds begonnen een tabaksloods in brand te steken, iets dat toen in die afdeeling nog nooit gebeurd was.

Het spreekt wel van zelf, dat de Resident, een doortastend, énergiek (en nu zonder: ?) man, hem over het een en ander dikwijls en streng onderhield en hem ten ernstigste aanmaande om voor een betere politie te zorgen onder bedreiging eindelijk van andere maatregelen te zullen nemen, wanneer er geen gunstige verandering te bespeuren was.

Onze Assistent-Resident was daar niets lekker over en ging naar den Regent toe om met hem de maatregelen te bespreken, die men zou nemen om het breken en stelen bij Europeanen te

voorkomen. (Van Inlanders was minder-sprake; — zoo'n kleine diefstal bij een Javaan, daar spreekt men zoo niet over, dat maakt zoo'n éclat niet als een bij een Hollander).

De Regent nu zeide het wel niet direct, maar toch op zijn Inlandsch, dat eigenlijk de Resident zelf er de schuld van was, dat tegenwoordig meer dan vroeger gestolen werd, want dat *hij* het was, die verboden had, dat, zoo als vroeger plaats had, 's nachts op de tabaks-établissementen kemits moesten uitkomen [1]). Hij zeide verder, dat de Resident nu wel is waar strenge bevelen had gegeven om te zorgen, dat de dessa-patrouilles behoorlijk 's nachts de ronde deden en een paar maal per nacht de établissementen, die tot de dessa behoorden, bezochten, maar — dat, dat zoo ver ging als het voeten had. De loodsen lagen dikwijls ver van de dessa en, was het slecht weêr, dan ging de patrouille dikwijls niet in de kom van de dessa rond, à plus forte raison dus niet naar de tabaks-établissementen daar buiten gelegen.

Die mededeeling van den Regent beviel onzen Assistent-Resident volstrekt niet; want, hoewel hij een en ander ook wel reeds van ter zijde vernomen had, was het hem nog niet officieel gezegd en was hij dus verantwoord. Nu echter was hij niet meer tegenover den Resident gedekt en moest hij dus middelen beramen, ten einde te zorgen, dat aan het bevel van den Resident werd voldaan. Dat er gestolen werd was minder, maar dat de Resident het vernam, dat was onaangenaam!

Trouwens hij wist dadelijk raad, hoewel hij eerlijk en nederig genoeg was om mij later te zeggen, dat het middel, dat hij in praktijk bragt niet door hem uitgevonden was, maar door den Resident B...., die dat in de Residentie B.... had ingevoerd.

---

[1]) Tot dien tijd was op ieder tabaksétablissement 's nachts een wacht van 2 à 4 man, die op bevel van het bestuur daar uitkwam. Die heerendienst (die wel is waar door de respectieve ondernemers met een kleinigheid — ik meen 10 à 15 centen per man per nacht — vergoed werd) trok de Resident in — en mijns inziens zeer teregt — op grond, dat het niet aanging ieder tabaksétablissement door bijzondere politiemaatregelen te beschermen, dat een tabaksondernemer geen regt had op meer bescherming van persoon en goederen dan ieder ander en dat, wanneer hem mogt blijken, dat de gewone politie-hulpmiddelen niet toereikend mogten zijn, tot hun behoorlijke veiligheid hij eerder zijn stem zou verheffen tegen het verleenen van ieder nieuw regt van opstal, dan zulk een bezwarende politiemaatregel ten koste van de bevolking te bestendigen.

„Regent" zeide hij: „ik verzoek u dat Gij bevel geeft, dat de dessa-„patrouille zich voortaan behoorlijk voorziet van een tongtong [1]) „en daar op ferm slaat, wanneer zij een établissement nadert, „gedurende den tijd, dat zij het erf omtrekt en wanneer zij „weêr weggaat. Ik zal aan de tabaksondernemers mededeelen, „dat ik dien last gegeven heb; nu zullen zij zelf kunnen con-„troleren of de patrouille rondgaat en zoo niet mij daarvan „mededeeling doen."

Zie zoo! nu was hij weder gedekt tegenover den Resident en schreef dan ook met een soort van zelfverheffing, dat hij dien maatregel genomen had.

En werkelijk de patrouille speelde, vooral in den eersten tijd, op de citer (zoo hadden wij dat tongtong-slaan genoemd) met een kracht en volharding, een betere zaak waardig. Menig opziener sprong 's nachts verschrikt door al dat geweld uit zijn bed en toch — er werd niet minder gestolen; hetgeen zeer natuurlijk was. De dieven hoorden aan het citerspel waar de patrouille was en konden dus op hun gemak breken en stelen, want — de patrouille waarschuwde lang genoeg van te voren, wanneer het tijd werd om zich te bergen.

Een van de ondernemers maakte den Assistent-Resident daarop attent en verzocht hem te bevelen om het bespelen van den citer maar weêr na te laten. Ook die mededeeling vond hij om bovenvermelde reden zeer onaangenaam want nu was hij weder niet gedekt [2]). Doch hij begreep, met zijn gewone scherpzinnig-

---

[1]) Een stuk bamboe, waarop met een stok geslagen wordt.

[2]) Het kon onzen vriend weinig schelen of het in de afdeeling goed of slecht ging; voor één ding zorgde hij maar, namelijk dit: gedekt te zijn. In welk een groote mate hij dat deksysteem toepaste mag o. a. hieruit blijken: Toen de bovenvermelde brand plaats had gehad, kwam de Resident, zoodra hem zulks bekend werd, dadelijk van de hoofdplaats der residentie naar die van de afdeeling en vroeg onzen Assistent-Resident, wat hij in die zaak gedaan had. Doch deze had gezorgd zich te kunnen verantwoorden. „Ik heb er den Djaksa heen gezonden, Resident!" zeide hij. „„Dat is niet genoeg mijnheer,"" antwoordde de Resident, „„het onderzoek „„van zulke belangrijke zaken laat men niet aan een inlandsch ondergeschikt „„ambtenaar over. Gij zijt het hoofd van de politie in deze afdeeling; ik „„verzoek dat *u* alsnog persoonlijk in loco een onderzoek instelt en mij den „„uitslag daarvan mededeelt.""

Nu verwonderde hij zich wel, dat de Resident hem een standje had gemaakt, niettegenstaande hij toch verantwoord geweest was door het zen-

heid [1]), dat er toch wel wat waars in het beweren was, dat dat tongtong-slaan eer in het voor- dan in het nadeel van de dieven was. Hij vroeg wat de Regent er van dacht; doch die, begrijpende dat, wanneer hij voor de afschaffing stemde, hij met zichzelf in

---

den van den Djaksa, maar ging er toch den volgenden dag zelf heen. Wat en hoe hij onderzocht weet ik niet, maar wèl, dat nooit officieel is uitgekomen, wie de brandstichter is geweest. — Doch 's middags, na het vertrek van mijn chef, kwam ik op een tournée langs het établissement, waar de onder-administrateur woonde, onder wiens ressort ook het établissement behoorde, waar die loods was afgebrand, en stapte zooals gewoonlijk een oogenblik bij hem af. „Wel mijnheer! wat doet het mij een genoegen, dat u net „hier komt. Ik zit met mijn handen in het haar; u kunt mij zeker helpen. U weet, dat de Assistent-Resident van morgen te S. is geweest om „die zaak van den brand te onderzoeken en nu heeft hij mij bij het „heengaan een massa verteld en, zoo ik geloof ook gezegd, dat ik hem „een brief moest schrijven om hem medetedeelen, dat hij daar geweest „is. Dat kan natuurlijk niet — maar weet u nu niet, wat hij bedoeld „kan hebben." „„Wel zeker"" antwoordde ik „„gij hebt hem zeer goed „„verstaan; hij wil zoo'n brief hebben van u, om gedekt te zijn tegen- „„over den Resident en om dien te kunnen vertoonen, als de Resident hem „„eens niet mogt gelooven, wanneer hij zeide, dat hij daar geweest was."" „Maar denkt hij dan, dat de Resident *mij* meer zal gelooven dan *hem*." — „„Wat hij denkt"" zeide ik „is bij dien man moeijelijk uit te maken en „„zeker zou *ik* u nooit vragen om mij zulk een brief te schrijven, maar „„ik kan u verzekeren, dat gij hem goed verstaan hebt, dat hij zulk een „„brief van u verlangt; daar ken ik hem genoeg voor."" — „Maar mijn- „heer! hoe moet ik zulk een brief inrigten" — „„Hebt gij pen en papier „„hier bij de hand?"" vroeg ik. En toen mij dat gebragt was, schreef ik den volgenden brief:

T....... den......

Ik heb de eer UEd.G. mede te deelen, dat UEd.G. heden morgen te S.... geweest zijt om een onderzoek in te stellen naar de brandstichting, die daar heeft plaats gehad.

De onder-administateur van T.......
S.......

Dien brief teekende de Heer S....... en daar ik naar de hoofdplaats terug moest, nam ik hem mede. Voor de woning van den Assistent-Resident gekomen, overhandigde ik hem den hoofdoppasser, met het verzoek zijn chef mede te deelen, dat de Kontroleur hem medegebragt had; hij mogt soms anders eens geen acht slaan op de hand waarmeê de brief geschreven was!

[1]) Soms liet die hem echter wel eens in den steek o. a. bij de volgende gelegenheid. Eens op een morgen zat hij bij mij op den achtergalerij toen

tegenspraak zou komen, zeide, dat hij vond, dat men de tong-tong dóór moest laten slaan, want dat de Resident wilde dat de patrouille behoorlijk rondging, dat men *nu* ten minste zeker wist dat zij dat deed en men dus de bevelen van den Resident opvolgde, terwijl, als men het slaan afschafte, de patrouille te huis bleef en men dus in strijd handelde met 's Residents bevelen.

Ook *dat* begreep de Assistent-Resident. Voorwaar een moeijelijke positie! In welke pénibele omstandigheden toch zulk een Assistent-Resident komen kan! Wat nu te doen? De zin van den partikulier doen?.... dan was hij niet gedekt; en zou de Regent hem dan niet tegenwerken? Met zijn Kontroleurs was hij reeds op geen te besten voet en wanneer hij nu nog den Regent tegen zich kreeg, dan begreep hij wel, dat zijn dagen te B.... geteld waren. De wil van den Regent volgen?.... dat was ook gevaarlijk, want dan zouden die Europeanen in de binnenlanden (die er eigenlijk niet hoorden, omdat zij geen ambtenaren waren) het wel eens in hun hoofd kunnen krijgen om over hem in de courant te gaan schrijven en voor niets ter wereld was hij zoo bang als voor courantengeschrijf. Wat nu te doen? op de citer laten spelen of niet? Hij dacht en peinsde, trok zijn stropdas regts en links (want bij deftige gelegenheden had hij altijd nog zoo'n halsband om als een souvenir uit zijn soldatentijd [1]), riep een paar maal om api om de akelige stilte gedurende zijn gewigtige en diepe verpeinzingen een weinig te breken en.... in eens komt een trek van vreugde op zijn gelaat. Men kon het hem aanzien, dat hij over zich zelf tevreden was, hij scheen het moeielijke vraagstuk op een schitterende wijs te hebben opgelost.

---

hij, toevallig op de Amerikaansche klok, die daar hing, ziende, verschrikt opsprong, zeggende: „Het is al tien minuten over één (zijn gewone tijd van déjeuneren); „ik moet weg." — Onwillekeurig keek ik ook naar de klok, en zeide: „„Het is nog tien minuten vóór één, U behoeft U zoo „„niet te haasten, U kunt nog op uw gemak naar huis rijden."" — „Neen", antwoordde hij, „het is al tien minuten óver één." En toen ik daarop zweeg, stond hij een oogenblik onbewegelijk stil, staarde beurtelings mij en de klok aan (er ging toen wat om in dat hoofd!) en zeide, met zijn arm en uitgestrekte wijsvinger een ronddraaijende beweging van den linker- naar den rechterkant makende, bedaard en kalm: „O ja! 't is waar, 't gaat zóó rond!"

[1]) Hij had er nog meer: op zijn vendutie kocht ik zijn uitklopper en knoopenschaar met zijn stamboeknummer er op.

Hij kuchte, ging deftig regtop zitten en met een stentor-stem zeide hij: „Regent! laat de patrouille als zij bij de tabaks-établissementen komt op de tongtong slaan" — de Regent kuchte en glimlachte — „maar" vervolgde hij en nu den ondernemer zijdelings aanziende „maar zóó zacht, dat alléén de heeren particulieren en niet de „dieven haar kunnen hooren."

Die geschiedenis kwam mij onwillekeurig voor den geest bij het lezen van het opstel van den Heer A. H. B. G. in de 2e Afl. van dit jaar van het Album der Natuur. Schrijver geeft ons daarin een zeer uitvoerige en plastische beschrijving hoe in 1822 op de korvet „den Arend" op de rivier van Palembang de matroos 1e klasse THIJS NUISKER „een van de knapste zoowel als „de braafste matrozen van het schip" iemand „in de eerste kracht des levens" en HANS CHRISTIAANSEN „knap en braaf als de eerste, die zich gelijk deze nimmer eenige straf op den hals gehaald had" tengevolge van de „verschrikkelijkste strafoefening," die S. gedurende zijn 16jarigen diensttijd ooit heeft bijgewoond „na in een staat van volslagen dolheid verkeerd te hebben, met het schuim op den mond, onder het ijlhoofdig slaken van de ontzettendste kreten en hun beul vervloekénde, in den loop van denzelfden en den volgenden dag den laatsten adem uitbliezen."

Nu zou men meenen, dat als men ééns twee zulke brave mannen had zien doodranselen, omdat zij de zeer vergeefelijke fout hadden begaan om met hun kameraden te drinken uit een vat arak, waaruit bij het ophalen uit het achterruim den bodem was geslagen, dat dit ééne voorbeeld van kannibaalsche wreedheid voldoende zou geweest zijn om een ieder, maar vooral den schrijver, den ooggetuige, die toen nog pas 11 jaar oud was, met een diepen en innigen afkeer te vervullen zoowel jegens den beul, den kommandant, „die met de volmaakste onverschilligheid des voor- en namidags aan bakboord wandelde (de lijken lagen aan stuurboordszijde onder het halfdek) gelijk zijn gewoonte was zijn lange pijp rookende", als tegen de onmenschelijke strafoefening, door S. teregt „een barbaarsche wreedheid" genoemd.

Doch neen; S. zegt, dat hij dien man zonder hart en gevoel „nog elf jaar daarna gesproken heeft en dat die „gestorven is met de reputatie, die hij altijd genoten

„had van een zeer geacht hoofdofficier, braaf echt-„genoot en vader." En wat nu de strafoefening aangaat, die de kans geeft dat dergelijke moordtooneelen zich herhalen, zoo noemt de schrijver het een „ziekelijke teêrgevoeligheid" bij hen, die voor de afschaffing ijveren. En toch: S. „verfoeit" de beschrevene „barbaarschheid zoo sterk als iemand ter wereld" en noemt een kleine Lampong aap, die daar aan boord was en blijken gaf van innige gehechtheid aan zijn meester, een der doodgeranselden, een „edeler dier" dan „de moordenaars van het voorwerp zijner toegenegenheid." Maar aan den anderen kant noemt hij hen, die de ligchamelijke kastijding als straf verafschuwen, „hedendaagsche philantropen", „ziekelijk teergevoelig," en beweert „dat de sentimentaliteit tegenwoordig zoo veel vorderingen maakt en er zoo veel van die goedkoope waar bestaat."

Ik geloof dus, dat S. zoo wat denzelfden weg op wil als mijn Assistent-Resident b. v.: slaan; maar zóó, dat de patienten het niet of bijna niet voelen. Welnu! ik ben tegen iedere ligchamelijke kastijding en bovendien niet gewoon te transigeren met principes, maar als ik het nu met de voorstanders van het behoud van rotting, cat with nine tails, of hoe ook verder die folterwerktuigen mogen heeten, eens kan worden b. v. om niet meer dan 10 slagen te doen uitdeelen en dan b. v. met een eind touw niet dikker dan een zeilgaren, dan zal ik ditmaal mijn principe prijsgeven. Ik ben echter geen zee-officier en, hoewel ik reeds eenige groote zeereizen gemaakt heb, niet genoeg op de hoogte om te kunnen beoordeelen, hoeveel dikker men het touwtje mag nemen, zonder tot de dikte te komen, die men noodig heeft iemand pijn te kunnen doen lijden. Ik heb daar geen verstand van en wil dat gaarne door den S. laten bepalen, maar waar ik wèl verstand van heb is hiervan: om hem teregt te wijzen, wanneer hij zich op een terrein beweegt, waar hij blijkbaar een volslagen vreemdeling is, namelijk dáár, waar hij beweert dat: „sedert de afschaffing der „rottingstraf in Indië DE MISDADEN ZOO TOEGENOMEN ZIJN[1]), „dat overal de gevangenissen te klein zijn om de „schuldigen te bergen."

---

[1]) *Ik* onderstreep.

S. meent dus, dat de Inlanders tengevolge van de afschaffing van de rottingstraf slechter zijn geworden, dat het aantal dieven, brandstichters, moordenaars, enz. sedert eenige jaren sterk is vermeerderd, omdat de moraliserende rotting in onbruik geraakt is, en dat is niet waar. Dat op sommige plaatsen de gevangenissen overvuld zijn, geef ik toe, maar dat zulks een gevolg is van het toenemen der misdaden, en wel omdat men den rotting opgeborgen heeft, is geheel verkeerd gezien. De oorzaak ligt ergens anders, en wel hier: dat men nu, in plaats van 10 of 20 rottingslagen als straf op te leggen, dwangarbeid of gevangenisstraf daarvoor in plaats geeft. Rottingstraf toch werd bijna nooit tegelijk met dwangarbeid opgelegd, tenzij de politieregter voorzigtigheidshalve den afgestrafte tot den avond in de gevangenis hield, om hem niet in de gelegenheid te stellen toe te geven aan mogelijke, plotselinge opwellingen van wraakzucht, die misschien, ten gevolge van de uitgestane pijn, bij hem mogten zijn opgekomen.

Al was dus het aantal gestrafte delicten hetzelfde gebleven, dan zouden toch de gevangenissen thans zwaarder bevolkt zijn dan eenige jaren geleden. Doch ik geef toe, dat thans meer overtredingen en misdaden worden gestraft dan toen. Doch is dat ook een bewijs, dat er thans meer gepleegd worden? Ja — doch dan moet men aannemen, dat vroeger ieder délict aangegeven, ontdekt en gestraft werd. En dat mag nu al de een of ander gelooven, onbekend met hetgeen toen en thans nog in de binnenlanden geschiedde en geschiedt, maar niemand, die geen vreemdeling in Jeruzalem is, zal dat durven toestemmen.

Vroeger stal en roofde men in de binnenlanden, zonder dat het Europeesch bestuur, dat toen zeer zwak vertegenwoordigd was [1]) en dus ver uit de buurt woonde, er iets van vernam. In sommige dessas had men personen, die er een bedrijf van

[1]) Om één voorbeeld te nemen: Vroeger bestond de residentie Bezoeki uit de afdeeling der hoofdplaats en de Assistent-Residentiën Pradjekan en Probolinggo. Drie Europesche ambtenaren waren toen over die oppervlakte van 5126 □ palen met de politie en justitie belast. Thans bestaat het personeel daartoe over diezelfde oppervlakte uit 2 Residenten: die van Bezoekie en Probolinggo, 4 Assistent-Residenten: die van Bondowosso, Panaroekan, Kraksaän en Loemadjang, terwijl nog, door de benoeming van 2 Presidenten van landraden, die administratieve ambtenaren in den laatsten tijd voor een groot deel van hun regterlijke functiën zijn ontheven.

maakten gestolen buffels, runderen, etc., tegen een bepaald lo
geld terug te bezorgen. En men nam die personen liever in de
arm dan het bestuur, omdat men dan bijna zeker was zijn ge
stolen goed terug te krijgen tegen een prijs, minder dan de
waarde, terwijl een enkele, die zich tot het bestuur vervoegde
ettelijke keeren naar verschillende ambtenaren heen en weêr
moest loopen, dat ook, met het verblijven van eenige dagen op
de hoofdplaatsen veel geld kostte, en zich ten slotte tevreden
stellen met de tijding, dat noch het gestolene noch de dader te
ontdekken was.

En dat is thans niet meer het geval, ten minste niet dan als uitzondering. 't Is waar, ook thans beproeft nog wel eens hier of daar een dessa- of districtshoofd uit gemakzucht of uit vrees voor straf of ontslag over zijn slechte politie, om een hem ter kennis gekomen strafwaardig feit voor het Europeesch bestuur te verzwijgen, doch dat is een zeldzaamheid. Sedert het Europeesch personeel in de binnenlanden is vermeerderd, is politie en justitie nog wel lang niet wat zij wezen moet, maar mag men toch als regel aannemen, dat bijna alle overtredingen en misdrijven ter kennisse van het Europeesch bestuur komen en dat, zoo ook niet alle, toch oneindig meer misdadigers in handen van de justitie vallen en veroordeeld worden dan vroeger.

Ziedaar de redenen waarom de gevangenissen op sommige plaatsen overbevolkt zijn; niet omdat tijdens het rottingstelsel de Inlanders zooveel braver, eerlijker, deugdzamer waren dan thans, gelijk S. meent; en in plaats van — zooals S. gaarne zou zien — weder de middeneeuwsche afschuwelijke rottingstraf in te voeren, moet men hoe langer hoe meer politie- en justitie-ambtenaren aanstellen. En mogen dan de gevangenissen te klein zijn, dan acht ik het toch beter — op het gevaar af van door den heer A. B. H. G. voor een „hedendaagsch philantroop" en voor „ziekelijk teergevoelig" gehouden te worden — ze door grootere te vervangen, dan terug te keeren tot de menschonteerende rottingstraf.

den Haag, Maart 1873.

VAN VLEUTEN.

Nog iets over de landrente in Bombay.

Official correspondence relating to the system of revenue survey and assessment and its administration in the Bombay presidency, with the proceedings of the Bombay legislative Council and the debates on the introduction of Act I of 1865, containing also the revised „Survey Rules," Act I of 1865, Act IV of 1868, and selections from the official correspondence connected with the „Joint Report." — Printed bij order of the government of Bombay, Bombay 1869.

Ziedaar een boek met een langen titel, die ons door zijne uitgebreidheid herinnert aan het opschrift van een dier slecht gedrukte en slecht geschreven pamphletten uit de 17de eeuw, die men kent. Het is een titel die bijna tegelijk als bladwijzer zou kunnen dienen, ware het niet dat de orde die in het boek wordt gevolgd, de chronologische orde, anders is dan die van den titel. Maar het boek zelf is allerbelangrijkst; den vriend, die het door zijn nasporingen voor mij ontdekte en door zijn invloed wist te bewerken dat het mij ten gebruike werd afgestaan, breng ik hiermede mijn oprechten dank. Men stelle zich voor dat de Gouverneur-Generaal al de stukken uitgaf, die over de nieuwe regeling der landrente tusschen de verschillende autoriteiten op Java zijn gewisseld, zooals de adviezen van den Raad van Indië, den directeur van het Binnenlandsch Bestuur, den Gouvernements-secretaris, en wie verder over de zaak mogen geadviseerd hebben; het licht, dat daardoor over de nieuwe regeling zou worden verspreid, zou niet grooter zijn dan dat, hetwelk in dit boek over het landrentestelsel van Bombay opgaat. Voor ieder die de geschiedenis, de beginselen en de uitkomsten van dit stelsel wil leeren kennen, is het een onschatbare bijdrage. En de Engelschen mogen er trotsch op zijn, dat zij zulk een boek

kunnen uitgeven; als iemand hun vraagt hoe zij thans Indië besturen, kunnen zij veilig naar dit boek verwijzen en zeggen: „Oordeel zelf; hier vindt gij, ja, de groote fouten en zonden die wij vroeger gepleegd hebben, maar ook de geschiedenis van alles wat wij gedaan hebben om het gestichte kwaad te herstellen. Hier ziet gij, welke koloniale politiek nu door ons wordt toegepast en welke onze beginselen zijn." Want het zijn edele en verstandige beginselen, gegrond op de eenvoudige waarheid dat er harmonie van belangen is tusschen de regeering en hare onderdanen, en dat een welvarende bevolking de eerste voorwaarde is van een bloeiend financiewezen.

Even als de Nederlanders op Java, hebben de Engelschen in Bombay door een bittere ondervinding geleerd, welke nadeelige gevolgen uit de miskenning dezer waarheid voortspruiten. Het jaar 1835 schijnt het tijdstip te zijn, waarop een keerpunt in de geschiedenis van Engelands koloniale politiek ten opzichte van Bombay valt waar te nemen, en met groote openhartigheid worden ons de fouten medegedeeld, die vóór dat tijdstip met betrekking tot de landrente zijn gepleegd. Het is een donkere bladzijde die men voor ons ontrolt. Wat wij daar lezen, overtreft het ergste, dat de geschiedschrijver der dwangkultuur op Java verhalen kan. Er bestond destijds in Bombay een stelsel van hoofdelijken aanslag, maar hoe gebrekkig was het ingericht! Men had de velden laten opmeten en classificeeren, doch, evenals in Madras, door onbekwame inlanders, die het werk zoo slecht mogelijk hadden verricht. Toen bij wijze van proef later een uitgestrektheid van 79,000 acres hermeten werd, bleek bijna een derde der velden ongeveer 16 pCt. kleiner te zijn dan opgegeven was. Nog verkeerder was de classificatie geweest; men had de wonderlijkste dwalingen begaan en daardoor goede gronden als slecht, slechte als goed opgegeven. Maar de aanslag zelf, en hier lag de voornaamste fout, was veel te hoog opgevoerd, hooger dan de bevolking dragen kon, en de regeering schijnt dit niet te hebben ingezien, noch kennis te hebben gedragen van al de gruwelen die in haar naam geschiedden om de landrente te doen binnenkomen. Men verhaalt ons van lieden, die, toen zij niet konden betalen wat zij schuldig waren, op de wreedste wijze waren gepijnigd. Men had ze blootgesteld aan de hitte der zon, men had ze laten staan met zware steenen op het hoofd, of nederleggen met gewichten op de borst. Meedoo-

genloos was dikwijls hun vee, hun laatste middel van onderhoud, verkocht ter voldoening der landrente. Door zware en steeds toenemende achterstanden ondermijnd was de landbouw op vele plaatsen te gronde gegaan. Het was geen zeldzaamheid meer, dorpen aan te treffen, die bijna verlaten waren; ja sommigen waren het geheel. De inlander noemde deze „bechiragh", dat is, zonder licht, omdat er nergens een licht meer brandde. Een der ambtenaren, die dit alles heeft bijgewoond, vergelijkt de werking van zulk een stelsel, om den demoraliseerenden invloed die er van uitgaat, bij een vergif dat zich alom verspreidt, tot in de diepste schuilhoeken doordringt en overal de levenssappen doet opdroogen. Demoraliseerend waren zelfs de middelen, die men aanwendde om het kwaad te temperen, met name de remissiën, die men in grooten getale moest toestaan en die een nieuwe bron werden van bederf. Kortom de toestand was onhoudbaar geworden; voor de bevolking, die „in de diepste armoede was verzonken", en voor de regeering, wier inkomsten ieder jaar verminderden. Uitdrukkelijk wordt ons verzekerd, dat deze schildering niet de minste overdrijving bevat en dat allen, die den staat van zaken in Bombay vóór veertig jaren gekend hebben, hare juistheid erkennen.

In 1835 is er verandering gekomen. Achtereenvolgens zijn in verschillende districten de gronden andermaal gemeten en geclassificeerd en naar een veel lageren maatstaf in de landrente aangeslagen. Het schijnt echter dat men niet overal naar dezelfde beginselen is te werk gegaan; ten minste in 1847 achtte de regeering het wenschelijk, een Commissie van drie personen te benoemen om te onderzoeken, welke de beste middelen waren om eenheid en verband te brengen tusschen de verschillende stelsels, maar ook om van de uitkomsten der opneming goed partij te trekken en ze in het vervolg zuiver te houden. Deze Commissie heeft haar mandaat met groote zorg uitgevoerd en een belangrijk rapport ingediend — het hierboven bedoelde „Joint Report" — dat het eerste stuk uitmaakt van de Official Correspondence. De regeling die door haar voorgesteld en met geringe wijzigingen in 1849 tot stand gekomen is, is dezelfde, die ik in mijn vorig opstel heb beschreven.

Een paar punten zijn toen echter, bij gemis van bronnen, niet volkomen toegelicht, inzonderheid dat gedeelte der regeling, dat betrekking heeft op hetgeen de „kunstmatige groep van

velden" is genoemd. Het blijkt nu, dat deze uitdrukking minder juist is en dat men in Bombay den zuiver hoofdelijken aanslag nog veel meer nabij is gekomen dan ik, naar Campbell's mededeelingen, onderstelde. Ziehier hoe het met de zaak is gelegen. De commissie van 1847 heeft zich afgevraagd of het doelmatig of zelfs mogelijk was ieder stukje gronds afzonderlijk aan te slaan en zij is tot eene tegenovergestelde overtuiging gekomen. In de eerste plaats zijn er in Bombay akkers, toebehoorende aan groepen van personen, die ze door erfenis verkregen en in onverdeelden eigendom behouden hebben. De stukjes, waaruit die akkers bestaan, worden gedurig verruild en op nieuw verkaveld, en het was dus ondoenlijk ze elk afzonderlijk te belasten. Voor zoover nu alleen deze akkers bedoeld zijn, kan men van een groep spreken, maar die groep is allerminst kunstmatig. In de tweede plaats zijn er sommige akkers, die wel ieder aan een bepaald persoon toebehooren, maar die bijzonder klein zijn, kleiner dan de meeste anderen, en ook deze gronden heeft de commissie gemeend dat met anderen gezamenlijk in de landrente aangeslagen konden worden. Daar nu evenwel een maatstaf noodig was om te bepalen of men een veld klein of van normale grootte zou noemen, heeft de commissie voorgesteld om in den regel de uitgestrektheid die met twee ossen bebouwd kan worden als minimum te nemen, daarbij wel in het oog houdende dat dit minimum niet overal hetzelfde mag zijn, maar af moet hangen van de gesteldheid van den grond. In den regel: want ongelijksoortige grootheden, gronden die niet bij elkander passen of waarop niet dezelfde soort van rechten wordt uitgeoefend, wilde de commissie in elk geval gescheiden hebben, al moest men daartoe ook een uitgestrektheid belasten die kleiner was dan het minimum.

De commissie geloofde, dat bij een inrichting als deze, akkers die aan verschillende personen behooren (gronden in gemeenschappelijk bezit natuurlijk daargelaten) zelden bij elkander gevoegd zouden worden, daar verreweg de meeste boeren twee, zoo niet meer, ossen bezitten. Hieruit blijkt derhalve dat het minder juist is om te spreken van een kunstmatigen groep of zelfs van een kunstmatig veld (artificial field), maar dat het beter zou zijn de regeling aldus voor te stellen: Er is voor iedere streek een minimum bepaald voor de normale grootte van een akker. Wat nu kleiner is dan die normale uitgestrektheid, wordt, be-

houdens zekere uitzonderingen, niet op zich zelf, maar in vereeniging met andere gronden aangeslagen.

Maar wat is nu het doel geweest van deze regeling? Het hoofddoel was stellig: vereenvoudiging der administratie. Intusschen blijkt duidelijk, wel niet uit het Rapport der Commissie, maar uit de overige stukken, dat nog een ander doel is beoogd. In 1847 lagen de gebeurtenissen, die kort te voren in Ierland hadden plaats gegrepen, nog versch in het geheugen en het is dus niet vreemd dat het gevaar van versnippering of overmatige verdeeling van den grond aan de commissie levendig voor den geest heeft gestaan. Tegen dat gevaar heeft zij willen waken, en wel door twee middelen. In de eerste plaats door de bezitters van kleine stukjes grond in een ongemakkelijken toestand te brengen; want hoe minder begeerlijk die toestand werd gemaakt, zoo dacht men, hoe minder het zeer kleine grondbezit zou toenemen. Een der gecommitteerden, Capt. Wingate, komt er rond voor uit: „Indien de „middelen van een landbouwer zoo gering zijn, dat hij slechts „een gedeelte van een normalen akker bebouwen kan, zou het „naar mijn gevoelen een weldaad zijn, aan de maatschappij bewezen, als men het land uit zijn handen kon overbrengen in „die van een meer bemiddeld persoon, die het geheele veld kan „bebouwen."

In overeenstemming met dit denkbeeld is in art. 8 der regeling van 1849 bepaald, dat, indien een gedeelte van een veld verlaten en noch door de bezitters der overige deelen noch door iemand anders aanvaard wordt, het geheele veld ter beschikking gesteld moet worden van de regeering. Deze min of meer draconische bepaling is later, in de Ordonnancie van 5 februari 1869, waarbij de geheele regeling van 1849 is herzien, gewijzigd: als het onderstelde geval zich voordoet, zal de landrente, die over het verlaten gedeelte verschuldigd was, over de andere stukken worden omgeslagen. De zaak is dus nu anders geregeld, maar het beginsel is niet prijsgegeven, want de bedoeling om de bezitters der overige stukken te dwingen, het verlaten gedeelte bij hun eigen grond te trekken, is duidelijk. En nog uit andere bepalingen in de regeling van 1869 blijkt het, hoezeer nog het oude beginsel wordt vastgehouden. Zoo zegt bij voorbeeld art. 4 dat, indien iemand sterft en meer dan éénen erfgenaam achterlaat, elk der erfgenamen wel als wettig bezitter van een gedeelte van een „Survey field" erkend kan worden, maar slechts

als „medebezitter" (joint occupant); en die medebezitters zijn, wat de betaling der landrente betreft, „ondergeschikt" aan den (hoofd-) bezitter: indien het noodig is kan deze tot invordering van hun aandeel in de landrente dezelfde middelen tegenover hen gebruiken, die een eigenaar tegenover een nalatigen pachter ten dienste staan. Ja, de wetgever gaat nog verder. Niet eens elk gedeelte van een veld kan ten name van een joint-occupant worden geboekt, want voor ieder district bestaat een minimum-uitgestrektheid, en geen land dat kleiner is dan dit minimum kan ten name van iemand, wie het ook zij, worden ingeschreven.

Nog door een tweede middel heeft men bij de regeling van 1849 grondversnippering willen tegengaan. Degenen die destijds reeds gronden bezaten, hadden verkregen rechten, die natuurlijk geëerbiedigd werden; maar ten aanzien der woeste gronden was de regeering volkomen vrij en niets belette haar om, terwijl zij de ontginning dier gronden gemakkelijk maakte, tevens aan het recht van ontginning bepalingen te verbinden die zij heilzaam achtte. Van daar art. 12, dat aldus luidt: „Als twee of meer landbouwers met elkander overeenkomen „om een woesten grond te ontginnen, moet de grond worden „ingeschreven ten name van een van hen, die dan als bezitter „zal worden aangemerkt." De regeering zou derhalve slechts één rechthebbende erkennen, hoe velen er ook zijn mochten, en zij werkte daardoor in de hand dat in den regel slechts één persoon de ontginning van een afgebakend veld ondernam. Wij vinden hier tevens het antwoord op de vraag, die ik in het vorig opstel heb gedaan, of het volstrekt noodig is dat de woeste dorpsgronden reeds bij voorbaat worden afgebakend, opgemeten en aangeslagen, eer nog een inlander den wensch te kennen heeft gegeven van ze te ontginnen. Het antwoord hangt hoofdzakelijk hiervan af, of versnippering van den grond een werkelijk of een denkbeeldig gevaar is. Is het een werkelijk gevaar, dan pleit zeer veel voor het stelsel dat in Bombay is gevolgd; want door den grond reeds bij voorbaat af te bakenen, slechts de ontginning van een geheel stuk toe te laten en niet meer dan één persoon als rechthebbende te erkennen, werkt men ongetwijfeld de ontginning van kleinere stukken tegen. Maar wat daarvan zij, men kent nu het motief, dat de regeering van Bombay heeft geleid, toen zij de ontginning van woeste dessagronden aan zekere bepalingen heeft gebonden. Straks zullen wij zien, dat die bepa-

lingen de ontginning niet belemmerd hebben, want de geschiedenis van Azië levert misschien geen tweede voorbeeld van zulk een uitbreiding van den landbouw, als waarvan Bombay sedert 1850 getuige is geweest.

Door bij dit gedeelte zoo lang stil te staan, heb ik er misschien een grootere beteekenis aan gegeven dan het werkelijk bezit. Men zou kunnen denken dat zorg tegen versnippering van den grond de hoofdzaak was der regeling van 1849, en dat zou een dwaling zijn. Hoofdzaak was de aanmoediging van den landbouw, en dit doel wilde de regeering bereiken door den inlander een groot belang te geven bij de verbetering der kultuur. Twee middelen moesten daartoe dienen. Vooreerst, gelijk men reeds weet, vaststelling der landrente voor 30 jaren, en vervolgens een zeer matige heffing. Uit de stukken blijkt dat inzonderheid aan dit laatste een groote waarde werd toegekend en thans, nu het stelsel geruimen tijd heeft gewerkt, hecht men er, indien dit mogelijk is, nog meer aan dan vroeger. Immers, de regeering is er van overtuigd, dat fiscaliteit de grootste fout is op het gebied der belastingen en dat vooral aan het plegen van die fout de ellendige toestand is te wijten, waarin Bombay eertijds was verzonken. Men leest in een redevoering van den Gouverneur, Sir Bartle Frere, in 1864 in den Wetgevenden Raad van Bombay gehouden, de volgende woorden: „The true secret of a good „land revenue system is moderation in demand." (Het groote geheim van een goede regeling der landrente is matige eischen te stellen). Van deze gedachte is men uitgegaan. Wees matig in uwe eischen en de grond zal in waarde stijgen; de kapitaalvorming zal worden aangemoedigd, de welvaart der bevolking zal toenemen. Er zijn twee wegen die tot een meerdere opbrengst der landrente kunnen voeren. De eene, die in verhoogde heffing bestaat, leidt onmiddelijk tot het doel, maar ten koste van het welzijn der inlanders; en is de landrente eenmaal tot een zeker cijfer geklommen, dan is op dien weg in geruimen tijd geen vermeerdering van opbrengst meer te vinden. De ander, die in het aanmoedigen der ontginning van woeste gronden bestaat, doet het doel misschien niet zoo spoedig bereiken, maar brengt ten slotte veel verder, en wat het schoonste is, niet ten koste der bevolking, maar juist door haar welzijn te verhoogen. In Bombay heeft men den tweeden weg ingeslagen. — Laat ons nu nagaan, welke uitkomsten men daardoor verkregen heeft

„Het is onmogelijk," zoo zegt de Gouverneur in de redevoering, die straks is aangehaald, „het is onmogelijk om aan iemand, „die het land vroeger niet gezien heeft, een denkbeeld te geven „van de gunstige verandering, die in datzelfde Indië, dat altijd „als zoo onveranderlijk wordt voorgesteld, heeft plaats gegrepen." Waar eertijds armoede heerschte, is nu welvaart. Achterstanden van landrente, voorheen zoo veelvuldig, zijn nu bijna onbekend. De ontginning van woest land is dermate toegenomen, dat de uitgestrektheid bebouwde gronden, die in de 13 collectoraten van Bombay in 1850/51 12.691.111 acres bedroeg, in 1860/61 tot 17.992.757 acres was gestegen, zijnde ruim 40 pCt. meer. Met deze cijfers voor oogen behoeft men zich niet te verwonderen over de aanzienlijke vermeerdering van de opbrengst der landrente in Bombay, die in het vorig opstel is vermeld. Ziehier nog eenige opgaven dienaangaande, die in het werk, dat ons thans bezig houdt, worden aangetroffen. In het districht Poona bracht de landrente in 1838/39 567.319 Ropijen op, in 1862/63 997,414 Ropijen. In Ahmednuggur: in 1838/39 1.072,225, in 1862/63 1.927.277 Rop. In Sholapoor: in 1838/39 698.106, in 1862/63 1.310.575 Ropijen. Men berekent dat in geheel Bombay de woeste gronden van 1850/51 tot 1860/61 met $^2/_3$ zijn verminderd. Zoo goed en zoo voordeelig tevens heeft het stelsel gewerkt, dat particuliere personen, inlandsche hoofden en lieden die buiten het rechtsgebied van Bombay wonen, het op hun landen hebben toegepast.

Slechts een paar punten heb ik aangestipt; wie de regeling der landrente in Bombay meer in bijzonderheden wil leeren kennen, zal wel niet verzuimen het hier aangekondigde boekdeel zelf ter hand te nemen. Het zij mij echter vergund nog bij een ander onderwerp stil te staan, namelijk bij de wettelijke regeling van het grondbezit in Bombay die in 1865 is tot stand gekomen en die insgelijks in dit werk wordt medegedeeld. Vóór 1865 had de regeering wel is waar feitelijk het recht van den landbouwer op zijn grond altijd erkend, maar niet wettelijk. Zooals meer gebeurt, was het gebruik de wetgeving voorbijgesneld en het werd nu tijd deze laatste in overeenstemming te brengen met den bestaanden toestand. Aanzienlijk was de waarde van het land gestegen; voor 10 of 12, volgens sommigen zelfs voor 30 maal het bedrag der landrente werden dagelijks gronden verkocht. Maar de rechten, die de bezitters dier gronden daarop uit-

oefenden, waren tot dusver nergens beschreven; de wet erkende ze nog niet. Deze leemte nu is door de verordening van 1865 aangevuld. „Door haar", zoo lezen wij, „worden de voordeelen van „alle verbeteringen, uit eigen kapitaal en andere hulpbronnen „verkregen, aan de eigenaars en bezitters der gronden gewaar„borgd, en wordt het recht van bezit, onder de eenige voorwaarde „van betaling der vastgestelde landrente, verklaard te zijn een „vervreemdbaar en erfelijk eigendom, waarin de bezitter na „afloop van den termijn, waarvoor de landrente is bepaald, stil„zwijgend zal worden bevestigd, onder dezelfde eenige voor„waarde van betaling van den vastgestelden aanslag." Deze verordening geeft dus aan den inlander al de rechten die onder individueelen eigendom worden verstaan. Artikel 36 zegt het uitdrukkelijk. „The occupant of a survey field or recognized share „of a field or number, shall not be deprived of his right of „occupancy in the said field or recognized share of a field by „any Revenue Officer so long as he continues to pay the assess„ment due thereon. This right of conditional occupancy is de„clared to be a transferable and heritable property; „and any person, lawfully and authorisedly in occupation of „any land at the expiration of a settlement lease, who shall „consent to the rate which may be assessed on his land at a „revision of assessment, shall be continued in his occupancy „without question."

Letterlijk opgevat wordt hier de inlander, die zijn landrente betaalt wel niet tot eigenaar gemaakt van den grond dien hij bebouwt, maar alleen van het gebruiks- of bezitrecht op dien grond. In de practijk zal dit echter wel geen verschil opleveren, en metterdaad komt de zaak daarop neder, dat iedereen, die getrouw zijn landrente voldoet, vrij over zijn grond kan beschikken. Nergens leest men, dat het recht van vervreemding is beperkt of bemoeilijkt, dan alleen voorzoover men de versnippering van den grond heeft willen tegengaan.

Maar hoe? Hebben wij dan bij gelegenheid der debatten over de kultuurwet van den Minister Fransen van de Putte niet gehoord; welke jammeren voor een Indische bevolking de invoering van den individueelen grondeigendom oplevert? Heeft men ons niet gezegd dat zulk een maatregel den ondergang van Java zou veroorzaken? De argelooze inlander zou een prooi worden van listige Arabieren of Chinezen en zijn grond aan hen verkoopen

of verpanden. Het proletariaat zou zijn toekomst zijn. Bij al wat hun dierbaar was heeft men de leden der Tweede Kamer bezworen om toch hun goedkeuring te onthouden aan een wet, die zooveel ellende zou teweegbrengen. En de Kamer heeft zich laten overtuigen. Liberalen en conservatieven hebben saamgewerkt om den Minister te doen vallen, die in zijn overmoed zulk een wet had voorgesteld. Is men nu in Bombay voor al die gevaren blind geweest en heeft men niet geschroomd er een regeling in te voeren, waarvoor in Nederland, toen hetzelfde ten behoeve van Java werd gevraagd, de bekwaamste en voorzichtigste lieden zijn teruggedeinsd?

Ik kan hierop slechts bevestigend antwoorden. Het boekdeel, dat voor mij ligt, behelst al de debatten, die in den Wetgevenden Raad van Bombay over de verordening van 1865 zijn gevoerd en ik zocht daar te vergeefs naar een aanwijzing der gevaren die ons in 1866 met zulke donkere kleuren zijn afgemaald. De diepzinnige waarheid, dat men een landbouwende bevolking rampzalig maakt door haar eigendomsrechten toe te kennen op hare gronden, en ze in armoede dompelt door haar een groot belang te geven bij de vermeerdering der productie, geen dier verblinde Raadsleden van Bombay heeft haar ingezien of zelfs vermoed. Toch was de gelegenheid tot aanwijzing der nadeelen, aan toekenning van het individueel eigendomsrecht verbonden, schoon: wanneer voorgesteld wordt om een bestaande orde van zaken wettelijk te erkennen, ligt het immers voor de hand, dat men die orde van zaken onderwerpt aan een kritiek. Het schijnt echter dat de wenschelijkheid van den maatregel algemeen beschouwd werd als een zaak die van zelf sprak; van de voor- of nadeelen van den grondeigendom is met geen woord gerept. Neen, toch eens is daarover gesproken, ten minste over iets dat er mede in verband staat. Gewagende van de groote uitbreiding, die aan de kultuur van woeste gronden is gegeven, zegt de Gouverneur, dat die gronden door de inlanders niet alleen in bezit zijn genomen, maar ook op prijs worden gesteld als hun leven. (Not only occupied, but valued as their lives). Het wanbegrip van den Minister Fransen van de Putte en zijne geestverwanten, dat een landbouwende bevolking gehecht is aan haar grond, schijnt dus ook al post gevat te hebben in het brein van Bombay's Gouverneur!

Het bovenstaande zal wel toereikend zijn om den lezer te doen

zien, welk een rijke bron van kennis in het aangekondigde boekdeel is te vinden. Ik hoop dat deze korte aankondiging volstaan moge om het ook in Indië eenige lezers te verschaffen, en dat die lectuur veel moge bijdragen om de gezonde beginselen die in Bombay zijn toegepast, ook daar ginds te doen veld winnen.

Trouwens die beginselen zijn er niet onbekend; dat bewijst de volgende opmerkelijke bladzijde uit het Résumé van het Onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam, voorkomende in het 14de hoofdstuk, getiteld: Wenschen der bevolking. Ik weet dit opstel niet beter te besluiten dan door haar over te schrijven.

„Gaarne zou men in het Noorder Regentschap en onder Pandeglang de landrente door een vaste grondbelasting vervangen zien. In de beide andere regentschappen verlangt men bij het oude te blijven. Hierbij mag evenwel niet vergeten worden, dat hier waarschijnlijk vele sawahs worden aangetroffen, welke niet in die belasting zijn aangeslagen, en dat het bedrag der landrente in de laatste 15 jaren nagenoeg geen verhooging heeft ondergaan, niettegenstaande de prijs der padi verdubbeld is.

„Een vaste grondbelasting zou veel voordeeliger voor den landbouwer zijn, omdat

men nu de komst der wegings-commissie moet afwachten;

in dien tusschentijd, welke van 14 dagen tot 2 maanden loopt, de padi op het veld moet blijven staan, veel van regen en wind te lijden heeft en soms uitloopt;

het product gedurende al dien tijd moet bewaakt worden, waarvan de kosten zeer bezwarend zijn;

de weging, als de commissie eenmaal op het terrein is, eigenaardige lasten en moeite veroorzaakt en kwellende bemoeiingen van inlandsche hoofden uitlokt;

men de voordeeligste markt zou kunnen bekomen, terwijl men die nu moet laten voorbijgaan, omdat het product op het veld moet blijven;

men de padi met eigen gezin zou kunnen oogsten en dus het snijloon uitwinnen, wat nu niet het geval is, omdat allen tegelijk snijden, ten einde tegen de komst der commissie gereed te zijn;

men meer ijver bij het bewerken zou betoonen en dus een beter product zou verkrijgen, daar men nu ook

moet betalen van het meerder product, dat, uitsluitend ten gevolge van grooter ijver, betere bewerking als anderzins, bekomen is;

men van te voren zou weten, wat men te betalen had en daarnaar maatregelen kunnen nemen, wat nu niet het geval is, omdat de landrente hooger wordt, naarmate de prijs der padi stijgt.

„Aan de voorstanders eener vaste grondbelasting werd voorgehouden, dat het gouvernement die ook zou moeten heffen, al mislukte de oogst geheel. Dit had voor hen niet het minste bezwaar, daar dit nadeel door de opgesomde voordeelen en de grootere oogsten van grootere jaren ruim zou worden opgewogen. Daarenboven zou men mislukking wel weten te voorkomen door betere bewerking en bemesting van den grond, meer zorg voor de leidingen, enz., wat thans niet genoeg behartigd wordt, omdat men zich niet voldoende beloond acht voor de bestede moeite en kosten. Men zou er zelfs niet tegen opzien in cas van droogte, de sawahs te begieten. Al wilde het gouvernement een geheele streek (tjahihan, pasawahan) in eens aanslaan, dan zou men zelfs geene ontevredenheid te wachten hebben van hem, die daarin minder goeden grond bezat, omdat die eigenaar wel zou zorgen, dat zijn veld spoedig even goed werd als dat der anderen."

Tot dusver het citaat. — Indien men aan de „Javaantjes," die deze antwoorden gegeven hebben, eens opdroeg, de bekende Ordonnantie van 3 April te herzien?

Amsterdam, 27 Maart 1873.

N. G. Pierson.

VARIA.

De berichten van verwikkelingen met Atchin, van de zending van den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indië naar den sultan van het Sumatraansche rijk, van de oorlogsverklaring en van het vertrek eener expeditionaire macht van 4000 man, onder het bevel van den generaal Köhler, — hebben in Nederland een buitengewone sensatie te weeg gebracht. Niet alleen hebben zij in het parlement aanleiding gegeven tot herhaalde interpellatien, die, uit den aard der zaak, nog weinig licht konden werpen over deze gewichtige gebeurtenissen; maar zij zijn het onderwerp der gesprekken in kringen, die zich anders weinig laten gelegen liggen aan de mail- en telegrafische nieuwstijdingen uit Indië.

Indien deze belangstelling een gevolg mag heeten van de snellere en met den dag aangroeiende communicatie met Indie, zij getuigt voornamelijk van het besef, dat het thans geldt een meer dan gewone militaire uitrusting tegen den een of anderen weêrspannigen leenroerigen vorst, en wel de quaestie van de Nederlandsche suprematie in den Indischen Archipel tegenover het laatste inheemsche rijk dat die suprematie loochent, en de mogendheden, welke gerechtigd zijn van de Nederlandsche regeering volledige bescherming te vergen van hunne handelsbelangen in Indië.

Sedert het laatstelijk met Engeland gesloten tractaat betrekkelijk Sumatra, heeft men voorzien, en wij meenen te weten dat de regeering van Nederlandsch Indië en het opperbestuur voorbereid waren op onvermijdelijke verwikkelingen met Atchin. De omstandigheden hebben die vooruitzichten en voorzorgen spoedig bevestigd en gerechtvaardigd. Met de beste bedoelingen om de zelfstandigheid van Atchin te sparen, is men gedwongen geworden met den meesten ernst te ageeren en eindelijk tot den oorlog te besluiten. Aarzeling zou, in dit geval, onvergeeflijke zwakheid en de oorzaak van grootere moeilijkheden zijn geweest, gezwegen van den indruk die het bij de groote zeevarende volken zou gemaakt hebben, dat Nederland straffeloos kon afgewezen worden door een vorst, die zijn gezag niet eens in zijn eigen land weet te handhaven en door velen zijner onderdanen niet gehoorzaamd wordt.

De expeditie tegen Atchin moet beschouwd worden als een dier gebeurtenissen, welke, gegeven onze heerschappij in Indië, niet te vermijden waren en die het beter is flink onder de oogen te zien dan ze te willen afweren nog nadat het noodlot heeft beslist. Er blijft ons thans te hopen, dat zij spoedig moge slagen en, geduldig en kalm, den verderen loop der verrichtingen in Atchin af te wachten.

In Nederland zal men zeer onaangenaam verrast wezen door de verontrustende mededeelingen over den hongersnood, die weder de bevolking van Demak zwaar beproefd. Ook hier is men, door de vertogen der pers eindelijk tot de overtuiging gekomen, dat het met de bevolking daar veel ernstiger uitziet dan de officiëele berichten het deden vermoeden. Reeds in december van verleden jaar werd in de *Javasche Courant* het opmerkelijk, maar destijds niet opgemerkt feit medegedeeld, dat een groot aantal ingezetenen uit Demak, uit rijstgebrek of om andere redenen, die afdeeling hadden verlaten. Had men zich destijds aan dit feit laten gelegen liggen, den waren toestand der achtergeblever bevolking behoorlijk onderzocht en onmiddelijk afdoende maatregelen genomen om haar te gemoet te komen, het onheil zou waarschijnlijk voorkomen zijn. Maar de gewone sleur had de bovenhand, de gestereotypeerde geruststellende rapporten verlam-

den het snel handelen en zelfs toen de resident van Pekalongan in commissie naar Demak was gezonden, bekwam men nog slechts zeer verwaterde waarheid.

Het blijkt, dat de toestand er zeer treurig is en dat, behalve hetgeen door de regeering wordt gedaan, de hulp van particulieren noodig is om te beletten dat de verarmde inlanders niet van gebrek omkomen. Belangrijke sommen zijn reeds zoowel te Samarang als te Batavia bijeengebracht om hen te gemoet te komen; maar er zal veel vereischt worden om ze de gelegenheid te geven zich te herstellen. Bijdragen uit Nederland zullen daarom niet alleen welkom zijn, maar zeker een nuttige bestemming bereiken.

Immers, mocht er ook iets overschieten, met het oog op de behoeften in Demak, elders verdient de inlandsche bevolking niet minder gesteund te worden. Djapara, voorheen een bloeiend centrum van inlandsche industrie, is geheel vervallen: de vroegere welvaart heeft plaats gemaakt voor gebrek, ellende en ziekten. Met schaarschte en buitengewone duurte van rijst en andere levensmiddelen worstelt de bevolking in een aantal gewesten. Het is als of wij telkens herinnerd moeten worden, dat zoo ons beheer prachtige geldelijke uitkomsten geeft, de sociale toestand der Javanen daarbij geen verbetering ondergaat en dat wij hen niet eens weten vrij te waren tegen de smarten die den hongerdood voorafgaan.

Batavia, 1 maart 1873. J. C.

Met 1° februari laatstleden, is de redactie van den Java-Bode overgegaan op den heer H. B. van Daalen, oud leeraar aan de Hoogere Burgerschool te 's Gravenhage en die, om zijn kunde karakter en regtschapenheid, in de residentie de beste herinneringen heeft achtergelaten.

De heer van Daalen heeft zijn nieuwen werkkring aangevangen met een fiksch gesteld program, waarin, onder anderen, de volgende verklaringen voorkomen:

„Wij zullen, naar onze beste krachten, voorstaan de middelen welke, naar onze meening, verbetering kunnen brengen in

den toestand van Nederlandsch Indië en haar bevolking. Tot die maatregelen rekenen wij voornamelijk te behooren: het wegnemen van de bezwaren welke de vrije kultuur in den weg staan en intrekking der gouvernements- of dwangkultuur, zonder daarom den inlander geheel aan zich zelf over te laten; afschaffing der heerediensten, niet alleen die ten behoeve der regeering maar ook die welke de inlandsche hoofden heffen; verhooging van de bezoldiging dezer laatsten; opleiding van inlandsche ambtenaren en hoofden voor hun betrekking; individueel grondbezit; het beschrijven der bevolking; belasting in geld; volksonderwijs in gepaste mate gegeven, onder toezicht van daartoe gestelde ambtenaren, door mannen uit het volk zelf, die daartoe op degelijke wijze worden opgeleid; verbetering en uitbreiding van het onderwijs voor Europeanen; aanmoediging en, waar noodig, ondersteuning van handel en nijverheid, door het wegnemen van belemmerende bepalingen; het intrekken van monopolies en het medewerken tot meerdere uitbreiding van de stoomvaart in den Indischen Archipel en tot verbinding van dezen met de overige werelddeelen; het aanleggen van de zoo dringend noodige havenwerken, van wegen en spoorwegen; het maken van werken in het belang van den eigen landbouw der inlandsche bevolking en het in bevaarbaren toestand houden van rivieren en bestaande kanalen.

„Voor ons dapper Indisch leger dient voor betere huisvesting, in koel klimaat en wat de officieren en onderofficieren betreft voor betere tractementen en pensioenen te worden gezorgd; wij zullen er steeds ten sterkste op aandringen dat men aan het leger niet onthoude, de organisatie en de materieele middelen, welke het in staat moeten stellen de kolonien te verdedigen. Het zou kortzichtig zijn geen rekenschap te houden met het goede dat op dit terrein reeds is tot stand gekomen, doch wij zijn van meening dat nog vele belangrijke zaken regeling en voorziening eischen.

„Het materieel van de vloot verkeert in een erbarmelijken toestand, die ten spoedigste herstel vordert, opdat men, ter zee, weder krachtig kunne optreden; het ontbreken van een afzonderlijk budget voor de Indische marine schijnt ons toe de voorname oorzaak te zijn van het verval waarin dit, voor Indië zoo onmisbare, verdedigingsmiddel geraakt is. Het personeel, dat daar, waar het materieel het toeliet, steeds op loyale wijze aan

de krijgsverrichtingen in Indië, zoowel ter zee als te land, den meest krachtigen bijstand verleende, zal, daaraan valt niet te twijfelen, in tijden van gevaar, zelfs al kan het slechts over onvoldoende middelen beschikken, toonen dat het bezield is met denzelfden geest die de groote Nederlandsche zeelieden van vroeger jaren tot heldendaden voerde.

„Ook aan de kustverlichting, het loodswezen en de politie ter zee dienen meerdere zorgen te worden besteed; het internationaal belang, dat meer en meer op den voorgrond treedt en waarmede, vooral in den tegenwoordigen tijd, moet worden rekening gehouden, vordert dat hieraan grootere aandacht wordt gewijd dan tot nu toe geschiedt."

De volgende nommers van den Java-Bode getuigen van den gezonden geest die der nieuwe redactie doortintelt. Een drietal artikelen worden door haar gewijd aan het vraagstuk der spoorwegen, waarin zij de gewichtige redenen opsomt welke de voorkeur moeten doen geven aan aanleg en exploitatie door particuliere maatschappijen boven staatsaanleg en exploitatie. Vooral heeft zij zich reeds verdienstelijk gemaakt door hare warme vertogen over den nood welke thans weder in Demak en elders heerscht en die dan ook tot gevolg heeft gehad, dat men krachtiger en meer algemeene maatregelen is gaan nemen tot hulpbetoon aan de slachtoffers der ramp, die de bevolking zoo gevoelig teistert.

Wij meenen voortaan den Java-Bode te mogen begroeten als een bondgenoot bij de verdediging der rechten en belangen van Indië. Het is mogelijk, dat aan de verlaten richting van stelselmatig denigreren nog door sommigen de voorkeur wordt gegeven boven de praktische bespreking van de publieke zaak. Voor hen zal echter de teleurstelling niet lang duren. Met juni aanstaande zullen zij zich weder de schadefreude kunnen verschaffen hun evennaasten met sierlijken, letterkundigen zwier dagelijks te zien geesselen... et le diable n'y perdra rien.

Onlangs heeft de tweede kamer der Staten-Generaal er prijs op gesteld de verklaring af te leggen, dat, bij de uitvoering der zoogenaamde suikerwet, de belangen van de schatkist en die der

industrie niet genoeg in 't oog zijn gehouden en de rechten en belangen der bevolking niet voldoende zijn behartigd.

Uit de voorafgaande debatten blijkt, dat de leden met deze onmalsche afkeuring niet bedoelden te treffen den tegenwoordigen minister van koloniën, die part noch deel heeft gehad aan de uitvoering der suikerwet, noch zijn onmiddelijken voorganger, noch zelfs den minister de Waal, die de wet heeft voorgesteld en doorgedreven. Nog minder heeft de kamer het oogmerk gehad zich zelf te veroordeelen die wet te hebben aangenomen, nu zij, bij de toepassing, bespeurt, dat zij schromelijk dwaalde toen zij haar aannam. Zoo als de letter der verklaring luidt, treft de conclusie, welke zij gevoteerd heeft, de uitvoerders, het Indisch bestuur.

Dat het Indisch bestuur de suikerwet zou hebben geschonden of van hare bepalingen zou zijn afgeweken, werd evenmin in de discussie beweerd als dit uit de conclusie is af te leiden. Volgens de kamer, moet dus dat bestuur toegegeven worden, dat 't de wet eerlijk heeft uitgevoerd; maar de grief schijnt te wezen, dat, 't daaruit niet haalde wat er uit te halen was; met andere woorden, dat 't, minder nauwlettend op hetgeen in het Binnenhof voor Indië wordt bepaald, de fouten die daar worden begaan, te recht helpt. Het is onnoodig verder te doen uitkomen dat een dergelijke eisch niet alleen onbillijk is, maar tevens alles behalve eerbiedig voor eenmaal genomen wettelijke beslissingen.

Immers, de uitvoering kan niet gescheiden worden van de wet. Deze schrijft het Indisch bestuur enkele stellige bepalingen voor, zoo als de bepalingen dat nieuwe invoering van de verplichte suikerkultuur niet meer plaats heeft en dat zij met den aanplant van het jaar 1890 voor de bestaande contracten moet afloopen, en deze bepalingen zijn trouw in Indië nagekomen. Verder, wat betreft den aanplant van het suikerriet, de schadeloosstelling voor den grond, den arbeid in en buiten de fabrieken en het bepalen van den cijns door de fabriekanten aan de schatkist te betalen, zijn de voorschriften der suikerwet zoo onbepaald en onbestemd mogelijk. Het Indisch bestuur moet zorgen dat de voor de suikerkultuur onteigende grondbezitters behoorlijk worden schadeloos gesteld, dat de rietplanters behoorlijk betaald worden; dat de fabriekanten een billijken cijns aan den lande opbrengen, uitdrukkingen zoo elastiek, dat, hoe ook de uitvoering zou geweest zijn, men wel altoos zou hebben

kunnen twisten over hetgeen behoorlijk en billijk moet geacht worden.

In de wet ligt de radicale fout van de nieuwe suikerregeling. Gelijk in der tijd door het Indische blad de Locomotief werd beweerd, is „die wet een liberale regeering onwaardig en strekt „een fiere natie niet tot roem. Het leven der gedwongen suiker„kultuur met twintig jaren te verlengen, beteekent schuldig te „zijn aan een ongerechtigdheid die twintig jaren haar werk kan „doen. Want ten eerste is het geen volk geoorloofd, om een „ander tot een bepaalden arbeid te dwingen, en ten tweede heeft „het kultuurstelsel den inboorling verarmd. De suikerkultuur „bij voorbeeld doet den Javaan jaarlijks en per bouw *f* 40 min„der ontvangen, dan hij door een vrijwillig gedreven padikultuur „ontvangen zou hebben!

„Men heeft dan ook het dwangstelsel nergens toegepast, waar „de bevolking zich niet door gedweeheid onderscheidde. Alleen „den lijdzame heeft men in het gareel geslagen, en heeft men hem „vastgehouden totdat het kultuurstelsel den gelddorst van Ne„derland niet meer ten goede kwam; door een allezins merk„waardige coïncidentie hield het stelsel op een weldaad voor „de bevolking te heeten, wanneer het ophield een weldaad voor „de schatkist te zijn.

„De winstgevende suikerkultuur moest daarom nog twintig „jaren gehandhaafd worden. Wel verklaarde de minister de „Waal, dat men, ook in staatszaken het oor leenende aan ze„delijk besef, de instandhouding der suikerkultuur op haar te„genwoordigen grondslag nooit verdedigen kon, maar zijn ont„werp werd tot wet verheven, hetzij wegens een organisch ge„brek aan het besproken oor, hetzij wegens de nevelachtigheid „van het zoo even aangeduide besef.

„Bij welk licht of van welke zijde men ook deze wet beschouwe, „aan een oplossing der gedwongen in een vrije suikerindustrie „kan zij niet bevorderlijk zijn. Zelfs de voorstanders der wet „zullen dat erkennen. Indien wat zij gelooven moeten, indien „de bevolking thans, na reeds veertig jaren de werking van het „kultuurstelsel ondervonden te hebben, de suikerkultuur nog der„mate vijandig is dat alleen de vrees voor het geweld haar naar „de velden of fabrieken drijft, dan mag men redelijkheidshalve „van de twintig jaren welke men aan de dwangperiode wenscht „toe te voegen niet verwachten, dat zij de vijandschap in vriend-

„schap zullen doen verkeeren. Trouwens, dat schijnt men ook „niet noodig te achten. Men omvat slechts de naaste toekomst. „Alleen de suikerfabrikanten worden gered. Niet de suikerin- „dustrie. Niet de vrijheid."

Zóó de wet, zóó de uitvoering. De suikerfabrikanten, die thans hunne fabrieken verkoopen voor niet minder dan 1 millioen per stuk, zijn uitnemend gered; de schatkist, de grondbezitters, de planters, de arbeiders in en bij de suikerondernemingen trekken aan het kortste end. Het is een bittere teleurstelling, maar van al degenen, die over de verlenging der dwangkultuur recht hebben zich te beklagen, de tweede kamer het allerminst. Tu l'as voulu, Georges Dandin!

K.

22 Mei 1848.

„De laatste helft der maand april en de eerste dagen van mei werden hier door allen die hun vaderland, deze gewesten en den Koning liefhebben, in een gespannen toestand doorgebracht. De overlandmail van februari was, door eene bijzondere omstandigheid, nog in de gelegenheid geweest om ons het begin der revolutie van Parijs, de abdicatie van Lodewijk Philips, de vestiging van een provisioneel gouvernement en de proclamatie der republiek in Frankrijk mede te deelen; verder gingen de berichten niet, maar alle denkende hoofden in Nederlandsch Indië, die op de hoogte staan van hunnen tijd, begrepen, dat dit even onverwacht als allergewichtigst voorval onberekenbare gevolgen zou kunnen hebben voor geheel Europa, voor het vaderland en derhalve ook voor zijne bezittingen in den Archipel.

„Op de regeering had het gebeurde almede dien indruk gemaakt, blijkbaar niet alleen uit de maatregelen van voorzorg, door haar genomen, maar bovenal ook uit de welsprekende rede, door haar geëerbiedigd hoofd op het feestmaal van den 1sten mei gehouden. Even duidelijk als het scheen, dat de invloed der Fransche revolutie zich in Nederland zou doen gevoelen, even onzeker was men over den eigenlijken aard van dien invloed; zoo werden wij geslingerd tusschen gissingen en gissingen, totdat de overlandmail van maart ons eene gebeurtenis aankondigde, ...e ook hier ieder, die het wel meent met het vaderland, met ...ië en met den Koning, diep heeft getroffen.

„Wij behoeven de bijzonderheden niet te verhalen; de dagbladen, die hier algemeen gelezen worden, vooral de overland...-editie der Amsterdamsche Courant, geven er een

nauwkeurig en getrouw verslag van. Het aanbieden der, reeds bij de opening van de Staten Generaal in october toegezegde, wijziging en verduidelijking der grondwet; de algemeene teleurstelling en ontevredenheid, door den inhoud van dat staatsstuk in geheel het vaderland verwekt; de geheel andere wending, die deze staat van zaken verkreeg, toen de Koning op den 13 maart ll. den voorzitter der tweede kamer van de Staten Generaal bij zich ontbood en hem te kennen gaf, dat Z. M., niets vuriger verlangende, dan aan de wenschen van zijn getrouw volk te voldoen, bereid was al die veranderingen in de grondwet te brengen, die de Staten Generaal voor het heil van den staat mochten raadzaam oordeelen, het verzoek der ministers, om in hunne respectieve betrekkingen te worden vervangen en de dadelijke aanneming van dit ontslag in massa; de benoeming eener commisie bestaande uit de heeren Mr. Dirk Donker Curtius, Mr. J. M. de Kempenaer, Mr. L. C. Luzac, Mr. L. D. Storm en Mr. J. R. Thorbecke, om een volledig ontwerp van grondwetsherziening voor te dragen, en den Koning tevens hunne denkbeelden omtrent de samenstelling van een ministerie mede te deelen; de bekende beginselen, die de leden dezer commissie aankleven, en die gebleken zijn uit het ontwerp der grondwetsherziening, door vier hunner met nog vijf andere leden der tweede kamer nu twee jaren geleden aan dat gedeelte der wetgevende macht reeds aangeboden, maar toen verworpen, — dit alles zijn de hoofdtrekken der gebeurtenissen, waarvan het bericht deze overlandpost ons aanbracht.

„De tijd is nog te kort, om op te merken, welken indruk dat bericht in Nederlandsch Indië gemaakt heeft. Wat ons betreft, wij hopen, dat men het ons niet ten kwade zal duiden, wanneer wij, getrouw aan de politieke gevoelens, die wij altoos hebben aangekleefd, en waar het mogelijk was beleden, onze vreugde betuigen over deze voorvallen. Niet alleen omdat zij den band tusschen de natie en den Koning vaster toehalen, niet alleen om de verbeteringen en hervormingen, die daarvan voor het vaderland te wachten zijn, maar bovenal ook, omdat zij een beter lot aan Nederlandsch Indië beloven. Ook hier zijn verbetering en hervormingen noodig, opdat deze bezittingen van den St op den duur hare verplichtingen jegens het moederland kun blijven vervullen, maar tevens zich inwendig ontwikkelen vooruitgaan op de baan van verlichting en beschaving. De teg

woordige opperlandvoogd is van die waarheid doordrongen; zijn tweejarig bestuur levert er de bewijzen van op. Maar het vroegere regeeringsstelsel wierp een slagboom tegen krachtdadige maatregelen, welke slechts moeielijk, ja bijna niet was te overschrijden. Die slagboom is nu weggenomen. De Koning zelf heeft het stelsel verbroken; de Koning zelf heeft ook voor Nederlandsch Indië eene gelukkiger toekomst geopend. Juichte alzoo het volk, toen dit voornemen werd aangekondigd; ontving Z. M. de treffendste bewijzen van dankbaarheid en liefde zijner getrouwe landgenooten; ook bij zijne onderdanen in Nederlandsch Indië vindt hij erkentelijke harten, ook bij ons vindt zijne handelwijze de levendigste sympathie, ook wij verzekeren den geëerbiedigden vorst van onze gehechtheid en liefde.

„Dat mogen wij, dat staan de regeeringsbesluiten van het stelsel, waaronder wij thans nog zuchten, ons toe, en daarom is het onze wensch, dat de vertegenwoordiger des Konings in deze gewesten het in ons niet zal wraken, indien wij hier aan den Koning onze nederige hulde toebrengen. Hoe gaarne zouden wij onze lezers onze denkbeelden mededeelen over den weg, dien wij hopen, dat de Staatscommissie, belast met de voordracht eener grondwetsherziening, ten opzichte van Indië zal inslaan; hoe gaarne zouden wij eenige punten aangeven, die wij met bescheidenheid vermeenen, dat vooral ten spoedigste herziening vereischen — maar wij mogen niet. Onze overtuiging legt ons den plicht op, om de bestaande orde van zaken te eerbiedigen en aan de voorschriften van het bestuur ons te onderwerpen. Die voorschriften staan ons toe, om berichten mede te deelen over allerlei bijzonderheden, voor zoo verre zij voor publiciteit geschikt zijn, maar verbieden ons staatkundige beschouwingen. Wij moeten ons dus vooralsnog tot het nu geschrevene bepalen, zoo lang de drukpers in den tegenwoordigen toestand verkeert, en eindigen dit bericht met de bede aan de Voorzienigheid, dat het aangevangen werk der herziening van de grondwet rijke vruchten moge dragen voor het vaderland, voor Nederlandsch Indië en voor het vorstelijk huis van Oranje, waaraan wij zoo nauw verbonden zijn.”

Met deze toespraak, opende, vijf en twintig jaren geleden, de toenmalige redacteur van dit tijdschrift, het in Indië verschenen mei-nommer van den jaargang van 1848. Zoo als het slot te kennen geeft, schreef hij nog als ’t ware in een leeuwenkuil

en had hij zich bestendig te herinneren de waarschuwing van Beaumarchais: „pourvu que je ne parle en mes écrits ni de „l'autorité, ni de la morale, ni des gens en place, ni des corps „en crédit, ni de l'opéra, ni des autres spectacles, ni de personne „qui tienne à quelque chose, je puis tout imprimer librement, „sous l'inspection de deux ou trois censeurs." Toch bespeurt men, te midden van den overvloed van voorzorgen en onder den vorm van weelderige betuigingen van erkentelijkheid voor de omkeering die in het moederland door 's Konings persoonlijke tusschenkomst had plaats gevonden, dat er op Batavia iets, vooral voor dien tijd buitengewoons gaande was. De gemoederen, gewoonlijk onder de tropen zon en een autocratisch stelsel van bestuur, behoorlijk neêrgezet, waren aan het gisten geraakt. Men had grieven en men wilde in het openbaar toonen dat men grieven had; men verlangde het moederland, dat eindelijk zijn politieke instellingen zou gaan veranderen, duidelijk te maken, dat voor Indië niet minder dan voor Nederland hervormingen en verbeteringen noodig en gewenscht waren.

De pressie was blijkbaar zoo groot, dat op 22 mei, met toestemming der regeering, in de societeit de Harmonie, „aan goede ingezetenen en huisvaders de gelegenheid werd gegeven om zich over „billijke en redelijke wenschen te verstaan en die aan de bevoegde machten te doen kennen." De goede ingezetenen en huisvaders van alle standen verdrongen zich in het gebouw dat voor de eerste maal een dergelijke meeting binnen zijn muren te aanschouwen gaf. Onder presidium van den heer van Hoëvell, werd de zeer talrijke vergadering beheerscht door een keur van Indische hoofdambtenaren, rechterlijke ambtenaren en hoofdofficieren. Zij besloot in een eerbiedig adres aan den Koning de bezwaren der Nederlandsche ingezetenen te ontwikkelen over de bepalingen omtrent het ambtenaars-radicaal, waarbij het onderwijs aan de Delftsche Academie verplichtend was gemaakt voor ieder zonder onderscheid, die in Indië eenigen post zou willen bekleeden, hooger in rang dan dien van commies; bij gevolg elke gelegenheid voor in Indië geboren en opgevoede personen werd afgesneden om zich anders dan te Delft voor eenige betrekking in Indië te bekwamen en zelfs de bekwaamheden, di iemand elders mocht hebben opgedaan, hoe groot zij ook moc ten wezen, nimmer in aanmerking zouden kunnen komen.

Slechts één billijke en redelijke wensch werd door de ver

dering aan de bevoegde macht schriftelijk te kennen gegeven. Het gemoed vol van bezwaren tegen de harde wijze waarop Indië werd geregeerd, begrepen de leiders, dat zij zich moesten onderscheiden door gematigdheid en zich bepalen om de aandacht te vestigen op Indië's toestand door de uiteenzetting van één grief, die door alle ingezetenen zonder onderscheid werd gedeeld. Dat het de, op 22 mei 1848, in de Harmonie vergaderden niet bloot te doen was om voor zich de aanspraken op gewichtige landsbedieningen te verzekeren, blijkt uit de pourparlers die nog plaats hadden tusschen de aanwezigen na de sluiting der vergadering. Er werd geroepen om „de vrijheid van drukpers", om „de vertegenwoordiging van Indië in de Staten-Generaal", en, voorzeker, indien men er prijs op had gesteld te vernemen hetgeen iedereen op hart lag, men zou ruimschoots bespeurd hebben, dat het Indië's goede ingezetenen en huisvaders van 1848 niet uitsluitend te doen was om het zoogenaamde ambtenaarsradicaal.

Hoe bescheiden aangelegd en hoe voorzichtig ten einde geleid, de vergadering van 22 mei 1848, verkreeg spoedig, door de zorgwekkende maatregelen der regeering, een indrukwekkend karakter. Zij telt in de geschiedenis van Indië als een ware politieke demonstratie; het gezag dat haar toeliet, maar vervolgens berouw toonde over zijn toegevendheid, heeft gezorgd, dat deze bijeenkomst allergewichtigste gevolgen zou hebben voor Indië. Zij werd voor van Hoëvell de voorname aanleiding om naar het moederland te repatrieeren en hier den vruchtbaren strijd te gaan voeren, die steeds in Indië met warme erkentelijkheid zal herdacht worden.

Wanneer men zich in het tijdperk verplaatst toen het tijdschrift, verlost van de veelvuldige leidsels, aan welke het in Indië was vastgesnoerd, vrijmoedig het staatkundig en economisch, zijn bekwamen redacteur zoo lang verboden, terrein betrad, zal men zijn volhardend streven noch als een lichte taak, noch als een weinig beduidende onderneming beschouwen. Nog altijd verkeerde men onder het stelsel van Indië's absolute afhankelijkheid, zoo kernachtig eenmaal door van Hoëvell geschetst: „De Indische regeering miste zelfs elken zweem van zelfstandigheid. De gouverneur-generaal, losgemaakt van den Raad van Indië, bleef onderworpen aan de leiding, aan den wil van den minister. Hoedanig het kultuurstelsel op Java werken moest, werd in Ne-

derland geregeld; hoeveel koffie, suiker en indigo Java opbrengen kon, werd niet dáár, maar in Nederland vastgesteld; of er nieuwe contracten voor suikerfabricatie konden uitgegeven worden, werd niet op Java, maar in Nederland beoordeeld; of de Javanen nog meer belasting konden opbrengen, was een punt van overweging en beslissing, niet in Indië, maar in Nederland; of men in Indië eenige uitgaaf mocht doen ten behoeve van Indië, werd niet in Indië, maar in Nederland beslist; of er gronden waren om een hoofdambtenaar te verplaatsen, of een inlandsch regent te vervangen, het waren onderwerpen van beslissing, niet voor den gouverneur-generaal in Indië, maar voor den minister in Nederland; of men in Indië handelen kon als er gehandeld moest worden, kwam in geen aanmerking. Niet in Indië, maar in Nederland werden alle becijferingen gemaakt tot bepaling van het „batig slot." Indische begrootingen van ontvangsten en uitgaven vonden geen vertrouwen; in Nederland werden ramingen gemaakt, welke, ofschoon zij in Indië bewezen werden ondeugdelijk te zijn, toch dienen moesten tot richtsnoer, waarnaar alles in Indië geregeld en gekneed moest worden. De gouverneur-generaal durfde niets zonder den minister. Bij den minister bestond algeheele centralisatie van bestuur [1]."

Droevig was, onder de werking van dit stelsel van regeeren, Indië's toestand. Het dwang en monopoliestelsel had zijn toppunt van overdrijving bereikt. Particuliere landbouw, nijverheid en handel bestond er bijna niet meer, en het weinige dat men nog bespeurde leed aanzienlijk door het bedorven muntstelsel, door de koperen duiten, waarmede Indië letterlijk was overstroomd. Van werken van openbaar nut, van inrichtingen ten dienste van het publiek, van gemeenschapsmiddelen voor het algemeen, was geen sprake, en wat er bestond, ten behoeve van de kultures van producten voor de Europeesche markt en van de administratie, was allergebrekkigst, meestal uitsluitend opgericht en in stand gehouden door den gedwongen arbeid der bevolking. Het leger was karig bedeeld, officieren en manschappen waren nog slechter geloond voor de toewijding en ontberingen die van hen gevergd werden. Politie en justitie waren, als ondergeschikte onderwerpen van gouvernements-zorgen, geheel op den achtergrond

---

[1]) Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1854, I, bl. 220.

geschoven. Het binnenlandsch bestuur loste zich op in het min of meer weelderige uitdeelen van rottingslagen. Onderwijs voor afstammelingen van Europeanen werd ongaarne gezien; — voor inlanders bepaald onstaatkundig en verderfelijk geacht. Van de rechten en vrijheden, die elke beschaafde maatschappij toekomen, mocht niet gerept worden. Het verlangen naar een vrije drukpers werd als 't ware gelijk gesteld met een poging tot oproer. Alle intellectueel leven was verdacht, met argus-oogen bespied, en werd meestal in de kiem gesmoord. Indië beantwoordde volkomen aan het ideaal eener meierij, waarin aan Europeanen en hunne afstammelingen in 't algemeen een eerlijk, vrij bestaan werd betwist en slechts aan enkele uitverkorenen werd toegelaten in overeenkomst met het gouvernement fortuin te maken, en zoo weinig begrip heerschte er van het welzijn der inheemsche bevolking, dat men steeds waarschuwde tegen „schadelijke overdrijving" van het karig loon dat haar in den vorm van enkele duiten werd toegeworpen. Om den Indischen buit was het uitsluitend de „algeheele centralisatie van bestuur" te doen geweest, en zij bereikte zoo volmaakt haar doel, dat bij de Europeanen een algemeen gevoel van malaise en van nog niet uitgedoofden wrevel werd verwekt en de inlandsche bevolking onder de veelvuldige zware lasten, die haar waren opgelegd, begon te bezwijken.

Het is de eer en de roem van van Hoëvell, als redacteur van dit tijdschrift en gevierd spreker in de tweede kamer der Staten-Generaal, aan het exploitatie en autocratisch stelsel den beslissenden nekslag te hebben toegebracht. Lang aarzelde men de oude begrippen van koloniaal beheer vaarwel te zeggen, lang spartelden Baud en zijn gedweê volgelingen, nu eens met brutalen overmoed, veelzins met de slinksche middelen der parlementaire taktiek tegen den hervormer; maar rusteloos bestookte hij het oude bolwerk der koloniale ongerechtigheden. Alle pogingen om hem te verslaan of weerloos te maken, mislukten. Sterk door de vaste overtuiging dat hij een edele zaak verdedigde en dat de waarheid op de drogredenen zijner tegenstanders moest zegevieren, wist hij van buigen noch toegeven en dwong hij tot het aannemen van betere beginselen, tot het beramen van betere maatregelen voor Indië. Er is niemand meer die beweert, zoo als in de memorie van toelichting van het regeerings-reglement van 1854 nog werd gedaan, dat Indië, door verovering

verkregen, behoorde geregeerd te worden als een vesting in staat van beleg. Het warme protest van van Hoëvell deed het besef ontwaken dat wel degelijk het gouvernement had te zorgen voor andere belangen dan die voor de handhaving van het gezag, dat het welzijn van Indië's ingezetenen in de eerste en voornaamste plaats diende ter harte te worden genomen en dat een tevreden en welvarende bevolking bij slot van rekening den hechtsten grondslag zou uitmaken van een krachtig regeeringsbeleid.

Indië verkreeg van lieverlede een progressief, in stede van een stationair bestuur en, hoe traag ook, de hand werd aan hervormingen, aan verbeteringen geslagen. Schadelijke kultures werden ingetrokken; belastingen, zooals de bazar- en de vischpacht, afgeschaft; de heerediensten werden geleidelijk verminderd en bij betaalden arbeid werd den arbeider gelegenheid gegeven een billijk loon te verdienen. Een goed muntstelsel heeft de circulatie van koperen duiten en van papieren guldens vervangen. De posterijen te water en te land zijn georganiseerd; telegrafische draden verbinden de gewesten van Java en van den Archipel onderling en met het wereldnet. De stoomvaart bewijst geregeld hare diensten aan passagiers en aan het vervoer van pakketten en goederen. Het burgerlijk bestuur is geheel van aard veranderd, de residenten zijn weder geworden werkelijk besturende ambtenaren, in stede van aannemers voor de prompte en civiele levering van producten geschikt voor de Europeesche markt; de rotting is hun uit de handen genomen; maar zij worden meer en meer bijgestaan door speciale ambtenaren voor speciale dienstverrichtingen, en op onderscheidene plaatsen hebben zij reeds het presidium der landraden overgedragen aan rechterlijke voorzitters. Vele verbeteringen zijn in het leger ingevoerd; voor officieren en manschappen wordt meer gezorgd dan voorheen. De bepalingen op het in dienst treden der ambtenaren zijn reeds sedert tien jaren op de meest bevredigende wijze gewijzigd en, door het degelijk onderwijs hetwelk thans in Indie zelf is te verkrijgen voor kinderen van minder vermogende Europeanen, zijn natuurlijk de bezwaren vervallen, die vroeger tegen de verplichte opleiding te Delft bestonden. Er is zelfs een aanvang gemaakt met het oprichten van normaalscholen voor inlandsche onderwijzers. Het gouvernement heeft zich door wettelijke voorschriften verbonden om bepaalde grondrechten aan de Europeesche en inlandsche ingezetenen te

verleenen en daardoor een eerste schrede gezet op den weg, die leidt tot ontwikkeling van den rijken Indischen bodem en tot verzekering van de personeele rechten, die den arbeider van elken landaard toekomen. Spoorweg-vervoer ontbreekt althans niet geheel en de beide ijzeren banen in West- en Midden-Java doen proefondervindelijk zien welk een gewichtigen invloed de aanleg en de exploitatie van spoorwegen op groote schaal bestemd zijn op de economische toestanden uit te oefenen. De particuliere landbouw, nijverheid en handel zijn ontegenzeggelijk vooruitgegaan en een douane-tarief staat ingevoerd te worden, hetwelk in dit opzicht Nederlandsch Indië een plaats zal doen inruimen onder de vrijgevigste rijken der wereld. Men behoeft slechts de Indische bladen te noemen om ieder, die geen vreemdeling is in de Indische wereld, te doen toestemmen, dat Indië thans een vrije, ijverige, waakzame drukpers bezit.

Te recht schreef de gouverneur-generaal Mijer [1]: „De tegenwoordige toestand, bijzonder der Europeesche maatschappij in Nederlandsch Indië, is niet meer die van vijf en twintig jaren geleden. Zij heeft hoe langer hoe meer een Europeesche gedaante en een Westersch karakter aangenomen, ten gevolge van meerdere gemeenschap met het buitenland en meerdere aanraking met de Westersche beschaving. Maar er is meer. Door de invoering der nieuwe wetgeving in 1848; door de mildere bepalingen op het verblijf van Europeanen in Nederlandsch Indië; door het levendig aandeel onzer volksvertegenwoordiging in de wetgeving en het bestuur onzer Oost-Indische bezittingen, en door een aantal aan het regeeringsreglement van 1854 ontleende beginselen en maatregelen, die de kennelijke strekking hadden om de vroegere orde van zaken te wijzigen, ontwikkeling en beschaving op den voorgrond te stellen, en de stoffelijke belangen op den achtergrond, is in de richting van het bestuur en van den openbaren geest een zichtbare verandering gebracht, die niet weinig aangekweekt is door de overkomst van mannen, wetenschappelijk gevormd in maatschappijen en kringen, waar vrijheid van schrijven en drukken onafscheidelijk beschouwd wordt van het leven, denken en gevoelen."

Verre van ons het beweren dat alles thans volmaakt geregeld is voor Indië's Europeesche ingezetenen; dat zij geen billijke

---

[1]) Missive aan den minister van kolonien, van 9 september 1867.

wenschen meer hebben te doen; dat zij geen rechten meer hebben te eischen en wederkeerig geen grootere verantwoordelijkheid hebben te dragen. Niemand meer dan wij kan overtuigd wezen, dat er nog menigen stap in de richting van Indië's zelfstandigheid behoort gedaan te worden. Evenmin behooren wij tot degenen die ontkennen, dat onder de maatregelen welke door de bevoegde machten, sedert 22 mei 1848, in het belang van Indië zijn genomen, er waren die ook ten bate der inheemsche bevolking zijn gekomen. Toch zou, dunkt ons, de tegenwoordige landvoogd niet van de inlanders durven getuigen hetgeen zijn voorganger in 1867 van de Europeesche samenleving in Indië den minister rapporteerde. Op hen, is, helaas! nog altijd maar al te toepasselijk hetgeen van Hoëvell, vijf en twintig jaren geleden, over den toestand van Indië in 't algemeen schreef [1]: „Het „regeeringsstelsel, volgens hetwelk deze landen bestuurd worden, „is alleen gebouwd op den stationairen toestand, waarin de „Indiërs van den Archipel sedert eeuwen verkeerd hebben; het „beschouwd de volkeren niet als menschen, denkende, redene„rende, zelfstandige, voor ontwikkeling vatbare en bestemde „individuën; maar als massa's, die altijd blijven wat zij zijn; „en slechts in beweging gebracht behoeven te worden, om altijd „in denzelfden kring rond te draaien; als een uurwerk, dat, na „opgewonden te zijn, de wijzerplaat afloopt; als een stoomma„chine, die, eens in elkander gezet, geen verdere zorgen behoeft „dan toezicht, dat de machineriën en raderwerken in goeden „staat, dat is: juist zóó blijven als zij oorspronkelijk geweest „zijn. Alles wat de individuën, waaruit de groote machine van „het staatsbestuur in Indië is samengesteld, zou kunnen wijzigen, „in een anderen toestand brengen, tot meer ontwikkelde wezens „vormen, wordt, als voor het welzijn van het geheel allerscha„delijkst en verderfelijkst, vermeden en verhinderd."

Aan de werkelijke verlossing van den inlander uit de knellende banden die hem drukken, aan zijn bevrijding van heeren- en kultuurdiensten, van doodende monopolien bestaat nog altoos dringende noodzakelijkheid. Hij verdient een beter lot dan dat van den arbeider, die bij den dag leeft, die bij mislukten oogst met aalmoezen van het gouvernement en van particulieren voor den hongerdood moet gevrijwaard worden en die men aanzet

---

[1]) Reis over Java, Madura en Bali, VI hoofdstuk.

om de kultuur zijner levensmiddelen te behartigen, terwijl men de algemeene oorzaken laat bestaan die hem beletten daartoe den noodigen tijd en de spontane opgewektheid te hebben. Men trekke zich thans zijn toestand ernstig aan en zorge dat ook van hem, in het volgend vijf en twintigjarig tijdvak kan getuigd worden, dat het licht der beschaving niet vruchteloos voor hem heeft geschenen en dat hij, onder de vastberaden leiding van een verlicht en welgezind gouvernement, materiëel en intellectueel is vooruitgegaan en hij niet meer is wat hij tot dus ver is.

De Philippijnsche eilanden.

Reisen in den Philippinen, von F. Jagor. Berlin 1873. 8⁰.

Wie ook in de laatste jaren reden tot klagen moge hebben, zeker niet de beoefenaar der geo- en ethnographie, meer bepaald die van den Oost-Aziatischen archipel. Aan levendige belangstelling in zijn studievak ontbreekt het waarlijk niet. Raadpleegt men slechts de bibliographieën van den jongsten tijd, men zal er de titels van menig wetenschappelijk en populair werk in opgegeven vinden, dat de pers der laatste jaren ons achtereenvolgens schonk; en, als scheen men ons somwijlen op ééns met inderdaad veel belangrijks te willen overladen, telkens trok daarbij de aandacht het vele lezenswaardige, dat opgenomen werd in het onderhoudende tijdschrift „Le tour du monde", in Petermann's steeds belangwekkende „Mittheilungen", in R. Clement Markham's „Geographical Record", in de „Bulletins" der verschillende geographische genootschappen, om van andere tijdschriften niet te gewagen. Ook ons land bleef niet achter. In maandschriften en genootschapswerken vestigde men op de jongste onderzoekingen en resultaten van geo- en ethnografen de aandacht, en werd menige bijdrage uitgegeven, waarvan de openbaarmaking voor wetenschappelijke beoefenaars der land- en volkenkunde groote waarde heeft, ofschoon de gewone lezer ze nauwelijks met een blik verwaardigen zal.

Voor het meerendeel echter hebben de ons geschonken geschriften of verhandelingen voornamelijk betrekking op Britsch-Indië, den Nederlandsch-Indischen archipel, Siam, Cochin-China, China en Japan, en zijn zij bij uitnemendheid nuttig om onze

nog gebrekkige kennis van land en volk, ook van een deel onzer Indiën, te vermeerderen en van fouten te zuiveren, en tevens belangrijke wetenschappelijke en handelsberichten omtrent die landen en andere Oost-Aziatische te verzamelen. Doch slechts zelden wordt ons daarbij het genot verschaft te hooren of het verhaal te lezen van eene reis in de Spaansche koloniën, in het bijzonder door de eilandengroep, waarvan wij den naam aan het hoofd dezer regelen hebben geplaatst. Weinige landen worden zoo zelden bezocht als de Philippijnen. En toch, van al de door de Europeanen gestichte koloniën zijn zij waarlijk niet de minste en verdienen zij allezins meer gekend te worden. In de eerste plaats reeds óm de streken zelve.

Gelegen tusschen 5° en 21° N. B., den Stillen oceaan ter eene en de Chineesche zee ter andere zijde, terwijl betrekkelijk niet ver in het noorden Formosa en in het zuiden ons Borneo gevonden wordt, omvat deze archipel de groote eilanden Luzon en Mindanao, waarop, wat uitgestrektheid betreft, Pálawan, Sámar, Pánay, Mindoro, Leyte, Negros, Cebu, Bojol en Masbate volgen, met nog een ontzachelijk groot aantal kleinere merkwaardige eilanden en eilandjes, waardoor de archipel met recht en zeer karakteristiek een „verschwenderisch ausgestattete Inselreich" is genoemd. Voeg bij zijne groote uitgestrektheid de verscheidenheid van klimaat, de ongemeene vruchtbaarheid van den grond, geschikt om er de producten van de heete en gematigde streken te telen, het rijke natuurschoon, den schier onuitputtelijken rijkdom aan heuvelen, valleien en vlakten, afgewisseld door binnenzeeën en rivieren, — dit alles verhoogt het genot eener kennismaking met deze Spaansche koloniën.

Doch niet alleen voor den reiziger of tourist zou een tocht in den Philippijnschen archipel aantrekkelijk zijn; niet enkel voor den natuuronderzoeker, wien men het genot van 't vergaderen van groote schatten kan voorspiegelen, terwijl men meent, dat zelfs zij, die onbemiddeld zijn, uit den verkoop van hunne verzamelingen hunne reiskosten rijkelijk vergoed zouden kunnen zien. Maar vooral moet de meerdere kennis van dit omvangrijk gedeelte der Spaansche koloniën haar bekoorlijke zijde hebben voor den geschiedschrijver en staatsman, niet minder dan voor den belijder des Christendoms; voor dezen ter waardeering van het zendingswerk in die streken, voor genen, onder meer, ook ter vergelijking van de daar aanwezige toestanden met 'tgeen in

onzen Indischen archipel is voorgevallen en nog geschiedt; ter toetsing en waardeering van ons stelsel van koloniaal bestuur tegenover dat, waarvan de vruchten kunnen worden aangewezen. Op voorgang van anderen wees Mallat, een der schrijvers over de Philippijnen, er op, dat bij het stichten van nieuwe koloniën, Karel V niet geleid werd door de zucht om zijn rijk uit te breiden of zich nieuwe schatten te vergaderen; al zijne wenschen kon hij bevredigd zien. Maar, was al de monarch tevreden, de Christen kon het niet zijn, zoolang er heidenen te bekeeren waren. Daarin lag het oorspronkelijke doel van de verovering der Philippijnen. „Groote legers werden er niet uitgezonden om schatten in een nieuw Eldorado te verzamelen. Drie honderd soldaten en een klein aantal geestelijken waren voldoende om de Spaansche heerschappij op die eilanden duurzaam te vestigen en haar tot op den huidigen dag te handhaven. „Welke Europeesche natie," zoo vraagt de schrijver vervolgens niet zonder eenig enthousiasme, „zou thans geschikt zijn om het werk van Karel V voort te zetten? Frankrijk niet, waar de gedachten op iets anders schijnen gericht te zijn; Engeland evenmin, wiens methodistische en bijbelsche zendelingen in tien jaren tijds het resultaat van de werkzaamheid van drie eeuwen zouden vernietigen..... Indien ooit Engeland meester werd van de Philippijnen, de uitsluitende handelsgeest zou in de plaats treden van de belangeloosheid van het Spaansche volk; de prachtige kolonie zou weldra voor Europa verloren zijn."

Wij beslissen of oordeelen over dit vraagstuk niet. Liever bepalen wij ons alléén tot het feit, dat in de Philippijnen geestelijk gezag en macht doorweven zijn met de staatsmachine van het gouvernement en ook in het dagelijksch leven worden ten toon gespreid. De druk der heerschappij van monniken en geestelijken doet zich zoowel in het politieke als in het sociale leven gevoelen. Wellicht is er geen land, waar de geestelijkheid zulk een onbegrensde macht bezit als op de Philippijnsche eilanden. Aanzienlijk is het vermogen der kerk; aan kloosters geen gebrek; Jezuiten en Franciscanen oefenen er een grooteren invloed uit dan de wereldlijke overheden. De vraag ligt voor de hand: wat heeft die geestelijke werking er uitgericht? wat vruchten heeft zij afgeworpen voor den godsdienst zelven en de zedelijkheid? wat invloed heeft zij gehad op het koloniaal beheer? Heeft de aanzienlijke macht der geestelijkheid zulk een weldadigen invloed

op het gouvernement uitgeoefend, dat het voldaan heeft aan de behoeften der bevolking, welke Mallat karakteriseert als „la nation la plus adroite, la plus industrieuse et la plus avancée en civilisation de toutes les races de couleur"? Heeft het zijnerzijds voor de bevordering van hare materiëele welvaart gezorgd? partij getrokken van de zoo gunstige ligging der eilandengroep, van Manilla in 't bijzonder, volgens Lapérouse de gunstigst gelegen stad der wereld, en haar, met haar prachtige haven, gemaakt tot een centraalpunt tusschen Java, China, Anam, de Engelsche en Hollandsche havens van den Archipel en Australië? Zijn aan handel, nijverheid en landbouw de onmisbare voorwaarden en factoren tot ontwikkeling en bloei geschonken? wordt er een stelsel gevolgd, wars van exclusivisme en monopoliseeren, en dat voldoet aan de eischen van recht en gerechtigheid? Kortom, zijn de Philippijnen een eldorado van koloniaal beheer, een model-kolonie, waaraan koloniale mogendheden zich spiegelen kunnen?

Gewichtige vragen, die alleszins overweging verdienen. Inderdaad, bedriegen wij ons niet geheel, waar, nevens het natuurschoon, dat een land oplevert, dergelijke gewichtige onderwerpen kunnen worden ter sprake gebracht, daar mag ongetwijfeld een schrijver die daarover het woord vraagt, reeds bij voorbaat op een belangstellend gehoor rekenen. En dit te eerder, waar de bronnen, waaruit wij onze kennis moeten putten en vermeerderen, deels voor velen niet toegankelijk, deels niet in zulk een grooten getale aanwezig zijn, dat het bijna eene gewaagde onderneming zou zijn een nieuwe daaraan toe te voegen.

Op de reizen, welke in de vorige en deze eeuw, welke hetzij rond de wereld, hetzij alleen in den Oost-Aziatischen archipel werden ondernomen, werden de Philippijnen soms geheel of gedeeltelijk bezocht, en in de beschrijvingen, die er van die tochten werden uitgegeven, kwam menige niet te versmaden bijzonderheid over die eilanden voor. Wij wijzen o. a. op van Chamisso's Bemerkungen und Ansichten auf einer Entdeckungsreise; Gemelli Careri's A voyage round the world, in Awnshaw & Churhill, a Collection of travels, vol IV, (London 1704); op R. Walter, A voyage round the world in the years 1740—1744, by G. Anson (London 1748); op de reis van Lapérouse, eveneens om de wereld, door Milet-Mureau (Parijs, 1797); op die van Legentil in de Indische Zeeën (Parijs,

1779) en die van Depons in 1801—1804; ook Pigafetta's Primo viaggio intorno al globo terraqueo en Navarete's Colleccion de los viages y descubrimientos kunnen met vrucht worden geraadpleegd. Bekend is ook het verhaal van C. Wilkes' onderzoekingstocht gedurende de jaren 1838—1842 en, van zeer jonge dagteekening, o. a. de berichten van Dr. Karl von Scherzer omtrent de Oostenrijksche expeditie (1868—1871) naar Siam, China en Japan, waarbij Manilla niet vergeten werd. Van de reizen echter, waarbij meer bepaald de Philippijnen werden bezocht, mogen die van de Guignes (1774—1801) en Renouard de Ste. Croix (1803—1807) worden genoemd, en wil men geschriften raadplegen, waarvan de titels u niet doen vermoeden dat daarin over die streken gehandeld zal worden, men late allerminst ongelezen Thévenot's Relation de divers voyages curieux (Paris, 1663): ge vindt er mededeelingen over de Philippijnen door een die er 18 jaren gewoond heeft, van D. Hieronimo de Banuelos y Carillo, van Grav y Monfalcon. Tot de meer rechtstreeksche bronnen behooren echter nevens de Conquistas de las islas Philipinas van Fray Caspar de San Augustin (1698), het zoo zeldzame werk van Antonio de Morga, Sucesos de las islas Filippinas, 1609, waarvan de raadpleging is vergemakkelijkt door de vertaling, die daarvan in 1868 door H. E. J. Stanley in de werken van de Hakluyt Society is geleverd. Evenzeer is door eene Engelsche overzetting van Martinez de Zuniga's geschiedenis der Philippijnsche eilanden (Sampaloc, bij Manilla, 1803) voor velen toegankelijk gemaakt, welke ongetwijfeld met de historisch-politische en aardrijkskundige dissertatie van Torrubia, de 14 deelen in 4⁰. van Juan de la Concepcion, tot de belangrijkste oudste bronnen voor de kennis van land en volk in 't algemeen mogen worden gerekend; beschrijvingen over Luzon, Mindanao en andere eilanden in 't bijzonder werden o. a. geleverd door den kolonel Ydelf. de Aragon en den pater Franc. Combes. En om nu niet verder te gewagen van de geschriften van Franc. Colin en Pedro Murillo Velarde met die van D. Aduarte, J. Fr. San Antonio en Dom Martinez, belangrijk voor de kennis van de werkzaamheid der Katholieke missie, zij nog vermeld, dat in den aanvang onzer eeuw eene beschrijving van den staat der Philippijnen in 1810 van Th. de Comyn verscheen, waarvan Will. Walton eene Engelsche vertaling, met inleiding en aanteekeningen, te Londen

in 1821 bezorgde; later, in 1842, de Informe sobre el estado de las islas Filipinas, terwijl Arenas in 1838 over den handel schreef, waarop, twaalf jaren later, de Memorias historicas y estadisticas volgden, en kort daarna het geo- en topographisch, statistisch, historisch en godsdienstig overzicht van Huerta Convento de San Francisco. Allen merkwaardige bronnen, doch waarbij, voor het meerendeel althans, de rijke schat niet geraadpleegd is, welke zich in de archieven zoowel in Spanje als in ons vaderland bevindt en licht ontsteekt over menig deel der Philippijnsche geschiedenis, onder meer over de Philippijnsche Compagnie, over de vaart der Spanjaarden naar de Philippijnen, waaronder niet onbelangrijke gedrukte Nederlandsche bescheiden aanwezig zijn, o.a. de Historische verzamelingen door den heer Mauricius.

Niet uit de laatstgenoemde bronnen, doch het meest uit Morga's Sucesos, putte voornamelijk de Fransche geleerde, J. Mallat, die in 1846 de geschiedenis, geographie, zeden en gewoonten, landbouw, handel en nijverheid dezer Spaansche koloniën beschreef; ook Buzeta, die daarvan in 1850 eene aardrijkskundige, statistische en historische schets gaf en daarin tot in de kleinste bijzonderheden afdaalde. En mocht soms de belangstellende lezer na de lectuur van al dit wetenschappelijk goede eenige verpoozing zoeken, hij neme dan het zonderlinge, romantische werk van de la Gironière in handen, die ons, in zijn Twintig jaren in de Philippijnen, allerlei vermakelijke anecdoten en avonturen opdischt, die naar waarde zijn geschat door den voormaligen gouverneur van Hongkong en plenipotentiaris in China van H. M. de koningin van Engeland, Sir John Bowring, in zijn welbekend werk A visit to the Philippines islands (London, 1859), dat door de Hollandsche vertaling, die er in 1861 van verscheen, gemakkelijk te raadplegen is, en ongetwijfeld ook niet zonder eenige voldoening, daar het in boeiende vorm geschreven is, evenals de zes schetsen van Dr. C. Semper uit Würzburg, Die Philippinen und ihre Bewohner. Wat meer in 't bijzonder dezen laatsten geleerde aangaat, 't is bekend, dat hij nog steeds arbeidt aan zijn groot werk, Reisen im Archipel der Philippinen, waarin hij zoowel de geschiedenis zijner achtjarige reis als de meest gewichtige wetenschappelijke resultaten er van wil nederleggen; en, zoo wij ons niet bedriegen, dan is het deel, dat de „Reiseerlebnisse" zou bevatten, nog niet verschenen;

alleen zagen wij tot dusver van het tweede gedeelte een tiental afleveringen in gr. 4°., die voor de kennis van de „Fauna filipina" onschatbare bijdragen leveren, waarvan de waarde nog verhoogd wordt door de talrijke platen, ook in kleurdruk, die men daarin aantreft.

Waar op zulk eene litteratuur kan worden gewezen, komt het ons voor, dat men zich wel aan eenige overdrijving schuldig maakt, waar men beweren durft: „wenige Länder der Welt sind so unbekannt wie die Philippinen." Wèl is onze kennis dier eilanden nog onvoldoende, zelfs gebrekkig, hetgeen voor een deel daaraan mag worden toegeschreven, dat niet alle bronnen toegankelijk, sommige zelfs onvindbaar zijn, andere niet dan met groote moeite verkregen kunnen worden.

Ook met het oog daarop mag het ons niet onverschillig zijn, waar een reiziger, na den Philippijnschen archipel bezocht te hebben, ons daarover eene studie aanbiedt. Te minder, wanneer de schrijver zoowel door vroegere werkzaamheid als door eene degelijke opvatting en behandeling van het onderwerp zijner keuze een aanbevelingsbrief bezit.

De schrijver van de voor ons liggende Reisen in den Philippinen is geen onbekende. Als reiziger heeft hij zich een gunstigen naam verworven. Toen hij in 1868 eene reis naar Indië, Thibet wellicht ook naar Birma en aangrenzende landen wilde ondernemen, koesterde Dr. A. Bastian in een aan Petermann gerichten brief daaromtrent de gunstigste verwachtingen voor de ethnologie en anthropologie. „Von seinem ausgezeichneten Beobachtungs-Talent hat Herr Jagor schon auf seinem früheren Reisen so glänzende Proben abgelegt, dass sein jetzt mit Benutzung der früheren Erfahrungen entworfenen Plan ein höcht erfolgreicher zu werden verspricht." (Mittheilungen, 1868. 351).

Tot die vroegere reizen behoorde die, welke Jagor sedert de zomermaand van 1857 ondernomen had, waarbij hij Singapore, Malakka en Java bezocht en waaraan wij in 1866 zijne Reiseskizzen te danken hebben. Na zijn verblijf in die streken, gedurende achttien maanden, vonden wij hem in 1859 en 1860 in den Philippijnsche archipel, van welken tocht het ons nu aangeboden werk versla geeft. De tocht zelf werd evenwel niet geheel volbracht, zooals d schrijver dien zich had voorgesteld; eene herhaling daarvan wei wel gewenscht, maar bleef door verschillende omstandighede achterwege. Inmiddels besteedde hij den tijd, welke hem daardoo

geschonken werd, om grondiger studiën te maken, waardoor hij menig onbekende bijzonderheid kon mededeelen en tevens inzag, hoe gebrekkig nog onze kennis van den Philippijnschen archipel mag heeten. Niet enkel werd het meerendeel der straks door ons aangewezen bronnen gebruikt; aan den voet van meer dan éene bladzijde, meer dan éens in den text zelven, kan de lezer ontwaren dat hij ze niet zonder vrucht geraadpleegd had. Ook werden lijvige oude kronieken van monniken, op het onderwerp betrekkelijk, nagegaan, welke Jagor bij zijne nasporingen in openbare bibliotheken, de Berlijnsche en Londensche, had kunnen vinden. Daarenboven bewees het Spaansche ministerie van kolonien hem een gewichtigen dienst. Met zeldzame bereidwilligheid werd hem het gebruik van het aldaar aanwezig archief toegestaan en verkreeg hij hoogst belangrijke mededeelingen over het bestuur en de administratie des lands, over het belastingwezen, enz.; voor de geschiedenis van den handel, de belastingen en de tabaksregie mocht hij gebruik maken van D. Ormacheo's Apuntes para la razon general.

Wettigt dit een en ander het vermoeden, dat er door Jagor een in meer dan éen opzicht belangrijke studie over den Philippijnschen archipel zou kunnen worden geleverd: men zal zich, naar wij ons vleien, geenszins in die verwachting teleurgesteld vinden, wanneer men zijn geschrift in handen neemt.

In een keurig uitgevoerd 8°. boek, in zevenentwintig hoofdstukken verdeeld en van ettelijke bijlagen voorzien, heeft de geleerde reiziger samengevat 't geen hij gezien en der aanteekening waardig gekeurd had. Met uitzondering van enkele stukken, bepaaldelijk uit het twintigste hoofdstuk, dat het verhaal der reizen in Samar bevat, en welke reeds in het Zeitschrift für Ethnologie van Bastian en Hartmann zijn opgenomen, krijgt de lezer de mededeelingen, in Jagor's reis vervat, voor 't eerst onder het oog.

Met bescheidenheid noemt Jagor als „den wissenschaftlich werthvollsten Theil des Buches" twee daarin opgenomen verhandelingen van de hoogleeraren J. Roth en Virchow. Van den eerstgenoemde over de geologie der Philippijnen. Eene doorwrochte studie, waarvoor de geoloog hem dankbaar zal zijn als eene nieuwe bijdrage bij de niet overrijke geologische litteratuur, die er over die eilanden bestaat, en die ongetwijfeld tot vermeerdering zijner kennis daarvan strekken zal. Terecht toch zegt Roth: „Mit

Ausnahme von Java — dank zunächst den Untersuchungen Junghuhn's — ist die Kenntniss der geologischen Beschaffenheit der ostasiatischen Inselwelt eine geringe. Sie beschränkt sich auf einzelne Angaben und vereinzelte Punkte." De eer intusschen van het leveren dezer alleszins welkome bijdrage mocht Dr. Jagor zelf zich voor een deel toerekenen, waar Roth er bijvoegt: „Die von Herrn Dr. Jagor 1859 und 1860 auf einer Reise durch die Philippinen gesammelten und mir zur Untersuchung mitgetheilte Gesteine gestatten Einiges schärfer anzugeben als es bisher geschehen konnte."

Ook tot de andere bijdrage gaf Jagor zelf aanleiding. Gedurende zijne reis had hij een aantal schedels der inboorlingen verzameld. Bij zijne terugkomst maakte hij Rud. Virchow er mede bekend, die daarover een onderzoek instelde, en het aanvankelijk door hem verkregen resultaat in de zitting van het Berlijnsche anthropologische genootschap van den 15 januari 1870 voorlas; in die van den 10en december van hetzelfde jaar kwam hij daarop terug, ook in verband met de inlichtingen door onzen Riedel te Gorontalo en Dr. Barnard Davis verstrekt. Beide achtereenvolgende mededeelingen vindt men in haar geheel in Jagor's werk opgenomen, onder den titel: „Ueber alte und neue Schädel von den Philippinen", met toevoeging van afbeeldingen dier schedels en eene photografie van een paar inwoners van dezen archipel, bij het zien waarvan men geneigd zou zijn met de la Gironière (Aventures d'un gentilhomme breton aux îles Philippines, Paris, 1855, p. 312) te zeggen: „Les hommes — me paraissaient plutôt une grande famille de singes que des créatures humaines."

Kunnen wij Dr. Jagor voor de opname van het tweetal genoemde bijdragen niet dan dankbaar zijn, waardoor de waarde van zijn arbeid wordt verhoogd: het eigen werk des geleerden reizigers bevat reeds in zich zelf meer dan éen aanbevelingsbrief.

In de zorgvuldig bewerkte en achter zijn werk gevoegde kaart heeft Jagor met nauwkeurigheid zijne reisroute aangeteekend. Van uit Manilla maakte hij tochten naar de vruchtbare provincie en stad Bulacan, naar Calumpit, Balivag, beroemd door z fijne sigarenkokers, en naar Kúpang. Een andere maal brac hij een bezoek aan de Laguna en omliggende bergen, aan l in Manilla's nabijheid zoo bekoorlijk gelegen Jalajala met h dorpjen Los Baños aan den overkant; verder ging de reis ov

Calauan naar Pila, vervolgens in noordoostelijke richting naar Santa-Cruz, waarop men op den door weligen plantengroei zoo heerlijken weg van Lucban naar Mauban kwam met den daartusschen gelegen schoonen waterval Butúcan en den vulkaan Majaijai. Na terugkeer in Manilla werd een andere koers genomen: eerst naar de haven van Mariveles, van daar, langs de kusten van Cavite tot Punta Santiago, het zuidwestelijke punt van Luzon, verder in oostelijke richting de schoone zeestraat in, met Luzon in het noorden en de Bisaya-eilanden in het zuiden, met den vulkaan Taal over het vlakke land van Batangas en de rotsachtige kusten van Mindoro en de haven Porto Galera in het gezicht. De eilanden Panay, Negros, Cebu en Bojol in meer zuidelijke richting gaat de reiziger voorbij evenals ook Samar en Leyte, welke twee laatste hij eerst later bezoekt. Vooraf echter ging de tocht door de straat van San Bernardino, met het dorp en den vulkaan Bulusan in het gezicht, naar Legaspi, de hoofdhaven van de provincie Albay. De grootste der vulkanen in Luzon, de Mayon, trekt hier natuurlijk het allereerst de aandacht van den natuuronderzoeker; daarna eenige dagen verwijld in Daraga, een uitstapjen gemaakt naar Bulusan en Sorsogon, om verder gedurende geruimen tijd in de verschillende noordelijke en zuidelijke streken, ook de kusten van de provincie Camarines door te brengen. De weg voert eindelijk den reiziger weder terug naar Legaspi, waar hem de gelegenheid wordt aangeboden om Samar en Leyte, door de straat van San Bernardino gescheiden, te bezoeken.

Men zou zich zeer bedriegen, zoo men een aaneengeschakeld verhaal van al deze tochten van Jagor verwacht; het zijn reisindrukken, die ons worden medegedeeld, herinneringen gepaard aan wetenschappelijke mededeelingen; niet zoozeer het leveren van een onderhoudend, boeiend reisverhaal, dan wel getrouwe schildering van de bezochte plaatsen schijnt hoofddoel en hoofdtaak van den schrijver te zijn geweest. Het persoonlijke treedt bijna geheel op den achtergrond; met eene groote mate van objectiviteit en ongekunstelden eenvoud worden de reisaanteeke-
…gen den lezer toevertrouwd en daarin telkens berichten inge-
…hten van verschillenden aard; geographische, geologische en
…eorologische opgaven nevens belangrijke geschiedkundige her-
…neringen en statistische bescheiden over land en volk, terwijl
…en dan uwe aandacht wordt geboeid door eene karakteri-

seering van de verschillende klassen der bewoners van den archipel, van hunne zeden en kleederdracht, hunne taal- en letterkunde, hun godsdienstig en kerkelijk leven. Bij dit een en ander wordt evenmin de koloniale politiek en administratie vergeten, op den landbouw, het tabaksmonopolie, op de belangrijke rol, welke de Chinezen in de Philippijnen spelen en nog zooveel meer de aandacht gevestigd. En dat bij dit alles telkens in eene vergelijking wordt getreden met de toestanden, welke Jagor op Java had aangetroffen, kan wel geene verwondering baren, wanneer men weet dat hij ook dat gedeelte van onzen archipel, gelijk ook Singapore en Malakka, had bezocht en van zijn verblijf aldaar zijne niet onbelangrijke Reiseskizzen had uitgegeven.

Wij zouden de ons toegestane ruimte verre moeten overschrijden, zoo wij den geleerden reiziger in zijne beschrijving van al de door hem ondernomen tochten op den voet wilden volgen, of proeven geven van zijn descriptief talent. Op meer dan een keurig afgewerkt tafereel zouden wij dan kunnen wijzen, waarin hij ons natuurtooneelen, of de levenswijze, zeden en gewoonten der volkeren, hun huisselijk en maatschappelijk bedrijf schetst. Dit slechts in het voorbijgaan aanteekenend, bepalen wij ons liever tot enkele punten meer van politieken en economischen aard, welke, in verband met ons bestuur over Indie, niet van belang ontbloot zijn.

De eerste opmerking, waartoe de lezing van Jagor's geschrift aanleiding geeft, betreft eene zaak van meer algemeenen aard. Waar sprake is van koloniën en overzeesche rijken, hetzij van de onze, hetzij van Engeland, Spanje of andere natiën, komt het ons niet onbelangrijk voor een onderzoek in te stellen naar den toestand der Europeanen of kolonisten en dien der inboorlingen in die Nederlandsche, Engelsche, Spaansche of andere koloniën, en na te gaan, welken invloed het koloniaal bestuur en beheer op de zeden en gewoonten der inboorlingen heeft gehad, waarbij tevens ook de vraag oprijst, of en in hoever kolonisatie mogelijk en wenschelijk is: een vraag, welke onlangs weêr opnieuw aan de orde is gesteld en verschillend beantwoord. Zoo men de litteratuur hieromtrent wilde raadplegen, zij zou stof genoeg o[illegible] leveren voor eene lectuur van ettelijke dagen, terwijl men zoow[illegible] het voor als het tegen met kracht zou hooren bepleiten. Zoo z[illegible] men met Bertillon (Acclimatement et Acclimatatio[illegible],

Dict. encycl. des sc. méd.) vernemen dat de geschiktheid der Spanjaarden om zich in heete landen te akklimatiseeren, voornamelijk toe te schrijven is aan hunne sterke vermenging met Syrisch en Afrikaansch bloed. De oude Iberiërs schijnen uit Chaldaea over Afrika gekomen te zijn; Phoeniciërs en Carthagers hadden bloeiende koloniën in Spanje, in den nieuweren tijd hebben de Moren jaren achtereen het land in bezit gehad en grooten luister genoten, 'tgeen de vermenging der rassen bevorderen moest. Zoo heeft zich tot driemaal toe Afrikaansch bloed met het Spaansche vermengd. Het heete klimaat van het schiereiland mag ook wel er toe bijdragen om zijne bewoners voor het leven in tropische landen geschikt te maken. Onvermengde Indo-Europeanen is het niet gelukt aan de zuidkusten van de Middellandsche zee zich voort te planten, nog minder in meer heete landen. In Martinique neemt de bevolking niet toe, maar af. De Fransche kreolen vermeerderen niet. Familiën, die niet van tijd tot tijd door toevoer van Europeesch bloed worden versterkt, verdwijnen met het derde of vierde geslacht. Evenzoo ook in de Engelsche Antillen; het tegendeel echter in de Spaansche, ofschoon klimaat en natuurlijke verhoudingen dezelfde zijn. Volgens Ramon de la Sagra is het getal sterfgevallen onder de kreolen geringer, dat der geboorten grooter dan in Spanje; zeer beduidend echter is de sterfte bij het garnizoen. Bij het Spaansche ras schijnt wezenlijke akklimatisatie plaats te hebben, de zwakke individuen sterven, de anderen planten voort.

Geen wonder dat dit belangrijk verschijnsel ook de aandacht van Jagor getrokken heeft. Niet alleen dat de geleerde reiziger daarop wijst, en de straks genoemde feiten met zoovele woorden vermeldt; hij knoopt daaraan zijne eigenaardige beschouwingen vast, die wel overweging verdienen. Volgens zijne meening kunnen wij evenmin als de Engelschen in heete streken akklimatiseeren: men exploiteert de landen, waar men slechts korten tijd vertoeft, wij door heerendiensten en monopolie, de Engelschen door den handel; er zijn weinige, door de grootte hunner ondernemingen of hunne ambtelijke stelling door rijkdom en beschaving hoog boven de massa der bevolking staande individuen. „Op Java zijn bovendien de Europeanen voor het meerendeel regeerders, de inboorlingen geregeerden; maar ook in Singapore, waar beide voor de wet gelijk staan, zijn weinige blanken zich zoo bepaald van hunne meerderheid bewust, dat hun, zooal niet

door de wet, toch in het verkeer alle voorrechten eener hoogere kaste zonder weerspraak worden toegekend. Het verschil van godsdienst maakt de klove grooter. Alle Europeanen spreken er de landtaal, terwijl de inboorlingen die der vreemdelingen niet verstaan. De Hollandsche ambtenaren worden reeds in het moederland in bijzondere inrichtingen van onderwijs voor den dienst in Oost-Indië opgeleid; de kunst om met de inboorlingen om te gaan, de instandhouding van het „prestige", dat eigenlijk het geheim is van de Hollandsche macht tegenover de talrijke inheemsche bevolking, maakt een wezenlijk gedeelte uit hunner opvoeding. Daarom richten zich de Hollanders in het verkeer met de inboorlingen, hoezeer zij deze ook exploiteeren, streng naar de regelen van den „adat", kwetsen het eergevoel van den inlander niet en stellen zich ook in den omgang met elkander niet licht voor hem bloot, voor wien zij een gesloten boek blijven.

„In de Philippijnen is het omgekeerd. Met uitzondering van die ambtenaren, wien de wet of de bij iedere ministerieële wisseling in Spanje voorkomende omkooperij slechts een kortstondig verblijf vergunt, keeren weinige Spanjaarden, die eens in de kolonie zijn, in hun vaderland terug; de geestelijken mogen, de meesten der overigen kunnen niet terug; een niet onaanzienlijk deel bestaat uit mindere ambtenaren, soldaten en zeelieden, politieke misdadigers en voor den staat onbruikbare personen, van wie het moederland zich ontdoet, niet zelden ook uit avonturiers, wie de middelen en evenzeer de lust om terug te keeren ontbreken; want hoe heerlijk is hun leven aldaar in vergelijking met dat in hun vaderland. Zij komen aan zonder eenige kennis van het land, geheel onvoorbereid; menigeen is zoo lui, dat hij niet eens de taal aanleert, zelfs wanneer hij in het land trouwt. Hunne bedienden verstaan spaansch, beluisteren de gesprekken, gaan de handelingen na en kennen al de geheimen van hunne veelal weinig discrete meesters, terwijl de inboorlingen hun een raadsel blijven, dat zij ook al uit trotschheid niet trachten op te lossen.

„Dat het groote getal der aldaar wonende, onbeschaafde, boven de middelen van hun bestaan levende Spanjaarden, die allen den baas willen spelen, om 't even welke plaats zij innamen, het aanzien der Europeanen zeer benadeelen moesten, is licht na te gaan. De afhankelijke toestand der Indiërs kan echter daarbij slechts winnen en moeielijk is er eene kolonie aan te

wijzen, waarin de inboorlingen over het geheel zich gelukkiger gevoelen dan in de Philippijnen. Zij hebben den godsdienst, de zeden en gewoonten hunner meesters aangenomen, en voelen zich, ofschoon voor de wet niet met hen gelijkgesteld, echter niet door een hooge muur van hen gescheiden, zooals die, geheel in tegenoverstelling van Java, door de erge terughouding der Engelschen tusschen deze en de inboorlingen bestaat.

„De gelijke godsdienst, de gemeenschappelijke godsvereering, het samenleven met de inboorlingen, alles draagt er toe bij den Europeaan nader tot den Indiër te brengen, gelijk ook de aanwezigheid eener betrekkelijk zeer talrijke klasse van Mestizen bewijst.

„Spanjaarden en Portugeezen schijnen inderdaad de eenige Europeanen te zijn, die zich in tropische landen kunnen aarden, zich op den duur met de inboorlingen op vruchtbare wijze kunnen vermengen; waarbij het coelibaat der Priesters gunstig medewerkt.

„Het gemis van iets eigenaardigs of karakteristieks, hetgeen bij de Mestizen uit hunnen tweeslachtigen toestand schijnt voort te komen, neemt men ook bij de Indiërs waar. Sterk sprekende nationale zeden, die men in een zoo ver liggend land wel verwachten zou, zoekt men te vergeefs; steeds ziet men het den lieden aan, dat alles aangeleerd en uitwendig is.

„Gelijk het Spaansche katholicisme in het moederland de hooge beschaving der Mooren, in Peru die der Inka's met geweld heeft vernietigd, zoo heeft het hier al het karakteristieke in de zeden en gewoonten geheel ter zijde weten te stellen, daar het om spoedig te slagen, zich op ongelooflijke wijze aansloot aan de bestaande vormen en misbruiken.

„De weinig beschaafde Philippijners namen spoedig de uiterlijkheden van den vreemden godsdienst aan en tegelijk 't uiterlijke hunner nieuwe heeren; de eigen zeden leerden zij, als heidensch en woest, verachten. Thans zingen zij Andalusische liederen en dansen zij op Spaansche wijze, maar hoe! Alles apen zij na, zonder den geest te vatten, waaruit het is voortgekomen. Daarom zijn zij zelven en hunne kunstvoortbrengselen meest vervelend en karakterloos, men mag zeggen onecht, ondanks de groote bekwaamheid en het geduld dat zij ten toon spreiden. Die beide eigenschappen worden overigens bij alle weinig beschaafde natiën waargenomen; dat bewonderenswaardig geduld is echter dikwijls slechts verspilling van tijd en moeite, in wanverhouding tot het

werk; die grootere werkzaamheid een gevolg der slechte arbeidverdeeling.

„Treedt men het huis binnen van een welgezeten inboorling, die spaansch spreekt, dan ontvangt hij ons met dezelfde woorden als zijn voorbeeld; men heeft daarbij steeds het gevoel, dat zij misplaatst zijn. In landen, waar de inheemsche bevolking aan hunne zeden trouw zijn gebleven, zal dit niet plaats hebben; zelfs wanneer wij niet, gelijk het betaamt, met achting worden bejegend, merken wij het het nauwelijks op, dat bij geheel verschillende maatschappelijke vormen, zooals bij vreemde maten en gewichten, niet onmiddellijk vergelijk te treffen is. Terwijl op Java en voornamelijk op Borneo en in de Molukken de voorwerpen van dagelijksch gebruik dikwijls met zulk een fijn gevoel voor vorm en kleur versierd zijn, dat zij door onze kunstenaars als meesterstukken van ornamentiek worden geroemd en het bewijs leveren dat het werk met lust en liefde en verstand verricht werd, is er van zulk een schoonheidszin van de Philippijnen niet veel merkbaar. Alles is navolging of ergerlijke noodhulp. Zelfs de wegens hunne fijnheid zoo beroemde, met ongeloofelijk geduld en niet mindere bekwaamheid gemaakte Pina-weverijen, zijn in den regel geestelooze nabootsingen van Spaansche meesters. Tot dergelijke beschouwingen komt men onwillekeurig, wanneer men de kunstvoortbrengselen der Spaansch-Amerikaansche volken met die der wilde stammen vergelijkt. Het ethnographisch museum te Berlijn biedt daartoe de stof in overvloed aan.

„Engelschen en Hollanders blijven vreemdelingen onder de tropen, zij oefenen geen invloed uit op de oude gebruiken die in den godsdienst des lands geworteld zijn. De volken echter, die Spanje door het katholicisme onderwierp, hebben al wat oorspronkelijk is, hunne eigenaardigheden verloren; de vreemde godsdienst is bij hen niet eene zaak van het hart geworden, het ontbreekt hun aan zedelijke kracht en het is wel geen toevallig te zamen treffen, dat zich al die volken meer of min kenmerken door een zeker gemis aan eigenwaarde, door groote lichtzinnigheid en zelfs liederijkheid."

Men moge dit een en ander te sterk gekleurd achten, meer dan éene stelling, door Jagor over kolonisatie en akklimatisatie geuit, betwisten, den invloed van het Europeesche ras onder de tropen, hooger willen stellen, tegenover de nadeelen ook de voordeelen van de Europeesche heerschappij over de onderworpen

Aziatische volken doen gelden: voor eene opzettelijke bestrijding of verdediging er van achten wij ons evenmin geroepen als hier de geschikte gelegenheid. Liever wijzen wij op een ander hoogst opmerkelijk verschijnsel, dat een ander ras aanbiedt, dat zich te midden van de inheemsche en Europeesche bevolking in den Oost-Aziatischen archipel en elders genesteld, en om zijne vele eigenaardigheden de aandacht van geschiedschrijvers en staatslieden getrokken heeft, terwijl het voor hem schijnt weggelegd een belangrijke rol op politiek en maatschappelijk gebied te spelen. Wij bedoelen de Chinezen. Bekend is hun geschiedenis en toestand in onzen Indischen archipel; men kent de rechten en vrijheden, welke zij ten onzent genieten, de belemmeringen, welke zij ondervinden, in vergelijking ook met 'tgeen hun in de Philippijnen en elders wedervaart. Zeker is het dat, hoewel ook onze Indische geschiedenis menige droevige bladzijde van Chineesche vervolgingen bevat, de verhouding, waarin wij tot hen en zij tot ons gestaan hebben en staan, over het algemeen van milder geest getuigt dan dien wij elders, ook in de Philippijnen, aantreffen.

Aan de beschouwing van dit alleszins merkwaardig volk wordt ook door Jagor een afzonderlijk hoofdstuk gewijd, waarin hij, aan de hand van de hem beschikbare en zeer betrouwbare bronnen, in korte trekken hunne geschiedenis schetst, waaruit blijken kan, onder welke diepe vernederingen en zware vervolgingen het volk telkens gebukt ging; soms werd het bij duizenden neergesabeld of verdreven, gelijk in 1603, waaromtrent een merkwaardige brief wordt medegedeeld van den keizerlijken commissaris-generaal van Chincheo aan Don Pedro de Acuña, gouverneur der Philippijnen, waartegenover gunstig afsteekt een gelijktijdig (uit het jaar 1605) en evenzeer vermeld schrijven van Daifusama, keizer van Japan, aan evengenoemden gouverneur gericht.

Ondanks de hevige vervolgingen, waaraan zij blootstonden, de harde bepalingen, waaronder zij zuchtten en voor een deel nog gebukt gaan, bleven de Chinezen er zich nestelen, gelijk overal elders, steeds getrouw aan hunne zeden en gewoonten; slechts zelden nemen zij een anderen levenstoestand aan of hoort men van hunne oprechte bekeering tot het christendom; veeleer waren zij den geestelijken een gruwel als verstokte heidenen, wier omgang de inboorlingen verhinderde, vorderingen in het christendom te maken. Geen volk wellicht evenaart hun echter in

vlijt en arbeidzaamheid, slimheid, stouten ondernemingsgeest, volhardenden ijver en geschiktheid voor den handel en voor meer dan één landbouwbedrijf. „Waar zij eenmaal voet hebben gekregen, trekken zij allengs den handel tot zich. In alle landen van Achter-Indië verdringen zij op dit gebied niet slechts de inboorlingen, maar meer en meer ook hunne Europeesche mededingers". Ook elders. Het mongoolsche ras dringt zelfs bij massa's tot in Amerika door, dat men tot dusver „als een erfdeel van het kaukasische" pleegt te beschouwen. Hoogst belangwekkend is de vreedzame wedstrijd die voor de eerste maal tusschen die beide rassen in de westelijke Staten der Unie gevoerd wordt. Beide zijn daar door hunne krachtigste individuën vertegenwoordigd. De strijd wordt er met aanwending van alle krachten gevoerd, want in geen ander land is het arbeidsloon zoo hoog. De voorwaarden zijn echter niet gelijk, want de wet legt den Chinezen hinderpalen in den weg; de bevoegde macht beschermt hen niet tegen ruwe, soms tot moord overslaande mishandelingen van het volk, dat hun, bescheiden arbeiders, een doodelijken haat heeft gezworen. Desniettemin neemt de chineesche emigratie steeds toe. De westelijke lijn van den Pacific-spoorweg is hoofdzakelijk door Chinezen tot stand gebracht, die volgens het getuigenis der ingenieurs de arbeiders van alle andere nationaliteiten door vlijt, matigheid en goed gedrag overtreffen; wat hun aan lichaamskracht ontbreekt, vergoeden zij door volharding en verstandig samenwerken. Het schier ongeloofelijke werk, dat in 11 dagen arbeidens 10 engelsche mijlen van den spoorweg langs streken, te voren volstrekt niet bearbeid, werden gereed gemaakt en wel op eene wijze, die voldeed aan de eischen door de regeerings-commissie gesteld, is door Chinezen volbracht en kon alleen door hen uitgevoerd worden.

Op het gebied des geestes — meent Jagor — is het overwicht van de Europeanen wel niet in twijfel te trekken; in het maatschappelijke leven echter, waar handigheid en volhardende vlijt den doorslag geven, komt de prijs den Chinezen toe. Ook bij ons zal de invloed der Chinezen in den reeds begonnen strijd tusschen arbeid en kapitaal vroeg of laat zich doen gevoelen en paal en perk stellen aan de onmatige en steeds toenemende eischen.

Voor den Amerikaanschen staatsman levert die toenemende Chinesche emigratie reeds nu stof op tot vragen van de hoogste

sociale en politieke beteekenis. Welken invloed zal dat nieuwe, geheel vreemde element op de Amerikaansche toestanden uitoefenen? Zullen de Chinezen een staat in den staat vormen, of staatsburgerlijk met de andere burgers gelijk gesteld, in de Unie opgaan, zich met het kaukasische element tot een nieuw ras vermengen? Welken terugwerkenden invloed zullen die Chineesche kolonisten ter andere zijde op de toestanden in China uitoefenen?

Terecht wijst Jagor er verder op, dat de emigratie uit het overbevolkte reusachtige rijk nauwelijks begonnen is; is zij eenmaal aan den gang, zoo zal zij zich als een geweldige stroom in de eerste plaats over de tropische landen van het Oosten verspreiden, en alle kleingeestige belemmeringen wegvagen, die nijd of bovenmatige voorzorgen haar in den weg leggen.

Met meesterhand heeft Pumpelly in zijn werk Across America and Asia, London 1870, dit vraagstuk, dat hier slechts kan worden aangestipt, behandeld: een vraagstuk, van niet minder belang ook bij de beschouwing van het beheer van ons Indië. Geen staatsman zal het gewicht er van miskennen. In afwachting evenwel van de oplossing, die er van kan worden tegemoet gezien, worde middelerwijl door het Europeesche ras bij het bestuur en beheer van koloniën en overzeesche rijken er naar gestreefd waarborgen te geven voor duurzaam vruchtgevende betrekkingen tusschen regeerders en geregeerden. Niet de „materielle Ausbeute," en deze bovenal, moet richtsnoer zijn voor onze handelingen; met het oog op de dure verplichtingen, die de uitoefening van het gezag doet ontstaan, dient gezorgd, dat de sporen van maatschappelijke en geestelijke ontwikkeling telkens waarneembaar zijn.

Of en in hoever die richting ten opzichte van ons rijk in Indië gevolgd is en wordt, behoeven wij hier niet verder te onderzoeken. Alleen zij dit gezegd, dat de geest van uitsluitende exploitatie ten voordeele van het moederland bijna algemeen schijnt te worden verloochend. Doch, waar dit niet te ontkennen valt, kan het niet genoeg worden voorgehouden, dat met volhardenden ijver moet worden gearbeid in die richting, waarbij de belangen en het welzijn der bewoners van overzeesche rijken worden behartigd. Niet 't minst door aanwijzing van of herinnering aan feiten. Leeringen wekken, voorbeelden trekken. En waar men deze niet ontleenen wil aan eigen geschiedenis, ook die der koloniën, levert ongetwijfeld die van den Philippijnschen archipel meer dan een leerrijk feit.

Let slechts op het handelstelsel. Reeds wezen wij met een enkel woord op de ligging der Philippijnen. Inderdaad, raadpleegt welke beschrijving van dien archipel ge wilt, allen roemen als om strijd dat weinige eilanden op zich zelve zooveel bronnen voor het verkeer bezitten en zoo gunstig voor den handel met andere landen gelegen zijn. Voor de westkust van Amerika is geen tropische kolonie zoo welgelegen; ook voor Australië kan slechts in enkele opzichten Nederlandsch-Indië met haar om den voorrang strijden. De grootere eilanden hebben daarenboven diep in het land uitgestrekte binnenzeeën en groote, tot verre streken bevaarbare rivieren; eene omstandigheid voorts, welke bij een blik op de kaart niet duidelijk is, en toch een der gelukkigste eigenschappen dier eilanden uitmaakt, is het talloos tal kleine rivieren, die van de bergen afstroomen en, eer zij de zee bereiken, zich tot aestuariën verbreeden, waarin kustvaarders met schepen van geringen diepgang tot aan den voet der bergen kunnen komen om hunne lading in te nemen. Geen archipel, bovendien, is zoo rijk aan veilige havens en ontelbare toevluchtsoorden voor de schepen. Prachtig is vooral de haven van Manilla, in de nabijheid van Hongkong, slechts eene reis van 3 tot 4 dagen er van verwijderd. Is van al deze gunstige, voor den handel zoo uitnemende toestanden partij getrokken? Jagor deelt ons o. a. mede dat het verkeer tusschen Hongkong en Manilla tot dusver met een paar stoombooten geschiedt, zonder welke men in de haven van eerstgenoemde stad, waarin de schepen van alle natiën zich verdringen, nauwelijks zou kunnen vermoeden, dat er in zulk eene nabijheid een eilandengroep bestaat, die door gelukkige ligging en vruchtbaarheid meer dan ergens eene andere begunstigd schijnt; en in weerwil dat de baai van Manilla groot genoeg is om alle vloten van Europa te bergen, en voor een van de schoonste der wereld gehouden wordt, is het aantal schepen, inzonderheid van vreemde natiën, die men op de reede vindt, bijzonder klein, 't geen nog des te opvallender is, daar althans vóór 1855, buiten Manilla, geen andere haven van den Philippijnschen archipel met het buitenland in gemeenschap stond.

De oorzaak van dit vreemd verschijnsel is zeker voor een deel te zoeken in de geringe ontwikkeling van den landbouw, ondanks de buitengewone vruchtbaarheid van den bodem, doch met Jagor gelooven wij, dat zij voornamelijk ligt in de verouderde, voor het verkeer belemmerende verordeningen.

„Toen de Spanjaarden op de Philippijnen kwamen, vonden zij de inboorlingen met zijde en katoenen stoffen gekleed, welke door Chineesche schepen, in ruil tegen goud, sapanhout, holothurien, eetbare vogelnesten en huiden werden ingevoerd. Ook met Japan, Cambodja, Siam, de Molukken en den Maleischen archipel stonden die eilanden in betrekking; de Barros maakt melding van schepen van Luzon, die in 1511 Malakka bezochten.

„Door de meerdere zekerheid, die met de Spanjaarden in het land kwam, meer nog door het door hen geopend verkeer met Amerika en middellijk met Europa, nam de handel snel toe en strekte zich over Voor-Indië tot aan de Perzische golf uit. Manilla werd de stapelplaats voor de producten van Oost-Azië en bevrachtte daarmede de schepen, die sedert 1565 naar Nieuw-Spanje (eerst naar Navidad, sedert 1602 naar Acapulco) voeren en als terugvracht voornamelijk zilver brachten. De kooplieden in Nieuw-Spanje en Peru vonden dien handel mede zoo voordeelig, dat daardoor aan den invoer uit het moederland, wiens fabrikaat tegen de indische katoenen en de chineesche zijde stoffen niet concureeren kon, groot afbreuk gedaan werd. De verwende monopolisten van Sevilla verlangden daarom de opheffing der kolonie, die jaarlijks aanzienlijke subsidiën noodig had, het moederland in het trekken van voordeelen der amerikaansche bezittingen belemmerde en het zilver uit het koninkrijk in de handen der heidenen speelde. Reeds voor de vestiging der kolonie hadden zij groote bezwaren in den weg gelegd. Hun verlangen werd echter verijdeld door het roembejag der kroon en den invloed der geestelijkheid; doch, overeenkomstig de toen algemeen geldige beginselen, werd ter wille van het moederland den kooplieden van Peru en Nieuw-Spanje verboden, goederen uit China onmiddellijk of over Manilla te bestellen. Den bewoners der Philippijnen werd alleen toegestaan, chinesche goederen in Amerika in te voeren, maar slechts tot eene waarde van 250,000 dollars jaarlijks; de terugvracht werd op 500,000 dollars bepaald.

„Later werd eerstgenoemde som tot 300,000 dollars met daarmede overeenkomstige terugvracht verhoogd; de Spanjaarden mochten echter China niet bezoeken, zoodat zij de aankomst der jonken moesten afwachten. Ten slotte werden in 1720 chineesche stoffen in alle Spaansche bezittingen van beide werelddeelen geheel verboden. Eene verordening van 1734 (vermeerderd in 1769) veroorloofde opnieuw den handel met China en verhoogde het

maximum van de vrachtwaarde naar Acapulco op 500,000 dollars, die van de terugvracht op 1,000,000 dollars zilver.

„Sedert eindelijk de op staatskosten ingerichte Nao van Acapulco hare reizen had gestaakt (het laatste schip verliet Manilla in 1811 en keerde in 1815 van Acapulco terug), werd de handel met Amerika door koopvaarders gedreven, wien in 1820 vergund werd, jaarlijks tot een bedrag van 750,000 dollars uit de Philippijnen uit te voeren en behalve Acapulco ook San Blás, Guayaquil en Callão aan te doen. Die vergunning was echter niet voldoende, om den Philippijnschen handel voor zijne door den afval van Mexico van Spanje geleden schade te vergoeden. Door de bezetting van Manilla vanwege de Engelschen (1762) waren de inboorlingen met handelsproducten bekend geraakt, welke de invoer van China en Indië hun niet kon aanbieden. Om aan de aanvragen te voldoen, werden op het einde van 1764 spaansche oorlogsschepen met producten van spaansche industrie (wijn, eetwaren, hoeden, linnen, allerhande klein ijzer- of metaal-werk en artikelen van weelde) naar de kolonie gezonden.

„De kooplieden van Manilla, die aan den goeden Acapulcohandel gewoon waren, verzetten zich echter geweldig tegen deze nieuwigheid, ofschoon zij goede zaken er bij maakten; want de kroon kocht de indische en chinesche goederen voor de terugvracht in Manilla dubbel zoo duur als op de plaatsen hunner herkomst. In 1784 kwam het laatste dier schepen aan.

„Europeesche vaartuigen mochten na de komst der Engelschen volstrekt niet Manilla bezoeken; daar het echter de indische goederen niet missen mocht en ze niet door eigene schepen halen kon, zoo werden zij in engelsche en fransche booten ingevoerd, die een turkschen naam en een indischen kapitein voerden.

„In 1785 verkreeg de Compañia de Filipinas het handelsmonopolie tnsschen Spanje en de kolonie, doch durfde zich niet in het direct verkeer tusschen Acapulco en Manilla mengen. Zij wilde groote massa's koloniale producten, zijde, indigo, kaneel, katoen, peper enz. voor den uitvoer bestemmen (evenals zulks later door het kultuurstelsel op Java geschiedde); daar zij echter niet over dwangarbeid beschikte, mislukte die schielijke kunstmatige aanwas van den landbouw geheel.

„Door haar verkeerde stelsel en de onbekwaamheid harer ambtenaren leed zij groote schade (zij betaalde bijv. 13,5 doll. voor een picol peper, die 3—4 doll. op Sumatra kostte).

„In 1789 vergunde men aan vreemde, doch niet aan europeesche schepen om goederen uit China en Indië in te voeren. In 1809 verkreeg een engelsch handelshuis verlof zich in Manilla te vestigen. In 1814, na het sluiten van den vrede met Frankrijk, werd zulks, onder meer of minder beperkingen, aan alle vreemdelingen toegestaan.

„In 1820 werd voor 10 jaren de directe handel tusschen de Philippijnen en Spanje vrijgelaten, zonder beperking voor de producten der kolonie, met bepaling, dat de goederen van Indië en China bij iedere expeditie de som van 50,000 doll. niet zouden overschrijden. Sedert 1834, toen het privilegie der Philippijnsche compagnie ophield, is in Manilla het vrije handelsverkeer met het buitenland opengesteld, doch betaalden vreemde schepen dubbele tollen. Sedert 1855 zijn nog vier nieuwe havens voor het wereldverkeer geopend; in 1869 is de vrijzinnige tariefwet afgekondigd.

„Thans na een driehonderdjarig rustig bezit heeft Manilla volstrekt niet meer diezelfde beteekenis die het na de komst der Spanjaarden bezat. Het uitsluitings-stelsel van Japan en het indo-chineesche rijk, voornamelijk tengevolge van het indringen en de aanmatiging van katholieke zendelingen, de afval der koloniën aan Amerika's westkust, voor een groot deel echter het langdurig vasthouden van eene wantrouwende handels- en koloniale politiek tot op den tegenwoordigen tijd, terwijl belangrijke emporiën, gunstiger gelegen, met kolossale middelen en naar vrijzinnige beginselen in Britsch- en Nederlandsch Indië ontstonden, — dit alles heeft tot dat resultaat geleid en den handel van China langs andere wegen gebracht. De oorzaken zijn even duidelijk als hare gevolgen, doch men zou dwalen, wanneer men de gevolgde politiek aan kortzichtigheid wilde toeschrijven. De Spanjaarden hadden bij hunne kolonisatie voor een deel godsdienstige oogmerken; de kroon vond echter in het beheer over die uiterst winstgevende koloniën eene groote machtsvermeerdering. Zoowel zij zelve als hare dienaren hadden slechts de onmiddellijke voordeelen der koloniën voor oogen en hadden evenmin de bedoeling als de kracht den natuurlijken rijkdom dier landen door landbouw en handel te ontginnen. Onafscheidelijk van dit stelsel was de strenge uitsluiting der vreemdelingen. Meer nog dan in Amerika scheen het in de afgelegen Philippijnen noodig de inboorlingen alle aanraking met het buitenland af te snijden,

wilden de Spanjaarden in het rustig bezit der kolonie blijven. Doch bij het gemakkelijker verkeer van den tegenwoordigen tijd en de aanspraken van den wereldhandel op het productie-vermogen van een zoo buitengewoon vruchtbaar gebied zijn die vroegere beperkingen niet meer houdbaar; de onlangs ingevoerde vrijzinnige tariefwet moet daarom als een maatregel worden begroet, welke geheel overeenkomstig den geest des tijds is."

De hier bedoelde tariefwet is van 5 april 1869, waarbij bepaald is: vermindering der differentiële rechten en geheele afschaffing daarvan na twee jaren, afschaffing van alle uitvoerrechten en ineensmelting van meer lastige havengelden tot een eenig havengeld. Die wet werd reeds spoedig door eene andere vervangen, en wel van 1 juli 1872. Daarbij zijn weder differentiële rechten ingevoerd; de rechten worden geheven naar het gewicht in plaats van naar de getaxeerde waarde der goederen; spaansche goederen in spaansche schepen zijn vrijgesteld; 25% vermindering voor vreemde goederen in spaansche schepen. De belangrijkste goederen der kolonie worden met uitvoerrechten bezwaard, de suiker 14, abaca 20, indigo 100, rijst 5, kòffie 30, verfhout 4 cents per 100 kg. (ongeveer 2% van de waarde).

Ook ons Indië is onlangs met eene nieuwe tariefwet bevoorrecht. Luidt zij vrijzinniger dan die voor de Philippijnen? Eene vergelijking zou, zoo ze ons niet te ver voerde, hier zeker niet te onpas zijn. Merkwaardige bouwstoffen leveren daartoe de uitvoerige en uit de officiëele bronnen bewerkte mededeelingen van Jagor, niet enkel over de nieuwe tariefwet, maar ook over den handel met China voor en na de komst der Spanjaarden, met opgave ook van een tabel van de uitvoerartikelen uit Manilla, Cebu en Yloilo, in 1871, terwijl eveneens de berichten omtrent de openstelling der verschillende havens alleszins overweging verdienen, te eerder daar zij voor het grootste gedeelte gegrond zijn op de mondelinge en schriftelijke opmerkingen van wijlen den Engelschen vice-consul N. Loney en op de latere consulaire mededeelingen en verslagen.

De geschiedenis van den Philippijnschen handel levert ongetwijfeld een bewijs te meer, hoezeer een vrijzinnig stelsel medewerkt tot bevordering van den bloei van land en volk, te eerder nog wanneer daarnevens aan de onderscheidene takken van landbouw en nijverheid de onmisbare voorwaarden tot ontwikkeling worden geschonken en men allerminst het heil zoekt in

het monopoliseeren der producten. Wat de nadeelen van het monopoliestelsel betreft, men kent ze; zij zijn van meer dan eene bevoegde zijde breed uitgemeten. Nog schijnt het evenwel niet verouderd te kunnen heeten. Evenmin op Java als in de Philippijnen. Voor de vrienden er van kon zeker Jagor geen grooter ondienst doen, dan door een der grootste monopoliën in dien archipel — het tabaksmonopolie — geschiedkundig na te gaan en aan de ervaring te toetsen. Scherper kritiek over een stelsel is er wel niet te leveren, dan waar, gelijk hier, door den reiziger met ongekunstelden eenvoud de naakte waarheid wordt medegedeeld.

Het tabaksmonopolie in zijn tegenwoordigen omvang, waarbij de geheele handel, van het planten tot aan den verkoop van het product, in handen der regeering is, werd eerst ingevoerd door den gouverneur-generaal José Basco y Bargas. „Tot aan het bestuur van dezen zeer ijverigen gouverneur, gedurende twee honderd jaren, ontving de kolonie eene jaarlijksche subsidie uit Nieuw-Spanje (Situado de Nueva España). Om de spaansche financiën daarvan te ontlasten, voerde Basco, overeenkomstig de toen heerschende nationaal-economische begrippen, de rechtstreeksche exploitatie der natuurlijke hulpbronnen door den staat in, een voorbeeld voor het vijftig jaar later op Java ingevoerde „kultuurstelsel". In de Philippijnen waren echter de omstandigheden daartoe niet gunstig. Daargelaten de mindere onderworpenheid der bevolking, bestonden er twee hinderpalen: de tegenstand der priesters en het gebrek van bepaalde ambtenaren. Van alle door Basco kunstmatig in het leven geroepen landbouwondernemingen bleef slechts de indigoteelt als particuliere industrie, die van tabak als gouvernementsmonopolie bestaan."

Jagor had in zijn reisverhaal nu en dan gelegenheid gehad de mildheid der spaansche regeering in de Philippijnen te roemen: in schrille weerspraak daarmeê acht hij en zeker ieder weldenkende met hem, het tabaksmonopolie. Gaarne zal men het hem toegeven, dat hoeveel er ook aan te voeren is tegen de doelmatigheid en zedelijkheid van menige andere bron van het koloniaal budget (hoofdgeld, belasting op de spelen, opiumpacht, handel met brandewijn) er geen zoo hatelijk en verderfelijk is als dat monopolie. „Het ontneemt den landbouwer zonder schadeloosstelling zijn land, dat hij tot aanplant van de noodige voedingsmiddelen had ontgonnen, dwingt hem door harde

lichaamstraffen een product te teelen, dat zeer veel moeite vereischt en een onzekeren oogst geeft; het klassificeert de bladeren willekeurig zonder appel en betaalt daarvoor in het gunstigste geval een zelf vastgestelden prijs — in het gunstigste geval; zulk een is echter eene reeks van jaren niet voorgekomen, Spanje blijft thans regelmatig den ongelukkige landbouwers hun karig loon jaren lang schuldig; de regeering beloont die ambtenaren, die van de verarmde bevolking hoogere opbrengsten afpersen en beloont aanbrengers, die haar de voor tabaksteelt geschikte velden aanwijzen, waar zij die spionnen als eigenaar in het bezit der aangewezen landerijen stelt."

Men meene niet dat Jagor zich hier aan overdrijving schuldig maakt. Wat hij meedeelt, is uit officieële bron geput; hij beroept zich op de nog van kracht zijnde Instruccion general para la direccion, administracion y intervencion de las rentas estancadas, 1849, waarvan hij ons sommige artikelen vertaald voorlegt. Daarbij voegt hij het ambtelijk rapport van J. S. Agius (Memoria sobre el desestanco del tabaco en las islas filipinas. Manilla, 1871) aan den minister van koloniën ingediend. Ontroering zal zich ongetwijfeld van den lezer meester maken, waar hij in dat officiëel stuk met ronde taal hoort verklaren: „De bevolking der tabaksdistricten, die na opheffing der tabaksregie de rijkste en gelukkigste van den geheelen archipel zijn zoude, bevindt zich in de diepste ellende. Zij wordt gruwzamer behandeld dan de slaven van Cuba, die, zij het ook met zelfzuchtige bedoelingen, goed gevoed en verpleegd worden, terwijl de eerstgenoemde de producten van den dwangarbeid aan den staat moet leveren tot een door dezen willekeurig bepaalden prijs, een prijs, dien hij betaalt, zoo de steeds benarde toestand van de schatkist het gedoogt. Dikwijls ontbreekt het aan voedingsmiddelen, daar de aanplant er van verboden is. De ongelukkige bevolking, die geen ander middel bezit, om hare dringendste behoeften te bevredigen, is gedwongen met ongehoord verlies de schuldvorderingen van een schuldenaar te verkoopen, welke hem de vrucht van den dwangarbeid wel afkoopt, maar niet betaalt. Wegens een zoo gering voordeel (1½ millioen) wordt de bevolking van de rijkste provinciën in diepe ellende gestort, geweldige haat gekweekt tusschen regeerders en geregeerden, een onafgebroken strijd tusschen ambtenaren en onderdanen. Eene hoogst gevaarlijke klasse van smokkelaars

wordt er in het leven geroepen, die zich reeds thans niet tot bloot smokkelhandel beperkt, en om wie zich bij de eerste gelegenheid de overige ontevredenen als om een krachtige kern scharen zullen. De ambtenaren, met de regie belast, worden van grove omkooperijen en bedriegerijen beschuldigd, die, 't zij ze waar of ongegrond zijn, groote ergernis geven en toenemende minachting zoowel voor het koloniaal bestuur als voor het geheele spaansche volk doet geboren worden."

Het is als hooren wij, met verandering van namen, een bladzijde geschetst uit het tijdvak van de staatkundige geschiedenis van ons Indië, toen men ook ten onzent zijn heil zocht in exploitatie, in monopoliestelsel en dwangarbeid. Heeft de onbevangen kritiek van bevoegde zijde daarover den staf gebroken en is de hoop bij ons levendig dat weldra de nog aanwezige sporen van het oude stelsel plaats zullen maken voor een ander, waarbij alle belemmeringen voor de vrije ontwikkeling van land en volk worden opgeheven: wij twijfelen er niet aan, of Spanje zal ook in zijn koloniaal bestuur den invloed der nieuwere begrippen niet kunnen trotseeren. Hoewel het nog de vraag is of het tabaksmonopolie, in weerwil van de kritiek, die daarvan geleverd is, weldra zal worden opgeheven, schijnt toch meer dan een verschijnsel, waaronder vooral de uitgaaf dier belangrijke memorie van Agius, aan te duiden, dat men de onhoudbaarheid van het tot dusver gevolgde stelsel begint in te zien. Het oude schijnt ook hier zijn hoogsten bloeitijd te hebben gehad.

„De oude toestanden, schrijft Jagor terecht, zijn onder de veranderde eischen van den tegenwoordigen tijd niet meer houdbaar. De kolonie kan niet langer voor de buitenwereld afgesloten worden. Elke vergemakkelijking van het verkeer is een slag aan het oude systeem toegebracht en leidt noodwendig tot meer vrijzinnige hervormingen. Hoe meer vreemd kapitaal en vreemde ideeën binnendringen, welvaart, ontwikkeling en eigenwaarde toenemen, des te minder worden de aanwezige wanverhoudingen verdragen.

„Engeland mag zijne bezittingen onbekommerd voor het buitenland openstellen, vreemdelingen met eigen burgers gelijk stellen, de britsche koloniën zijn door den band van wederzijdsche voordeelen, teelt van grondstoffen met engelsch kapitaal, ruil daarvan tegen engelsch fabriekaat aan het moederland verbonden, Engeland's rijkdom is zoo groot, zijne inrichtingen tot het drij-

ven van den wereldhandel zoo volkomen, dat de buitenlanders in de britsche bezittingen meestal agenten van den Engelschen handel worden.... Anders is het met Spanje, dat de kolonie als een erfdeel bezit, zonder het doeltreffend te kunnen beheeren."

Geldt dit ook van ons overzeesche rijk? Met die vraag leggen wij de pen neder. Niet dat wij voor de beantwoording er van terugdeinzen. Maar het was ons doel alleen door mededeeling van enkele feiten het belang te doen uitkomen eener opzettelijke studie van den Philippijnschen archipel, ook in verband met ons Insulinde.

Nog meer wetenswaardige bijzonderheden zouden wij hierbij kunnen voegen: zoo omtrent den landbouw in het algemeen en de middelen tot bevordering daarvan, o. a. ook door het optreden van de Sociedad economica de los Amigos del pais; omtrent den grondeigendom, de suiker- en koffiekultuur, de cacaoproductie en den abacahandel, de overige belastingen, voornamelijk ook de hoofdelijke schatting en de opiumpacht. Maar het bovenstaande is meer dan genoeg, en moge den lezer opwekken om zelf met de ons aangeboden uitgaaf van Dr. Jagor kennis te maken.

Den Haag, 8 april '73. Dr. T. C. L. Wijnmalen.

De arbeid bij de mijnbouwkundige-geognostische opneming van Sumatra's Westkust.

DOOR DEN MIJNINGENIEUR

W. H. DE GREVE.

Een welwillende mededeeling stelt ons in de gelegenheid publiciteit te geven aan een verdienstelijk opstel, door den steeds diep betreurden mijningenieur de Greve geschreven te Fort de Kock, en gedagteekend den 25 september 1871. Het is een uitvoerig tot in de kleinste bijzonderheden streng nauwkeurig antwoord op een reeks van vragen, die hem waren gesteld over den arbeid bij de mijnbouwkundige-geognostische opneming van Sumatra's Westkust, waarvan hij de geniale leider was en wier grootsche uitkomsten thans van algemeene bekendheid zijn. Indien de rapporten van de Greve over de kolenmijnen in de Padangsche Bovenlanden, hem hebben doen kennen als de man, met een breeden, helderen blik in de mijnbouwkundige, industriëele en economische toekomst van Sumatra en in het grootsche ontwikkelingsproces welke de stoomvaart den wereldhandel doet te gemoet gaan, uit het opstel, dat wij thans geven, zal men bespeuren welke verdiensten hem toekomen op het nederiger, maar desniettemin belangrijke gebied van den arbeid bij de Maleiers. Immers de resultaten, die hij van een vierjarige ondervinding op dat gebied, opgeeft, zijn grootendeels ook weder aan zijn verstandige leiding te danken geweest. De eenvoudige bescheidenheid, die hem kenmerkte, belet hem zich de eer toe te eigenen, die hem ook in dit opzicht toekomt; doch niemand, die onder zijn bevelen aan de werkzaamheden der mijnbouwkundige-

geognostische opneming deel nam of die 't gegeven was deze werkzaamheden van nabij gade te slaan, zal ontkennen, dat de Greve's geest den arbeid zoowel als de wetenschappelijke berekeningen en onderzoekingen beheerschte en er geen groote noch kleine zaken waren, die niet den stempel droegen van zijn zaakkundig en goed geordend beleid. Aan den lezer laten wij thans over uit de opgaven van de Greve te beoordeelen welke verwachtingen, met betrekking tot den arbeid, van de Maleiers te koesteren zijn bij het tot stand brengen van industrieele ondernemingen in hun vaderland:

Van het begin der werkzaamheden, in juli 1867, werden vrije arbeiders gebezigd. Alleen was een gering aantal dwangarbeiders tegen zeker loon ter beschikking der opneming gesteld, waarvan het voornaamste voordeel was, dat men op een plaats, waar eenig nieuw onderzoek zou begonnen worden, onmiddelijk over werkvolk kon beschikken, tot dat zich genoegzaam vrije arbeiders kwamen aanbieden. Wat betreft het grootste gedeelte der Padangsche Bovenlanden, kwamen steeds, in 1871, vrije arbeiders zich dadelijk aanmelden. De dwangarbeiders zou men dus hier kunnen missen. In de Noord, en in het algemeen in verwijderde streken, zullen zij nog goede diensten kunnen bewijzen.

Op sommige werkplaatsen, zooals op die rondom het Siboemboen-gebergte (XX Kotas), had men een bijna vierjarige ondervinding van vrijen arbeid, op die van den Goenong Bessie en Kamang een bijna driejarige. Met heeredienstplichtigen werd nooit bij de opneming gewerkt.

De algemeene indruk van het werken met vrije arbeiders in vergelijk met dat met dwangarbeiders is, dat het eerste stelsel ver te verkiezen is boven het laatstgenoemde.

Behalve in de allereerste tijden der opneming, toen de bevolking de bedoeling daarvan nog niet recht vertrouwde, en behalve op enkele plaatsen, waar de opzieners minder den tact bezaten om met vrije arbeiders om te gaan, heeft men bij de werkzaamheden der opneming hoegenaamd geen moeielijkheden ondervonden in het verkrijgen van vrije arbeiders.

Gedurende het aanplanten en het snijden der padi was er op de meeste werkplaatsen eenig gebrek aan arbeiders: vele vroegen dan 5 tot 8 dagen verlof, doch steeds om daarna weder terug te keeren

Heerediensten oefenden geen merkbaren invloed op de werkzaamheden uit.

Gedurende de poeasa bestond er op enkele werkplaatsen gebrek aan werkvolk, daar velen verlof vroegen. Sommigen bleven tegen een extra-belooning in dienst; op andere werkplaatsen bleef het grootste gedeelte van het werkvolk gedurende de poeasa doorwerken, doch verzocht alleen het aantal werkuren gedurende de vasten van $9^1/_2$ tot $7^1/_2$ per dag te verminderen.

Op voorname inlandsche feesten, kregen de werklieden om de beurt, telkens de helft, vrij; doch wanneer de aard der werkzaamheden zulks niet gedoogde, bleven zij zonder tegenspraak doorwerken.

Bij sterfgevallen onder hunne familie vragen de werklieden meesttijds een paar dagen verlof.

Epidemiën veroorzaken somtijds gebrek aan werkvolk; vooral is dit bij koorts epidemiën het geval; doch een milde uitreiking van geneesmiddelen, waarin de Maleier veel vertrouwen stelt, kan dit grootendeels voorkomen. De pokken epidemie, die in 1869 en 1870 in de XX Kotas en Tanah Datar sterk woedde, veroorzaakte geen merkbare vermindering van werkvolk.

Gemiddeld bedroeg het aantal vrije arbeiders bij de Siboemboen werkplaatsen: Timboelan 30, Batoetiga 6, Pasilian 12 en Batoemendjoeloer 4. Het grootste aantal, dat gelijktijdig in dienst was, bedroeg 70, welk aantal gemakkelijk op het dubbele zou kunnen gebracht zijn, alleen door menschen uit het laraschap Soelit-Aijer.

Te Telaweh bedroeg het aantal arbeiders gemiddeld 18; maximum 40 man; te Parambahan gemiddeld 19, te Soengei Doerian gemiddeld 18 man, te Koemanie gemiddeld 15 man. Te Goenong Bessie was het aantal gemiddeld 20 man, maximum 30 man. Te Kamang gemiddeld 15, maximum 50 man.

Op al deze werkplaatsen zou het geen bezwaren gehad hebben, deze maximum cijfers zoo noodig hooger op te voeren.

Bij de werkplaatsen in Soelikoe en in het laraschap Soelit-Aijer waren de werklieden uitsluitend uit datzelfde laraschap afkomstig. Bij andere werkplaatsen, zooals Parambahan en Soengei Doerian waren vele werklieden uit andere laraschappen en zelfs districten, voornamelijk uit Soelit-Aijer, Boea, Kota Toedjoe en Agam. Bij andere werkplaatsen, zooals Goenong Bessie, waren de werklieden genoegzaam allen uit andere districten. Gewoonlijk gaven zij, in het laatste geval, als reden op, dat zij te weinig

sawa bezaten om te kunnen bestaan of dat zij vroeger kleinhandelaar geweest en het zwervend leven nu moede waren.

Het grootste gedeelte van de werklieden bij de Siboemboen-werkplaatsen heeft jaren lang onafgebroken aldaar gearbeid (enkelen vier, verscheidene drie achtereenvolgende jaren) en zijn nog bij de opneming werkzaam.

Bij de werkplaatsen Parambahan en Soengei Doerian zijn enkele werklieden, die twee jaar bij de opneming in dienst zijn, de meeste echter korter. Op de werkplaats Goenong Bessie zijn nog 7 werklieden, die drie achtereenvolgende jaren en velen die twee of een en een half jaar doorgewerkt hebben.

Op de werkplaats Kamang zijn slechts 7 werklieden, die een tot een en een half jaar onafgebroken aldaar hebben gewerkt.

Bij de staking der werkzaamheden in Soelikie, zijn vele werklieden de opneming gevolgd naar Telaweh, Goenong Bessie en Kamang.

Bij de staking der Siboemboen-werkplaatsen volgden vele werklieden de opneming naar Soengei Doerian, Parambahad en Batoe menjoeloer (Kota Toedjoe).

Een opmerkelijk voorbeeld van deze verplaatsing van werklieden, deed zich voor in juni 1870, bij de oprichting van de nieuwe werkplaats Soengei Doerian. Die werkplaats werd opgericht in een bijna onbewoonde, woeste streek, op verscheidene palen afstand van de naaste kampong gelegen, en daarenboven op een tijdstip dat de rijst buitengewoon duur en ter plaatse niet te bekomen was. Niettegenstaande deze ongunstige omstandigheden, aarzelden verscheidene werklieden van de overige werkplaatsen niet, zich daarheen te begeven; zelfs waren er een paar bij, die hun gezin medenamen. Door de zorg van den betrokken opziener werd nu rijst in andere districten, als Boea en Kota Toedjoe, ingekocht en tegen den prijs van inkoop aan het werkvolk verstrekt. Op deze wijze werden de werklieden voor Soengei Doerian behouden. Langsamerhand kwamen kampong-bewoners uit de nabuurschap hun levensmiddelen te koop aanbieden, ladangs werden in de nabijheid aangelegd en de streek kreeg een geheel ander aanzien.

Het eenigste voorbeeld, dat de tusschenkomst van hoofden werd ingeroepen, was bij het begin der werkzaamheden in de XX Kotas in 1867, toen, door bemiddeling van het larahoofd van Soelit-Aijer, 1 mandoer en 4 werklieden werden verkregen.

Overigens geschiedde de aanneming van werklieden steeds en op alle werkplaatsen geheel buiten bemoeiing der hoofden: de werklieden kwamen zich zelf aanbieden of werden door een werkman, die reeds langer in dienst was, medegebracht, indien er behoefte aan arbeiders was.

Op een enkele werkplaats werd belangstelling in de onderzoekingen der opneming of medewerking in het verkrijgen van werkvolk van de zijde der hoofden ondervonden. Echter werd over het algemeen ook geen de minste tegenwerking waargenomen: de onderzoekingen waren hun vrij onverschillig. Werd soms in den beginne door vragen of bezoeken op een enkele plaats eenige belangstelling betoond, zoo verdween die geheel, zoodra het hun duidelijk werd dat voor hen geen directe geldelijke voordeelen van de werkzaamheden der opneming te behalen waren. Dit mag in het algemeen als de voorname oorzaak dezer onverschilligheid beschouwd worden.

In den allerlaatsten tijd zijn er echter enkele teekenen van meerdere belangstelling opgemerkt, nu de hoofden beginnen te zien, dat die onderzoekingen belangrijke voordeelen voor hun streek in de toekomst belooven.

De loonen waren in sommige districten hooger dan in andere, bijvoorbeeld in Agam en Tanah Datar hooger dan in de XX Kotas, Boea en Kota Toedjoe. In Siboga waren de werkloonen buitengewoon hoog. Ook waren de loonen afhankelijk van geschiktheid en langdurigen diensttijd der werklieden.

De gemiddelde werkloonen bedroegen:

te Kamang:

gewone koelies	30—35	centen	daags
bamboewerkers	40—45	„	„
steenhouwers	40—50	„	„
gewone timmerlieden	75—80	„	„
baastimmerman	*f* 1.00—1.50	—	„
touwslagers.	50—60	centen	„

te Soelikie:

koelies	30—35	centen	daags
mijnwerkers in dagloon . . .	30—40	„	„
smeden en timmerlieden	60 centen—*f* 1.00		„

te Soengei Doerian:

koelies	27—30	centen	daags
mijnwerkers in dagloon . . .	30—50	„	„
bamboewerkers	40	„	„
gewone timmerlieden	50	„	„
baassmid of baastimmerman . .	ƒ 1.00	—	
touwslager	40	centen	„

te Parambahan en Batoemendjoeloer

koelies	25—33	centen	daags
mijnwerkers	40	„	„
gewone toekans	40—60	„	„
bazen.	ƒ 1.00	—	„

te Siboga, koelies, 45 centen daags.

Bij eerste indienstneming werden nooit voorschotten gegeven. Op de meeste werkplaatsen werden overigens kleine voorschotten verleend, hoogstens van een maand of een halve maand tractement, welke voorschotten steeds in 1, hoogstens in 2 maanden werden aangezuiverd.

Daar waar kampongs, lapaus of bewoonde ladangshuizen in de buurt waren, gaven de werklieden in het algemeen de voorkeur aan het verblijf aldaar boven dat in de koelieloodsen, zooals bij voorbeeld te Kamang. Te Goenoeng Bessie betaalden de werklieden ƒ4 tot ƒ5 's maands voor kost en inwoning in de kampong. Te Parambahan verbleven zij meest in de lapaus of bouwden, zooals mede te Soengei Doerian, hun eigen huisje bij de galerijen of boringen. Bij de Siboemboen werkplaatsen bewoonden zij meest de koelieloodsen of bouwden hun eigen huisje bij de galerijen. Te Parambahan waren er 4 werklieden, die hun gezin bij zich hadden, te Soengei Doerian 3, te Timboelan 2; meest bewoonden zij een eigen hut, soms ook een afgeschoten gedeelte van de koelieloods.

Met ziekten had het werkvolk soms meer, soms minder te kampen afhankelijk van tijd en omstandigheden. Gewoonlijk bestonden de ziekten uit koorts en huiduitslag, op enkele plaatsen ook syphilis.

De werklieden gaven zich niet in meerdere mate dan de kampong-bewoners aan spelen, hanenkloppen en andere ondeugden der Maleiers over. Integendeel, op de meeste werkplaatsen werd een

gunstige onderscheiding van de kampong-bewoners te dien opzichte waargenomen. Hiervan mag voor een deel als reden opgegeven worden, dat hun, wegens hunne gezette bezigheid, de tijd ontbrak de afgelegen galangans te bezoeken, waar hanenkopperijen plaats vonden. Waar op de werkplaatsen gespeeld werd, was het steeds daar waar Javasche dwangarbeiders mede aanwezig waren, die de Maleische werklieden er toe aanspoorden.

De Maleische werklieden gaven zich over het algemeen zeer weinig over aan opium schuiven: de gelegenheid daartoe ontbrak, trouwens op de meeste werkplaatsen.

Algemeen werd bij de werkplaatsen opgemerkt, dat de werklieden der opneming zich door meerdere welvaart onderscheidden van de gewone kampong-bewoners. Dit was vooral merkbaar aan hun nette kleeding op feest- of passerdagen, terwijl de meeste werklieden door hun meer gezond uiterlijk een gunstigen indruk maakten. Ook hun zedelijk gedrag stak over het algemeen gunstig af bij dat van den gewonen Maleier.

Dit alles geldt voornamelijk van die werklieden, die reeds geruimen tijd en onafgebroken bij de opneming werkzaan waren geweest.

Terwijl in 1870, de rijst in het Soelit-Aijersche en de omstreken van Soengei Doerian *f* 15 tot *f* 16 de picol kostte en de arme kampong-bewoners zich genoegzaam uitsluitend moesten voeden met djagong, obie en sago anau, aten de mijnwerkers steeds rijst. Sommigen waren in staat van hun bespaarde penningen een koe of karbouw te koopen; anderen hebben verpande sawas ingelost, hunne woningen verbouwd of hersteld, enkèlen ook vaste goederen aangekocht.

Geregeld kwamen de vrouwen uit nabij gelegen kampongs lekkernijen en levensmiddelen aan het werkvolk verkoopen, terwijl op de betaaldagen verscheidene lijnwaad-handelaren hun goederen ter verkoop brachten.

De invloed van de werkzaamheden der opneming op den meerderen handelsomzet op de naburige passers was zeer merkbaar: voornamelijk was dit het geval op de passers te Soelikie-Soelit-Aijer en Telaweh. Terwijl de passer te Soelikie, vóór de werkzaamheden der opneming, van weinig belang was, was de handelsomzet, na verloop van een jaar, aanzienlijk toegenomen, zoodat een tal van artikelen daar aangevoerd werden, die vroeger nooit ter markt werden gebracht, terwijl men zich met moeite

door de groote menigte bezoekers kon bewegen. Talrijk zijn de voorbeelden, dat hoofden of inlanders dien invloed opmerkten en erkenden, dan wel het staken van werkplaatsen betreurden.

Gedurende alle dagen der week werd gewerkt. De werklieden hadden één vrijen dag in de maand met behoud van tractement, hetzij den eersten der maand na betaaldag, hetzij dat zij dien zelf uitkozen bij gelegenheid van naburige passerdagen.

Buiten kleine wijzigingen, waren de werkuren op de werkplaatsen, bij werkzaamheden aan de oppervlakte, 's morgens van 6 tot 11 ure, en 's middags van 1 tot 5 of half 6 ure.

Bij mijnarbeid ondergronds en bij de boringen werd ook 's nachts gearbeid. Mijnwerkers in dagloon werkten 8 uren onafgebroken, en wel, de eerste ploeg van 6 ure 's morgens tot 2 ure 's middags; de tweede ploeg van 2 ure 's middags tot 10 ure 's avonds; en de derde ploeg, wanneer die in sommige gevallen noodig was, van 10 ure 's avonds tot 6 ure 's morgens. De beide eerste ploegen verwisselden om de veertien dagen.

Aan de mijnwerkers, die bij aanneming werkten, werd de keuze der werkuren overgelaten. Wanneer zij met één ploeg werkten, zoo werkten zij van 's morgens 6 ure tot 's avonds 6 ure met een oponthoud van 2 uren rust; werkten zij met twee ploegen, zooals gewoonlijk het geval was, zoo werkte de eerste ploeg van 6 ure 's morgens tot 4 ure 's middags met 1 uur rust en de tweede ploeg van 4 ure 's middags tot 2 ure 's morgens ook met 1 uur rust. Niet altijd hielden zij zich echter aan deze indeeling; maar werkten dikwijls de laatste dagen der week (kort voor de uitbetaling) den geheelen nacht door.

Bij de boringen werkten twee ploegen, elk 12 uren per etmaal, die elkander om de 6 uren afwisselden. Op een passerdag verwisselden de beide ploegen wekelijks onderling, zoodat de eene ploeg dan 12 uren onafgebroken werkte, terwijl de andere ploeg een vrijen dag had. Hierdoor werden de dag- en nachtschoften verwisseld.

Tegenzin om 's nachts te werken bestond bij de werklieden in het geheel niet: hun loon bij 's nachts werken is hetzelfde als bij arbeid over dag. Ook bij de machinale steenzagerij te Kamang werd een tijd lang 's nachts doorgewerkt. Alleen te Siboga mocht het niet gelukken, bij de boringen, galerijen of schachten 's nachts te doen arbeiden.

Het verkoopen of verhuren van sawas door werklieden, die

in dienst der opneming traden, is, voor zoover bekend, nooit voorgekomen. Sommigen vroegen voor een korten tijd permissie, om hun sawas te bewerken. of padi te snijden; anderen lieten ze door hun familie-leden bewerken en gaven hun gedurende dien tijd vrij eten en een kleinigheid in geld (die oepah); weder anderen lieten ze door vreemdelingen bewerken en stonden hen daarvoor de helft van den oogst af (die bedoea).

Heerediensten (rodie) hebben over het algemeen geen nadeeligen invloed op de werkzaamheden uitgeoefend; zij schijnen in de Padangsche Bovenlanden niet zwaar op de bevolking te drukken. Sommige werklieden vervulden zelf hun plichten van heeredienst; de meeste lieten die door hun familieleden verrichten, tegen vrije voeding gedurende dien tijd. Steeds stond de bedoeling op den voorgrond om de onderzoekingen der opneming geheel onder dezelfde omstandigheden te doen geschieden als die van particulieren. Den opzichters werd daarom bestendig op het hart gedrukt niet te trachten eenige pressie uit te oefenen of eenige bevoorrechting te vragen ten gunste van de werklieden der opneming, ten opzichte van eenige vrijstelling van de door hen verschuldigde heerediensten. Tevens werden de opzichters aangemaand het stelsel van plaatsvervanging bij, of afkooping van de heerediensten te bevorderen, ten einde de werklieden voor vast in dienst te houden. Zoo stelden bij voorbeeld de werklieden der Siboemboen werkplaatsen (XX Kotas) meestal een plaatsvervanger voor de djaga gadang, hetgeen twee tot driemaal 's jaars voorkwam, en betaalden daarvoor ƒ2.50 per week. Aanvankelijk inden de soekoehoofden zelf het geld voor de djaga gadang, wat natuurlijk aanleiding gaf tot conflicten tusschen hoofden en werklieden. Om de arbeiders hiervoor te bewaren, werden deze gelden toen, door de zorg van den betrokken opziener, direct aan den controleur der XX Kotas gezonden. Ook deze regeling ondervond bezwaren, daar de hoofden de lijsten van djaga gadangplichtigen niet altijd bijtijds inzonden, zoodat eindelijk aan de werklieden zelf de zorg werd overgelaten een plaatsvervanger in de kampongs te zoeken. Hierdoor verloren zij echter gewoonlijk een dagloon. Sints deze laatste schikking werden geen moeielijkheden hieromtrent meer ondervonden.

Werklieden uit andere districten afkomstig, zooals op de werkplaatsen Parambahan en Soengei Doerian veelvuldig in dienst waren, deden noch heerediensten noch djaga gadang.

Bij aanneming geschiedde in de eerste plaats het drijven van onderzoekingsgalerijen. Het vaststellen van den prijs per strekkende el geschiedde op sommige plaatsen wekelijks, op andere maandelijks. In dien prijs, werd over dien termijn geen verandering gebracht, tenzij bij plotselinge verandering van het gesteente. De prijs werd door den betrokken opziener, onder nadere goedkeuring van den mijningenieur, met den aannemer overeengekomen. Gewoonlijk werden hierbij zeer weinig moeielijkheden ondervonden, daar de aannemers meesttijds den door opziener of ingenieur gestelden prijs met vertrouwen aannamen en zij op zijn billijke schatting der verdiensten rekenden. Zooveel mogelijk werd dan ook tot grondslag genomen, dat een werkman, bij aanneming werkende, minstens 40 tot 50 centen daags moest kunnen verdienen. De prijzen waren natuurlijk geheel afhankelijk van de meerdere of mindere vastheid van het gesteente en de meerdere of mindere moeielijkheden van het terrein: zij hebben gevariëerd van *f* 2.50 tot *f* 40 per strekkende meter. De aannemer der galerij was verantwoordelijk voor de verzekering en het onderhoud zijner galerij. Mijnlampen, olie, lampenkous, kruit, veiligheidslont, de noodige gereedschappen en het voor de verzekering benoodigde en reeds bewerkte hout werd den aannemer van wege de opneming geleverd. Hij was echter verplicht de gewonnen stof naar den dag te vervoeren en zorg te dragen voor het aanbrengen der ventilatie-middelen. Ook het brengen en halen der gereedschappen naar en van de smederij (soms op 2 tot $4^1/_2$ paal afstand) geschiedde door den aannemer.

De aannemer was de verantwoordelijke chef van zijn ploeg; met hem alleen werd onderhandeld en de uitbetaling geschiedde aan hem (2 maal 's maands gewoonlijk); hij zocht en koos zijn eigen werkvolk zonder bemoeiing van den opziener; het verdiende loon werd door den aannemer in gelijke deelen onder zijn werkvolk verdeeld. Hiertegen werden nooit reclames ingebracht.

Ook het zinken van schachten geschiedde bij aanneming per strekkende meter onder dezelfde voorwaarden. Zoowel bij het zinken van schachten als bij het drijven van galerijen verkreeg men met dit stelsel uitmuntende resultaten.

Tevens werd een proef genomen om ook de boringen met een klein boortuig (van 40 tot 70 meter diepte) in het kolenterrein bij aanneming te doen plaats hebben. Er werden daartoe overeen-

komsten gesloten met inlandsche kinderen of Chineesche baasboorders. De regeling dezer overeenkomsten was zoodanig, dat den aannemer een bepaalden prijs per strekkende meter over de eerste 25 meter diepte werd uitbetaald, een iets hoogeren prijs over de volgende 25 meter, en een nog hoogeren over de daarop volgende. Olie, reparatien enz. kwamen ten laste van de opneming. De aannemer voorzag zelf in zijn werkvolk. Voor het zinken der boorschacht en het oprichten van den boorbak werd hem een bepaalde som toegestaan. Behalve in buitengewone gevallen kwamen alle vertragingen door nastortingen, ongevallen, enz. ten laste van den aannemer. Elk kwartaal werd dit contract vernieuwd of gewijzigd.

Dit stelsel bleek echter in de uitvoering bij dergelijke boringen aan groote bezwaren onderhevig te zijn, die echter niet in den aard van het stelsel, maar in het bijzonder karakter der boringen waren gelegen. De boringen geschiedden namelijk voor een groot deel in klei of mergellagen, en daar hierbij geen buisbekleeding plaats vond, stond men in dergelijk gesteente onophoudelijk bloot aan belangrijke nastortingen, die geheel onafhankelijk waren van de geschiktheid en zorg van den aannemer en hem dikwijls belangrijke schade veroorzaakten. Om deze reden, heeft men het stelsel van aanneming bij dusdanige boringen moeten opgeven en is men weder teruggekeerd tot het boren in dagloon.

Sints de laatste helft van het jaar 1869 is het stelsel van aanneming in werking bij de mijnbouwkundige opneming. Dat het spoedig een gewichtige plaats innam, moge blijken uit het volgend overzicht van den stand der werkzaamheden omstreeks medio 1870:

Werkplaats	Timboelan,	bij aanneming, 3 galerijen; in dagloon was (vroeger uitbesteed geweest) 1 galerij;
„	Batoe Tiga,	bij aanneming, 2 galerijen;
„	Batoe Mendjoeloer,	„ 2 „
„	Pasilian,	„ 1 schacht; „ 1 touwboring;
„	Goenong Bessie	„ 6 galerijen; in dagloon (dwangarbeiders), 1 galerij; in dagloon (kolengalerij te Aijer Tambang), 1 galerij;

werkplaats Oeloe Aijer, bij aanneming, 1 stangboring;
„ Soengei Doerian, „ 3 galerijen;
„ 1 stangboring;
„ Siboga, in dagloon, 1 stangboring.

De voordeelen verbonden aan het stelsel van aanneming bij mijnbouwkundige werken waren zeer belangrijk. Terwijl men vroeger veel toezicht noodig had om de werklieden in hun arbeid te controleren, verviel dit opzicht bij het stelsel van aanneming genoegzaam, alleen had de opziener zorg te dragen, dat het werk volgens gestelde voorwaarden geschiedde, terwijl de vorderingen op gezette tijden werden opgemeten en uitbetaald.

De verdiensten der mijnwerkers, die bij aanneming werkten, waren gemiddeld meer dan $^1/_4$ hooger dan toen dezelfde mijnwerkers in dagloon werkten, terwijl het geleverde werk ruim het dubbele bedroeg van het werk in dagloon in dezelfde tijdseenheid: een mijnwerker bij aanneming verdiende gemiddeld *f* 15 tot *f* 16 's maands.

Bij de werkplaats Goenong Bessie werden in het jaar 1870 gedreven een gesamenlijke lengte van 298 strekkende meter galerij en 75 meter luchtschacht (genoegzaam geheel bij aanneming); de gesamenlijke uitgaven bedroegen minder dan in het jaar 1869, toen werd gedreven een gesamenlijke lengte van 150.5 strekkende meter galerij (genoegzaam geheel in dagloon); terwijl de gemiddelde kosten per strekkende meter, met inbegrip van alle uitgaven, in 1870 ± *f* 15 bedroegen, waren zij in 1869 meer dan het dubbele geweest.

Bij de werkplaats Batoe Tiga werden in het jaar 1870 door gemiddeld 4 mijnwerkers 83.2 strekkende meter galerij gedreven in een vrij hard gesteente, dat grootendeels door petardeerarbeid moest losgebroken worden; de totale onkosten, met inbegrip van alle uitgaven, bedroegen *f* 10.80 per strekkende meter, een resultaat dat zeker onder de oogen van Europeesche mijnwerkers mag gebracht worden. Deze voorbeelden zouden met verscheidene andere kunnen vermeerderd worden.

Niet gemakkelijk viel het in den aanvang den inlandschen werkman tot dit stelsel over te halen: geduld en overredingskracht moesten hierbij aangewend en in den beginne eenige geringe offers gebracht worden. Toen de werkman de praktijk van het stelsel eenmaal had gade geslagen, ondervond de verdere invoering daarvan geen de minste bezwaren meer, en droeg

het spoedig de algemeene ingenomenheid der werklieden weg, zoodat zij bij voorkeur bij aanneming werkten. Over het algemeen is de Maleier zeer geschikt om bij aanneming te werken: hij is ijverig en volhardend en laat den moed niet zakken, als hij zelfs tijdelijk schade daarbij ondervindt. Het stelsel van aanneming heeft niet weinig bijgedragen om in sommige streken der Padangsche Bovenlanden een speciale mijnwerkersstand te vormen.

Op verscheidene werkplaatsen geschiedde de levering van de verschillende houtwerken voor de verzekering van galerijen en schachten bij aanneming door de gewone kampong bewoners, die dikwijls jaren achter elkander de levering hadden. De houtwerken werden steeds van goede kwaliteit en in voldoende hoeveelheid geleverd en waren veel goedkooper dan dit in dagloon kon geschieden.

Op een paal afstands van de werkplaats Timboelon werd een steenkoollaag door inlanders ten behoeve van de smederij van die werkplaats ontgonnen en werden de kolen tegen vaste prijzen op het werk geleverd. Deze ontginning duurde een paar jaar voort onder het toezicht van den opziener der werkplaats. Bij dezelfde werkplaats werden de kruiwagens bij aanneming tegen vaste en geringe prijzen geleverd.

Met het maken bij aanneming van mijnbouwkundige gereedschappen zou een begin gemaakt zijn, indien sommige werkplaatsen niet gestaakt waren geworden. Hiertegen zou echter geen het minste bezwaar geweest zijn.

Op de werkplaats te Soengei Doerian bood een gewone inlandsche smid aan, een volledig boortuig, dat hij eerst in dagloon had gemaakt daarna bij aanneming te vervaardigen, mits hem de materialen geleverd werden. Daar er voorloopig nog geen behoefte bestond, werd hiervan nog geen gebruik gemaakt.

Deze feiten hebben daarom eenige beteekenis, omdat zij niet op groote plaatsen, waar zich een ambachtsstand gevormd heeft en kleine aannemers aanwezig zijn, plaats vonden, maar in de wildernis en tegenover gewone kampong-bewoners. Algemeen is men van gevoelen dat bij latere mijnbouw ontginningen op groote schaal het stelsel van uitbesteding of aanneming met veel succes zal kunnen toegepast worden. De Maleier heeft over het algemeen een zeer ondernemende geest. Hiervan is, onder anderen, het volgende een bewijs:

In het laatst van het jaar 1869 moest een hoeveelheid van 200 picols steenkolen vervoerd worden van Soengei Doerian naar Fort van der Capellen, een afstand van ± 26 palen. Hieraan waren groote moeielijkheden verbonden: het was in het hart van den regentijd; het vervoer moest geschieden eerst per picol-paard over een bijna onbegaanbaar voetpad, daarna per sampan over de Ombilienrivier, en eindelijk per pedattie over een slechten weg. En toch werd onmiddelijk een Maleier uit de omstreken gevonden, die bereid was het geheele vervoer bij contract op zich te nemen en het ook tegen een billijken prijs en behoorlijk volvoerde.

Toen er onlangs sprake was, het vervoer van 700 tot 800 picols steenkolen naar Fort van der Capelle uit te besteden, hebben zich talrijke Maleiers uit de omstreken van het Ombilienkolenveld opgedaan die wenschten mede te dingen.

Algemeen is men van gevoelen, dat eenvoudige mijnbouwkundige werken, als het drijven van galerijen, het zinken van kleine schachten, en waarschijnlijk ook de afbouw bij kolen ontginningen, ten volle kunnen toevertrouwd worden aan Maleische mijnwerkers, en dat zij daarvoor allezins geschikt zijn. Opzieners, die zelf in Europa als mijnwerker gearbeid hebben, getuigen eenparig dat de Maleische mijnwerker, bij langere oefening en meerdere kennis van het werk, tot alles in staat zal zijn, wat van een gewonen Enropeeschen mijnwerker wordt verlangd, hoewel hij dien in physieke kracht natuurlijk altijd ten achteren zal staan. Wel zal steeds een behoorlijk toezicht moeten gehouden worden op den arbeid van mijnwerkers bij aanneming arbeidende, daar zij langsamerhand een neiging krijgen roekeloos te worden en de eischen der veiligheid, bij voorbeeld bij verzekering, over het hoofd te zien, doch dit zelfde is ook veelvuldig bij den Europeeschen mijnwerker het geval.

Bij meerdere opleiding en oefening zullen de Maleiers allezins geschikt zijn, om als smeden, timmerlieden, metselaars, steenhouwers, steenbakkers, touwslagers, geelgieters, enz. op te treden. Zij zijn over het algemeen leerzaam en goed van begrip, zoodat sommigen reeds volgens teekening kunnen werken. Zoo werd te Soengei Doerian een volledig boortuig door een gewonen inlandschen smid vervaardigd, dat in de fabrieken op Java zeker niet beter of goedkooper zou gemaakt zijn. Een stel boorstangen, dat in de fabrieken van Chaulan en C°. te Batavia

f 30 kostte, werd hier van betere confectie geleverd voor *f* 7.50.

Alle mijnwerkers gereedschappen werden op de werkplaatsen zelf vervaardigd, meest tegen aanzienlijk mindere kosten (niettegenstaande de hooge transportkosten der materialen) en waren steeds van veel beter confectie dan degeen, die uit 's lands voorraad werden afgeleverd. Ventilatoren, draaislijpsteenen, boorkabels, enz. werden mede op de werkplaatsen aangemaakt, de beide laatstgenoemden van inlandsche materialen, van meerdere deugd en met geringer kosten dan de uit Europa aangevoerde.

Gesoldeerde geelkoperen mijnlampen, die door de firma Chaulan en C°. te Batavia geleverd werden voor *f* 10 het stuk, werden, volgens hetzelfde model doch uit één stuk gegoten, door Agamsche geelgieters geleverd voor *f* 2 het stuk.

Meerdere voorbeelden kunnen bijgebracht worden om te bewijzen, dat de invoer van vreemde ambachtslieden ten behoeve van latere mijnbouw ondernemingen niet noodig zal zijn: alleen bij machinisten zal dit in den beginne een onderscheid maken.

De militaire positie van Indië in 1858—1862.

Redevoering uitgesproken door den luitenant-generaal J. VAN SWIETEN, bij de overgave van het bevel over het Nederlandsch-Indisch leger aan den generaal-majoor W. C. VAN SCHIERBRAND, op den 8 augustus 1862. [1])

Ik zal niet tot u zeggen, dat ik Indië met tegenzin verlaat, want mijn langdurig verblijf hier te lande, de gezondheid mijner gade, de opvoeding mijner kinderen zijn redenen die mij met graagte naar het vaderland doen terug verlangen. Doch nu ik voor de laatste maal tot u spreek en de banden ga losmaken die mij aan het leger verbonden, kan ik een gevoel van wee niet geheel onderdrukken. Het is niet zonder aandoening, dat men zijne kennissen, vrienden en wapenbroeders en het land verlaat waar men zoo lang verkeerd heeft.

Als wij het vierjarig tijdperk herdenken, gedurende hetwelk ik het bevel over het leger heb gevoerd, dan ontmoeten wij gebeurtenissen van gewicht, die wij te zamen ontknoopt hebben.

Nauwelijks had ik het bevel overgenomen en nog waren de troepen van de Jambische expeditie niet terug gekeerd, of de vraag werd gedaan of de overmoed, die het Bonische rijk sedert vele jaren had aan den dag gelegd, het niet raadzaam en noodig

---

[1]) Door de redactie van dit tijdschrift daartoe dringend aangezocht, heeft de generaal van Swieten haar wel willen vereeren met deze belangrijke redevoering, waarvan de publiciteit niet alleen door militairen, maar door al degenen, die eenigen invloed kunnen uitoefenen op de organisatie en wapening van het Indisch leger, naar wij meenen, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, zeker op prijs zal worden gesteld.

DE REDACTIE.

maakte het den oorlog te verklaren en, zoo ja, welke middelen daartoe zouden vereischt worden.

Het militair departement adviseerde voor de oorlogsverklaring, omdat de overmoed, dien het Bonische rijk sedert 1853 had aangenomen en de lankmoedigheid, waarmede het Nederlandsch gouvernement dit had aangezien, weerklank in den geheelen Indischen archipel had gevonden en aan het denkbeeld der macht en grootheid der Bonieren een begrip had gegeven die de invloed en het gezag van het Nederlandsch gouvernement zeer benadeelden.

Doch terwijl men bezig was met toebereidselen voor de Bonische expeditie te maken, werden wij overvallen door de tijding dat een opstand in Palembang was uitgebroken, dat de opstandelingen de kampong Djate versterkt hadden en een aanval daarop twee maal was afgeslagen. Er werden versterkingen gevraagd, die echter niet dadelijk verleend konden worden. Tegelijk vernam men dat ernstige verwikkelingen te Bali waren uitgebroken en dat men voor onrustige bewegingen in Krawang, — waar zoo iets nog nimmer had plaats gehad — vreesde.

In minder dan 24 uren waren te Krawang een half bataillon troepen aangekomen, die alle denkbeeld van onrust deden verdwijnen en in weinige dagen was een bataillon infanterie te Bali ontscheept. De indruk van deze spoedige tusschenkomst was van dien aard, dat van beide deze landstreken de expeditionaire troepen binnen één maand tijds in hunne garnizoenen waren terug gekeerd en sedert geen moeielijkheden aldaar meer hebben plaats gehad.

Intusschen heerschte er in geheel den Indischen Archipel eene godsdienstige bewogenheid, waarvan ook alders tegen het Christen-element groote voorbeelden zijn gevonden. Ik noem slechts den Britsch-Indischen opstand en de gruwelen in Syrië en Djeddah gepleegd.

Dat dit groote ongerustheid veroorzaakte, en te recht, is bewezen door hetgeen later te Bandjermassin heeft plaats gehad. Ook op Java waren allerlei geruchten in omloop, die aan mogelijke onheilen deeden gelooven en zelfs aanleiding gaven, om in eene vertrouwelijke conferentie de vraag te opperen of het wel raadzaam zoude zijn, om ten behoeve der Bonische expeditie, Java van zooveel troepen te ontblooten.

Naar mijne meening, vond de bestaande bewogenheid grootendeels voedsel in de verwachtingen, die het verzet der Bo-

nieren en de uitslag der Bonische expeditie opwekten. De weêrbaarheid en energie der Bonieren was allerwege hoog aangeschreven en het algemeen gevoelen was, dat wij ze niet zouden ten onder brengen. Door de Bonieren een geduchten slag toetebrengen zouden die verwachtingen, en de hoop die daarop gegrond was, vernietigd worden en de kracht van het Nederlandsch gouvernement in een helder licht komen. Het verdagen der expeditie was dus evenzoo gevaarlijk, als een onzekere uitslag, en het tijdelijk ontblooten van Java met de expeditionaire troepen was zonder gevaar, wijl opstanden onder de inlandsche bevolking nimmer vóór het binnenhalen van den rijstoogst uitbreken. De zekerste weg was dus de expeditie te doen vertrekken en de kansen van den oorlog te wagen.

De expeditie had niet geheel den uitslag dien men verlangd had; maar dit is niet aan het militair element te wijten. De eischen waren te hoog gesteld en konden in den beschikbaren tijd niet worden verkregen. Omtrent die eischen was het militair departement niet geraadpleegd, maar het voorzag dadelijk, bij het bekend worden daarvan, dat het oogmerk niet zoude kunnen worden verkregen. Intusschen waren onze wapenen altijd en overal zegevierend, het Bonische volk verslagen en zijne hoofdplaats vernietigd. Bij de inlanders was dus de indruk geheel anders dan bij ons. Voor hen waren de Bonieren geslagen, zoo dan ook niet geheel overwonnen. Het waren vooral de ziekten, die de troepen overvielen, en de overtuiging dat het staatkundige oogmerk der expeditie niet bereikt was, welke daaraan een minder gunstig karakter in onze oogen gaf.

Maar terwijl we er op bedacht waren, om deze expeditie door eene tweede te doen volgen en de Bonieren geheel ter neder te buigen, werden wij verrast met de tijding dat te Bandjermassin sporen van ontevredenheid ontdekt waren en dat er een opstand was beraamd, die den 2 mei zoude uitbarsten, doch dat alles gered zoude kunnen worden, indien vóór dien dag 150 man troepen ter versterking zouden kunnen worden gezonden.

De regeering echter, na raadpleging met mij, achtte die versterking alléén niet voldoende, maar wilde tevens het hoogste burgerlijk en militair gezag overdragen aan een officier van hoogen rang, kunde en ondervinding. De kolonel Andresen werd daartoe aangewezen, die, te gelijk met de gevraagde versterking, op een van Z. M. stoomschepen zoude worden overgevoerd.

De kolonel Andresen vertrok met den vereischten spoed en kwam den 28 april voor de monding der Barito-rivier; maar toen hij te Bandjermassin was aangekomen, was het reeds te laat om op de geïsoleerde posten de noodige bescherming af te zenden. Op het vernemen van zijn komst heeft men de uitbarsting van den opstand verhaast. Door het doen vermoorden van een aantal verspreide Europeanen, gedeeltelijk industrieelen, gedeeltelijk zendelingen, zorgden de hoofden van den opstand, om de medeplichtigheid op een groot gedeelte van het volk te doen overgaan.

Op het vernemen van deze treurige tijding werd dadelijk een bataillon infanterie naar Bandjermassin gezonden, om de eerste maatregelen tot stuiting van den opstand te nemen.

De aandacht mocht echter niet van Boni worden afgeleid. In weerwil van de, door de rampen van Bandjermassin op nieuw wakker geworden bewogenheid der gemoederen, moest Boni ten onder gebracht en voor goed gefnuikt worden. Dit was bijna eene „conditio sine qua non" voor het behoud der rust geworden. Intusschen was de inspanning groot, want er werd gelijktijdig oorlog gevoerd in Redjang en Ampat-Lawang, te Palembang, te Borneo en te Celebes, waardoor te gelijk $5^1/_2$ bataillons infanterie, een escadron ruiterij en een belangrijke artillerie van Java afwezig waren.

De tweede veldtocht tegen Boni viel gelukkig uit. De Bonieren werden andermaal verslagen, Boni, Pasempa en Pampanoea bezet, de koningin van hare waardigheid ontzet en de prins Aroe Palakka in hare plaats tot vorst van het rijk verheven, dat nu een leen werd en zeer in aanzien en macht daalde. Met den val van Boni hielden al de kwade verwachtingen op, die door het verzet van Bandjermassin nog aangewakkerd waren.

De oningewijde in de krijgskunde meenen altijd, dat opstanden door groote troepen machten kunnen worden gestuit, — dat men de ontevredenheid en het verzet, evenals bij gewone oorlogen, door een goeden slag kan eindigen.

Zij toonen daardoor dat zij het verschil in karakter van de onderscheidene oorlogen niet kennen.

Wanneer men een veldtocht tegen een onafhankelijk volk opent, zooals de oorlog tegen Boni, dan weet men dat de aanvallers en verdedigers zich op eenig punt zullen ontmoeten, en

dat het van een enkel treffen kan afhangen of de veldtocht gewonnen of verloren is. Men moet daarom veel troepen te gelijk aanvoeren, waartoe lange toebereidselen, — zooals het inhuren en victualeren van schepen, het verzamelen van levensmiddelen, voeder voor de paarden en meer andere, die tijd vorderen, — worden vereischt. Doch bij zulke tochten doet het er niet toe of de expeditie eenige maanden vroeger of later vertrekt, mits men het gunstige jaargetij voor den oorlog en de beweging van troepen niet late voorbijgaan.

Maar voor een gewest, dat in opstand is, moeten de troepen dadelijk worden afgezonden. Het is hier minder te doen, om te veroveren en de vijandelijke macht te vernietigen, dan om te beschermen en de rust te herstellen.

In het eerste geval stoort men zich niet aan de schade, die der tegenpartij kan worden toegebracht, want in den regel is dit het middel om het doel te bereiken. Bij opstand is men genoodzaakt een anderen weg in te slaan, want de kwelling, die het volk door de militaire occupatie wordt aangedaan, is dikwerf de hefboom waarmede men de twijfelachtigen tot de zijde van den opstand doet overgaan.

Bij gewone oorlogen moet men snel en met klem te werk gaan, — bij opstanden systematisch. Bij gene moet men zijne macht vereenigd houden en den vijand opzoeken, bij deze moet men de macht verdeelen en veel grond bezetten. De gewone oorlog eindelijk moet offensief gevoerd worden en de demping van een opstand verdedigend. Men heeft er slechts het initiatief der verdediging en van het onschadelijk maken van beraamde volksvereenigingen; maar het initiatief der operatiën is uitsluitend bij de opstandelingen. Zij verzamelen en verspreiden zich naar willekeur, zij zijn dan eens onze vrienden, dan weder onze vijanden, zonder immer eenigen goeden vat tegen hen te geven.

Daarin ligt opgesloten, dat de dadelijke aanwending van groote troepenmassa's niet doenlijk is. Het in werking willen brengen van vele troepen zou hunne afzending vertragen, de dadelijke benuttiging daarvan belemmeren, de verpleging en verzorging bemoeielijken en de kosten en verliezen nutteloos verhoogen.

Wanneer men nu den duur van den opstand ter Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo vergelijkt met den duur van andere opstanden in Indië, met die van Java (1825—1830), die 5 jaren duurde; die van Sumatra's Westkust, die 18 jaren heeft gewoed

van Palembang, die eerst na een verloop van 6 tot 7 jaren werd beteugeld; van Borneo's Westkust, die ons ruim 5 jaren bezig hield; dan zal men toch moeten toegeven, dat die ter Zuid- en Oostkust, die in minder dan drie jaren beëindigd werd en niet minder hardnekkig was dan een der opgenoemde, met veel beleid is bestreden.

Als men daarover dikwerf anders gedacht heeft, dan is het, dat men, zonder de geschiedenis en den duur van andere opstanden tot leiddraad te nemen, zich te spoedig ongeduldig en ontmoedigd heeft getoond. Reeds in juni van het vorige jaar werden aan den gouverneur-generaal voorstellen gedaan, om met Hidajat in onderhandelingen te treden en onze troepen in de nabijheid van Bandjermassin te concentreren. Het kostte mij echter weinig moeite, om den gouverneur-generaal van het ongerijmde daarvan te overtuigen. Eenige maanden later en wel in october werd het denkbeeld weder ter sprake gebracht, doch nu in eene vergadering van den raad van Indië, waarin ik verzocht werd mijn gevoelen bekend te stellen.

Ik bestreed het geopperde denkbeeld, dat, op het oogenblik dat wij de vruchten van alle onze offers zouden gaan plukken, ons die zouden ontrooven. Ik verklaarde toen reeds, dat Hidajat, vóór er drie maanden verloopen zouden zijn, zich onderwerpen zoude; — dat hij evenwel voorwaarden zoude maken en één daarvan zoude zijn te Bandjermassin te verblijven. Dit, zeide ik, moet men hem ontzeggen en als voorwaarde zijner begenadiging stellen, verbanning buiten Borneo. Hij zal dit niet aannemen; maar men late hem gerust naar zijn wildernis terug keeren, — en alvorens nogmaals drie maanden zullen verschenen zijn, zal Hidajat zich onvoorwaardelijk hebben overgegeven.

Deze voorspelling, gegrond op de uitputting waarin de opstandelingen gebracht waren, dat van het begin van den opstand nagenoeg ons streven was geweest, is bijna geheel uitgekomen. Vóór er drie maanden om waren, had Hidajat zijne onderwerping aangeboden, maar zich door de vlucht aan eene verwijdering naar Java onttrokken — hoezeer hij in den aanvang daar niets tegen scheen te hebben; — en eer weder één maand voorbij was. gaf hij zich onvoorwaardelijk over.

Maar niet alleen op het oorlogs-terrein heb ik belangrijke verrichtingen te melden; ook in het kabinet is veel gewichtigs volbracht.

Ons verdedigings-stelsel is niet in evenredigheid met de uitgestrektheid van het gebied en de sterkte van ons leger.

Zelfs in Europa, waar de afstanden toch door goede wegen en voortreffelijke vervoermiddelen en overal verspreide hulpmiddelen verkort worden, zoude men het niet wagen, om twee vestingen in de eerste linie of aan zee gelegen, op 25 à 30 dagmarschen en geheel geïsoleerd van het slechts 16000 man sterke veldleger te leggen.

Geen vesting, die goed aangevallen wordt, kan met de middelen, die wij daartegen over kunnen stellen, eene belegering zoo lang uithouden als noodig zoude zijn, om het verwijderde en zoo zwakke leger tot ontzet te kunnen afwachten.

Geen Chamillard, geen Vauban, geen Coehoorn zouden, onder zulke omstandigheden, den val der vesting zoo lang kunnen verhinderen, vooral thans niet, nu de artillerie zulke krachtige middelen van aanval en vernieling ter harer beschikking heeft verkregen.

Het is nog niet voldoende uitgemaakt wie van het gegroefde geschut de meeste voordeelen zal trekken, — of de aanvaller of de verdediger; doch zeker is het dat de belegeraar belangrijke voordeelen heeft verworven.

1°. hij behoeft minder zwaar kaliber aan te voeren dan vroeger het geval was, en zal nu bijna met zwaar veldgeschut eene belegering kunnen ondernemen.

2°. hij kan zijne batterijen op grootere afstanden aanleggen, waardoor hij een meer omvattend vuur op de vesting kan richten, die voor hem altijd een groot doel zal zijn, terwijl de batterijen van den belegeraar op verren afstand minder aan het geschut der vesting zijn blootgesteld.

In Europa, waar de huizen met verdiepingen naar evenredigheid gebouwd zijn, is altijd gelegenheid, om eene verdieping of een kelder te blinderen en aan de meeste hulpbehoevende bewoners, vrouwen, kinderen, zieken en grijsaards, eene veilige schuilplaats te geven.

In eene Indische stad is dit zoo niet. Daar zijn de huizen ligt gebouwd, en zullen zij door de vijandelijke artillerie spoedig omver geworpen zijn. Zelfs de troepen vinden daar geen bomvrij verblijf, en, er op rekenen, dat dit alles nog gedurende den oorlog zal worden daargesteld, zoude eene dwaasheid zijn.

Als nu die woningen vernield en de levensmiddelen onder de

puin bedolven zijn, als de blanke bevolking en de eigen bezetting, zonder beschutting voor de tropische zon, noch de nachtelijke koude, blootgesteld aan het vijandelijk vuur, door ziekte en gebrek en kommer geteisterd, alle veerkracht verloren heeft, dan verliest ook de moedigste man zijne standvastigheid, en zal hij eindigen van eene verdediging af te zien, die op geen ontzet rekenen kan.

Die vestingen zouden dan minstens nutteloos zijn, — indien zij het nadeel niet hadden, om de vernieling uit te lokken van hetgeen wij behouden willen, het leger te velde te verzwakken, veel aan onderhoud en bewapening te kosten, en middelen te verslinden, die elders met meer nut zouden zijn aangewend.

De vijand zal zich vermoedelijk met hunne belegering niet eens inlaten en welk nut brengen zij dan aan?

Beter is het dus eene geconcentreerde stelling in Midden-Java te kiezen en den vijand, die zelf eene spoedige beslissing zal kiezen, daar in de meest gunstige verhouding het hoofd te bieden.

De kracht der verdediging van Java, Mijne Heeren, berust vooral op de onbeweegbaarheid van de groote troepen-afdeelingen, die de vijand tegen ons in een bergachtig land moet in beweging stellen. Als wij met 20,000 man in de nabijheid van Willem I staan, dan zal er een even talrijk leger noodig zijn om het onze daar aantevallen.

Een leger van 20,000 man beslaat eene diepte van 7000 el of bijna 5 palen in de reglementair voorgeschreven orde. Doch in bergstreken, waar eene marcherende kolonne dan eens dalen en dan eens klimmen moet, vergrooten de afstanden dermate, dat zij op het twee- en drievoudige kunnen gesteld worden.

Dusdanige kolonne, die overal de bruggen vernield en den weg opgebroken vindt, en met groote voorzorgen marcheren moet, legt niet meer dan één à twee paal per uur af. Zij moet levens- en oorlogsbehoeften, kookgereedschap en dergelijke medevoeren en wordt eene onhandelbare kolonne van 10 à 15 palen diepte. De verdediger moet daarvan gebruik maken om dusdanige kolonne in haren opmarsch aan te vallen en overhoop te werpen. Als dit met veerkracht geschied, kan de uitslag niet twijfelachtig zijn. Als de vijand verslagen is, kan men hem tot de wederinscheping dwingen of zijn vorige positie doen hernemen en deze manoeuvre herhalen zoo dikwerf dit noodig zal zijn.

Splitst de vijand zijne macht en marcheert hij in meer dan eene kolonne langs denzelfden weg, of langs verschillende wegen, dan wordt in het eerste geval de diepte der kolonnes nog vergroot en het ondersteunen der voorste door de achterste onmogelijker, of de kolonnes worden in het tweede geval dermate door terrein-hindernissen en onbegaanbare bergstreken gescheiden, dat zij zich onderling niet ondersteunen kunnen, en de terugtocht der eene kolonne, door ons met overmacht aangevallen, ook de terugtocht van alle andere met zich sleept.

En waar nu ook de vijand zal willen landen, een hoofdslag met ons leger moet hij in elk geval en spoedig zoeken. Hij moet ons leger dus opzoeken. Wij wachten zijne bewegingen af en wanneer die zoodanig tot uitvoering gekomen zijn, dat de vijand de vrijheid van handelen en het inslaan van eenen anderen weg verloren heeft, dan marcheren wij hem — verlicht door ons magazijnenstelsel — te gemoet, leveren hem slag en werpen hem over hoop. Beweegbaarheid, terreinkennis, goede verzorging en medewerking van de bevolking zijn allen in ons voordeel en verzekeren ons den zege.

Op deze wijze te werk gaande, kunnen wij in onze middelen van verdediging een billijk vertrouwen stellen en Java voor onneembaar houden.

Met het ontwerpen van een, minder op vestingen en belegeringen gegrond verdedigings-stelsel, moest ook de organisatie van het leger herzien worden, meer troepen bij het leger te velde ingedeeld en het gehalte worden verbeterd.

Voor de infanterie is voorgesteld geen uitvoering te geven aan de oprichting van de $12^1/_2$ bataillons pradjoerits, die nog aan de formatie ontbreken, doch daarvoor eenige veldbataillons in de plaats te stellen.

In het algemeen is het stelsel van vrijwillige werving te verkiezen boven dat van gedwongen lichting; doch de ondervinding leert, dat die bron opdroogt wanneer men haar het meeste noodig heeft, dat is gedurende den oorlog; maar eene goede weerbaarheid mag niet afhankelijk zijn van den meerderen of minderen lust der vrijwilligers, om zich voor den strijd, die te wachten is aan te bieden. Er moeten dus wettige middelen zijn, om de leger aan te vullen, als dit door vrijwillige werving niet meer mog

lijk is, — en tot dat einde is ook voor Indië het stelsel van gedwongen lichting voorgesteld.

Eene bijzondere aandacht vorderde het materieel en de organisatie van de artillerie. Door de invoering van gegroefd kanon bij de meeste legers en oorlogsmarine der verschillende mogendheden, moest onze geheele kustbewapening worden herzien.

Doch ook de artillerie te velde heeft, in verband met een meer offensief verdedigingsstelsel, hervorming noodig.

De tegenwoordige formatie geeft $2^1/_2$ batterijen à 6 ℔ en 5 batterijen à 3 ℔ — waarvan eene in de vesting Soerabaja — en dus 4 bij het leger te velde, dat met inbegrip der mortieren, die bij de 3 ℔ batterijen zijn ingedeeld, 68 vuurmonden geeft voor een leger van 16000 man, of ruim 4 vuurmonden op 1000 man, hetgeen meer is dan op krijgskundige gronden wezen moet, en in berglanden meer dan te veel is.

Bovendien is de 3 ℔, sedert de invoering van den berghouwitzer à 12 duim, een minder goed bergmaterieel geworden en is dit geschut als veldgeschut tegen eenen Europeschen vijand ver beneden den 6 ℔ te stellen, — zoodat de ligte veldbatterijen noch als bergbatterij, noch als veldbatterij aan te prijzen zijn. En wijl nu door de invoering van gegroefd veldgeschut onze veldartillerie eene hervorming moet ondergaan, en het aanmaken van schietgestellen en voorwagens voor den 3 ℔ eene nutteloze uitgave kon worden geacht, is aan het opperbestuur voorgesteld, om slechts twee geschutsoorten voor onze veldartillerie aantenemen, namelijk den berghouwitzer met den mortier à 12 d^m en het ligte bronzen kanon à 6 ℔, — het getal stukken per batterij op zes terug te brengen en de veldartillerie te brengen op ééne batterij bergartillerie van zes berghouwitzers met zes mortieren à 12 d^m en zes batterijen à 6 ℔ ieder van 4 kanons en 2 houwitzers à 12 duim. De veldartillerie zoude dan bestaan uit 48 vuurmonden (6 bergh., 6 mort., 36 kan. à 6 ℔) in 7 batterijen ingedeeld bij 5 brigaden met twee batterijen in reserve.

Het is van bekendheid, dat onze kavalerie niet naar eisch bereden is. De Indische paarden zijn te zwak voor het gewicht van Europeesche ruiters en hun zwaar harnassement. Hoewel moedig, zijn de paarden tegen de vermoeienissen van eenen oorlog niet bestand genoeg, om, zoo noodig, met hunne zware

ruiters eene goede charge te doen. De opmerkzame militair heeft deze bij de kavalerie reeds gevestigde overtuiging op nieuw bevestigd kunnen zien ter gelegenheid van de twee Bonische veldtochten.

Het militair departement is op het denkbeeld gekomen, om de Europeesche kavalerie te berijden met Australische paarden en daarvan te maken eene reserve kavalerie, en de inlandsche kavalerie (djajang sekars), voor wie de Indische paarden behouden kunnen blijven, te bestemmen voor ligte kavalerie en haar te stellen onder Europeesche officieren en in één regiment te organiseren. Zonder belangrijke vermeerdering van uitgaven zoude men dan eene brigade kavalerie bekomen, waarvan een regiment voor de dienst der ligte kavalerie en een voor de zware charges. Voor hen die geen voorstanders zijn van het ras der Australische paarden, voeg ik hierbij, dat de Australische paarden ook niet het doel, maar slechts een middel zijn om beter bereden te worden en tot een nog betere remonte over te gaan. Het doel is eigenlijk overbrenging en voortteeling in Indie van Arabische en Egyptische paarden.

Bij de genie en sappeurs zijn wel voorstellen van reorganisatie in overweging genomen, doch de onzekerheid omtrent de voltooiing van ons vestingstelsel heeft die niet tot oplossing kunnen brengen. Ook heeft de vraag, of niet de tijd aanbreekt dat het genie-personeel meer uit goede opzichters en werkbazen dan uit ambachtslieden en werkers moet bestaan, de behandeling daarvan vertraagd.

De geneeskundige dienst heeft reeds in 1859 eene uitbreiding ondergaan en zal er wellicht weder eene noodig hebben door de bezetting van de Zuid-Ooster afdeeling van Borneo.

Met leedwezen moet ik melden dat verscheidene leden van dit korps, door de bepalingen op de naturalisatie, waaraan eene te korte ruimte is gegeven, zeer in hun belang zijn benadeeld. Ik heb dit slechts kunnen betreuren en niet mogen slagen in mijne voorstellen, om de werking dier bepaling eenigzins te verschuiven. Dit heeft nog te meer leed gedaan, wijl de leden van een korps, dat zich door wetenschap, ijver en toewijding onderscheidt, die terugstelling — al is zij ook onwillekeurig geweest — niet verdiend hebben.

Met de uitbreiding van het leger, de magazijnen en ziekengestichten heeft ook het korps der militaire administratie uitbreiding moeten ondergaan.

Afgescheiden daarvan, zijn in den kring van dat dienstvak velerhande hervormingen noodig geacht van beginselen, die niet meer tot den tegenwoordigen tijd behooren.

Eene herziening van het tarief der soldijen, vooral ten gunste der gegradueerden, is onderhanden genomen en voorgesteld, doch buiten beschikking gebleven.

De groote kleeding wordt door het meerendeel der autoriteiten als een nuttelooze last beschouwd. Het militair departement heeft door de afschaffing daarvan eene bezuiniging voorgesteld, die gelegenheid zou hebben gegeven, om verbeteringen in andere opzichten te dekken.

In plaats van, zoo als tot dusver de kleine kleeding bij periodieke termijnen te verstrekken, had het militair-departement daarvoor geldelijke tegemoetkoming willen geven en kleedingfondsen willen daarstellen, waarop de benoodigde equipementstukken op schuld werden verstrekt.

De 30.000 individuen, die in het leger dienen, verslijten hunne kleeding niet op gelijke wijze en in gelijke termijnen. De eene heeft meer bovengoed, de andere meer ondergoed noodig; de eene slijt meer mouwvesten, de andere meer pantalons, die meer schoenen, een ander meer hemden. Wat de man te veel ontvangt aan het eene, baat hem niets; en wat hij aan het andere te kort komt, moet hij van zijne soldij bijpassen. Het toekennen van kleeding-indemniteit zou voor hem inderdaad bezuiniging zijn, en den soldaat spaarzamer, ordelijker en zindelijker maken.

Hetzelfde beginsel is ook van toepassing op de verstrekking van levensmiddelen. Het geven van vivers in natura heeft eenige goede zijden; maar het noodzaakt den soldaat om dagelijks hetzelfde te eten. Door, in stede van de levensmiddelen in natura te verstrekken, daarvoor vergoeding in geld te geven, naar een tarief dat jaarlijks voor elk garnizoen herzien kan worden, zoude de voeding meer afwisseling kunnen bekomen en dat gewichtige punt der hygiena worden bevorderd. Meer andere werkzaamheden, zooals geheele omwerking van het algemeen reglement van administratie en andere, zijn wel volbracht, maar zonder beschikking gebleven.

Het militair-departement heeft evenzeer behoefte aan hervorming. Het is nu een steen van aanstoot voor het leger, wegens de buitengewone bevordering, die enkelen hebben genoten omdat zij den bevelvoerenden generaal bijstaan moeten, om te waken dat in alles vaste regelen en beginselen worden nageleefd, dat niet altijd, zonder kleine grieven in het leven te roepen, kan plaats hebben.

Er is dan ook sedert lang behoefte gevoeld, om bij het leger eenen generalen staf op te richten; hetgeen veel van de bestaande toestanden zou verbeteren. Men schijnt daartegen te hebben opgezien, omdat men beweerde dat voor de oprichting van den generalen staf geen stof zoude aanwezig zijn, — een slecht argument wijl toch, blijkens de formatie, de generale staf ook in tijd van oorlog moet worden opgericht en de stof daartoe dan niet méér aanwezig zal zijn dan thans en dus de gezonde redenering gebiedt, om ze in tijd van vrede te vormen, want goede stafofficieren kunnen niet zonder vele studie en praktische oefening worden verkregen.

Het Indische leger heeft slechts twee stafofficieren, de chef en de sous-chef. Ga nu zelf na of, sedert den generaal-majoor Penning Nieuwland, die betrekking niet altijd is toevertrouwd geworden aan kundige officieren. Ik heb altijd getracht mij van bekwame officieren te omringen en daarvan partij te trekken. Wat waarschijnlijk minder bekend is, is dat de dienst bij het militair-departement ver van aangenaam en volstrekt geene sinecure is. En dat de officieren van dat departement voor de belangen van het leger vol sympathie zijn, en ook uwe sympathie verdienen, zeg ik hier, met het volle vertrouwen van de waarheid daarvan.

Een voorbeeld hoe het aanvatten van eene twijfelachtige zaak tot goede uitkomsten leidt, als men zich niet door aanvankelijke moeielijkheden laat afschrikken, leveren ons de brigades der topographische opnamen op. Achttien jaren geleden, toen de eerste brigade onder Beijerink opgericht werd, dorsten slechts weinige daarvan eene goede uitkomst verwachten, en thans hebben wij reeds resultaten gekregen, die bijna ongeloofbaar schijnen. Wat aan de topographie in Indie gedaan is, kan met de beste werkzaamheden in Nederland of andere Europeesche staten vergeleken worden. Waar de werkzaamheden in Europa die van Nederlandsch-Indië overtreffen, zijn daaraan ook meerdere hulpmiddelen ten koste gelegd. De opneming van het vereenigde koningrijk

Groot-Brittanje, bijvoorbeeld, is in 1781 aangevangen en nu nog niet voltooid en heeft reeds 18 millioen gulden gekost.

Van de verbeteringen en reorganisatien, die ik daar opnoemde, is nog niets tot uitvoering gekomen, doch ik betreur dien arbeid niet, al heb ik de zelfvoldoening niet kunnen hebben mijne voorstellen zelf ten uitvoer te leggen. Maar ik heb de overtuiging dat zij eenmaal weder opgevat zullen worden en dan tot nuttige bakens zullen dienen.

Als ik u van het voorgenoemde eene verklaring heb gegeven, dan is het om u te doen zien, dat het geen ijdele klank is, als ik zeg, dat ik dank betuig aan allen, die met eenig gezag bekleed zijn voor de medewerking, die ik van hen genoten heb en aan allen voor het vertrouwen dat zij mij hebben geschonken.

En nu, Mijne Heeren, verklaar ik het bevel over het leger te hebben nedergelegd, en blijf mij slechts over u in de hoede van den Almachtigen God aan te bevelen.

8 augustus 1862.

De delta van Demak op Java.

De beklagenswaardige, ongelukkige toestand, waarin het Demaksche volk gedurende de laatste dertig jaren meermalen heeft verkeerd, door misgewassen en daarop gevolgde hongersnooden, trok onwillekeurig mijne aandacht en dikwerf liet ik mijne gedachten gaan over de oorzaken der rampen, waaraan dat land zoo menig malen leed, die zoo velen in het verderf stortten en niet minder dan twee residenten met het verlies hunner betrekking hadden te boeten.

Onder het bestuur der voormalige Oost-Indische Compagnie, werd Demak terécht genoemd de „Rijstschuur der Maatschappij." Jaarlijks zond zij Demaksche rijst naar hare verschillende bezittingen, met name Ceilon, Bengalen, Malakka, de Molukken, enz. Zulke rijke oogsten bracht dat land destijds voort, terwijl het thans ter nauwernood genoegzaam rijst voor de behoeften zijner eigen bevolking kan opleveren en het minste misgewas de ingezetenen in volslagen hongersnood dompelt.

Vestigen wij onze aandacht op de topografische kaart der afdeeling Demak, zoo vinden we dat de geheele afdeeling een delta is, die gevormd werd: ten oosten, door de rivieren Serang en Loesie, vereenigd; ten westen, door de Toentang. Eerstgenoemde rivieren (Serang-Loesie) ontspringen uit de bosschen van Panola en Serang en voeren in den regenmoeson bij zware afwateringen (bandjiers) zeer veel organische stoffen af. Zij zijn bij gevolg overzadigd met plantenvoedsel. De Toentang ontspringt uit het meer Pening bij Ambarawa, stroomt door de kalkbeddingen van Pring apoes, Goeboek, enz. en voert, mede in den

regenmoeson, zeer veel kalkmergel af, welke, vermengd met de organische stoffen der eerstgemelde rivieren, noodwendig in de overstroomde delta de vruchtbaarheid moet bevorderen, even als de Nijl hare delta in Egypte. Hierdoor heeft de delta van Demak, van de vroegste tijden, steeds rijke, overvloedige oogsten gegeven. Meermalen was ik getuige, dat de oogsten zoo overvloedig rijk waren, dat de bevolking geen handen genoeg had om de rijpe padi te oogsten (snijden), en dat het volk van het aangrenzende Koedoes de Demakkers tegen loon moest bijstaan.

Wat is nu de oorzaak, dat die vroeger zoo rijke delta tegenwoordig zoo uitgeput arm is?

In het jaar 1831—32 heerschte een buitengewoon hevige westmoeson. In de maanden december en januari loeiden, gedurende zes weken, met afwisselend geweld, hevige stormen, gepaard met zware stortregenbuien. Het regenwater (bandjier) dat zich niet in zee kon ontlasten en gedurig door de hooge zee werd teruggedreven, overstroomde de geheele delta buitengewoon. Op het bouwland stond het water als een zee, door zware deining omwoeld. Het afloopend water, door de noordwestelijke stormen gestadig teruggedreven, bleef aanhoudend wassende en overstroomde mede de postwegen.

Bij die gelegenheid, kreeg ik, in mijne betrekking van eerstaanwezend officier der genie in de tweede militaire afdeeling, order mij naar Poerwodadie te begeven. Ik nam een twee kojangs prauw-rombaja, voer over het overstroomde land, zeilde langs sommige dessas, hoorde een luidruchtig, vroolijk gejoel, legde met mijn prauw aan en vernam, dat het volk zich vroolijk maakte omdat de wilde varkens, de ergste plaag der landbouwers, door het hooge water uit hun schuilhoeken verdreven en de wijk nemende naar de hooger gelegene dessas, met gejuich werden afgemaakt; en dat de menschen zich mede verheugden in het vooruitzicht van een overvloedigen oogst, zoodra de westmoeson voorbij zou zijn, daar het water, weder binnen de oevers der rivieren teruggekeerd, een overvloedig vruchtbare slib op het bouwland achter liet, enz.

Om nu het overstroomen der postwegen voor het vervolg onmogelijk te maken, werd besloten: de drie rivieren, die de delta vormen en haar de vereischte slib aanvoeren in te dijken. Men heeft er jaren over gewerkt. Naar mate het werk vorderde, nam ook de vruchtbaarheid der delta af.

Twintig jaren geleden heeft men deze vermindering reeds opgemerkt, en getracht zulks voor te komen door een dam met irrigatie-sluizen in de Toentang te bouwen, welk werk den Staat ruim een half millioen heeft gekost. Waren die werken in de Serang gebouwd, dan zou het beter aan het oogmerk beantwoord hebben, aangezien deze rivier zeer veel organische stoffen, terwijl de Toetang slechts mergel afvoert, en beide, organische stoffen en mergel vermengd, de vruchtbaarheid van den bouwgrond moeten bevorderen. Van daar de spreuk: „het mergelen maakt rijke ouders maar arme kinderen."

Zoo werd, door bedoelde werken, de vruchtbaarheid schijnbaar en voor korten tijd bevorderd, doch jaarlijks verminderd.

De vraag is nu: wat moet er gedaan worden om de afdeeling Demak tot hare voormalige vruchtbaarheid te herstellen?

Het antwoord is eenvoudig, te weten:

a. of een dam met irrigatie-sluizen, even als in de Toentang gebouwd werd, tevens in de vereenigde rivieren Serang en Loesie te bouwen. Hebben de waterwerken van de Toentang den Staat een half millioen gulden gekost, dan zullen die in de vereenigde Serang-Loesie minstens op eens zoo veel, dat is op ruim een millioen moeten begroot worden, in aanmerking genomen dat beide rivieren een veel grooter capaciteit hebben en men vroeger, bij den bouw van de waterwerken aan de Toentang, nog heeft beschikt over de heeredienstplichtigen en tegenwoordig alles door vrije arbeiders moet worden verricht;

b. of alle dijken langs de vereenigde Serang en Loesie te slechten, waartoe geen *f* 10,000 kosten vereischt worden, of wel die dijken slechts bij intervallen weg te ruimen, elke interval geevenredigd aan de capaciteit dier vereenigde rivieren, waardoor de delta van Demak, even als die van de Nijl, door de jaarlijksche overstroomingen, tot hare voormalige vruchtbaarheid moet worden hersteld, zoo als zij onder de voormalige Oost-Indische Compagnie was en met recht genoemd werd: „de Rijstschuur der Maatschappij."

Samarang, maart 1873.

H. W. van Wales,
oud Indisch militair.

BOEKAANKONDIGING.

Het grondbezit in het regentschap Pamekassan, residentie Madoera, door J. M. van Vleuten, assistent-resident op Java met verlof, hoogleeraar aan de Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft. Rotterdam, Nijgh en van Ditmar. 1873.

Van lieverlede verkrijgen wij de uitkomsten van het in 1868 op Java ingestelde onderzoek naar de rechten van den inlander op zijn geboortegrond. Door de landsdrukkerij te Batavia zijn reeds afgeleverd de monografien van de residentien Bantam en Kadoe. Aan den belangstellenden ijver van kundige ambtenaren, die aan het onderzoek deel hebben genomen of met het resumeeren der verbalen van de enquête zijn belast geweest, danken wij thans reeds mededeelingen over dit belangrijk onderwerp, die vooruitloopen op de trage publiciteit der officieele bescheiden. Tot toelichting van de vraag: „Was het grondbezit op Java oorspronkelijk communaal of individueel?” is, reeds eenigen tijd geleden, een brochure verschenen van den heer H. J. Tydeman, controleur op Java, waarin hij eenige resultaten mededeelt van het gehouden onderzoek in de residentie Banjoemas. Omtrent Madioen gaf de heer W. Voûte, in het Soerabajasch Handelsblad van 16 december 1872, over den vorm van het grondbezit vóór en na het kultuurstelsel, mede eenige belangrijke bijzonderheden, welke door het onderzoek in dat gewest in 't licht zijn gesteld.

De lezers van dit tijdschrift zullen hoogst waarschijnlijk met belangstelling kennis hebben genomen van het artikel in de vorige aflevering, waarin de heer de Gelder, uit een algemeen oogpunt, uit de feiten, door het onderzoek bekend gesteld, afleidt den invloed, die de kultuur- en heerediensten op het grondbezit hebben uitgeoefend. Evenzeer zullen onze lezers zich herinneren de heldere, positieve, feitelijke bijdragen van den heer van Vleuten over de wijzigingen van het grondbezit, in streken waar hij de gelegenheid had, die waar te nemen.

In het regentschap Pamekassan was het hem mede gegeven de enquête over het grondbezit te houden en aan die omstandigheid hebben wij de belangrijke monografie van zijn hand te danken, welke wij het genoegen hebben hier aan te kondigen. Na een korte beschrijving der topografie van het regentschap, van de bevolking, hare middelen van bestaan, de inrichting van het dessa-bestuur, enz., geeft de schrijver een overzicht van het grondbezit gedurende het vroegere vorstenbestuur, om, in een tweede afdeeling, meer uitvoerig den toestand na de reorganisatie in 1858, onder gouvernementsbestuur te behandelen. Wat het meest treft bij deze tegenstelling, is, dat, hoezeer het voormalige vorstenbestuur niet als een modelbestuur mag genoemd worden, het in 't algemeen minder de bevolking drukte, dan het theoretisch betere waardoor het werd vervangen. Hoe laag men mag neerzien op de schikkingen en regelingen, welke de inlanders onderling maakten voor de behoeften hunner samenleving, hoe hoog men opgeeft van de zegeningen welke onze beschaving hen opdrong, te ontkennen valt het niet, dat elk dier zegeningen nieuwe lasten voor de bevolking medebracht; dat zij, waar zij kon, zich trachtte daaraan te onttrekken, en dat, zoo, gelijk ook de heer van Vleuten doet, de verklaring van dit verschijnsel gezocht wordt mede in den afkeer van den inlander voor nieuwigheden, hij zich hierin niet onderscheidt van den Europeaan, die even min gesteld is op hervormingen, waarbij hij geen baat, maar nadeel ondervindt.

Immers, de schrijver zegt (blz. 50—51): „Hoewel er immer door emigratie van Madoera naar Java plaats heeft gehad en nog heeft, moet die echter buitengewoon groot zijn geweest bij de reorganisatie van het regentschap. De groote veranderingen, zoowel in den toestand van het grondbezit als in de organisatie van het bestuur deden den inlander, wien elke radicale veran-

dering angstig maakt, de toekomst met huivering en wantrouwen inzien, vooral toen zware heerediensten hem meer drukten dan vroeger.

„Voegt men nu hierbij, dat een strenge politie noodig was om den toestand van onveiligheid voor persoon en goederen plaats te doen maken voor een zooals thans bestaat, en dat het oprichten en bezetten van verschillende wachthuizen, benevens het doen van herhaalde en sterke nachtpatrouilles, als het voornaamste middel daartoe moest worden aangewend, dan zal het geen verwondering baren, dat de inlander zich liever naar den Java-wal begaf, naar residentien, waar, ten gevolge van een langduriger bestuur onder het Nederlandsch gouvernement, hij meer over zijn tijd en arbeid kon beschikken.

„Doch niet het minst had het volksverloop plaats in die dessas, waar tevens de gouvernements suikerkultuur werd ingevoerd, en hoewel ik dienaangaande geen statistieke gegevens bezit, zoo geloof ik de mij gedane verklaringen toch als genoeg geloofwaardig te mogen vertrouwen, vooral wanneer ik mij in herinnering breng den tegenzin, dien de rietplantende bevolking thans nog tegen de gedwongen suikerkultuur toont, nu zij bijna geen heerediensten meer behoeft te verrichten en, zonder den minsten twijfel, in een oneindig gunstiger toestand dan vroeger verkeert.

„Wel is waar, zijn na verloop van een paar jaren verschillende uitgewekenen teruggekeerd, toen zij zagen, dat de toestand van hun geboorteland dezelfde was geworden als die waar zij woonden, doch ook verscheidenen, die door familiebetrekkingen of door een ruim bestaan aan hun nieuw vaderland gehecht waren geworden, hebben dat niet weder voor het oude verwisseld.

„De velden van enkele dier personen kan men nog aanwijzen, doch verschillende er van zijn door het jonger geslacht en nieuw aankomenden op nieuw ontgonnen."

De reorganisatie bracht dus een gevoeligen schok niet alleen aan het voorvaderlijk bestuur, maar evenzeer aan het volksleven. Het zou echter ijdel wezen daarop voort te redeneeren. De centralisatie heeft zich nu eenmaal tot in Pamekassan uitgestrekt. Zij is er een fait accompli, waarop niet meer teruggekomen kan worden en reeds heeft de inlander geleerd zich naar den nieuwen adat te schikken. Gelukkig, is de bevolking, volgens den heer van Vleuten, er in geslaagd voor een groot deel haar

grondbezit te beschermen tegen de omwentelingswoede, die vooral in dit opzicht zich meester had gemaakt van de reorganisateurs. Hetzij zij meenden, dat in een door een inlandsch vorst bestuurd rijk individueel erfelijk bezit onmogelijk was, hetzij zij handelden uit bepaalde voorliefde voor het communaal bezit of onder de heerschappij van 't, het autocratisch gezag niet vreemde, denkbeeld van nivellement, zij gaven bevel, dat alle gronden zouden worden het gemeen bezit van de ingezetenen der dessas, wier grenzen onderling bepaald werden, en dat alle gronden in een dessa gelijk verdeeld moesten worden onder alle ingezetenen. De beoogde omkeering kwam echter niet tot stand. Zij gelukte slechts ten deele en de heer van Vleuten verzekert dat heden ten dage nog, even als vroeger, het individueel bezit, op een kleine uitzondering na, in Pamekassan bestaat.

„De sawas" zegt hij, „zijn bijna alle in individueel bezit. In sommige dessas verliest men echter zijn aanspraken er op bij verhuizing naar een andere dessa (behoudens op de zelf ontgonnene); in andere streken zijn bezitters van sawas in andere dessas woonachtig, dan waartoe deze behooren. Ik houd het er voor, dat die beperking van het individueel bezitrecht tot de dessa van inwoning een uitvloeisel is van de genomen maatregelen bij de reorganisatie..... Bij het gemeen bezit heeft men uit den aard der zaak geen aanspraken meer op de gemeene velden, wanneer men ophoudt lid van de gemeente te zijn. Het bezit van de sawas is erfelijk, terwijl men het daarenboven door schenking, ontginning en koop kan verkrijgen. Het grondbezit is niet afhankelijk van het bezit van een huis en erf en geen dienstplichtigheid is daaraan over het algemeen verbonden. Inwonenden, weduwen en ouden van dagen kunnen evenzeer sawabezitters zijn als dienstplichtigen.

„Dat is de algemeene toestand van het bezit der sawas. Nu de uitzondering daarop. Dicht bij de hoofdplaats, waar de bevelen van het bestuur krachtiger werkten dan in de meer verwijderde streken, slaagde men in een paar dessas, waar bovendien de gouvernements-suikerkultuur onophoudelijk verwisseling van gronden gebood, het gemeen bezit in te voeren. Doch hoe weinig zulk een toestand in den geest der bevolking lag, mag onder anderen hieruit blijken, dat in de dessa Tarohan, 4 a 5½ paal ten zuidwesten van Pamekassan gelegen, slechts die sawas in gemeen bezit zijn, die voor de suikerkultuur kunnen gebezigd

worden, terwijl men de overige in individueel bezit heeft. Van de 36 bouws, die van een goede kwaliteit zijn, zoo, dat de rietkultuur daarop kan gedreven worden, wordt eerst afgenomen het daarvoor benoodigde en dan de rest gelijk onder alle kultuurdienstplichtigen verdeeld. In de overige 10 bouws heeft een ieder zijn eigen aandeel, de een grooter de ander kleiner, weduwen, ouden van dagen en gebrekkigen niet uitgezonderd.

„In de dessa Lemper, niet meer dan 2 paal ten oosten van de hoofdplaats, wier velden ($52\frac{1}{2}$ bouws) op één bouw na, alle voor de suikerkultuur kunnen gebezigd worden, zijn echter alle in individueel bezit; in de dessa Betet, om een ander voorbeeld te noemen, is dit evenzoo het geval.

„Enkele personen hebben de sawas gehouden, die zij tijdens het vorstenbestuur reeds in bezit hadden, maar door de beperking van het bezitrecht tot de dessa van inwoning, dateert van de meesten de titel van aankomst eerst sedert de reorganisatie.

„Verscheidene hebben sawas, die zij vroeger in andere dessas bezaten, moeten afstaan, en daarvoor andere in de dessa waarin zij woonden teruggekregen. Had men niet beter gedaan hen de oude te laten houden? Ongetwijfeld zou daardoor menige onbillijkheid, ja onrechtvaardigheid zijn voorkomen en te verwonderen is het, dat een en ander slechts tot volksverkoop, en niet tot verzet aanleiding heeft gegeven.

„De tegals zijn alle in individueel bezit, in enkele dessas beperkt tot die van inwoning, doch in verreweg de meeste niet. Men vindt zelfs personen in Sampang woonachtig, die tegalgronden in Pamekassan bezitten. Ontginning, koop, erfenis en schenking zijn de titels van aankomst."

Meerdere voorbeelden worden door den schrijver aangehaald van inbreuken op het recht van bezit der inlanders en van hun streven om zich in dit recht te handhaven. Over 't algemeen is het zijn methode zijn opgaven door sprekende feiten te staven en elke oordeelvelling met overtuigende bewijzen te staven. Op die wijze behandelt hij achtereenvolgens de verschillende bevoegdheden aan het bezitrecht verbonden, de transactien waartoe het aanleiding geeft en de lasten die het heeft te dragen, zooals het erfrecht, de schenking, het recht om vee te weiden, het waterrecht, de koop en verkoop, het verbinden tot onderpand van schuld, de bearbeiding, beplanting, oogst enz., de servituten en de belastingen. De studieuse lezer zal den schrijver voorzeker er-

kentelijk zijn voor den schat van kennis die hij over het inlandsch huishouden, in een zoo beknopt bestek verzameld, teruggeeft en ongetwijfeld moeten monografien zoo als deze, bijdragen om betere inzichten over het inlandsch grondbezit te geven dan die, welke, op onvoldoende waarnemingen gegrond, maar al te zeer aanleiding hebben gegeven tot noodlottige dwalingen en betreurenswaardige maatregelen.

VARIA.

De mislukking der expeditie tegen Atchin is voorzeker een motief voor droevige nationale teleurstelling. Waar men de tijding verwachtte van een nieuwe overwinning door het dappere Indische leger, meldde de telegraaf het sneuvelen van den opperbevelhebber en, na een verwoed strijden, een échec onzer wapenen [1]). Het ligt voor de hand, dat die berichten een die-

[1]) Volgens het Vaderland, was de generaal-majoor I. H. R. Köhler geboren den 3 juli 1818 en had dus den ouderdom van bijna 55 jaren bereikt. Op 14jarigen leeftijd reeds trad hij in dienst bij de 9de afdeeling infanterie; in twee jaren werd hij bevorderd tot korporaal; in october 1839 werd hij als onderofficier overgeplaatst bij het Oost-Indische leger, waar hij reeds na drie maanden verblijf werd bevorderd tot 2den luitenant; in 1852 werd hij benoemd tot kapitein, en na betrekkelijk kleine tusschenpoozen klom hij op tot den rang van generaal-majoor, waartoe hij werd benoemd den 17 januari ll. Köhler droeg het onderscheidingsteeken voor langdurigen dienst en werd in 1857 wegens zijn gedrag bij de Lampongsche expeditie vereerd met de Militaire Willemsorde 4de klasse. De benoeming van Köhler tot opperbevelhebber van de expeditie tegen Atchin werd door allen die hem kenden met genoegen vernomen; men wist dat het leger het hoogste vertrouwen stelde in zijn kunde en zijn beleid; door allen bemind stierf hij den heldendood. Köhler was van militaire afkomst; zijn vader was jaren lang adjudant-onderofficier, werd later ongeschikt voor den dienst en, na door een ziekte zijn gehoor verloren te hebben, opgenomen in het doofstommen-instituut te Groningen, zijn geboorteplaats, waar hij kort geleden zijn 91sten geboortedag vierde.

pen indruk moesten maken. Toch heerscht er blijkbaar in vele gemoederen en in sommige ontboezemingen der pers een onrustbarende overdrijving, waaraan het verkeerd is toe te geven. Men zou soms wanen, dat wij op den rand des ondergangs in Indië staan, althans dat ons daar nooit overkomen is hetgeen wij er nu wedervaren en wij over een ontzettende ramp zonder wedergâ slechts op zak en as hebben te gaan zitten.

Niets bewijst meer hoe onbekend ons volk nog is met de geschiedenis van onze overheersching in Indië. Het Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel, gelijk voorheen dat der Romeinen in Europa, Azië en Afrika, heeft zich van lieverlede bevestigd en uitgebreid, niet omdat zijn vloten en legers onveranderlijk overwinningen behaalden, maar omdat het immer den staatkundigen regel opvolgde: „nooit na een nederlaag vrede te sluiten."

Veelvuldig zijn de roemrijke daden van leger en vloot in Indië. Men vindt ze, onder andere, vermeld in het groote werk van Gerlach: Fastes militaires des Indes orientales Néerlandaises. Maar, meermalen, waren onze wapenen niet gelukkig. Om niet verder op te klimmen, zij slechts herinnerd aan den rampvollen afloop der eerste expeditiën tegen Bali en Boni, waarbij de verliezen der onzen zeer aanzienlijk waren. Evenzeer haden deze militaire tegenspoeden plaats te midden van algemeene staatkundige toestanden, welke een veel ernstiger aanzien hadden dan die waarin Nederlandsch Indië op dit oogenblik verkeert. Nog onlangs, getuigde de generaal van Swieten van het tijdvak 1858—1862, dat het een tijdvak was van voortdurenden oorlog, van opstand, van bewogenheid onder de inheemsche volken en dat zich kenmerkte door de twee Bonische veldtochten, den opstand in de binnenlanden van Palembang, dien van Bandjermassin, van Balileng (eiland Bali), die te samen onze heerschappij in Indië ernstig schenen te bedreigen; — door de annexatie van Redjang; — door de onrustige verschijnselen in Krawang; door het manifest van het Bataviasche Handelsblad in 1859 uitgegeven, dat, in woorden vol gloed en gevoel, den toestand in Indië, de bewogenheid van den inheemschen volksgeest en het ontluikende streven naar verzet schetste; — door den moord van een geacht burger te Batavia; — door de vrees van velen, dat wij een herhaling zouden zien van den opstand, die de Britsche heerschappij in Indië in 1857 op hare grondves-

ten had doen wankelen; — eindelijk door den gewapenden opstand onder de Europeesche militairen in augustus 1860 [1]).

Geheel anders, oneindig geruststellender is tegenwoordig de algemeene toestand van Indië en, zoo men, in 1858—1862, moeite had om de aandacht van het publiek in Nederland op de werkelijk onrustbarende gebeurtenissen in Indie te vestigen, vervalle men thans niet in het tegenovergestelde uiterste van vrees en kleinmoedigheid, omdat de expeditie tegen Atchin bij de eerste ontmoeting niet geslaagd is. Hoe gevoelig de geleden verliezen zijn, moet erkend worden dat de officieel bekend gemaakte cijfers toch niet op een bepaald désastre wijzen en het gezegde in een vroeger gouvernements-telegram, dat de positie te Atchin onhoudbaar was, mede wegens de geleden verliezen, niet schijnt te rechtvaardigen. Immers de zee- en landmacht telt in het geheel 7 gesneuvelde officieren en 37 minderen en 35 gekwetste officieren en 383 minderen, een totaal dat spoedig door versterkingen kon aangevuld worden, indien de expeditie niet plotselings had gestaan tegen een tweeden en oneindig gevaarlijker vijand dan de Atchinezen, namelijk den hevig instormenden regen-moeson.

Dat de krijgsraad voor Atchin en de Indische regeering niet hardnekkig hebben willen vechten tegen de elementen, waartegen de moordtuigen van menschelijke vinding niets vermogen, zal geen krijgskundige laken. Verder zullen zij het kalme besluit roemen der Indische kommandanten, die liever geregeld terugtrokken dan de expeditie bloot te stellen aan totale vernietiging door de gevolgen van ontberingen en ziekten. Het behoud eener legermacht gaat boven het najagen van ijdelen roem en ook het leven van den soldaat moet den veldheer heilig blijven zoo lang hij twijfelt aan de kans om het beoogde doel te bereiken.

Men wachtte zich een blaam te leggen op de aanvoerders van de zee- en landmacht, die voor Atchin ontscheepte en na hevige gevechten weder teruggetrokken is. Men wachtte zich met de wufte menigte alleen het succes te verheerlijken en het ongeluk bestendig te vloeken. Er zijn overwinningen die verdienen betreurd en nederlagen waardig gevierd te worden. Wij gelooven dat de officieren en manschappen van de expeditie tegen Atchin,

---

[1]) Zie Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, juli 1872, bl. 4—5. Men leze tevens de hiervoor gedrukte redevoering van den generaal van Swieten

hoezeer door het weder overwonnen, zich door hun beleid, moed en voortreffelijke krijgstucht niet te min verdienstelijk jegens het vaderland hebben gemaakt en dat het Nederland waardiger zou wezen indien het, in stede van ach en wee! te roepen, door het orgaan zijner vertegenwoordiging, eenvoudig verklaarde! „Ils ont bien mérité de la patrie!"

Bij den ingekankerden partijgeest, die in Nederland wroet, was het te verwachten, dat de expeditie tegen Atchin onmiddellijk zou geëxploiteerd worden voor zoogenaamde parlementaire doeleinden. De gelegenheid was te schoon om niet te beproeven den mislukten aanval tegen den kraton van den Sumatraanschen sultan als een stormram te bezigen tegen de ministerieele zetels. De nuchtere gemeente zou misschien eens kunnen aannemen dat verandering van ministers hier, de zaken ginds een gunstiger loop doen nemen.

Naïveteit, zooals men ziet, openbaart zich bij groote en kleine gebeurtenissen en, laat ons ter vergoêlijking van de moderne Nederlanders, er bij voegen zoowel in groote als in kleine landen.

In den aanvang van den opstand der Zuidelijken in Noord-Amerika, na de déroute der Noordelijken, die den naam van Bull's Run heeft verkregen, verlangden de Amerikanen evenzeer een zoenoffer. Het waren de ministers, die de schuld moesten dragen, dat geïmproviseerde soldaten door geregelde troepen op de vlucht waren gejaagd, en het kwam zoo ver dat een deputatie, gerugsteund door een groote schare van opgewonden personen, den president kortweg kwam sommeren zijn ministers te ontslaan. Met volksopgewondenheid valt niet te redeneeren. Lincoln redeneerde dan ook niet met de volksmenners; maar met den treurigen glimlach, die vaak om zijn lippen zweefde, antwoordde hij kortaf: „Mijne heeren, wij hebben geen nieuwe ministers; maar een overwinning noodig."

In de historische „nota over de betrekkingen van Nederland tot het rijk van Atchin sinds 1824", wordt herinnerd aan de

verklaring in dat jaar door de Nederlandsche gevolmachtigden afgelegd „que leur gouvernement s'appliquera sans délai à régu„lariser ses rapports avec Acheen, de manière que cet état, sans „rien perdre de son indépendance, offre au navigateur et au „commerçant cette constante sécurité, qui semble ne pouvoir y „être établie que par l'exercice modéré d'une influence euro„péenne [1]".

Verder blijkt uit de nota, dat de Nederlandsche regeering herhaaldelijk getracht heeft zich van deze tweeledige verplichting te kwijten; maar dat alle pogingen om, met eerbiediging van de zelfstandigheid van Atchin, de veiligheid van handel en scheepvaart in dat rijk te verzekeren, onveranderlijk zijn gefaald door den onwil van den Sultan om zich met ons te verstaan en tevens door zijn onmacht om roof en plunder bij zijn leenplichtigen en onderdanen te onderdrukken.

Veelvuldig zijn de aangehaalde feiten van afgeloopen en geroofde handelsvaartuigen. De vertoogen der pers uit de Straits-Settlements bewijzen dat thans de Atchineesche havens meer dan ooit onveilig zijn, aangezien Atchineesche hoofden er een geregeld bedrijf van maken de handelaren op de willekeurigste wijze te knevelen en, als de kans schoon is, totaal te stroopen, gezwegen van hun oude ingekankerde gewoonte om, waar zij kunnen, menschen te rooven en die als slaven naar Atchin op te brengen. Niet figuurlijk, maar in de letterlijke beteekenis van het woord, is Atchin een waar rooversnest, geplaatst op den grooten handelsweg van het Westen naar het Oosten, tusschen de nederzettingen van twee beschaafde zeevarende natien, Engeland en Nederland, die door hun maritime positie gehouden schijnen om de veiligheid der Oostersche zeeën aan de vlaggen van alle zeevarenden te verzekeren.

Wel verre dat Atchin geneigd zou wezen zijn oude praktijken in de nog aan het rijk behoorende landschappen te onderdrukken, wordt het in de „nota" beschuldigd de onophoudelijke oorlogen tusschen de onderhoorigheden van Atchin zelfs aan te moedigen, waardoor de vreedzame handel natuurlijk nog meer gevaar loopt en is het juist de grief tegen Nederland, dat dit Atchin belet die praktijken uit te oefenen op de aangrenzende

---

[1]) De nota is door den minister van koloniën in de tweede kamer der Staten-Generaal overgelegd en gedrukt onder N°. 141, Zitting 1872—73.

landen ter Oost- en Westkust van Sumatra. Immers, nog onlangs liet zich de eerste rijksbestierder tegenover Nederlandsche gecommitteerden ontvallen, dat zoo Nederland vriendschap met Atchin wilde, het beginnen moest met de landschappen Siboga, Baros, Singkel, Nias en de rijken aan de Oostkust, die, naar zijn beweren, tot Atchin behoord hadden, terug te geven en den Sultan hulp te verleenen tegen de vorsten in zijn grenslanden, die zich aan zijn macht wilden onttrekken.

De onmiddelijke aanleiding tot den tegenwoordigen oorlog is echter niet de zee- of strandroof en de onveiligheid in de wateren van Atchin. Indien de Atchineezen zich bepaald hadden het oor te sluiten voor de verstandige raadgevingen van Engelschen en Nederlanders, wie weet hoe lang zij nog straffeloos den handel en de scheepvaart hadden kunnen verontrusten bij het lijdelijk aanzien van de twee Europeesche mogendheden, die geacht worden den Oosterschen Archipel te overheerschen? Atchineesche gezanten poogden te Singapore, bij de consuls van Italië en Noord-Amerika, de hulp en het bondgenootschap van die vreemde Staten tegenover Nederland te verkrijgen, en daarom, zegt de nota, „moest het mogelijke worden gedaan om inmenging in de „zaken van Atchin, die voor de regeling der betrekkingen tus„schen Nederland en dien staat zeer belemmerend zou kunnen „zijn, te voorkomen." Tevens wordt in de „nota" geprotesteerd tegen het denkbeeld van vijandelijke bedoelingen tegen Atchin. „Tot het laatste oogenblik," wordt verzekerd, „is naar een „minnelijke schikking met Atchin gestreefd en het doel der „expeditie is dan ook in de instructie voor den opperbevelhebber „aldus omschreven: „om, bij onverhoopte mislukking „„der door den gouvernements-commissaris daartoe „„vooraf aan te wenden pogingen van vredelieven„„den aard, des noods door kracht van wapenen, de bestuur„„ders van het rijk van Atchin te noodzaken om te voldoen „„aan de hun door den gouvernements-commissaris te stellen „„eischen.""

Het is zeer waarschijnlijk, dat het Indisch gouvernement en het opperbestuur niets meer verlangden dan den invloed in Atchin te verkrijgen, welke het tractaat van 1824 Nederland heeft toegedacht. Misschien gaat thans nog het desideratum niet verder dan tot het sluiten van een tractaat, waarbij Atchin de opperheerschappij van Nederland erkent en belooft handel en

scheepvaart te beschermen, strand- en zeeroof tegen te gaan en zich in 't algemeen te gedragen als een goed leenman van een beschaafd gouvernement.

Het spreekt van zelf, dat van het sluiten van een dergelijk tractaat eerst kwestie kan zijn, wanneer door een nieuwe expeditie Atchin geheel ten onder zal zijn gebracht of wanneer de blokkade de Atchineezen mocht dwingen tot onderhandeling. Als zeker mag men aannemen, dat, als bij hun de nood ten top zal zijn geklommen, zij alle voorwaarden zullen aannemen, die het Nederlandsch-Indisch gouvernement hen zal opleggen. Een andere vraag wordt het dan hoe of het met de nakoming van die voorwaarden zal gaan, een zeer gewichtige vraag, welke, met het oog op de toekomst, verdient met den meesten ernst overwogen te worden.

Zijn toch de mededeelingen der regeering over den politieken en socialen toestand van Atchin niet geheel uit de lucht gegrepen, dan schijnt er geen de minste twijfel te bestaan, dat de Sultan van Atchin, gesteld zelfs hij zij voortaan met de beste bedoelingen bezield, niet bij machte zal wezen het te sluiten tractaat gestand te houden en in zijn onderhoorigheden voldoende den strand- of zeeroof tegen te gaan. Het zal dan heeten, dat Nederland invloed te Atchin uitoefent, maar werkelijk zal het nieuwe tractaat niet meer uitwerken als het tractaat van vrede en vriendschap, in 1857 gesloten, heeft uitgewerkt. Het zal de veiligheid in de havens van Atchin niet vermeerderen. Integendeel, men kan aannemen, dat het gezag van den Sultan, die moet luisteren naar den raad van den gouverneur-generaal, in het oog van zijn onderhoorigen nog meer zal dalen en zij nog stouter zullen worden in hun afkeurenswaardige ondernemingen.

De gevolgen van het uitplunderen van schepen zullen natuurlijk een lastig internationaal karakter voor Nederland verkrijgen zoodra de Sultan van Atchin als leenman van het Nederlandsch-Indisch gouvernement moet beschouwd worden. Zoolang toch de vreemde zeevarende natien bloot te doen hadden met een inlandschen, onafhankelijken staat, stond het aan hen de belangen van hun vlag zelve in handen te nemen en Atchin voor daden van strandroof te tuchtigen, zoo als de Amerikanen in 1831 deden, of zich te bepalen hunne kooplieden te waarschuwen tegen de Atchineezen, zooals de Engelschen in den laatsten tijd deden. Zij hadden de keus tusschen lijdelijk berusten in de

ongeregeldheden der Atchineezen of zelve voldoening te nemen over geweld en mishandeling op hunne onderdanen gepleegd. Heeft Nederland werkelijk eenige suprematie over Atchin verkregen, dan zal men niet vragen of het er tevens den noodigen invloed bezit om handelingen te voorkomen, welke geen beschaafde natie kan dulden; maar zich eenvoudig tot Nederland wenden om schadevergoeding voor daden gepleegd in het land waarover het opperheerschappij voert. De vreemde natien zullen, niet het een of ander klein hoofd van Noord-Sumatra, niet den Sultan van Atchin, vassal van het Nederlandsch-Indische gouvernement, maar het gouvernement van Nederland, den leenheer, verantwoordelijk stellen, en, uit een volkenrechtelijk oogpunt, zal men niets tegen dergelijke verantwoordelijkheid kunnen inbrengen.

Met andere woorden, een tractaat, waarbij aan den eenen kant Nederland aanneemt het sultanaat van Atchin te handhaven, en aan den anderen kant de Sultan belooft zich te gedragen als een goeden leenman van het Nederlandsch-Indische gouvernement, heeft, voorzeker, niet de gave om den politieken en socialen toestand van Atchin als met een tooverslag radicaal te verbeteren; maar zeer zeker zal het onze verantwoordelijkheid tegenover de vreemde zeevarende mogendheden vermeerderen en Nederland in de noodzakelijkheid brengen om met het goede geld van de rustige ingezetenen van Nederlandsch-Indie, de gevolgen van de kwade praktijken der roofzieke Atchineezen te betalen.

Nog andere gezichtspunten komen in aanmerking.

Als naaste buren van Atchin is het in de eerste plaats ons belang, dat van onze Sumatrasche onderdanen en beschermelingen, dat de woelingen der Atchinezen voor goed gefnuikt worden en dat de zeevarenden behoorende tot den Indischen Archipel en die onder onze vlag varen geen gevaar meer loopen ten zuiden en ten oosten van den noordelijken uithoek van Sumatra uitgeplunderd en als slaven opgebracht te worden.

Voor het prestige van het Nederlandsch gezag zoowel in als buiten den Archipel is verder de afschaffing van het sultanaat van Atchin een onvermijdelijke noodzakelijkheid geworden. Het kan geen gunstigen indruk op de volken en vorsten in Indië maken, dat een weërspannige en ons gezag trotseerende inlandsche staat er bij slot van rekening niet slechter aan toe i dan zij, die zich rustig onder het leenheerschap van het Neder

landsch-Indisch gouvernement gedragen en er ligt als 't ware een aanmoediging tot verzet in het bewustzijn, dat hoe een inlandsch vorst ook misdrijft tegen den gouverneur-generaal, zijn positie toch altijd verzekerd blijft. Niet alleen echter in Indië en in Nederland, maar in geheel Europa heeft de strijd met Atchin een buitengewone ruchtbaarheid verkregen. De buitenlandsche pers liet zich ditmaal bijzonder veel gelegen liggen aan het échec door onze wapenen geleden, en zoo zij gedeeltelijk het vermoeden uitspreekt dat wij over Atchin zullen zegevieren, zou het dwaas zijn te onderstellen dat bij niemand eenigen twijfel is gerezen over de intrinsieke kracht van ons bestuur in Indië. Voor de beschaafde wereld hebben wij tegenover Atchin te toonen, dat wij niet alleen de pretentie maken, maar werkelijk souverein van den Indischen Archipel zijn en welk sprekender bewijs kunnen wij daarvan geven dan door het sultanaat van Atchin vervallen te verklaren en zelfs in het ons zoolang trotseerende rijk de teugels van het bewind te voeren.

Eindelijk is er niemand, die ernstig meent, dat, bij het in stand houden van het Atchineesch sultanaat, het met de tweede expeditie, gesteld zij slaagt volkomen uit een militair oogpunt, uit zal zijn en dat geen nieuwe verwikkelingen ons zullen dwingen nog menigmaal met de wapens den Sultan en zijn raadgevers voor te schrijven wat zijn welbegrepen belang mede brengt.

Thans, nu gebleken is dat zelfs voor het vertoon van een indrukwekkende krijgsmacht, de Sultan van Atchin niets van Nederland wil weten en juist de Hollanders blijft beschouwen als zijn aartsvijanden; nu een nog kostbaarder expeditie in het najaar zal beproeven hetgeen de eerste door het invallen van den regenmoesson niet gegeven was te doen, het innemen van den versterkten kraton van den Sultan, doe men op politiek terrein geen half werk, dat in de verte geen vergoeding kan geven voor de gebrachte offers aan menschen en geld. Men aarzele niet het sultanaat van Atchin vervallen te verklaren en in plaats van den vermolmden troon, die slechts als schild diende voor onmenschelijke wandaden, te vervangen door den zetel van een Indisch hoofdambtenaar, die de teugels van het bewind met vaste hand kan voeren in een land, dat, zonder ons beheer, zich nimmer zal verheffen uit den staat van anarchie waarin het verkeerd; doch ons, hoe inniger wij het trachten aan ons te binden met eerbiediging van zijn zelfstandigheid, zal zwepen in moei-

lijkheden en verwikkelingen, waarvan het einde niet is te voorzien.

S.

P.S. Zij, die mochten denken, dat hier „de huid wordt verdeeld vóór dat de beer geschoten is," gelieven deze beschouwingen over zes maanden te herlezen.

Volgens de Romeinsche correspondent der Nieuwe Rotterdamsche Courant, zocht de sultan van Atchin sinds jaren bondgenooten tegen de Nederlanders. Reeds in 1865 bood hij Italië een groot gedeelte van zijn gebied aan, onder beding, dat het Italiaansche gouvernement hem hulp en bescherming zoude verleenen tegen Nederland.

Wij weten, dat onlangs die voorstellen van Atchin herhaald zijn bij den consul van Italië te Singapore en dat zij toen, gelijk in 1865, eenvoudig van de hand zijn gewezen. Tevens is bekend, dat de gezanten van Atchin, dezelfde die eerst gepoogd hadden den resident van Riouw en de Nederlandsch-Indische regeering te misleiden, aanvankelijk meer succes hadden bij den consul van Noord-Amerika, die met hen onderhandelde en dat reeds een ontwerp-tractaat gereed was, waarbij aan Amerika vasten voet te Atchin werd gegeven en het, wederkeerig, aangenomen zou hebben Atchin tegenover ons te beschermen.

Door de waakzaamheid der Indische regeering en van het opperbestuur is ook deze poging van Atchin verijdeld om ons te verwikkelen in moeielijkheden met vreemde mogendheden. De hier aangehaalde feiten, zoowel als die vermeld in de „historische nota", bewijzen voldoende, dunkt ons, dat Atchin ons meer dan een casus belli aan de hand heeft gedaan en Nederland het volste recht had den oorlog te verklaren.

Het schijnt, dat in Indie de feiten, die aanleiding hebben gegeven tot den oorlog, minder bekend zijn. Immers een tweetal Bataviasche bladen betwijfelen of hij wel gerechtvaardigd was en of de houding van Atchin wel zoodanig was dat wij zedelijk gedwongen waren het zwaard te trekken. Wij verwachten dat de Indische pers, bij nadere inlichtingen, daaromtrent geen twijfel zal overhouden.

Herhaaldelijk verneemt men klachten over de gestrengheid waarmede de bepalingen van het boschreglement van 1866 ten aanzien van de inlandsche bevolking worden toegepast. De aankoop van houtwerken voor hare behoeften schijnt niet alleen in de onder geregeld beheer gebrachte djatihoutbosschen; maar, in sommige streken, zelfs in de wildhoutbosschen geheel verboden te zijn. Men laat den Javaan, in den regel, nog wel zich voorzien van een weinig hout voor zijn persoonlijke behoeften, maar zij, die er een klein bedrijf van maken voorwerpen van hout voor de passers, inlandsche meubelen, enz. te vervaardigen, zien zich zeer belemmerd in de uitoefening van dat bedrijf. Men beweert, dat de van ouds bekende inlandsche meubelmakers te Djapara allen ten gronde zijn gegaan, ten gevolge van de groote moeielijkheden om zich van de grondstof te voorzien, die zij vroeger slechts voor het nemen hadden en thans door de administratie wordt bewaakt als gold 't zilver en goudmijnen.

Over 't algemeen, wordt den inlander het verkrijgen van houtwerken zeer bemoeilijkt door de vele schriftelijke formaliteiten, een der kankers die aan ons Indisch papieren-bestuur knaagt. Wanneer een landbouwer, bij voorbeeld, een huis wil bouwen, moet hij eerst naar zijn dessahoofd; daarna gaat hij met het dessahoofd naar het districtshoofd. Deze moet zich schriftelijk wenden tot den regent en hem kennis geven dat de landbouwer in quaestie een huis wil bouwen, dat het hem niet mogelijk is, de daarvoor benoodigde houtwerken te koopen, aangezien hem daartoe de middelen ontbreken, en dat hij daarom verzoekt om vergunning, eenige houtwerken te mogen kappen in het eerst nabij gelegen bosch. De regent zendt dit verzoek door aan den assistent-resident. Deze geeft kennis aan den resident, die licentie verleent, mits de landbouwer in quaestie vooraf storte in 's lands kas de aan den lande verschuldigde retributie en hij zich verder gedrage naar de bepalingen van het boschreglement.

Volgens die bepalingen, zou er op kosten van den belanghebbende een persoon moeten aangesteld worden om te waken, dat er niet meer hout en van geen grooter afmetingen of van andere soorten gekapt worden, dan waartoe bij de licentie vergunning wordt verleend. De assistent-resident begrijpt echter dat dit voor den man te bezwarend zou zijn en geeft den regent te kennen, dat het voldoende zal zijn, het hoofd der dessa onder wier

gebied het bosch behoort, met dat toezicht te belasten. De regent zendt dat alles terug aan het districtshoofd, die het dessahoofd er weder kennis van geeft en deze den betrokkene. Eerst dan kan zich de landbouwer begeven naar de dessa, waaronder het bosch behoort; hij moet daar met een der ingezetenen een overeenkomst zien aan te gaan, om de benoodigde houtwerken voor hem te kappen en eindelijk moet hij een karrevoerder zoeken om het hout voor hem te transporteeren.

Het is voor iedereen begrijpelijk, dat de meeste Javanen, liever dan deze reeks van formaliteiten te doorloopen, van het voornemen afzien huizen te bouwen en trachten, zoo goed of zoo kwaad als 't kan, zich te behelpen. Wenschelijk zou het daarom wezen, dat, zoo spoedig mogelijk op inlanders het boschreglement in zeer milden geest worde toegepast en dat de bepalingen die mochten blijken een dergelijke toepassing in den weg te staan, gewijzigd worden. Immers het boschreglement is veeleer vastgesteld met de bedoeling om de inlanders te baten, dan om hen met nieuwe belemmeringen te belasten. Het heeft de boschdessas verlost van de ergste soort van heerediensten, de blandongdiensten; het zou zeer te betreuren zijn indien men nu daaruit bezwaren bleef spinnen, die de bevolking in 't algemeen zeer hinderlijk moeten zijn.

Nederland en het Rijk van Atchin.

De minder gelukkige afloop van de expeditie onlangs ondernomen tegen het rijk van Atchin, heeft bij de Nederlandsche natie eenen grooteren indruk achtergelaten, dan andere evenmin gelukkige expeditiën. Was de oorlogsverklaring dringend noodzakelijk ? Heeft de Indische regeering het „nous sommes prêts" al te lichtvaardig uitgesproken? Was men wel genoeg met de topographische toestanden bekend? Was men genoegzaam ingelicht omtrent de strijdkrachten van het Atchineesche rijk? Ziedaar zoovele vragen, die op ieders lippen zweefden, toen telegram op telegram de nederlagen en eindelijk het terugtrekken van het Nederlandsche leger ter algemeene kennis bracht.

Het is niet van belang ontbloot, de kwestie eenigzins nauwkeurig na te gaan, omdat tengevolge van de onbekendheid daarmede, de publieke opinie onwillekeurig tegen de Nederlandsche en de Indische regeering gestemd is geworden. Te eer, is mededeeling ook in dit tijdschrift wenschelijk, omdat voor velen de laatstelijk door de regeering openbaar gemaakte bescheiden, al hebben alle dagbladen ze min of meer uitvoerig medegedeeld, niet even duidelijk zijn. Te recht heeft de Minister van Koloniën gemeend, dat in dit geval de meest mogelijke openbaarheid de beste diensten kan bewijzen. In de zitting van den 22 April jl. deed hij toezegging van eene uitvoerige nota, opgemaakt uit de stukken in zijn departement berustende, waarin een overzicht zou worden gegeven van de betrekking tusschen Nederland en Atchin sinds 1824 tot aan de oorlogsverklaring. Reeds den volgenden avond verscheen die Nota in druk. Het eenige waarover wij ons verwonderd hebben, is, dat deze mededeelingen niet

reeds den 4 April, naar aanleiding van de bekende interpellatie van den heer Nierstrasz, zijn toegezegd. Waarom toen geweigerd meer te zeggen van de aanleiding? Was de minister toen onbekend met de bijzonderheden, die thans in de Nota zijn medegedeeld? Hoe kon dan de machtiging tot de oorlogsverklaring aan de Indische regeering worden gegeven? Wij zeggen: de machtiging tot de oorlogsverklaring; want ofschoon de Minister op den 4 April min of meer den druk van de verantwoordelijkheid op den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië scheen te leggen, toch schrijft het Indisch Regeerings-Reglement in art. 44 voor: „De Gouverneur-Generaal verklaart oorlog aan — en maakt vrede en andere verdragen met Indische vorsten en volken, alles met inachtneming van de bevelen des Konings." Men mag dus aannemen, dat de Indische Landvoogd, wiens bezadigdheid en voorzichtigheid bekend zijn, tot dien stap niet zal zijn overgegaan, dan na eerst de bevelen van den Koning te hebben gevraagd, en bij het gemakkelijk overseinen door middel van den telegraaf is het te eer te veronderstellen, dat inderdaad die machtiging is verleend spoedig na de aanvrage. De snelle opvolging der gebeurtenissen zou anders onoplosbaar zijn.

Vooraf een enkel woord over het rijk van Atchin.

Het beslaat het meest noordelijk gedeelte van het groote eiland Sumatra. Gelijk bekend is, strekt zich het geheele eiland van het Noordwesten naar het Zuidoosten uit. Op de Zuidkust grenst het rijk van Atchin aan het aan het Nederlandsch gezag onderworpen landschap Troemon, op de grenzen van de residentie Tapanoeli, dat een gedeelte van de Gouvernementswestkust uitmaakt. Voor het overige strekt het zich aan de Noordkust uit tot het riviertje Tamiang, aan de kaap van dien naam, ten zuiden waarvan eenige landschappen liggen, die sedert 1857, als behoorende tot het groote rijk van Siak, onder het Nederlandsch gezag zich onderworpen hebben. In overoude tijden was Atchin een zeer uitgebreid en machtig rijk. Geheel de Zuidkust tot aan Benkoelen en in het Noorden het grootste gedeelte van het rijk van Siak tot van de rivier de Kampar behoorden er toe. Zelfs een groot deel van het tegenover Sumatra gelegen schiereiland Malakka erkende zijne opperheerschappij. Van lieverlede onttrokken echter de zuidelijke gedeelten benevens Malakka zich aan zijne overheersching, en werd het binnen de

boven omschreven grenzen teruggebracht. De thans aan de Noordkust, zuidelijk van de rivier Tamiang, gelegene landschappen: Langkat, Deli, Sirdang, Batoe-Bara, Asahan, enz. heeft de Sultan van Atchin steeds als aan hem onderworpen beschouwd, ofschoon 't rechtens uitgemaakt was, dat ze vassallen waren van den Sultan van Siak, en op grond daarvan zijn zij in 1858 gebracht onder de souvereiniteit van Nederland.

Volgens Junghuhn zou de bevolking op 500.000 zielen geschat kunnen worden. De onbekendheid met de binnenlanden maakt zekerheid op dat punt geheel onmogelijk. Door de handelsrelatiën met het vaste land van Azie heeft van lieverlede eene vermenging van rassen plaats gehad, zoodat het Atchineesche en Maleische ras in een gesmolten zijn. Intusschen wordt de bevolking onderscheiden in eigenlijke Atchineezen, Pedireezen en Maleiers. De eerstgenoemden worden weder onderverdeeld in drie afdeelingen, nl. de XXII, de XXV en de XXVI Sagis of Moekims [1]). De Pedireezen, afkomstig van het aan de N. kust gelegen Pedir, aan de kaap van dien naam, bewonen inzonderheid de Noordkust, de Maleiers de Zuidkust; de laatstgenoemden worden in twee afdeelingen onderscheiden, nl. de XII en de VII Moekats (duizendtallen).

In naam Mahomedanen heeft het Islamisme weinig of geen invloed op hen. Wellust, verslaafdheid aan de amfioen en het dobbelspel, trotschheid, verradelijkheid en trouweloosheid zijn de hoofdondeugden die de Atchineezen kenmerken. Hun taal is Maleisch doch met eenen vreemden tongval [2]).

De handel van de Atchineezen bestaat in peper, die in overvloed daar groeit, en die zij meest naar Singapore of Poelo Pinang — een eiland in de straat van Malakka en onder Engelsch gezag staande — uitvoeren. Behalve met dezen handel houdt de bevolking aan de zeekusten zich op groote schaal onledig met zeeroof en slavenhandel. De inwoners van het eiland Nias — tegenover Tapanoeli, onderworpen aan het Nederlandsch gezag, en beroemd door zijne schoone vrouwen — lijden vooral veel last van menschenroof.

---

[1]) Sagir of Moekim beteekent gemeenten; de afdeelingen ontleenen dus hunnen naam aan het aantal gemeenten. Zie Dr. de Hollander, Handleiding voor Land- en Volkenkunde, I, 701.

[2]) Ibidem.

Het bestuur berust bij den Sultan [1]); hij heeft echter eenen raad, dien hij raadplegen moet, en die uit de hoofden van de drie Sagis of Moekims bestaat. Iedere Sagi heeft twee hoofden, die genoemd worden Panglima of Toewankoe, wier waardigheid erfelijk is. Zonder hunne medewerking kan de Sultan niets doen, en het zijn zij, die de keus van den nieuwen Sultan doen, doch steeds uit het regeerend stamhuis. Ook hebben zij de macht hem af te zetten. In het rijk van Atchin is nog een ambtenaar, de Sjabandar, wiens betrekking medebrengt het bestuur over den handel uit te oefenen en toezicht te houden op het heffen der rechten; hij is dus een soort van Minister van Koophandel en Financiën [2]). Voor het overige schijnen de meeste kampongs, vooral der Pedirezen en Maleiers, die ieder een hoofd, onder den titel van Panghoeloe of ook wel van Radja, bezitten, op zich zelve, en dus min of meer slechts in betrekking van vassallen van Atchin te staan. Zij ontzien zich dan ook niet elkander te beoorlogen of vijandelijkheden te plegen tegen landschappen, die onder het Nederlandsch gezag staan [3]).

Komen wij na deze korte schets van het land en zijne inwoners terug op de Nota aan de Tweede Kamer ingediend.

Zij begint met eene herinnering aan het tractaat van 1824: „In de verklaringen gewisseld bij het Londonsch tractaat van 17 Maart 1824 werd door de Britsche gevolmachtigden gezegd: „„Un traité conclu par des agens Britanniques avec le Roi d'Acheen dans l'année 1819 est incompatible avec l'article 3 du présent traité [4]); ainsi les Plénipotentiaires Britanniques pro-

---

[1]) De tegenwoordige is een jongeling van 16 jaren, die onder de voogdij staat van twee Rijksbestierders.

[2]) Het inkomen van den Sultan bestaat in 5 pCt. der waarde van de ingevoerde goederen, en de belastingen op de verkochte peper, die 1 sp. mat op elke pikol bedraagt.

[3]) Al deze bijzonderheden ontleenen wij grootendeels aan het bovengenoemd werk van Dr. J. J. de Hollander.

[4]) Art. 3 luidt: „De Hooge Contracteerende Partijen beloven, dat geen tractaat voortaan door een der zelve met eenigen staat in de Oostersche zeeën te maken, eenig artikel behelzen zal, strekkende, hetzij rechtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke rechten, om den koophandel der andere

mettent que le traité avec Acheen sera reduit le plus promptement possible aux termes d'un simple arrangement pour la réception hospitalière des bâtimens et des sujets Britanniques dans les ports d'Acheen. Mais comme quelques unes des conditions de ce traité.... seront avantageuses pour les interêts généraux des Européens établis dans les mers de l'Orient, ils espèrent avec confiance que le Gouvernement des Pays-Bas prendra des mesures pour placer ces avantages au dessus de toute atteinte, et ils expriment également leur conviction qu'aucune mesure hostile envers le Roi d'Acheen ne sera prise par les nouveaux possesseurs du fort Marlborough"".

„Door de Nederlandsche gevolmachtigden werd daarop geantwoord; „Si le Gouvernement de la Grande Bretagne pense qu'il y a un avantage réel pour lui, à ce qu'en se dégageant d'après les principes consacrés par le traité qui va être signé, des liaisons que ses agens formèrent, il y a quatre ou cinq ans dans le Royaume d'Acheen, il assure par quelque stipulation nouvelle l'accueil hospitalier des sujets et vaisseaux Britanniques dans les ports de ce Royaume, les soussignés n'hésitent pas à déclarer que de leur côté ils n'y voyent aucun inconvénient, et ils croyent pouvoir assurer en même temps que leur Gouvernement s'appliquera sans délai à régulariser ses rapports avec Acheen, de manière que cet état, sans rien perdre de son indépendance, offre au navigateur et au commerçant cette constante sécurité qui semble ne pouvoir y être établie que par l'exercice modéré d'une influence européenne."

Bij deze verklaring wordt door de Nederlandsche gevolmachtigden gesproken van de integriteit van het Rijk van Atchin: „de manière que cet état, sans rien perdre de son indépen-

---

partij van de havens van zoodanigen inlandschen staat uit te sluiten, en dat, bijaldien in eene der thans aan weerskanten bestaande overeenkomsten eenig artikel met die bedoeling is opgenomen geworden, zoodanig artikel bij het sluiten des tegenwoordigen tractaats buiten effect zal gesteld worden." Het tractaat, waarover in de tekst boven is gesproken, was gesloten in 1819 tusschen Engeland en Atchin, en bedong eenen uitsluitenden handel voor Engeland. Het was dus, gelijk te recht opgemerkt werd door de Engelsche gevolmachtigden, onbestaanbaar met art. 3 van het Londonsche tractaat.

dance, offre" enz. Was dat eene belofte van Nederland? Wij moeten niet uit het oog verliezen, dat in 1824 het Nederlandsche Gouvernement in het geheel niet dacht aan de mogelijkheid met onze beperkte middelen het grondgebied in Indië uit te breiden. Het was te vreden met hetgeen het krachtens het Londonsch tractaat erlangde; het had daaraan genoeg. Engeland had ook niet gevorderd, dat Nederland de onafhankelijkheid van Atchin zou eerbiedigen. Eerst later, toen op Singapore een uitgebreide handel zich vestigde, en ook het eiland Poelo Pinang aan die handels-beweging deel nam, en vooral met Siak en Atchin relatiën aangeknoopt werden, begon van Engelsche zijde een naijver zich te openbaren tegen de uitbreiding van ons gezag op Siak. De financieele politiek van Nederland, vooral ten opzichte van het tarief van in- en uitvoerrechten, wekte de vrees van de Engelsche kooplieden op. Daarbij kwam dat zoodra het Nederlandsch gezag zich op Siak met meer klem deed gelden, ook de ongeoorloofde handel in slaven een gevoeligen knak kreeg, hetgeen natuurlijk de ontevredenheid van de daarin betrokkene handelaren opwekte. Van daar allerlei en onophoudelijke vertoogen van de Engelsche regeering aan de Nederlandsche, tot dat eindelijk in 1871 het Sumatra-tractaat daaraan een einde maakte. Bij dat tractaat deed Engeland afstand van alle vertoogen over de bevoegdheid van Nederland om zijn gezag op dat eiland uit te breiden, en is zelfs de beperkende bepaling door de Nederlandsche gevolmachtigden in hunne verklaring ter neder geschreven, doch waarop Engeland, zoo 't schijnt zich later o. i. geheel te onrechte beriep — opgeheven, zoodat Nederland thans de geheele vrije beweging op Sumatra heeft.

Maar wat gebleven is, is de verplichting die de Nederlandsche gevolmachtigden bij de boven door ons aangehaalde verklaring op zich genomen hadden „d'assurer que leur Gouvernement s'appliquera sans délai à régulariser ses rapports avec Acheen, de manière que cet état.... offre au navigateur et au commerçant cette constante sécurité, qui semble ne pouvoir y être établie que par l'exercice modéré d'une influence européenne." Eene verplichting, die al ware zij niet *ipsis verbis* uitgedrukt, toch op den Nederlandschen staat als koloniale mogendheid rustte. Nederland was verplicht die taak te aanvaarden, wilde het niet den blaam van onverschilligheid voor de rust en veiligheid zoo in de Indische wateren als op het eiland zelf, dat grootendeels aan zijn gezag

onderworpen is, op zich laden, of zich een brevet van machteloosheid om het prestige van zijne vlag op te houden, uitreiken. Hoe? Zou Nederland ooit hebben kunnen dulden, dat, om niets anders te noemen, de handel in slaven ongestraft op de zeeën die zijn gebied bespoelen, plaats vond? Hadden de bewoners der eilanden die onder zijn gezag stonden, niet het recht te eischen, dat zij tegen de onzedelijke rooftochten der slavenhandelaren beschermd werden? En ziedaar dan reeds eene der aanleidingen, die geleid hebben tot de jongste oorlogsverklaring aan het rijk van Atchin.

Indien wij de Nota, door de regeering op 24 April aan de Tweede Kamer overgelegd doorloopen, dan heeft Nederland veel te lang gewacht, om aan die verplichting te voldoen. Oneindig is de lankmoedigheid geweest, waarmeê het den onrustigen buurman heeft behandeld, en inderdaad die lankmoedigheid heeft al den schijn van machteloosheid of onverschilligheid. Talloos zijn de aanmatigingen van Atchin geweest, en de eenigste demonstratie, die het Nederl. Gouvernement zich in dat lange tijdsverloop veroorloofd heeft, was het zenden nu eens van eenen gevolmachtigde om zoetsappig met den Sultan of zijne Rijksbestierders te praten, dan weder van een oorlogschip, dat in de Atchineesche wateren moest kruizen. In het jaar 1857 heeft het — 't is waar — eindelijk een tractaat van vriendschap en handel met Atchin gesloten, doch de Nota zegt er van: „in de bepalingen van dat tractaat.... vindt men geen spoor van eenig streven om het te doen strekken tot uitvoering der in 1824 tegenover Engeland aanvaarde verplichting. Had het die strekking, dan zou dit tractaat ons moeten verzekeren de gematigde uitoefening van onzen invloed in Atchin, zóó, dat wij dáár aan handel en scheepvaart bestendige veiligheid konden waarborgen. Maar het tractaat bevat geenerlei bepaling, die ons eenigen invloed in Atchin geeft. Er is dan ook nimmer eenig nut, hoe gering ook van ondervonden."

Beschamende erkentenis!

Had het Nederlandsch Gouvernement bij tijds paal en perk gesteld aan de aanmatigingen van Atchin — had het niet al te zeer den weg van lankmoedigheid — of zullen wij het lauwheid noemen? — bewandeld, de tegenspoed, nu ondervonden, ware dan wellicht voorkomen.

Eerst in 1827 werd aan den Commissaris-Generaal du Bus in overweging gegeven, „eene commissie, om den staat van za-

ken op te nemen, te zenden naar Siak en voorts ook naar Atchin, hetwelk der Regeering toeschijnt ten dezen met Siak in vele opzichten in hetzelfde aspect te komen" [1]). Ofschoon de Commissaris-Generaal zich daarmede vereenigde, en zelfs het fregat de Bellona aanwees, om den Commissaris derwaarts over te brengen, werd ééne maand later van de zending afgezien. Wel bleef de Nederl. regeering de aandacht van het Indische Gouvernement op die aangelegenheid vestigen, maar er was in geheel Indië in 1828 geen enkel geschikte oorlogsbodem voorhanden, en de zaak bleef zooals zij was. In 1831 werd een Amerikaansch schip, de Friendship, vóór Qualla-Batoe, eene Atchineesche haven liggende, geplunderd en de gezagvoerder vermoord. Maar, ofschoon Nederland zich verbonden had „de régulariser ses rapports avec Acheen de manière que cet état.... offre au navigateur et au commerçant une constante sécurité", kwam de Indische regeering tot het phlegmatieke besluit: „dat onze tusschenkomst in deze zaak noch nuttig noch doelmatig zou zijn, en dat het oorbaarst zal zijn af te wachten wat het Amerikaansch fregat zal uitrichten." Zij kwam tot deze conclusie uit overweging, dat nog niet was voldaan aan de verplichting, die wij in 1824 op ons genomen hadden [2]). En het was de Amerikaan die zich zelven recht verschafte door Qualla-Batoe te tuchtigen. De Ind. regeering bleef zelfs daarna van oordeel „dat wij niet zullen kunnen beletten, dat andere Gouvernementen zich op die wijze genoegdoening verschaffen over de aanrandingen, welke hunne handelaars in de Atchineesche havens te lijden hebben, zoolang onzerzijds geen gevolg gegeven wordt aan de toezegging, bij gelegenheid van het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824 aan Groot Brittanje gedaan" [3]).

---

[1]) De Nederlandsche regeering — en wellicht ook de Indische — was niet bepaald op de hoogte van de betrekking van Siak tot Nederland· „Reeds onder het bestaan der Oost Indische compagnie was de Sultan van Siak een vassal van Nederland. Men leze het geschrift van den heer E. Netscher, De Nederlanders in Djohar en Siak in 1602 tot 1865, te vinden in het XXV deel van de Verhandelingen van het Batavisch genootschap." Zie Tijdschrift van Nederlandsch-Indie, IIIe Serie 5e jaarg. deel II blz. 108. Hieruit blijkt dus dat Siak niet „in hetzelfde aspect" als Atchin verkeerde.

[2]) Nota blz. 4. [3]) Ibid.

Wij willen hierbij niet voorbijzien, dat ons gezag op Sumatra in dien tijd nog niet zoodanig gegrondvest was, dat het gouvernement de hand geheeel vrij had. De Padries in de binnenlanden van Sumatra gaven ons veel werk, en eischten groote inspanning van krachten. Maar niet te ontkennen is het, dat het Ind. gouvernement in al den tijd, die sedert het de Indische bezittingen uit handen der Engelschen overgenomen heeft, verloopen was, elke expeditie, die strekken moest, om het Nederlandsch gezag te doen eerbiedigen, met groote — al te groote zuinigheid heeft uitgerust. Wij drukken het misschien minder juist uit, wanneer wij zuinigheid als oorzaak noemen; beter ware het wellicht hebzucht te schrijven. Immers het was Nederland te doen om groote saldo's. Daaraan werd alles opgeofferd, zelfs de eer der vlag, zelfs het prestige van het gezag, zelfs de rust en veiligheid, evenals op Java de verbetering en voorziening in economische toestanden om dezelfde oorzaak achterwege bleven. Dat alles is de oorzaak geweest van menige teleurstelling en ontmoediging aan de eene zijde, en aanmatiging der inlandsche bevolking aan de andere zijde. Men denke aan Bali, aan Boni en Banjermassing, om ons slechts bij de laatste jaren te bepalen.

En dat vooral die lauwheid tegenover Atchin de noodlottigste gevolgen heeft gehad, blijkt o. a. alweder uit de Nota der regeering. „De verslagen van de Sumatrasche autoriteiten uit die jaren (nl. van 1831 en volgende) zijn vol van bittere grieven tegen de Atchineezen, van hunne rooverijen op ons gebied en van hunne samenspanningen met de Padries" — „ „Openbaar is het — zoo zegt de resident Elout in een verslag van 17 December 1831 — dat de Atchineezen overal langs de kust den baas speelden en Baros een stapelplaats was geworden van ingesmokkelde goederen; dat zij zich als 't ware meester gemaakt hadden van het aan ons behoorend eiland Nias, en op deszelfs stranden een uitgebreiden slavenhandel dreven; dat Poelo Mansalar (vóór Tapanoeli) een Atchineesch roovernest is geworden, en de inwoners van het eiland Rengawan (in de nabijheid van Natal) zich aan den Radja van Troemon verpand hebben onder beding van al de peper aan hem te leveren," enz. [1]).

Het zou ons te lang bezig houden, indien wij met de Nota

---

[1]) Nota blz. 5.

in de hand de vele voorbeelden van Atchins minachting voor het Nederl. gezag wilden mededeelen. Genoeg zij 't dus, zoo wij hier en daar een greep doen.

In 1836 werd de schoener Dolphijn, beladen met ƒ30.000 zilver- en kopergeld van het Gouvernement, tusschen Padang en Natal afgeloopen door de inlandsche bevolking. Een oorlogskorvet werd gezonden om de uitlevering van het schip en restitutie van de lading en van het geld te vorderen. Een en ander werd geweigerd. Later bleek het dat de schoener was verbrand, dat de Sultan de gelden zich toegeeigend had, en dat de bemanning in de macht des Sultans was gebleven. Men zou meenen, dat de eer en het prestige van het Nederl. gezag dringend vorderden: „den Sultan door strenge doch passende maatregelen te dwingen om aan de billijke eischen te voldoen", zooals de Commissie, aan wie het onderzoek was opgedragen, dan ook adviseerde. Doch neen; de Gouv.-Gener. vereenigde zich met het gevoelen van den Raad van Indië: „dat hoeveel reden het gouvernement ook zou mogen hebben, om zich over de handelwijze van den Sultan door kracht van wapenen genoegdoening te verschaffen, echter daartoe niet dan in de uiterste noodzakelijkheid behoort te worden overgegaan; dat deze noodzakelijkheid nog niet bestaat, aangezien de eer en de waardigheid van het Gouvernement niet geacht kunnen worden er bij te lijden, dat niet dadelijk op de weigering van een halsstarrig en eigendunkelijk inlandsch vorst, om te voldoen aan de dezerzijdsche rechtmatige vorderingen, tot gewelddadige maatregelen jegens denzelven worde overgegaan, en het niet bewezen is, dat alle middelen om tot eene minnelijke schikking te geraken zijn uitgeput," enz.

Was het teveel gezegd, dat de lankmoedigheid van de Ind. regeering grenzeloos scheen?

In 1838 werd het fregat de Zaan en de schoener de Haai uitgezonden om kruistochten te doen, waartoe „de steeds toenemende euvelmoed der Atchinezen, welke zich nu aldaar zoeken te versterken" [1]), aanleiding gaf.

---

[1]) Nota blz. 8.

In 1844 werden twee Britsche handelsschepen te Qualla-Batoe en te Qualla-Murdoe geplunderd. Britsche oorlogsschepen zeilden naar de hoofdplaats Atchin, en toen de Sultan met uitvluchten zich zocht te redden, verschaften de beide schepen zich zelve recht, en tuchtigden de twee bovengenoemde plaatsen.

In 1851 gold het een Napolitaansch schip dat door de Atchineezen geplunderd was, en waarvoor voldoening geeischt werd door het Napelsche Gouvernement. Doch de Indische regeering „maakte zich van de zaak af" [1]).

In de Nota, waaruit wij al deze bijzonderheden putten komt nog voor een relaas van den kommandant der oorlogsbrik, die „bij gebrek aan een grooter vaartuig" naar Atchin werd gezonden, om vriendschappelijke betrekkingen met den Sultan aan te knoopen. Uit dat relaas blijkt met hoeveel minachting de afgevaardigde van het Nederlandsche Gouvernement werd bejegend. Het schijnt zelfs, dat men het voornemen had, om de bemanning vergiftigd water op te dringen, hetgeen door de voorzichtigheid van den kommandant verijdeld werd [2]).

Wanneer wij nu grond zoeken voor de lauwheid van het Indisch gouvernement, om met zou weinig klem tegenover de toenemende euvelmoed van den Atchineeschen vorst te handelen, dan vinden wij die in de overweging vooral bij de regeering in het moederland, dat Nederland in 1824 zich verbonden had de souvereiniteit van Atchin te eerbiedigen [3]). De Indische regeering — en dit mogen wij niet vergeten — heeft minder schuld dan de Nederlandsche regeering; gene moest van deze hare bevelen ontvangen, en die bevelen getuigden niet van kracht. En toch de eerbiediging van de integriteit van Atchin kon immers gepaard gaan met een flinke tuchtiging! Eene tuchtiging behoeft nog geene annexatie ten gevolge te hebben. En nu weten wij zeer goed, dat altijd voorgegeven is, dat Engeland's politiek naijverig zou zijn op de uitbreiding van ons gezag op Sumatra, en dat de moeilijkheden, die wij met Atchin hadden aan de Britsche regeering niet ongevallig waren. Maar wij kunnen dat niet op goed geloof aannemen. Engeland heeft zelf te veel met dergelijke moeielijkheden te kampen gehad, om niet zijner zijds elke poging goed te keuren, die aan den bestaanden toestand een einde kon maken. Doch al eens aangenomen, dat men Engelands

---

[1]) Nota blz. 9. [2]) Ibid blz. 10 en volg. [3]) Ibid blz. 8.

gevoeligheid op dat punt moest ontzien; indien men op geene andere wijze aan de verplichting kon voldoen dien men in 1824 had aanvaard, dan door geweld van wapenen, heeft men dan nooit beproefd Engeland tot andere gedachten te brengen? Hiervan in de stukken geen enkel bewijs. Men is geneigd om te gelooven, dat men nooit dezerzijds moeite heeft gedaan, om de concert met Engeland, althans met zijne goedkeuring, den vorst van Atchin te dwingen zich te onthouden van vijandelijkheden.

Hoe 't zij, eerst in 1856 scheen de Sultan van Atchin eene betere gezindheid jegens de Nederlandsch-Indische regeering te koesteren, doch niet eer dan nadat de regeering van Singapore, aan wien hij „in een jegens ons vijandigen geest" geschreven had, hem den raad gegeven had, de hem van wege de Indische regeering gedane voorstellen niet van de hand te wijzen [1]. Het tractaat, waarvan wij hier boven gesproken hebben, was daarvan de vrucht. De hoofdinhoud er van was: toelating van wederzijdsche onderdanen tot handel, scheepvaart en verblijf; het tegengaan van zee- en strandroof, alsmede van slavenhandel; afzien van reclames speciaal van de schoener Dolphyn — waaruit blijkt, dat die zaak nooit afgedaan was — en van de ongegronde reclames van den Sultan betrekkelijk de dezerzijds aangehoudene slavenschepen in 1825, en eindelijk erkenning van den Gouverneur van de Sumatra's Westkust, als den vertegenwoordiger van de Indische regeering. Het werd den 30 Maart 1859 gesloten, en den 9 Mei daaropvolgende bekrachtigd. Doch gelijk wij boven reeds aanteekenden, dit tractaat heeft niet het minste effect gehad.

Kort te voren, namelijk in 1858, was met den Sultan van Siak Srie Indrapoera een tractaat gesloten, waarbij dit rijk met zijne onderhoorige landschappen Tana-Poeteh, Banki, Koeboe, Bilah, Pameh, Kwaloe, Asahan, Batoe-Bara, Serdang, Deli, Langkat, Temian, enz. onder Nederland's souvereiniteit gebracht werd. In vroegere tijden bezaten wij daar vestigingen, die wij echter in 1841 hadden opgegeven. In 1857 droeg de Sultan uit eigen beweging aan Nederland zijn rijk op. En aan dien aandrang mocht Nederland zich niet onttrekken, wilde het niet, dat de Sultan aan Engeland zijn gebied opdroeg, waartoe de handelsbelangen van de Straits Settlements al-

---

[1]) Nota blz. 13.

licht geleid zouden hebben. Het is die opdracht, die de Nederlandsche regeering oneindig veel last heeft bezorgd van de op Singapore gevestigde handelaren, aan wier grieven eindelijk op eene loyale wijze van Engeland's zijde door het tractaat van 1871 een einde is gemaakt.

De Sultan van Siak was tot die opdracht genoopt geworden door de onmacht, waarin hij verkeerde, om de bovengenoemde landschappen, die zijne vassallen waren, tegen de aanrandingen van Atchin te beschermen. De landschappen zelve waren wel verplicht de suzereiniteit van Atchin te erkennen, daar zij van den kant van Siak geen ondersteuning erlangden. Het eenigste gewest, dat zich nooit had kunnen onderwerpen aan de overheersching van Siak, en zich meer geneigd gevoelde met Atchin zich te verbinden, was Asahan. Krachtens het tractaat met den Sultan van Siak was de Ind. regeering verplicht hem met hare wapenen te ondersteunen in het bevestigen van zijn gezag over de aan hem onderworpenen landschappen. „Daarbij stuitten wij onophoudelijk op de invloeden uit de Straits en uit Atchin" [1]. Uit de Straits Settlements — inzonderheid uit Singapore en Poelo Pinang werden aan de opstandelingen kruid en vuurwapenen geleverd. Atchin ondersteunde nu eens daadwerkelijk, nu eens door aanmoedigingen het verzet. Een oogenblik scheen Atchin genegen om een einde te maken aan de vijandelijke houding, die hij, niettegenstaande het met hem in 1857 gesloten tractaat, tegenover het Ind. gouvernement met betrekking tot de ten Zuiden van zijn rijk gelegene landschappen aannam. Het was in 1862 toen hij van den G. Gener. eene grensregeling vroeg. Doch later weigerde hij weder daartoe mede te werken [2]." Reeds spoedig bespeurde men, dat Atchin niet voornemens was zijne geusurpeerde suprematie prijs te geven. In Februari 1863 werd de hulp van den resident van Riouw [3]) ingeroepen door den Sultan van Deli [4]), omdat hij bedreigd werd met een aanval van de Atchineesche vloot" [5]). Een paar oorlogschepen waren voldoende om het gevaar te bezweren, doch nauwelijks waren zij vertrokken, of Atchineesche zendelingen kwamen in de onder-

---

¹) Nota blz. 18. ²) Ibidem.

³) Siak met zijne onderhoorigheden ressorteert onder de residentie Riouw.

⁴) Een aan Siak onderhoorig vorst.

⁵) Nota blz. 19.

hoorigheden van Siak, om hen over te halen zich onder de suprematie van Atchin te begeven, en bedreigden de weigerachtige landschappen met Atchin's wraak. De vermetelheid der Atchineezen ging zelfs zoover, dat zij niet alleen Asahan en Serdang bepaald vijandig jegens ons maakten, maar zelfs Batoe-Bara, waar de Nederlandsche vlag van de versterking wapperden, beschooten [1]).

Merkwaardig is hetgeen de resident van Riouw, die op het bericht van die vijandelijkheden, zich naar de Oostkust van Sumatra had begeven, na zijne terugkomst aan de Indische regeering schreef:

„Ik mag niet ontveinzen, dat ik overtuigd ben, dat onze tegenwoordige positie op Sumatra's Oostkust op den langen duur onhoudbaar is. Ons contract met Siak legt ons de verplichting op, om de rechten van den Sultan van dat rijk te handhaven. Wij konden dat niet langer nalaten, toen hij de vervulling van die verplichtingen verlangde. De meeste vorsten hebben ons met opene armen ontvangen, en verlangen naar onze bescherming. Maar tegenover ons staat eene inlandsche macht, Atchin, die stoutweg onze vlag beleedigt, en de zijne in het gezicht van onze oorlogsschepen doet wapperen op Siaksch grondgebied. Diezelfde staat handelt trouweloos en verraderlijk, door vijandelijkheden jegens ons te plegen, na het voorstel te hebben gedaan, om de kwestie van grensscheiding, waarover hij zich bezwaard gevoelt, in onderling overleg uit te maken. Die staat moet worden bedwongen en gestraft voor zijne handelingen, welke in lijnrechten strijd zijn met het contract van vrede en vriendschap, dat hij met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft gesloten. Onzerzijds is niet het minste gedaan, wat door het volkenrecht of door de strengste billijkheid kan worden gewraakt; maar de betoonde lankmoedigheid zal weldra een einde moeten nemen, willen wij niet alles verliezen, wat wij gewonnen hebben, en gedwongen worden tot kostbare en moeilijke expeditiën" [2]). Dit rapport werd in 1863 geschreven! De kostbare expeditie, die de resident bij gemis van krachtige maatregelen voorspelde, heeft tien jaren later, en dat nog wel zonder eenig resultaat voor's hands plaats gehad!

---

[1]) Nota bl. 19. [2]) Ibid. blz. 19, 20.

En hoe liep de zaak wegens het beschieten van Batoe-Bara door Atchin af? De Sultan beweerde toen hij den brief van den Gouverment-Generaal waarin deze hem in beleefde termen opheldering vroeg naar het gebeurde, gelezen had, „dat de geheele kust tot Tanah Poeti hem toe behoorde; dat hij overal schatting hief; dat krachtens zijn last op Batoe-Bara was geschoten, omdat men daar geen schatting wilde betalen; dat hij van het hijsschen der hollandsche vlag aldaar geen kennis had gekregen, zooals billijk was geweest, opdat hij had kunnen protesteeren, als hij meende, dat te zijnen laste een landschap geannexeerd was; dat de Gouverneur-Generaal niet gerechtigd was die vlag aldaar te doen waaien, enz." [1]). En de Indische-regeering — tot vrede geneigd — vond „in de omstandigheid dat de Sultan verklaard had van het hoonen der Nederlandsche vlag niets te weten voldoende aanleiding om van dat voorval geen casus belli te maken" [2]). De zaak bleef daarbij.

Het voorbeeld van Atchin's ongestrafte vermetelheid oefende ook invloed uit op de staatjes, die als vassallen van Siak onderworpen waren aan het Nederlandsche gezag. De resident van Riouw waarschuwde nu weder, „het zou niet lang meer duren" — dus schreef hij — „of onze ambtenaren op de Oostkust van Sumatra zouden niet meer veilig zijn. Het kwaad zit in de ongestrafte beleediging door Atchin der Nederlandsche vlag aangedaan, en in de ongestoorde nederzetting der Atchineezen op het Nederl. grondgebied. Nu Atchin ongestraft blijft, meenen ook Asahan en Serdang ons te kunnen trotseeren. Ik zou daarom reeds getracht hebben de Atchineezen te verdrijven, doch het was mij verboden offensief te handelen" [3]). Eene tijdige expeditie, die gelukkig zonder bloedvergieten afliep, bereikte het doel. Asahan en Serdang onderwierpen zich, en te Temian werd de Atchineesche vlag, die daar onwettig geheeschen was, door de Nederlandsche vervangen.

„Wanneer men zich, — dus zegt de Regeering op blz. 22 der Nota — met de geheele geschiedenis van onze aanrakingen met Atchin sedert 1824, zoo als zij hierboven is medegedeeld, voor oogen, en tevens rekening houdende met den toestand, zoo als die 1868 was, op het standpunt stelt van de Regeering, die geroepen was met Groot-Brittannië eene nieuwe overeenkomst te

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Ibid. blz. 21.

treffen omtrent onderwerpen, Sumatra betreffende, van gelijken aard, als bij het Londonsch tractaat van 1824 geregeld waren, zal men geen oogenblik in twijfel verkeeren omtrent de motieven, die haar er toe hebben geleid, om bij die overeenkomst te bedingen de opheffing der verbintenis, in 1824 tegenover Engeland aangegaan, om de onafhankelijkheid van Atchin te eerbiedigen. Hoe dikwijls hadden wij, terwijl het voor de bescherming van ons grondgebied en van de aan ons gezag onderworpen bevolkingen, voor de eer ook van onze vlag wenschelijk ware geweest krachtiger tegenover Atchin op te treden, ons met eene zuiver defensive of zelfs lijdzame houding vergenoegd, ten einde den oorlog met Atchin te vermijden. Voor onze noordelijke bezittingen op Sumatra bleef Atchin steeds een gevaarlijke nabuur, daar in zijne vijandige gezindheid jegens ons geen verandering scheen te komen. Ten bewijze hiervan strekt, dat in 1868, nadat eenige jaren waren voorbijgegaan zonder dat er tusschen ons en Atchin eenige aanrakingen waren geweest, van uit dat rijk een verzoekschrift werd gericht aan de Turksche regeering, waarin hare hulp werd ingeroepen tegen de Nederlanders en aan den Sultan de souvereiniteit over Atchin werd aangeboden. Handel en scheepvaart vonden op de kusten en in de wateren van Atchin minder veiligheid dan ooit te voren; want niet alleen waren de schepen voortdurend aan zee- en strandroof blootgesteld, maar daarenboven leverden de onophoudelijke oorlogen tusschen de onderhoorigheden van Atchin onderling, — oorlogen, door de bestuurders zelve van Atchin nimmer tegengegaan, misschien aangemoedigd, — een voortdurend gevaar op voor den vreedzamen handelaar. Het was èn wegens de verplichtingen, die wij in 1824 op ons genomen hadden, èn wegens ons belang, dat geene andere Westersche Mogendheid op Sumatra haar gezag vestigde, onze taak om de veiligheid van handel en scheepvaart ook in het Noorden van Sumatra te verzekeren. Wij konden onmogelijk buiten aanrakingen met Atchin blijven, en wanneer die, onzes ondanks, tot botsingen mochten leiden, zou de verbintenis, om Atchin niets van zijne onafhankelijkheid te doen verliezen, ons altijd in groote moeielijkheden brengen, en, even als tot dus ver het geval was geweest, belemmeren in de toepassing van die maatregelen, welke onze eer en onze belangen in den Indischen Archipel ons voorschreven te nemen.

„Hoe vredelievend ook gezind, hoe zeer ook geneigd tot minne-

lijke verstandhouding met Atchin, moest de regeering toch hare handen voldoende vrijmaken tegenover Engeland, en dit heeft zij gedaan bij het Sumatra-tractaat. Uit de gewisselde stukken blijkt, dat de Staten-Generaal aan de handelingen der regeering ten deze hunne goedkeuring hebben geschonken."

Gedurende de onderhandelingen over het Sumatra-tractaat nam de onveiligheid steeds toe, zoo zelfs dat de Engelsche dagbladen in de Straits Settlements er over klaagden, en de Gouverneur dier Settlements de schepen bij proclamatie waarschuwde tegen het bezoeken der Atchineesche havens. Men drong van die zijde op krachtige maatregelen van bedwang onzerzijds.

„Bij een brief van 24 Junij 1870 aan den Gouverneur-Generaal, ontwikkelde de Minister van Kolonien (DE WAAL) zijne beschouwingen over dien toestand „Het behoeft geen betoog" — schreef hij — „dat, zoowel ten gevolge van het contract met Atchin van 1857, als krachtens de verplichtingen, die wij bij het Londensch tractaat van 1824 op ons genomen hebben, en met het oog op onze belangen, de beteugeling der barbaarsche gewoonten van Atchin en de bescherming van handel en scheepvaart om de Noordkust van Sumatra van ons moet uitgaan.

„Mocht te dien aanzien tot dusver te weinig zijn gedaan, wellicht uit bezorgdheid dat eene aanraking met Atchin verder zou leiden dan vooraf te berekenen viel, voortaan mag dit geen reden zijn van onthouding, waar inmenging plicht is. Integendeel behoort tegenover Atchin eene waakzame en meer voortdurende contrôle te worden uitgeoefend, gepaard met of achtervolgd door maatregelen van repressie, welke de handelingen van Atchin zouden mogen uitlokken.

„Ook ter bevestiging van onzen invloed in de bij Atchin gelegen districten van Sumatra en ter verdediging van de bevolking aldaar tegen kuiperijen of aanslagen van Atchineezen, is een meer werkdadig optreden, in den bewusten zin, naar het schijnt, onmisbaar. Voor 's hands is daarbij in acht te nemen de belofte, in 1824 afgelegd, om de onafhankelijkheid van dien Staat te eerbiedigen, ofschoon mag worden verwacht dat wij van die bemmerende belofte eerlang ontslagen zullen worden.

„Eene doortastende staatkunde brengt mede, dat wij ons niet tevreden stellen met de bestraffing, casu quo, van onrechtmatige handelingen in Atchin gepleegd jegens vreemdelingen, maar dat wij meer in het algemeen aan den handel en de scheepvaart

die mate van veiligheid verschaffen, waarop mag worden gerekend in streken, waar eene Europeesche mogendheid haren invloed doet gelden."

Op het advies van den Gouverneur van Sumatra's Westkust werd besloten om weder als van ouds oorlogsschepen in de Atchineesche havens te zenden. Men had in 1854 dat ook gedaan, doch na 1858 was aan die jaarlijksche zendingen, „om welke reden is niet bekend" — niet de hand gehouden [1]).

En dit was te eer noodig, daar de vermetelheid van Atchin als met den dag toenam. Met verdubbelde kracht was de slavenuitvoer uit Nias hervat. De Indische regeering scheen zich echter niet geroepen te gevoelen tot eenigen doortastenden maatregel tegenover de voortdurende en voor de veiligheid gevaarlijke ongeregeldheden op de Atchineesche kust. Wederom vestigde de regeering in het moederland de aandacht van het Ind. gouvernement op deze aangelegenheid bij schrijven 12 Sept. 1871:

„Geen agressief optreden tegen Atchin, maar handhaving van de stelling, welke het tractaat van 1824 ons ten aanzien van dien staat gaf.

„Door de vijandelijkheden op de Atchineesche kust kon de handel en scheepvaart onveilig gemaakt, derhalve een toestand geboren worden, waarin van de Nederlandsche zijde, krachtens de meerbedoelde verplichting, voorziening zou mogen worden verwacht. Het doen van de Nederlandsche zijde van zoodanige waarschuwingen (als door het Gouvernement van de Straits waren afgekondigd) is toch wel te beschouwen als het minimum van hetgeen moet voortvloeien uit de verplichting, op Nederland rustende, om meer bijzonder in de bewuste streken voor veiligheid van handel en scheepvaart te waken. In elk geval bestond er aanleiding om een oorlogsschip te zenden ter observatie en ter bescherming van handelaars en zeevaarders, waar noodig en voor zooveel mogelijk. Wanneer thans de Atchineesche wateren, zoowel van de Oostkust als van de Westkust van Sumatra uit, regelmatig door bekwame stoomschepen worden bezocht, is het te verwachten dat van zeeroof en slavenhandel aldaar weldra geen sprake meer zal kunnen zijn. Men zal te dezen opzichte het resultaat verkrijgen, waarop het Opperbestuur steeds heeft aangedrongen, dat de schadelijke invloed van Atchin

---

[1]) Ibid. blz. 26.

worde gerefouleerd, en althans de aan ons gezag onderhoorige streken en de aan onze bescherming toevertrouwde wateren daarvan bevrijd blijven. Verder werd te kennen gegeven, dat het slechts aankwam op het verwisselen der „politiek van lijdzaamheid en onthouding" door eene zoodanige, „die, zonder agressie, blijken geeft van de bedoeling der Nederland-Indische Regering, om in verband tot de op haar rustende verplichting, bescherming te verleenen aan degenen die daarop aanspraak hebben, en haren rechtmatigen invloed op Sumatra te bevestigen."

Merkwaardig is 't wat de Nota mededeelt betrekkelijk het bezoek van de Marnix in de Atchineesche wateren. Het landschap Edi — een aan Atchin onderworpen staatje — had aan den Nederlandschen controleur van Deli het verlangen te kennen gegeven, „om in dezelfde betrekking tot het Nederlandsch-Indische gouvernement gebracht te worden als Deli" [1]. „De hoofden op den rechteroever van de Temian-rivier (grondgebied van Nederlandsch-Indië) vernamen met groote vreugde, dat het voornemen bestond om herhaaldelijk oorlogsschepen naar die streken te zenden, omdat zij daarin een waarborg zagen voor rust en veiligheid". Dezelfde ervaring deed iets later de Djambi op. „De radja's van Edi en van Pedir en het hoofd van Passey maakten van de gelegenheid gebruik om hun wensch te herhalen of te kennen te geven, om onder de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te komen" [2].

De Djambi, aan welks boord een Gouvernements-Commissaris, de controleur Kraijenhoff, zich bevond, had ook zijn anker voor Atchin geworpen. Bij die gelegenheid had de 1ste Rijksbestierder een Arabier, met name Habieb Abdul Rachman, hoog opgegeven van zijn verblijf in Turkye en zijne aanrakingen met den Sultan [3], onder mededeeling dat Atchin met Engeland, Frankrijk [4])

---

[1]) „Hij vroeg zelfs om maar dadelijk de Nederlandsche vlag te mogen hijschen, hetgeen geweigerd werd, omdat hij tot het rijk van Atchin behoorde". Nota blz. 26.

[2]) Nota blz. 28 en volg. De tochten van de Marnix en Djambi hadden in 1871 plaats.

[3]) Zie boven blz. 432.

[4]) Uit het verslag van den Kommandant van de Haai, waarvan wij op

en vele andere mogendheden in vriendschap leefde; dat hij echter den wensch van Nederland, om ook op vriendschappelijken voet met hem te verkeeren niet begreep, want dat het dan beginnen moest met de landschappen aan de Westkust (Baros, Singkel, Nias) alsmede die op de Oostkust gelegen waren, — en hiermede doelde hij weder op het beweren dat de geheele Oostkust tot aan Tanah-Poeti aan Atchin behoorde — terug te geven, en eindelijk, dat Nederland zich dan ook verbinden moest Atchin hulp te verleenen tegen de vorsten op zijne grenslanden, die zich aan zijn gezag wilden onttrekken.

Ofschoon de ontvangst van den Gouvernements-Commissaris aan het hof des Sultans niets te wenschen overliet, en „de aanvankelijke argwaan en vijandelijke gezindheid, naar allen schijn, plaats hadden gemaakt voor vertrouwen en welwillende gevoelens", werd weinig tijds later van de Britsche regeering vernomen, dat Atchin zich tot het gouvernement van de Straits Settlements had gewend om raad en hulp tegen Nederland [1]).

„Door den loop der gebeurtenissen werd het al langer hoe meer noodzakelijk, om onze betrekkingen tot Atchin zoodanig te regelen, dat alle aanleiding tot botsingen zooveel mogelijk werd vermeden. Wij mochten ons in geen geval onttrekken aan de taak, om ons grondgebied tegen schadelijken invloed van Atchin te beveiligen, en den handel en de scheepvaart ook in de Atchineesche wateren te beschermen. De behartiging van dit laatste gedeelte onzer tweeledige taak bracht — de ondervinding leerde het — onze bedoelingen steeds in verdenking bij Atchin, en ieder oogenblik was die staat gereed om tegen de ons toegedachte plannen van overheersching steun te zoeken bij vreemde mogendheden. Verschillende landschappen, aan Atchin onderhoorig, kwamen onze bescherming en ons gezag inroepen, als eenig middel om die rust en orde deelachtig te worden, welke wij er, juist in het belang der veiligheid voor handel en scheepvaart en in het belang van de bevolkingen op ons grondgebied, moesten trachten te verzekeren. Onze positie tegenover zulke

---

blz. 426 gesproken hebben, bleek nog dat Atchin een afgevaardigde naar Frankrijk had gezonden, die met een brief van Keizer Napoleon was teruggekeerd. Daarbij was door den Keizer gevoegd een kostbaren sabel, rijk met edelgesteenten bezet en nog meer rijke geschenken. Zie Nota blz. 12.

[1]) Nota blz. 29.

aanzoeken was bijzonder moeilijk. Wij konden ze niet aannemen, zonder aan de integriteit van Atchin te kort te doen. Wij konden ze niet afwijzen, zonder de wanordelijke toestanden waaraan wij een einde moesten maken, te bestendigen, want Atchin zelf was volkomen onmachtig, of onwillig, om de orde te handhaven. Alleen wanneer in dit laatste verandering kon gebracht worden, wanneer Atchin zelf de macht en den wil toonde om aan de onderlinge oorlogen in zijne onderhoorigheden, aan de gevaren die den vreedzamen handelaar voortdurend bedreigden, aan zeeroof en strandroof een einde te maken, alleen dan kon een zuivere toestand verkregen worden. Maar Atchin had die macht en dien wil niet en zou die nimmer verkrijgen, tenzij door onzen invloed. Dit hadden de Britsche en Nederlandsche gevolmachtigden in 1824 begrepen, en de juistheid hunner zienswijze hierin was door eene ondervinding van bijna eene halve eeuw gestaafd. De wijze, waarop die invloed zou worden uitgeoefend, was steeds een moeilijk vraagstuk gebleven, maar dit kon niet altoos onopgelost gelaten worden. Eene oplossing kon alleen verkregen worden òf door geweld, òf door de minnelijke medewerking van Atchin. Voor de regeering, die natuurlijk geen geweld wilde, bleef dus niets anders over dan nogmaals eene poging te doen, om Atchin tot minnelijke medewerking over te halen.

„Bij eene aanschrijving van 24 April 1872 aan den Gouverneur-Generaal werd daarom, nadat met de meeste klem op den voorgrond was gesteld dat de Regeering nu, gelijk vroeger, volstrekt geen agressie wilde; — nadat verder was betoogd dat het geene agressie kon heeten „wanneer wij, door waarschuwing en overreding, de bestuurders van Atchin zelf tot hun plicht trachten te brengen en zoeken over te halen om, ook in hun welbegrepen belang, met ons samen te werken, in stede van zich aan iedere welwillende aanraking met ons te onttrekken", het denkbeeld aanbevolen, om aan Atchin voor te houden:

„„dat wij de verplichting, die op ons rust, niet strenger hebben opgevat, omdat wij steeds hebben vertrouwd dat Atchin door eigen handeling onze tusschenkomst niet zoo bepaald noodig zou hebben gemaakt;

„„dat wij echter, ook ten gevolge van klachten, die belanghebbenden bij ons hebben ingebracht, niet meer lijdelijk kunnen blijven, en, in verband tot de verantwoordelijkheid die op ons

rust en de belangen, die wij op Sumatra en in den Indischen Archipel te behartigen hebben, willen bevorderlijk zijn aan het, op vreedzame wijze in het leven roepen van die voorwaarden van rust en veiligheid, zonder welke geen regelmatige handel op den duur kan bestaan;

„ „ dat wij op die wijze ook willen medewerken tot voorspoed en geluk in Atchin;

„ „ dat onze raad en hulp reeds een en andermaal door kleine staatjes in noordelijk Sumatra is gevraagd;

„ „ dat wij ons te minder aan het verleenen daarvan kunnen onttrekken, omdat de invloed van Atchin daar gering schijnt of ongaarne wordt ondervonden;

„ „ dat wij echter gaarne in goede verstandhouding willen blijven met Atchin, en dat, als Atchin onze ernstige voornemens en onze goede bedoelingen goed begrijpt, het ook zal moeten inzien, dat het in het belang van den voorspoed en wellicht van de integriteit van Atchin kan zijn, dat het zich niet verzet tegen de wenschen van sommige staten naar vrede en bescherming, maar dat het integendeel, bij het algemeen worden van die wenschen, de waarborgen zoekt te verkrijgen, die daarvoor versterkt kunnen worden in eene goed geregelde verhouding tot het Nederlandsch Gouvernement." "

„ Het was dus de bepaalde wensch der regeering om Atchin te sparen, om zelfs de integriteit van Atchin tegenover afvallige, bij ons bescherming zoekende vasallen te handhaven, mits Atchin slechts die rust en veiligheid wilde verschaffen, waarvoor wij verplicht waren te waken. Aan de telkens herhaalde aanzoeken van Edi, om onder de Nederlandsche souvereiniteit te worden gebracht werd dan ook geen gehoor gegeven. Na in Maart 1872 twee gezanten naar den resident van Riouw te hebben afgevaardigd, die onverrichter zake terugkeerden, trachtte de radja van Edi langs een omweg zijn doel te bereiken, en schreef hij een brief aan den pangeran van Langkat, waarin hij zich formeel aan diens gezag onderwierp. Zoo deed ook het hoofd van Paseij."

Wij hebben het noodig geacht deze lange zinsnede in haar geheel af te schrijven, omdat daarin duidelijk de bedoeling van de Nederlandsche regeering ten opzichte van Atchin blijkt. Na de discussien in de Staten-Generaal over het Sumatra-tractaat; bij welke gelegenheid door sommige leden de vrees voor

annexatie geuit was, kon de regeering geen anderen weg bewandelen. Haar doel was de rust en de veiligheid zoo in de Atchineesche wateren als op het eiland zelf te bevestigen. Geen politiek van annexatie, maar van politie! Een tractaat, waarbij Atchin beloofde mede te werken tot een toestand van orde en regelmaat, van eerbiediging van de rechten van het Nederlandsche gouvernement. Niets meer, doch ook niets minder! Deze politiek blijkt ook allezins uit de instructie, die aan de Gouvernements-Commissarissen — de Resident van Riouw, D. W. Schiff, en de ambtenaar H. von de Wall, aan welke de meer genoemde controleur Krayenhoff als secretaris werd toegevoegd — werd medegegeven, toen deze, volgens de wenken van de regeering in het moederland van 24 April 1872 (zie boven) zich naar Atchin begaven."

„Naardien het meer en meer is gebleken, dat de bestuurders van Atchin zich niet zoodanig aan den gang van zaken in de staatjes, die aan het rijk onderhoorig heeten, laten gelegen liggen, dat daardoor onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken, voorkomen of gekeerd worden, en nademaal er onder die staatjes zijn, welke bij herhaling hebben doen blijken van hunnen wensch, om onder de souvereiniteit van Nederland opgenomen en door de Nederlandsche vlag beschermd te worden, terwijl van den kant der bestuurders van Atchin tot dusver weinig bereidwilligheid werd ondervonden, om aan de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gedane stappen tot het scheppen van eene vriendschappelijke verhouding te beantwoorden, — zoo is, uitgaande van het door een en ander aangewezen standpunt, tot de bij het besluit van 31 Augustus 1872 bepaalde zending besloten, met het doel om, langs minnelijken weg, eene vredelievende vestiging van den Nederlandschen invloed in Atchin en zijne onderhoorigheden te beproeven, en den vorst van dat rijk tot het besef te brengen, dat zijn belang niet alleen eene goede verstandhouding met, maar ook eene nauwe aansluiting aan het Nederlandsch-Indisch gouvernement medebrengt tot verzekering tot op zekere hoogte van de verdere integriteit van zijn rijk.

„In art. 5 werd aan de Gouvernements-Commissarissen opgedragen om, op de wijze welke hun het meest geschikt voorkwam, aan den Sultan voor te houden de in de ministerieele aanschrijving van 24 April aangegeven wenken.

„Verder werd bepaald:

„bij art. 7: Bijaldien de bij art. 5. bedoelde openingen een welwillend oor ontmoeten, zullen de Gouvernements-Commissarissen, al naarmate der omstandigheden:

„„a. tot eene overeenkomst met het bestuur van Atchin trachten te geraken enz.;

„„b. 's Gouvernements goede diensten aanbieden tot het herstellen van eene gewenschte vriendschappelijke verhouding tusschen Atchin en zijne onderhoorigheden, waar die verbroken mocht zijn, of dáár, waar onderhoorigheden onderling met elkander in vredebreuk verkeeren; onder dien verstande evenwel, dat alsdan ter zake van zoodanig herstel eene akte van overeenkomst of compromis moet worden opgemaakt, waarbij partijen zich tegenover het Gouvernement van Nederlandsch-Indie tot eene stipte nakoming der daarbij over en weer te bedingen voorwaarden verbinden, en voor gezegd Gouvernement het recht wordt bedongen om op die nakoming toe te zien en daarvoor te waken.

„„Mochten die openingen geen welwillend oor ontmoeten, dan zullen de Gouvernements-Commissarissen geene met 's Gouvernements waardigheid te vereenigen pogingen onaangeroerd laten, om den bestuurder van Atchin tot andere inzichten te brengen, en, zoo zij daarin niet mochten slagen, hem, zoo indrukwekkend mogelijk, verantwoordelijk stellen voor al de nadeelen, die uit de door hem betoonde ongeneigdheid, om aan de welwillende bedoelingen van het Nederlandsch-Indisch gouvernement te beantwoorden, voor de integriteit van zijn rijk eventueel mochten voortvloeien.

„„Art. 8: Bij elke geschikte gelegenheid zullen de Gouvernements-Commissarissen doen uitkomen, dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, hoe afkeerig ook om zich verder uit te breiden ten nadeele van Atchin, vast besloten is, om niet terug te komen op de handelingen, waaruit de thans bestaande grenslijnen tusschen de wederzijdsche bezittingen zijn voortgevloeid; terwijl zij, bij het ondervinden van bepaalde aarzeling in eene welwillende beantwoording aan de openingen, te doen volgens art. 5, op eene omzichtige wijze zullen moeten laten doorschemeren, dat, bij gebreke van dergelijke beantwoording, hoe ongaarne ook, het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in de noodzakelijkheid zou kunnen komen, om de zijne bescherming inroepende

onderhoorigheden van Atchin onder Nederland's souvereiniteit in te lijven.""

Voordat echter de bovengenoemde Commissarissen zich op weg begaven was de Sjabandar van Atchin te Riouw aangekomen. Bij die gelegenheid deelde hij mede, dat de Sultan genegen was om een tractaat met de Indische regeering te sluiten, doch dat in het rijk twee partijen waren, waar van de eene de Arabische met den 1e Rijksbestierder Habieb Abdul Rachman aan het hoofd. De Sjabandar was echter niet in staat eene behoorlijke volmacht van den Sultan te vertoonen. Hij vertrok kort daarop — zooals hij aanvoerde — ter zake van eenige handelsbelangen naar de Straits, doch zou op zijne terugreize nog terug komen.

Had inderdaad een revirement in de denkbeelden van de Atchineesche regeering plaats gevonden? Wij durven, achtslaande op het trouwelooze karakter van den Atchinees — dat niet aannemen. Het Sumatra-tractaat, waardoor Nederland de geheel vrije beweging op Sumatra erlangde, was ook in Atchin bekend geworden. Het kon nu niet meer rekenen op de terughouding van Nederland krachtens de verklaringen van de Nederlandsche gevolmachtigden, uitgewisseld bij het Londonsche tractaat van 1824, en het begreep, dat de tijd van boete voor al de ongerechtigheden, die het zich sedert een vijftig-tal jaren had veroorloofd, was aangebroken. Wij meenen dan ook dat de handelsbelangen in de Straits, die den Sjabandar noopten verder te reizen, niets anders zullen geweest zijn, dan de aankoop van krijgsmaterieel en amunitie voor het geval van een bloedig conflict met Nederland. Men had wellicht kunnen nagaan in hoe verre de uitvoer uit de havens van de Straits naar Atchin in het laatste jaar met oorlogsmaterieel in betrekking heeft gestaan. Het zou ten eene male onzinnig zijn, de Engelsche kooplieden uit de Straits dat euvel te duiden. Het is handel en niets anders. Wij mogen van die kooplieden geen patriotisme eischen voor eene mogendheid, waarvan zij geen deel uitmaken. Indien er schuld is, dan wijte men dat aan Nederland zelf, dat sedert schier eene halve eeuw nooit tot strengere maatregelen zijne toevlucht nam, en niet bij tijds gezorgd had dat Atchin zich niet kon voorzien van oorlogsmaterieel.

Hoe 't zij, de Sjabandar van Atchin kwam eindelijk weder te Riouw aan vergezeld van vier Atchineesche rijksgrooten (hoe-

loebalangs) eenen brief van den Sultan medebrengende, waarin de Resident verzocht werd zijn aangekondigd bezoek nog uit te stellen," want — schreef de Vorst — het is nu eene maand geleden, dat ik een brief gezonden heb aan den Sultan van Turkije, waarop ik nog geen antwoord heb bekomen. Wanneer ik eenig antwoord ontvang, zal ik den grooten Heer (den Gouverneur-Generaal) een brief schrijven" [1].

De mededeeling omtrent een schrijven aan den Sultan van Turkije moet eenen vreemden indruk te weeg gebracht hebben. Wat hield dat schrijven in?

„Dit raadselachtig verzoek vereischte wel eenige toelichting, maar die werd door de Atchineesche gezanten ruimschoots gegeven. Het vroegere verhaal van den Sjabandar werd door hem bevestigd. In Atchin stonden twee partijen vijandig tegenover elkander. De Sultan en zijne partij waren het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zeer genegen, en verlangden niets liever dan zich van den eersten Rijksbestierder te ontslaan. Deze deed met zijne partij al het mogelijke om den Nederlandschen invloed te weren. Toen de Sjabandar te Atchin was teruggekomen, werd daar het gerucht verspreid, dat hij het rijk aan den Resident van Riouw had overgegeven. De Sultan had hem echter de hand boven het hoofd gehouden. De Sjabandar had mededeeling gedaan van het plan van den Resident om Atchin te bezoeken. (De brief van den Gouverneur van Sumatra's Westkust heette nog niet gelezen te zijn). Dit bericht was door de twee partijen met zeer verschillende gewaarwordingen vernomen. De Sultan en zijn partij zouden den Resident gaarne zien komen, maar nog niet aanstonds, daar zij eerst den invloed van den eersten Rijksbestierder nog meer wilden verzwakken [2]). Daartoe hadden zij

---

[1]) Nota blz. 33.

[2]) „De heer H. C. van Akkere, koopman te Bengkalis, die voor handelszaken de reis van Singapore naar Atchin met den Sjabandar had medegemaakt, verklaarde later dat hij den Sultan bezocht had en hem had aangetroffen met het hoofd in de handen, ten einde raad, zeggende dat hij niet wist wat hij doen moest; dat hij gaarne met de Hollanders zou willen onderhandelen, maar door de partij der Arabieren voor hen werd bevreesd gemaakt. Ook bevestigde de heer van Akkere wat de gezanten mededeelden omtrent den verwarden staat van zaken in Atchin. (Brief van den resident van Riouw, dd. 13 December 1872"). Nota Ibid.

zich reeds verzekerd van den steun der hoeloebalangs beoosten Atchin, maar nu moesten nog die bewesten Atchin en vooral Troemon gewonnen worden. Was dit geschied, dan zou de Arabische partij het onderspit delven en dan zou het de tijd voor den Resident zijn om te Atchin te komen. De Sultan en de zijnen wilden dus bij een brief aan den Resident verzoeken, dat hij zijn bezoek zou uitstellen. De eerste Rijksbestierder en de zijnen wilden dien brief niet. Bij wijze van transactie was een brief opgesteld, waarin als reden voor het uitstel werd opgegeven, dat men antwoord wachtte op een schrijven aan den Sultan van Turkije. Wat dit schrijven behelsde wisten de gezanten niet. Wel wisten zij dat de Sultan van Atchin twee malen geweigerd had een hem door den eersten Rijksbestierder voorgelegd ontwerp te onderteekenen, omdat het onwaarheden bevatte, en eindelijk aan een derde concept zijne handteekening had gegeven, hetwelk daarop verzonden was. Alleen om aan de Arabische partij genoegen te geven, was van het schrijven aan Turkije in den brief aan den Resident gewag gemaakt, maar men wist zeer goed dat Turkije met Atchin niets te maken had. De gezanten brachten nog brieven van eenige hoeloebalangs voor den Resident mede, waarin hem werd verzocht over den brief des Sultans niet gevoelig te zijn, „want" — schreven zij — „vele hoeloebalangs zijn met elkander in onmin; een deel is op de hand van de Arabieren, de anderen op de hand van den Sultan, maar de Sultan is u zeer genegen." Voorts ondersteunden zij het verzoek om de voorgenomen reis naar Atchin uit te stellen, „want wij zijn van plan den radja moeda van Troemon te gaan halen, en als wij van daar zullen zijn teruggekeerd, dan zullen Panglima Tibang Mohamad en de hoeloebalangs, die op de hand van den Sultan zijn, hunne opwachting bij u komen maken" [1]).

Wij weten niet hoe 't den lezer gaat, als hij de boven afgeschrevene uitlegging leest; maar ons trof de hooge mate van onwaarschijnlijkheid en de tegenspraak die daarin voorkomen. De 1e. Rijksbestierder was afwezig — wordt er gezegd, en men wilde van die afwezigheid gebruik maken, om zijnen invloed te fnuiken; doch als hij afwezig was, hoe kon hij en zijne partij zich verzetten tegen den brief des Sultans aan den resident van Riouw, om zijn bezoek uit te stellen? Een van beiden is waar, of de

---

[1]) Ibid. blz. 33.

Nota is op dit punt niet van onduidelijkheid vrij te spreken, of de Resident van Riouw heeft zich de uitvluchten en het weefsel van leugen en onwaarheden laten aanleunen. In alle gevallen is, naar ons gevoelen, de uitdrukking „de inlichtingen werden door de Atchineesche gezanten ruimschoots gegeven", al te vergoelijkende.

Doch wat hiervan ook zij, „terwijl de gezanten nog te Riouw waren, vernam de Indische regeering, dat in het begin van Januari [1]) een afgevaardigde van den Sultan van Atchin naar het Fransche gouvernement was afgezonden, om hulp en bescherming te vragen. De gezanten, door den Resident met dat bericht in kennis gesteld, toonden zich ten hoogste verbaasd en verzekerden dat de Sultan aan de zending geen deel kon hebben gehad, doch dat van zijn stempel misbruik moest zijn gemaakt"!!!

Later ontving de Indische regeering uit zekere en vertrouwbare bronnen omstandige berichten, die nader nog bevestigd zijn, omtrent bezoeken door de Atchineesche gezanten, gedurende hun verblijf met de Marnix (N. B.) te Singapore, afgelegd bij de agenten van vreemde mogendheden aldaar, om hun het voorstel te doen tot het sluiten van tractaten tusschen hunne gouvernementen en Atchin, „omdat Atchin door Nederland bedreigd werd."

Het overige is bekend. De Vice-President van den Raad van Indië, de Heer Nieuwenhuize werd met vier oorlogsschepen naar Atchin gezonden om opheldering en rekenschap te vragen, en om de betrekkingen tusschen Nederland en Atchin op behoorlijken voet te regelen. Mocht Atchin weigeren voldoende ophelderingen of de noodige waarborgen voor eene goede verhouding in het vervolg te geven, dan zou de oorlog verklaard worden.

Atchin heeft geweigerd aan dien eisch te voldoen, en op den 26 Maart 1873 is de oorlog verklaard.

„Inmiddels is naar aanleiding van het geen omtrent de handelingen der Atchineesche gezanten te Singapore bericht was geworden, met de betrokkene mogendheden in gedachten wisseling getreden, en heeft de Regeering bij dezen de meest gewenschte welwillendheid en medewerking ondervonden.

---

[1]) Het tweede bezoek aan den Sjabandar te Riouw had in Dec. 1872 plaats.

Wanneer wij het bovenstaande resumeeren, dan is het voor ons eene uitgemaakte zaak, dat de agressieve houding van Nederland door de trouweloosheid van de Atchineesche regeering en hare volslagene weigering om tot eene goede verhouding met het Nederlandsche Gouvernement mede te werken, allezins gewettigd is. Nog eens herhalen wij, wat wij in den aanvang van ons opstel schreven, Nederland mocht niet langer de onwettige handelingen van Atchin gedoogen; het mocht niet langer wachten de rust en veiligheid in de Atchineesche wateren te handhaven; het mocht voor de eer en het prestige van zijn gezag de vijandelijkheden niet dulden, die de aan hem onderworpene landschappen op Sumatra van dat rijk moesten ondervinden. Nederland had tegenover Siak en zijne vassallen de verplichting op zich genomen, het te beschermen, en aan die verplichting kon en mocht het zich niet onttrekken. Op geene andere wijze kon dat plaats vinden, dan door aan Atchin een modus vivendi op te leggen, en als het zich niet goedschiks daaraan wilde onderwerpen, dan moest het er toe gedwongen worden, desnoods met geweld van wapenen.

Men houde in het oog, dat uit niets blijkt, dat de agressie ten doel zou hebben gehad Atchin aan ons gezag te onderwerpen, m. a. w. een politiek van annexatie te volgen. Het doel der expeditie was blijkbaar, geene andere dan door kracht van wapenen aan Atchin de verplichting op te leggen, om voortaan zich te onthouden van zeeroof en menschenhandel, en de rust en veiligheid der aan zijne grenzen liggende, doch hem niet onderworpene landschappen te eerbiedigen. Hoogstens gold de bedreiging dat men, zonder zich te bekommeren over de integriteit van Atchin, zoodanige zijner vassallen, die òf hun verlangen hadden te kennen gegeven, om zich onder Nederlandsch gezag te begeven, òf door hunnen krijgszuchtigen aard de rust op de grenzen bedreigden zou inlijven, indien de Atchineesche regeering naar geene reden hooren wilde.

Doch er is meer. Uit de mededeelingen der regeering blijkt duidelijk, dat Atchin, vooral na de onderteekening van het Sumatra-tractaat, ten gevolge waarvan de verplichting van Nederland, om Atchin's integriteit te eerbiedigen, opgeheven was, er op uit was om het protectoraat eener Europeesche mogendheid te zoeken, die het tegen Nederland zou kunnen beschermen. Was dat gelukt, Nederland zou in dat gedeelte van

Sumatra zijn invloed ten eenemale verloren hebben. Nederland kon op de kusten van Atchin geen andere vlag dulden dan de zijne. Eene spoedige beslissing was dus onvermijdelijk, om het gevaar van behalve in eenen oorlog met Atchin ook nog in eenen met de mogendheid, wier protectoraat was ingeroepen, gemengd te worden, te vermijden.

Hebben wij dus uit de overgelegde stukken aangetoond, dat de regeering door de noodzakelijkheid gedwongen is geworden aan het rijk van Atchin den oorlog te verklaren, ons blijft over te onderzoeken, of het „nous sommes prêts" ook al te lichtvaardig is uitgesproken geworden? Hierover spreekt de Nota niet, en dat is lichtelijk te begrijpen; want die inlichtingen moeten uit Indië verstrekt worden, en hoe gemakkelijk ook de berichten overgeseind kunnen worden, dergelijke mededeelingen kunnen niet anders dan gedétailleerd in eene memorie worden teruggegeven.

Intusschen is het publiek ongeduldig geworden en ook hier speelt de phantasie menigeen parten. Men wil weten dat de Atchineezen goed gewapend waren, ja zelfs men verhaalt dat zij achterlaad-geweren hadden. Waaruit blijkt dat? Moet dat blijken uit de nederlaag van de Nederlandsche krijgsmacht? Maar waren dan de Balineezen, die twee malen ons leger tot wijken dwongen, zoo uitstekend gewapend? Waren de opstandelingen van Banjermassing, of de inwoners van Boni van voortreffelijke wapenen voorzien? Bovendien indien hetgeen men van het Atchineesche leger vertelde waar ware, hoe komt het dan, dat slechts een zoo gering getal officieren gesneuveld of gewond zijn? Want men weet, dat steeds op de officieren gemikt wordt. Ook het getal minderen, dat gesneuveld of verwond is geworden, is betrekkelijk gering; want men houde in het oog dat de gewonden in eenen Indischen oorlog niet altijd door het vijandelijke lood buiten gevecht gesteld worden, maar dat het veelal zijn de voetangels, die onder het gras verborgen den onbesuisden soldaat het verder gaan onmogelijk maken.

Kan de mislukking van de expeditie niet eerder toe te schrijven zijn aan den te vroeg ingevallen Westmoesson, die de wegen onbegaanbaar en de sawahs in moerassen en meren herschept?

Des niet te min is het waar dat ons leger noch onze vloot in Indië zoodanig is toegerust, als wenschelijk geacht mag worden. Met onze vloot ziet 't er erbarmelijk uit. Doch aan wie de schuld?

Verhelen wij het niet; grootendeels aan de wetgevende macht hier te lande. Wij herinneren ons hoe tegen den bouw van het groote oorlogschip, door den Minister van Marine bij zijne begrooting voorgedragen, speciaal om in onze Oost-Indische wateren dienst te doen, oppositie werd gemaakt. Is het leger, is onze vloot hier te lande in uitmuntenden staat? En wanneer de gebeurtenissen van 1870 zich herhalen, zijn wij dan voorbereid? Vergeten wij toch niet, dat wij geen militaire natie zijn, en dat elke penning voor de verdediging, in tijden der vrede, met grooten weerzin wordt gevoteerd.

Dat de topographie van Atchin aan de Indische regeering onbekend is, kan haar niet euvel geduid worden. Wel heeft de Minister van Kolonien, op den 4 Maart jl., zich beroepen op het bezit van kaarten [1]; maar of dezen veel te beteekenen hebben, betwijfelen wij.. De aardrijkskundige werken over Nederlandsch-Indië bevatten al zeer weinig over het land. Alleen de kustlanden zijn iets of wat bekend. Wij weten niet, dat de binnenlanden ooit door eenen reiziger zijn bezocht geworden. Het bezoek van de Gouvernements-Commissarissen strekte zich nooit verder uit dan de hoofdplaats Atchin of de kraton des Sultans.

Men heeft gevraagd, waarom de expeditie zich op weg begeven heeft, op een tijdstip, dat men wist, dat in dat gedeelte van Sumatra de Westmoesson inviel? Dacht men aan eene militaire promenade?

De rechtvaardiging van dien verhaasten tocht zal wellicht daarin gezocht moeten worden, dat men aan de Atchineezen den tijd niet heeft willen laten, om zich beter te wapenen, of aan andere mogendheden de gelegenheid te geven om te intervenieeren. Op Nederland alleen en uitsluitend rustte de verplichting om Atchin binnen de grenzen zijner plichten te brengen. Elke interventie eener andere mogendheid had Nederland moeten afwijzen; want juist daardoor zouden diplomatieke moeilijkheden hebben kunnen ontstaan, die nu vermeden zijn.

In één woord, wij moeten nadere inlichtingen afwachten, voor wij een definitief oordeel vellen? Voorbarigheid zou hier niet te

---

[1] „De regeering is in het bezit van topographische et etnographische beschrijvingen van het rijk van Atchin en van opgaven omtrent daar bestaande hulpmidnelen" (Handelingen tweede kamer. blz. 1564.)

verontschuldigen zijn. Hier past het allerminst hartstochtelijkheid, maar een kalm en der Nederlandsche natie waardig overwegen en beslissen eerst na inzage der bescheiden, die niet achterwege zullen blijven.

En nu ten slotte. In geheel Nederland weerklinkt één woord, „de expeditie moet hervat worden; de eer der Nederlandsche wapenen moet hersteld, de hoon onze vlag aangedaan moet afgewischt worden"! Het doet ons goed, zulk eene taal te hooren. Steunen wij, van welke politieke kleur of richting ieder onzer zij, dan de Nederlandsche regeering in deze voor haar moeilijke omstandigheden.

Z. 25 April '73. E.

NASCHRIFT.

Sedert wij bovenstaande opstel schreven, zijn in de Volksvertegenwoordiging de discussien over de Atchineesche aangelegenheden geopend.

Die discussie heeft op ons — en wij gelooven recht te hebben van te zeggen, op de geheele natie, eenen hoogst pijnlijken indruk nagelaten. In geen enkel parlement zal een tweede voorbeeld gevonden worden, dat de oppositie van een ondervondene nederlaag in eenen krijg, die zij als veel noodlottiger rondtrompette dan zij werkelijk was, zulk een gebruik maakte. Hier bewees zij haar ongeduldig verlangen, om na het bewind te hebben ten val gebracht, zelve de teugels in handen te nemen. Terwijl overal elders bij zulk eene gelegenheid de partijschap geschorst wordt, zien wij hier de wapenen smeden, om 't der regeering lastig te maken; zien wij zelfs geestverwanten der regeering een hoogst ongunstig oordeel uitspreken over haar. Vroegere expeditiën, tegen Bali, Boni en Banjermassing zijn nooit zóó bejegend geworden. Maar de tijden zijn dan ook anders. Sedert 1868 zetelt een — wel herhaaldelijk afgewisseld, maar toch een liberaal bewind aan het roer van zaken, en de conservatieve partij heeft haast om dien zetel te veroveren.

Te meer pijnlijk was de indruk, daar ieder spreker in het Nederlandsche parlement erkennen moest, dat de beleedigingen ons door Atchin sedert eene halve eeuw aangedaan, met eene onverschoonbare lankmoedigheid waren verdragen. Reeds dat zou voldoende zijn geweest om de oorlogsverklaring te rechtvaardigen. Neen, zeide de oppositie, de Nederl. regeering heeft, sinds het Sumatra-tractaat ons de handen op dat eiland vrij maakte,

eene agressieve politiek gevolgd, waarvan het doel was uitbreiding van gebied en annexatie van Atchin. En dat thema hebben al de sprekers der oppositie en heeft zelfs, eheu mihi! ook de heer de Roo van Alderwerelt bespeeld met meer of mindere variatien. Doch laten wij die discussien kortelijk nagaan.

Het was de heer van Lijnden van Sandenburg, die het debat inleidde.

Het eerste punt door dien spreker behandeld was: „wie kan geacht worden over het feit der oorlogsverklaring aan Atchin verantwoordelijk te zijn?"

Te recht liet de spreker er opvolgen: „die vraag moest eigenlijk geen vraag zijn, maar zij is het geworden," en tot staving daarvan beriep hij zich op de wijze waarop de regeering den 4 April zich heeft uitgelaten, hetgeen „den schijn met zich bracht alsof de verantwoordelijkheid van hetgeen door ieder betreurd wordt niet, op de regeering hier te lande, maar op het Indisch bestuur rusten zou."

Wij teekenen dit hier aan, omdat ook wij onwillekeurig uit het debat op 4 April opgemaakt hadden, dat de regeering den druk der verantwoordelijkheid, meer dan passende scheen, op het Indisch Gouvernement deed rusten. Wij zullen zoo aanstonds zien, dat de Minister van Koloniën met de hem eigene loyauteit de volle verantwoordelijkheid der oorlogsverklaring voor rekening der regeering nam, en alzoo eene wettige verklaring gegeven heeft van zijne op 4 April uitgesprokene woorden.

Het tweede punt, waarbij de spreker lang stilstond was: „Is de oorlogsverklaring aan Atchin op den 26sten Maart jl. voldoende gerechtvaardigd?"

Wij schrijven hier zijne toelichting op dat punt af, vooreerst omdat de niet-rechtvaardiging van de oorlogsverklaring schering en inslag is geweest bij de oppositie, maar ten andere, omdat wij daaruit de bestrijding en de onjuiste voorstelling, waarop zij gegrond is, duidelijk leeren kennen.

„De kennisneming nu van hetgeen in die Nota vervat is, heeft bij mij — en ik meen te mogen gelooven bij zeer velen met mij — de overtuiging gevestigd, dat de oorlogsverklaring aan Atchin geen oorzaak genomen heeft uit een bepaald feit, maar dat die eene vrucht is van eene politiek, die lang voorbereid, gereedelijk daartoe aanleiding heeft kunnen vinden. En wanneer ik nu die politiek, die meer agres-

sieve politiek door mij bedoeld, steeds sedert 1870 meer zie ontwikkeld en gevolgd, dan vraag ik hoe kan ik dan daarmede in overeenstemming brengen, hetgeen door den heer Minister van Koloniën, bij gelegenheid van de gehoudene interpellatie op 27 Februari jl., in antwoord op de vraag van den afgevaardigde uit Deventer, den Heer Blussé, die zich bevreesd toonde voor zulk eene agressieve politiek, gezegd is, namelijk dat het volgen van zoodanige politiek wensch was noch doel der regeering. En dan vraag ik: hoe de volgende woorden, bij diezelfde gelegenheid door den Minister van Koloniën gesproken: „De instructiën (dat zijn die welke naar Indië gezonden zijn) „bevatten hoegenaamd geen opwekking tot agressie, maar wel „tot bestendiging zooveel mogelijk van de vriendschappelijke aan„rakingen met Atchin", hoe die zijn te rijmen met hetgeen ons thans in de Nota wordt medegedeeld op de blz. 25, 27, 30, 31 en 32 met verwijzing naar de verschillende instructiën sedert 1870 door de Ministers van Koloniën de Waal en van Bosse naar Indië gezonden? Uit die Nota zou moeten blijken, dat de oorlogsverklaring aan Atchin hare aanleiding vindt in het feit, dat dit rijk op het oogenblik, dat men er mede in onderhandeling was, zich in betrekking heeft gesteld met de agenten van buitenlandsche mogendheden, om bij deze hulp te zoeken tegen het Nederlandsch-Indisch bestuur, tegen den Nederlandschen staat.....

„Het schijnt mij dan ook duidelijk dat de oorlogsverklaring tegen Atchin meer en uitsluitend moet worden beschouwd als het einddoel en de vrucht van die reeds door mij genoemde nieuwe, meer agressieve politiek, waarmede het sluiten van het tractaat met Engeland betreffende Sumatra in 1870 ook nu is gebleken in zeer nauw verband te staan."

De heer van Lijnden had vóór het Sumatra-tractaat gestemd, en hij had nog geen berouw van zijne stem; integendeel hij bleef nog van gevoelen, dat het „op zich zelf voor Nederland voordeelig is geweest, en dat het werkelijk eene verbetering daarstelde, ook in onze betrekkingen met Engeland, van het tractaat van 1824, waarbij door ons de verplichting aanvaard is, om de „onafhankelijkheid van het rijk van Atchin te erkennen, en te„vens ten genoege van Engeland over het rijk van Atchin zekere „politie uit te oefenen."

„Wat men echter van het Sumatra tractaat zeggen moge, — dus ging de heer van Lijnden voort," welke geheime, althans

toen niet erkende — bedoeling de regeering thans blijkt met het sluiten van dit tractaat te hebben gehad, en al heeft dit tractaat aan de regeering den weg kunnen openen voor de nieuwe agressieve politiek, die men in Sumatra wenscht te volgen, het staat vast, naar ik meen, dat de noodzakelijkheid van het volgen van die politiek eo ipso niet volgt uit de vaststelling van dit tractaat, en dat alzoo de goedkeuring van dat tractaat door de wetgevende macht allerminst insluit de goedkeuring van die politiek, waartegen door de vergadering is gewaarschuwd."

De heer van Lijnden erkent, dat Nederland „veel en grooten „last heeft ondervonden van de Atchineezen;" hij gewaagt van de beleedigingen, ja van de vernederingen die wij jaren lang van Atchin hebben ondergaan.

Men heeft echter steeds gemeend, daarom nog geen oorlog aan Atchin te verklaren. „Was het thans noodig van handelwijze te veranderen?" Waren de barbaarsche gewoonten in 1872 zooveel barbaarscher geworden, „dat daardoor het volgen van een anderen weg... gemotiveerd en gerechtvaardigd wordt?"

Welk eene naïeve vraag! Heeft dan de Atchinees in zulk eenen korten tijd zijnen roofzuchtigen aard in eens afgelegd en is hij in eene beschaafde en zedelijk ontwikkelde natie veranderd? Kan de Spr. er voor instaan dat men in het vervolg geen last meer hebben zou van zijne onrustige nabuur?

De Spreker memoreert verder ook het tractaat met Atchin van 1857, en vroeg naar aanleiding daarvan, waarom niet dien weg weder bewandeld? „Is al het mogelijke beproefd om dien weg te blijven volgen, en zich de vriendschap op vertrouwen gegrond van dien Sultan te verzekeren?.... En was dat inderdaad onmogelijk gebleken; had de ondervinding geleerd dat van zoodanigen meer vriendschappelijken weg geen resultaat te verkrijgen was, ware het dan niet bij het voortbestaan van grieven onzerzijds oneindig beter geweest, dat het Ind. bestuur, daartoe van hieruit geïnstrueerd, reeds voorlang zijne grieven open en goed geformuleerd aan het rijk van Atchin had bloot gelegd met beteekening van een behoorlijk ultimatum en met gebruikmaking — indien aan dat ultimatum niet wierd voldaan — van de gelegenheid die voor onze regeering open stond en was aangeboden, om het souverein gezag te aanvaarden over verschillende kleine staatjes, thans aan Atchin schatplichtig, en alzoo te trach-

ten vasten voet aan de onmiddelijke grenzen van het gebied van Atchin te verkrijgen, die de regeering in de gelegenheid zou hebben gesteld tot het oprichten van militaire stations, terwijl men dan gelijktijdig door een zonder verwijl en behoorlijk daargestelde blokkade vrij wat meer voordeel zou hebben ondervonden, dan nu is verkregen" [1]).

Wij hebben vrij uitvoerig de rede van den heer van Lijnden geëxcerpeerd, omdat zij wel als hoofdaanval kan worden beschouwd. Wij weten niet hoe het den lezer gaat, als hij kennis heeft genomen van den inhoud dier rede. Ons was 't als of de Nota voor den heer van Lijnden niet geschreven was. Er worden daaruit beschuldigingen gedistilleerd die geen grond vinden in het stuk der regeering. Waaruit toch blijkt van eene agressieve politiek, waarvan de oorlogsverklaring het einddoel zou zijn geweest? Wij hebben de meeste door dien Spreker aangevoerde instructien overgelegd in ons opstel. Kan men met eenige oprechtheid daaruit opmaken, dat steeds door het Nederlandsche Gouvernement tegenover Atchin eene agressieve politiek is gevolgd? Wij meenden, dat daaruit wellicht eer aanleiding kon gevonden worden van eene beschuldiging tegen de regeering van te veel den vroegeren weg te hebben willen bewandelen. Is niet telkens aangespoord, om langs minnelijken weg het Atchineesche bestuur te nopen op beteren voet met het Nederlandsche te staan? Wat beteekenen dan toch de woorden: „geen agressief optreden tegen Atchin, maar handhaving van de stelling welke het tractaat van 1824 ons ten aanzien van dien staat gaf", voorkomende in een schrijven van den minister van Bosse dd. 12 September 1871 [2])? Wat leert ons de instructie aan de heeren Schiff en von de Wall over de bedoelingen der Indische regeering [3])? Moest men dan van die regeering of van die in Nederland verwachten dat zij de mate van vernederingen zou willen vermeerderen? Was het niet noodig, om den onrustigen nabuur krachtig te doen gevoelen, dat zijne beleedigingen het geduld der Nederlandsche regeering had uitgeput? Doch bovendien die instructie heeft geen effect gehad. De beide Gouvernements-Commissarissen zijn niet naar Atchin vertrokken. Vóórdat uitvoering kon gegeven worden

---

[1]) Handelingen Tweede kamer, zitting 28 April 1873, blz. 1375. volg.
[2]) Zie boven blz. 434.
[3]) Zie boven blz. 438 en vlg.

aan hunne zending, vernam de Indische regeering de maatregelen, door het Atchineesche bestuur genomen, en zij achtte te recht het haren plicht vóórdat Atchin zich sterker gewapend had, vóórdat wellicht eene andere mogendheid zich geroepen achtte eene interventie aan te bieden, die dezerzijds geweigerd moest worden, door den Vice-President van den Raad van Indië inlichtingen te vragen over de bedoelingen van Atchin, en eerst bij weigering om die inlichtingen te geven, is zij tot de oorlogsverklaring overgegaan. En wat nu den minister de Waal betreft, ook uit zijne instructien, blijkt nog niet, dat hij bepaaldelijk het oog had op eene uitbreiding van gezag — wel dat hij meende, dat meer strengere maatregelen noodig zullen zijn, om Atchin te dwingen de veiligheid in zijne wateren en op zijne gronden te eerbiedigen. En hij had volkomen gelijk de aandacht op de weldra op te heffen belemmeringen te vestigen. Volgens het tractaat van 1824, had de Minister recht te vorderen, dat er een einde kwam aan de lauwheid in het beteugelen van den overmoed van Atchin. Uit zijn brief straalt wel door een krachtige wil om te breken met de traditioneele politiek, maar niet een volgen van eene politiek, waarvan annexatie of uitbreiding van gezag einddoel zou moeten zijn.

Ons bestek laat niet toe de stukken hier al weder af te schrijven; wij verwijzen dus naar ons opstel zelf. Maar hier teekenen wij slechts aan, dat hoe krachtig ook de aanval des heeren van Lijnden was, dat gedeelte van zijn betoog, waarin hij andere middelen aanraadde, hoogst zwak is geweest. Men herleze hetgeen wij hierboven [1]) daarvan hebben opgeteekend, en men vrage zich dan af, of hetgeen hij aanraadde niet nog veel meer eene agressieve politiek zou geweest zijn, een politiek die op deloyale wijze daarheen gericht zou moeten zijn, om de aan Atchin schatplichtige vorsten, aan ons gezag te onderwerpen, zonder vooraf aan dat rijk den oorlog verklaard te hebben. Te recht noemde de minister die politiek van verbrokkeling, „op de wijze als ergens is gezegd, blad voor blad een artisjok wordt gegeten, een oud en in vroeger tijd in Nederlandsch Indië bekend systeem... waaraan groot gevaar en groote onbillijkheid verbonden is" [2]). En dan eene blokkade? Doch bespreken wij

---

[1]) Boven blz. 452.

[2]) Handelingen, Tweede kamer, blz. 1385.

dit punt nader, indien wij ook den heer de Roo van Alderwerelt hebben gehoord.

Die Spreker beantwoordde twee vragen:

„Welke politiek hadden wij sedert het tractaat van 1870 tegenover Atchin behooren te volgen?"

„Welke politiek is door de Regeering gevolgd?"

De heer de Roo van Alderwerelt begint met eene herinnering: „dat wij gedurende meer dan eene halve eeuw met Atchin hebben verkeerd in een staat van spanning en vijandschap. Op onze vertoogen tegen den strand- en zeeroof werd niet gelet; onze vlag werd gehoond; de zee werd onveilig gemaakt, en de Sultan van Atchin was òf machteloos òf onwillig om aan dien toestand een einde te maken. Wij betoonden tegenover die feiten eene lankmoedigheid, die waarlijk geen schitterende bladzijde in onze geschiedenis beslaat, maar die hare verklaring wellicht daarin vindt, dat wij door het tractaat van 1824 eenigzinds gebonden en verplicht waren de integriteit van Atchin te eerbiedigen. — Doch wat geschiedde? Wij maken ons in 1870 los van dat tractaat; wij krijgen tegenover Atchin de handen vrij; wij konden nu handelen naar wij zouden goedvinden. Naar mijn inzien was toen het oogenblik gekomen om tegenover dat rijk eene bepaalde, eene besliste politiek aan te nemen. Welke kan die politiek zijn? Bedrieg ik mij niet, dan kon slechts tweederlei weg gevolgd worden: eene politiek van repressie, die zich moest openbaren — niet in het zenden van eene expeditie — ook niet in het zenden van een enkel schip — maar in het permanent in de nabijheid van Atchin doen verblijven van de noodige schepen om de zee schoon te houden en Atchin te dwingen onzen weg te gaan; òf wel eene politiek aan annexatie."

Staan wij een oogenblik hierbij stil.

De afgevaardigde uit Leeuwarden acht de door de regeering gevolgde politiek verkeerd, „welke is nu de politiek der regeering geweest? Wat ging de expeditie in Atchin doen? Wat beoogde men daarmede? Moet daarin worden gezien eene uiting van de politiek van repressie, dan meen ik toch dat daartoe geene expeditie noodig was; men kon dan volstaan met het zenden van schepen en met eene blokkade" enz.

Wij herinneren nog eens aan de instructien die van hier uit

naar Indië zijn gezonden. Geen agressieve politiek, maar langs vredelievenden weg de moeilijkheden uit den weg te ruimen, en eerst dan, wanneer alle minnelijke middelen uitgeput waren, eene meer gestrenge houding!

Neen, zegt de heer de Roo van Alderwerelt, onmiddelijk na 1870 — na het Sumatra-tractaat eene politiek van repressie, die zich eindelijk zou oplossen in eene blokkade, „om Atchin te dwingen onzen weg te gaan."

Dus eene zeer scherp geteekende agressieve politiek?

En hoe zou een zoodanige politiek, wij zeggen niet door hem — maar door de oppositie zijn bejegend, nadat bij de behandeling van het Sumatra-tractaat niet onduidelijk te kennen gegeven was aan de regeering, „Uw einddoel is annexatie?"

Eene blokkade? Heeft de heer de Roo van Alderwerelt wel aan de groote moeilijkheden eener blokkade gedacht, èn uit een militair èn uit een politiek oogpunt?" De uitgestrektheid der kust is inderdaad niet zoo weinig beteekenend, dunkt ons, voor eene voldoende blokkade. Bezit de Indische marine zoovele schepen? Kan Nederland in het te kort daarvan voorzien? Doch de politieke overwegingen zijn van meer gewicht. Immers hebben de Engelsche kooplieden van Singapore en Poelo Pinang uitgebreide handelsrelatiën met Atchin. De Engelsche handel zou eenen dergelijken maatregel niet dan met grooten weerzin hebben bejegend. Alle schepen zouden moeten onderzocht worden; want de vreedzame handel zou niet tegengegaan kunnen worden; alleen de oorlogscontrebande zoude geweerd moeten worden, en tot welke moeilijkheden zou dat niet aanleiding hebben gegeven?

Bovendien: „blokkeeren en eenige sterkten opwerpen," antwoordde de Minister van Koloniën terecht, „kan dat in eenen toestand van vrede geschieden? Blokkeeren in oorlogstijd heeft reeds bezwaren in.... Het van tijd tot tijd zenden van oorlogsschepen naar Atchin, een middel bijna door ieder aangeprezen en door het opperbestuur telkens voorgeschreven, is, geloof ik, waar men niet in verwikkelingen met Atchin wilde komen, een slecht middel geweest, want die drukke bezoeken hebben het wantrouwen van Atchin opgewekt [1])".

„Hangt de expeditie zamen", dus vervolgde de heer de Roo,

---

[1]) Handelingen, Tweede Kamer, blz. 1395.

„met het denkbeeld eener annexatie, was dan de zaak wel voldoende voorbereid; was het oogenblik wel gekozen?"

Wij merken hierbij op, dat de Spr. hoezeer niet gunstig gestemd voor annexatie in 't algemeen, toch meende dat ten opzichte van Atchin, op een uithoek van een eiland, dat ons overigens geheel onderworpen is, eene uitzondering mag gemaakt worden.

Dus voor eene agressieve politiek, — want eene politiek van repressie, die zich oplost in eene blokkade en in het opwerpen van sterkten, is eene agressieve politiek — was onmiddelijk na het Sumatra-tractaat het tijdstip wel geschikt; voor de expeditie, waarvan hij, toen hij sprak, nog niet wist, of zij al dan annexatie tot einddoel had, was de tijd van 26 Maart 1873 niet geschikt! En nu zou men meenen, dat de instructiën die èn voor èn na het Sumatra-tractaat gegeven zijn, voor zoover zij de strekking hebben den Sultan te bedreigen met het verlies zijner integriteit, indien hij niet „onzen weg wilde gaan," zijne goedkeuring zoude weggedragen hebben! Geenzins: „men haakte als 't ware naar het oogenblik, waarop men de integriteit van Atchin niet meer zou behoeven te eerbiedigen." En met de scherpte, waarmede hij zijn woord weet te voeren, werden dan ook de instructien door hem veroordeeld: „Ik zal gaarne nadere inlichtingen ontvangen, maar voor mij, is daarin iets strijdigs, iets onzekers; ik zou bijna zeggen, daarin blijkt van eene politiek, die zich zelf niet bewust is, die niet weet naar welk doel zij streeft."

Ofschoon in zijne rede niet onduidelijk doorschemert, dat hij de militaire voorbereiding niet in alle opzichten voldoende achtte, bepaalde hij zich op het slot zijner rede tot het doen van eenige vragen: „Had men de noodige gegevens omtrent den toestand van land en volk en van het krijgswezen van Atchin in het algemeen? en op welke wijze waren die gegevens verzameld? Voor zoover ik weet, bestaat in Indië geen aangewezen autoriteit — in alle andere legers is dat de generale staf — om uit een militair oogpunt dergelijke gegevens bijeen te brengen. Is tijdig gezorgd voor de versterking der Indische marine? Is tijdig gezorgd voor eene behoorlijke bewapening aan het Indische leger? en is men op middelen bedacht geweest, om dat leger zoo noodig te versterken? Eindelijk is er ook gedacht aan de middelen om het noodige geschut te vervoeren voor den aanval, die op den kraton moest gedaan worden, en voor transportmiddelen in het algemeen? enz.

Ook hier willen wij éenige oogenblikken stil staan. Dat onze zee- en krijgsmacht in Indië niet in dien toestand verkeert, als wenschelijk geacht moet worden, is niemand onbekend. Maar dat de mislukking der expeditie noodzakelijk moet worden toegeschreven aan gebrek aan toerusting — daarover kunnen wij bij gemis aan données, die uit Indië moeten komen, hoegenaamd geen oordeel vellen. Volgens de berichten uit de Indische bladen, zooals ze in de Nieuwe Rotterdamsche Courant [1]) zijn medegedededeeld, schijnt men dáár van het tegendeel verzekerd geweest te zijn. „Voor zoover wij", zegt het Bataviasch Handelsblad van 20 Maart, „er over konden oordeelen en ook volgens het oordeel van oud-officieren.... liet de uitrusting niets te wenschen over, en verzekerde men ons nog zelden eene expeditie te hebben zien vertrekken, waarvan de toerusting zoo uitstekend goed was als van de troepen, die wij zagen defileeren". En niet minder gunstig laat de Indiër zich er over uit: De expeditie is in haar geheel van al wat noodig is op de meest zorgvuldige wijze voor eenen veldtocht van drie maanden voorzien.... De spoed, de rustelooze ijver en de werkzaamheid door de militaire autoriteiten, het civiel gezag en de Nederl.-Indische Stoomvaartmaatschappij aan den dag gelegd, verdienen den hoogsten lof [2])."

Wij mogen hier niet verzwijgen hetgeen den 29 April door den heer van Nispen van Sevenaar is opgemerkt, dat namelijk de heer de Waal ongeveer op den zelfden tijd, dat hij zijne boven vermelde instructie naar Indië schreef [3]), in zijne Indische begrooting van 1871 met zeker welgevallen vermeldde, dat daarin een minder cijfer voor leger- en zeemacht kon worden uitgetrokken, hetgeen volgens dien Spreker in tegenspraak is met de agressieve politiek door dien Minister gevolgd. Wij merken daartegen op dat ook de heer van Nispen uit die praemissen tot eene onjuiste conclusie is gekomen. Wij herhalen hetgeen wij boven reeds aanteekenden, dat het niet blijkt dat de heer de Waal of een zijner opvolgers gedacht hebben aan eenen formeelen oorlog met Atchin. Hem en de volgende Ministers was het te doen eene meer ernstige behandeling der geschillen met Atchin, een verlaten van den weg van lankmoedigheid tegenover

---

[1]) Zie N°. 118, 29 April 1873. [2]) Ibidem.

[3]) Boven blz. 433.

dat rijk. Ware 't anders, wij zouden den Minister, die eenen oorlog beoogde en toch tevens de legerkrachten verwaarloosde, van krankzinnigheid moeten beschuldigen.

Dat men weinig of geene gegevens had van land en volk van Atchin, ligt in den aard der zaak. Het Atchineesche bestuur zou geene verkenningen op zijn grondgebied toegelaten hebben, en, zooals wij boven reeds aanteekenden, geen reiziger is ooit het land binnen gedrongen, verder dan de hoofdplaats. Van waar zou de Ind. regeering dus gegevens hebben kunnen bekomen? Als men daarop had moeten wachten, dan zou men nooit tot de expeditie hebben kunnen besluiten. Wij vragen: in welke landstreek in den Ind. Archipel hebben wij expeditiën ondernomen met de meest volledige kennis van land en volk?

Volkomen juist is echter de grief des heeren de Roo van Alderwerelt, dat in Indië geene generale staf bestaat. Tot dusverre behielp men zich met de inlichtingen van het topographisch bureau, die natuurlijk in den regel onvolkomen zijn. Het onlangs ingediend wetsontwerp tot verhooging van de Ind. begrooting voor 1873, ten einde de middelen te vinden ter dekking van de onkosten van den oorlog met Atchin, tracht in die leemte te voorzien. Maar wij vragen, al weder: indien er al eene generale staf ware geweest, zoude dan betere inlichtingen over land en volk zijn verkregen?

Ten slotte nog ééne aanhaling uit de rede van den heer de Roo van Alderwerelt. Sprekende over de krijgstoerustingen van Atchin zegt hij: „Wat doet de Sultan? Hij wapent zich: koopt kanonnen en geweren; verschanst zich en brengt zijne defensie in orde" enz.

Wij brengen deze aanhaling in verband met de geruchten, die een al te goed vertrouwen vonden bij het volk, dat nl. de Atchineezen zoo uitstekend gewapend waren. Reeds boven vroegen wij, waaruit dat gebleken was? En nu vinden wij in de Indische bladen berichten uit Singapore en Poelo Pinang, waaruit blijkt, dat de duurste geweren van daaruit naar Atchin vervoerd p. m. *f* 9.45 per stuk genoteerd waren. Is dat een bewijs van goede bewapening?

Men houde 't ons ten goede, dat wij niet al de discussiën doorloopen. Besluiten wij dus met de rede van den Minister van Koloniën op Donderdag den 29 April jl.

De minister was op dien dag, dat hij geroepen werd om zijn beleid en dat zijner voorgangers ten dezen te verdedigen, lijdende;

vóór hem stond het welbekende reukfleschje dat eenige verzachting schenken moest. En desniettemin hield hij eene schitterende rede, die hem evenals altijd als meer dan gewoon handig debater deed kennen, en die de verwondering van alle leden opwekte.

Met mannelijke fierheid begon hij de geheele verantwoordelijkheid der expeditie op zich te nemen: „Kan er twijfel zijn aan de verantwoordelijkheid van den Minister van Kolonien voor die oorlogsverklaring? Wat zegt het regeeringsreglement? „„De Gouverneur-Generaal verklaart oorlog volgens de bevelen des Konings"". Maar ondersteld dat de Gouverneur-Generaal op eigene autoriteit, waartoe hij volkomen bevoegd is, den oorlog had verklaard, zou dan toch de Minister van Koloniën niet verantwoordelijk zijn tegenover de Vertegenwoordiging?""

Volkomen juist! In constitutioneele zin kan op niemand anders de verantwoordelijkheid rusten, dan op den Minister. Heeft de Gouverneur-Generaal verkeerd gehandeld, hij is den Minister verantwoordelijk, die dan ook die verantwoordelijkheid zal weten te laten gelden, om de zijne te dekken.

Uit de mededeelingen van den Minister blijkt, dat hij reeds den 19 Februari van dit jaar aan den Gouverneur-Generaal telegrafeerde: „als gij niet twijfelt aan de juistheid der berichten uit Singapore, is langer dralen ongeoorloofd. Wil eene krachtige zeemacht naar Atchin zenden om te vragen opheldering en rekenschap voor de dubbelzinnige en verraderlijke handeling, waarvan gebleken is, en regeling der verhouding van Nederland tot Atchin in den voorgenomen zin. Zoo niet genoegzaam wordt voldaan, moeten de noodige strijdkrachten worden bijeengebracht, geschikt om met het minste verwijl aan onze vorderingen behoorlijk klem bij te zetten. Zoo voor het een en ander voorbereiding onmisbaar is, ook om zekerheid te hebben omtrent den waren toestand en de gezindheid van den Sultan, die zoo nu nog mogelijk moet worden ontzien en gesteund, moet toch ten spoedigste genoegzame zeemacht gezonden worden om nuttige vrees te wekken en met het oog op het gebeurde te Singapore."

Indien men dit telegram legt naast de instructiën, waarvan de Nota melding maakt, blijkt daaruit dat de regeering hier te lande aan eenen onmiddelijken oorlog gedacht heeft? Er wordt in het bovenaangehaald telegram gezinspeeld op voorbereiding. Alleen het zenden eener toereikende zeemacht wordt aanbevolen, „om nuttige vrees te wekken".

Dat de minister, „met het oog op het gebeurde te Singapore", noch den 27 Februari, noch den 4 April, bij gelegenheid der interpellatiën, van dit telegram mededeeling deed, komt ons zeer verstandig voor. „Zij (de regeering) erkende," zeide de Minister in dezelfde rede, „de geschiedenis en de namen van Wilson, Gibson en vooral van James Brooke. En die geschiedenis en die namen zijn ook bij anderen bekend. In eene brochure, verleden zomer in het licht gegeven, door iemand van eene vreemde nationaliteit, die zich in den Indischen Archipel nog al bekend heeft gemaakt, wordt op Sir James Brooke als eên voorbeeld ter navolging gewezen, voor wie eene vestiging zoeken in den Indischen Archipel".

Bovendien duldde hetgeen men in de discussiën de „diplomatieke voorbereiding" heeft gelieven te noemen geene onvoorzichtige mededeelingen op 27 Februari of op 4 April. Wel heeft de minister verklaard: „Ik kan mij bepalen tot de opmerking dat de bedoelde diplomatieke voorbereiding onnoodig was, waar slechts vredelievende oplossing van bestaande geschillen gewenscht en gezocht werd", en verder: „zoodanige voorbereiding zou overigens onraadzaam.... geweest zijn.... Onraadzaam, omdat wij bij onze handelingen tegenover Atchin even onafhankelijk moesten blijven, als wij het steeds in onze aanrakingen met andere staten van den Indischen Archipel geweest waren en onze positie het aldaar vereischt; wij zouden juist door de beoogde stappen ons den schijn gegeven hebben en het verwijt niet ontgaan zijn van ons recht in de vervulling der op ons rustende verplichtingen afhankelijk gemaakt te hebben van de goedkeuring der vreemde mogendheden"; doch uit de rede van den Minister van Buitenlandsche zaken op den 30 April gehouden, blijkt wel van eenig overleg met andere mogendheden: „Wij vonden allerwege eene welwillende gezindheid, die zich van meer dan éêne zijde op de meest ondubbelzinnige wijze heeft geopenbaard" [1]). Heeft dus overleg met andere mogendheden plaats gehad, diplomatiek beleid duldde noch op den 27 Februari noch op 4 April daarvoor in het openbaar in debat te treden.

De Minister heeft ook de instructiën die van hier naar Indië zijn gezonden, nader toegelicht, en de beschuldiging, alsof 't der regeering te doen was de onafhankelijkheid van Atchin aan te randen verre van zich afgeworpen: „Nu heeft men niet goed

[1]) Hand. Tweede Kamer blz. 1412.

de instructiën verstaan, die naar Indië zijn gezonden. Van hier is geschreven, dat aan Atchin moest worden voorgehouden, dat als Atchin onze ernstige voornemens en onze goede bedoelingen goed begrijpt, het ook zal moeten inzien, dat het in het belang van den voorspoed en wellicht van de integriteit van Atchin kan zijn, dat het zich niet verzet tegen de wenschen van sommige staatjes naar vrede en bescherming, maar dat het integendeel bij het algemeen worden van die wenschen de waarborgen zoekt te verkrijgen, die daarvoor verstrekt kunnen worden in een goed geregelde verhouding tot het Nederlandsche gouvernement..... De Indische regeering heeft daarmede dus niets anders willen zeggen, dan dit: dat wanneer Atchin in goede verhouding kwam tot Nederland, de Indische regeering de integriteit van het rijk van Atchin tegenover zijne vassallen zou helpen bewaren. Is die politiek zoo vreemd? Is deze niet in de laatste jaren steeds betracht geworden? Geen verbrokkeling, maar ondersteuning van de bestaande vorstenhuizen onder eenen gematigden Europeeschen invloed..... Men denke aan onze verhouding tegenover de Sultans van Ternate en Siak. Dat was het doel en streven der regeering..... Voor hen die de verschillende verhoudingen van het Nederlandsch-Indisch gouvernement tot verschillende staten in den Indischen archipel kennen... is het duidelijk dat er geene zucht tot annexatie of uitbreiding bij het Nederlandsch-Indisch bestuur bestond, maar alleen het verlangen om min of meer invloed en protectoraat uit te oefenen [1])."

Wij hebben boven mededeeling gedaan van het telegram dat den 19 Februari van hier aan den Gouverneur-Generaal werd overgeseind, en waarin hem instructiën werden gegeven. Hoe is daaraan gevolg gegeven? „Het denkbeeld van de regeering hier te lande", dus sprak de Minister, „was om vooreerst zeemacht te laten gaan..... Men heeft hier gewenscht, dat wij positie zouden nemen; daarop kwam het allereerst aan. Maar nu zegt de Gouverneur-Generaal: „„dat op die wijze een kostbare tijd zoude verloren gaan, waardoor wij — ook met het oog op den mousson — wellicht te laat zouden komen."" Derhalve „„achtte men het, zoowel om de zending meer klem bij te zetten, als om de zwaarwichtige taak van den Commissaris te verlichten, doeltreffender om land- en zeemacht al dadelijk gecombineerd te

---

[1]) Handelingen, Tweede Kamer, blz. 1395.

doen optreden, ten einde — zoo noodig — onverwijld te kunnen ageeren. Deze laatste opvatting kwam geheel met de inzichten van den legerkommandant overeen, en de vlootvoogd sloot zich daarbij aan, mits de expeditie, in verband met zeevaartkundige bedenkingen, uiterlijk ultimo Maart a. s. tot vertrek volkomen gereed zij.""

Hieruit blijkt dat de Indische regeering afgeweken is van de instructie, en dat men dus onbillijk zou zijn jegens de Nederlandsche regeering, indien men haar verwijt, dat zij met eene onverschoonbare overijling is te werk gegaan. Het is „de Gouverneur-Generaal die en pleine connaissance de cause op advies van legerkommandant en admiraal — van de personen dus, die geroepen waren advies te geven, tot de uitzending van de expeditie op dat tijdstip is overgegaan."

Het blijkt verder uit de mededeelingen van den Minister, dat de generaal Kroesen, „bij de onbekendheid met de getalsterkte van den vijand" de expeditie zoodanig samengesteld wenschte te zien, „dat een échec onzerzijds niet ligt mogelijk zij", en dat de kommandant der zeemacht zes stoomschepen benevens eenige gouvernementsvaartuigen en stoombarkassen noodig achtte.

„Nu de kritiek. De vragen, die gedaan zijn, zou ik met een 20tal kunnen vermeerderen, want ook ik ken de bijzonderheden niet.

„Is 't te wijten aan generaal Kroesen, aan de samenstelling der expeditie?.... Was de oorzaak gemis aan kennis van land en volk? Kan men verwachten met het oog op het wantrouwen, waarmede wij steeds door Atchin bejegend zijn, dat wij kennen alle wegen en toestanden in die streek?.... Heeft het gelegen aan het beleid, aan de kennis van generaal Köhler? Wie zal het beoordeelen? In elk geval, zijn er fouten begaan, hij heeft ze uitgewischt door zijn bloed. Liever spreek ik deze woorden na: wat onze generaals mogen gedaan hebben, zij durven den vijand onder de oogen te zien! Liever sluit ik mij aan bij eene gelijksoortige uitdrukking in een brief van de Brialmont aan den Minister van Oorlog, dan dat ik hier zonder kennis van zaken kritiek zou uitoefenen. Zijn al de hoofdofficieren in krijgsraad vergaderd onbekwaam? Zijn dan Boumeester, van Daalen en Egter van Wissekerken, die sinds lang de eer van ons leger uitmaakten, zijn dat idioten? Moet men hier reeds plans de campagne uitleggen, terwijl men nog niet eens weet, waar de landing geschiedde?"

Eindelijk halen wij hier een gedeelte van des Ministers rede aan, waar hij de overdrijving laakt, waarmede men de mislukking der expeditie behandelt, omdat ook daarin ons gevoelen bevestigd wordt.

„Men heeft deze zaak genoemd eene groote nationale ramp, eene ontzettende gebeurtenis. Ik zal de laatste zijn, om te ontkennen dat de gebeurtenissen op Sumatra treurig zijn. Sedert 16 Februari heeft er zeker niemand in Nederland meer onder geleden, dan hij, die tot u spreekt; maar is 't geene overdrijving te zeggen dat het eene ontzettende ramp is, dat ons prestige in Indië daardoor verloren is gegaan? Moet men hier zulke taal napraten? Toen bij den Java-oorlog de brandals stonden tot vóór Samarang, en de generaal de Kock slechts over 500 man te beschikken had, was dat geen andere tijd? Men denke aan de eerste en tweede expeditie van Palembang, aan die tegen Bonjol. Daar stond men midden in Sumatra met slechts 1000 man, terwijl het geheele land in oproer was. En toch beval de Commissaris-generaal van den Bosch, tegen het eenparig advies van de veldoversten, den aanval tegen Matoea. Deze mislukte..... Maar het prestige van het Nederlandsche gezag is daardoor in Indië niet onder gegaan."

En inderdaad het prestige van het Nederlandsch gezag zal ook door het échec in Atchin niet onder gaan.

Zoo iemand, dan is de tegenwoordige Minister van Kolonien, wiens voortvarendheid en geestkracht bekend zijn, de man, die den hoon onzer vlag aangedaan zal weten uit te wisschen en het geleden nadeel te herstellen.

Bij al de heftigheid van den aanval heeft de oppositie 't dan ook niet gewaagd hem een votum van wantrouwen, hoezeer door hem uitgelokt, te geven. Zulk een votum, dat te veel haar ongeduld zou hebben verraden, zou dan ook op de natie eenen hoogst ongunstigen indruk hebben gemaakt. Vertrouwen wij dan ook aan den tegenwoordigen Minister van Koloniën de verdere leiding der zaken toe [1]).

3 Mei '73. E.

---

[1]) Terwijl deze bladen onder de pers waren, verscheen de hoogst belangrijke monografie over Atchin van den Hoogleeraar Veth, een werk, waarop wij de aandacht van het publiek vestigen. Verder bevatten het Mei- en Juni-nommer van den Tijdspiegel niet minder belangrijke beschouwingen van den kolonel A. J. A. Gerlach over hetzelfde onderwerp. Tot ons leedwezen konden wij van geen van beiden gebruik maken.

DE AGRARISCHE VERORDENINGEN.

II.

De agrarische wet beoogd, behalve de verzekering van het inlandsch grondbezit, de oplossing van het vraagstuk, sedert een halve eeuw aanhangig, van de uitgifte van woeste, onbeheerde domeingronden, welke door samenwerking van Europeesch kapitaal en inlandsche vlijt in kultuur moeten komen [1]). Bij de discussie in de eerste kamer der Staten Generaal, gaf de minister de Waal een korte en duidelijke uiteenzetting der motieven van dit onderdeel der wet. Het was, zeide hij, genoegzaam gebleken, dat de inheemsche bevolking van het overigens zoo volkrijke Java bij lange na niet de oppervlakte van den bodem kan bebouwen. Het eiland, de vorsten- en particuliere landen niet medegerekend, is groot omstreeks 15 millioen bouws, gelijkstaande met $10^3/_4$ millioen hectaren. Hiervan beslaan de djati- en wildhoutbosschen alsmede de gouvernements koffietuinen en bosschen te samen omstreeks $2^1/_2$ millioen bouws. Van de overige $12^1/_2$ millioen bouws, beplanten de inlanders jaarlijks niet meer dan ruim 2 millioen bouws. Voegt men hierbij een half millioen bouws voor ontgonnen land dat ieder jaar niet wordt beplant, dan schieten nog altijd 10 millioen bouws over. En al neemt men aan, dat van deze een vierde gedeelte voor ontginning ongeschikt is, dan nog wordt de oppervlakte welke op bebouwing

[1]) Zie het eerste gedeelte, over inlandsch grondeigendom, blz. 283.

wacht, aangeduid met het cijfer van $7^1/_2$ millioen bouws of 5,300,000 hectaren. Geen wonder derhalve, dat men zoo vaak hoort van die wijde uitgestrektheden onbenutten vruchtbaren grond op Java.

Bij de vaststelling van het regeerings-reglement (van 1854) begreep men dan ook, dat naast het ontginningsrecht van den Javaan een andere hefboom moest gaan werken, namelijk Europeesch verstand en kapitaal. Met dat doel werd de uitgifte van onbenutten grond in huur vergund. Over de financieële uitkomst van dien verhuur van gronden viel niet te klagen. Volgens de jongste opgaven, bedroeg de huurschat der tot augustus 1869 verhuurde gronden ongeveer drie ton 's jaars, ongerekend hetgeen uit die ondernemingen toevloeit naar andere belastingen. Geheel anders echter is de uitkomst uit het oogpunt der ontginningen op groote schaal. De geheele oppervlakte der verhuurde gronden was, op den evengemelden datum, nog geen 46,000 bouws, en daaronder waren begrepen ongeveer 30,000 bouws aan perceelen, reeds vóór het regeerings-reglement verhuurd, en 3000 bouws aan thee- en kaneeltuinen, die vroeger in contract met of voor rekening van het gouvernement werden aangelegd. De beperktheid van het precaire recht van huur belette die ondernemingen een hooge vlucht te nemen. Daarom wilde de agrarische wet een krachtiger middel voor hetzelfde doel in 't leven roepen: Zij wil erfpacht geven voor een geruimen tijd, voor 75 jaren, en dus de gelegenheid openen voor langdurige voorbereiding, voor grondverbetering, voor allerlei maatregelen, die in den eersten tijd niets opbrengen.

Met betrekking tot de inlandsche bevolking, had de uitgifte van onbeheerde domeingronden ten doel aan een deel der zwervende Javanen een gunstige gelegenheid tot nederzetting aan te bieden. Als zoodanig noemde de minister de mannen zonder akkers, zelfs gezinnen, die bij de geërfden inwonen en leven van het loon voor diensten aan die geërfden bewezen; voorts dagllooners, die dan hier, dan daar werk zoeken. Deze zwervers nemen op Java toe en daarvoor bestaan verscheidene oorzaken. Een algemeene oorzaak is de vermenigvuldiging der bevolking in haar geheel. Even als elders, heeft op Java de mensch de neiging om zich te vermenigvuldigen in sterker mate dan zich de landbouw uitbreidt; maar meer dan elders hoopt zich daar de bevolking op in bepaalde streken, wanneer die eenmaal be-

bouwd zijn. De dichtheid der bevolking op Java overtreft in verscheidene gewesten die in de volkrijkste provinciën van Nederland. Japara, Bagalen en Kadoe zijn dichter bevolkt dan Noord-Holland, — Samarang en Soerabaja dichter dan Zuid-Holland. Het gevolg is, dat de bevolking haar landbezit meer en meer versnipperd. Behalve deze algemeene, zijn er nog bijzondere oorzaken. Ontginning van wildernissen met de geringe middelen, die den Javaan ten dienste staan, en tegen den zin van het verscheurend gedierte, heeft niet veel aanlokkelijks. Ook de dorpspolitie is de verspreiding van enkelen buiten het bereik van haren arm niet genegen.

De minister achtte het ontstaan van zulk een (ten opzichte van het landbezit) zwervende bevolking geen absoluut kwaad. In iedere maatschappij heeft men ze en is zij noodig. Uit die zwervers ontstonden de ambachtslieden, de stedelingen. Werkelijk is in de laatste twintig jaren een groote verbetering gekomen in het drijven van ambachten door inlanders op Java. Maar tegenover die voordeelen stonden, volgens den minister, geen geringe bezwaren. Dat zich ophoopen van bevolking op bepaalde punten buiten evenredigheid met de uitbreiding van den landbouw, brengt eigenaardige zeden en andere gevolgen mede, die men niet onbezorgd moet aanzien. Er bestaat daarvoor geen noodzakelijkheid in een land dat nog over een zoo groote oppervlakte woest ligt. De regeering wenschte daarom, nu de inlandsche maatschappij de middelen mist, haar te hulp te komen, opdat de overvloed van de eene plaats zich elders kunne nederzetten. En hiertoe zal het verleenen van gronden in erfpacht aan Europeanen een zeer geschikt middel zijn, want de erfpachters moeten er belang bij hebben, om, door de meest welwillende behandeling en door het, ter bebouwing uitgeven van stukken gronds, volk te krijgen.

Ongelukkiglijk, de minister, die blijkbaar het tweeledig doel: „ontginningen op groote schaal en betere repartitie van een deel der inlandsche bevolking," wilde, verzaakte tevens de middelen om dat doel te bereiken. Met de uitgifte in erfpacht, wenschte hij tevens een nieuwe bron van inkomst voor 's lands schatkist te openen. In redelijken zin, moet ook die wensch bevrediging vinden bij het ontginnen van woeste gronden; doch al dadelijk liet de minister onredelijke fiscale eischendoorsc hemeren. Het was zijn voornemen om den pachtschat te heffen volgens een

klimmende schaal, waardoor, naar zijn berekeningen, bij een afstand van 250,000 bouws, $1^3/_4$ millioen gulden 's jaars in den aanvang, later ongetwijfeld het dubbele, ongeacht alle indirecte voordeelen, zouden verkregen worden. En aan dat voornemen werd door hem maar al te zeer gevolg gegeven. In de toelichting tot het koninklijk besluit van 20 juli 1870, gaf de heer de Waal den gouverneur-generaal in overweging om de erfpachters een minimum pachtschat op te leggen van 5 gulden tot 25 gulden volgens een, na de eerste vijf jaren van exploitatie, klimmende schaal. Zij zouden mede onderworpen wezen aan de verponding belasting, terwijl tevens de op de erfpachtgronden gevestigde inlanders zouden gehouden zijn tot het kwijten van de algemeene belastingen en het verrichten van persoonlijke diensten, waartoe zij elders verplicht zijn.

De vraag werd te recht gedaan, bij het bekend worden van die voorwaarden, of de minister de Waal, op erfpachters en Javanen, de illusiën toepassende welke men zoo lang over de onuitputtelijke schatten van Indië koesterde, dan waarlijk meende, dat hun kapitaal- en arbeid-vermogen geen grenzen had. Immers, volgens zijn voorschriften, zouden de eersten het als een voorrecht moeten beschouwen, waardelooze domeingronden meer voor de schatkist dan met het oog op eigen voordeel productief te maken en van de laatsten werd gevergd, dat zij vier of vijf dagen werkende bij de erfpachters om het noodige voor hun onderhoud te verdienen, de overige dagen aan heerediensten zouden verkwisten en bovendien nog belasting van de kleine sawavelden op de erfpachtgronden zouden betalen. Zekerder middel om het vooropgezette doel: „ontginningen op groote schaal en betere repartitie van een deel der inlandsche bevolking," te verijdelen, kon bezwaarlijk uitgedacht worden.

De voorschriften welke de heer de Waal de erfpachters wenschte op te leggen zijn slechts gedeeltelijk behouden in het koninklijk besluit van 16 april 1872; maar ook in dat laatste besluit zijn nog de sporen zijner ultra-fiscaliteit te erkennen. Daarbij is de klimmende pachtschat door een vaste vervangen, de eenige die met den aard van het erfpachtsrecht strookt. Van de woeste gronden, bij oproeping tot openbare mededinging aangeboden, wordt vereischt een inschrijving voor een pachtsom per bouw, boven een telkens bepaald, vast jaarlijksch bedrag, ingaande met het zesde jaar na dat, waarin de toewijzing heeft plaats gehad.

De erfpachter heeft de kosten te betalen van het opmeten, beschrijven en in kaart brengen der aangeboden gronden. De in erfpacht afgestane gronden, de daarop geplaatste gebouwen en opstallen, en de voortbrengselen der gronden of der daarop gevestigde inrichtingen van nijverheid zijn onderworpen aan de bestaande of in te voeren algemeene belastingen. Men weet, dat voor de voorname artikelen van uitvoer op erfpachtsgronden te teelen, koffie, suiker, tabak, thee en indigo een uitvoerrecht zal moeten betaald worden, ingevolge de met januari 1874 in werking tredende douane-wetgeving. Verponding is een bestaande belasting die de erfpachters hebben te dragen; zij wordt echter niet geheven gedurende het jaar, waarin de gronden zijn afgestaan en de vijf volgende jaren. Eindelijk is thans bepaald, dat de inlanders, in dienst van den erfpachter en op diens gronden gevestigd, vrij zijn van de verplichte diensten, uitgezonderd het geval, waarin die tot wering van rampen van hooger hand, dan wel tot afwending van algemeen gevaar, tijdelijk mochten gevorderd worden. Vrijstelling van diensten in het belang der openbare veiligheid heeft niet plaats. Daarentegen betaalt de erfpachter voor elken werkbaren man, inlander of vreemden Oosterling, die in zijn dienst is en op zijn gronden woont, een hoofdgeld van vijf gulden per jaar, afgescheiden van de belasting op het bedrijf, rechtstreeks te voldoen door hen die eenigen handel, eenig bedrijf, eenig handwerk of eenige nering uitoefenen, of van zoodanige andere belastingen, waaraan die bedrijven nader mochten worden onderworpen.

Ofschoon deze bepalingen van het nadere koninklijk besluit van 16 april 1872 zich gunstig onderscheiden, vergeleken bij de eischen, welke de minister de Waal aan de ontginners van woeste erfpachtgronden en hun arbeiders stelde, is het toch zeer twijfelachtig dat zij het vooropgestelde voornemen: „ontginningen op groote schaal en betere repartitie van een deel der inlandsche bevolking” zullen bevorderen. Nog altijd schijnt men den weg niet te kunnen verlaten, die, voornamelijk in Nederlandsch Indië, gebleken is tot het beoogde doel niet te leiden, en de wedervaring te versmaden, welke in andere landen is verkregen, en die zoo klaar als de dag aantoont hoe men ontginningen op groote schaal in de hand werkt. Door de ontginners op groote en velerlei lasten te brengen, is men zeker reeds bij voorbaat velen af te schrikken, de weinige ondernemende personen, die

zich des ondanks aan de zaken wagen, te ontmoedigen, hun kansen van mislukking te vermeerderen en het in kultuur brengen van woeste gronden in 't algemeen in discrediet te brengen. De geschiedenis van het uitgeven van huurgronden op Java kan hiervan als een voldingend bewijs strekken. Terwijl men bij ons blijft hangen aan het kortzichtig wanbegrip om steeds à tort et à travers de landskas te stijven en, natuurlijk, ook uit een fiscaal oogpunt, onbeduidende uitkomsten verkrijgt, heeft men elders gehandeld volgens breedere beginselen en is men, omgekeerd, geslaagd groote oppervlakten woeste gronden in kultuur te brengen en zijdelings daardoor de bronnen van de landsinkomsten ruimer te doen vloeien.

In de Noord-Amerikaansche Staten, waar Europeesche veldarbeiders zich nederzetten, worden de ontginningen zeer bevorderd en de ontginners op allerlei wijzen aangemoedigd. De gronden worden afgemeten, in kaart gebracht, gekadastreerd en in perceelen afgebakend voor rekening van den Staat. Meestal geschiedt de afstand geheel kosteloos, zonder dat eenige koopsom of pachtschat wordt bedongen. Volgens de agrarische verordeningen van verschillende Noord-Amerikaansche Staten, kan ieder immigrant of Amerikaansch burger om niet den vollen eigendom verkrijgen van 50 tot 100 acres uitstekend domein-land, onder de eenige voorwaarde, dat hij er een woning op zet en het perceel in geregelde kultuur brengt. De Amerikanen, uitgaande van het begrip dat woeste grond geen waarde heeft, schonken hem met de meeste bereidwilligheid aan de ontginners, en, in de overtuiging, dat, als het de ontginners wel ging, zij met de lusten van het Amerikaansche grondbezit, des te gemakkelijker de lasten kunnen dragen van het Amerikaansch burgerschap. Millioenen werkzame, nijvere, vooruitstrevende ingezetenen werden aldus voor de groote republiek gewonnen; uitgestrekte braak liggende gronden werden ontgonnen; welvarende gemeenten werden gesticht; de ontzaggelijke ontwikkeling van den landbouw deed weder als bij tooverslag groote steden verrijzen, waar de producten gecentraliseerd en een voorwerp van handel worden, zoodat het vruchteloos zou wezen te ontkennen, dat het geheim van den grooten vooruitgang van vele Amerikaansche oorden moet gezocht worden in de vrijgevige agrarische wetten, die in de Noordelijke Staten heerschen.

In de koloniën van Engeland in Noord-Amerika wordt mede

al het mogelijke gedaan om de ontginning van woeste gronden te bevorderen, en de ontginners hun bedrijf aangenaam te maken. In Ontario (Canada) vestigden zich in 1869—1870 ongeveer 50,000 immigranten. Bij hun aankomst te Quebec worden zij door een gouvernements-ambtenaar ontvangen en degenen, die verklaren zich in de kolonie te willen vestigen, worden kosteloos verzonden naar de plaatsen, waar gronden en werk zijn te verkrijgen. Het gouvernement staat kosteloos aan ieder getrouwd persoon 200 acres, en aan ieder ongehuwd man boven de achttien jaar oud 100 acres bouwland om niet in vollen eigendom af. Het exploitatie-kapitaal, waarmede de ontginners beginnen is zeer gering, ongeveer ƒ 250; velen zelfs wagen het met minder middelen en zij die zelfs dit geringe sommetje niet hebben, kunnen het spoedig verdiend hebben bij welvarende eigenaren en hun aandeel in het grondbezit bekomen. Hoezeer ontgonnen gronden reeds tot 72 gulden de acre verkocht worden in Ontario, gaat het gouvernement voort met woeste gronden om niet af te staan en zelfs met aanzienlijke uitgaven te doen voor opneming, kadastrering en afbakening van perceelen. Zoo werden in een enkel sezoen niet minder dan 180,000 acres boschgronden opgenomen en verkaveld. Voor ontwonding van een enkel bosch en voor het oprichten van houten woningen werden niet minder dan 50,000 gulden besteed. In de andere Britsche kolonien van Noord-Amerika, worden dezelfde vrijgevige beginselen omtrent afstand van gronden en ontginningen gevolgd en wordt er gehandeld overeenkomstig de overtuiging dat de welvaart van de ontginners den besten grondslag vormt voor den voorspoed van de kolonien in 't algemeen.

In de Australische koloniën hebben de Engelschen een veelzijdige ondervinding omtrent landuitgifte en landontginningen opgedaan. Niet dan na vele dwalingen en langdurige worstelingen is men daar tot het tegenwoordige vrijgevige stelsel gekomen, hetwelk mede een zoo grooten invloed heeft uitgeoefend op de snelle ontwikkeling van die koloniën. Tot 1855 gaf de *waste-land question* er gestadig aanleiding tot verbitterende debatten en moeielijkheden met het opperbestuur. Dit meende de hooge hand in de zaak te moeten houden, op grond, dat de woeste gronden een soort van kroon-domein vormden en dat zij mede bestemd waren om ten bate van algemeene (imperial) doeleinden te komen. In 1842 verhoogde lord Stanley zelfs den

prijs der uitgifte van 5 shillings en 12 shillings (3 gulden en *f* 7,20 tot 1 pond (12 gulden) per acre en bepaalde dat de Britsche regeering over de deswege te ontvangen gelden zou beschikken voor de eene helft ten behoeve van emigratie, voor de andere ten behoeve van openbare werken. Deze bepalingen werden hardnekkig bestreden door de kolonisten en elk jaar dienden de wetgevende raden nieuwe protesten in tegen den maatregel van lord Stanley. Uit een van die protesten, van 1 mei 1851, blijkt dat duizende flinke Australische kolonisten, ten gevolge van den hoogen prijs der woeste gronden, in strijd met hetgeen toen reeds in de Vereenigde Staten, in Canada en zelfs aan de Kaap de Goede Hoop plaats vond, tegen hun wil gedwongen waren hun medeburgers te verlaten en een goede heenkomst te gaan zoeken in Amerika; en dat de landelijke inkomsten, reeds verminderd door den maatregel van lord Stanley, bovendien strekten voor een groot deel om de koloniën te overstromen met volk, geheel ongeschikt voor hare behoeften, veelzins de ellendigste bedeelden der werkhuizen van het Vereenigd Koningrijk, in stede dat het waste-land fonds diende om krachtige arbeiders naar de koloniën te doen verhuizen.

In 1855 werden de Australische koloniën ontslagen van alle afhankelijkheid aan den opperbesturenden minister van koloniën. Onder de voorwaarde dat zij een civiele lijst voor de koningin op hare begrootingen zouden uittrekken, verkregen zij algeheele vrijheid van wetgeving in 't algemeen en bij gevolg het recht om de uitgifte van woeste gronden naar eigen goedvinden te regelen en de daaruit voortvloeiende baten voor koloniale doeleinden aan te wenden. Niet alleen werd van dat recht onmiddelijk partij getrokken om de woeste gronden als 't ware om niet aan ontginners af te staan; maar de Australische kolonisten trokken van hun nieuwe wetgevende bevoegdheid meesterlijk partij om betere verordeningen dan die, welke in het moederland gelden, te maken op de overdracht van en de hypotheek op vaste goederen, zoodat het landbezit en de rechten welke daaruit voortvloeien in Australië thans goedkooper en veiliger waarborgen hebben dan in Engeland zelf.

Het zou ons te ver van het onderwerp, hetwelk wij hier bespreken, afleiden over het kadastraal stelsel van de Australische kolonien verder uit te wijden. Genoeg zij het te melden, dat daardoor de kosten van overdracht met 90 pCt. zijn verminderd;

dat de hypothecaire inschrijvingen even gemakkelijk als onkostbaar zijn en dat zij van de eene hand in de andere zonder bezwaar kunnen overgaan; dat de kansen van processen tot een minimum zijn gereduceerd, en dat de kosten van het stelsel, laag als zij zijn, reeds de noodige uitgaven dekken. In Queensland heeft het geheel het oude Engelsche stelsel vervangen. In Zuid-Australië beheerscht het voor een waarde van 66 millioen gulden aan land, waarop voor 42 millioen hypotheek is verleend. Het getal aanzoeken om land onder het nieuw kadastraal stelsel te plaatsen bedroeg in 1871 reeds acht duizend en het totaal der overeenkomsten vier en dertig duizend. In Nieuw Zuid-Wales en Tasmania, waar het stelsel mede is ingevoerd, zijn de uitkomsten even bevredigend. In de eerstgenoemde kolonie werden terstond na de invoering voor een waarde van ongeveer 3 millioen gulden eigendommen daaronder geplaatst; in de laatstgenoemde waren de autoriteiten overstelpt met aanvragen. In de meeste koloniën wordt het meer en meer regel dat hypotheek bij voorkeur, zoo niet uitsluitend gegeven wordt op panden, die door het nieuwe stelsel beheerscht worden.

In haar adres aan den gouverneur-generaal van 13 januari 1873, deelt de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia bijzonderheden mede over het stelsel dat op Ceylon wordt gevolgd en de daarmede verkregen uitkomsten. Sedert 1833 worden daar jaarlijks op groote schaal woeste gronden van Staatswege verkocht. Aan een ieder, ook aan inlanders, is de mededinging toegestaan. De minimum-prijs van gunning bedroeg tot 1844 vijf shillings per acre en werd toen tot een pond sterling per acre opgevoerd. Ook heden ten dage is het gestelde minimum niet hooger. Op deze wijze werden tot en met 1869 in grootere en kleinere perceelen afgestaan 745,110 acres woeste grond, waarvoor aan den Staat, met inbegrip van de restitutie der kosten van opmeting enz., werd betaald 958,829 p. st. (ruim *ƒ* 11,500,000), — en jaarlijks wordt op denzelfden voet met deze verkoopen voortgegaan. Tegen de matige rede alzoo van ongeveer *ƒ* 20 per bouw, is de Ceylonsche koffieplanter voor altijd eigenaar van den grond. Van aanslag in de verponding of andere grondlasten gewagen de budgetten van Ceylon nergens; alleen is de koffie bij uitvoer aan een matig uitvoerrecht onderworpen.

In 1869 werden voortgebracht een millioen centenaars koffie, waarover aan uitgaand recht werd betaald 45,954 p. st. (*ƒ* 551,448),

een cijfer voor meer dan drie vierde overtreffende het totaal bedrag der uitgaande rechten, die in dat jaar bedroegen 58,952 p. st. (ƒ 707,424). „Wien deze rechtstreeksche voordeelen voor de schatkist gering, te gering mochten toeschijnen," laat de kamer hierop terecht volgen, „zij herinnerd, dat daaraan moet worden toegevoegd dat tal van directe en indirecte voordeelen, voortvloeiende uit de alom toenemende welvaart, die aan de vlucht der Ceylonsche koffie-industrie te danken is. Welken omzet van kapitaal de voortbrenging van een millioen centenaars koffie en meer 's jaars in zich sluit, — welke vermeerdering van behoefte aan beloonden arbeid, aan voeding, aan kleeding, aan verbeterde middelen van vervoer daarvan het gevolg is, hoe andere takken van nijverheid ontstaan en met den handel in den algemeenen voorspoed deelen, waartoe de Ceylonsche koffie-industrie op dat bevoorrecht eiland den aanstoot gaf, laat zich even gemakkelijk bevroeden als voor onbevangen oordeel de schakel tastbaar is, die het belang van den fiscus aan de algemeen verspreide welvaart verbindt. Om dit met een enkele bijdrage te doen gevoelen, zij op het feit gewezen, dat de invoer van lijnwaden op Ceylon in rechtstreeksche rede toeneemt met de vermeerderende exploitatie van woeste gronden."

Het voorbeeld van Noord-Amerika, dat van de Amerikaansche en Australische koloniën van Engeland, dat van Ceylon schijnt in Nederland geïgnoreerd te worden tot bij staatslieden, die er het grootste belang bij hebben de gevolgen van een mild stelsel van uitgifte van woeste gronden gade te slaan. Men is hier, vervuld van droombeelden over een goed gevulde schatkist, slechts er op uit om de gelegenheid waar te nemen uit de ontginners geld te slaan, en men denkt er niet eens aan, dat het niet genoeg is zich belastingschuldigen voor den geest en op het papier te tooveren, maar dat men vooreerst en vóór alles te zorgen heeft, dat er werkelijk belastingplichtigen kunnen komen. De Bataviasche kamer van koophandel licht die ultra-fiscale zorg der Nederlandsche wetgevers toe met een piquante anecdote. Een harer voormalige medeleden verhaalde, dat hij in Europa door een regeerings-adviseur omtrent de verwachte werking der agrarische regeling ondervraagd, zich had veroorloofd het onderwerp te bespreken in den geest van de in Indië gewenschte vrijgevigheid, doch zich spoedig uit het veld zag geslagen door toevoeging op verdrietigen toon: „die heeren zouden alles wel

„ voor niets willen hebben, alsof de Staat er zijn voordeel niet „ van moest bekomen."

Met de kamer zijn wij het volkomen eens dat daar juist de kwaal zit. Wat de schatkist er van trekken kan is hoofdgedachte, de toets, die de mate van ingenomenheid met de particuliere nijverheid bepaalt en elke regeling beheerscht. Evenmin is hare verklaring van het verschijnsel tegen te spreken. „Traditiën wegen zwaar en evenmin als de mensch, maken volken zich gemakkelijk los van hun verleden. De begrippen van alleenhandel en monopolie, door de vroegere Compagnie, in overeenstemming met de zienswijze van dien tijd gehuldigd en door het particulier karakter van haar bestaan wellicht gerechtvaardigd, — hebben dieper sporen achtergelaten dan met de veranderde omstandigheden strookt of de moderne wetenschap mede brengt, — en de stelling schijnt niet gewaagd, dat de nog levendige herinnering aan de hooge dividenten der voormalige Compagnie van niet geringen invloed gebleven is bij de bepaling van de verhouding van den Staat tot zijn overzeesche bezittingen. In tweeërlei opzicht althans zijn, naar het voorkomt, de huidige denkbeelden nog de getrouwe weerslag van die van vroeger; wij bedoelen de verderfelijke opvatting om in het particuliere nijverheids-element eigenlijk een onwelkomen indringer te zien, die zooveel mogelijk aan banden moet worden gelegd, — en het niet minder verderfelijk streven om, waar het particuliere nijverheids-element schoorvoetend wordt toegelaten, het onverwijld cijnsbaar te verklaren aan de overdreven eischen van den fiscus."

Van de uitvoering der verordening hangt het thans geheel af of reeds de pachtsom, de canon, als een onoverkomelijk struikelblok tegen ontginningen op groote schaal zal gebezigd worden. Immers de aanbieding door de regeering geschiedt bij oproeping tot openbare mededinging, door inschrijving voor een pachtsom per bouw, boven een telkens bepaald bedrag. Is men dus de zaak genegen, dan zal men het minimum-bedrag der pachtsom laag stellen; in het tegenovergestelde geval zal het voldoende zijn een hoog cijfer per bouw aan te nemen om de gegadigden af te schrikken. Men heeft dan wel een vast jaarlijks bedrag voor al de jaren volgende op dat waarin de toewijzing heeft plaats gehad, en niet meer de met den aard van het erfpacht strijdende klimmende canon, gelijk in het besluit van 20 juli 1870 was voorgeschreven, maar iedereen beseft, dat

een hooge, vaste pachtschat, die met het zesde ontginningsjaar intreedt, evenzeer de ontginners zal ontmoedigen als het vooruitzicht om, naarmate de tijd der erfpacht verstrijkt, meer te moeten opbrengen.

De verponding en de uitgaande rechten op de te verbouwen producten voor de Europeesche markt, zouden, bij het vaststellen van een matige canon en, indien geen andere rechtstreeksche lasten den erfpachters werden opgelegd, geen hinderpaal opleveren tegen ontginningen op groote schaal. Op zich zelf worden die beiden volgens een niet hoogen maatstaf geheven en zullen zij dus geen ondernemer terughouden om zijn geluk met het in kultuur brengen van woeste gronden te beproeven. Bedenkelijker komt echter het hoofdgeld voor van vijf gulden, welke de erfpachter elk jaar heeft te betalen voor elken werkbaren man, inlander of vreemden oosterling, die in zijn dienst is en op den te ontginnen grond woont. Hierdoor wordt wel is waar voorkomen de verwarring, welke het gevolg zou zijn geweest van de bepaling van art. 14 van het besluit van 20 juli 1870, waarbij de werklieden van den erfpachter tevens heeredienstplichtig aan het gouvernement werden verklaard. Het zal niet mogelijk wezen, dat ieder oogenblik de erfpachter zich genoopt zou kunnen zien om zijn werkzaamheden te staken, omdat zijn werklieden voor het verrichten van heerediensten worden opgeroepen. Maar de belasting is toch niets meer dan een afkeurenswaardige transactie met het fiscaal beginsel, waarop de evengemelde bepaling berust en dat, met de tegenwoordige algemeen aangenomen beginselen van bestuur in strijd, door geen redelijke gronden te rechtvaardigen is. Volgens de leer van de Indische regeering, rust de verplichting tot heeredienst op den inlander, die in het grondbezit rechtstreeks tegenover het gouvernement deelt. Bij gevolg geldt de verplichting niet voor inlanders die zich op gronden van erfpachters vestigen en die er niet kunnen verblijven zonder bijzondere overeenkomsten aan te gaan met de erfpachters. Hen aan die verplichting toch te houden is louter een daad van bon plaisir en even onrechtvaardig als het zou wezen de ambachtslieden, dienstboden en andere inlanders in hoofdsteden te rekwireeren voor gedwongen arbeid op den openbaren weg, hoezeer zij aan het landbezit part nog deel hebben. Bestaat alzoo niet het recht om heerediensten te eischen van arbeiders, die tegenover het gouvernement geen deel hebben aan het grond-

bezit, dan kan er ook geen sprake zijn van het afkoopen of van het equivaleeren in geld van diensten, die de menschen niet verplicht zijn, volgens de eigen leer der regeering, te verrichten, en, het moet wel als het toppunt van blinde fiscaliteit beschouwd worden, dat men den ontginner van woeste gronden op contributie stelt voor zijn werklieden, die tegen alle reden en recht in, dienstplichtig worden gehouden, maar dit inderdaad niet zijn.

Aan de vestiging van zwervende inlanders op te ontginnen gronden zal voorzeker de hoofdelijke belasting alles behalve bevorderlijk zijn. De ondernemer, die anders misschien wel geneigd zou wezen zoo veel mogelijk van die zwervers tot zich te trekken en zich te vreden te stellen met een minimum van arbeid, in de hoop op meer vlijt in de toekomst, moet nu uit den aard der zaak trachten het met zoo weinig mogelijk te doen. Zijn be lang brengt mede met een klein getal uitstekende arbeiders te werken en de sukkels van zijn onderneming te verdrijven.

Alleen in het Indisch Genootschap is het hoofdgeld door enkele sprekers, de heeren Bachiene, Tydeman en Henny, in bescherming genomen tegenover de aanvallen, welke het ook daar had te verduren. Die sprekers beweerden, dat het niet anders was dan afkoop van een belasting, die de Javaan zou moeten kwijten; maar bleven in gebreke het bewijs te leveren, dat men werkelijk hier te doen heeft met belastingschuldigen; en het kostte hun tegenstanders geen moeite te bewijzen, dat aangezien, volgens de door het gouvernement zelf beleden leer, de van het grondbezit uitgesloten arbeiders de belasting in arbeid (heeredienst) niet verschuldigd zijn, er ook geen sprake mocht wezen van afkoop van die belasting.

Een curieus argument werd daarbij door den heer Henny gebezigd. Men kon er zeker van zijn, zeide hij, dat verschillende personen in de dessa zich zullen aangeven als in dienst te zijn van industrieelen, alleen om voor *f* 5 vrij te komen van de heerediensten; zelfs vreesde de heer Henny, dat de industrieelen op die wijze nog een winstje zullen maken door van hen die ze op die wijze toelaten *f* 10 te vorderen en daarvan slechts aan het gouvernement *f* 5 te betalen.

Wanneer het hoofdgeld werkelijk tot dergelijke knoeierijen aanleiding mocht geven, dan zou het alleen daarom reeds behooren afgekeurd te worden. Maar het voorspelde gekonkel met heerediensten en afkoopsom zal werkelijk niet zoo gemakkelijk

gaan als 't in het Indisch Genootschap werd voorgesteld. Immers, de verordening spreekt van inlanders die niet alleen in dienst van den erfpachter, maar tevens op diens gronden gevestigd zijn. Het zal daarom de dessa-lieden, die in de nabijheid der erfpachtgronden, doch niet op die gronden gevestigd zijn, niet baten of zij al beweren in dienst van den erfpachter te zijn en deze 5 gulden aanbieden om hen vrij te koopen, als dessa bewoners zullen zij toch gehouden zijn heerediensten te verrichten. Alleen voor inlanders op erfpachtgronden gevestigd geldt de bepaling, dat, mits 5 gulden per hoofd en per jaar betaald wordt, zij niet voor heerediensten uitgeroepen worden. Eigenlijk is de bepaling imperatief. Zij zullen geen heeredienst doen en zal voor elk hunner 5 gulden door den erfpachter betaald worden.

Van dit punt mogen wij niet afstappen zonder te wijzen op een moeielijkheid, welke zich stellig in de praktijk zal voordoen. De meeste, zoo niet alle kultuurondernemingen hebben het geheele jaar door geen behoefte aan hetzelfde getal arbeiders. Een koffie-onderneming zal, bij voorbeeld, een honderdtal vaste arbeiders op den duur kunnen bezig houden; de ondernemer tracht daarom een dertig- of veertigtal gezinnen te overreden om zich op zijn erfpachtgronden te vestigen. Daarmede ontgint hij, plant hij koffieboomen en verzorgt hij de aanplantingen. Eindelijk dragen de plantsoenen vruchten en nu is hij verplicht van heinde en verre plukkers aan te werven, wil hij eindelijk eenig voordeel genieten uit de opbrengst van zijn land. Zal hij dan voor elken plukker, voor diegeen, die een dag zoowel als een week of gedurende den geheelen oogst op zijn onderneming werkt, 5 gulden moeten betalen? Indien de ultra-redelooze geest van fiscaliteit steeds bovendrijft zal waarschijnlijk het antwoord bevestigend luiden. Wel is waar, gewaagt de verordening slechts van inlanders die op de erfpachtgronden gevestigd zijn en zou het logisch schijnen van de hulpplukkers geen hoofdgeld te vergen; maar zekerheid bestaat daartoe geenszins, wanneer in de verordening zelve het treurige voorbeeld wordt gesteld de erfpachters te dwingen een belasting voor hun arbeiders af te koopen, die deze arbeiders eigenlijk niet verschuldigd zijn. Wordt voor de tijdelijke arbeiders geen hoofdgeld gevraagd, dan, voorzeker, zal de vestiging van zwervers bitter weinig aanmoediging vinden bij de erfpachters en moeten zij in hun belang er op uit wezen het zoo te schikken, dat er zoo weinig mogelijk gezinnen zich

op de erfpachtgronden vestigen en zoo veel mogelijk arbeiders in den zwervenden staat blijven verkeeren.

Wat men ook gelieve ter vergoelijking van de agrarische verordeningen aan te voeren, het rechtmatige verwijt van de Bataviasche kamer van koophandel „dat wanneer men het particulier „nijverheids-element ook al schoorvoetend toelaat, men terstond „er op uit is het aan den fiscus ten prooi te geven," kunnen die verordeningen niet ontgaan. Maar ook de andere stelling der kamer, „dat men nog altijd in het particulier nijverheids-element „een onwelkomen indringer ziet, die zooveel mogelijk aan ban„den moet worden gelegd," is volkomen gerechtvaardigd, met het oog op de agrarische verordeningen. Immers, van de uitgifte in erfpacht zijn uitgesloten, natuurlijk, gronden, waarop anderen recht hebben, indien zij ongenegen zijn zich van hun recht te ontdoen; gronden, naar de inzettingen der inlanders, als gewijde beschouwd; gronden, voor openbare markten afgezonderd of voor de openbare dienst bestemd; djati- en andere houtbosschen, de laatste voor zoover zij onder geregeld beheer zijn gebracht.

De uitsluiting gaat reeds te ver, wanneer, gelijk mede geschiedt, daaronder ook onvoorwaardelijk alle gouvernements-koffietuinen begrepen worden. Het is toch bekend en door de koffieenquête ten overvloede officieel geconstateerd, dat er op Java een zeker aantal tuinen zijn, op groote afstanden van de woningen der koffieplanters aangelegd, voor de bevolking veeleer nadeelig dan voordeelig en waarbij het gouvernement evenzeer slechts onbeduidende winst maakt. Er zijn er die niet eens de kosten goed maken, welke daaraan worden besteed. Uitgeleefde tuinen, die de moeite van den pluk nauwelijks loonen, en, om reproductief te worden, uitgaven vereischen, welke het gouvernement daaraan niet kan besteden, worden mede aangetroffen. Wel verre van die tuinen van de uitgifte in erfpacht uit te sluiten, zou het gouvernement én in het belang der bevolking én in dat zijner eigen schatkist, ze bij voorkeur aan de meestbiedende particulieren behooren af te staan. Doch verblind door de grove winst, die op den koffiehandel in 't algemeen wordt gemaakt, geeft men zich niet de moeite in 't bijzonder na te gaan waar lokaal de koffiekultuur de planters drukt en schaadt en zelfs de schatkist teleurstelt. Omdat op iederen picol koffie 30 gulden wordt verdiend, moet overal op Java, maar koffie worden geplant en geplukt voor de regeering, om het even of het met

de eischen eener goede kultuur overeenkomt of niet. Hier moet men vooral trachten, den onwelkomen indringer, het particulier nijverheids element, te weren en zorgen, dat niemand anders dan het gouvernement van het meest winstgevende product van Java's bodem iets verdiene.

Niet alleen zijn dan ook alle gouvernements-koffietuinen, slechte zoowel als goede, de bezwaarlijk te exploiteeren zoowel als die welke de kultuurplichtige bevolking niet te veel inspanning kosten, van de erfpacht uitgesloten; maar het opperbestuur (niet eens de gouverneur-generaal) heeft zich voorbehouden de streken aan te wijzen, waar de woeste domein-gronden beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffiekultuur, terwijl de gouverneur-generaal buitendien bevoegd is om aan erfpachters, die in de nabijheid van gouvernements-koffietuinen, woeste gronden willen ontginnen, de kultuur van koffie te verbieden.

In plaats van vooruit, zijn wij in dit opzicht aanzienlijk achteruit gegaan. In het regeerings-reglement van 1854 wordt gewaagd van het zooveel doenlijk in stand houden der op hoog gezag ingevoerde kultures; de agrarische verordening van 16 april 1872 spreekt van uitbreiding. Het regeerings-reglement beveelt opheffing van bezwaren, die bevonden worden ten aanzien van die kultures te bestaan; de agrarische verordening ignoreert eenvoudig de door het officieel onderzoek aan het licht gebrachte bezwaren. Het regeerings-reglement draagt aan het bestuur op de zorg om een toestand van vrijwillige overeenkomsten voor te bereiden, waarbij zijn tusschenkomst kan worden ontbeerd; en de agrarische verordening verdrijft eenvoudig den particulieren ondernemingsgeest van het terein, 't welk het gouvernement meer dan ooit voor zijn dwangkultuur en zijn monopolie wenscht te confisqueren.

Wel mochten de sprekers in het Indisch Genootschap betoogen, dat op dit punt de verordening in volslagen strijd met de wet is! Waar zoo velen bereid zijn zich als medeplichtigen van wetschennis op te werpen, blijft de zegepraal, niet aan de wet, maar aan de afdwalingen der hebzucht. Ter wille van de uitbreiding der gouvernements-koffiekultuur wordt het particuliere nijverheids-element geweerd uit de wildernissen, waar, volgens den voorsteller der agrarische wet, men dat element bij voorkeur wenschte te laten koloniseren met zwervende inlanders. De re-

geering, die zelve in koffie doet, gehoorzaamt aan het begrip van den bekrompen kruidenier die, waar hij slechts kan, alle mededinging tracht te verijdelen en aan anderen niet eens gunt, dat zij een eerlijk stuk brood verdienen met dezelfde waar die hij uitstalt. In stede van bedacht te zijn op uitbreiding van het veld der ontginningen, denkt zij er slechts aan het zoo veel mogelijk te beperken en op dit zoo angstvallig beperkte terrein, legt zij de ontginners onder zulke verscheidenheid van lasten, dat er van ontginningen op groote schaal wel niets noemenswaardig zal komen en de jongste agrarische verordeningen een voorbeeld te meer zullen zijn hoe men op het papier een hoogst belangrijk onderwerp regelt, om, in weerwil van de lessen der ondervinding, de zaak waarop het aankomt, praktisch voor een reeks van jaren te bederven.

De Nederlandsche staathuishoudkundigen over Indo-Europeesche rijken en koloniën.

HANDBOEK VAN PRAKTISCHE STAATHUISHOUDKUNDE, door Mr. S. Vissering, hoogleeraar te Leiden. Derde, herziene druk. Eerste deel. Amsterdam, P. N. van Kampen, 1872.

Sedert de bijdragen van Gijsbert Karel van Hogendorp, is de koloniale économie politique in Nederland veeleer achteruit- dan vooruitgegaan. De oude staatsman beleed omtrent kolonien en overzeesche bezittingen, zooals men in zijn tijd alle transoceanische staten noemde, die voor hun beheer afhankelijk zijn van regeeringen in Europa, de leer van het meest vrije verkeer. De nog versche herinneringen van het wanbeheer en den val der voormalige Oost-Indische Compagnie hadden hem waarschijnlijk versterkt in de meening, dat monopolien en kunstmatige stelsels, noodlottig voor de volken aan wien zij worden opgelegd, bij slot van rekening evenzeer tot verderf leiden van degenen die er mede hun voordeel meenen te doen en daarin hun heil zoeken. Voor van Hogendorp was het uitgemaakt, dat economische waarheden, aan gene zoowel als aan deze zijde van de evenachtslijn, in tropische en intertropische gewesten zoowel als in koude wereldstreken, waarheden blijven; dat de wetten, die de productie en de consumtie beheerschen, algemeene wetten zijn; dat zij nergens straffeloos geschonden kunnen worden en dat, daar, waar ook zij miskend worden of daarvan afgeweken wordt, men niets beter kan doen dan zoo spoedig mogelijk tot de trouwe naleving terug te keeren.

Voor de opvolgers van Hogendorp is de staathuishoudkunde

in 't algemeen een geliefkoosd studievak gebleven. Op zijn voetspoor, hebben zij de geschriften van de vermaarde economisten van het buitenland meer en meer in Nederland gepopulariseerd en, hetgeen een nog verdienstelijker werk mag genoemd worden, de toepassing der economische wetten in de Nederlandsche huishouding opmerkelijk bevorderd. Hun invloed in dit opzicht is zeer belangrijk geweest. Hij heeft zijn merk geprent in een aantal maatregelen, welke door den Nederlandschen wetgever zijn genomen en ons land rang heeft doen nemen onder degenen, waar den arbeid, de landbouw, de nijverheid en den handel het meest onbelemmerd verkeer zijn verzekerd.

Omtrent de toepassing der economische wetten in Indie vergenoegden onze staathuishoudkundigen zich met een minder beslissende rol. Het kultuur- en consignatie-stelsel, de Indische baten, die geacht werden daaruit te vloeien, deden hen, zoo niet wankelen, althans transigeeren met feiten, die lijnrecht indruischen met de wetten, die zij in 't algemeen voor de ware houden. Sommigen zijn zoo ver gegaan de staathuishoudkunde een wetenschap te noemen, die alleen voor het Westen geschikt, niet met Oostersche toestanden te verzoenen zou wezen. Anderen houden er het economisch geloof op na dat ook de Indische volken van alle dwang- en monopoliestelsels zullen verlost worden, maar eerst in een nog ver verwijderd verschiet, over eenige eeuwen, nadat reeksen van geslachten onder die stelsels hun graf hebben gedolven. Uitgenomen enkele helderziende hoofden, zooals Pierson en de Bruyn Kops, volgen zij meestal de methode om de gekunstelde wijze van productie, die thans nog op Java wordt gevolgd, in beginsel te veroordeelen, maar in de praktijk te vergoelijken. Voor dit geval geven zij uitzonderingen ten beste en maken zij van de staathuishoudkunde, in plaats van een wetenschap, die zich bepaalt tot het aangeven der wetten van de productie, van vraag en aanbod, van kapitaal en arbeid, — een elastieke staatskunst bestemd om regeeringen te rechtvaardigen, die veroordeelde toestanden ontzien en laten voortduren, een kunst die volstrekt geen é c o n o m i e p o l i t i q u e mag heeten omdat zij geen strikte regels, maar bloote expedienten aangeeft [1]).

---

[1]) „De staathuishoudkunde toont den grondslag aan waarop, uit den aard der maatschappij, volgens recht en billijkheid moet gebouwd worden, zij toont de richting in welke de staatkunde moet handelen, en wijst op het

In dien stand der economische wetenschap in Nederland, is het niet onbelangrijk over koloniale staathuishoudkunde te hooren een der meest geroemde hoogleeraren van de Leidsche hoogeschool, een man te recht geacht door de waardige vrijmoedigheid, waarmede hij bij elke passende gelegenheid voor zijn overtuiging uitkomt: den heer Vissering. In zijn, ten derde male reeds herdrukte en herziene „Handboek", wijdt hij een geheel hoofdstuk aan de „koloniën". Onder deze algemeene benaming worden door hem begrepen alle vestigingen en nederzettingen, welke de beschaafde volken in ver afgelegene gewesten door eerste bezetting, verovering of op andere wijze gesticht en verkregen hebben. Verder onderscheidt hij deze kolonien in volkplantingen, landbouw-kolonien, plantaadjen, nederzettingen tot mijnontginning, handelsvestigingen, versterkte posten en strafinrichtingen.

Al aanstonds vallen op die verdeeling, naar de aanleiding welke aanvankelijk tot het vestigen eener kolonie leidt of naar het een of ander beperkt doel dat men in 't bijzonder op 't oog heeft, aanmerkingen te maken. Merkwaardig voor de geschiedenis, is het uit een economisch oogpunt onverschillig met welk bepaald doel een kolonie is verrezen. Om het even of overbevolking in het eene land, de kolonisten naar het andere land drijft, of met het beste dan wel met het slechtste deel eener bevolking wordt gekoloniseerd, of de kolonisten hun hulpbronnen zoeken op of onder den bodem, of mijnbouw, landbouw, nijverheid, dan wel handel de voornaamste tak van bedrijvigheid uitmaakt, eigenlijke kolonien behouden desniettemin haar algemeen generiek karakter, en, naar mate zij zich consolideren, ontwikkelen zich er nagenoeg dezelfde toestanden. In 't bijzonder, is 't buitendien moeielijk eenig verschil op te merken tusschen volkplantingen en landbouw-kolonien. Immers volkplanting is niets anders dan de oud-Hollandsche uitdrukking voor het later aan de Fransche taal ontleende colonie. Volkplanting en landbouwkolonie is dus eenvoudig een pléonasme. Plantaadjen schijnt voor de

einddoel, werwaarts voortdurend moet gestreefd worden," zegt de heer de Bruyn Kops te recht (Beginselen van staathuishoudkunde, derde druk, eerste deel, blz. 251—252); „de kennis van het beginsel toont, dat hetgeen daarmede in strijd is, onmogelijk bestendig kan zijn; uit dit oogpunt beschouwe men onze wetenschap. Al ware haar eenig resultaat, die overtuiging te bevestigen, dan reeds gaf zij veel."

voormalige slavenkolonien een even onjuiste benaming als het bij voorbeeld uit de aanwezigheid van suiker-, tabaks- of koffieondernemingen op Java onjuist zou zijn dat eiland met die benaming te willen kenschetsen uit een koloniaal oogpunt [1]). Behalve dit zijn kolonien, waar de kolonisten plantages vestigden, stellig landbouw-kolonien. Tenzij men de kultuur van tropische producten niet rangschikke onder den landbouw, moeten de oude slavenmachten wel degelijk als landbouwers bij uitnemendheid geteld worden.

Hoezeer in minder juiste termen, erkent de heer Vissering zelf, dat niet zelden een kolonie of vestiging onderscheidene bestemmingen te gelijk heeft en dat zij van lieverlede van karakter verandert zóó bijvoorbeeld dat de handelsvestiging in plantaadje-kolonie overgaat, of dat uit de strafinrichting zich een landbouw-kolonie ontwikkelt terwijl deze op hare beurt volkplanting wordt (stelling 212, blz. 120). En te gelijkertijd noemt hij de oude strafkolonien van Australië als het opmerkelijkste voorbeeld van een dusdanige transformatie. Zij staven nog veel meer het begrip, dat, welk ook de aanleiding of het aanvankelijk doel mag geweest zijn van een koloniale vestiging, zoo zij bestemd is te slagen, haar karakter niet meer valt onder de verschillende onderscheidingen welke de heer Vissering daarvan maakt. Toen de stroom der landverhuizing zich naar Australië wendde, vestigden zich daar personen met al de doeleinden en verwachtingen die overal de drijfveren der menschen uitmaken. Er kwamen lieden voor den extensieven en den intensieven landbouw, voor den mijnbouw, voor de beoefening van allerlei industrieele bedrijven, voor den handel en zelfs ontbrak het niet aan avonturiers en parasieten, die 't er op toeleggen om op de bedrijvigheid van anderen hun gemakkelijk deel buit te maken. De oude strafkolonien ontwikkelden zich toen niet tot landbouwkolonien of volkplantingen, want dat waren ze reeds feitelijk; maar tot volmaakt geslaagde kolonien, in staat om volledig in alle behoeften van beschaafde gewesten te voorzien, in zelfstandige naar het beeld van het moederland gevormde staten, door nau-

---

[1]) Bij de stelling 207, bl. 118, rangschikt de heer Vissering werkelijk onder de plantaadjen, Java, de Molukken en de Philippijnen met de West-Indische eilanden, Suriname, Demerary, Berbice, Essequebo, Fransch Guyana, Mauritius en Bourbon. Java een strafwerkplaats even als de oude slaven-kolonien!

welijks merkbare banden daaraan verbonden en die rijp zijn geworden voor een geheel onafhankelijke toekomst.

Vóór de opkomst en den bloei der Australische kolonien, deden het grootste gedeelte van Engelsch en schier geheel Spaansch-Amerika de algemeene richting kennen, waarin zich kolonien bewegen en het algemeen kenmerk waardoor zij zich onderscheiden. Een krachtige, duurzaam gevoedde immigratie van moedige, stoute individuen, die in het vaderland hunner keus de zeden, gewoonten, gebruiken, de godsdienst van hun moederland overbrengen, door niets in hun ondernemingsgeest worden gebreideld en eindelijk, de voogdij van de regeering in Europa moede, het juk afwerpen en zich tot zelfstandige, onafhankelijke staten verheffen. Ook den heer Vissering is het niet ontsnapt, dat dit de hoogste phase der ontwikkeling is, welke een kolonie kan bereiken en eigenlijk behoort als haar waar doel beschouwd te worden. Zeer te recht zegt hij (stelling 213, bl. 121): „Het begrip kolonie onderstelt eene afhankelijkheid van het moederland. Doch het is natuurlijk, dat de band tusschen beiden losser wordt, naarmate de kolonie in zelfstandige kracht aanwint. „Zoo groeien uit de kolonien langzamerhand onafhankelijke Staten op." En laat hij er niet minder snedig op volgen (stelling 242, „blz. 135): „Het is raadzaam, eigenlijk gezegde kolonien geleidelijk op te voeden tot de bestemming, die zij van zelve, -ook „tegen wil en dank van het moederland, trachten te bereiken, „namelijk die van zelfstandige staten. Op die wijze lost de band „van heerschappij en onderwerping tusschen moederland en kolonie zich tot beider voordeel op in een anderen, hechteren „band van wederzijdsch belang en wederkeerige welwillendheid, „door stamverwantschap versterkt."

Niet het begrip om aan enkele gezinnen, die het te benauwd op hun geboortegrond hebben, een heenkomen te bezorgen, noch om ergens een goud- of zilvermijn te ontginnen of om met behulp van slavenarbeiders den bodem te omwoelen, noch zelfs de behoefte om misdadigers te loozen, kan thans nog vooropgesteld worden als het doel der kolonisatie. Waar men een dezer beperkte begrippen heeft vastgehouden, kwijnen de oude kolonien en hoe men tracht ze met aanhoudende offers in geld en arbeiders op te beuren, blijven ze met totalen ondergang bedreigd. Verkieslijker zou het wezen te zeggen, dat welke onmiddelijke of middelijke aanleiding er ook heeft bestaan voor het vestigen

eener kolonie, het in het belang van het moederland en van de vestiging is, de middelen te bezigen welke haar een zelfstandig bestaan kunnen verzekeren.

Is de door den heer Vissering gemaakte verdeeling der kolonien in soorten hoofdzakelijk onjuist en overbodig, daaronder kunnen tevens bezwaarlijk gerangschikt worden handelsvestigingen en versterkte posten. De logies op de vaste kust van Indië, in Siam en tot in Perzië van de voormalige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie zijn onmogelijk te beschouwen als kolonien. Zij hadden geen ander karakter dan dat van handelskantoren; zij waren evenmin kolonien als bijvoorbeeld de factorij der tegenwoordige Handelmaatschappij te Batavia een kolonie is. Zoo kan thans alleen in overdrachtelijken zin van de vestiging der Europeesche en Amerikaansche kooplieden te Yokohama in Japan gezegd worden dat het een kolonie is, even als men gewaagt van de Engelsche kolonie, die zich te Boulogne-sur-mer in Frankrijk heeft gevestigd. Waar 't slechts te doen is om handels-agentschappen er op na te houden, vallen die handelsvestigingen blijkbaar uit de rubriek der kolonien en behooren zij tot de beschrijving van de verschillende soorten van handels-ondernemingen. Zoomede valt 't moeielijk versterkte posten gelijk Gibraltar, Aden, de Falklands-eilanden als kolonien te beschouwen. Zij waren het nooit en zullen 't wel nooit worden.

Wat hiervan zij, men beschouwe de klassificatie der kolonien als een overtollige uitstalling dan wel als een noodzakelijke verdeeling, ongaarne bespeurt men, dat de heer Vissering tevens niet onderscheidt, daar waar hij ter dege moest onderscheiden. Er bestaat namelijk een hemelsbreed verschil tusschen kolonien gesticht in landen, waar de kolonisten of geen inheemsche bevolking aantroffen of slechts te doen hadden met wilde volkstammen, die ten gevolge der kolonisatie verdwijnen, — en nederzettingen te midden van reeds ontwikkelde en beschaafde volken, over welke Europeanen de heerschappij hebben weten te verwerven. Mexico, Peru, de Philippijnen voor de Spanjaarden, de Indische Archipel voor de Nederlanders, het vaste land van Indië voor de Engelschen waren en zijn iets anders, iets meer dan eenvoudige kolonien. Geen der rubrieken, onder welke de heer Vissering de kolonien rangschikt, drukt het ware karakter van die landen uit. Ook de benaming van bezitting of bezittingen is onvolledig. Het zijn rijken, rijken sui generis, maar

positief rijken. Dit is zóó waar, dat het gewone spraakgebruik in dit opzicht de beoefenaars der wetenschap vooruit is en men steeds hoort gewagen van Britsch- en van Nederlandsch-Indië, zonder dat iemand er aan denkt deze benamingen als onduidelijk en verkeerd te bestrijden. In werkelijkheid bestaan, behalve de eigenlijke kolonien, Indo-Europeesche rijken; zij kunnen, zij mogen niet met kolonien in éénen adem genoemd worden en bij beschouwingen van economischen zoowel als van staatkundigen aard, dient op dit verschil gelet te worden, wil men zich hoeden voor zonderlinge verwarringen.

Wij wagen de onderstelling, dat, zoo de heer Vissering het verschil van Indo-Europeesche rijken en kolonien had in 't oog gehouden, hij zich waarschijnlijk zou gewacht hebben op de toepasselijkheid der algemeene beginselen van staathuishoudkunde in Indische landen zoowel als in eigenlijke kolonien, uitzonderingen, ontleend aan de verschillende bestanddeelen der bevolking, te maken. Hier treft men weder de zuiver economische stelling voorop: „de natuurlijke wetten der maatschappelijke ordening „gelden noodzakelijk in elken maatschappelijken kring, en hare „overtreding wordt overal met dezelfde gevolgen geboet." Verder wordt, overeenkomstig de lessen der ervaring, geleerd: „De „heerschappij over koloniën of het uitsluitend genot van hare „voordeelen aan eene machtige handelsvereeniging op te dragen — „gelijk in vroegere tijden algemeen geschiedde — is niet meer „raadzaam. Zoowel die heerschappij als dit monopolie is de bron „van velerlei verderfelijke misbruiken..... Het voornaamste be„zwaar is voorzeker dit, dat de handelsvereeniging, welke tegelijk „souvereiniteitsrechten uitoefent, al te ligt geneigd is de plichten, „die de souverein jegens zijn onderdanen heeft, te verzaken en „zelfs van haar gezag misbruik te maken, om maar groote win„sten met haren handel te maken en den aandeelhouders groote „uitdeelingen te bezorgen. Evenzoo is het minder raadzaam, dat „de regeering zelve voor rekening van de schatkist ondernemin„gen van landbouw, fabrieknijverheid of handel in de kolonie „drijve. En wel om deze redenen: *a.* de vermenging van het „politiek gezag met nijverheidsondernemingen doet afbreuk aan „de waardigheid en de zedelijke kracht van het bestuur; *b.* het „bestuur, dat tevens ondernemer van nijverheid is, geraakt ligt „in verzoeking om van zijne macht misbruik te maken tot on„derdrukking van alle mededingende bijzondere nijverheid; *c.* de

„aandacht van het bestuur blijft te uitsluitend op enkele groote „takken der voortbrenging gevestigd, met verwaarloozing van den „veelsoortigen rijkdom eener milde natuur, welken alleen de „vrije en veelzijdig vertakte bijzondere nijverheid weet op te „sporen en ten meesten nutte aan te wenden; *d.* het bestuur „kan zijne ondernemingen van nijverheid niet drijven dan door „ambtenaren, die geen persoonlijk belang hebben bij het wel- „slagen der onderneming; *e.* en wanneer aan deze ambtenaren „zulk een prikkel des eigenbelangs gegeven wordt, door hun een „evenredig aandeel in de winsten toe te leggen, komen zij ligt „in verleiding om enkel het meest oogenblikkelijke voordeel te „bejagen, zij het ook met gevaar voor de duurzame belangen „der onderneming of zelfs der kolonie..... Koloniën, waar eene „talrijke inlandsche bevolking aan het Europeesch gezag onder- „worpen is (hier bepaaldelijk Indo-Europeesche rijken) worden „het best dus bestuurd, dat de inboorling gevoele, dat de Eu- „ropeesche heerschappij weldadig werkt tot vermeerdering zijner „welvaart. Daartoe kan vooral krachtig medewerken eene ver- „eeniging en zamensmelting der belangen van den inboorling „met die van den Europeeschen kolonist, zoo, dat de een, ter- „wijl hij zijn eigen voordeel behartigt, onwillekeurig ook het „belang des anderen bevordert. Om deze reden is vrije arbeid „tegen evenredig, billijk loon verkieslijk boven afgedwongen „diensten." (Stellingen 226, 234, 235, 236, 237 en 238, blz. 127 en 131—133.)

Voortreffelijk! Geheel de leer dergenen, die, op grond der staathuishoudkundige waarheden, sints jaar en dag de integrale hervorming van het kultuur- en monopolistelsel in Indië aanbevelen, den dwang-arbeid in al zijn vormen bestrijden en aandringen op de vrije en onbelemmerde werkzaamheid van inlanders zoowel als van Europeanen. Toch kan de tegenpartij bij den heer Vissering genoegzame wapens vinden om diezelfde economische waarheden te lochenen, althans onbepaald ontrouw te blijven. Immers, hij doceert tegelijkertijd: „Ten gevolge van „den eigenaardigen en veelal nog gebrekkigen maatschappelijken „toestand, waarin gewoonlijk de koloniën verkeeren, zijn er „bijzondere regelen van staathuishoudkunde te stel- „len, die op zulken toestand betrekking hebben, maar in de „Europeesche maatschappij nauwelijks eenige toepassing zouden „kunnen vinden (stelling 233);" en, even te voren: „vele koloniën

„verkeeren in zulk eenen eigenaardigen, haast tegennatuurlijken „toestand, dat het onraadzaam en zelfs onmogelijk zoude zijn, „zulke regelen van staathuishoudkunde, die voor eene gevestigde „en zeer ontwikkelde maatschappij gelden, aldaar onvoorwaar-„delijk toe te passen (stelling 228)."

Blijkbaar dobbert de kundige hoogleeraar tusschen twee verschillende oorzaken van die tegennatuurlijke toestanden. Niemand zal hem te recht kunnen tegenspreken, wanneer hij daarvoor opgeeft den oorsprong zelf der Europeesche vestiging, de gewelddadige overheersching, die zich evenmin ontzag in de personen der inlanders de wetten der staathuishoudkunde als de eeuwige wetten der rechtvaardigheid te schenden, en de moeite die het inheeft om overheerschers, aan een endemisch euvel verslaafd, te bewegen den weg tot inkeer in te slaan. Niet oneigenaardig vraagt de heer Vissering: „Wordt niet het onmisbare batig „slot tegengeworpen, telkenmale wanneer iemand op hervor-„mingen in de Indische staathuishouding aandringt?" en geeft hij in edele en welsprekende taal dit antwoordt: „Nogtans, de „opmerking mag hier niet achtergehouden worden: noch onrecht, „noch geweld, noch willekeurige verkrachting van de natuurlijke „ordening der maatschappij, noch de vooroordeelen eener onbe-„schaafde volksmenigte, noch de gehechtheid aan eeuwenheugende „misbruiken mogen gelden tegen de waarheid. Zij het met „beleid en geduld, zij het zonder overhaasting of roekelooze „stelselzucht — maar de Indische maatschappij moet tot haar „natuurlijk leven worden opgevoed, of zij zal verloren gaan." Minder kan men met den heer Vissering instemmen, dat zuivere staathuishoudkundige regels, bij voorbeeld op Java niet van toepassing zouden zijn wegens „de vreemsoortige bestanddeelen der „bevolking, met allerlei verschil van ras, godsdienst, zeden, ken-„nis, beschaving en onderlinge betrekkingen;" omdat men veel zou moeten toegeven aan de vooroordeelen van die „zoo ge-„mengde bevolking;" en men, tegen beter weten aan, de godsdienstbegrippen en de aloude gebruiken der Javanen (adat) zorgvuldig behoort te ontzien (blz. 129).

Noch de aloude gebruiken, noch de godsdienstbegrippen der Javanen hebben in de verste verte iets te maken met de gedwongen kultuur- en heerediensten, met de verplichte leveringen en monopoliën, die hen door het overheerschende bestuur worden opgelegd. De heer Vissering zal vruchteloos zoeken naar een

aloud gebruik of een godsdienstbegrip bij de Javanen, dat op iets wijst dat naar het anti-economisch stelsel gelijkt waaronder zij steeds zuchten. Lang voor onze vestiging in den Archipel, hadden zij de weldaden van het vrije verkeer leeren waardeeren [1]. Waren zij, en in 't algemeen de inboorlingen van Indië meer uitsluitend geweest, zij zouden de kooplieden uit het Westen meer gewantrouwd hebben en zich niet zoo gemakkelijk in de strikken, die hen gespannen werden, hebben laten vangen.

---

[1]) Het schijnt niet overbodig hier te herinneren aan het gevoelen van Muntinghe ten aanzien van de primitieve bedrijvigheid in Indië. „Bij de eerste komst der Nederlanders in deze gewesten", schrijft hij „bezaten zij nog geen duim breed gronds op Java; zij hadden geen macht om eenige verplichte leverantie te vorderen. Zij voeren echter op de Indiën in den jare 1595, met twaalf schepen; in den jare 1600 met acht en in den jare 1601 met zeventien schepen; — behalve die welke, terug gekomen, weder afgezonden werden, en geen van deze schepen, of althans zeer weinige onder dezelve, die niet met volle en rijke ladingen wederom te huis keerden. Deze ladingen waren derhalve alleen de vrucht van den vrijen arbeid, van de nijverheid en van den handelsgeest der Javanen en van de overige Aziatische volken. De Hollanders werden bij deze volken wel gezien en wel ontvangen, voornamelijk omdat zij aanboden, hen van het juk der Portugezen te bevrijden, en voorgaven eenen vrijen en openen handel met hen te willen drijven.

„En welke vruchten van nijverheid en vlijt men van den Javaan, onder genot van eenen vrijen handel en vertier van zijne goederen mag verwachten, getuige verder de gansche toestand van dit eiland, en van onze overige bezittingen te dier tijd.

„Om niet te spreken van Bantam, 't welk onder de voorname handelsplaatsen van het Oosten mocht geteld worden, waren Japara, Joana, Toeban, Grissee, Soerabaja, Arosbaja alle bloeiende handelsplaatsen. Schepen uit alle deelen van Indië en China vloeiden er te zamen. De gansche kust van Java was een tooneel van handel en bedrijf. Japara alleen zond eenmaal 300 vaartuigen, waaronder tachtig van meer dan twee honderd lasten ieder, tegelijk in zee. Te Grissee, te Soerabaja en zelfs tot bij Ternate vond men dikwijls drie, vier en eenmaal zeven Chineesche jonken tegelijkertijd ter reede. De overheersching van Malakka, onder de regeering van Modjopait, en de invloed welke Java, onheugelijke tijden, gehad heeft op de kusten van Sumatra, Borneo en van schier alle de Oostersche eilanden, toont aan, voor welken trap van werkdadigheid de bevolking van Java vatbaar is, wanneer zij daartoe wordt opgeleid en opgevoerd." — Rapport aan Commissarissen-Generaal van 14 juli 1817, bij van Deventer, *Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel op Java*, eerste deel, blz. 288.

Free-traders in werkelijkheid, dachten zij de door hen vrijwillig geteelde voortbrengselen aan kooplieden van verre gewesten af te zetten en hunne handelsrelatien uit te breiden; maar zij werden in die verwachting bitter te leur gesteld. De vreemdelingen werden van lieverlede hunne meesters, zij verloren hun vrijheid van handelen en hen werd voortaan voorgeschreven wat en hoe zij moesten voortbrengen, hoe zij hadden te koopen en te verkoopen, hoe zij hadden te zwoegen, niet voor eigen geluk en welvaart, maar voor het fortuin van hunne overheerschers.

De toepassing van het contingenten-stelsel en der verplichte leveringen onder de Compagnie was verre van populair te zijn. De Javanen moesten er onder bukken; maar toen het, in 't begin dezer eeuw, werd opgeruimd en plaats maakte voor het landrente-stelsel, was er natuurlijk geen enkel inboorling die het met leedwezen zag verdwijnen. In driemaal vier-en-twintig uren kwam de hervorming tot stand langs de gansche kust van Java, niet onder het vergieten van stroomen bloeds, gelijk vele voormalige Compagnie's-dienaren voorspelden, maar onder de toejuiching der gemeente en onder de stille toeschouwing van alle inlandsche grooten en regenten [1]). De heer Vissering kan het verder niet onbekend zijn, dat in 1830 door van den Bosch op het landrente-stelsel het kultuur- en monopolistelsel weder geënt is, niet uit eerbied voor de godsdienstbegrippen en de aloude gebruiken der Javanen; maar met de uitsluitende preoccupatie om zoo spoedig mogelijk zoogenaamde „koloniale remises" aan Nederland over te maken en dat het later werd gehandhaafd en, voor zoo veel de koffiekultuur betreft, thans nog wordt in stand gehouden ter wille van de „batige sloten" die het aan het moederland afwerpt.

Blijkbaar is de heer Vissering zelf overtuigd, dat elke stap die in den jongsten tijd werd gedaan in de eenige ware economische richting, nooit is afgestuit op den onwil der Javanen en op hen althans de beschuldiging van vooroordeelen eener onbeschaafde volksmenigte niet mag toegepast worden, wanneer hij de bemoedigende opmerking maakt „dat elke wezenlijke verbe- „tering, in de laatste jaren aangebracht, hoe gewaagd zij ook „scheen, onmiddellijk hare eigene rechtvaardiging heeft medege-

[1]) Muntinghe, Ibidem, blz. 329.

„bracht. Denken wij slechts aan twee der meest besprokene. „Verbetering in de verhouding tusschen ondernemer en arbeider: „al meer en meer komen de bewijzen tot ons over, hoe gunstig „de vrije arbeid werkt; de afschaffing der heerediensten zal niet „alleen eene weldaad voor de verdrukte bevolking, maar ook „een uitgangspunt voor nieuwen en duurzamen bloei voor de „kolonie (Java) zijn. Verbetering in het belastingstelsel: de man, „die in 1852 de uitmergelende warong- en bazar-rechten „heeft durven opheffen, wordt door den dankbaren Javaan niet „herdacht, zonder dat deze eene zegensprake aan zijnen naam „verbindt (blz. 130)."

Laat 't ons dus openhartig bekennen, voor geen enkele economische hervorming in Indië wordt inderdaad van de inlandsche bevolking weerstand geducht. Er bestaat hoegenaamd geen vrees, dat de Javaan tegen de regeering zal opstaan indien zij hem verlost van de ongedwongen en onbeloonde diensten aan den openbaren weg en hem de vrijheid geeft om zijn koffie op de markt te verkoopen tegen 45 gulden de picol, in stede van hem te verplichten voor 13 gulden dat product aan de gouvernementspakhuizen af te zetten. Evenmin is men beducht, dat duizende koffieplanters het euvel zullen opnemen indien de regeering hen ontslaat van den dwang om op uren afstand van hun woningen koffietuinen aan te leggen en hen den tijd laat om in de nabijheid van hun gezin, van hun huis en erf meer voordeel met eigen nijverheid te behalen. Politieke evenmin als economische bezwaren bestaan in Indië in 't algemeen noch op Java in 't bijzonder om er de regels der staathuishoudkunde trouw en zuiver op te volgen. Tegenover de dwalingen, die in Nederland in dit opzicht nog gangbaar zijn, kan het voor den Staatsman een punt van beraad uitmaken in hoever hij die dwalingen, door onedele en heillooze drijfveren gevoed, heeft te ontzien. Doch des te meer, dunkt ons, moest de wetenschap, moesten hare uitnemendste vertegenwoordigers in ons midden er op prijs stellen de wetten der volks- en staatshuishouding streng te verkondigen en geen uitzonderingen er op toetelaten, die door niets, tenzij vooroordeelen, worden gerechtvaardigd. Ook, vooral voor Indië is 't zaak onvoorwaardelijk en onverbiddelijk de economische stelling te doen gelden, zoo helder door den heer Vissering geformuleerd (blz. 114): „dat de staat dan het nuttigst zijne kracht en zijn „invloed zal aanwenden, wanneer hij, eenerzijds binnen de perken

„van zijnen eigen natuurlijken werkkring, door goede wetten, „door een verlicht en voortvarend inwendig bestuur, en door „eene wakkere diplomatie, waar deze te pas komt, de nijverheid „bevordert en eenen krachtigen ondernemingsgeest bij het volk „levendig houdt, en anderzijds niet door verkeerde maatregelen, „door een slecht belastingstelsel of door onredelijken dwang de „vrije ontwikkeling der volksnijverheid belemmert."

Een belangrijk vraagstuk is dat der voor- en nadeelen verbonden aan het bezit van overzeesche rijken en koloniën. De heer Vissering resumeert het op keurige wijze. „De vestiging van koloniën over den ganschen aardbol," zegt hij blz. 124—126, „door de volken van het beschaafde Europa heeft onbetwistbaar groote voordeelen aan de maatschappij opgeleverd. Uitbreiding van beschaving, vermeerdering van kennis en wetenschap zijn er de onwaardeerbare vruchten van geweest. Onmetelijke schatten zijn daardoor uit den rijkdom der natuur voor de maatschappij verkregen; talrijke nieuwe behoeften hebben overvloedige voldoening gevonden; de maatschappelijke ruilingen zijn grenzeloos vermenigvuldigd; nieuwe bronnen van welvaart zijn geopend, die al milder en milder vloeien.

„Niet schooner kan dit uitgedrukt worden dan met de woorden des dichters:

> Euch, ihr Götter, gehört der Kaufmann. Güter zu suchen
> Geht er, doch an sein Schiff knüpfet das Gute sich an.
>
> SCHILLER.

„Ook voor die volken in het bijzonder, wier moed en ondernemingsgeest al die weldaden aan de maatschappij geschonken hebben, is daardoor eene ruime winst van welvaart en aanzien en invloed, als billijk loon, verworven.

„Nogtans leert de ervaring, dat het bezit van kolonien geen volstrekt onmisbare voorwaarde voor de macht van eenen staat of voor de welvaart eens volks en den bloei zijner nijverheid is.

„De geschiedenis leert daarentegen, dat juist dat bezit van kolonien zelf oorzaak van velerlei zedelijk kwaad en stoffelijk nadeel geweest is. Van deze nadeelen mogen als de opmerkelijkste genoemd worden: *a.* te sterke afleiding der krachten van het

moederland naar de koloniën; *b.* verspilling van krachten en rijkdommen, om zich in de vermeesterde bezittingen te handhaven en, zelfs tegen wil en dank, nieuwe veroveringen te maken, als noodlottige voorwaarde van het behoud der verworvene; *c.* afgunst, vijandschap en strijd tusschen de bezitters der kolonien onderling; *d.* valsche theorieën van staathuishoudkunde, die, om vermeend voordeel, de ware belangen des volks uit het oog doen verliezen; *e.* belemmering en verdrukking van de natuurlijke ontwikkeling der nijverheid, niet alleen in de kolonie, maar ook in het moederland zelf; *f.* eenzijdige ontwikkeling en overprikkeling van die nijverheid in enkele richtingen, die, op den duur niet vol te houden, tot misrekening en verliezen aanleiding geven; *g.* door de bevoorrechting van de voortbrengselen der koloniën op de markt van het moederland belemmering van het vertier en het verbruik van gelijksoortige voortbrengselen uit andere landen, die daarmede in concurrentie komen.

„Doch deze bezwaren, grootendeels ontstaande uit een gebrekkig inzicht van den aard der baten, die men van koloniën trektrekken kan, moeten meer en meer wijken voor den invloed eener gezonde staathuishoudkunde, die ook op het gebied der koloniale politiek veld wint, en de wezenlijke en duurzame voordeelen van het bezit van koloniën leert kennen en waardeeren."

Niets zóó waar dan deze stellingen en hare conclusie. Inderdaad, verdwijnen, onder de ingeving van gezonde en verlichte denkbeelden, van lieverlede de meeste der nadeelen verbonden aan het bezit van overzeesche rijken en koloniën. Het antagonisme tusschen de koloniserende en koloniale mogendheden heeft thans plaats gemaakt voor wederkeerige welwillende betrekkingen en, wanneer oorzaken voor conflicten aanwezig zijn, tracht men die door diplomatieke regelingen weg te nemen, in plaats van terstond naar het zwaard te grijpen. De schikkingen tusschen Engeland en Nederland tot stand gekomen met betrekking tot de kust van Guinea en van oostelijk Sumatra getuigen sprekend voor de wederkeerige goede gezindheid van de voornaamste koloniale staten en van de bij hun bestaande overtuiging, dat ieder op zijn eigen gebied reeds genoeg te doen heeft om niet de reeds zware taak nog te bemoeielijken met naijverige invallen op dat van zijn buurman. Ook de afgunst en nijd van niet koloniserende Staten wordt aanmerkelijk getemperd door het meer en meer veldwinnende vrijhandelstelsel der koloniale mogendheden,

waardoor de mededinging van iedereen wordt toegelaten en allen, naar mate van hun ondernemingsgeest, in de voordeelen van het wereldverkeer gelijkelijk kunnen deelen. Op het voorbeeld van Engeland, is thans Nederland evenzoo besloten alle bescherming van de Nederlandsche nijverheid in Indië en van de wereldproducten, daar vrijwillig geteeld, op de Nederlandsche markt vaarwel te zeggen en zoo het niet aan het koffiemonopolie hechtte meer dan 't intrinsiek waard is, wij zouden geen enkele valsche economische theorie meer huldigen, waardoor, om vermeend voordeel, de ware belangen des volks uit 't oog worden verloren.

De twee eerstgenoemde nadeelen zijn echter door geen menschelijke voorzorgen te verijdelen. Zij zijn duurzaam verbonden aan het bezit, niet van koloniën; maar van overzeesche rijken. De dwang, zelfs tegen wil en dank, tot nieuwe veroveringen om het eenmaal vermeesterd terrein te handhaven, spreekt schier uit elke bladzijde der geschiedenis van het Europeesch gezag in Indië. De annexatie-politiek mag zich wel eens te fel hebben doen gelden, op het vaste land echter meer dan in den Archipel; maar, indien men ons Indisch bestuur een verwijt mag maken dan is het veeleer 't verwijt, dat het te aarzelend zijn gezag deed gelden dan het verwijt vorsten en volken met onbesuisdheid aan zijn wetten te hebben onderworpen. Toch zag het zich gedrongen tot telkens nieuwe inlijvingen, en zoo de drang der omstandigheden het eindelijk nu ook weder zal voeren tot vernietiging van het zelfstandig bestuur van Atchin, zal het geschieden in weerwil van de voorheerschende zucht om ons gebied in den Archipel niet uit te breiden. De politiek om vorsten en volken de mate van zelfstandigheid te laten vereenigbaar met de eischen der opperheerschappij is een verstandige politiek zoowel in den Archipel als op het vaste land van Indië. Niet alleen verligt zij de taak van den overheerscher; maar zij kan de aanleiding worden tot eigenaardige, autonomische ontwikkeling van overheerschte volken. Die politiek is echter slechts dan bruikbaar wanneer inlandsche vorsten en volken er genoegen mede nemen. Wordt zij door hen verworpen, dan blijft den overheerscher niets anders overig dan zijn gezag rechtstreeks te doen gelden. *Vaincre ou périr* is de eerste voorwaarde van het gezag van Europeanen in overzeesche rijken.

Dat het bezit van die rijken mede het nadeel heeft de krachten

van het moederland af te leiden, valt evenmin te loochenen. Spanje, door den heer Vissering te recht genoemd, geeft daarvan een sprekend voorbeeld. Het verval van den eens zoo machtigen staat dagteekent van de vestiging van zijn al te uitgebreid gebied in Amerika. Dit was, wel is waar, gelijk de scherpzinnige hoogleeraar mede opmerkt, niet de éénige oorzaak van dat verval, maar werkte er toe mede, omdat, wie kracht en geest had, derwaarts toog om fortuin te maken of avonturen te zoeken. Evenwel, het hedendaagsche Engeland voert ons in dit opzicht tot minder mistroostende beschouwingen. Geen natie heeft tot in onzen tijd zoo krachtig met eigen vleesch en bloed gekoloniseerd dan de Engelschen, en toch kan men niet met grond beweren, dat het Engelsche moederland, door de uitbreiding van zijn reusachtig koloniaal gebied, zich uitgeput heeft. Het ontleende er integendeel in de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw zijn suprematie ter zee aan en maakt Engeland thans nog tot de eerste maritieme mogendheid van de wereld. Evenzoo, blijkt niet, dat Duitschland intrinsiek verzwakt is door de emigratie van millioenen onderdanen, die in de nieuwe wereld en elders een beter lot, dan dat hetwelk hen in hun vaderland is beschoren, zochten. Men vergete hierbij niet de theorie van Malthus over de vermeerdering der bevolking. Het is een feit, dat in de staten, die niet koloniseren of emigreren, de bevolking minder snel aangroeit dan bij degenen, die gewoon zijn een gedeelte hunner zonen en dochters naar overzeesche dreven te ontlasten. De gezinnen bij dezen zijn gemiddeld talrijker dan bij genen: een natuurlijk verschijnsel; de heentrekkenden maken plaats voor de achterblijvenden, die weldra de ruimte hebben ingenomen, en, zonder die ruimte, waarschijnlijk in den struggle for life, de onmisbare levensvoorwaarden zouden gemist hebben.

Het verlies der krachten, welke het moederland aan overzeesche rijken en kolonien schenkt, schijnt dan alleen een nationale ramp te worden, indien de achterblijvenden op de voordeelen gaan teren, die zij uit de verre streken behalen en den arbeid, de voornaamste wet voor het behoud en den voorspoed van alle samenlevingen, verzaken. Dit was het ongeluk van Spanje. Door het goud en zilver van Amerika verwend, liet 't de nijverheid in eigen boezem vervallen en hield 't op de voornaamste zenuw van den Staat te voeden. Zoo zal ieder koloniaal

volk zijn wissen ondergang voorbereiden, niet wanneer het elders een grootsche taak durft volvoeren, niet wanneer het daarvoor zijn meest ondernemende elementen veil heeft, maar wanneer het voor zijn nationaal leven steunt op de inspanning van anderen en eigen vlijt en bedrijvigheid afzweert.

G. H. VAN SOEST.

VARIA.

In weerwil van de bekend geworden feiten, die aanleiding hebben gegeven tot den oorlog tegen Atchin, wordt van zekere zijde volhard in de meening, dat die oorlog niet gerechtvaardigd zou wezen. Men moet, beweert men, 't den Sultan niet kwalijk nemen, dat hij door zijn gezanten den resident van Riouw om den tuin leidde en bij vreemde mogendheden steun zocht tegen de Nederlandsch-Indische regeering. Deze feiten, waarin de gouverneur-generaal Loudon „misleiding en verregaande trouweloosheid" meende te bespeuren, zou men veeleer moeten beschouwen als daden van zelfverdediging van een bedreigden onafhankelijken staat. Goede verstandhouding van Atchin met Nederland kon alleen tot uitkomst hebben verzwakking van het gezag van den Sultan en inkrimping van het grondgebied, waarop hij aanspraken doet gelden. Reeds had Nederland Siak van het Sultanaat van Atchin losgerukt; het streefde er verder naar om het terrein rondom dien inlandschen staat van lieverlede in te lijven en den Sultan slechts een nominale souvereiniteit in een tot een minimum gereduceerd vorstendommetje te laten. Wat was dus natuurlijker, vraagt men, dan dat hij de Nederlanders wantrouwde en voorzorgen nam tegen hun ondernemingen?

Ook wanneer de quaestie aldus wordt gesteld, dringt zich een andere vraag op, deze namelijk, wat was onvermijdelijker dan een geweldadige botsing tusschen de Nederlandsch-Indische regeering en het rijk van Atchin. Tenzij men de Nederlandsche overheersching in den Archipel beschouwe als een doorloopende usurpatie, die alle rechtstitels mist en door een volledige evacuatie behoort op te houden, is men wel gedwongen het Nederlandsch-

Indische gouvernement aan te nemen als een wettige regeering, die recht van bestaan heeft, als zoodanig geëerbiedigd moet worden en zich behoort te doen eerbiedigen.

Atchin, wel verre van het Nederlandsch-Indische gouvernement als het wettig oppergezag van den Indischen Archipel te erkennen, zag daarin niets anders dan een op Sumatra mededingende indringer, die het belette zich daar ongedeerd uit te breiden en op de inlandsche staatjes ter West- en Oostkust het recht van den sterksten toe te passen. Atchin had zelfs de pretensie, dat zijn mededinger, in stede van zijn eigen souvereiniteit te doen gelden, het gezag van den Sultan moest helpen handhaven tegenover leenplichtigen, die verkozen het niet meer te erkennen en tegenover bevolkingen, die, gelijk de bevolking van Nias, dat gezag als een geesel hadden leeren beschouwen. Beducht voor de grootere macht van Nederland, ging het vreemde bondgenooten zoeken en zou het zich liever het patronaat van Italië, Engeland, Frankrijk of Noord-Amerika hebben getroost dan in een eenigzins afhankelijke stelling tegenover het Nederlandsch-Indisch gouvernement te geraken.

Misschien heeft men gelijk te beweren, dat dit Atchin van zijn standpunt niet zoo kwalijk moet genomen worden; maar, omgekeerd, moet men het dan ook Nederland niet kwalijk nemen, dat het zich niet den grond onder de voeten heeft laten ondermijnen; dat het, bij de bestaande mededinging over de souvereiniteit van Noord-Sumatra, met zijn eigen veiligheid is te rade gegaan en niet gewacht heeft tot de lont in 't kruid werd gestoken en Atchin er in geslaagd ware ons tegenover een groote mogendheid te plaatsen en van de sterkere partij, tot de rol der zwakkere te doen dalen.

Het Nederlandsch-Indische gouvernement had van zijn standpunt volkomen recht zich te waarborgen tegen de hinderlagen, welke Atchin tegen zijn veiligheid poogde te smeden, en evenzeer, was het in zijn volle recht, toen Atchin weigerde zelfs in onderhandeling te treden en op hoonende wijze den vice-president van de regeering afwees, Atchin den oorlog te verklaren.

Uit een politiek oogpunt, zou het verder een onverantwoordelijke feil hebben begaan, indien het, zoo als de zaken stonden, een oogenblik geaarzeld had het zwaard te trekken en Atchin nog langer in den waan had gelaten, dat het straffeloos het Nederlandsch gezag kon trotseeren en in het aangezicht slaan. Welke

indruk zou het op de vorsten en volken van den Archipel hebben gemaakt indien het onder hen bekend ware geworden, dat het gouvernement voor Atchin moest optornen? Zou daarmede niet het zaad zijn gestrooid van menigen bloedigen opstand, even onwenschelijk voor degenen die zich verstouten daaraan deel te nemen als voor het bestuur dat geroepen is dergelijke ondernemingen te onderdrukken? Zou, eindelijk, de te ver gedreven lankmoedigheid van het Nederlandsch-Indisch gouvernement toch niet geleid hebben tot het opgaan van de zelfstandigheid van Atchin, niet in het Nederlandsch gezag, maar in dat van een vreemde Europeesche mogendheid, waardoor de oude twisten om het bezit van den Archipel weder zouden worden heropend en de Europeanen zich wederkeerig veel leed zouden doen zonder dat daaruit eenig voordeel voor de inlanders kon behaald worden.

Indien thans de Nederlandsch-Indische regeering, door den loop der omstandigheden en door een juist inzicht harer verantwoordelijkheid in de toekomst, genoopt wordt niet alleen het recht van den oorlog, maar tevens het recht van verovering toe te passen, kan men haar noch het een, noch het ander op deugdelijke gronden betwisten. Immers, het laatste zoowel als het eerste blijft, volgens de definitie van Montesquieu: „un droit nécessaire, légitime et malheureux, qui laisse toujours à payer une dette immense pour s'acquitter envers la nature humaine."

Nog op een anderen grond is de expeditie tegen Atchin afgekeurd, op grond namelijk van onze slechte binnenlandsche staatkunde. Inderdaad, het moet erkend worden, ons bestuur strekt niet om de inlandsche bevolking te verheffen en hare welvaart te verhoogen. Het heeft een ultra-fiskaal karakter en dient over 't algemeen meer om de Nederlandsche schatkist te vullen dan om den rijkdom der Indische ingezetenen te vermeerderen, of, juister, om hen voor armoede en gebrek duurzaam te bewaren. Men zegt, met 't oog op de bekende uitkomsten van ons beheer op Java, wat hebben wij noodig het terrein onzer werkzaamheid te verruimen, nu wij reeds zoo veel te kort schieten daar waar niemand anders kan werken.

Die grief, op zich zelf voor juist nemende, moet toch erkend worden, dat zoo Nederland in Indië bij een slechte, binnenlandsche staatkunde, nog een gebrekkige algemeene politiek voegt,

het zijn taak niet half, maar geheel zou verzuimen; dat ten eenenmale den dwaalweg van zwakheid en onvermogen in te slaan niet het middel is om ten halve te keeren, en dat van een regeering, die niet eens weet haar gezag te handhaven, zeker niet de maatregelen te verwachten vallen, welke vereischt worden ter bevordering van de volkswelvaart in Indië.

S.

In het 's Gravenhaagsche Staat- en Letterkundig nieuwsblad „Het Vaderland" van den 30 april jl., vinden wij een brief, geschreven onder dagteekening van den 19 maart 1873 door eenen hoofd-officier der Atchineesche expeditie, waarin iets voorkomt dat ons zeer verbaasd heeft, en, als het waar is, de aandacht der regeering en van het publiek ten volle verdiend. Wij bedoelen het volgende:

„Heden middag hebben wij revue gehad voor den landvoogd, „die bij zulke gelegenheden heel fideel is, maar als hij iets voor „ons doen moet, ons evenzeer met het meeste cynisme in den „hoek zet. Wilt gij een staaltje? De generaal-opperbevelhebber „eener expeditie als deze heeft hetzelfde daggeld, ƒ25 daags, als „de referendaris-schrijver van den heer Nieuwenhuyzen, iemand „zonder eenige verantwoordelijkheid, zonder eenige mogelijkheid „om verteeringen te maken, afgescheiden nog van het hemels-„breed verschil in positie. Daar men de stoutigheid heeft gehad — „toen die toelage van den referendaris bekend werd — voor te „stellen den generaal ƒ 40 (de heer Nieuwenhuyzen heeft ƒ50) „en den kolonel tweede kommandant ƒ 25 toelaag per dag te „geven, heeft de landvoogd zich niet eens verwaardigd daarop „te antwoorden. De generaal krijgt dus wat de schrijver krijgt, „en van zulk volk als kolonels spreekt men niet eens."

Is dit verhaal juist, dan is het onbegrijpelijk, en wij hadden van den heer Mr. J. Loudon wat beters verwacht.

Het is een oud gebruik bij aanzienlijke expeditiën, dat de chefs daarvan de officieren van hun staf als vaste dischgenooten aan hun tafel nemen, en bovendien dagelijks eenige officieren bij zich ten eten vragen. De staf van den opperbevelhebber bestond

uit zes officieren en wanneer hij er daags om beurten nog een zes- of tiental bij vraagt, naar gelang van de gelegenheid, zal hij dagelijks een twaalftal of meer officieren te gast hebben. Hoe kan hij al wat daartoe vereischt wordt bekostigen met een daggeld van 25 gulden? Hij kan zich aan dat betoon van beleefdheid en gastvrijheid zijner officieren — bij de Atchineesche expeditie waren er 166 — niet onttrekken evenmin als aan het soms verschaffen eener versnapering aan gekwetsten of zieken, wanneer de ambulance die niet bezit of niet bij de hand heeft, en de regeering, die hem daartoe de middelen onthoudt, beneemt hem de gelegenheid met zijn officieren kennis te maken en hun vertrouwen en genegenheid te winnen, die zulke krachtige hefboomen zijn voor het succes der oorlogsdaden. Wat zal men dan zeggen van de wijsheid van een gouvernement, dat aan den opperbevelhebber eener zoo aanzienlijke expeditie slechts de helft toelegt van het daggeld dat aan den gouvernements-commissaris is toegekend en geen hooger dan dat van diens secretaris?

De eerstgenoemde is tot betrekkelijk weinig en de andere tot geenerlei representatie verplicht. Wat was dan hier de maatstaf? De bekleedde rang? Het gewicht van de opgelegde taak en de daaraan gehechte verantwoordelijkheid? Men neme 't hoe men wil, in alle mogelijke supositiën heeft de regeering tegen het gezond verstand gezondigd. Men heeft, zegt de briefschrijver, voor den generaal-opperbevelhebber *f* 15 meer gevraagd, — naar onze meening te weinig, want hem komt even veel toe als aan den gouvernements-commissaris, — en voor den kolonel tweede kommandant *f* 25 per dag, maar zoude te gierig zijn geweest om dit toe te staan. Stel dat de expeditie drie maanden had geduurd, dan zoude de gevraagde verhooging de kosten der expeditie, die toch op tonnen gouds, zoo niet op millioenen guldens, kon worden gesteld, met nog geen drie duizend gulden hebben verhoogd [1]).

Is dat een betamelijke bezuiniging? Is het voegzaam den opperbevelhebber het noodige, het onontbeerlijke te onthouden, en aan anderen met milde hand te geven wat zij niet noodig, of meer dan zij noodig hebben? — wellicht uit geen andere overweging dan dat déze burgerlijke, géne militaire dienaren van den

---

[1]) Den kolonel tweeden kommandant waren reeds *f* 12½ per dag toegelegd.

staat zijn, waarmede zoo veel consideratie niet behoeft te worden in acht genomen?

Doch wat ons vooral ergert, is de miskenning, is de geringschatting van de gewichtige diensten door het leger te verrichten, die daardoor zijn aan den dag gelegd. Is het niet ergerlijk den opperbevelhebber eener aanzienlijke krijgsmacht, wien een zware taak wordt opgelegd, minder te tellen dan den gouvernements-commissaris, wiens werkkring eerst kan aanvangen als de eerste de zijne goed volbracht heeft, hem gelijk te stellen met diens secretaris, die geenerlei verantwoordelijkheid heeft? Is dan de taak, die de bevelhebber der krijgsmacht te vervullen heeft, geringer dan die van den gouvernements-commissaris? Is zijn verantwoordelijkheid niet oneindig grooter; wat hij te bereiken heeft niet gevaarlijker en moeielijker? Hangt het succes van het staatkundige doel van den oorlog niet geheel af van het succes der militaire operatien, van des bevelhebbers beleid, van zijn krijgskunde? Zijn dat voorwaarden en hoedanigheden om er kleinachtend op neder te zien en zich den schijn te geven als of ze niet hooger gewaardeerd worden dan het werk van den secretaris van den gouvernements-commissaris?

Niemand zal dit voorzeker bevestigend kunnen beantwoorden, en des te meer treft het, dat men den bevelhebber der aanzienlijke krijgsmacht, welke tegen Atchin is afgezonden, den generaal-officier die dezen rang eerst na lange diensten en door erkende bekwaamheden heeft kunnen verwerven, in het toeleggen van émolumenten heeft gelijk gesteld met een ambtenaar, die in de ambtelijke hierarchie weinig beteekent, en dezen zelfs hooger gesteld heeft dan den kolonel tweede kommandant der expeditie, den opvolger en de rechter hand van den opperbevelhebber.

Men vergeet in Indie al te licht hoe dergelijke achteruitzettingen het leger grieven en schadelijk werken op zijn geest. Wien kan het verwonderen dat het zich gekrenkt acht, wanneer in hetzelfde oogenblik, waarin van den chef eener expeditie gewichtige diensten gevorderd worden, die het dierbaarste wat hij heeft, zijn eer en zijn leven, in gevaar kunnen brengen, de middelen onthouden of karig toegemeten worden, om aan de eischen van zijn rang en van zijn standpunt te voldoen, terwijl ze elders met milde hand worden toegedeeld; dat hij ten strijde wordt gezonden gebukt onder de zorg, dat als hij kwam te vallen zijn erfgenamen met de schulden zullen zijn bezwaard, die hij heeft

moeten aangaan en uit zijn daggeld niet dekken kan [1]. De eenvoudige overweging, dat men het dubbele heeft noodig geacht voor den gouvernements-commissaris en het gelijke voor diens secretaris, hoewel zij geenerlei verplichting van representatie althans niet in gelijke mate als de opperbevelhebber der expeditie hebben, had het onrecht dat men dezen aandeed moeten doen in het oog vallen.

Hoe gunstig steekt bij deze gouvernements-karigheid het antwoord af, dat de gekrenkte generaal den miskennenden Gouverneur-Generaal bij het nemen van afscheid gaf: „Excellentie, wij zullen onzen plicht doen; dat beloof ik U". Eenvoudige en edele woorden, die de spreker door zijn roemrijken dood bezegeld en tot waarheid gemaakt heeft.

Verlangt gij toewijding tot in den dood, regeering van Nederlandsch-Indie, wees dan niet onrechtvaardig, wees dan niet onbillijk jegens hen die gij oproept om hun leven te wagen, om de rechten van het vaderland in verre gewesten te verdedigen of zijn belangen te handhaven. Ook zij hebben gevoel voor hetgeen recht is en voor hetgeen hen in billijkheid toekomt. Hen daarin te kort doen, is een groote misslag.

10 mei 1873. X.

Algemeen en voortdurend zijn de klachten over de weinige voortvarendheid van het departement van burgerlijke openbare werken. Bekend is het hoe jaren achter elkander, belangrijke sommen, die op de begrooting waren uitgetrokken, onverwerkt bleven en, zelfs tegen de bedoeling van de anders nog al inhalige Staten-Generaal, het bedrag van de „batige sloten," telkens weder vermeerderden.

Dikwerf werd uit den boezem van het departement als oorzaak daarvan opgegeven: „gemis aan deskundig personeel, aan ingenieurs," en daarmede meende men zich van de zaak afgemaakt

[1] Het minste wat de regeering, ons inziens, doen kan, is de kosten te voldoen die de generaal Köhler voor deze expeditie gemaakt heeft, want het zijn kosten die niet zijn gezin, maar den Staatsdienst betreffen.

te hebben. Dat dit echter niet de eenige, ook niet de hoofdoorzaak van de geringe bedrijvigheid op het gebied der publieke werken is, bewijst de ontevredenheid, welke thans bij het korps van den waterstaat heerscht en het streven van een aantal kundige ambtenaren bij dat korps om elders een goed heenkomen te zoeken. De directie heeft blijkbaar het talent niet alleen, om met betrekkelijk veel geld weinig uit te richten, althans het ter harer beschikking gestelde geld ongebruikt te laten; maar ook om de, naar hare meening, te weinige deskundige ambtenaren, die haar zijn toegestaan, volkomen te ontmoedigen. Er dienen bij den Indischen waterstaat aspirant-ingenieurs, die sedert meer dan vijf jaren met kunde en ijver de werkzaamheden van ingenieur hebben verricht en tot loon steeds aspirant-ingenieur blijven, terwijl zij uit Nederland vernemen, dat hun tijdgenooten uit Delft, die in het moederland bij den waterstaat in dienst zijn gegaan, reeds lang den rang van ingenieur hebben bereikt, ofschoon daar, uit den aard der zaak, het avancement niet zoo snel schijnt te kunnen gaan als in Indië. Bij de hoogere rangen hetzelfde verschijnsel. Dezer dagen adverteerde een ingenieur 3e. klasse van den waterstaat in de Bataviasche bladen, dat hij sedert acht jaren in dien rang diende, de beste getuigschriften kan overleggen, wegens gebrek aan vooruitzichten een particuliere betrekking zoekt en, in afwachting daarvan, wenscht zich in zijn weinige vrije uren te belasten met eenige werkzaamheden, ter tegemoetkoming in zijn karige bezoldiging.

Een nog al sprekend feit! De directie, ouder gewoonte, zal zich waarschijnlijk daardoor niet van haar stuk laten brengen, even als zij zich tot dus verre weinig gelegen liet liggen aan de beschuldiging van werkeloosheid in 't algemeen. Zij zal, bijvoorbeeld, wijzen op de formatie en op de omstandigheid, dat niemand sedert de laatste jaren uit de hooge rangen uitgetreden zijnde, er ook geen opschuiving uit de mindere kon plaats hebben. Juist de Jan Sali-redeneering, die steeds als het openbare werken geldt en wat daaraan annexe is, hier wordt vernomen.

Als er echter meer hart voor de openbare werken in Indië bestond, als de directie slechts met een greintje f e u s a c r é was bezield, zou het wel anders toegaan. Zij zou haar personeel zoo veel mogelijk praktisch te werk stellen; zij zou betrekkelijk veel tot stand brengen, en, met verklaarbaren trots wijzende op de uitkomsten, die zij wist te verkrijgen, de belangen van haar per-

soneel met klem van redenen kunnen voorstaan. De gouverneur-generaal zou dan bij den minister die belangen aanbevelen en, hoe men ook denke over het opperbestuur, het zou verdienstelijke, ijverige, deskundige ambtenaren, die in Indië brood noodig zijn, hun welverdiende loon niet onthouden.

Maar de directie van burgerlijke openbare werken, die uit den aard der zaak de meest praktische moest wezen, is inderdaad op de meest onpraktische leest geschoeid. Alle gebreken, die in de Indische administratie zijn geslopen: ultra-centralisatie, letterzifterij, dwarsboomerij van den ondergeschikten ambtenaar door den superieur, schrijfwellust, betweterij vieren daar de teugels in een bedroevende mate. Over een vertrekje meer of minder in een controleurswoning, over nog ondergeschikter zaken moet tusschen den plaatselijken ingenieur en de directie maanden lang gecorrespondeerd worden. Men verhaalt, dat van de werken voor de waterkeeringen te Samarang, voor welke de fondsen op de loopende begrooting zijn uitgetrokken, toch weder dit jaar niets zal komen. De projecten voor die werken, welke gelijk men weet, Samarang moeten bevrijden tegen de jaarlijks terugkeerende overstroomingen, zijn reeds lang gereed; maar zij hebben wel twaalfmaal de reis gemaakt tusschen Samarang, Batavia en Buitenzorg, en wie weet welke vitterijen er nog zullen plaats grijpen vóór dat 't tot een begin van uitvoering zal komen.

In de directie, in haar beleid, of liever in haar gemis van beleid, zit het groote euvel der burgerlijke openbare werken. Zoolang daarin niet radicaal wordt voorzien, des noods zelfs, door uitzending van een handelend directeur, zal het met de openbare werken in Indië jammerlijk gesteld blijven en loopt men de kans nog de verdienstelijke elementen, welke men met moeite en veel kosten bij den Indischen waterstaat heeft weten te engageren, te ontmoedigen en uit dit deskundig dienstvak te verdrijven.

Batavia, april 1873. J. C.

Onder het afdrukken van deze aflevering vernemen wij, dat op verzoek van de Indische regeering, door het opperbestuur de gepensioneerde luitenant-generaal van Swieten in actieve dienst is hersteld en benoemd tot gouvernements-commissaris en opperbevelhebber der tweede expeditie tegen Atchin.

Wij vernemen tevens, dat de generaal van Swieten, zoodra hem werd medegedeeld, dat zijn militaire en diplomatieke diensten weder werden vereischt, geen oogenblik heeft geaarzeld zich onvoorwaardelijk ter beschikking van het gouvernement te stellen.

Zonder andere eerzucht dan die van den stillen burger, wiens hand de goede werken verricht welke op zijn weg liggen, te midden van een geliefd gezin, op 66jarigen leeftijd en na een loopbaan, die hem meer dan iemand recht geeft op een welverdiende rust, was het slechts noodig de snaar der vaderlandsliefde te roeren om den glorierijken veldheer te bewegen alles te verlaten wat hem dierbaar is en nogmaals naar Indië te vertrekken, dat zoo lang het tooneel was zijner schitterende talenten.

In deze eenvoudige en algeheele toewijding, erkent iedereen de ware grootheid van ziel. Het is bemoedigend te constateeren, dat Nederland nog mannen telt, die hun vaderland ter eere en, gelijk de roemrijke voorvaderen, het nageslacht tot navolgenswaardig voorbeeld strekken. En, indien iedereen aan den generaal van Swieten gaarne de hulde brengt, welke zijn zelfopoffering verdient, ongaarne zal men der regeering den lof onthouden de schoone daad van onzen grooten medeburger voorbereid en mogelijk gemaakt te hebben.
